ISSN 2077-6861

Индекс 74253

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

3(48) 2021

АЛМАТЫ 2021 ҚЫРКҮЙЕК/СЕНТЯБРЬ

БАС РЕДАКТОР

Д. Билялов – PhD доктор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары **– Ә.Ә. Момбек,** п.ғ.к., қауымд.профессор (Абай атындағы КазҰПУ); жауапты хатшы **– С.Т. Исалиева,** ә.ғ.м.(Абай атындағы КазҰПУ); **У.М. Әбдіғапбарова –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы КазҰПУ); **А.Е. Абылкасымова –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы КазҰПУ); **Ш.К. Беркімбаева –** п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы); **Г.Қ. Касымова –** PhD докторы **(Қ.И.Сәтбаев** атындағы ҚазҰЗТУ); **А.Н. Кошербаева –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы КазҰПУ); **Г.Ж. Менлибекова –** п.ғ.д., профессор (Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ); **Ж.И. Намазбаева –** психол.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Д.Ж. Сакенов –** п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ); **Н.М. Стукаленко –** п.ғ.д., профессор (Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау МУ); **Ш.Т. Таубаева –** п.ғ.д., профессор (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Д.Д. Шайбакова –** ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы КазҰПУ); **Н.Н. Хан –** п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Халықаралық редакция алқасы

М.Р. Арпентьева – психол.ғ.д., доцент (Психол.-пед., мед.-әлеум. көмек орталығы, Калуга, Ресей); **Э.Б. Бейляров –** психол.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Баку); **Я. Вежбински –** ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Е.А. Журба –** п.ғ.д., профессор (Украинаның ПҒА ББПИ, Киев); **А.Т. Калдыбаева –** п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **М.Д. Кенжегалиева –** PhD докторы, профессор (Лейпциг университеті, Германия); **Б. Кривирадева –** PhD докторы, қауымд.профессор (К.Охридский атындағы София университеті, Болгария); **И.А. Малахова –** п.ғ.д., профессор (Беларусь ММжӨУ, Минск); **Л.В. Мардахаев –** п.ғ.д., профессор (Ресей МӨУ, Москва); **Н.Б. Михайлова –** психол.ғ.к. (PhD), профессор (ХБжҒАО, Германия); **Е.Ю. Протасова –** ф.ғ.д., профессор (Хельсинский университеті, Финляндия); **В. Пузович –** PhD докторы (ЖККББК, Белград, Сербия); **К. Тастанбекова –** PhD докторы, қауымд.профессор (Цукуба университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Билялов Д.Н. – доктор PhD

Редакционная коллегия

Момбек А.А. – зам.главного редактора, к.п.н. (PhD), асс.профессор (КазНПУ им.Абая); **Исалиева С.Т. –** ответ.секретарь, магистр соц.наук (КазНПУ им.Абая); **Абдигапбарова У.М. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Абылкасымова А.Е. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Беркимбаева Ш.К. –** к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства); **Касымова Г.К. –** доктор PhD (КазНИТУ им.К.И.Сатпаева); **Кошербаева А.Н. –** д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Менлибекова Г.Ж. –** д.п.н., профессор (ЕНУ им.Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И. –** д.психол.н., профессор (КазНПУ им.Абая), **Сакенов Д.Ж. –** к.п.н., профессор (Павлодарский ПГУ); **Стукаленко Н.М. –** д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ им.Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т. –** д.п.н., профессор (КазНУ им.аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д. –** д.филол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Хан Н.Н. –** д.п.н., профессор (КазНПУим.Абая).

Международная редакционная коллегия

Арпентьева М. – д.психол.н., доцент (Центр психол.-пед., соц.-мед. помощи, Калуга, Россия); **Бейляров Э.Б. –** д.психол.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я. –** д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Журба Е.А. –** д.п.н., профессор (Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев); **Калдыбаева А.Т. –** д.п.н., профессор, (Кыргызский ГУ имени И. Арабаева, Бишкек); **Кенжегалиева М.Д. –** доктор PhD (Лейпцигский университет, Германия); **Кривирадева Б. –** доктор PhD, асс.профессор (Софийский университет им. К.Охридского, Болгария); **Малахова И.А. –** д.п.н., профессор(Белорусский ГУКиИ, Минск); **Мардахаев Л.В. –** д.п.н., профессор (Российский ГСУ, Москва); **Михайлова Н.Б. –** к.п.н., (PhD), профессор (Международный ЦОиНИ, Дюссельдорф, Германия); **Протасова Е.Ю. –** д.филол.н., профессор (Хельсинский университет, Финляндия); **Пузович В. –** PhD доктор, Коледж ВПО, Белград, Сербия); **Тастанбекова К. –** доктор PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония).

CHIEF EDITOR
Bilyalov D.N. – PhD doctor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor (Abai University); **Issaliyeva S.T. –** executive secretary, master of social sciences (Abai University); **Abdigapparova U.M. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Abylkassymova A.E. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Berkimbayeva Sh.K. –** candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery); **Kassymova G.K. –** PhD doctor (K.Satbayev University); **Kosherbayeva A.N. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Menlibekova G.Zh. –** doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbaeva Zh. -** Doctor of Psychological Sciences; **Sakenov D.Zh. –** candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU); **Stukalenko N.M. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T. –** doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D. –** doctor of philological sciences, professor (Abai University); **Khan N.N. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University).

International editorial board

Arpentiyeva M. – doctor of Psychology, associate professor (Center for Psychological, Pedagogical, Social and Medical assistance, Kaluga, Russia); **Beilyarov E. –** doctor of phychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinsky Ya. –** doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Zhurba E. –** doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher, Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev); **Kaldybayeva A.T. –** doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University, Бишкек); **Kenzhegaliyeva** M.D. **–** doctor PhD (Leipzig University, Germany); **Kriviradeva B. –** PhD doctor, associate professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Malakhova I.A. –** doctor of pedagogical sciences, professor (BelarusianState University of Culture and Arts, Minsk); **Mardakhayev L.V. –** doctor of pedagogical sciences, professor (Russian State Social University, Moscow); **Mikhailova N.B. –** candidate of pedagogical sciences (PhD), professor (International Center for education and scientific information, Dusseldorf, Germany); **Protasova E.Yu. –** doctor of Philology, professor (University of Helsinki, Finland); **Puzovic V. –** PhD, College of higher vocational studies "Sports Academy", Belgrade, Serbia; **Tastanbekova** K. **–** doctor PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan).

Учредитель: НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая»
Перерегистрировано в Министерстве информации и общественного развития РК 19.03.2021 г.

№ KZ67VPY00033646
Периодичность: 4 раза в год
Адрес редакции: 050010, Алматы, пр.Достык, 13, телефон: 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2021

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Сіздерді біздің журнал беттерінде қарсы алғаныма қуаныштымын. Журналдың редакциялық кеңесі қол жеткізген дәстүрлер мен жетістіктердің сабақтастығы жалғасын тауып, одан әрі ілгерілеуге септігін тигізеді деп ойлаймын.

«Педагогика және психология теориясы мен әдіснамасы» бөлімінде білім беру бағдарламаларындағы ғылыми-зерттеу компонентіне, білім беру үдерісінің сабақтастығына, құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық негіздеріне, Қазақстанның әскери жоғары оқу орындарында әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыруға арналған журналдың кезекті шығарылымымен танысыңыз.

«Қолданбалы психология және психотерапия» айдарындағы ғалымдардың зерттеу ауқымы әртүрлі, онда мұғалімдердің эмоционалды күйзелісі мен кәсіби деформациясы, мүгедектерге жоғары оқу орнына дейінгі дайындықты ұйымдастыру, болашақ мамандардың медиа білімін дамыту, әлеуметтік бейімделу бағыттары, мультимәдениет контекстінде мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытудың маңыздылығы қарастырылады.

«Білім берудегі инновациялар» бөлімінде STEAM тәсілін жоғары білім беруде қолданудың шетелдік теориясы мен практикасы, жасанды интеллекттің нейрондық желісі негізінде ауызша диалог, цифрлық трансформацияның инновациялық бағдарламасын ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету, Smart-Study жобасы, ноосфералық білім берудегі визуалды өнер құралдары ұсынылған.

«Оқытудың қазіргі заманғы әдістемелері мен технологиялары» бөлімінде модельдеу элементтері математиканы оқытудың тиімділігін арттыру құралы ретінде, қазіргі білім беру жағдайында студенттердің тиімді дене тәрбиесінің модульдері, жаңартылған білім беру жүйесінің ерекшеліктері, физика пәнін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану және құқықтық білім беруде қолданылатын қызығушылық тудырады.

Ұлттық ерекшелік ұғымы мен оның мәні, «жанды мұра» оқу материалын құрастыру элементі ретінде, ою-өрнек мәдениет тілі ретінде «Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістік» айдарында ұсынылған.

Редакциялық кеңес атынан және жеке өз атымнан педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті Қожаева Сәнім Қожайқызын мерейтойымен құттықтаймын.

Сондай-ақ, оқушылар мен студенттер, соның ішінде шетелдік студенттер, мектеп педагогтері мен ЖОО оқытушылары, ғылыми қызметкерлер мен редакциялық алқа мүшелері қатысқан «Zhana Izdenister» халықаралық ғылыми-білім беру жобасын ұйымдастырғаны және өткізгені үшін журналдың редакциялық кеңесіне (Момбек А.А. және Исалиева С.Т.) алғысымды білдіремін. Жоба аясында ғылыми пікірталастар мен дебаттар, психологиялық-педагогикалық ғылымның өзекті мәселелері бойынша зерттеулер жүргізілді, алынған нәтижелер конференциялар мен семинарларда ұсынылды. Зерттеу материалдары бойынша дайындалған ғылыми мақалалар ағымдағы оқу жылының желтоқсан-ақпан айларында өтетін «Zhas Zertteushi» оқушылар мен студенттердің үшінші халықаралық ҒЗЖ және «Bilim zhane Bolashak» ғылыми жобалар конкурсында ұсынылады.

Құрметті оқырмандар мен авторлар! Мен біздің ғылыми және шығармашылық ынтымақтастығымыздың жалғасуына, журналдың әрі қарай дамуына және жаңа қызықты жобаларға сенемін.

Құрметпен,
бас редактор *Д. Біләлов*

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Я рад приветствовать вас на страницах нашего журнала. Думаю, преемственность традиций и успехи, которые достигнуты редакционным советом журнала будут продолжены и способствовать дальнейшему продвижению.

Ознакомьтесь с очередным выпуском журнала, который посвящен научно-исследовательскому компоненту в образовательных программах, преемственности образовательного процесса, теоретическим основам формирования компетенций, организации военно-педагогического процесса в военных вузах Казахстана в разделе «Методология и теория педагогики и психологии».

Разнообразен диапазон исследований ученых в рубрике «Прикладная психология и психотерапия», в которой рассматриваются эмоциональное выгорание и профессиональная деформация педагогических работников, организация довузовской подготовки лиц с ограниченными возможностями, развитие медиаобразования будущих специалистов, направления социальной адаптации, важность развития межкультурных коммуникативных навыков в контексте мультикультуризма.

В разделе «Инновации в образовании» предложены зарубежная теория и практика применения STEAM подхода в высшем образовании, устный диалог на основе нейронной сети искусственного интеллекта, организационно-методическое обеспечение инновационной программы цифровой трансформации, проект Smart-Study, инструменты визуального искусства в ноосферном образовании.

В разделе «Современные методики и технологии обучения» вызовут интерес элементы моделирования как инструмент повышения эффективности обучения математике, модусы эффективного физического воспитания студентов в условиях современного образования, особенности обновленной системы образования, использования информационных технологии в преподавании физики и применяемые в юридическом образовании.

Понятие и значение национальной особенности, «живое наследие» как элемент конструирования учебного материала, орнамент как язык культуры представлены в рубрике «Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство».

От имени редакционного совета и от себя лично поздравляю с юбилеем кандидата педагогических наук Қожаеву Сәнім Қожайқызы, доцента Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Также выражаю благодарность редакционному совету журнала (Момбек А.А. и Исалиевой С.Т.) за организацию и проведение Международного научно-образовательного проекта «Zhana Izdenister», в котором приняли участие школьники и студенты, в том числе иностранные, педагоги школ и преподаватели вузов, научные работники и члены редакционной коллегии. В рамках проекта проводились научные дискуссии и дебаты, исследования по актуальным вопросам психолого-педагогической науки, представляли полученные результаты на конференциях и семинарах. Подготовленные по материалам исследований научные статьи будут представлены на Третьем международном конкурсе НИР школьников и студентов «Zhas Zertteushi» и Конкурсе научных проектов «Bilim zhane Bolashak», которые состоятся в декабре-феврале текущего учебного года.

Уважаемые читатели и авторы! Я верю в продолжение нашего научного и творческого сотрудничества, дальнейшее развитие журнала и новые интересные проекты.

С уважением,главный редактор Bilyalov *Д.Билялов*

DEAR READERS!

It is an honor to welcome you to the pages of our journal. I believe the continuity of traditions and the productive work achieved of the Editorial Board will further promote and develop our journal.

Let me present to you the next issue of the journal, which is devoted to such topics as the research component in educational programs, the continuity of educational process, theoretical foundations of competence acquisition, organization of the military pedagogical process in military universities of Kazakhstan in the section «Methodology and theory of pedagogy and psychology».

There is a diverse range of research by scholars in the «Applied psychology and psychotherapy» section, which examines the emotional burnout and professional deformation of teaching staff, the organization of pre-university training of persons with disabilities, the development of media education for future specialists, areas of social adaptation, the importance of developing intercultural communication skills in the context of multiculturalism.

The section «Innovative Education» offers foreign theory and practice of applying the STEAM approach in higher education, oral dialogue based on the neural network of artificial intelligence, organizational and methodological support for the innovative program of digital transformation, the Smart-Study project, visual art tools in noospheric education.

«Modern teaching methods and technologies» section offers, the elements of modeling as a tool for improving the effectiveness of teaching mathematics, the modes of effective physical education of students in modern education, the features of the updated education system, the use of information technology in teaching physics and applied in legal education.

The concept and meaning of the national peculiarity, «living heritage» as an element of the construction of educational material, ornament as a language of culture are presented in the heading «Rukhani zhangyru: scientific, educational and cultural space».

On behalf of the editorial board, I congratulate our esteemed colleagues: the Candidate of Pedagogical Sciences Kozhaeva Sanim Kozhaykyzy, Associate Professor of the L.N.Gumilev Eurasian National University with their anniversaries.

I also express my gratitude to the editorial board of the journal (Mombek A.A. and Isalieva S.T.) for organizing and conducting the International Scientific and Educational Project «Zhana Izdenister», which was attended by schoolchildren and students, including foreign ones, school teachers and university teachers, researchers and members of the Editorial Board. The project, included scientific discussions and debates, research on topical issues of psychological and pedagogical science, presented the results at conferences and seminars. Research articles prepared based on research materials will be presented at the Third International competition of research of schoolchildren and students «Zhas Zertteushi» and the Competition of scientific projects «Bilim zhane Bolashak», which will be held in December-February of the current academic year.

Dear readers and authors! I trust in the continuation of our scientific and creative cooperation, the further development of the journal and new interesting projects.

With respect, Chief Editor Bilyalov *D. Bilyalov*

IISTI 12.09.11 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.01*

O.B.KENZHALIYEV [1,2], G.K.KASSYMOVA[2], Zh.B.ILMALIYEV[2], A.F.TSEKHOVOY[2]*

[1]Kazakh-British Technical University, [2]Satbayev University (Almaty, Kazakhstan)
o.kenzhaliyev@kbtu.kz, zhaina.kassym@gmail.com, Jans2009@mail.ru, tsaf@list.ru*

PROBLEMS OF RESEARCH DEVELOPMENT AND EDUCATION IN KAZAKHSTAN

Abstract

The accelerated development of economies is not possible without the introduction of innovation and the development of the country's scientific and research potential. The scientific and innovative system, represented by the subjects of the relationship, which directly affect the development of the scientific and innovative potential of the country. The end product of the system is the commercialization of research and development activities. The process of technology commercialization itself is a specific project, nevertheless, project management tools are applicable for it, but taking into account the specifics of innovation and with a high risk of failure. The article examines the main problems and barriers to the commercialization of technologies by conducting a sociological survey of participants in the innovation system of the Republic of Kazakhstan. The purpose of the survey was to obtain a holistic picture of the modern situations of the innovation system of Kazakhstan with an attempt to identify the main problems, both in the system as a whole, and in the process in particular. The respondents were direct participants in technology commercialization projects. Also, the article considered the problem of ensuring the educational approach of direct participants in innovative activities. The problem of the low level of education and the degradation of the education system is rising, which directly affects the country's innovation system. On the basis of the work done, recommendations were received on improving the innovation system and the corresponding project approach to the commercialization of technologies.

Keywords: research; innovation; education; development; commercialization.

Introduction. There are many initiatives by national governments to promote the commercialization of research and development. The main subjects of the development of research are education, science, production and the government. At the same time, at different stages of development, their role in the innovation process does not remain unchanged. There is some progress in Kazakhstan in the development and application of regulatory instruments in the scientific and innovation sphere [1].

Education is delivered to a society by educational institutions starting from kindergartens to universities and research institutes in order to achieve some level of goals and to develop human beings. Science starts at the master degree or doctoral level in the higher education system for understanding a particular subject which a student is majoring in. Any research projects have its own purposes and hypothesis to be developed for the society benefit or for the development of the country industry. So the interaction between education, science and industry is very essential while teaching and education the young generation.

One of the most important problems of research development is the problem of its organization, i.e. management. Since the implementation of a project for the commercialization of capital-intensive scientific developments is a rather complex process consisting of several stages, the need to develop a methodology for an effective

management decision is urgent. The quality of commercialization project management, which can be achieved by attracting highly qualified managers and training domestic personnel, comes to the fore. The social and economic growth of a country depends on the development of innovative research technologies and on their implementation in the practice, which means that each innovative devise of a scholar should be fairly awarded and should be given a chance to develop or realize his scientific idea until that idea achieves its own initial goal because a researcher sets several research purposes or sees several hypotheses while conducting his studies [2].

Despite all the initiatives and efforts on the part of the state, the indicator of the success of the programs for the commercialization of scientific research leaves much to be desired. One of the reasons for this state of affairs is an incomplete understanding of modern mechanisms of commercialization, the functioning of the intellectual property market and, among other things, the new rules of the game in the market of new technologies and innovations. The very understanding of the commercialization of scientists and personnel involved in the commercialization of scientific developments is limited to a judgment about the need to use funds intended for commercialization in favor of achieving the goals of deeper scientific research. Thus, many scientific developments remain not introduced to the market.

The problems of commercialization of Kazakhstani technologies are widely covered in the work of S.K. Mukhambetzhanov [3]. These problems arise at all stages of work, from the search for technologies and ending with their implementation and further support.

At this time, despite the public benefit, including the global scale of the open innovation model, the closed innovation model is still popular, including in developed countries. The closed innovation model assumes that the institute develops its technologies without the involvement of third-party scientific organizations, including any additional co-operation. University has internal resources and sufficient funding, which allows the development of technologies at the model stage with the development of a functioning pilot industrial prototype. Also, the university has in its arsenal the entire intellectual potential of the accumulated professors.

Research problems. Unfortunately, in the post-Soviet states the situation looks different. Currently, universities have a low level of support from the state, including direct or indirect support in the feed, funding, legal support and logistical support. The low level of financial support for scientific organizations will lead to the fact that scientific organizations in Kazakhstan have to postpone their direct responsibilities in the direction of scientific activity and move more to practical research, thereby fundamentally breakthrough research remains uncompetitive. At the same time, it is necessary to understand that the development of fundamental foundations is extremely important for innovations, and without these it cannot be possible to talk about innovations. As a result, this circumstance led to the fact that Kazakhstan has negative dynamics in the field of introducing domestic innovations. All these issues are related to the education system of the country.

In the 21st century, collaboration skills are becoming a must. There have been many studies showing the effectiveness of the collaborative learning approach in relation to students' ability to cooperate and interact. In Indonesia, through the introduction of the 2013 curriculum, group learning is being encouraged. The aim of the study was to describe the implementation of collaborative learning by describing teachers' understanding of collaboration skills and collaborative learning models, the strategies teachers use to teach collaborative skills, and the constraints that prevent teachers from using collaborative learning models. Hence, teachers need to deepen their understanding and open themselves to new learning patterns. It can be a challenge for principals and teacher education managers to provide intensive learning and training associated with a collaborative learning approach [4]. The collaborative learning approach has not been properly implemented in Kazakhstan yet. As a result, after graduation

from the university, most graduates lack working skills in solving problems collaboratively.

The widespread use of digital technologies in education has led to the need to study their impact on human cognition, as well as on the quality of learning and teaching [5]. Nowadays, all educational institutions have been teaching students online because of the global pandemic COVID-19. As a result, the quality of education decreased since Kazakhstan was not ready to transfer education from traditional to online. Students have been feeling stressed because they are locked down at home. Flexibility in the manifestation of human consciousness in matters related to the change in the information system has been tested more than once. Reformatting the educational approach in the information age is a new challenge for educational institutions. At the same time, the main tasks of finding the best solutions and revealing the truth remained unnamed – this is the human essence of a constant endless search interrupted by an existential crisis. Just like human being, consciousness, the role of the university in society has evolved and changed, in the information era, the university becomes a dialogue platform for people of different generations and worldviews [6].

The modern educational economy, the management of its development, science and the development of the industry as a whole, is one of the most actively developing aspects of community life, closely related to other (cultural-ideological, political-historical, psychological and legal transformations) spheres [7; 8]. For the successful implementation of research innovations and non-destructive interaction with the community, economic and related structures and educational organizations must build partnerships, responsible, individualized relationships [9; 10]. That means, that there should be interaction between education, science, government and industry because they must work together to achieve a successful result in the society, especially, after educational institutions have produced graduates.

In modern education, the idea of individual educational trajectories is actively used. The study of individual educational trajectories in modern pedagogy and psychology is a problem that should be based on numerous studies of education, accumulated by the science of Kazakhstan and Russia. It is also darkly associated with the comprehension of options and scenarios for the development of education in the future, the construction of foresight projects of education [11]. Pedagogical support for personal self-development in the context of the globalization of education is aimed at the global competence of a person. So education system should focus on the competency development of students [12; 13].

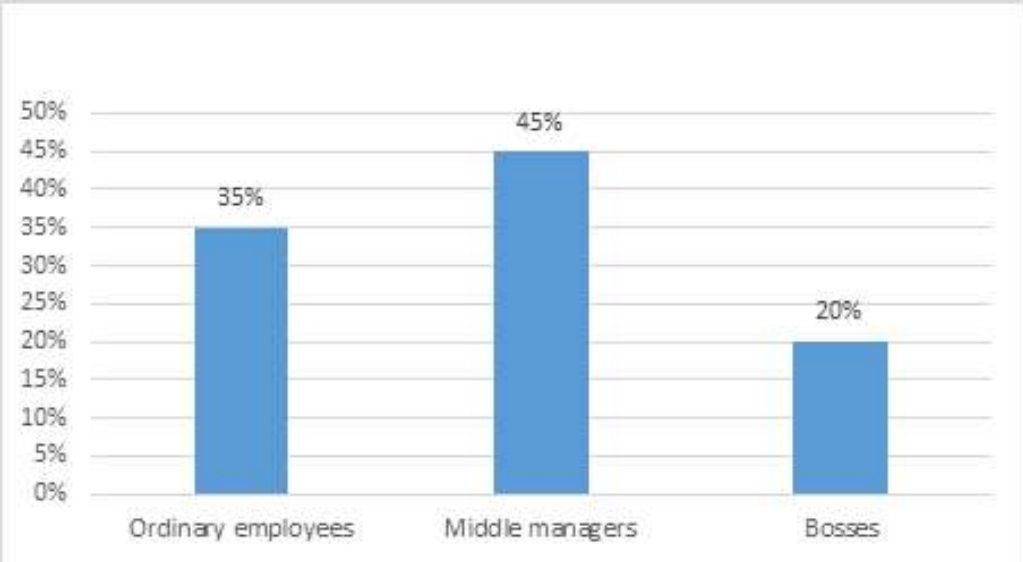
It is necessary to understand that the rapid scientific and technical development has given rise to a race of innovations in the world scientific environment. The processes of globalization have also influenced the speed of the spread of innovative solutions around the world, which also gave rise to the rapid obsolescence of new technological solutions. Not every country is able to maintain such a pace, while countries that successfully implement innovative projects receive a strategic advantage over other competing countries. All this suggests that the pace and speed of introducing new technologies to the market play an important role for successful implementations. The current practice of standardizing innovations in Kazakhstan does not meet the requirements of accelerated implementation, and even more so creates additional barriers to commercialization. Moreover, products are standardized after they have already been introduced into the market and managed to take their position. This phenomenon is due to the fact that it takes more than one calendar year to pass the standardization procedures, during this allotted time the innovation may lose its relevance. Thus, the existing mechanism is more a barrier to commercialization than a support measure.

In similar previous works, the authors came to the conclusion that the best solution would be to preserve the concepts of the innovation standard [14; 15; 16; 17]. The main message of this concept is that in parallel with the technical documentation for the product, a standard for an innovative product is also being developed with direct work on improving the product in

a cyclical manner. After that, the developed standard is submitted for state registration, in the end a full-fledged state standard will be received. This solution will allow the rapid advancement of innovation to the market.

Research results and discussions. In order to familiarize with the problems of commercialization on the ground, as well as to obtain additional information on the problem under study, a sociological study was conducted (Histogram 1). The survey was conducted by 27 respondents from the big cities of Kazakhstan such as Almaty, Nur-Sultan, South Kazakhstan region, Karaganda region. 35% are ordinary employees, 45% are middle managers and 20% are heads of organizations or departments. 68% of respondents have been working at enterprises for less than 5 years, 32% have more than 5 years of work experience. Most of the respondents 73% work in small enterprises, 50% of the respondents work in medium and large enterprises.

It should be noted that each of the stages of the study was accompanied by certain difficulties. The main problem was the reluctance of many companies to participate in sociological research. The reasons for refusing to take part in the survey were lack of time, lack

Histogram 1. **Sociological research**

of consent of the parent company, management, misunderstanding of commercialization activities, and so on.

Basically, about 70% of respondents think that the ongoing work on commercialization is insufficiently effective and brings little benefit to the progressive development of the domestic economy. In Almaty, 33% of survey participants believe that it does nothing, due to the low level of the country's most innovative development. In Nur-Sultan, they gave a critical assessment of the work being carried out, the respondents stated that the existing innovative activity in the country does not provide any benefit, and proposed to reform the system, there were more dissatisfied responses (53%). The reasons for the ineffectiveness of the work carried out may be the following:

– There are no clear criteria for the selection and support of promising scientific developments;

– Lack of interest of companies in scientific research, as well as weak government funding for commercialization;

– Each scientist considers his development to be unique and does not want to agree with the opinions of the commercialization specialist about the orientation of the research in accordance with the market.

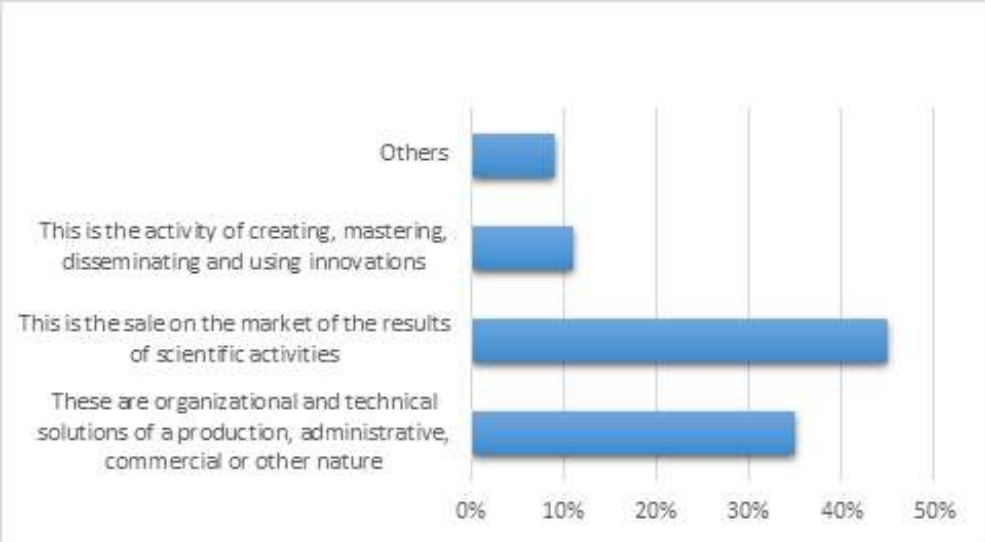
Basically, the majority of respondents

identified corruption as the main deterrent to the development of the system of commercialization and scientific research.

When asked what do you mean by commercialization, the respondents gave different answers (Histogram 2). Grouping them, mainly in Almaty and Nur-Sultan (35%) of respondents, the answer was commercialization – these are organizational and technical solutions of a production, administrative, commercial or other nature that contribute to the promotion of technologies, commodity products and services to the market, 45% decided, that this is the sale on the market of the results of scientific activity, 11% agreed that this is an activity for the creation, development, dissemination and use of innovations, 9% gave other responses.

When asked about the effectiveness of the commercialization system, most of the research participants in Almaty (more than 65%) believe that it is not effective and does not adequately reflect the results of scientific and technological progress; according to 18% of respondents, the system is effective, harmonized with the current situation on the country's market, the rest found it difficult to answer.

In Nur-Sultan, the opinion of the respondents for and against the effectiveness of the commercialization system was shared by almost exactly 42% and 44%, respectively. This division into two fronts shows that the system has not yet proven, but at the same time has not denied its effectiveness. One third of the

Histogram 2. **What do you mean by commercialization?**

respondents refused to answer this question, citing the lack of clarity of the situation at the moment.

Table 1 shows the main problems of the development of commercialization. As can be seen that the main issues of the research development include weak funding (74%) and incomplete scientific research (67%). According to respondents' responses that a poorly developed infrastructure (43%) and a lack of competence (46%) have got influences on the development of research projects.

Table 1

The main problems of the development of commercialization

Weak funding	Poorly developed infrastructure	Incomplete scientific research	Lack of competence
74 %	43 %	67 %	46 %

To the question of what measures are necessary to improve the current system of commercialization, the answers of the respondents in Almaty and Astana are shown in Table 2. It is notable that 70 % of respondents think of one of the most important measures to improve the current commercialization system is funding increase.

Table 2

Measures to improve the current commercialization system

Improving legal regulation	Increased funding	Forcing a company to use developments	Experimental test bases	Others
25%	70%	15%	45%	10 %

When applying the norms of the current legislation, 70-80% of respondents (Almaty & Nur-Sultan) had to face difficulties associated with imperfect legislation, in large part it is not the flexibility of laws, indirect and ambiguous interpreted norms, a lot of reference decisions, a low level of harmonization of national, interstate and international standards.

The Ministry of Education and Science (40%) should be involved in the implementation of innovations by the developers themselves and their organizations (22%), 27% of respondents suggest that all government bodies should equally participate in the process of introducing innovations. The rest of the participants think that the local city council of different levels should contribute to the introduction of innovation, linking business and government agencies in this matter.

Recommendations. The study participants gave the following recommendations for improving the commercialization system:

– Focus on the last consumer;

– Reforming the organizational and functional foundations of the system with the allocation of a national body to a non-governmental structure;

– Be guided by the most successfully implemented international experience;

– Transfer of part of powers by state bodies to public organizations.

The respondents indicate that there is a shortage of commercialization specialists with the required competencies. Many organizations shy away from recruiting young and inexperienced university graduates. Basically, employers give preference to specialists with experience in this field, or their own personnel who have received additional professional education. Since more attention is paid to practical experience, the name of the specialist university does not matter to employers.

Research limitations. Problems identified in the course of sociological research:

1) few special courses on commercialization in the Republic of Kazakhstan, mainly provide general (basic) information about commercialization. Special seminars on commercialization held in the countries of near and far abroad are costly;

2) lack of awareness of where to go for the necessary information to optimize activities in the field of commercialization. Note that even with the existence of a huge number of information publications, special sites, many managers have no idea about these publications, although they would like to use the information contained in them in their practice;

3) difficulties associated with the promotion of innovative products;

4) insufficient copyright protection, which prevents the promotion of information about new technical and technological innovations.

Conclusions. Project management of commercialization of scientific projects at the university has its own specifics, which consists in a huge number of unknown variables, which are also called “black swans” or unforeseen events. All this is superimposed on the high risk of project implementation, taking into account changes in market indicators. One of the solutions to the problems of risk management can be in the constant monitoring and examination

of the stages of commercialization with the prompt resolution of unforeseen excesses that have arisen, which also entails the attraction of a larger amount of human resources.

As a result, the project management methodology for the commercialization of scientific projects should read the specifics of human reverse management, as well as work on performance indicators, marketing risks, economic risks, decision tree and risk management at all stages of commercialization. With all this, it is also necessary to maintain flexibility in the management of technology commercialization projects. For these purposes, it is possible to use flexible Agile technologies, but taking into account the specifics of the task at hand. All together leads to the fact that the tasks of continuous training of personnel involved in solving such problems come to the fore. The problems of project management, professional development and education and the use of agile management technologies like Agile require even more experimental research.

References

[1] Alibekova G.Zh., Tayauova G.Zh., Ilmaliyev Zh.B. (2018). Problemy otsenki effektivnosti programm kommertsializatsii nauchnykh razrabotok v Kazakhstane [Technology commercialization programs performance evaluation issues in Kazakhstan]. Kompleksnoe Ispol′zovanie Mineral′nogo syr′â = Complex Use of Mineral Resources. Vol. 307, Issue 4. pp. 181-191 (In Russian). https://doi.org/10.31643/2018/6445.45

[2] Kenzhaliev O., Salykova L., Ilmaliyev Z., Sadykova (2018). Obzor problem v upravlenii proyektami kommertsializatsii kapitaloyemkikh nauchnykh razrabotok [Overview of problems in the management of commercialisation of capital-intensive scientific developments]. Kompleksnoe Ispol′zovanie Mineral′nogo syr′â = Complex Use of Mineral Resources. Vol. 306, Issue 3, pp. 101–108 (In Russian). https://doi.org/10.31643/2018/6445.23

[3] Mukhambetzhanov S.K. O protsesse kommertsializatsii tekhnologiy v Kazakhstane, informatsionnyy portal Natsional'nogo agentstva po tekhnologicheskomu razvitiyu [On the process of technology commercialization in Kazakhstan, information portal of the National Agency for Technological Development]. – September 2017. (In Russian). // http://www.natd.gov.kz (data of access: 25.03.2021).

[4] Ulin Nuskhi Muti'ah, Heri Retnawati, Anwar Senen, Kassymova G.K. Teaching Collaborations in Elementary Schools: Teachers' Understanding, Strategies, and Obstacles. Jurnal Pendidikan Guru MI, Vol. 8 No.1, June 2021. https://doi.org/10.24235/al.ibtida.snj.v8i1.7519

[5] Kenzhaliyev O.B., Kassymova G.K., Triyono B.M., Azman M.N.A., Ilmaliyev Zh.B. Case Study: E-Learning Via EF English Live as A Means to Improve Competitiveness Among University Staff in The Framework of Portfolio Project Management. Journal of Talent Development and Excellence, Vol. 12 No. 2s (2020): Special Issue.

[6] Arpentieva M.R. (2018). Razrusheniye universiteta: ot «vsestoronne razvitoy lichnosti» k "robotoustoychivomu spetsialistu" [The destruction of the university: from the "all-developed personality" to "the robotproof specialist"]. Challanges os Sciences, Issue I. (In Russian). https://doi.org/10.31643/2018.002

[7] Baymatov A.A. (2017) Regional policy of sustainable socio-conomic development. Business. Education. Right. Bulletin of the Volgograd Institute of Business, 1: 160-164.

[8] Wallerstein I. (1995) After liberalism. New York: New Press: 1-288.

[9] Samkov T.L., Shvetsov Ya.P. (2017) On some problems in the construction of agent-oriented models of economic processes. Business. Education. Right. Bulletin of the Volgograd Institute of Business, 4 (37): 85-87.

[10] Arpentieva M.R., Kassymova G., Kenzhaliyev O., Retnawati H., Kosherbayeva A. (2019) Intersubjective Management in Educational Economy. Challenges of Science. Issue II, 2019, PP 24-31. https://doi.org/10.31643/2019.004

[11] Gasanova R.R. Kassymova G.K., Arpentieva M.R., Pertiwi F. D., Duisenbayeva Sh. S. (2020). Individual educational trajectories in additional education of teachers. Challenges of Science. Issue III, p.: 59-68. https://doi.org/10.31643/2020.009

[12] Arpentieva M.R., Kassymova G.K., Arpentieva M. R., Kassymova G. K., Lavrinenko S.V., Tyumaseva Z.I., Valeeva G.V., Kenzhaliyev O.B., Triyono M.B., Duvalina O.N., Kosov A.V. (2019). Environmental educationin the system of global and additional education. Bulletin of national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, Volume 3, Number 379 (2019), 158-168. https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.82

[13] Triyono, B.M., Mohib, N., Kassymova, G.K., Pratama, G.N.I.P., Adinda D., Arpentieva, M.R. (2020). The Profile Improvement of Vocational School Teachers' Competencies. Vysshee obrazovanie v Rossii = Higher Education in Russia. Vol. 29, no. 2, PP. 151-158. https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-2-151-158

[14] Kenzhaliev B.K., Berkinbayeva A.N., Suleimenov E.N. (2014). Using sulfur graphite electrode for extracting metals from refractory materials. Proceedings of the 65th Annual Meeting of the International Society of Electrochemistry Ubiquitous Electrochemistry, (EUE'14), Lausanne, Switzerland.

[15] Wright, M. and Franklin, S. (2003). Technology Transfer and Universities' Spin-out Strategies. Small Business Economics, 20, 185-201.

[16] Kenzhaliev B.K., Surkova T.Y., Yulusov S.B., Pirmatov E.A., Dulenin A.P. (2017). Polucheniye kontsentrata redkozemel'nykh elementov iz otkhodov i promproduktov uranovoy promyshlennosti [Obtaining a concentrate of rare earth elements from waste and industrial products of the uranium industry] Kompleksnoe Ispol′zovanie Mineral′nogo syr′â = Complex Use of Mineral Resources, Issue 1, PP. 70-77. (in Rus.).

[17] Di Gregorio, D. and Shane, S. (2003). Why Do Some Universities Generate More Start-ups than Others? Research Policy, 32, 209-227.

Қазақстандағы зерттеу жұмыстарының даму мен білім беру мәселелері

О.Б.Кенжалиев[1, 2], Г.К.Касымова[2*], Ж.Б.Илмалиев[2], А.Ф.Цеховой[2]
[1]Қазақ-Британ техникалық университеті, [2]Сәтбаев университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Экономиканың жедел дамуы инновацияны енгізусіз және елдің ғылыми -зерттеу әлеуетін дамытусыз мүмкін емес. Елдің ғылыми-инновациялық әлеуетінің дамуына тікелей әсер ететін қарым -қатынас субъектілері ұсынатын ғылыми-инновациялық жүйе. Жүйенің соңғы өнімі – бұл ғылыми – зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды коммерцияландыру. Технологияны коммерцияландыру процесінің өзі – бұл нақты жоба, дегенмен оған жобаны басқару құралдары қолданылады, бірақ инновацияның ерекшеліктерін ескере отырып және сәтсіздік қаупі жоғары. Мақалада Қазақстан Республикасының инновациялық жүйесіне қатысушыларға әлеуметтік зерттеу жүргізу арқылы технологияларды коммерцияландырудың негізгі мәселелері мен кедергілері қарастырылады. Сауалнаманың мақсаты – тұтастай жүйеде де, оның ішінде процесте де негізгі проблемаларды анықтауға тырыса отырып, Қазақстанның инновациялық жүйесінің қазіргі жағдайларының тұтас бейнесін алу. Респонденттер технологияларды коммерцияландыру жобаларының тікелей қатысушылары болды. Сондай-ақ, мақалада инновациялық қызметке тікелей қатысушылардың тәрбиелік көзқарасын қамтамасыз ету мәселесі қарастырылды. Білім деңгейінің төмендігі мен білім беру жүйесінің деградациясы мәселесі көтерілуде, бұл елдің инновациялық жүйесіне тікелей әсер етеді. Жасалған жұмыс негізінде инновациялық жүйені жетілдіру бойынша ұсыныстар алынды және технологияларды коммерцияландыруға сәйкес жобалық тәсілдеме алынды.

Түйін сөздер: зерттеу; инновация; білім; даму; коммерцияландыру.

Проблемы развития исследований и образования в Казахстане

О.Б.Кенжалиев[1,2], Г.К.Касымова[2], Ж.Б.Ильмалиев[2], А.Ф.Цеховой[2]
[1]Казахстанско-Британский технический университет, [2]Satbayev University
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Форсированное развитие экономики невозможно без внедрения инноваций и развития страны, которые напрямую влияют на научный потенциал, конечным продуктом научно-исследовательской деятельности является коммерциализация научных результатов. Сам по себе процесс коммерциализации технологий является специфическим проектом, тем не менее для него применимы инструменты проектного управления, но с учетом специфики инновационной деятельности и с высоким риском провалов. В статье рассматриваются основные проблемы и барьеры коммерциализации технологий, авторы провели исследование с помощью социологического опроса участников инновационной системы Республики Казахстан. Цель опроса – получение целостной картины современной ситуаций инновационной системы Казахстана и попыткой выявления

основных проблемам, как в рамках системы целом, так и процесса в частности. Респондентами выступили непосредственные участники проектов коммерциализации технологий. Также в статье были расмотривается проблема обеспечение образовательного процесса непосредственных участников инновационной деятельности, поднимается проблема недостаточного уровня образования. WWWНа основе проведенного исследования разработаны рекомендации по улучшению инновационной деятельности и соответствующего проектного подхода к коммерциализации образовательных технологий.

Ключевые слова: исследование; инновации; образование; разработка; коммерциализация.

Received: 02.07.2021

IISTI 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.02*

Yu.S.TOKATLIGIL[1], A.Zh.SALIYEVA[1], A.V.KARMELYUK[1], A.S.MAMBETALINA[1], F.N.ZHUMABEKOVA[1]*

[1]L.N.Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
tokatligil.y@yandex.ru, aigul.enu@yandex.ru, enuranking@gmail.com, mambetalina@mail.ru, zhumabekova.58@mail.ru*

RESEARCH COMPONENT IN THE EDUCATIONAL PROGRAMS OF THE DIRECTION OF PRESCHOOL EDUCATION AND TRAINING

Abstract

A qualitatively new level of training of teachers of preschool education will ensure the implementation of educational programs based on a research approach. The purpose of this study is to study the current state of research training in Kazakh universities in the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training" and to outline ways to modify the research component in educational programs. Within the framework of the study, a meaningful analysis of twelve educational programs of Kazakhstani universities was carried out for the representation and relevance of the research component. The results obtained showed that in the content of all educational programs, the research component is represented by an elective course, which is an alternative in a number of universities. There is also a problem of determining the content of research courses, in particular, the logical sequence of the presentation of the material is violated, the content that does not correspond to the name of the course is proposed, outdated literature is recommended, etc. The problem of correctness and updating of course names requires special attention. The lack of research practice is also a serious omission in terms of the integrity of research training. The conclusions resulting from the results obtained show the need to modify the research training of students of preschool education.

Keywords: research training; research competencies; research component; educational program; preschool education; future teachers.

Introduction. A quality pedagogical education is an investment in human capital that will increase the well-being of the nation in the future. In particular, according to research results, the level of professional training of preschool teachers directly affects the quality of upbringing and teaching children [1-6]. In this context, P.Kansanen's remark that quality pedagogical education should be of paramount importance, since any defects can lead to almost irreparable consequences [7].

The literature review indicates that the implementation of pedagogical educational programs based on the research activities of students [8-13]. The Finnish teacher education system [14; 15], which is of great interest to researchers from different countries, is a successful example, recognized at the international level, practicing this model. An additional argument in favor of organizing training based on a research approach is the research results describing scenarios for the

future, according to which teachers need to have analytical and research skills, the ability to find information and assess its reliability, have the ability to identify a research problem/question, argue and formulate conclusions [16-18].

It follows from the foregoing that in the near future, research training in pedagogical educational programs will occupy a central place. Unfortunately, today we are forced to state that university graduates are not sufficiently prepared to conduct research for professional purposes. In particular, the skills of academic writing, criticalanalysis of a scientific text, organization and conduct of psychological and pedagogical research and presentation of results are poorly formed. Therefore, it is now urgently necessary to outline ways to implement education based on a research approach.

However, before developing new teaching strategies, including integrating foreign experience with the positive national traditions of higher education in Kazakhstan, it is advisable to study the current state of research training in Kazakhstani universities in the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training",which became the goal of this study.

During the study, the following questions were asked:

1. What is the position of research training in the current educational programs of the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training"?

2. How can the research training of preschool education students be modified?

Research methodology. The study carried out a meaningful analysis of twelve educational programs of the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training" of Kazakhstani universities for the representation and relevance of the research component (admission 2017-2020). A number of educational programs are kindly provided by the heads of departments, the rest are taken from theofficial websites of universities. The content of the research component in the CED ofsome universities has also been studied. In order to comply with scientific ethics, the names of universities are not indicated.

According to the website https://www.vipusknik.kz/university - specialties/doshkolnoe - obuchenie - i -vospitanie in Kazakhstan, preschool teachers are trained in 35 universities, therefore, this study covers 35% of educational programs. At the same time, the diversity of educational programs in terms of implementation in different universities provides a fairly complete picture of the research training of preschool education specialists in Kazakhstan.

Methods. In the course of the research, the following complex of methods was used: the study of pedagogical, psychological literature on the research problem; analysis of educational programs and catalogs of elective disciplines; comparison, generalization.

Research results. Table 1 shows the results of a meaningful analysis of research training offered in educational programs of the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training". The names of universities are encrypted with a serial number in the table, further in the text the following encryption will be used "University 1", "University 2", etc.

University 1 offers a 6-credit course "Research Methods" as a mandatory university component. Unfortunately, it was not possible to analyze the content of thiscourse (Table 1).

Table 1

Research component in educational programs of the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training" of Kazakhstani universities

№	Year of admission	Name of course	Course outline
1	2	3	4
1	2019	Research methods (6 credits)	The course is a mandatory university component.

1	2	3	4
2	2020	Methodology of scientificand pedagogical research (4 credits)	The course is a mandatory university component.Content of disciplines: scientific activity, its goals and features, scientific and pedagogical research, methodological principles; stages of organization;methods of working with scientific literature, methods of scientific and pedagogical research, methods of studying and generalizing advanced pedagogical experience
3	2019	Methodology of scientificand pedagogical research (5 credits)	The course is a mandatory university component. Content of disciplines: student's scientific activity; scientific and pedagogical research, methodological principles; definition of the problem and research topic as the initial stage of scientific research; work with scientific literature and methods of processing the information received; the method of conducting the ascertaining experiment; methodology forconducting the formative and control stages of the pedagogical experiment; methods of scientific and pedagogical research
4	2019	Methodology of scientificand pedagogical research(6 credits)	The course is an elective component, i.e. alternative to the course "Management in preschool education" Content of disciplines: the main stages of scientific research, relevance, goals and objectives of the study, hypothesis, as well as the theoretical and methodological basis of research
5	2018	Research methods (3 credits)	The course is a mandatory university component
6	2019	Methods of scientific andpedagogical research / Methods of scientific knowledge of the teacher educator	The courses are alternative to each other. The volume of the academic load in credits in the EP is not specified
7	2016	Methods of psychologicaland pedagogical research / Methodology of scientific and pedagogicalresearch (2 credits)	The courses are alternative to each other. Content of disciplines (one content is offered for two courses): laws and regularities of scientific research methodology; analysis of the main characteristics of the study; application of specific methods; registration of research results
8	2019	Research planning methodology (4 credits)	The course is a mandatory university component. There is no description of this course in CED
9	2017	Monitoring pedagogical research methods (4 credits)	The course is an elective component, i.e. alternative to the courses "Introduction to the pedagogical specialty" and "Pedagogical development" (2 semester) The analysis of the CED indicates that the content of the elective course does not correspond at all tothe declared name
		Organization of independent researchwork of students (2 credits) Organization of independent researchwork of students (2 credits)	The course is an elective component, i.e. alternative to the courses "Self-knowledge" and "Professional psychology" (3 semester). Discipline content: strategies for the developmentof science in the Republic of Kazakhstan, methodology and methods of social andpedagogical research, planning and organization of research activities, preparation of graduates for the organization of research work in the field of social pedagogy and self-knowledge

1	2	3	4
		Methodology andmethods of pedagogical research / Methods ofnational pedagogicalresearch (3 credits)	The courses are offered as an alternative to the Ethnopedagogy course (4 semester). Content of disciplines: 1) the content of the discipline is incorrect; 2) methods of national pedagogical research, methods of pedagogy and individual methods. National pedagogical research methods, scientific methods are the opportunity to obtain the necessary information. This informationdetermines the patterns and goals of the ethnopedagogical process.
		Experimental method inpedagogical research / Heuristic method in pedagogical research (3 credits)	Courses are offered as an alternative to the course“Fundamentals of psychological and pedagogical education in the upbringing of first graders” (6 semester) CED lacks a description of the content of these courses
		Methods of scientific andpedagogical research / Organization of independent researchwork of students / Diagnostic methods of psychological research (3 credits)	The courses are alternative to each other (7semester). Content of disciplines: 1) the content of the course does not correspondat all to the declared title; 2) this course is duplicated twice (2 and 7semesters); 3) the content of the course does notcorrespond at all to the declared title
10	2019	Methodology of scientificand pedagogical research (7 credits)	The course is a mandatory university component. Content of disciplines: methodological foundations of pedagogical research; scientific work of students; methods of scientific knowledge; empirical methods of pedagogical research; methodology for conducting pedagogical research
11	2020	Methodology of scientific and pedagogical research / Methodology and methods of psychologicaland pedagogical research / Planning of scientific research (5 credits)	The courses are alternative to each other. Content of disciplines: 1) scientific and pedagogical research; definition of the problem and research topic; work with scientific literature; staged, research, final stages of research; research methods; 2) classification of methods; research and diagnostics; scientific and practical research; reliability and validity; 3) science and scientific research; methodology and research methods; stages of scientific research; choice of topic and planning of scientific research; collection of information; writing and registration of scientific papers, etc.
12	2020	Methodology of scientificand pedagogical research	The course is a mandatory university component. Content of disciplines: theoretical foundations of pedagogical research; factors necessary to formulate the research topic; experimental techniques; choice of measuring instruments; processing of results; methodology for conducting psychological and pedagogical research

University 2 offers an elective course “Methods of Scientific and Pedagogical Research” with a volume of 4 credits as a university component of a mandatory for study. The name of this course is rather controversial in terms of what is meant by the“methodology of scientific and pedagogical research.” We believe that the concept of “methodology” is not entirely correct to use in the context of scientific and pedagogical research.

In general, the content of this course allows you to develop the primary skills ofconducting scientific research. However, it should be noted that the sequence ofstudying topics does not correspond to the course and logic of scientific research,therefore, students will not form a clear idea of the organization of research activities.

University 3 provides for the compulsory study of the elective course "Methods of Scientific and Pedagogical Research" in volume of 5 credits. Likewise, the name ofthe course seems to be quite controversial. At the same time, the content of the coursecorresponds to the logic of scientific research, with the exception of the topic "Methods of scientific and pedagogical research", which is advisable to study at the beginning ofthe course.

University 4 offers as an elective component a 6-credit course "Methods of Scientific and Pedagogical Research", i.e. as an alternative to the course "Management in preschool education". As in the previous two universities, the course title needs to be adjusted. The course content does not provide students with the complete information necessary to understand the research process.

University 5 provides for a mandatory university component "Research Methods" in the amount of 3 credits. Unfortunately, it was not possible to analyze thecontent of this course.

University 6 offers a choice of two elective courses "Methods of scientific and pedagogical research" and "Methods of scientific knowledge of the teacher educator" the volume of the workload in credits in the EP is not specified. Unfortunately, it wasnot possible to analyze the content of the courses.

University 7 provides a choice of two elective courses "Methods of psychological and pedagogical research" and "Methods of scientific and pedagogical research" in volume of 2 credits. The name of the second course, as noted earlier, is controversial.

In the description of the courses, one content is presented for two disciplines, which indicates the formality of the choice of courses. In addition, the proposed content does not fully provide the formation of basic research skills and abilities.

As the recommended literature, only one manual is offered "Introduction to scientific research in pedagogy / Edited by: V.I. Zhuravlev. – M.: Education, 1988. – 239 p. ". This edition is quite informative, but still outdated.

University 8 offers a compulsory university component for the course "Methodsof planning scientific research" with a volume of 4 credits. However, the title of the course is ambiguous regarding the application of the concept of "methodology" in the aspect of planning a scientific research. There is no description of this course in the catalog of elective disciplines.

University 9 provides several elective courses aimed at preparing for research activities:

– "Monitoring of methods of pedagogical research" with a volume of 4 credits isoffered in the 2nd semester as an alternative to the courses "Introduction to the pedagogical specialty" and "Pedagogical development". The content of the course presented in the catalog of elective disciplines does not at all correspond to the declared name.

– "Organization of students' independent research work" in volume of 2 credits is offered in the 3rd semester as an alternative to the courses "Self-knowledge" and "Professional psychology". Analysis of the catalog of elective disciplines allows us to state that the proposed content only partially corresponds to the name of the course. Atthe same time, the emphasis is on research in the field of social pedagogy and self - knowledge.

– "Methodology and methods of pedagogical research", "Methods of national pedagogical research" in volume of 3 credits are presented in the 4th semester as an alternative to the course "Ethnopedagogy".

The catalog of elective disciplines contains the incorrect content of the course "Methodology and methods of pedagogical research."

The course "Methods of National Pedagogical Research" is rather controversial, because the concept of "national research methods" does not exist in the methodologyof science.

– "Experimental method in pedagogical research", "Heuristic method in pedagogical research" with a volume of 3 credits are

offered in the 6th semester as alternatives to the "Fundamentals of psychological and pedagogical education in the upbringing of first graders." There is no description of the content of these courses in the catalog of elective disciplines.

– "Methods of scientific and pedagogical research", "Organization of independent research work of students" and "Diagnostic methods of psychological research" in volume of 3 credits are offered to choose from in the 7th semester. It should be noted that the course "Organization of students' independent research work" is duplicated twice (2 and 7 semesters). An analysis of the catalog of elective disciplines indicates that the proposed course content does not at all correspond to the declared names.

University 10, as a compulsory university component, offers the course «Methods of Scientific and Pedagogical Research» with a volume of 7 credits. In general, the content of the course allows you to form basic research skills and abilities.However, as noted above, the title of the course requires adjustment.

University 11 offers a choice of three courses with a volume of 5 credits: «Methods of Scientific and Pedagogical Research» (incorrect name of the course), «Methodology and Methods of Psychological and Pedagogical Research», «Research Planning». The content of the courses is aimed at the theoretical and practical preparation of students for scientific research.

University 12 offers the course «Methods of Scientific and Pedagogical Research» as a mandatory component for studying (the name requires correction). The proposed content is partially inconsistent with the sequence and logic of scientific research. For example, the topic "Choice of measuring instruments" should precede the topic «Experimental techniques»; it is advisable to reformulate the topic «Methodology for conducting psychological and pedagogical research» into «Organization and conduct of scientific research», etc.

It should be noted that all universities provide for the writing of a thesis. However, it is not expected to undergo research practice, which does not allow students to receive full-fledged research training.

Discussion. First of all, it should be noted that in the content of all educational programs, the research component is represented by an elective course. This positive trend indicates that the leadership and developers of educational programs understand the importance and significance of research training for the future teacher of apreschool organization.

At the same time, in a number of universities, these elective courses are alternative, i.e. when choosing another discipline, students do not receive basic knowledge in the field of scientific research.

Analysis of the catalog of elective disciplines confirms the presence of the problem of determining the content of research courses, in particular, the logical sequence of the presentation of the material is violated, content is proposed that does not correspond to the name of the course, outdated literature is recommended, etc. Special attention should be paid to the problem of correctness and updating of the names of courses. The lack of research practice is also a serious omission in terms of the integrity of research training.

Thus, the conducted substantive analysis of educational programs of the direction "6B012 – Pedagogy of preschool education and training" for research training allows us to conclude that Kazakhstan universities need to modify research content.

Realizing that the transition to research pedagogical education should be gradual, the first step in this direction is seen in the introduction into educational programs of compulsory courses aimed at preparing for research activities, with relevant relevant content, as well as research practice that provides expansion and deepening of theoretical knowledge.

For example, within the framework of the fundamental scientific project of grantfinancing of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, the authors have developed courses «Introduction to Educational Research» (5 ECTS, 6 semester), «Critical

Thinking in Modern Research» (5 ECTS, 7 semester), as well as a research program. practice (5 ECTS, 7 semester, on-the-job). These courses and research practice have been successfully tested and implemented at the L.N. GumilyovEurasian National University.

Implications for Future Research. The study of the current state of the research component in the educational programs of the direction «6B012 – Pedagogy of preschool education and training «, as well as the study of the possibility of its modification, led to further questions that require study:

– research of students ' involvement in scientific research and satisfaction with the quality of research training;

– study of the level of readiness of students for research activities;

– research of the main problems faced by teachers of preschool organizations when conducting research work for professional purposes;

– development of programs to improve the research competence of teachers of preschool organizations;

– development of approaches for modifying the research training of students of preschool education.

Limitations. The results of the presented study can be described as exploratoryrather than generalizing. The analysis of a relatively small number of educational programs (35%) limits the generalizability of the results. It should also be noted that the state of research training is most likely not significantly different in the educational programs of other Kazakhstan's universities.

Concluding remarks. The results of the study convincingly show that the research training of preschool students requires modification in terms of updating andincreasing educational courses, as well as the introduction of research practice. We believe that studying the experience of Finnish universities will make a significant contribution to the development of national approaches, which will provide a qualitatively new level of training for preschool teachers in Kazakhstan.

Acknowledgments. This study was funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP 08956538).

References

[1] Burchinal M.R., Peisner-Feinberg E., Pianta R.C., & Howes C. Development of academic skills from preschool through second grade: Family and classroom predictors of developmental trajectories // Journal of School Psychology. – 2002. – Vol. 40(5). – PP. 415-436. DOI: 10.1016/S0022-4405(02)00107-3.

[2] Martinez-Beck I. & Zaslow M. Introduction: The context for critical issues in early childhood professional development / In Critical issues in early childhood professional development Edited by: M.Zaslow & I. Martinez-Beck. – Baltimore: Paul H Brookes Publishing, 2006. – PP. 1-16.

[3] Sheridan S.M., Edwards C.P., Marvin Ch.A., Knoche L.L. Professional Development in Early Childhood Programs: Process Issues and Research Needs // Early Education and Development. – 2009. – Vol. 20(3). – PP. 377 - 401. DOI: 10.1080/10409280802582795.

[4] Pianta R.C., DeCoster J., Cabell S., Burchinal M., Hamre B.K., Downer J., ... Howes C. Dose-response relations between preschool teachers' exposure to components of professional development and increases in quality of their interactions with children // Early Childhood Research Quarterly. – 2014. – Vol. 29(4). – PP. 499-508. DOI: 10.1016/j.ecresq.2014.06.001.

[5] Organisation for Economic Co-operation and Development. Engaging young children: Lessons from research about quality in early childhood education and care. – Paris: OECD Publishing, 2018. – 166 pp. DOI: https://doi.org/10.1787/25216031.

[6] Fukkink R., Helmerhorst K., Deynoot Schaub M.G. & Sluiter R. Training interaction skills of pre-service ECEC teachers: Moving from in-service to pre-service professional development // Early Childhood Education Journal. – 2019. – Vol. 47. – PP. 497-507. DOI: https://doi.org/10.1007/s10643-019-00928-6.

[7] Kansanen P. Teacher Education in Finland: Current Models and New Developments / In Institutional Approaches to Teacher Education within Higher Education in Europe: Current Models and New Developments. Studies on Higher Education Edited by: B. Moon, L. Vlăsceanu & L.C. Barrows. – Bucharest: UNESCO/CEPES. – PP. 85-109.

[8] Al Sweleh F.S. Integrating scientific research into undergraduate curriculum: A new direction in dental education //Journal of Health Specialties. – 2016. – Vol. 4 (1). – PP. 42 - 45.

[9] Stepans J.I., McClurg P.A., Beiswenger R.E. A teacher education program in elementary science that connects content, methods, practicum, and student teaching //Journal of Science Teacher Education. – 1995. – Vol. 6 (3). – PP. 158-163.

[10] Driver R., Asoko H., Scott J., Mortimeret E. Constructing Scientific Knowledge in the Classroom // Educational Researcher. – 1994. – Vol. 23. – PP. 5-12.

[11] Barton J.R. Academic training schemes reviewed: implications for the future development of our researchers and educators //Medical Education. – 2008. – Vol. 42(2).– PP. 164-169.

[12] Handelsman J., Beichner R., Ebert-May D., Bruns P.J. Scientific Teaching // Science. – 2004. – Vol. 304 (5670). – PP. 521-522. DOI: 10.1126/science.1096022.

[13] Healey M., Jenkins A. Developing undergraduate research and inquiry. – Heslington: The Higher Education Academy, 2009. – 151 p.

[14] Lavonen J. Curriculum and Teacher Education Reforms in Finland That Support the Development of Competences for the Twenty-First Century // Audacious Education Purposes. – 2020. [Ehlektronnyj resurs]: URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-41882- 3_3/.

[15] Tirri K. The last 40 years in Finnish teacher education // Journal of Education for Teaching. – 2014. – Vol. 40. – Issue 5. – PP. 600-609. DOI: 10.1080/02607476.2014.956545.

[16] Binkley M., Erstad O., Herman J., Raizen S., Ripley M., Miller-Ricci M., et al. Defining twenty-first century skills / In Assessment and teaching of 21st century skills Edited by: P. Griffin,

B. McGaw & E. Care. – Dordrecht: Springer ScienceюBusiness Media B.V., 2012. – PP. 17-66. DOI: http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-2324-5_2.

[17] Griffin P., McGaw B. & Care E. The changing role of education and schools / In Assessment and teaching of 21st century skills Edited by: P. Griffin, B. McGaw & E. Care. – Dordrecht: Springer ScienceюBusiness Media B.V., 2012. – PP. 1 – 16. DOI: http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-2324-5_2.

[18] Niemi H., Nevgi A. Research studies and active learning promoting professional competences in Finnish teacher education // Article in Teaching and Teacher Education. – 2014. – Vol. 43. – PP. 131-142. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2014.07.006.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағытындағы білім беру бағдарламаларының ғылыми-зерттеу компоненті

Ю.С.Токатлыгиль[1], А.Ж.Салиева[1], А.В.Кармелюк[1], А.С.Мамбеталина[1], Ф.Н.Жұмабекова[1]
[1] Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мектепке дейінгі ұйымдарға педагогтарды даярлаудың жаңа сапалы деңгейін ғылыми көзқарас негізінде білім беру бағдарламаларын іске асыруды қамтамасыз етеді. Зерттеудің мақсаты: «6В012 – Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту педагогикасы» бағыты бойынша қазақстандық жоғары оқу орындарындағы ғылыми-зерттеу кадрларын даярлаудың қазіргі жағдайын зерттеу және білім беру бағдарламаларында зерттеу компонентін өзгерту жолдарынбелгілеу. Зерттеу барысында қазақстандық жоғары оқу орындарының ғылыми-зерттеудің компонентін ұсыну және өзектілігі үшін он екі жылдық білім беру бағдарламасына мазмұнды талдау жасалды. Алынған нәтижелер көрсеткендей, барлық білім беру бағдарламаларының мазмұнында зерттеу компоненті бірқатар университеттерде балама болып саналатын элективті курспен ұсынылған. Сондай-ақ, зерттеу курстарының мазмұнын анықтау проблемасы бар, атап айтқанда, материалды ұсынудың логикалық реттілігі бұзылған, курстың атына сәйкес келмейтін мазмұн ұсынылған, ескірген әдебиеттер ұсынылған және т.б. Курстардың атауларының дұрыстығына және жаңартылуына ерекше назар аудару қажет. Зерттеу тәжірибесінің жетіспеушілігі ғылыми дайындық тұтастығы тұрғысынан елеулі олқылық болып табылады. Алынған нәтижелерден туындайтын тұжырымдар мектеп жасына дейінгі тәрбиелеу мен білім беру мамандықтарында оқитын студенттердің ғылыми дайындықтарын өзгерту қажеттілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: ғылыми дайындық; зерттеу құзыреттілігі; зерттеу компоненті; білім беру бағдарламасы; мектепке дейінгі білім беру; болашақ педагогтар.

Научно-исследовательский компонент в образовательных программах направления дошкольное воспитание и обучение

Ю.С.Токатлыгиль[1], А.Ж.Салиева[1], А.В.Кармелюк[1], А.С.Мамбеталина[1], Ф.Н.Жумабекова[1]
[1] Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)

Аннотация

Качественно новый уровень подготовки педагогов дошкольного образования позволит обеспечить реализация образовательных программ, базирующихся на научно-исследовательском подходе. Цель настоящего исследования – изучить актуальное состояние научно-исследовательской подготовки в казахстанских вузах по направлению «6В012 – Педагогика дошкольного воспитания и обучения» и наметить пути модификации научно-исследовательского компонента в образовательных программах. В рамках исследования проведен содержательный анализ двенадцати образовательных программ казахстанских вузовна предмет представленности и актуальности научно-исследовательского компонента.Полученные результаты показали, что в содержании всех образовательных программ научно-исследовательский компонент представлен элективным курсом, который в ряде вузов является альтернативным. Также имеет место проблема определения содержания научно-исследовательских курсов, в частности, нарушена логическая последовательность изложения материала, предлагается содержание, не соответствующее наименованию курса, рекомендуется устаревшая литература и др. Отдельного внимания требует проблема корректности и актуализации наименований курсов. Отсутствие научно-исследовательской практики также является серьезным упущением в плане целостности научно-исследовательской подготовки. Выводы, вытекающие из полученных результатов, показывают необходимость модификации научно-исследовательской подготовки студентов дошкольного образования.

Ключевые слова: научно-исследовательская подготовка; исследовательские компетенции; научно-исследовательский компонент; образовательная программа; дошкольное образование; будущие педагоги.

Received: 05.07.2021

МРНТИ 14.35.01 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.03*

*А.А.УМАРОВ**

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
*(Нур-Султан, Казахстан), askhat.umarov.74@mail.ru**

ОРГАНИЗАЦИЯ ВОЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В ВОЕННЫХ ВУЗАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы подготовки профессиональных кадров для Вооруженных Сил Республики Казахстан, приводится современное состояние военного образования на всех уровнях, приводятся данные о существующих военных учебных заведениях среднего, высшего, послевузовского и дополнительного образования. Автором предпринята попытка краткого анализа существующих казахстанских и российских исследований по теме статьи за последние пять лет. Обзор диссертационных исследований включает вопросы истории подготовки военных специалистов в РК, проблемных вопросов военного образования, формирования у курсантов готовности к военной службе и развитию необходимых профессиональных компетенций, патриотического воспитания, организации военно-педагогического процесса и др. На основе проведенного анализа автор делает вывод о необходимости дальнейшей

модернизации военно-педагогического процесса в казахстанских военных вузах, внедрении новых образовательных технологий, повышения цифровой грамотности профессорско-преподавательского состава и расширении международного сотрудничества.

Ключевые слова: военное образование; военно-педагогический процесс; профессиональные компетенции; военно-патриотическое воспитание; образовательные технологии.

Введение. Глобализационные процессы, происходящие в мире, не обошли стороной и казахстанскую систему образования. Новые тренды, цифровизация, интернационализация и гуманизация предъявляют новые требования ко всем уровням подготовки специалистов, не стала исключением и военная сфера.

Подготовка профессиональных кадров для Вооруженных Сил Республики Казахстан осуществляется на всех уровнях в военных учебных заведениях: в Республиканских школах «Жас Улан» в гг.Алматы, Караганда и Шымкент, военных колледжах в гг.Щучинск и Нур-Султан, Военном институте сухопутных войск, Военном институте Сил воздушной обороны, Военно-инженерном институте радиоэлектроники и связи, на военных кафедрах при вузах и в Национальном университете обороны. По программам дополнительного образования функционируют курсы повышения квалификации в военных вуза РК и за рубежом. На военных кафедрах при гражданских вузах осуществляется подготовка офицеров запаса, а также казахстанских специалистов готовят в зарубежных военных вузах [1].

Целью нашего небольшого исследования является обзор существующих исследований казахстанских и российских ученых в области военного образования и подготовки военных специалистов в высших учебных заведениях, проведенных за последние 5 лет.

Основная часть. Военная педагогика как наука возникла как практическая деятельность командиров по обучению и воспитанию подчиненных, которая в дальнейшем отразилась в уставах, инструкциях, наставления приказах и др. нормативных документах. Объектом военной педагогики принято считать военно-педагогический процесс, а его составные части – воспитание, обучение, развитие и психологическая подготовка выступает в качестве предмета. Наблюдается определенная полемика в науке в определении предмета, который может определяться также как тенденции и закономерности военно-педагогического процесса как в мирное, так и в военное время. А объектом, кроме того, являются военнослужащие и воинские коллективы, взаимодействие которых имеет принципиальное значение и практическую служебную направленность [2, С.37-38].

Однако, возвращаясь к теме нашего исследования, следует отметить, что военно-педагогический процесс как организованная система учебно-воспитательной деятельности, имеет главное предназначение – поддержание высокой боевой готовности воинских частей и подразделений и успешное решение ими учебно-боевых задач. И центральной составляющей этого процесса является обучение и воспитание будущих военнослужащих в военных учебных заведениях.

Методология. За время существования независимого Казахстана военная наука продвинулась вперед, о чем свидетельствуют многочисленные исследования. Так, они касаются истории подготовки профессиональных военных кадров в Казахстане (Тасбулатов А.Б.), проблем инновации военного образования и подготовки офицеров высшей квалификации (Калиев А.К., Жаксылыков Р.Ф.), вопросов формирования у будущих офицеров готовности к управлению и интереса к профессиональной деятельности и ценностному ориентированию в процессе обучения, развития лидерских качеств и коммуникативной компетентности (Ажибаев М.Т., Мальгаждарова Т.Г., Тауланов С.С., Толенгутов К.Ф., Саганаев А.М., Наконечный С.А., Талкибаев А.Б.).

Наряду с этим изучались педагогические основы воспитания патриотизма и валеологического воспитания военно-слу-

жащих, проблемы подготовки актива войсковых молодежных организаций, а также формирования гуманистической направленности профессионального самовоспитания курсантов и использования элементов народной педагогики, развития проектировочной культуры в воспитательной работе (Санабаев У.К., Гусев Л.Н., Загинайко А.А., Егорова В.А., Махмутова З.А., Сочин С.А., Ережепов М.М., Уажанов Н.С.), психолого-педагогические основы первоначальной летной подготовки, совершенствования автотехнической подготовки, подготовки офицеров-погра-ничников (Бухарбаев М.А., Батыров М.Е., Пузикова С.М.).

Интерес представляют исследования формирования информационной компетентности в условиях знаково-контекстного обучения и контроля качества обученности и профессиональной подготовки курсантов (Семенихина С.Ф., Валиев Р.Х., Семенихин В.В.), процесса овладения курсантами и магистрантами военных вузов методологией исследовательской деятельности (Булатбаева А.А., Бирюк Л.А.). И это лишь некоторые направления военной педагогики, отдельные исследования касаются экологии военных полигонов, испытаний вооружения, работы военно-врачебных комиссий и здоровья женщин-военнослужащих, которые не относятся к изучаемой теме.

Нами были проанализированы статьи, размещенные в свободном доступе, в которых рассматриваются различные проблемы военного образования, подготовки будущих офицеров, организации воспитательной работы и учебного процесса.

С.Тауланов и Н.Аширбаева в своей статье рассматривают факторы, обусловливающие трудности адаптации подростков, а также приводит критерии ее успешности. Авторы провели анализ социально-психологических особенностей адаптации подростков к условиям жизнедеятельности в военной школе и представили результаты диагностики эмоционально-личностной сферы учащихся по показателям субъективного эмоционального состояния, уровня школьной тревожности. Так, выявлены различные виды стресса, которые испытывают подростки в условиях военной жизнедеятельности, в процессе анкетирования изучены мнения воспитанников относительно степени удовлетворенности/неудовлетворенности их обучением в военной школе, рассмотрены вопросы организации психолого-педагогического сопровождения адаптации воспитанников военной школы-интерната [3].

Статья Е.Е. Оспанкулова, Б.О. Ахетова, А.М. Байгалиева посвящена военно-патриотическому воспитанию будущих защитников Родины, как составной части военной культуры, и его влиянию на общую культуру, идеологию и другие стороны жизни подростков и молодых людей. В статье поднимаются вопросы патриотического воспитания нового поколения Республики Казахстан, сделан акцент на воспитание патриотических ценностей у молодых людей, мечтающих и желающих посвятить свою жизнь службе государству, службе в армии. Рассматривается понятие патриотизма в контексте воспитания подрастающего поколения и молодежи, а также в историческом аспекте. Подчеркивается важная роль семьи и школы в духовно-нравственном и патриотическом воспитании детей, раскрываются психологические особенности военной службы и условия для формирования личности, взаимосвязь культуры, интеллектуального уровня и воспитания [4]

По мнению Г.Н. Кошербаевой и А.А. Бейсембаевой модернизация и инновационное развитие, пересмотр ценностей, отношения к жизни, переосмысление и трансформация в сознании общества являются приоритетными направлениями современной жизни. Авторы рассматривают современные подходы к нравственно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения в свете реализации программной статьи президента Н.Назарбаева «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее». Ими выделены главные задачи современной жизни – раскрытие способностей каждого ребенка, воспитание порядочного и патриотического человека, личности, готовой к

жизни в высоко-технологичном, конкурентном мире, где одним из направлений модернизации общественного сознания является работа по формированию чувства патриотизма. Также показаны общенаучные, общепедагогические и специфические принципы, а также основные компоненты казахстанского патриотизма, проанализированы исследования ученых в сфере нравственно-патриотического воспитания подрастающего поколения, основанных на гуманистических началах, способствующих созданию социально-психологической атмосферы взаимного доверия, взаимного сотрудничества, актуализирующие положительные мотивационные ресурсы обучения и воспитания. Авторы делают выводы о том, что работу по патриотическому воспитанию следует начинать с изучения методической литературы, которая сегодня позволяет с разных сторон подойти к вопросам патриотического воспитания, подобрать формы и методы работы, наиболее соответствующие конкретным условиям работы [5].

Г.М. Карибаева и А.Ж. Конысова на основе изучения трудов казахстанских ученых рассматривают сущность и содержание психологической адаптации молодых специалистов на военной службе к профессиональной деятельности. Одними из актуальных проблем являются защита суверенитета и территориальной целостности страны Вооруженными силами Республики Казахстан, а также повышение репутации армии и статуса военнослужащих. К сожалению, репутация военнослужащего и защитника Отечества в целом значительно снизилась в связи с большими изменениями в нашей стране, сюда же можно отнести свертывание правовых начинаний, искаженные представления о военной службе, а главная причина – уход от ответственности за судьбу Родины. Таким образом, в статье с разных сторон анализируются формы, типы и приемы психологической адаптации личности, представлены результаты исследовательских работ, направленных на выявление уровня профессиональной адаптации молодых специалистов [6].

Исследование С.Т. Исалиевой посвящено изучению функций аналитической деятельности, навыков и умений, необходимых для ее осуществления. С целью теоретико-методологического обоснования проблемы самореализации личности в разных сферах социальной практики приводится обзор различных исследований в зарубежной и отечественной психологической науке. Подчеркивается, что эффективность управления качественно зависит от способностей, умений и опыта руководящего звена. Приводятся различные тенденции развития информационной аналитики, освещаются различные подходы к изучению готовности к аналитической деятельности, в том числе готовности студентов вузов в сфере педагогического менеджмента. С целью изучения компонентов готовности к аналитической деятельности показаны результаты эмпирического исследования в выпускных классах школы-гимназии и на первых курсах вузов. Обоснован вывод о необходимости наличия аналитических способностей, навыков и умений как решающего фактора эффективности профессиональной деятельности во всех сферах [7].

Представляет интерес статья Г.К. Айкинбаевой, А.Т. Акдаулетовой, С. Сарбасовой, которые на основе мнений ряда ученых рассматривают значение и содержание личностно-психологических характеристик женщин на военной службе. Учитывая важность задач, стоящих перед Вооруженными Силами Республики Казахстан, остается подчеркнуть, что роль квалификации, физиологической подготовки и личностно-психологических характеристик специалистов, работающих в данной области, особая. В настоящее время число женщин, желающих служить в армии и вступать в армию на своей родине, год от года увеличивается. Первостепенное значение имеют психологические особенности профессиональной деятельности женщин в армии, их влияние на занятость и их соответствие требованиям военно-профессиональной службы. В статье также представлены результаты исследования, посвященного выявлению личностно-пси-

хологических характеристик женщин на военной службе [8].

Среди российских исследований за последние годы мы нашли интересные, на наш взгляд, формы организации военно-педагогического процесса, воспитания и обучения.

Например, И.В. Бернацких утверждает, что необходимо использовать военно-политический анализ как особый метод военно-политической теории для изучения военной сферы и ее модернизации. Автор также указывает на степень влияния духовно-ценностных основ в современных условиях на военную идеологию в частности и государственно-патриотическую идеологию в целом [9]. А С.И. Бастраков отмечает, что на формирование духовно-нравственных качеств личности курсантов влияет внутренняя воспитательная среда военного вуза, складывающие взаимоотношения между всеми субъектами учебно-воспитательного процесса, стимулирующие формирование индивидуальной картины мира и образа «Я-профессионал». В качестве активного воспитательного потенциала автор указывает на окружение курсантов, развитие профессиональную культуру Вооруженных Сил, происходящие события в повседневной жизни и др. [10].

А.И. Савельев в своих исследованиях отмечает существующие проблемы в вопросах довузовской подготовки в военных авиационных вузах, повышении квалификации преподавателей и общих компетенций в методике преподавания военных дисциплин. Так, существуют противоречия в требованиях к военным летчикам и уровнем их профессиональной подготовки, между условиями для формирования их компетенций и методической составляющей обучения, требующей дополнительного спецкурса и т.д. [11]. И.Е. Денисов предполагает, что военно-профессиональную направленность у студентов учебных военных центров возможно сформировать путем развития информационно-образовательной среды, повышения мотивации студентов к военной службе и повышение самовоспитания, направленного на их военно-профессиональное развитие. С целью необходима целевая педагогическая программа с такими критериями оценки, как мотивационно-целевой, процессуальный, результативный и др. [12].

Исследования И.А. Подворного показывают, что для успешной военно-профессиональной ориентации обучающихся необходимо взаимодействие военных вузов со школами и организациями среднего профессионального образования с целью создания контингента будущих курсантов. Частью системы военного образования является развитие их личностного развития до необходимого уровня и формирования профессионального самоопределения [13]. И.А. Сорокин в вопросе становления военной идентичности и ответственного отношения к служебной деятельности будущих офицеров указывает на социальные ценности, такие как самосохранение и самоопределение, которые наряду с возрастом приобретают устойчивые черты к концу обучения в военном вузе. В свою очередь сформированные сохранение и военная идентичность влияют на общую удовлетворенность военной службой [14].

А.С. Родионов разработал модель процесса формирования военно-профессиональных компетенций будущих офицеров в военном вузе средствами физической подготовки через систему интеллект-карт, включающих текстовые файлы, рисунки и схемы, медиа-файлы, презентации, ссылки и т.д. Технологическая карта физической подготовки позволяет установить оценочные критерии для определения уровня сформированности вышеуказанных компетенций. Дидактическая обеспеченность учебного процесса способствует максимальному усвоению учебного материала и созданию результативного взаимодействия между обучающимися и преподавателями [15].

А.А. Алиев предлагает модель формирования военно-профессиональных компетенций в педагогической деятельности, структура которой также включает содержание, технологические процессы,

контроль и оценку учебной деятельности курсантов на всех этапах обучения. Как педагогическую технологию формирования необходимых компетенций у курсантов автор рассматривает методики проведения тренингов с упором на его содержание и пошаговую программу групповой работы [16].

Результаты и дискуссия. Ранее уже рассматривались теоретические основы системы военной безопасности Казахстана в целом и информационного обеспечения управления войсками в частности, где отмечаются особенности современных военных конфликтов, исследована структура военного образования и подготовки военных специалистов. Так, в вооруженной борьбе наблюдаются тенденции применения «гибридных» методов для создания неблагоприятных внешних условий и дестабилизации внутренней обстановки в противостоящих государствах [17]. По нашему мнению, необходим комплексный подход к рассмотрению военно-педагогического процесса как неотъемлемой части военного образования в частности и интеграции в мировое образовательное пространство в целом. Об этом говорилось на заседании рабочей группы при Совете министров обороны Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) в декабре 2020 года, где отмечалась важность работы базовых учебно-методических и научно-исследовательских организаций в интересах развития военной составляющей ОДКБ [18].

Для развития государственного и военного управления создаются центральные и территориальные органы управления обороной, информационные системы государственных органов и организаций интегрируются в единую военную организацию. Принимаются меры по развитию военного образования, учебные заведения реорганизуются с учетом реальных потребностей, в учебный процесс внедряются современные технологии обучения, развивается учебно-лабораторная база, ведется обмен передовым опытом с зарубежными военными учебными заведениями [17].

Однако для большей эффективности проводимой работы необходимо дальнейшая модернизация военно-педагогического процесса в казахстанских организациях военного образования всех уровней, разработка новых современных форм ее организации, создание современных методов обучения, совершенствование цифрового обучения с соблюдением всех мер информационной безопасности и постоянный обмен опытом. Разработка соответствующих структурно-содержательных моделей способствовала бы формированию необходимых профессиональных компетенций в процессе подготовки будущих военных специалистов.

Заключение. Таким образом, проведенный анализ показал, что в целом, все исследователи согласны с тем, что военные учебные заведения имеют свою специфику, структуру и содержание, и их основное предназначение – формирование готовности курсантов и слушателей к реальной воинской службе. И казахстанские и российские авторы подчеркивают необходимость аналитического подхода в изучении проблем военной сферы и военного образования. Мы согласны с авторами в том, что военно-патриотическое воспитание молодежи, военно-профессиональная ориентация в школе влияет на общую культуру обучающихся и формирует идеологию, которые постепенно становятся приоритетными направлениями современной жизни. Необходимо внедрять в военно-педагогический процесс казахстанских военных вузов новые образовательные технологии, повышать цифровую грамотность профессорско-преподавательского состава и расширять международное сотрудничество.

Список использованных источников

[1] Военное образование и наука: Министерство обороны Республики Казахстан [Электронный ресурс]: URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/activities/136?lang=ru (дата обращения: 18.05.2021).

[2] Военная педагогика: учебник для вузов / И.ААлехин [и др.]; под общей редакцией И.А.Алехина. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 414 с. [Электронный ресурс]: URL: https://urait.ru/bcode/433261 (дата обращения: 02.05.2021).

[3] Taulanov S., Ashirbayeva N. Features of social and psychological adaptation of teenagers to conditions of training at military school // Pedagogy and Psychology. – 2017. – No. 1(30). – P.87-94 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/19/30 (дата обращения: 26.06.2021).

[4] Оспанқұлов Е.Е., Ахетов Б.Р., Байғалиев Ә.М. Болашақ Отан қорғаушылардың патриоттық және әскери-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру жолдары // Педагогика және психология. – 2018. – № 4(37). – 179-185 бб. [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/12/75 (дата обращения: 26.06.2021).

[5] Кошербаева Г.Н., Бейсембаева А.А. Современные подходы к нравственно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения // Педагогика и психология. – 2018. – № 2(35). – С.208-215 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/14/35 (дата обращения: 26.06.2021).

[6] Карибаева Г.М., Қонысова А.Ж. Әскери қызметтегі жас мамандардың кәсіби іс-әрекетіне бейімделуінің психологиялық ерешеліктері // Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы. – 2019. – № 3(128). – 140-147 бб. [Электронный ресурс]: URL: file:///C:/Users/Saule/Downloads/features-of-the-psychological-adaptation-of-young-specialists-in-military-service-to-professional-ac_.pdf (дата обращения: 26.06.2021).

[7] Исалиева С.Т. Исследование готовности к аналитической деятельности в разных сферах социальной практики // Педагогика и психология. – 2017. – № 3(32). – С.18-23 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/17/70 (дата обращения: 26.06.2021).

[8] Айкинбаева Г.К. Ақдәулетова Ә.Т., Сарбасова С. Әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері // Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы. – 2020. – № 2(131). – 119-130 бб. [Электронный ресурс]: DOI: https://doi.org/10.32523/2616-6895-2020-131-2-119-130 (дата обращения: 26.06.2021).

[9] Бернацких И.В. Модернизация военной сферы современного российского общества: военно-политический анализ: автореф. дис.… канд.полит.наук: 23.00.02 – Политические институты, процессы и технологии. – Москва, 2018. – 26 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/modernizatsiya-voennoi-sfery-sovremennogo-rossiiskogo-obshchestva-voenno-politicheskii-anali (дата обращения: 15.05.2021).

[10] Бастраков С.И. Развитие воспитательной среды современного военного вуза в условиях перестройки военного образования: Автореф. дис.… канд.пед.наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования (педагогические науки). – Омск, 2021. – 24 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/razvitie-vospitatelnoi-sredy-sovremennogo-voennogo-vuza-v-usloviyakh-perestroiki-voennogo (дата обращения: 15.05.2021).

[11] Савельев А.И. Формирование командно-методической компетентности курсантов – военных летчиков в военном авиационном вузе: Автореф. дис.… канд.пед.наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Сызрань, 2020. – 20 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/formirovanie-komandno-metodicheskoi-kompetentnosti-kursantov-voennykh-letchikov-v-voennom (дата обращения: 15.05.2021).

[12] Денисов А.Е. Педагогические пути формирования военно-профессиональной направленности у студентов учебных центров: Автореф. дис.… канд.пед.наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – М., 2019. – 24 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-puti-formirovaniya-voenno-professionalnoi-napravlennosti-u-studentov-uchebny (дата обращения: 15.05.2021).

[13] Подворный И.А. Военно-профессиональная ориентация учащейся молодежи во взаимодействии военного вуза с образовательными организациями: Автореф. дис.… канд.пед.наук: 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования. – Омск, 2018. – 23 с. https://www.dissercat.com/content/voenno-professionalnaya-orientatsiya-uchashcheisya-molodezhi-vo-vzaimodeistvii-voennogo-vuza (дата обращения: 15.05.2021).

[14] Сорокин А.И. Соотношение военной идентичности и ответственного отношения к служебной деятельности курсантов военного вуза: Автореф. дис.… канд.психол.наук: 19.00.05 – Социальная психология (психологические науки). – Саратов, 2020. – 24 с. https://www.dissercat.com/content/sootnoshenie-voennoi-identichnosti-i-otvetstvennogo-otnosheniya-k-sluzhebnoi-deyatelnosti (дата обращения: 15.05.2021).

[15] Родионов А.С. Формирование военно-профессиональных компетенций будущих офицеров в военном вузе средствами информационно-технологического обеспечения физической подготовки: Автореф. дис…канд. пед.наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Орел, 2020. – 23 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/formirovanie-voenno-professionalnykh-kompetentsii-budushchikh-ofitserov-v-voennom-vuze-sreds (дата обращения: 15.05.2021).

[16] Алиев А.А. Педагогическая технология профессионального тренинга формирования военно-профессиональных компетенций у курсантов военных институтов войск Национальной гвардии: Автореф. дис. … канд.пед.наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – СПб, 2019. – 27 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskaya-tekhnologiya-professionalnogo-treninga-formirovaniya-voenno-professionalnyk (дата обращения: 15.05.2021).

[17] Умаров А.А. Теоретические основы подготовки специалистов системы информационного обеспечения управления войсками // Педагогика и психология. – 2019. – № 4(41). – С.211-216 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/8/99 (дата обращения: 26.06.2021).

[18] В Объединенном штабе ОДКБ в режиме видеоконференции состоялось рабочее заседание рабочей группы при Совете министров обороны ОДКБ по координации совместной подготовки военных кадров и научной работы. – ОДКБ. – 09.12.2020 [Электронный ресурс]: URL: https://odkb-csto.org/news/news_odkb/v-obedinennom-shtabe-odkb-v-rezhime-videokonferentsii-sostoyalos-zasedanie-rabochey-gruppy-pri-sovete/?sphrase_id=70339 (дата обращения: 02.05.2021).

References

[1] Voennoe obrazovanie i nauka: Ministerstvo oborony Respubliki Kazahstan [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/activities/136?lang=ru (data obrashcheniya: 18.05.2021).

[2] Voennaya pedagogika: uchebnik dlya vuzov / I.AAlekhin [i dr.]; pod obshchej redakciej I.A.Alekhina. – Moskva: Izdatel'stvo Yurajt, 2019. – 414 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://urait.ru/bcode/433261 (data obrashcheniya: 02.05.2021).

[3] Taulanov S., Ashirbayeva N. Features of social and psychological adaptation of teenagers to conditions of training at military school // Pedagogy and Psychology. – 2017. – No. 1(30). – P.87-94 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/19/30 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[4] Ospankulov E.E., Ahetov B.R., Bajgaliev A.M. Bolashak Otan korgaushylardyn patriottyk zhane askeri-adamgershilik kasietterin kalyptastyru zholdary // Pedagogika zhane psihologiya. – 2018. – № 4(37). – BB. 179-185. [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/12/75 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[5] Kosherbaeva G.N., Bejsembaeva A.A. Sovremennye podhody k nravstvenno-patrioticheskomu vospitaniyu podrastayushchego pokoleniya // Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 2(35). – S.208-215 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/14/35 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[6] Karibaeva G.M., Konysova A.Zh. Askeri kyzmettegi zhas mamandardyn kasibi is-areketine bejimdeluinin psihologiyalyk ereshelikteri // L.N.Gumilev atyndagy EUU habarshysy. Pedagogika. Psihologiya. Aleumettanu seriyasy. – 2019. – № 3(128). – 140-147 bb. [Elektronnyj resurs]: URL: file:///C:/Users/Saule/Downloads/features-of-the-psychological-adaptation-of-young-specialists-in-military-service-to-professional-ac_.pdf (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[7] Isalieva S.T. Issledovanie gotovnosti k analiticheskoj deyatel'nosti v raznyh sferah social'noj praktiki // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 3(32). – S.18-23 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/17/70 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[8] Ajkinbaeva G.K. Akdauletova A.T., Sarbasova S. Askeri is-arekettegi ajelderdin tulgalyk-psihologiyalyk erekshelikteri // L.N.Gumilev atyndagy EUU habarshysy. Pedagogika. Psihologiya. Aleumettanu seriyasy. – 2020.

– № 2(131). – 119-130 bb. [Elektronnyj resurs]: DOI: https://doi.org/10.32523/2616-6895-2020-131-2-119-130 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[9] Bernackih I.V. Modernizaciya voennoj sfery sovremennogo rossijskogo obshchestva: voenno-politicheskij analiz: avtoref. dis. … kand.polit.nauk: 23.00.02 – Politicheskie instituty, processy i tekhnologii. – Moskva, 2018. – 26 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/modernizatsiya-voennoi-sfery-sovremennogo-rossiiskogo-obshchestva-voenno-politicheskii-anali (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[10] Bastrakov S.I. Razvitie vospitatel'noj sredy sovremennogo voennogo vuza v usloviyah perestrojki voennogo obrazovaniya: Avtoref. dis. … kand.ped.nauk: 13.00.08 – Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya (pedagogicheskie nauki). – Omsk, 2021. – 24 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/razvitie-vospitatelnoi-sredy-sovremennogo-voennogo-vuza-v-usloviyakh-perestroiki-voennogo (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[11] Savel'ev A.I. Formirovanie komandno-metodicheskoj kompetentnosti kursantov – voennyh letchikov v voennom aviacionnom vuze: Avtoref. dis. … kand.ped.nauk: 13.00.08 – Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. – Syzran', 2020. – 20 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/formirovanie-komandno-metodicheskoi-kompetentnosti-kursantov-voennykh-letchikov-v-voennom (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[12] Denisov A.E. Pedagogicheskie puti formirovaniya voenno-professional'noj napravlennosti u studentov uchebnyh centrov: Avtoref. dis. … kand.ped.nauk: 13.00.08 – Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. – M., 2019. – 24 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-puti-formirovaniya-voenno-professionalnoi-napravlennosti-u-studentov-uchebny (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[13] Podvornyj I.A. Voenno-professional'naya orientaciya uchashchejsya molodezhi vo vzaimodejstvii voennogo vuza s obrazovatel'nymi organizaciyami: Avtoref. dis. … kand.ped.nauk: 13.00.01 – Obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya. – Omsk, 2018. – 23 s. https://www.dissercat.com/content/voenno-professionalnaya-orientatsiya-uchashcheisya-molodezhi-vo-vzaimodeistvii-voennogo-vuza (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[14] Sorokin A.I. Sootnoshenie voennoj identichnosti i otvetstvennogo otnosheniya k sluzhebnoj deyatel'nosti kursantov voennogo vuza: Avtoref. dis. … kand.psihol.nauk: 19.00.05 – Social'naya psihologiya (psihologicheskie nauki). – Saratov, 2020. – 24 s. https://www.dissercat.com/content/sootnoshenie-voennoi-identichnosti-i-otvetstvennogo-otnosheniya-k-sluzhebnoi-deyatelnosti (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[15] Rodionov A.S. Formirovanie voenno-professional'nyh kompetencij budushchih oficerov v voennom vuze sredstvami informacionno-tekhnologicheskogo obespecheniya fizicheskoj podgotovki: Avtoref. dis. … kand.ped. nauk: 13.00.08 – Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. – Orel, 2020. – 23 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/formirovanie-voenno-professionalnykh-kompetentsii-budushchikh-ofitserov-v-voennom-vuze-sreds (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[16] Aliev A.A. Pedagogicheskaya tekhnologiya professional'nogo treninga formirovaniya voenno-professional'nyh kompetencij u kursantov voennyh institutov vojsk Nacional'noj gvardii: Avtoref. dis. … kand.ped. nauk: 13.00.08 – Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya. – SPb, 2019. – 27 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskaya-tekhnologiya-professionalnogo-treninga-formirovaniya-voenno-professionalnyk (data obrashcheniya: 15.05.2021).

[17] Umarov A.A. Teoreticheskie osnovy podgotovki specialistov sistemy informacionnogo obespecheniya upravleniya vojskami // Pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 4(41). – S.211-216 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/8/99 (data obrashcheniya: 26.06.2021).

[18] V Ob"edinennom shtabe ODKB v rezhime videokonferencii sostoyalos' rabochee zasedanie rabochej gruppy pri Sovete ministrov oborony ODKB po koordinacii sovmestnoj podgotovki voennyh kadrov i nauchnoj raboty. – ODKB. – 09.12.2020 [Elektronnyj resurs]: URL: https://odkb-csto.org/news/news_odkb/v-obedinennom-shtabe-odkb-v-rezhime-videkonferentsii-sostoyalos-zasedanie-rabochey-gruppy-pri-sovete/?sphrase_id=70339 (data obrashcheniya: 02.05.2021).

Қазақстан Республикасы әскери ЖОО-да әскери-педагогикалық процесін ұйымдастыру

А.А.Умаров
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасы Қарулы Күштер үшін кәсіби кадрларды даярлау мәселелері талқыланады, барлық деңгейдегі әскери білімнің қазіргі жағдайы қамтамасыз етіледі, орта, жоғары, жоғары оқу кейінгі және қосымша білім беретін әске оқу орындары туралы мәліметтер келтірілген. Автор соңғы бес жылдағы мақала тақырыбы бойынша қолданыстағы қазақстандық және ресейлік зерттеулеріне қысқаша талдау жасауғы тырысты. Диссертациялық зерттеулер шолу Қазақстан Республикасында әскери мамандарды даярлау тарихының мәселелері, әскери білім берудің проблемалық мәселелері, курсанттардың әскери қызметке дайындығын қалыптастыру және қажетті кәсіби құзыреттіліктерді дамыту, патриоттық тәрбие, әскери педагогикалық процесін ұйымдастыру және т.б. сұрақтарды қамтиды. Талдау негізінде автор қазақстандық әскери жоғары оқу орындарында әскери-педагогикалық процесті одан әрі жаңғырту, жаңа білім беру технологияларын енгізу, профессорлықөоқытушылар құрамының цифрлық сауаттылығын арттыру және халықаралық ынтымақтастықты кеңейту қажеттілігі туралы қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: әскери білім беру; әскери-педагогикалық процесі; кәсіби құзыреттілік; әскери-патриоттық тәрбие; білім беру технологиялар.

Organization of the military pedagogical process in the military universities of the Republic of Kazakhstan

A.Umarov
L.N.Gumilyov Eurasian National University
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the issues of training professional personnel for the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, provides the current state of military education at all levels, provides data on existing military educational institutions of secondary, higher, postgraduate and additional education. The author made an attempt to briefly analyze the existing Kazakh and Russian studies on the topic of the article over the past five years. The review of dissertation research includes issues of the history of the training of military specialists in the Republic of Kazakhstan, problematic issues of military education, the formation of cadets' readiness for military service and the development of the necessary professional competencies, patriotic education, the organization of the military pedagogical process, etc. Based on the analysis, the author concludes that there is a need for further modernization of the military pedagogical process in Kazakh military universities, the introduction of new educational technologies, an increase in the digital literacy of the teaching staff and the expansion of international cooperation.

Keywords: military education; military pedagogical process; professional competencies; military-patriotic education; educational technologies.

Поступила в редакцию: 05.07.2021.

ҒТАМР 14.35.07 https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.04

Е.Д.ИСАКОВ[1], О.Б.МАЗБАЕВ[2], Ш.У.ЛАЙСХАНОВ[1]*

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),
[2]Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
erlanchik-89@mail.ru, ordenbek@mail.ru, laiskhanov@gmail.com*

ГЕОГРАФИЯ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТУРИСТІК-ӨЛКЕТАНУ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Болашақ маманның кәсіби қызметті сапалы жүзеге асыруы мен қажетті нәтижелерге қол жеткізуі кәсіби құзіреттерге тікелей байланысты. Сондықтан, кәсіби құзыреттерді қалыптастыру мәселелерін зерттеуге арналған теориялық еңбектердің маңызы зор. Осы орайда, аталған мақалада, жоғары оқу орындарындағы кәсіби құзыреттілік негіздері мен география білім беру бағдарламалары студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Отандық және шет елдік ғалымдар еңбектері негізінде туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастырудың теориялық негіздері талқыланды. Сондай-ақ, білім беру бағдарламаларының реестріне тіркелген қазіргі географияның білім берудегі туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастыру мүмкіншілігі бағаланып, турисік-өлкетануда кездесетін мәселелерді оңтайлы шешуге ықпал ететін өзіндік білім мен жеке ұстанымды қамтамасыз ететін құзыреттер ұсынылды. Бұл құзыреттер, «География» білім беру бағдарламаларына туризм және өлкетану бағытындағы құзыреттерді қалыпасыру мен тиімділігін арттыру мақсатында А.В. Хуторской, И.А. Зимняя, Н.В. Ивлева, Ж.А. Дауренбаева, К.С. Құдайбергенова, К.Ж. Кожахметова және тағы басқа ғалымдар ұсынған негізгі кәсіби құзыреттер негізінде анықталды.

Түйін сөздер: құзыреттілік; география; туризм; өлкетану; студент; білім беру.

Кіріспе. Қазіргі таңда мамандарды даярлауда кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жолдары әртүрлі. Ғылыми мәселелердің бірі ретінде «құзыреттілік» ұғымы әлі күнге дейін пікірталас тудырады. Әр түрлі әдебиет көздерінде бұл терминнің кең түсіндірмесі бар, ол көбінесе, кәсіби біліктіліктің белгілі бір деңгейін білдіру үшін қолданылады. Білікті маман – білімді, іскерлікті, белгілі бір деңгейдегі дағдыны кәсіби қызметте жүзеге асыруға қабілетті болуы қажет [1; 2]. Сондықтан, құзыреттілік, маманның кәсіби қызметті сапалы жүзеге асыруға, ішкі уәждемесінің болуын, сондай-ақ кәсіби құндылықтарды қалыптастыруды білдіреді.

Кәсіби құзыреттілік, ең алдымен, жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдірудің жоғары деңгейіне және жеке іс-әрекет түріне тікелей байланысты. Бұл іс-әрекет, бастапқыда университет қабырғасында қалыптасады, содан кейін тәжірибеден өту барысында дамиды және болашақта кәсіби қызметте сәтті болуды қамтамасыз етеді [3]. Сонымен қатар, кәсіби құзіреттілік көбінесе адамға жағдайды түсінуге және белгілі бір қоғам жағдайында жеке және кәсіби өмірде қажетті нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін қызметтің әмбебап әдістерін қамтиды.

Негізгі бөлім. Осы орайда, зерттеу тақырыбына сәйкес, жоғары оқу орындарындағы география білім беру бағдарламасы студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастыру өте маңызды. Себебі, қазіргі таңда, мектеп географиясын оқытуда география мұғалімдерінің туризм және өлкетану бағытындағы тақырыптар мен ақпараттарды жеткізу деңгейі өте

төмен. Оған қоса, көпшілік мектептерде сабақтан-тыс туристік-өлкетану сағаттарының өтілмеуі, оқушылардың туристік-өлкетану бағытындағы білімдерінің болмауына, өз өлкесін танып білмеуге алып келуде. Сондай-ақ, жаңартылған бағдарламада туризм мәселелері өте нашар қарастырылып, шиыршық әдісіндегі туризмді жоғары сынып оқулықтарына бермегені орынсыз [4]. Соған қарамастан, кейбір мектеп ұжымдарының география пәні мұғалімдері арқылы аймақтық шолу экскурсияларын ұйымдастыруы, оқушылардың туристік-өлкетану салаларына деген қызығушылықтарын оятып, болашақта сол бағыт бойынша білім алуына өз септігін тигізуде. Оған, қазіргі ЖОО-ғы «Туризм» мамандығының студенттері дәлел.

Аталған мәселе, бойынша, жоғары оқу орындарындағы география білім беру бағдарламасы студенттеріне туризм және өлкетану бағытындағы пәндердің жеткілікті өтілуінжәнесолсебептікәсібиқұзыреттерінің толық қалыптасуын тудыру қажет екендігін көрсетеді. Білім беру бағдарламаларының реестрінде «В014 – География мұғалімдерін даярлау» білім беру бағдарламалары тобы бойынша туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін пәндер өте аз, оған қоса, бар пәндердің мазмұны сын көтермейді. Бұл жайлы, көптеген мамандар айтуда. Білікті географ Қ. Жоя студенттердің географиялық құзыреттілігін қалыптастыруда «Геоэкология және туризм» пәнінің оқу бағдарламасы тұлғалық-бағытталған және әрекеттік педагогикалық технологияларда, сондай-ақ проблемалық оқыту технологиясын қолдануда тиімді болатындығын анықтады. Ол, бұл технологиялар болашақ кәсіби қызметпен байланысты геоэкологиялық мәселелерге өз көзқарасын білдіре алатын, дұрыс шешім таба алатын және кәсіби қолайсыз жағдайдан шыға алатын құзыретті маманды қалыптастыруға мүмкіндік береді деп санайды [5]. Ал, О.Б. Мазбаев болса, география пәні мұғалімі кәсіби білім беруді тереңдету мен кеңейтудегі қажеттіліктерді қанағаттандыруға, кәсіби қызметті тиімді орындауға дайын болуы керек деп есептейді. Сонымен қатар, педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінде шешілмеген мәселелер көп екенін атап, оқу процесін қайта құруға бағытталған аспектілер болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығына және құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік екенін айтады [4, 166 б.]. Сайып келгенде, бұл мәселе, білім беру бағдарламаларының қайта қаралып туризм және өлкетану бағытындағы құзыреттерді қалыптастыратын пәндерді енгізумен және құзыреттерді қалыптастыру жүйесін тиімді құрумен өз шешімін таппақ.

Зерттеудің әдіснамасы. Бұл мақалада жоғары оқу орындарындағы «География» білім беру бағдарламалары студенттерінің білім беру бағдарламасына туризм және өлкетану пәндерін енгізу, тиімділігін арттыру, құзыреттерін қалыптасыру жолында А.В. Хуторской [1, 58-64 б.], И.А. Зимняя [3, 36-39 б.] және тағы басқа отандық ғалымдар Н.В. Ивлева [6], Ж.А. Дауренбаева [7], К.С. Құдайбергенова [8], К.Ж. Кожахметова [9] ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерге теориялық: талдау, жинақтау, нақтылау әдістері қолданылып тиімділігі бағаланады.

Зерттеу нәтижелері. Жоғары оқу орындарындағы «География» білім беру бағдарламалары студенттеріне бекітілген пәндер бойынша білім беру бағдарламалық материалдарының жүйелі түрде ұйымдастырылуы географиялық білім беруді жетілдіру мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді. Осы орайда, еліміздегі «География» білім беру бағдарламалары студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастыру мен жетілдіру мәселесі өзекті болып тұр. Себебі, бүгінгі күнде, педагогикалық университеттер мен институттарда болашақ география мұғалімдерін даярлау кезінде туризм және өлкетану мәселелеріне өте аз көңіл бөлінеді. Оған, туристік-өлкетану бағытындағы мамандардың жетіспеуі немесе болмауы себеп болуы мүмкін. Алайда, біз үшін, болашақ география мұғалімдерінің туристік-өлкетану құзыреттерін толық қалыптастырып, мектепке жұмысқа барғанда сабақтан тыс туристік-өлкетану жұмысарын жүргізуге құзыретті болуы маңыздырақ. Сондықтан, болашақ маманның тиісті білім мен білікті

оқу барысында алуына және өз саласында құзыретті болуына жағдай жасау керек.

Құзыреттілік - түлектің кәсіби қызметтің өзгеретін жағдайларында білімін, дағдыларын және жеке қасиеттерін өз бетінше қолдануға дайындығын білдіретін интеграцияланған сипаттама [9, 36-37 б.]. Педагогикалық теория мен тәжірибеде құзыреттілік тәсілі жоғары сатылардағы кәсіптік білім берудің деңгейлік сабақтастығы қағидаттарын әзірлеуде іске асырылады. Сондай-ақ, құзыреттілік маманның кәсіби қызметті сапалы жүзеге асыруға ішкі уәждемесінің болуын, кәсіби құндылықтарды қалыптастыруды білдіреді. Кәсіби құзыретті маман өзін-өзі дамытуға және іске асыруға дайын болуы тиіс. Сонымен қатар, білім беруді тереңдету мен кеңейту қажеттіліктерін қанағаттандыруға, жұмысты тиімді орындауға дайын болуы керек.

Құзыреттілікті қалыпасыру мәселелерін зерттеу мен туристік-өлкетану мамандарын даярлауда, зерттеу тақырыбына сәйкес, А.В. Хуторской, И.А. Зимняя, Н.В. Ивлева, Ж.А. Дауренбаева, К.С. Құдайбергенова, К.Ж. Кожахметованың еңбектері өте құнды. Олар, негізгі құзыреттерді қалыпастыру мүмкіндігін кең көлемде қарастыра отырып өзіндік бағыттарын ұсынған:

1. А.В. Хуторской ұсынған негізгі құзыреттер. Әлемдік педагог-ғалымдардың басым көпшілігі мойындайтын А.В.Хуторской ұсынған негізгі құзыреттерде: құндылық-мағыналық; жалпы мәдени; оқу-танымдық; ақпараттық; коммуникативтік; әлеуметтік-еңбек; тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзыреттері қарастырылып кәсіби құзыреттіліктің өзіндік анықтамасы берілген. Ол: кәсіби құзіреттілік – «дербес және жауапкершілікпен әрекет етуге мүмкіндік беретін психикалық жағдай, адамның еңбек нәтижелерінен тұратын белгілі бір еңбек функцияларын орындай алатын қабілет» деп нақтылайды [1, 62 б.]. Автор, құзыреттілік ұғымын жеке тұлғаның жетілуімен және еңбек функцияларын орындау кезінде нәтижелі әрекет етуге және нақты нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндіктің пайда болуымен байланыстырады.

Осы орайда, А.В. Хуторской ұсынған негізгі құзыреттерді негізге алған орынды. Туристік-өлкетану бағытындағы білікті маман Н.В. Ивлева өзінің «Туристік-өлкетану іс-әрекеті оқушылардың адамгершілік тұлға-сын қалыптастыру құралы» атты еңбегінде: «туристік-өлкетану іс-әрекеті – жеке тұлғаны жан-жақты дамытудағы кешенді құрал. Ол өзіне жеке тұлғаны қалыптастырушы кең мазмұнды алуан түрлі формалар мен әдістерді біріктіреді» – деп өзіндік анықтамасын берген [6, 24 б.]. Сонымен қатар, Н.В. Ивлева негізгі құзыреттердің салалық ерекшеліктерге байланысты әртүрлі деңгейде көрініс табатындығын және нәтижесінің бірдей болмайтындығын ескертеді.

Отандық маман, Ж.А. Дауренбаеваның өлкетануға берген анықтамасында А.В. Хуторской ұсынған негізгі құзыреттер көрініс табады, ол, «өлкетану» – сол өлкеде туып, өсіп, тіршілік ететін азаматтарды қоршаған ортаның материалдық және рухани құндылықтарымен таныстыра тәрбиелеп жетілдірудің және ұлтжандылық сезімін оятудың қайнар көзі – деп анықтайды [7, 56 б.]. Сондай-ақ, Ж.А. Дәуренбаева А.В. Хуторской ұсынған: құндылық-мағыналық; жалпы мәдени; оқу-танымдық негізгі құзыреттіліктерін қамтып өлкетанудың өзіндік анықтамасын берген. Бұл, А.В.Хуторской ұсынған негізгі құзыреттері-нің өміршеңдігін көрсетіп, тиімділігін дәлел-дей түскендей.

2. И.А. Зимняя бойынша негізгі құзыреттер. И.А. Зимняя негізгі құзыреттерді келесідей бөледі [3, 39 б.]:

– жеке тұлға ретінде студентке қатысты құзыреттер: денсаулық сақтау; әлемдегі құндылық-мағыналық бағдарлау; интеграция; азаматтық; өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру;

– адамның әлеуметтік өзара іс-әрекетіне жататын құзыреттер: қоғаммен қарым-қатынас; қарым-қатынастың әр түрлі деңгейлері;

– адам қызметіне қатысты құзыреттер: танымдық іс-әрекеттік; қызметтік; ақпараттық технологиялық.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл автор құзіреттілікті білім беру процесінде

тиімді қызмет ету үшін қажетті жағдайлар жасайтын кәсіби өкілеттіктердің, функциялардың жиынтығы» ретінде қарастырып, кәсіби-педагогикалық құзыреттілікі құзыреттіліктің тиімді орындалуын қамтамасыз ететін кәсіби, жеке қасиеттердің жиынтығы ретінде ұсынады.

И.А. Зимняя ұсынған негізгі құзыреттерді негізге ала отырып Е.В. Барышникова «... педагогикалық еңбек шебері – бұл, ең алдымен, кәсіби білімді, дағдыларды, қабілеттерді жоғары деңгейде шығара алатын психологиялық-педагогикалық және өзіндік саладағы жоғары білікті маман», дейкеле, ол, өз пікірін құзыретті мұғалім кәсіби, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қасиеттердің жоғары деңгейін біріктіреді деп түйіндейді [2, 25 б.]. Ал, Р.В. Овчарова болса педагогикалық құзыреттілікті педагогикалық іс – әрекетке дайын, психологиялық қасиеттердің белгілі бір жиынтығы ретінде қарастырып И.А.Зимняя ұсынған негізгі құзыреттерді қолданушы ретінде көрініс тапты [10].

3. Қазақ ғалымдарының ойлары. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мен оны дамыту жолында, бүгінгі күнге дейін, отандық көптеген ғалымдар еңбектеніп өздерінің зерттеулерін жүргізген. Соның ішінде, К.С. Құдайбергенова [8, 56 б.], К.Ж. Кожахметова [9, 318 б.] мен А. Алдашеваның [11] орны ерекше.

Құзіреттілік ұғымы жайлы отандық маман К.С. Құдайбергенова «Құзіреттілік табиғаты - тұлғаның өзіндік дамуында» атты еңбегінде былай деп көрсетті: «Құзіреттілік ұғымы соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендірілген ұғым» десе [7, 56 б.], бұл жайлы К.Ж. Кожахметова «Білім алушының шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту» еңбегінде «өзінің практикалық әрекет арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзіреттіліктер деп атаймыз» деп анықтады [9, 37 б.].

Ал, жоғары кәсіптік білім беру саласындағы А. Алдашеваның пікірінше, «Құзыретті адамдар – өз білімдерін өзгеретін жағдайларда қолдана алатын және негізгі құзыреті өмір бойы өзін-өзі оқытуға мүмкіндігі болатын адамдар» болды [11, 52 б.].

Ғылыми зерттеулерге жасаған талдау кәсіби құзыреттілік пен туристік-өлкетану іс-әрекеттерінің білім беру мен оны дамытуда ықпалының зор екендігін көрсетеді.

Сайып келгенде, А.В. Хуторской, И.А. Зимняя және тағы басқа отандық ғалымдар ұсынған құзыреттер құндылық пен дүниетаным саласын, қоршаған ортаны көру, сезіну және түсінуге, тұлғалық өзін-өзі жетілдіруге, бағдарлануға мүмкіндік беретін негізгі құзыреттер екендігіне көз жеткіземіз. Сондықтан, құзыреттілік мағыналық, мотивациялық, қатынастық және реттеушілік құрамдармен сипатталады.

Пікірталас. Нәтижені талқылау. Қазіргі таңдағы білім беретін ұйымдар жеке тұлғаны әлеуметтендірудің маңызды институттарының бірі ретінде, студенттерге әсері неғұрлым күшті, шешуші мәнге ие даму жолдарын іздеп табуы керек. Бұл, жоғары мектеп географиясының білім беру бағдарламалары пәндер бойынша білім, білік, дағдылар және ғылыми көзқарастар жүйесін қалыптастыруы үшін қаржет. Сондай-ақ, тәрбиелік міндетті шешуге арналған: адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, табиғатты аялау мен өз өлкесін қастерлеуге, білімге, шығармашылыққа, белсенді қоғамдық өмірге деген қажеттілікті қалыптастыруда маңызды. Бұл міндеттер тек білім берумен ғана шешілмейді, сондықтан педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты студенттерді білім жүйесімен қаруландыру ғана емес, олардың танымдық және тәжірибелік іс-әрекеттерін, соның ішінде танымдық қызығушылықтарын, оқу және тәжірибелік дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Осы орайда, зерттеу жұмысының нәтижесіне сәйкес, жоғары оқу орындарындағы туризм және өлкетану бағытында аянбай еңбек етіп зерттеулер жүргізген ғалымдардың [12; 13; 14] еңбектері орасан зор. Атап айтқанда, А.А. Саипов, туристік қызметтің әлемдік және отандық дәстүрлері мен оның даму деңгейін ескере отырып туристік мамандарды кәсіби педагогикалық даярлауды жүзеге асырудың қажеттілігін

айқындап, туризм менеджерінің жеке тұлғалық қалыптасуының белгілері мен көрсеткіштерін зерттеген [12, 105 б.]. Ол, қоршаған ортаны тану, бағдарлану құзыреттерін қолдаған. Ал, Ә.Ә. Жолдасбеков болса өзінің ғылыми зерттеуінде қазіргі Түркістан облысындағы аймақтық туризм арқылы кәсіби туристік кадрларды даярлаудың жүйесін жасаған [13, 138-139 б.]. 1993 жылдардағы автор О.Б. Мазбаев «Болашақ география мұғалім-дерін мектеп оқушыларымен туристік-өлкетану іс-шараларын басқаруға дайындау» атты ғылыми еңбегінде география мұғалімі-не қажетті құзіреттерді берген [14, 23 б.]. Ол, дүниетанымдық көзқарасты қалыптас-тырудың ықпалды құралы ретінде, оқушылар мен студенттердің адамгершілік қасиеттерін, моральдық интеллектуальдық ортасын анықтаған. Осы бағытта, Қ. Жоя, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға, табиғатты аялау мен өз өлкесін қастерлеуге, білімге, белсенді қоғамдық өмірге деген қажеттілікті қалыптастыруға проблемалық оқыту технологиясы арқылы қол жеткізуге болатындығын айтады [5, 31-35 б.б]. Оның оң әсері ретінде оқу процесінің дамытушылық әлеуетін жандандыру, өзіндік іздеу қызметі, елеулі танымдық деңгейі, субъекті қарым-қатынасы, оқу процесі кезінде барлық студенттердің жеке уәждемесі, практикалық бағыттылығы табылды. Демек, зерттеу жұмысының нәтижесі ғылыми негіздерге сүйене отырып, дәйекті ақпараттардың негізінде алынды.

Қорытынды. «География» білім беру бағдарламалары студенттерінің кәсіби білімдерін жетілдіруде туристік-өлкетану құзыреттерін жүйелі түрде қалыптастыру өте қажет. Себебі, қазіргі жоғары оқу орындарындағы география білім беру бағдарламаларының туризм және өлкетану құзыреттерін толық қалыптастыруға қауқа-ры жоқ. Сондықтан, географиялық білім беру бағдарламаларында туризм және өлкетану құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіншілік беретін жаңа пәндер мен білім беру мазмұны енгізілуі тиіс. Осы орайда, біз, А.В. Хуторской, И.А. Зимняя және тағы басқа отандық ғалымдар ұсынған құзыреттерді талдай келе, географиялық жоғары білім беруді жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі және туристік-өлкетану құзыреттері ретінде: құндылық және дүниетаным, қор-шаған ортаны тану, сезіну және түсіну, бағдарлану, тұлғалық өзін-өзі жетілдіру негізгі құзыреттерін ұсынамыз. Сондай-ақ, «География» білім беру бағдарламасына «Туристік өлкетану негіздері», «География-лық білім беру туризмі» пәндерін енгізу арқылы А.В. Хуторской, И.А. Зимняя және тағы басқа отандық ғалымдар ұсынған негізгі құзыреттерді толық қалыптастыру мүмкіншілікгі бар екендігін ескертеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – 58-64 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://www.char.ru/346/105286.htm (өтінім берілген күні: 08.10.2019).

[2] Барышникова Е.В. Формирование профессиональных компетенций бакалавров педагогического вуза // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2013. – № 11. – 17-19 бб. [Электрондық ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnyh-kompetentsiy-bakalavrov-pedagogicheskogo-vuza (өтінім берілген күні: 08.10.2019).

[3] Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – 36-39 бб.

[4] Mazbayev O., Alieva L., Demeuov A. Problematic issues of geographical education in Kazakhstan Mazbayev, O., Alieva, L., Demeuov, A. E3S Web of Conferences, 2020, 166, https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016610032

[5] Жоя Қ., Сарқытқан Қ., Исаков Е.Д., Туризм мамандарын даярлауда «Геоэкология және туризм» пәнін оқуытудың педагогикалық технологиялары //Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. – № 3(83). – 2020. 31-38 бб.

[6] Ивлева Н.В. Туристко-краеведческая деятельность как средство формирования нравственной личности школьников: Автореф. дис.... канд. пед.наук: 13.00.01. – Алматы, 2006. – 24 б.

[7] Дәуренбаева Ж.А. Өлкетану материалдарын пайдалану арқылы негізгі мектептің оқушыларын елжандылыққа тәрбиелеу: Пед. ғыл. кан. ... автореф. 13.00.01. – Алматы, 2008. – 24 б.

[8] Құдайбергенова К. Құзырлылық-тұлға дамуының сапалық критерий //Білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі: Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Алматы: ҚазМУ, 2008. – 30-32 бб.

[9] Қожахметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы, Ғылым, 1998. – 317 б.

[10] Овчарова Р.В. Практическая психология образования: Учебное пособие для студ. психол. фак. университетов. – М.: Академия, 2003. – 178 б.

[11] Алдашева А.А. Профессиональная компетентность: понятие и структура /А.А. Алдашева //Вестник Адыгейского государственного университета. – 2012. – № 4(109). – 52 б.

[12] Саипов А.А. Проблемы подготовки специалистов в системе туризма/ материалы международной научно-практической конференции. – Алматы: АГУ им.Абая, 1997. – 105 б.

[13] Жолдасбеков А.А. Организационно-правовые основы туристкой деятельности в Республике Казахстан. – Алматы, 1987. – 136 б.

[14] Мазбаев О.Б. Подготовка будущих учителей к руководству туристско-краеведческой деятельностью со школьниками: Автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.01; 13.00.02 / Казах.ин-т пробл.образования им. И.Алтынсарин, 1993. – 23 б.

References

[1] Hutorskoj A.V. Klyuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya //Narodnoe obrazovanie. – 2003. – № 2. – b. 58-64 [Elektrondyq resurs]: URL: http://www.char.ru/346/105286.htm (otinim berilgen kuni: 08.10.2019).

[2] Baryshnikova E.V. Formirovanie professional'nyh kompetencij bakalavrov pedagogicheskogo vuza // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2013. – № 11. – 17–19 b. [Elektrondyq resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnyh-kompetentsiy-bakalavrov-pedagogicheskogo-vuza (otinim berilgen kuni: 08.10.2019).

[3] Zimnyaya I. A. Klyuchevye kompetencii - novaya paradigma rezul'tata obrazovaniya /I.A. Zimnyaya // Vysshee obrazovanie segodnya. – 2003. – № 5. – 36-39 b.

[4] Mazbayev O., Alieva L., Demeuov A. Problematic issues of geographical education in Kazakhstan Mazbayev O., Alieva L., Demeuov A. E3S Web of Conferences, 2020, 166, https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016610032

[5] Zhoya Q., Sarqytqan Q., Isakov E.D., Turizm mamandaryn dayarlauda «Geoekologiya zhane turizm» panin oquytudun pedagogikalyq tekhnologiyalary //Qazaq ulttyq qyzdar pedagogikalyq universitetini Habarshysy. – 2020. – № 3(83). – 31-38 b.

[6] Ivleva N.V. Turistko-kraevedcheskaya deyatel'nost' kak sredstvo formirovaniya nravstvennoj lichnosti shkol'nikov: Avtoref. dis. ... kand. ped.nauk: 13.00.01. – Almaty, 2006. – 24 b.

[7] Daurenbaeva. Zh.A. Ulketanu materialdaryn pajdalanu arqyly negizgi mekteptin oqushylaryn elzhandylyqqa tarbieleu: Ped. gyl. kan. ... avtoref. 13.00.01. – Almaty, 2008. – 24 b.

[8] Qudajbergenova K. Quzyrlylyq – tulga damuynyn sapalyq kriterij //Bilim sapasyn bagalaudyn maseleleri: adisnamalyq negizi zhane praktikalyq natizhesi: Halyqaralyq gylymi - praktikalyq konferenciyanyn materialdary. – Almaty: KazMU, 2008. – 30-32-b.

[9] Qozhahmetova K.ZH. Kazahskaya etnopedagogika: metodologiya, teoriya, praktika. – Almaty, Fylym, 1998. – 317 b.

[10] Ovcharova R.V. Prakticheskaya psihologiya obrazovaniya: Uchebnoe posobie dlya stud. psihol. fak. universitetov. – M.: Akademiya, 2003. – 178 b.

[11] Aldasheva A.A. Professional'naya kompetentnost': ponyatie i struktura /A.A. Aldasheva //Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – No4(109). – 52 b.

[12] Saipov A.A. Problemy podgotovki specialistov v sisteme turizma/ materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Almaty: AGU im.Abaya, 1997. – 105 s.

[13] Zholdasbekov A.A. Organizacionno-pravovye osnovy turistkoj deyatel'nosti v Respublike Kazahstan. – Almaty, 1987. – 136 b.

[14] Mazbaev O.B. Podgotovka budushchih uchitelej k rukovodstvu turistsko-kraevedcheskoj deyatel'nost'yu so shkol'nikami: Avtoref.dis. kand.ped.nauk: 13.00.01;13.00.02 / Kazah.in-t probl.obrazovaniya im. I.Altynsarin, 1993. – 23 b.

Теоретические основы формирования туристско-краеведческих компетенций студентов образовательной программы «География»

Е.Д.Исаков[1], О.Б.Мазбаев[2], Ш.У.Лайсханов[1]*
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)
[2]Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)

Аннотация

Качественное осуществление профессиональной деятельности и достижение необходимых результатов будущим специалистом напрямую зависит от профессиональных компетенций. Поэтому большое значение имеют теоретические труды, посвященные изучению проблем формирования профессиональных компетенций. В данной статье рассматриваются основы профессиональной компетентности и образовательные программы географии в высших учебных заведениях, вопросы формирования туристско-краеведческих компетенций студентов. Обсуждены теоретические основы формирования туристско-краеведческих компетенций на основе трудов отечественных и зарубежных ученых. Также была оценена возможность формирования туристско-краеведческих компетенций современных географических образовательных программ, включенных в реестр образовательных программ, предложены пути обеспечения самообразования и личностной позиции, способствующие оптимальному решению проблем, возникающих в туристско-краеведческом процессе. Эти компетенции были определены на основе основных профессиональных компетенций, предложенных Хуторской А.В., Зимняя И.А., Ивлевой Н.В., Дауренбаевой Ж.А., Кудайбергеновой К.С., Кожахметовой К.Ж. и другими учеными с целью повышения эффективности и формирования компетенций туристской и краеведческой направленности в образовательных программах «География».

Ключевые слова: компетенция; география; туризм; краеведение; студент; образование.

Theoretical foundations of the formation of tourist and local lore competencies of students of the Geography educational program

Ye.Issakov[1]*, O.Mazbayev[2], Sh.Laiskhanov[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)
[2]L.N.Gumilyov Eurasian National University
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

Professional competencies directly depend on the quality of professional activity of the future specialist and the achievement of the necessary results. Therefore, theoretical works devoted to the study of the problems of the formation of professional competencies are of great importance. In this regard, the article discussed the basics of professional competence in higher educational institutions and the formation of tourist and local lore competencies of students of educational programs of geography, the theoretical foundations of the formation of tourist and local lore competencies

on the basis of competencies proposed by domestic and foreign scientists. Also, the possibility of forming tourist and local lore competencies of modern geography educational programs registered in the Register of educational programs was evaluated, and competencies that provide independent knowledge and personal position that contribute to the optimal solution of problems encountered in tourist and local lore were presented. These competencies were determined on the basis of the main professional competencies proposed by A.V. Khutorskoy, I.A. Zimnyaya, N.V. Ivleva, Zh.A. Daurenbayeva, K.S. Kudaibergenova, K.Zh. Kozhakhmetova and other scientists in order to improve the formation and effectiveness of competencies in the field of tourism and local lore in the educational programs «Geography».

Keywords: competence; geography; tourism; local lore; student; education.

Редакцияға 30.05.2021 қабылданды.

МРНТИ 18.49.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.05*

С.А.БАКИРОВА

Казахская национальная академия хореографии (Нур-Султан, Казахстан)
*bakirova59@mail.ru**

ПЕДАГОГИКА ХОРЕОГРАФИИ: ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ПРИНЦИПЫ

Аннотация

В статье раскрываются основные принципы обучения, в которых сохранены преемственность традиций и специфика профессии в подготовке специалистов в области хореографического искусства. Авторы анализируют особенности преподавания в области хореографического искусства, разрабатывают его концепции и принципы на основе опыта преподавательской и исполнительской практики в подготовке специалистов-наставников, педагогов-хореографов детских танцевальных коллективов. На основе научных трудов в области общей педагогики и педагогики хореографического искусства авторами разработаны современные принципы обучения и представлены результаты исследования на рассмотрение.

Признание хореографического искусства Казахстана на мировом уровне является результатом высокого творчествого потенциала балетмейстеров, исполнительским мастерством танцоров и бесценного труда отечественных педагогов-хореографов. В условиях интенсивного развития инновационного, технологически-интеграционного процесса, особая специфика хореографической педагогики, основные функции и профессиональная деятельность педагогов-хореографов требуют научно-творческого исследования и грамотной дифференциации.

Ключевые слова: педагогика хореографии, принципы обучения, система образования, методы и приемы, педагогические инновационные технологии.

Введение. В настоящее время в Казахстане основная цель преподавателей творческих вузов – это воспитание востребуемых педагогов-хореографов, которые в дальнейшем будут трудиться в сфере отечественного хореографического искусства. В этой связи качественное проведение базовых и профилирующих дисциплин, результативность проведенных занятий с обучающимися связаны с педагогическим мастерством тьютора оптимально организовать занятия в учебно-творческом процессе. Вот как оценивают систему образования в хореографическом искусстве с точки зрения науки доктор культурологии, кандидат педагогических наук Т.А. Филановская: «Образование – это фундамент, основание для возведения всей хореографической культуры. Фундаментальные основы образования позволяют и дальше развивать, усложнять, углублять, совершенствовать

исполнительское, балетмейстерское, педагогическое мастерство в области искусства танца» [1, С.11], и А.В. Фомкин: «Хореографическое образование – целенаправленный процесс воспитания и обучения хореографическому искусству в интересах человека, общества, государства, сопровождающийся констатацией достижения гражданином установленных государством образовательных уровней» [2, С.16].

Методология. Если рассматривать понятие «система обучения в балетном искусстве», прежде чем исследовать педагогику отечественного хореографического искусства, мы узнаем, что в работе А.Я. Вагановой «Основы классического танца» (1934) впервые была создана основа педагогической системы обучения классическому танцу, объединены методы и приемы обучения азбуки балетного мастерства, сложившиеся в процессе исторического развития мирового хореографического искусства. Педагогическая система А.Я. Вагановой сформировала принципы исполнительской техники, сущность движений в процессе обучения классическому танцу в Ленинградском хореографическом училище и исследовала систематизацию позиций рук и ног, правильную постановку тела. Это методика открыла путь к процессу развития педагогики балетного искусства, появилась система обучения педагогов-балетмейстеров и балетного искусства.

До А.Я. Вагановой также были опубликованы работы по методам и способам обучения хореографии. А.Я. Ваганова в своей работе под названием «Основы классического танца» создала педагогическую систему обучения классическому танцу, объединяя теоретическое мнение Ж.Ж. Новера и практические приемы К. Блазиса и опыт педагогов русского балета конца XIX и начала XX века. Так, автор: «Наши школы могут работать, лишь опираясь на солидный теоретический фундамент… Мы должны создать научно-исследовательский центр по хореографии и в первуюочередь, журнал по вопросам балетного искусства, на страницах которого мы имели бы возможность обсуждать и разрабатывать педагогические, творческие и исторические проблемы нашего искусства. В связи с этим, я считаю вполне своевременным поставить вопрос о превращении наших ведущих балетных техникумов в высшие учебные заведения по хореографии с обеспечением за ними возможности вести научно-исследовательскую работу по теории и истории балетного искусства» [3; С.20]. Из этих данных видно что изучение основных принципов и методов обучения педагогике хореографического искусства, исполнительскому мастерству стало важной проблемой в каждом историческом периоде.

Исходя из исследований ученых, мы рассматриваем основные категории хореографической педагогики (Рисунок №1).

Рисунок 1. **Основные категории педагогики хореографии**

Воспитание – целенаправленный процесс формирования личности танцора, обмен накопленным опытом в области балетного искусства, ориентированное воздействие на ученика с целью подготовки к будущей профессиональной деятельности.

Один из основателей казахской литературы, просветитель, педагог М. Жумабаев писал: «Воспитание ребенка – это формирование человека, способного решать проблемы своим умом и поступками. И героя, за которым пойдет народ. Человека, способного решать не только повседневные вопросы, всесторонне развитого члена современного общества. Для того, чтобы этого добиться, воспитатель должен приложить все силы и знания» [4, С.3]. Цель воспитательного процесса, как основной сферы педагогической науки – подготовка конкурентоспособного специалиста, отвечающий требованиям общества. Качества, которыми должны обладать современные специалисты – педагоги-хореографы в формировании качественного воспитательного процесса:

– коммуникативные качества – умение педагогов-хореографов общаться и сотрудничать с детьми, родителями, коллегами и т.д.;

– организаторские качества – умение повышать интерес обучающихся к профессиональной деятельности, объединять их в единый коллектив, определять общую цель и работать на пути достижения этой цели;

– конструктивные качества – умение педагога-хореографа выбирать необходимый материал при планировании урока;

– способность прогнозировать – умение хореографа осуществлять педагогические прогнозы в будущей своей деятельности;

– гносеологические качества – работа педагога-хореографа в творческом коллективе и его стремление к самообразованию;

– персептивные качества – способность понять душу каждого исполнителя, учитывать его способности, чувствовать эмоциональное состояние;

– креативность – одна из форм интеллектуальных способностей педагога-хореографа. Способность создавать особые образы в хореографических постановках, отходить от традиционных схем мышления, решать проблемные ситуации;

– экспрессивность – приятный тембр голоса и яркое эмоциональное настроение педагога-хореографа.

Развитие педагогом-хореографом вышеперечисленных качеств – залог успешной деятельности танцевальных коллективов и необходимый фактор в организации качественного учебного процесса обучающихся.

«Но воспитание правильного положения тела танцора требует большого терпения, настойчивости и усилия, постоянного контроля, как со стороны педагога, так и самоконтроля со стороны исполнителя. Этот весь процесс выстраивается на таких личностных качествах как: дисциплинированность и трудолюбие. Эти качества так же необходимы и в повседневной жизни и определяют успех во многих делах. Это способствует формированию и становлению характера будущей личности. Черты характера педагоги-хореографы многими годами воспитывают у детей», – писала об этом Е.А. Лукьянова [5; С.46]. Таким образом, на основе научных взглядов исследователей, практического опыта педагогов-хореографов, мы видим, что воспитательный процесс тесно связан с историей развития хореографического искусства и с культурой общества в целом.

В настоящее время главной задачей воспитательного процесса является национальное воспитание обучающихся и развитие национального хореографического искусства с учетом лучших мировых образцов.

«Nowadays, the audience is amazed by folklore, artistic craft, and traditional dance. People admire their brightness, figurativeness and unique national color. They are the main sources for the creators of modern works of art and the development of new directions. All types of art, acquire new formats, enter into

symbiotic relationship, and draw ideology from the traditional social culture», - соглашаясь с мнением исследователей, мы видим, что национальная культура является мощным инструментом формирования национальных идеологий и позиций любого народа [6; С.73].

Образование – совокупность методик, включающих систему мировых, научных и культурных ценностей, накопленных в процессе обучения хореографическому искусству. Основным источником развития педагогической системы обучения хореографическому искусству является многовековой жизненный опыт народной педагогики, национальное воспитание.

Творческие личности на всех этапах своего существования не переставали учиться друг у друга. И не только бытовым навыкам. Они пытались изображать свои чувства от повседневных трудовых действий через движения. Выразительные, образные и понятные движения запомнились будущим поколениям, со временем они приобретали определенный смысл, системность. Так появились первые танцы. Танцоры, которые научились четко и правильно изобразить движения путем передачи своего опыта молодым исполнителям, сами становились наставниками. Так появились первые учителя танца. Они наряду с обучением танцевальным элементам, занимались и воспитанием своих учеников, приучая их правильно воспринимать критику.

В Казахстане в начале 30-х годов XX века были предприняты первые шаги по обучению танцевальному искусству, сформировалась балетная педагогика Казахстана на основе педагогических идей русских хореографов. Так описывает этот период кандидат искусствоведения, профессор Т.О.Изим: «В 1933 году в музыкальной студии при Казахском государственном драматическом театре начал работать балетный отдел. В 1934 году этот отдел возглавлял С.Александров. В том же году 32 способных учащихся детского дома были приняты в танцевальное отделение и открыта балетная школа. С 1937 года эту школу возглавил С.Селезнев. В 1938 году отделение танца при непосредственном участии А.Селезнева, отделившись из музыкальной школы, заложило основу хореографического училища» [7, С.118]. Данное училище превратилось в «прекрасный Шанырак» казахского танцевального искусства, сохранив в настоящее время преемственность традиций и заложив основу учебно-методической базы профессиональной хореографической школы.

В 1965 году были открыты отделение хореографии студии эстрадного и циркового искусства (ныне колледж им. Ж.Елебекова) и отделы хореографии в региональных колледжах искусств, внося большой вклад в подготовку танцевальных коллективов народных танцевальных ансамблей и коллективов областных филармоний.

В 2010 году в городе Астане (ныне Нур-Султан) при Казахском национальном университете искусств был открыт факультет хореографии, сформирована многоуровневая система образования (школа-колледж-бакалавр-магистратура). Обучающиеся и преподаватели данного факультета заложили основу для открытия Казахской Национальной академии хореографии в 2016 году. В настоящее время академия является единственным учебным заведением в Центральной Азии, которое соответствует современным и международным стандартам. Кроме того, в республике функционируют Казахская национальная академия искусств имени Т. Жургенова, Казахский национальный женский педагогический университет, Казахский национальный педагогический университет им.Абая, где есть хореографические отделения. Из региональных вузов - Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, Западно-Казахстанский государственный университет имени М. Утемисова, Кызылординский государственный университет имени Коркыт ата успешно работают по подготовке педагогов-хореографов.

Обучение – это процесс формирования у будущих исполнителей определенных умений, знаний, навыков под руководством специалиста, имеющего специальную подготовку.

В педагогике хореографии важно формировать и совершенствовать исполнительские навыки, поскольку хорошее владение профессиональной школой возможно только в условиях непрерывного повторения и изучения различных танцевальных комбинаций, создающих основу хореографических постановок. Зарубежные ученые M. Sims, H. Erwin, M. Abel, J. Clasey, A. Beighle, A. Fedewa предлагают нам развивать исполнительские мастерство у студентов через современную хореографию: «There is limited research about technical dance as a form of PA in the school setting. Technical dance, defined as movement based in a specific form such as ballet, jazz, or modern and contemporary dance, is most often taught for the purposes of developing physical abilities for performance» [8, C.190].

Кроме того, цель системы образования в хореографическом искусстве – воспитание нового поколения исполнителей и молодого специалиста. В учебном процес-се молодой специалист овладевает необходимыми научными и культурными ценностями не только балетного искусства, но и накопленными исследователями искусства всемирной культуры. Поскольку формирование казахстанской балетной педагогики еще не в полной мере изучено, анализ этапов его развития является актуальным. Наряду с этим, ведется изучение новых подходов выдающихся отечественных хореографов и способов реализации накопленного ими педагогического опыта.

Педагогический процесс воспитания исполнителей – это совокупность общих педагогических идей. Это стабильное и прочное объединение многих элементов внутри системы, дополняющих друг друга, непосредственно связанных друг с другом, и основной целью здесь является подготовка высококвалифицированных, профессионально грамотных танцоров.

Дискуссия. «The new goals of education define the innovative essence of the educational process as an open system focused on the formation of a person's reflective, creative, moral attitude to his own life in accordance with the lives people» [9, C.51], – в настоящее время хореографическое искусство требует изучения новых направлений организации учебного процесса и принципов обучения.

Общие принципы в системе обучения хореографическому искусству: эмоциональное и логическое построение как содержания, так и процесса обучения, наглядность, системность, доступность, метод сравнения и сменяемость движений, интеграция, научность, связь теории с практикой, коллективный способ обучения, сознательность и активность, принцип гуманизации, проблемное обучение, принципы мотивации и стимулирования.

Эмоциональная и логическая связь – логические (точные науки) и эмоциональные (художественные) сферы познания, равноправные логическому мыш лению и творческим способностям в развитии личности. Их нельзя рассматривать как высокую и низкую стадию феноменологии духа. Они – равноправные и взаимосвязанные друг с другом, два самостоятельных вида сознания и деятельности. Исследователь истории казахской балетной педагогики И.И. Николаева пишет в своей работе о том, что эмоциональная и логическая связь: является непременным условием ведения урока. Например: разучивание танцевального движения начинается с показа (эмоциональное восприятие), затем следует разучивание (логическое мышление)» [10, C.134]. Данный принцип утверждает, что все движения, показанные педагогом, должны нести смысловую нагрузку: смысл выразительности изученного движения дополняется символическим значением, исполнители научатся говорить на языке танца, когда движения обретают определенные образные черты характера, настроения, чувства.

Наглядность – основной принцип хореографического профессионального образования. Метод демонстрации учащимся выполнения движений педагогом-хореографом. Наряду с этим, «наглядность» является педагогическим дидактическим подходом. Использование наглядности

способствует повышению психологической активности учащихся, интереса к уроку, глубокому пониманию материала, запоминанию. Доктор педагогических наук, профессор А.К. Кульбекова считает, что наглядность в хореографии «создает чувственную основу для овладения профессиональными понятиями. Это могут быть видеоматериалы, архивные документы и наглядные материалы, специальная литература, записи уроков, отдельных экзерсиса, комбинаций, мастер классы ведущих артистов балета, известных специалистов» [11, С.128]. В хореографическом искусстве существует два способа «наглядности». В настоящее время одним из эффективных путей организации учебной системы является знакомство с существующими в интернете видеоматериалами известных театров балета, танцевальных ансамблей. Также вспомогательным пособием педагогов-хореографов являются экзаменационные материалы по профессиональным дисциплинам ведущих хореографических училищ мира. Они играют немаловажную роль в освоении будущей профессии, мотивации, сценической модели движений для учащихся.

Системность – как и в окружающем мире, формируется через определенные шаги в физическом и духовном, творческом развитии человека. Особое значение имеет системность при утверждении расписания занятий, составлении учебной программы, формировании знаний и навыков, усвоении учебного материала, задании. Казахстанский ученый Л.А. Николаева отмечает: «Системность – главный компонент в хореографическом искусстве, начинается с освоения азбуки первых этапов – танцевальных движений, а затем продолжится в изучении сложных комбинаций, танцевальных номеров» [10, С.134]. Если учесть слова Карло Блазиса «Только путем постоянных длительных занятий можно овладеть искусством танца. Необходимо учение, работа и прилежание» [12, С.156], мы убедимся, что в этих концепциях системность в хореографическом искусстве является единственным принципом для достижения определенного результата.

Принцип доступности – показывает зависимость системы планирования урока от физической подготовленности учащихся. Принцип доступности связан с системностью и последовательностью методов. Особенность принципа доступности лежит не только в совершенствовании навыков выполнения упражнении, а также в развитии техники выполнения и в постепенном увеличении физической нагрузки. Учитывая возрастные особенности профессиональных дисциплин в хореографическом искусстве, работа над учебной программой основывается на соблюдении настоящих правил. Заданная не по программе сложная задача тормозит совершенствование исполнительских навыков и в результате приводит к некорректным ошибкам. Слишком доступный и легкий материал может привести к более высокой оценке исполнителем своих способностей.

Метод сравнения и сменяемость движений – равномерное распределение физической нагрузки на различные мышцы на уроках хореографии. Например, движения могут быть переданы для развития координации, гибкости.

В процессе среднеспециального хореографического образования представляются педагогам-хореографам утвержденные экспертами правила. В процессе подготовки педагогов-хореографов в высших учебных заведениях эти принципы связываются правилами интеграции, научных и теоретических знаний и практикой, дополняются правилами коллективного обучения, активности в обучении, гуманизации, актуальности и стимулирования.

Интеграционный принцип. «Интеграция (лат. восстановление, дополнение, целое) – объединение различных наук в формировании педагогической целостности, систематизации и обобщении знаний» [13]. Принцип интеграции в хореографическом

искусстве действует с первых курсов подготовки специалистов-хореографов. Хореография является синкретическим искусством, требует осведомленности всех видов сферы искусств, формирования эстетического вкуса в соответствии с обществом. Мы рассматриваем, что интеграционный принцип в подготовке специалистов хореографического искусства в высших учебных заведениях ориентирован на адаптацию обучающихся в качестве профессионального специалиста в зависимости от специализации в хореографии. Например: в образовании педагогов-хореографов все начинается с освоения теоретических методов и приемов, подготовка режиссеров-хореографов начинается с развития их творческих; способностей (т.е. умение студентов ставить хореографические постановки, согласно с учебными программами). Кроме того, изучение гуманитарных дисциплин по хореографии позволит студентам использовать полученные знания в будущем в своей профессиональной деятельности. Эти дисциплины станут основой для формирования интереса обучающихся к учебному процессу. Например: изучая информационно-коммуникационные технологии, специалисты-хореографы осваивают особенности работы с различными сайтами и платформами, способы создания видеопроектов, работы по монтажу музыки, видеоматериалов. Немаловажную роль в подготовке специалистов, способных адаптироваться к любой ситуации, играют принципы работы с документами, различными программами и закрепление их на практике.

Принцип научности – А.К. Кульбекова говорит: «Содержание учебно-творческого процесса в вузах по подготовке хореографов и высококвалифицированных специалистов должно представлять собой систему знаний по мировому хореографическому искусству, национальной хореографии, истин, установленных наукой, знакомить с методами и историей возникновения традиционного танца, его уникального генезиса, ментальных ориентиров общества» [11, С.128]. Следовательно, обучение с использованием передового опыта в хореографическом искусстве, должно иметь целью создание условий для приобщения обучающихся к научной творческой деятельности через заданные задания. Создание условий для проведения практики является основой для сохранения научных принципов обучения и вносит существенный вклад в развитие хореографического искусства страны.

Связь теории с практикой – этот принцип опирается на принцип на классической философии: «жизнь», «опыт» как источник познания. Он играет важную роль в подготовке специалистов: в среднеспециальном хореографическом образовании – в сценической практике, в высшем профессиональном образовании – в педагогической практике. Способность правильного использования глубоких знаний в области хореографического искусства в приобретении навыков в профессиональной деятельности. Во время практики педагог-хореограф учится профессиональной дятельности, при написании отчетов о педагогической практике делает рефлексию на свою работу. При соблюдении этих правил рекомендуется ставить каждого студента в роли преподавателя в ходе занятий, контролировать процесс разъяснения движений студентам группы и анализировать работу студента совместно с преподавателем.

Коллективное обучение – хореографическое искусство начинается с работы в коллективе, напрямую связано с умением исполнителей чувствовать друг друга при выполнении движений, сплоченностью в коллективе, взаимоотношениями. Данное правило является принципом, возникающим уже в ходе обучения маленького ребенка в танцевальном кружке, при общении с педагогом-хореографом и другими участниками. Принципы коллективного обучения, связанные с функцией общения танцевального искусства играют важную роль в хореографическом искусстве и требуют научного осмысления. Е.Я. Басин

и В.П. Крутоус дают такое определение роли художественноего руководителя: «Художественный руководитель – образованный, высококультурный лидер, в совершенстве владеющий основами профессионального мастерства. В его направлениях и эстетических подходах проявляются творческие и гражданско-идейные устремления коллектива» [14, С.156]. В настоящее время художественный руководитель не только балетмейстер, но и воспитатель. Он, используя свои знания, разрабатывает стратегический план, определяет цели для ее достижения, определяет четкую последовательность подходов. Обеспечивает путь к творческому успеху в жизни и на сцене, уделяя внимание правам, эстетическим вкусам людей различного характера и восприятия. У специалиста, который придерживается принципов работы педагогов-руководителей в своей жизненной, творческой практике, способен соблюдать преемственность традиций и реализовать свое исполнительское мастерство, есть все предпосылки стать профессиональным художественным руководителем коллектива.

Принцип сознательности и активности исходит из того, что самостоятельно полученные знания усваиваются лучше. Осознанному усвоению знаний помогут процесс обучения, самостоятельная работа, активность, организация учебно-воспитательного процесса, управление познавательной деятельностью обучающегося, методы и средства преподавателя.

Анализируя учебный процесс на бакалавриате Казахской национальной академии хореографии, где учебные программы разрабатываются с участием студентов, учитываются их предложения и идеи, мы можем сказать, что это одна из форм работы по развитию принципа активности. Кроме того, очень важно давать возможность студентам заниматься проектными работами, творческой деятельностью во время уроков, где преподаватель только направляет их (на данном этапе самое главное – дать возможность на самостоятельную идею студента). Все это формирует у студентов способность критически мыслить и самостоятельно работать. Народный артист РК, профессор искусствоведения Б. Аюханов так описывает педагогические технологии своих преподавателей: «Педагоги ГИТИСа учили нас творческой самостоятельности, ничего не делая за нас, осторожно направляя нашу творческую фантазию» [15, С.85].

Принцип гуманизации – требует особой любви, уважения к обучающемуся, создания благоприятных условий и возможностей для успешной учебно-познавательной деятельности с учетом личностных качеств обучающихся и доверия к ним. Как известно, в реализации этого принципа важна народная педагогика. Этнопедагогика казахского народа – это веками накопленный опыт по воспитанию, это наследие, которое передавалось из поколение в поколение. Особенно важно воспитание детей к добру, традициям и принципам народной педагогики. Условия, которые сейчас создаются обучающимся, помогут реализовать данный принцип. Например:

– образовательные платформы (сайты на Youtube: Dancehelp, pro Ballet, Ballroom Dance Tube, WDSF Academy);

– сайт Академии Русского балета имени А.Я. Вагановой;

– Московской государственной академии хореографии;

– Казахской национальной академии хореографии.

Эти сайты обеспечивают доступность электронных библиотек и вносят огромный вклад в рост научно-познавательного уровня будущих специалистов-хореографов, экономя их время. Танцевальные залы, технические средства, отвечающие современным стандартам составляют материальную базу учебного процесса. От обучающихся требуется только эффективно использовать все вышеперечисленное в своих интересах.

Принцип проблемности – требует решения вопросов содержания учебного процесса, методов, организационных форм. Проблемное обучение – это не передача готовых знании, оно направлено на развитие исследовательства, самостоятельности и творческого мышления обучающихся.

Принцип проблемности основывается на психологии мыслительного процесса обучающихся. Человек начинает думать тогда, когда появляются проблемные вопросы или задачи. Составление цепочки вопросов и заданий, вызывающих проблему, повышающих интерес обучающегося, тесно связано с научно-творческой деятельностью и исполнительской практикой каждого преподавателя.

Методика проведения занятий состоит из структуры урока, его продолжительности, методов создания комбинаций и оценки. Она постоянно совершенствуется, на сегодняшний день на практике используются различные методы. Они помогают эффективно освоить предметы. Все эти методы и принципы долгое время формировались под влиянием известных педагогов и различных хореографических школ, которые определили современную методику обучения.

«The professional competence formed in students of the choreographic profession, as well as creative and pedagogical theories and techniques that students master in the course of training, will strongly influence the efficiency and quality of the educational process in the schools of arts, choreographic schools, ensembles, and studios. Therefore, training of a specialist in higher vocational education system should be focused primarily on the formation and development of specific professional competence in students of the choreographic profession» [16, С.38], – из данной концепции мы видим, что формирование профессиональных компетенций обучающихся является одной из актуальных проблем современности.

Результаты. Применение принципов обучения в преподавании профессиональных дисциплин позволяет не только освоить учебную программу, но и применить теоретические знания студентов на практике. По образовательной программе 6В02102 – Хореография Казахского национального женского педагогического университета в преподавании дисциплины «Теория и методика обучения народно-сценическому танцу», применяя перечисленные выше принципы, мы убеждаемся, что это позволит сформировать у студентов профессиональные компетенции, развить критическое мышление, подготовить педагогов-хореографов нового времени. В настоящее время, учитывая требования общества к педагогам-хореографам, по-прежнему ощущается нехватка квалифицированных специалистов. В этой связи дифференциация и применение в учебном процессе принципов обучения в области хореографического искусства способствует воспитанию квалифицированных исполнителей, педагогов-хореографов, режиссеров-хореографов в области хореографического искусства.

Заключение. В данной статье проанализированы научные труды ученых, педагогические технологии, направленные на развитие системы образования и педагогики хореографического искусства. Мы убедились, что творчество педагогов-хореографов состоит из поисков и попыток, отражающих разнообразные взгляды, характеризующие особенности хореографического искусства. Известно, что в мировой и отечественной педагогической системе хореографического искусства все педагоги работали в одном направлении, но их творческий подход к работе был разным. Реальная ценность творческого подхода педагогов или же наоборот не достижение высоких результатов зависит от применяемых методов и приемов обучения и воспитания и педагогических принципов. Бесспорно, что хореографическая педагогика XXI века не ограничивается только обучением танцевальных движений. В ходе занятий используются методы объединения и изучения видов искусства, создания диалога с обучающимися, эмоциональной и логической связи в системе обучения, принципы наглядности, системности, доступности, сравнения и сменяемости движений. Принципы интеграции, научности, связи теоретических знаний с практикой, активности, гуманизации обучения в системе высшего образования, анализ и использование принципов проблемного, стимулирующего обучения способствуют подготовке специалистов, способных внести достойный вклад в развитие мировой культуры.

Список использованных источников

[1] Филановская Т.А. История хореографического образования в России: Учебное пособие. – СПб.: Лань, 2016. – 320 с.

[2] Фомкин А.В. Балетное образование: традиции, история, практика: Монография. – СПб: Академия Русского балета имени А.Я. Вагановой, 2013. – 643 с.

[3] Ваганова А.Я. Статьи, воспоминания, материалы /Ред. Н.Д.Волков, Ю.И.Слонимский. – Л.-М.: Искусство, 1958. – 343 с.

[4] Бабаев С.Д. Личностная педагогика. Основы педагогической теории: Учебное пособие. – Алматы: Nurpress, 2013. – 336 б.

[5] Лукьянова Е.А. Дыхание в хореографии: Учебное пособие. – СПб.: Лань, Планета музыки, 2016. – 123 с.

[6] Kulbekova A., Tleubayev S., Bakirova G., Kabdusova D., Tleubayeva B., Mambetova G. (2019) Kazakh national culture and ceremonies as a philosophy of ethnic identity //Opcion. Volume 35, Issue 90-2, pp.67-85. https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/30557/31609.

[7] Ізім Т.О. Этапы исторического развития казахского и зарубежного хореографического искусства: Учебное пособие. – Алматы: Издательский дом Мира, 2016 – 196 с.

[8] Meredith Sims, Heather Erwin, Mark Abel, Jody Clasey, Aaron Beighle & Alicia Fedewa (2020) Descriptive Analysis of the System for Observing Dance Activities in the Classroom Environment (SODANCE), Journal of Dance Education, 20:4, 189-196, DOI: 10.1080/15290824.2019.1572153.

[9] Iskakova A. Некоторые методологические аспекты образования и воспитания личности //Педагогика и психология. – 2021. – № 1(46). – С.48–54: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.06 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/171 (дата обращения: 21.09.2021)

[10] Николаева Л.А. История балетной педагогики Казахстана: Учебное пособие. – Алматы: Полиграфия-сервис К, 2012. – 222 с.

[11] Кульбекова А.К. Педагогика профессионального хореографического образования! Монография. – Астана, 2016. – 296 с.

[11] Классики хореографии: Сб. Статей. – Л.-М.: Искусство, 1987. – 359 с.

[13] Чекетаева Р.С. Қазақстандық білім беру жүйесіндегі интеграциялық үдерістер [Электронный ресурс]: URL: https://alashainasy.kz/ustazdar_ustahanasy/kazakstandyik-blm-beru-juyesndeg-integratsiyalyik-uderster-62929/ (дата обращения: 20.12.2020).

[14] Басин Е.Я., Крутоус В.П. Философская эстетика и психология искусства. – М.: Гардарики, 2007. – 320 с.

[15] Аюханов Б.Г. Биография чувств. – Алматы: Сорос-Казахстан, 2002. – 334 с.

[16] Izim T.O., Kaiyr Zh.U., Turgymbaeva B.D., Saukhanova M.S., Kariyeva K.U., Baigozhina Zh.M. On the professional competence formation in students as future choreography teachers (based on the art history materials of choreography of Kazakhstan) RevistaEspacios; Vol. 39 (# 21) 2018. – P.38.

References

[1] Filanovskaya T.A. Istoriya horeograficheskogo obrazovaniya v Rossii: Uchebnoe posobie. – SPb.: Lan’, 2016. – 320 s.

[2] Fomkin A.V. Baletnoe obrazovanie: tradicii, istoriya, praktika: Monografiya. – SPb: Akademiya Russkogo baleta imeni A.Ya. Vaganovoj, 2013 - 643 s.

[3] Vaganova A.Ya. Ctat’i, vospominaniya, materialy / Ped. N.D.Volkov, Yu.I.Slonimskij. – L.-M.: Iskusstvo, 1958. - 343 s.

[4] Babaev S.D. Lichnostnaya pedagogika. Osnovy pedagogicheskoj teorii: Uchebnoe posobie. – Almaty: Nurpress, 2013. – 336 b.

[5] Luk’yanova E.A. Dyhanie v horeografii: Uchebnoe posobie. – SPb.: Lan’, Planeta muzyki, 2016. – 123 s.

[6] Kulbekova A., Tleubayev S., Bakirova G., Kabdusova D., Tleubayeva B., Mambetova G. (2019) Kazakh national culture and ceremonies as a philosophy of ethnic identity // Opcion. Volume 35, Issue 90-2, pp.67-85. https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/30557/31609.

[7] Izim T.O. Etapy istoricheskogo razvitiya kazahskogo i zarubezhnogo horeograficheskogo iskusstva: Uchebnoe posobie. – Almaty: Izdatel'skij dom Mira, 2016 – 196 s.

[8] Meredith Sims , Heather Erwin, Mark Abel, Jody Clasey, Aaron Beighle & Alicia Fedewa (2020) Descriptive Analysis of the System for Observing Dance Activities in the Classroom Environment (SODANCE), Journal of Dance Education, 20:4, 189-196, DOI: 10.1080/15290824.2019.1572153.

[9] Iskakova A. Nekotorye metodologicheskie aspekty obrazovaniya i vospitaniya lichnosti //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 1(46). – S.48–54: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.06 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/171 (data obrashcheniya: 21.09.2021)

[10] Nikolaeva L.A. Istoriya baletnoj pedagogiki Kazahstana: Uchebnoe posobie. – Almaty: Poligrafiya-servis K, 2012. – 222 s.

[11] Kul'bekova A.K. Pedagogika professional'nogo horeograficheskogo obrazovaniya: Monografiya. – Astana, 2016. – 296 s.

[11] Klassiki horeografii: Sb. Statej. – L.-M.: Iskusstvo, 1987. – 359 s.

[13] Cheketaeva R.S. Kazakstandyk bilim beru zhujesindegi integraciyalyk uderister [Elektronnyj resurs]: URL: https://alashainasy.kz/ustazdar_ustahanasy/kazakstandyik-blm-beru-juyesndeg-integratsiyalyik-uderster-62929/ (data obrashcheniya: 20.12.2020).

[14] Basin E.Ya., Krutous V.P. Filosofskaya estetika i psihologiya iskusstva. – M.: Gardariki, 2007. – 320 s.

[15] Ayuhanov B.G. Biografiya chuvstv. – Almaty: Soros-Kazahstan, 2002. – 334 s.

[16] Izim T.O., Kaiyr Zh.U., Turgymbaeva B.D., Saukhanova M.S., Kariyeva K.U., Baigozhina Zh.M. On the professional competence formation in students as future choreography teachers (based on the art history materials of choreography of Kazakhstan) RevistaEspacios; Vol. 39 (# 21) 2018. – P.38.

Хореография педагогикасы: білім берудегі ерекшеліктер және қағидалар

С.Ә.Бәкірова

Қазақ ұлттық хореография академиясы

(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада хореография өнері саласында мамандар даярлауда кәсіби пәндерді жүргізуде хореография мамандығының ерекшелігін, дәстүр сабақтастығын сақтай отырып, оқытудың негізгі қағидалары айқындалады. Осы мақсатқа жетуде авторлар балалар шығармашылық би ұжымындағы жетекшілік, педагог-хореограф мамандарды даярлаудағы оқытушылық және орындаушылық тәжірибелерінің негізінде талдап, сараптама жасайды. Жалпы педагогика және хореография өнерінің педагогикасы саласындағы ғылыми еңбектерінің негізінде оқытудың заманауи қағидалары ұсынылып, зерттеу қорытындысы талқылауға ұсынылады.

Қазақстан хореография өнерінің әлемдік деңгейде танылуы балетмейстерлердің шығармашылығымен, орындаушылардың жоғары орындаушылық шеберлігімен қатар отандық педагог-хореографтардың баға жетпес еңбегінің жемісі. Инновациялық, технологиялық-интеграциялық үдерістің қарқынды дамыған тұсында хореография педагогикасының өзіндік спецификасы мен педагог-хореографтардың негізгі функциялары мен кәсіби қызметі ғылыми-шығармашылық тұрғыдан зерттеуді, сауатты саралауды талап етіп отыр.

Түйін сөздер: хореография педагогикасы; оқытудың қағидалары; білім беру жүйесі; әдіс-тәсілдер; педагогикалық-инновациялық технологиялар.

Pedagogy of choreography: teaching features and principles

S.A.Bakirova
Kazakh national academy of choreography
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article reveals the basic principles of training, which preserve the continuity of traditions and the specifics of the profession in the training of specialists in the field of choreographic art. The authors analyze the peculiarities of teaching in the field of choreographic art, develop its concepts and principles based on the experience of teaching and performing practice in the training of specialists-mentors, teachers-choreographers of children's dance groups. On the basis of scientific works in the field of general pedagogy and pedagogy of choreographic art, the authors have developed modern principles of teaching and presented the results of the study for consideration.

The recognition of the choreographic art of Kazakhstan at the world level is the result of the high creative potential of choreographers, the performance skills of dancers and the invaluable work of domestic choreographers. In the conditions of intensive development of the innovative, technological and integration process, the special specifics of choreographic pedagogy, the main functions and professional activities of choreographers require scientific and creative research and competent differentiation.

Keywords: choreography pedagogy; teaching principles; education system; methods and techniques; pedagogical innovative technologies.

Поступила в редакцию: 24.06.2021

FTAMP 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.06*

Б.ЕРЖЕНБЕК[1], Ж.Қ.СЫДЫҚОВА[1], Ж.М.НУРМУХАМЕДОВА[1], Д.М.НУРБАЕВА[1], Л.Д.ЖУМАЛИЕВА[2]*

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
[2]М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз, Қазақстан)
bulbul.83@mail.ru, zhainagtl_sydykova@mail.ru, nurm_zhanna@mail.ru, nur_dilara@mail.ru, lzdmath@mail.ru*

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ САБАҚТАСТЫҚ

Аңдатпа

Мақалада сабақтастық, педагогикалық сабақтастық ұғымдарына түсініктеме беріліп, сабақтастық принципін жүзеге асыру үшін қажетті негізгі қағидалар ұсынылған. Аталған принципті зерттеген педагогтардың еңбектеріне талдау жасалды. Сондай-ақ, білім беру үдерісінде сабақтастық принципінің негізгі бағыттары көрсетілді, оларға: алдыңғы өткен тақырыппен жаңа оқу материалының байланысы арқылы сабақтастықты жүзеге асыру; оқушыларда бар білім қорын кеңейту мен тереңдету арқылы сабақтастықты жүзеге асыру; өтілетін жаңа білімді жоғары деңгейде игеруде сабақтастықты жүзеге асыру, жаңа білімді меңгерте отырып оқушыларда бұрыннан бар білімді дамытуда, жетілдіруде сабақтастықты жүзеге асыру; оқу материалын қайталау барысында, яғни материалды қайта жаңғыртумен қатар оны салыстыру мен қарама-қарсы қою арқылы сабақтастықты жүзеге асыру жатады. Мақалада осы көрсетілген сабақтастық принципінің негізгі бағыттарын жүзеге асыру жолдары баяндалды.

Түйін сөздер: сабақтастық; сабақтастық принципі; білім беру; үдерісі; жаратылыстану; оқу-танымдық сабақтастық; процессуалды-оқыту сабақтастығы.

Кіріспе. «Сабақтастық» термині өте кең әлеуметтік диапозонды қамтиды. Сабақтастық – даму үдерісі құбылыстарының өзара байланысы, ескінің орнына келген жаңа үдеріс. Сабақтастық – терістеу диалектикасы заңдарының бірі және сандық өзгерістердің сапалық өзгерістерге көшуі. Сабақтастық табиғатта, қоғамда және танымда объективті және жалпы сипатқа ие болу арқылы көрініс табады.

Педагогикадағы сабақтастық – күрделі жүйе. Бұл бүгінгі таңда мектеп мұғалімдері, әдіскер-ғалымдар мен білім беру ісінің жетекшілері алдындағы негізгі мәселелердің бірі болып отыр.

Сабақтастық дегеніміз оқытудың әр түрлі сатысындағы оқушы білімінің арасында қажетті байланыстар мен қатынастар орнату. Ал сабақтастықты жүзеге асыруда шешуші роль атқаратын тұлға ол – мұғалім. Өйткені, ол тікелей оқушыларды білім қорымен қаруландырушы. Ендеше, сабақтастықты жүзеге асыруда мұғалім әр сыныпта берілетін білім мазмұнын, оқушының білім, іскерлік, дағдыларына қойылатын талаптарды және оқылатын тақырыптың қайсысы келесі сыныпта қалай жалғасады, қайсысы тереңдетуді, мазмұнын кеңейтуді қажет етеді, қайсысы меңгеруге қиындық келтіреді деген мәселелерді жақсы білуі керек. Әрине, ол үшін мұғалімді бағдарлама, оқулық, оқу-әдістемелік құралдармен жеткілікті қамтамасыз ету қажет [1].

Сабақтастық, үздіксіз білім беруді құрудың қажетті шарты ретінде, ең алдымен, әр түрлі деңгейдегі және бағыттағы білім беру бағдарламаларына, мемлекеттік білім беру стандарттарына, яғни әр түрлі деңгейдегі білім беру мазмұны мен технологияларын анықтайтын және жүзеге асыратын компоненттерге тәуелді, себебі сабақтастық белгілі бір кезеңдердің байланысын қамтамасыз етеді.

Үздіксіз білім берудің маңызды сипаттамалары: икемділік, әртүрлілік, уақыт пен кеңістіктегі қол жетімділік, даралау. Қазіргі уақытта білім берудегі сабақтастық мәселелері бойынша кейбір теориялық білім жинақталғанына қарамастан, сабақтастық мәселесі өзекті болып, әрі қарай зерттеуді қажет етеді. Сабақтастық оқытудың немесе тәрбиелеудің үздіксіздігін қамтамасыз ету механизмі ретінде анықталады, бұл оның жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталуы үшін үздіксіз білім деңгейлерін біріктіруді қажет етеді.

Сабақтастық педагогика категорияларының оқыту, тәрбиелеу, дамыту сияқты жалпы дидактикалық қызметін орындайды. Сабақтастықты іске асыру көрсеткіші – ол үздіксіз білім беруде оқушының келесі білім баспалдығына дайындығының сандық сипаттамасы.

Э.А. Баллер еңбектерінде сабақтастықты философиялық категория ретінде қарастырып, ол сабақтастық ұғымына келесідей анықтамабереді:«Сабақтастық–бұлдамудың әртүрлі сатылары мен кезеңдері арасындағы байланыс, барлығы жүйе ретінде ауысқан немесе қайта ұйымдастырған кезде жалпы алғанда сол немесе кейбір элементтердің сақталуы...» [2]. Қазіргі білімді өткенмен және болашақта меңгерілетін біліммен байланыстыра отырып, сабақтастық жалпыға тұрақтылық орнатады». Осылайша заманауи философияда сабақтастықты: материалды объектінің танымдық даму үдерісінде ескінің кейбір элементтерін сақтау деп келтіріледі.

Оқытудың сабақтастық жүйесін құру бағытындағы зерттеу жұмыстарының арасынан А.М. Пышкало, А.В. Батаршев, А.П. Сманцер еңбектерін атап айтуға болады. А.В. Батаршев бойынша [3] оқытудың сабақтастық жүйесі төрт құраушы компонентен тұрады. Олар: 1) жеке тұлғаны қалыптастырудағы сабақтастық; 2) оқыту мазмұнындағы сабақтастық; 3) оқытудың әдіс, формасындағы сабақтастық; 4) оқытудың дидактикалық тәсілдеріндегі сабақтастық.

Негізгі бөлім. Физика ғылымының дамуындағы сабақтастықтың нақты көрінуі сәйкестік принципі болып табылады. А.Б. Агафонов [4] сабақтастықты білімнің, іскерліктің және дағдылардың даму кезеңдері арасындағы байланысы ретінде қарастырып,

оның мәні оқытудың алдыңғы кезеңдерінде игерілген білім сақталады және ол жаңа білімді меңгеруде оқытудың осы кезеңінде пайдаланылады, - деп көрсетеді. Өзара әрекеттесе отырып, бұрыннан бар білім мен жаңа білім бірыңғай тұтасқа айналады.

А.П. Сманцер математиканы оқытудағы сабақтастықты жүзеге асырудың теориясы мен практикасын зерттеген [5]. А.П. Сманцердің еңбектерінде оқытудағы сабақтастық жүйесі: оқу-танымдық сабақтастығы жүйесі мен процессуалды-оқыту сабақтастығы жүйесінен құралады. Олар: ішкі, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекеттеріндегі сабақтастық және сыртқы мұғалімнің іс-әрекеттеріндегі сабақтастық.

Математиканы оқытудағы сабақтастық туралы айтатын болсақ, онда ол ең алдымен бастауыш мектептен орта мектепке (4-5 сыныптар) көшу кезінде байқалады, содан кейін 6-сыныптан 7-сыныпқа ауысу кезеңінде математиканың екі пәнге бөлінуі, яғни алгебра мен геометрияны оқыту кезеңінде, ары қарай 10-11 сыныптарда осы пәндерді дамыта оқытуға бастау болады [6].

Мектептегі математика курсын оқытуда сабақтастықты жүзеге асырудың екі бағытын бөліп қарастырамыз:

1) оқытудың аралас сатылары арасындағы сабақтастық;

2) оқытудың әрбір сатысындағы сабақтастық мәселері [7-8].

Физиканы оқытуда сабақтастықты жүзеге асыруда алдымен физикалық ұғымдарды біртіндеп қалыптастырады, олар оқу үдерісінде ұғымдар жүйесіне айналады, олардың арасында логикалық байланыс орнатылады, олар заңдар, жаңа ұғымдар түрінде қалыптастырылып, оларды талдау және жалпылау оқушыларға физикалық теориялар түрінде жеткізіледі, толықтығы, жалпылығы, дәлдігі және қолдану шекаралары айқын көрсетіледі.

Физиканы оқытуда сабақтастық принципін жүзеге асыру:

– мектеп оқулықтары мен басқа да оқу және анықтамалық әдебиеттерді жүйелі пайдалану (авторлары ұғымдардың, белгілердің, математикалық түрлендірулердің бірыңғай жүйесін ұстанатын оқулықтар);

– тұрақты физикалық терминдерді, белгілерді, ұғымдарды және бірліктер жүйесін қолдану;

– теориялық ережелерді пайдалану және оларды практикалық іске асыру, табиғи және компьютерлік эксперименттердің сабақтастығын ұйымдастыру;

– физика, математика, информатика, химия, биология пәндерінің пәнаралық байланыстарын күшейту;

– оқу материалын, оны оқыту мерзімдерін нақты үйлестіруден тұрады [9].

7-сынып «Физика» пәнінде табиғат құбылыстары, физиканың негізгі заңдары және осы заңдардың техника мен күнделікті өмірде қолданылуы қарастырылады. Физика мен оның заңдары бүкіл жаратылыстанудың өзегі екендігіне ерекше назар аударылады.

7-сыныпта физиканың сапалы оқып үйрену 6-сынып математикасы, 7-сынып алгебра мен геометриясының біліміне сүйену үлкен әсер етеді. «Физика» және «Химия» пәндері бойынша көптеген жалпы ұғымдар оқытылады: «атом», «молекула», «физикалық және химиялық құбылыстар», «масса», «заттың агрегаттық күйлері». Осыған орай, бірдей тақырыптарды оқыту кезінде, сабақтастыққа сүйене отырып, осы ұғымдарды бірдей түсіндіруге қол жеткізу керек. Биологиядан алған білім физикалық заңдардың қолданылу аясы туралы білімді кеңейтеді және оқушылардың табиғат тұтастығын түсінуіне ықпал етеді.

8-сыныпта физика курсында үш бөлім оқытылады: «Жылу физикасы», «Электр және магнетизм», «Геометриялық оптика». Теориялық материалды оқып үйрену кезінде оның мазмұнын ескеру қажет, ол ең алдымен жаратылыстану ғылымдарының адамзат қоғамындағы рөлін көрсетуге, оқушылардың ғылым жетістіктерін бағалауға және ғылыми-техникалық прогресс нәтижесінде туындайтын экологиялық мәселелерді түсінуге бағытталған.

9-сынып физика курсы классикалық механика заңдарына негізделген материя қозғалысының қарапайым формасын – механикалық қозғалысты зерттеу болып табылады. Мұнда қозғалыстағы дененің

немесе материялық нүктенің орнын білу үшін, оның уақыт ойынша өзгерісін білу қажет.

10-11 сыныптарда физиканы оқыту бейінді саралау жағдайында оқытылады, олардағы физиканы оқып үйрену әртүрлі бағдарламалар бойынша жүргізіледі. 10-11 сыныптарда физика пәнінің мақсаты оқушыларда жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастыру болғандықтан, бұл курстың әдіснамалық құрамдас бөлігін қарқынды дамыту үшін сабақтастықты қолдана отырып, практикалық-бағдарланған сипаттағы тапсырмалармен оқу-әдістемелік жинақтарды игеру аппаратын кеңейтуді талап етеді. Ауқымды деңгейде физика болашақ ғылыми немесе инженерлік кәсіби қызмет саласына тікелей қатысы бар ғылыми пән ретінде оқытылады [10].

Оқу пәндерін меңгертуде сабақтастық принципін жүзеге асыруға арналған ғалымдардың еңбектерін талдай отырып, білім беру үдерісіндегі сабақтастық принципінің негізгі бағыттарына тоқталайық [11].

Білім беру жүйесінің барлық деңгейлері үшін (мектепке дейінгі және жалпы, жалпы және жоғары білім) сабақтастықтың жалпы мәселелері оқытудың мазмұндық аспектілеріне, нысандары мен технологияларында кездесетін және білім алу үдерісінде тұрақтылық пен сапаға кедергі келтіретін сәйкессіздіктер болып табылады [12-13].

Уақыттың әр сәтінде оқу үдерісінде жеке педагогикалық міндеттер шешіледі, олардың интеграциясы алдыңғы оқиғалардан кейінгі оқиғаларға, танымның, мінез-құлықтың және оқушылардың іс-әрекетінің қарапайым формаларынан біртіндеп ауысуға мүмкіндік береді. Сабақтастық келесі қызметтерді орындайды [14]:

– оқу материалының жекелеген компоненттері арасында күрделі өзара байланыс орнату;

– оқыту формалары мен әдістерін жобалау;

– білім беру үдерісінде субъектілердің өзара іс-қимыл стратегиясы мен тактикасын іске асыру;

– оқушылардың жеке шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру.

Біріншіден, сабақтастық принципін жүзеге асыруда алдыңғы өткен тақырыпты өткелі отырған жаңа оқу материалының байланысы ретінде қарастыру керек, яғни бұрын алған білімдерін тірек ретінде қолдана отырып жаңа оқу материалын сапалы және берік меңгеруге оқушыларды дайындау, алған білімдерін күнделікті өмірде қолдану болып табылады.

Сабақтастықты оқушылардың алған білім, білік, іскерліктері мен дағдыларын тірек ретінде қолдана отырып, оны одан әрі дамыту және қолдану,-деп түсінеміз. Яғни, оқушылар меңгеруге тиіс жаңа білімге тірек, оқушылардың санасында әртүрлі байланыстар жасалатын, пәннің негізгі идеялары ашылатын, бұрыннан бар білім мен меңгерілетін жаңа білімдер өзара әрекеттесетін терең және берік білім жүйесі [15-16].

Екіншіден, сабақтастық принципі оқушыларда бар білім қорын кеңейту мен тереңдетуді, өтілетін жаңа білімді жоғары деңгейде игеруді көздейді.

Үшіншіден, сабақтастық принципі жаңа білімді меңгерте отырып оқушыларда бұрыннан бар білімді дамыту, - деп білеміз. Жаңа оқу материалын өту кезінде алдыңғы білімді пайдаланса, соңғылары неғұрлым ұтқыр және неғұрлым жетілдірілген болады, ал жаңа оқу материалы қалыптасқан білім қорын кеңейтіп, нығайтылып, жақсы игеріледі.

Төртіншіден, сабақтастық принципі оқу материалын қайталаумен байланыстырылады; материалды қайта жаңғыртумен қатар оны салыстыру мен қарама-қарсы қою, оқушыларды оларға белгілі құбылыстарды терең түсінуге жеткізуді көздейді [17].

Сабақтастықты екі бөліктен тұратын жүйе ретінде қарастырамыз [5]. Олар:

а) оқу-танымдық сабақтастық (ішкі), оның құрылымы: мақсатты-мотивті, мазмұндық-ақпараттық, оқыту іс-әрекеті, бағалау-рефлексив және ұйымдастырушы-жоспарлаушы компоненттер (1-сурет);

ә) процессуалдылы – оқыту сабақтастығы (сыртқы), келесі құрылымнан тұрады: нормативтік, реттеуші-ынталандырушы, ұйымдастыру-әдістемелік, және тексеруші-бағалаушы компоненттер (2-сурет).

1-сурет. **Оқу-танымдық сабақтастықтың құрылымдық компоненті**

Процессуалды-оқыту сабақтастығының құрылымдық моделі мынадай компоненттерді қамтиды: нормативтік, ұйымдастырушы-әдістемелік, реттеушілік-ынталандырушы, бақылау-бағалау (2-сурет).Осы компоненттердің әрқайсысының сипаттамасына тоқталайық.

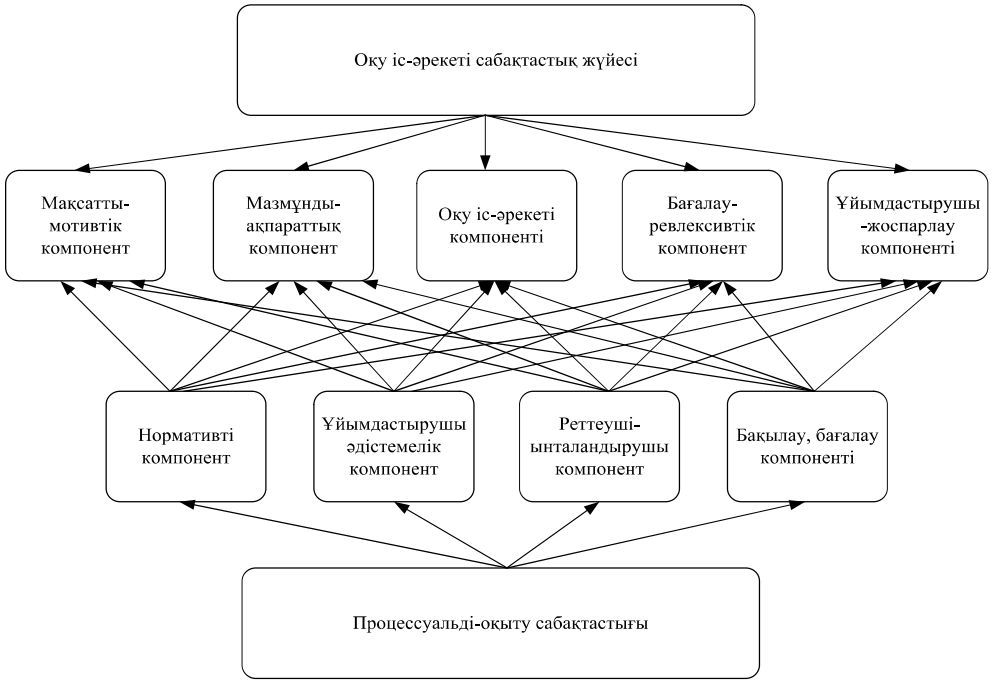

2-сурет. **Процессуалды-оқыту сабақтастығының құрылымдық моделі**

Сабақтастық жүйесі уақыт өтуімен әлгерлеп дамуға біртіндеп өзгеруге тән. Жоғарыда аталған өзара байланыстағы компоненттер сабақтастық жүйесінің дамуына әсер етіп келесіжаңа деңгейге көтеруі мүмкін. Жүйені келесі бір жаңа деңгейге көтеру үшін осы өзара байланыстағы компоненттердің біреуінің өзгеруі де жеткілікті болып табылады. Бұл жағдайда жүйе құраушы компоненттердің дамуындағы бірізділік бұзылады. Демек, жүйе құраушы компоненттерді локалді дамитындай етіп жүйелерге топтастыру қажет. Мысалы мақсат, мазмұн және оқыту іс-әрекетін бір жүйеге топтастыру қажет, себебі оның біреуінің өзгеруі ең алдымен басқа екеуінің өзгеруіне әсер етеді.

Оқу-танымдық сабақтастықта жетекші рөлді себептік-мақсатты компонент алады. Ол осы ішкі жүйенің ортақ жүйе құраушысы болып табылады, бірақ оқытудың жекелеген сатыларында басқа компоненттер де тығыз байланыста бола алады. Оқу-танымдық сабақтастықтың ішкі жүйесінің құрылымдық моделі 1-суретте көрсетілген.

Сабақтастық жүйе құраушы компонент саны үшеуден кем болған жағдайда оқыту нәтижесі жоғары болмайды. Оқыту нәтижесін жоғары деңгейге көтеру үшін қандай да бір сыртқы іс-әрекет жасалуы керек. Оқу іс-әрекеті сабақтастық жүйесі мен процессуалді-оқыту сабақтастығы жүйелерінің компоненттері өзара байланысты (3-сурет).

3-сурет. **Білім берудегі сабақтастықтың құрылымдық моделі**

Қорытынды. Орта мектепте жаратылыстану пәндері бойынша білім беру үдерісіндегі сабақтастық білім алушыларға жоғары оқу орындарында жаратылыстану және техникалық бағыттар бойынша оқуға дайындалуға мүмкіндік береді. Сондықтан оқыту үдерісі тек пәндік білімді қалыптастыруға ғана емес, сонымен бірге оқушылардың білімді дамыту үдерісін, оның логикасы мен құрылымын, білімдерін ғылыми дүниетанымның негізі ретінде қалыптастыруға бағытталуы керек.

Орта мектеп жаратылыстану пәндерін оқыту үдерісіндегі сабақтастықты жүйелі талдау осы құбылыстың барлық жақтарын қамтуға, оны екі жүйеден тұратын көп деңгейлі жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Ол сыни тұрғыдан ойлайтын және табысты жұмыс істейтін, өзінің білімі мен шығармашылығын үнемі жетілдіріп отыратын оқушыларды оқыту, тәрбиелеу мақсатында жүзеге асырылады.

Жұмыс AP08052997 «Орта білім беруді жаңғырту шартында жаратылыстану - ғылыми пәндер бойынша мұғалімдерді даярлаудың білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңарту» тақырыбындағы грант шеңберінде жарияланды, қаржыландыру көзі–Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Abylkasymova A.E, Nurmukhamedova Zh.M, Zhumalieva L.D «The Turkish Vector» Influence on Teaching the Exact Disciplines in Modern Educational System of Kazakhstan: on the Example of Teaching Algebra and Mathematics // Global Journal of Pure and Applied Mathematics. ISSN 0973-1768. 12, (4). – India, 2016, – P.3481-3491. DOI:10.37622/000000.

[2] Базылева Н.В. Преемственность общего среднего и высшего образования на этапе школа – вуз // сборник статей II Международной научно-практической конференции. – г.Минск: БНТУ, 2018 [Электрондық ресур]: URI https://rep.bntu.by/handle/data/41113 (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[3] Шуиншина Ш.М., Альпеисов Е.А., Бурунбетова К.К., Жакупов А.А. Преемственность содержания учебных программ по естественнонаучным дисциплинам //Профессиональное образование в современном мире. – 2018. – № 8(4). – С.2265-2275: https://doi.org/10.15372/PEMW20180414.

[4] Агафонов А.Б. Преемственность в развитии физических понятий у учащихся старших классов средней школы: Дис. ... канд. пед наук. – Челябинск, 1983.

[5] Сманцер А.П. Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов. – Минск.: БГУ, 2011.

[6] Насирова Д.М., Ерженбек Б., Нурмухамедова Ж.М., Нурбаева Д.М. Обзор ключевых моментов при разработке образовательных программ по подготовке учителей по естественнонаучным предметам //Вестник науки и образования. – 2021. – № 7(110). – С.7-10 [Электрондық ресурс]: URL: Http://scientificjournal.ru (өтінім берілшег күні: 24.08.2021).

[7] Нурмухамедова Ж.М. О проблеме преемственности курсов «Алгебра и начала анализа» в школе и «Математический анализ» в педагогическом вузе // Вестник КазНПУ им.Абая. Серия Физико-математические науки. – 2016. – № 2(54). – 56-61 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20181112042259.pdf (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[8] Сыздыкбаева А.Д., Искакова А.Т., Бекмагамбетова Р.К. Вопросы формирования готовности будущего педагога к обеспечению преемственности дошкольного и начального математического образования // Педагогика и психология. – 2020. – № 1. – 12-25 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal _file/file20210401045505.pdf (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[9] Типовая учебная программа по учебному предмету «Физика» для 10-11 классов уровня общего среднего образования по обновленному содержанию: Приказ МОН РК. – 27.07.2017. – № 352.

[10] Yerzhenbek B., Sydykova Zh.K., Nurmuhamedova Zh.M., Nurbaeva D.M. Basic tasks of teaching physics at school // Вопросы педагогики. – 2020. – 8-15 бб.

[11] Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б. и др. «Байланыс энергиясы» ұғымын қалыптастырудағы сабақтастық //ҚазҰТЗУ Хабаршысы. Физика математика ғылымдары. –2019. – 491-496 бб.

[12] Саметова Ф.Т. К вопросу о повышении качества школьного учебника //Педагогика и психология. – 2020. – № 2. – С.91-55 [Электрондық ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210401045431.pdf (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[13] Patra, K., Basantia, T. Integrated Programmes in Education: Development and Current Status // Higher Education for the Future. – 2021. - № 8(2). - 180-196 бб.

[14] Abirov, D. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. //Pedagogics. – 2020. – № 4(100). – 55-62 бб.

[15] Nurbaeva D.M., Yerzhenbek B., Nurmukhamedova Zh.M., Nasirova D.M. Physical theories in the course of physics at school //Вестник КазНПУ имени Абая. Серия Физико-математические науки. – 2020. - № 3(71). – 114-120 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file 20210601033024.pdf (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[16] Kiriaki, T., Christos, I., Aikaterini, F., Petros, O., Lambrin i, K. Planning Continuing Nursing Education Programs and Curriculum Design. Nur Primary Care, –2020, 4(4), 1-5 [Электрондық ресурс]: URL: https://www.researchgate.net/publication/350013773 (өтінім берілген күні: 24.08.2021).

[17] Burchinal M., et al. School-entry skills predicting school-age academic and social–emotional trajectories //Early Childhood Research Quarterly Volume 51, 2nd Quarter 2020, P.67-80.

References

[1] Abylkasymova A.E, Nurmukhamedova Zh.M, Zhumalieva L.D «The Turkish Vector» Influence on Teaching the Exact Disciplines in Modern Educational System of Kazakhstan: on the Example of Teaching Algebra and Mathematics // Global Journal of Pure and Applied Mathematics. ISSN 0973-1768. 12, (4). – India, 2016, – P.3481-3491. DOI:10.37622/000000.

[2] Bazyleva N.V. Preemstvennost’ obshchego srednego i vysshego obrazovaniya na etape shkola – vuz. // sbornik statej II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – g.Minsk: BNTU, 2018 [Elektrondyқ resur]: URI https://rep.bntu.by/handle/data/41113 (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[3] Shuinshina Sh.M., Al'peisov E.A., Burunbetova K.K., Zhakupov A.A. Preemstvennost' soderzhaniya uchebnyh programm po estestvennonauchnym disciplinam //Professional'noe obrazovanie v sovremennom mire. – 2018. – № 8(4). – S.2265-2275: https://doi.org/10.15372/PEMW20180414.

[4] Agafonov A.B. Preemstvennost' v razvitii fizicheskih ponyatij u uchashchihsya starshih klassov srednej shkoly: Dis. ... kand. ped nauk. – Chelyabinsk, 1983.

[5] Smancer A.P. Teoriya i praktika realizacii preemstvennosti v obuchenii shkol'nikov i studentov. – Minsk.: BGU, 2011.

[6] Nasirova D.M., Erzhenbek B., Nurmuhamedova Zh.M., Nurbaeva D.M. Obzor klyuchevyh momentov pri razrabotke obrazovatel'nyh programm po podgotovke uchitelej po estestvennonauchnym predmetam // Vestnik nauki i obrazovaniya. – 2021. – № 7(110). – S.7-10 [Elektrondyқ resurs]: URL: http://scientificjournal.ru (otinim berigen kuni: 24.08.2021).

[7] Nurmuhamedova Zh.M. O probleme preemstvennosti kursov «Algebra i nachala analiza» v shkole i «Matematicheskij analiz» v pedagogicheskom vuze //Vestnik KazNPU im.Abaya. Seriya Fiziko-matematicheskie nauki. – 2016. – № 2(54). – 56-61 bb. [Elektrondyқ resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20181112042259.pdf (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[8] Syzdykbaeva A.D., Iskakova A.T., Bekmagambetova R.K. Voprosy formirovaniya gotovnosti budushchego pedagoga k obespecheniyu preemstvennosti doshkol'nogo i nachal'nogo matematicheskogo obrazovaniya // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 1. – 12-25 bb. [Elektrondyқ resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal _file/file20210401045505.pdf (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[9] Tipovaya uchebnaya programma po uchebnomu predmetu «Fizika» dlya 10-11 klassov urovnya obshchego srednego obrazovaniya po obnovlennomu soderzhaniyu: – Prikaz MON RK. – 27.07.2017. – №352.

[10] Yerzhenbek B., Sydykova Zh.K., Nurmuhamedova Zh.M., Nurbaeva D.M. Basic tasks of teaching physics at school // Voprosy pedagogiki. – 2020. – 8-15 bb.

[11] Sydyқova Zh.K., Erzhenbek B. i dr. «Bąjlanys energiyasy» ugymyn kalyptastyrudagy sabaқtastyk // KazUTZU Habarshysy. Fizika matematika ғylymdary. –2019. – 491-496 bb.

[12] Sametova F.T. K voprosu o povyshenii kachestva shkol'nogo uchebnika // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 2. – S.91-55 [Elektrondyk resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210401045431.pdf (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[13] Patra, K., Basantia, T. Integrated Programmes in Education: Development and Current Status // Higher Education for the Future. – 2021. – № 8(2). – 180-196 bb.

[14] Abirov, D. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. // Pedagogics. – 2020. – № 4(100). – 55-62 bb.

[15] Nurbaeva D.M., Yerzhenbek B., Nurmukhamedova Zh.M., Nasirova D.M. Physical theories in the course of physics at school // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya Fiziko-matematicheskie nauki. – 2020. – № 3(71). – 114-120 bb. [Elektrondyk resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file 20210601033024.pdf (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[16] Kiriaki, T., Christos, I., Aikaterini, F., Petros, O., Lambrin i, K. Planning Continuing Nursing Education Programs and Curriculum Design. Nur Primary Care, – 2020, 4(4), 1-5 [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.researchgate.net/publication/350013773 (otinim berilgen kuni: 24.08.2021).

[17] Burchinal M., et al. School-entry skills predicting school-age academic and social–emotional trajectories //Early Childhood Research Quarterly Volume 51, 2nd Quarter 2020, P. 67-80.

Преемственность образовательного процесса в средней школе по естественным предметам

Б.Ерженбек[1], Ж.Сыдықова[1], Ж.Нурмухамедова[1], Д.Нурбаева[1], Л.Жумалиева[2]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан)
[2]Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати (Тараз, Казахстан)

Аннотация

В статье даны пояснения таких понятий, как преемственность, педагогическая преемственность, и основные положения для реализации принципа преемственности. Проведен анализ трудов педагогов, изучавших данный принцип. Также были показаны основные направления принципа преемственности в образовательном процессе, к которым относятся: осуществление преемственности через связь нового учебного материала с предыдущей темой; осуществление преемственности через расширение и углубление имеющейся у учащихся базы знаний; реализация преемственности в усвоении нового предлагаемогоматериала на высоком уровне, осуществление преемственности в развитии, совершенствовании уже имеющихся знаний у учащихся при овладении новыми знаниями; осуществление преемственности в процессе повторения учебного материала, т. е. наряду с воспроизведением пройденного материала путем его сопоставления и противопоставления. В статье показаны пути реализации основных направлений принципа преемственности.

Ключевые слова: преемственность; принцип преемственности; образование; процесс; естественнонаучная; учебно-познавательная преемственность; процессуально-учебная преемственность.

Continuity of the educational process in secondary school in natural subjects

B.Yerzhenbek[1], Zh.K.Sydykova[1], Zh.M.Nurmukhamedova[1], D.M.Nurbayeva[1], L.D.Zhumalieva[2]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
[2]M.H.Dulati Taraz Regional University (Taraz, Kazakhstan)

Abstract

The article explains such concepts as continuity, pedagogical continuity, and the main provisions for the implementation of the principle of continuity. The analysis of the works of teachers who studied this principle is carried out. The main directions of the principle of continuity in the educational process were also shown, which include: the implementation of continuity through the connection of new educational material with the previous topic; the implementation of continuity through the expansion and deepening of the knowledge base available to students; the implementation of continuity in the assimilation of the new proposed material at a high level, the implementation of continuity in the development, improvement of existing knowledge among students when mastering new knowledge; the implementation of continuity in the process of repeating the educational material, i.e. along with the reproduction of the material passed by comparing and contrasting it. The article shows the ways of implementing the main directions of the principle of continuity.

Keywords: continuity; the principle of continuity; education; process; natural science; educational and cognitive continuity; procedural and educational continuity.

Редакцияға 04.07.2021 қабылданды.

МРНТИ 15.21.51 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.07*

*И.А.РАЛЬНИКОВА [1] *, Т.И.САВЕЛЬЕВА[2]*

[1] ФГБОУ ВО Алтайский государственный университет,
[2]МБУ ДО ДООЦ Гармония (Барнаул, Россия)
irinaralnikova@yandex.ru, tatiana.saveleva.97@yandex.r*

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ДЕФОРМАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ СФЕРЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Представлены результаты изучения эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников (педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги) инклюзивной сферы образования в качестве сопряженных феноменов. Профессиональные деформации педагогических работников объективируют себя выраженной авторитарностью, некритичностью мышления, ригидностью в поведении. У педагогических работников, имеющих профессиональные деформации, выявлен сформированный синдром эмоционального выгорания, который представлен высоким уровнем эмоциональной напряженности на фазах резистенции, напряжения и истощения. Доминирующими симптомами синдрома выгорания стали «переживание психотравмирующих обстоятельств», «тревога», «неадекватное эмоциональное реагирование», «экономия эмоций», «редукция профессиональных обязанностей», «личностная отстраненность». Имеют яркую выраженность, но находятся стадии формирования такие симптомы, как «недовольство собой», «загнанность в клетку», «эмоциональная дезориентация», «эмоциональный дефицит», «эмоциональная отчужденность», «психосоматические и психоэмоциональные нарушения». Выраженная авторитарность, высокая ригидность, сниженная критичность и рефлексивность выступают в качестве признаков, сопряженных с эмоциональным выгоранием педагогических работников, сопровождающих обучение и развитие детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: синдром эмоционального выгорания; профессиональные деформации; инклюзивное образование.

Введение. Вопросы эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников сохраняют остроту своей актуальности в современном обществе. За последнее время, несмотря на активное изучения данной проблемы психологической и педагогической науками, многие вопросы не нашли окончательного решения. Особенно важным и сложным остается вопрос изучения причин эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников, сопровождающих обучение, воспитание, развитие детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), а также разработки способов совладания с данными феноменами и мер профилактики их возникновения.

Не вызывает сомнения тот факт, что инклюзивная среда, как среда профессиональной деятельности создает серьезные риски психологическому здоровью человека. Анализ психологической литературы позволяет заметить, что ведущими последствиями выполнения профессиональной деятельности являются эмоциональное выгорание

и профессиональные деформации представителей профессий, относящихся к сфере «человек-человек». В обсуждаемых контекстах возникает необходимость научного изучения указанных феноменов у представителей сферы инклюзивного образования, в частности у специалистов, сопровождающих обучение и воспитание детей с особыми образовательными потребностями – педагогов-психологов, учителей-логопедов, социальных педагогов.

Новизна результатов исследования заключается в следующем: 1) установлено, что педагогические работники (педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги), сопровождающие обучение и воспитание детей с ОВЗ и имеющие профессиональные деформации, характеризуются выраженной авторитарностью, некритичностью мышления, ригидностью в поведении; 2) выявлены различия между педагогическими работками с профессиональными деформациями и немеющими таковых, в отношении степени выраженности симптомов, синдромов, уровней эмоционального выгорания; 3) описан характер напряженности эмоциональной сферы педагогических работников в отношении их профессиональной деятельности в инклюзии; в случае наличия профессиональных деформаций имеет место сформированный синдром эмоционального выгорания (СЭВ), что свидетельствует о остроте переживаний личностью таких его фаз как напряжение, резистенция и истощение; 4) доказано, что эмоциональное выгорание и профессиональные деформации выступают в качестве сопряженных феноменов; 5) выявлены и описаны взаимосвязи компонентов профессиональных деформаций (авторитарность, некритичность мышления, ригидность) с признаками эмоционального выгорания.

Цель исследования – изучение эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников инклюзивной сферы образования в качестве сопряженных феноменов.

Основная часть. Для изучения научной проблемы эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников, сопровождающих обучение и развитие детей с ограниченными возможностями здоровья, а также обоснования возможности рассмотрения синдрома эмоционального выгорания и профессиональных деформаций личности в качестве сопряженных феноменов, обратимся к анализу научной психологической литературы.

Методология. В психологической науке устоялось понимание инклюзивного образования как формы обучения, когда ребенку с особенностями (физическими, интеллектуальными и другими) предоставляется возможность учиться в общеобразовательных учреждениях [1]. К категории детей с ограниченными воз-можностями здоровья относятся дети, имеющие недостатки в физическом и (или) психическом развитии: дети с нарушениями зрения, нарушениями слуха, нарушениями интеллекта, с задержкой психического развития, нарушениями речи, нарушениями опорно-двигательного аппарата, нарушениями эмоционально-волевой сферы, со множественными нарушениями [2]. Педагогические работники (учителя, педагоги-психологи, логопеды-дефектологи, социальные педагоги, воспитатели) должны обладать компетенциями, определяющими их способность качественно выполнять профессиональные функции в процессе реализации инклюзивного образования [3]. Это знание различных нозологий, физиологических и психологических особенностей возрастного развития «особых» детей, специфичных способов их обучения и воспитания в соответствии с нозологией, умение адекватно относиться к индивидуальным психофизическим особенностям разных категорий обучающихся с ограниченными возможностями и др.). При организации обучения для детей с ограниченными возможностями важно понимать, что формулировка «особый ребенок» говорит о системном, многокомпонентном изменении личности [4]. Индивидуальный подход, условия обучения и

медико-психолого-педагогическая помощь могут повлиять на положительную динамику развития ребенка с ОВЗ [5]. Вместе с этим, особой важностью на современном этапе развития образования наделяется стремление и способность педагогических работников сферы инклюзии к непрерывному самообразованию, профессиональному и личностному саморазвитию, адаптации к меняющимся жизненным и профессиональным условиям.

Синдром эмоционального выгорания, осмысленный современной психологической наукой, как процесс постепенного ослабления физической эмоциональной, когнитивной энергии, объективирует себя симптомами физического утомления, эмоционального упадка, умственного истощения, деперсонализации, снижения удовлетворения от профессиональной деятельности и является не только распространенным явлением современного мира, но и предиктором формирования профессиональных деформаций [6; 7]. Известно, что профессиональная деятельность отражается на облике личности, во многом его формирует. Факторами, инициирующими возникновение синдрома, являются индивидуальные особенности и характеристики профессиональной деятельности [8].

Первоначально синдром выгорания рассматривался как состояние истощения и переживания человеком своей бесполезности [6]. Позднее спектр симптомы синдрома выгорания стал шире за счет включения психосоматической составляющей. По мнению В.В. Бойко, эмоциональное выгорание представляет собой механизм психологической защиты, выражающейся в форме полной или частичной ликвидации эмоций в ответ на травмирующие воздействия [9]. Н.В. Самоукина подчеркивает, что эмоциональное выгорание развивается на фоне переживания хронического стресса человеком в контексте профессиональной деятельности и приводит к истощению энергетических, личных эмоциональных ресурсов [10].

По мнению большинства исследователей синдром эмоционального выгорания можно описать посредством признаков и стадий (фаз) его формирования. В.Е. Орел в качестве признаков выгорания указывает на наличие эмоционального истощения (хроническая усталость, эмоциональное перенапряжение, исчерпания физических ресурсов, безразличие), дегуманизации (личностная отстраненность, агрессивность, цинизм), негативного восприятие себя, как специалиста (снижение самооценки, ослабление результативности при выполнении профессиональных обязанностей, субъективное ощущение бесперспективности [11].

К. Маслач и С. Джексон определяют синдром выгорания как трехмерную структуру, которая включает в себя: эмоциональное истощение (эмоциональное перенапряжение, пустота, истощение собственных эмоциональных ресурсов), деперсонализацию (негативизм, цинизм, повышенная зависимость от окружающих) и редукцию профессиональных достижений (негативная самооценка, обесценивание профессиональных достижений, ограничении своих обязанностей по отношению к другим) [6].

В.В. Бойко предложил научный взгляд на синдром эмоционального выгорания как феномен, формирующийся посредством следующих фаз: «напряжение», «резистенция», «истощение». Автор соотносит данные фазы с признаками эмоционального самочувствия человека. Основными признаками переживания фазы напряжения являются: переживание выраженной тревоги, наличие депрессивных симптомов, столкновение с психотравмирующими ситуациями, ощущение безвыходности, недовольство собой. Совокупность таких признаков как неадекватная избирательная эмоциональная реакция, морально-эмоциональная дезориентация, расширение сферы экономии эмоций, редукция профессиональных обязанностей определяют фазу резистенции. Фаза истощения, выступающая в качестве пика в формировании СЭВ и проявляется в отказе от эмоционального включения в во взаимоотношения с

окружающими, личностной отстраненности, психосоматических и психовегетативных расстройствах [9].

В настоящее время исследователи в данной области выявили более 100 симптомов, которые помогают определить начало выгорания у сотрудников. К таким симптомам относятся снижение мотивации к работе, резко усиливающееся недовольство работой, потеря концентрации и увеличение количества ошибок; игнорирование требований и процедур безопасности; растущая халатность в отношениях с клиентами; ослабление стандартов производительности; нарушение сроков выполнения работ и увеличение неисполненных обязательств и поручений; нестабильное настроение, повышенная раздражительность, тревожность; дистанцирование от клиентов и коллег и многие другие симптомы [12].

Установлено, что на развитие синдрома оказывают влияние внешние и внутренние по отношению к человеку факторы. Так, в психологической науке появились однофакторные, двухфакторные, трехфакторные, четырехфакторные и многофакторные модели эмоционального выгорания [6]. Обобщая описанный в данных моделях опыт научного изучения данного синдрома, можно заключить, что к внешним причинам возникновения СЭВ относятся: интенсивное каждодневное эмоционально насыщенное общение, плохо организованная профессиональная деятельность, содержащая противоречивые требования, высокая ответственность, отсутствие перспектив профессионального развития, неблагоприятная психологическая атмосфера в рабочем коллективе и др. [12; 13]. Внутренними факторами, которые влияют на развитие эмоционального выгорания выступают стремления к эмоциональной сдержанности и жесткости. Выгорание происходит быстрее у тех, кто эмоционально сдержан и у тех, кто слишком эмоционально восприимчив [9].

В психологической науке профессиональные деформации личности традиционно понимаются как качество результата негативного воздействия выполняемой профессиональной деятельности на человека [14]. Вслед за В.Е. Орлом и С.П. Андреевым в рамках данного исследования профессиональные деформации педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ, осмыслены нами в качестве совокупности таких личностных характеристик как авторитарность, некритич-ность мышления, ригидность в поведении [11]. Психологическими основаниями профессиональных деформаций во многом выступают личностные особенности, содержание и структура ценностной сферы, специфика профессиональных установок, эмоционально-волевых характеристик и др. [15]. Причинами профессиональных деформаций, связанных с особенностями выполняемой работы, выступают низкий имидж профессии, низкая заработная плата, отсутствие материального и морального стимулирования, отсутствие полноценного отдыха, монотонная работа, насыщение профессиональной деятельностью, регресс профессиональных навыков и др. [8; 16].

Проведенный анализ научной психологической литературы подчеркивает актуальность изучения обозначенной проблемы исследования на выборке педагогических работников инклюзивной сферы образования, позволяет обосновать возможность рассмотрения синдрома эмоционального выгорания и профессиональных деформаций личности в качестве взаимосвязанных феноменов.

Методы. В качестве методов научного исследования выступили: 1) письменный опрос с использованием психодиагностических методик: «Диагностика авторитарности» (Э.Ф. Зеер) для оценки степени выраженности авторитарности личности; «Методика определения рефлексивности мышления (О.С. Анисимов) для выявления уровня критичности мышления специалистов; «Методика измерения ригидности» (Н.В. Киршеева, Н.В. Рябчикова) для диагностики ригидности личности; «Методика диагностики уровня

эмоционального выгорания (В.В. Бойко), для определения сформированности симптомов эмоционального выгорания; 2) методы математико-статистической обработки эмпирического материала: расчет U-критерия Манна-Уитни, корреляционный анализ по методу Спирмена с использованием компьютерной программы SPSS Statistics 23.0.

Выборка. В исследовании приняли участие работники педагогической сферы, сопровождающие обучение и воспитание детей с ограниченными возможностями здоровья (педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги). Общий объем респондентов составил 60 человек.

Результаты и дискуссия. Для реализации цели научного исследования были сформированы две исследовательские группы. Критерием формирования групп выступило наличие профессиональной деформации специалистов, сопровождающих обучение детей с ОВЗ. В одну группу (29 человек) вошли специалисты с выраженной профессиональной деформацией (высокая авторитарность, ригидность, некритичность мышления). Другую группу (31 человек) составили специалисты, у которых данные характеристики представлены нормативными значениями.

Достоверность различий между исследуемыми группами была подтверждена посредством применения критерия различия средних – U-критерия Манна-Уитни (Таблица 1).

Таблица 1

Признаки профессиональных деформаций у педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ: достоверные различия исследуемых групп

Признак	Среднее по группе, баллы		$U_{Эмп}$	p-level
	Отсутствие профессиональных деформаций (n = 31)	Наличие профессиональных деформаций (n = 29)		
Авторитарность	5,7±1,3	7,5±2,1	214,5	0,001**
Критичность мышления	21,5±4,5	14,2±5,2	138,5	0,001**
Ригидность	23,8±4,0	33,8±6,8	109,0	0,001**

Примечания:

1) значения в таблице представлены в виде X±m, где X – среднее значение по выборке; m – среднеквадратичное отклонение

2) условные обозначения уровней достоверности: **p≤0,001

Данные, представленные в таблице 1, показывают, что педагогические работники, осуществляющие профессиональную деятельность с детьми с ОВЗ и имеющие профессиональные деформации характеризуются стремлением подчинять внимание партнеров по взаимодействию и общению, занимать доминирующее положение. Им свойственны агрессивность, высокая самооценка, высокий уровень притязаний, следование стереотипам, слабая рефлексия, трудности реструктуризации представлений и восприятий в изменившейся ситуации, инертность аффективных реакций на изменение объектов эмоций, мотивационная ригидность, не готовность мыслить по-новому, ослабление способности адекватно оценивать свои действия, готовности признавать и исправлять ошибки, отвергать привычные но не эффективные стратегии. В случае отсутствия профессиональных деформаций специалисты стремятся строить

взаимодействие с обучающимися с ОВЗ «на равных», они не склонны подчинение их своему влиянию, легче принимают внешние и внутренние изменения и более гибко реагируют на спонтанно изменяющиеся жизненные ситуации.

Обратимся к результатам исследования симптомов эмоционального выгорания в группах педагогических работников с профессиональными деформациями и в группе их коллег, у которых профессиональные деформации не выявлены. Результаты диагностики выраженности симптомов эмоционального выгорания у представителей двух исследовательских групп представлены в таблице 2.

Таблица 2

Выраженность симптомов эмоционального выгорания у педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ: достоверные различия исследуемых групп

Признак	Среднее по группе, баллы		$U_{Эмп}$	p-level
	Отсутствие профессиональных деформаций (n = 31)	Наличие профессиональных деформаций (n = 29)		
Переживание психотравмирующих обстоятельств	10,3±7,6	18,7±6,6	183,5	0,001**
Недовольство собой	6,3±5,6	11,7±4,9	202,5	0,001**
«Загнанность в клетку»	6,5±7,1	12,9±6,6	231,0	0,01*
Тревога	8,7±6,3	15,5±6,4	198,5	0,001**
Неадекватное эмоциональное реагирование	10,1±6,1	19,1±6,3	138,5	0,001**
Экономия эмоций	13,8±10,2	27,0±14,5	218,0	0,01*
Редукция профессиональных обязанностей	11,9±6,3	18,2±7,1	223,5	0,01*
Эмоциональный дефицит	6,0±6,0	14,8±6,8	149,0	0,001**
Личностная отстраненность	5,7±5,9	17,0±12,0	150,0	0,001**
Психосоматические и психоэмоциональные нарушения	6,3±4,1	12,4±4,8	156,0	0,001**

Примечания:

1) значения в таблице представлены в виде X±m, где X – среднее значение по выборке; m – среднеквадратичное отклонение

2) условные обозначения уровней достоверности: *p≤0,01 ; **p≤0,001

Как следует из данных, представленных в таблице 2, статистически значимые различия между двумя исследовательскими группами обнаружены в отношении сформированности практически всех симптомов выгорания. В группе педагогических работников с профессиональными деформациями, все симптомы СЭВ выражены, находятся либо на стадии формирования («недовольство собой», «загнанность в клетку», «эмоциональная дезориентация», «эмоциональный дефицит», «эмоциональная

отчужденность», «психосоматические и психоэмоциональные нарушения»), либо являются сложившимися («экономия эмоций», «редукция профессиональных обязанностей», «переживание психотравмирующих обстоятельств», «неадекватное эмоциональное реагирование», «тревога», «личностная отстраненность»).

В случае сформированных симптомов, педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги с профессиональными деформациями переживают сильную тревогу. Корень этой тревоги – глубокая неудовлетворенность собой и работой, разочарование в себе, в избранной профессии, в должности, месте работы. Такая неудовлетворенность порождает сильное напряжение в форме переживания ситуативной или личностной тревоги. Исследуемые педагогические работники осознают те факторы своей профессиональной деятельности, которые являются для них психотравмирующими, которые нельзя игнорировать или устранить. Они стремятся «экономить» эмоции, выборочно включаются эмоционально окрашенные контакты, ставя во главу угла принцип «хочу/не хочу», стараются избавится от выполняемых обязанностей. У данной категории педагогических работников запущен «деперсонализированный защитный механизм», который проявляется в полной или частичной потере интереса к обучающимся и коллегам.

В группе педагогических работников, не имеющих профессиональных деформаций, на начальном этапе формирования находятся симптомы выгорания: «переживание психотравмирующих обстоятельств», «неадекватное эмоциональное реагирование», «эмоциональная дезориентация», «экономия эмоций» и «редукция профессиональных обязанностей». Остальные симптомы («недовольство собой», «загнанность в клетку», «тревога», «эмоциональная дезориентация», «эмоциональный дефицит», «эмоциональная отчужденность», «деперсонализация», «психосоматические и психоэмоциональные нарушения») у респондентов данной группы не выражены. Так, педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги, составившие данную группу, в большинстве обнаруживают признаки нервозности, напряженности, готовности к углублению в воспоминания о травмирующих ситуациях, выборочно устанавливают эмоциональные контакты, формально относятся к окружающим.

Обратимся к анализу выраженности фаз эмоционального выгорания в исследуемых группах респондентов. В группе педагогических работников с профессиональными деформациями в подавляющем большинстве случаев все фазы синдрома эмоционального выгорания являются сформированными. В частности, фаза резистенции сформирована у 70% педагогических работников, 30% респондентов продемонстрировали выраженность различных симптом данной фазы, что позволяет заключить о наличии высоких рисков ее формирования у данной части выборки. 41% респондентов обнаружили сформированную фазу напряжения, у 59% данная фаза находится на этапе формирования. У 35% педагогических работников фаза истощения сформирована, у 50% находится в процесс формирования, 15% продемонстрировали отсутствие сформированной фазы. В группе педагогических работников, не имеющих профессионального выгорания, процент сформированности фаз синдрома выгорания очень низкий – 10% (фазы напряжения и резистенции). В основном фазы синдрома не сформированы (в 80% фаза истощения, в 60% фаза напряжения и 25% фаза резистенции). Результаты проверки достоверности различий (U-критерий Манна-Уитни) между исследуемыми подгруппами в отношении выраженности признаков эмоционального выгорания представлены в таблице 3.

Таблица 3

Выраженность фаз эмоционального выгорания у педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ: достоверные различия исследуемых групп

Признак	Среднее по группе, баллы		$U_{Эмп}$	p-level
	Отсутствие профессиональных деформаций (n = 31)	Наличие профессиональных деформаций (n = 29)		
Фаза «Напряжение»	31,7±18,7	58,9±13,0	112,0	0,001**
Фаза «Резистенция»	46,1±12,6	77,2±24,3	115,5	0,001**
Фаза «Истощение»	27,2±12,5	56,6±21,5	102,0	0,001**

Примечания:

1) значения в таблице представлены в виде X±m, где X – среднее значение по выборке; m – среднеквадратичное отклонение

2) условные обозначения уровней достоверности: **p≤0,001

Данные, представленные в таблице, свидетельствуют о том, что у большинства педагогических работников, не имеющих профессиональных деформаций, фаза напряжения, являющаяся «запускающим механизмом», и фаза истощения, характеризующаяся более или менее выраженным снижением общего энергетического тонуса, являются несфор-мированными. В то же время, у большинства специалистов с профессиональными дефор-мациями, указанные фазы выгорания находятся на стадии формирования. Представленные между группами различия являются статистически значимыми ($p \leq 0,001$). В свою очередь стадия резистенции, на которой возникает осознанное или неосознанное стремление к восстановлению психологического комфорта, у большинства специалистов, без профессиональных дефор-маций, находится в стадии формирования, а у большинства специалистов с профес-сиональными деформациями, данная фаза является сформированной. Указанные меж-ду группами различия также достигают высокой статистической значимости ($p \leq 0,001$).

На основании представленных выше данных, все обследованные респонденты были распределены на подгруппы по уровням эмоционального выгорания – высокому, среднему и низкому. 70% педагогических работников с профессиональными деформациями обнаружили наличие высокого уровня эмоционального выгорания, что свидетельствует о сформированности изучаемого синдрома. У оставшихся 30% представителей данной группы СЭВ находится на среднем уровне выраженности. В группе специалистов без профессиональных деформаций преобладает низкий уровень выраженности признаков эмоционального выгорания (55%). В 45% случаев присутствует средний уровень наличия симптомов.

Результаты проверки достоверности различий между исследуемыми группами (U-критерий Манна-Уитни) по уровню сформированности синдрома эмоционального выгорания отражены в таблице 4.

Таблица 4

Сформированность синдрома эмоционального выгорания у педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ: достоверные различия исследуемых групп

Признак	Среднее по группе, баллы		$U_{Эмп}$	p-level
	Отсутствие профессиональных деформаций (n = 31)	Наличие профессиональных деформаций (n = 29)		
Синдром эмоционального выгорания (СЭВ)	105,1±31,6	192,7±51,3	62,0	0,001**

Примечания:

1) значения в таблице представлены в виде X±m, где X – среднее значение по выборке; m – среднеквадратичное отклонение

2) условные обозначения уровней достоверности: **p≤0,001

Как свидетельствуют данные, представленные в таблице 4, у педагогических работников с профессиональными деформациями синдром эмоционального выгорания сформирован (p ≤ 0,001) в отличие от их коллег профессиональные деформации у которых не выявлены.

Результаты корреляционного анализа показали наличие взаимосвязей структурных компонентов профессиональной деформации и признаков эмоционального выго-рания. Установлена умеренная прямо-пропорциональная взаимосвязь показателе «авторитарность» личности и сформиро-ваность синдрома эмоционального выгорания (r=0,257; p≤0,05). Стремление максимально подчинить своему влиянию партнеров по взаимодействию и общению у педагогических работников, сопровождающих обучение и воспитание детей с ОВЗ, является тем более выраженным, чем более у них сформированы симптомы эмоционального выгорания.

Показатель «критичность мышления» образовал четыре сильные обратнопропорциональные взаимосвязи с показателями эмоционального выгорания – «напряжение» (r=-0,481; p≤0,01), «резистенция» (r=-0,452; p≤0,01), «истощение» (r=-0,510; p≤0,01) и сформированость синдрома эмоционального выгорания (r=-0,526; p≤0,05). Следовательно, чем выше уровень рефлексивности мышления специалистов, сопровождающих обучение детей с ОВЗ, тем менее они подвержены эмоциональному выгоранию.

Показатель «ригидность», образовавший четыре сильные прямопропорциональные связи с показателями эмоционального выгорания – «напряжение» (r=0,449; p≤0,01) «резистенция» (r=0,440; p≤0,01), «истощение» (r=0,433; p≤0,01) и сформированость синдрома эмоционального выгорания (r=0,511; p≤0,01). Основываясь на перечисленных взаимосвязях, можно заключить, чем больше затруднений испытывают педагогические работники в том, чтобы изменить запланированную программу действий в условиях, объективно требующих ее перестройки, тем более они склонны к эмоциональному выгоранию.

Таким образом, результаты исследования подтвердили известные в психологии факты и позволили сделать очередной шаг в изучении проблемы эмоционального выгорания

и профессиональных деформаций. На выборке педагогических работников инклюзивной сферы подтверждено, что данная категория находится в зоне риска в отношении эмоционального выгорания, профдеформаций, психосоматических заболеваний.

Применение трехкомпонентной модели профессиональных деформаций (В.Е. Орел, С.П. Андреев) в данном исследовании позволило установить, что авторитарность, некритичность мышления и ригидность высыпают в качестве структурных компонентов профессиональных дефор-маций педагогических работников. Полученные результаты исследования показали, что в случае профессиональной деформации специалисты ориентированы на авторитарный стиль взаимодействия со своими подопечными, подавление их инициатив, тотальный контроль, характеризуются снижением критичности мышления, они с трудом принимают новое и совладают с неопределенностью.

Опираясь на модель понимания эмоционального выгорания В. В. Бойко, было выявлено, что у педагогов-психологов, учителей-логопедов, социальных педагогов с профессиональными деформациями сформирован синдром эмоционального выго-рания. Особенно сильно они переживают тревогу, их интерес к обу-чающимся и коллегам заметно снижен, они остро ощущают психотравмирующий характер ситуаций, связанных с профессио-нальной деятельностью, не-обходимость ограничивать эмоциональную отдачу и включенность во взаимодействие с другими, стремление избавится от существующих обязанностей, требующих эмоциональных затрат.

Доказано, что выраженная авторитар-ность, высокая ригидность и сниженная критичность и рефлексивность выступают во качестве признаков, сопряженных с эмоциональным выго-ранием педагогических работников, сопровождающих обучение и развитие детей с ОВЗ.

Заключение. Сфера инклюзивного образования является одной сложных сфер осуществления профессиональной деятельности в настоящее время. Специфика детей с ОВЗ обусловливает решение профессионалом задач разного характера – этических, моральных, собственного личностного развития, профессионального роста и др. Как показывает исследование, многие специалисты сферы инклюзии, помогающие учиться и развиваться осо-бым детям, сами попадают в сложную ситуацию – эмоционально выгорают, не справляясь с эмоционально-психологичес-кими нагрузками и утрачивают способ-ность качественно выполнять свои профессиональные обязанности. В связи с этим, продолжают сохранять актуаль-ность разработки психологических способов профилактики эмоционального выгорания и оказания консультативной и психокоррекционной помощи специалистам, страдающим от выгорания. Опираясь на результаты проведенного исследования, методы практической помощи педагогическим работникам сферы инклюзии с синдромом эмоционального выгорания должны быть ориентированы на формирования партнерской позиции в общении, ослабление тенденции тотального контроля, развитие умений адекватной оценки себя (личностных особенностей, профессиональных способностей и возможностей, собственных действий), развитие рефлексивной позиции, ослабление страха «встречи» с новым, поддержку готовности признавать и исправлять ошибки, отказываться от привычных способов мысли и поведения, и пробовать новые.

Список использованных источников

[1] Кетриш Е. В. Готовность педагога к работе в условиях инклюзивного образования. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2018. – 120 с.

[2] Голубева Л. В. Инклюзивное образование: идеи, перспективы, опыт. – Волгоград: Учитель, 2014. – 95 с.

[3] Намазбаева Ж., Калымова А. Общественное сознание личности – основа успешной реализации инклюзивного образования в Казахстане //Педагогика и психология. – 2020. – № 1(42). – С. 5-12. [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/4 (дата обращения: 24.09.2021).

[4] Николаева Е. К. Проблема организации инклюзивного образования в современной школе // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2021. – №2 (54). – С.170-174.

[5] Maciver D., Rutherford M., Arakelyan S., Kramer J.M., Richmond J., Todorova L., D. Romero-Ayuso, H. Nakamura-Thomas, M. Velden, I. Finlayson, A. O'Hare, K. Forsyth. Participation of children with disabilities in school: A realist systematic review of psychosocial and environmental factors. – Vol. 14(1). [Электронный ресурс]: URL: https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0210511 (дата обращения: 15.08.2021).

[6] Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика. – М.: Юрайт, 2019. – 299 с.

[7] Керимбаева Р., Жамирова У., Абдрахманова А. Эмоциональное выгорание медицинских работников во время пандемии COVID-19 // Педагогика и психология. – 2020. – № 3(44). Педагогика и психология. – 2020. – С. 153-159. [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/46 (дата обращения: 23.09.2021).

[8] Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций. – М.: Академический проект, 2005. – 240 с.

[9] Бойко В. В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. – СПб.: Питер, 2003. – 105 с.

[10] Самоукина Н. В. Синдром профессионального выгорания. [Электронный ресурс]: URL: http://www.elitarium.ru/sindrom professionalnogo vvgoraniia.html (дата обращения: 24.03.2020).

[11] Андреев С. П., Орел В. Е. Разработка методики диагностики профессиональной деформации учителя // Научный поиск. – 2002. – Вып. 3. – С. 165-173.

[12] Нагоски Э., Нагоски А. Выгорание. Новый подход к избавлению от стресса. – Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2020. – 304 с.

[13] Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. К разработке коррекционной программы по преодолению негативного влияния эмоционального выгорания в профессиональной деятельности педагогов // Педагогика и психология. – 2018. – № 2(35). – С. 73-83. [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/14/35 (дата обращения: 23.09.2021).

[14] Орел В. Е. Психологическое изучение влияния профессии на личность // Реферативный сборник избранных работ по грантам в области гуманитарных наук. – Екатеринбург, 1999. – С. 113-115.

[15] Abdusamiev Dilmurod Abdug'Ani O'G'Li, Abdurahmonov Otabek Abdug'Affor O'G'Li. Problems of professional deformation in pedagogical activity // Science and Education. – 2020. – Vol. 1 (3). – P. 355-369. [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/problems-of-professional-deformation-in-pedagogical-activity/viewer (дата обращения: 08.06.2021).

[16] Чалова Е. А. Профессиональная деформация как предмет исследования в психологической науке // Научный потенциал. – 2020. – № 1 (28). – С. 66-69. [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42502710_16618935.pdf (дата обращения: 27.05.2021).

References

[1] Ketrish E. V. Gotovnost' pedagoga k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya. – Ekaterinburg: Izd-vo Ros. gos. prof.-ped. un-ta, 2018. – 120 s.

[2] Golubeva L. V. Inklyuzivnoe obrazovanie: idei, perspektivy, opyt. – Volgograd: Uchitel', 2014. – 95 s.

[3] Namazbaeva ZH., Kalymova A. Obshchestvennoe soznanie lichnosti – osnova uspeshnoj realizacii inklyuzivnogo obrazovaniya v Kazahstane //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 1(42). – S. 5-12. [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/4 (data obrashcheniya: 24.09.2021).

[4] Nikolaeva E. K. Problema organizacii inklyuzivnogo obrazovaniya v sovremennoj shkole // Skif. Voprosy studencheskoj nauki. – 2021. – №2 (54). – S.170-174.

[5] Maciver D., Rutherford M., Arakelyan S., Kramer J.M., Richmond J., Todorova L., D. Romero-Ayuso, H. Nakamura-Thomas, M. Velden, I. Finlayson, A. O'Hare, K. Forsyth. Participation of children with disabilities in school: A realist systematic review of psychosocial and environmental factors. – Vol. 14(1). [Elektronnyj resurs]: URL: https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0210511 (data obrashcheniya: 15.08.2021).

[6] Vodop'yanova N. E., Starchenkova E. S. Sindrom vygoraniya. Diagnostika i profilaktika. – M.: YUrajt, 2019. - 299 s.

[7] Kerimbaeva R., Zhamirova U., Abdrahmanova A. Emocional'noe vygoranie medicinskih rabotnikov vo vremya pandemii COVID-19 //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 3(44). Pedagogika i psihologiya. – 2020. – S.153-159. [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/46 (data obrashcheniya: 23.09.2021).

[8] Zeer E.F., Symanyuk E.E. Psihologiya professional'nyh destrukcij. – M.: Akademicheskij proekt, 2005. – 240 s.

[9] Bojko V.V. Sindrom «emocional'nogo vygoraniya» v professional'nom obshchenii. – SPb.: Piter, 2003. – 105 s.

[10] Samoukina N.V. Sindrom professional'nogo vygoraniya. [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.elitarium.ru/sindrom professionalnogo vvgoraniia.html (data obrashcheniya: 24.03.2020).

[11] Andreev S.P., Orel V.E. Razrabotka metodiki diagnostiki professional'noj deformacii uchitelya // Nauchnyj poisk. – 2002. – Vyp. 3. – S. 165-173.

[12] Nagoski E., Nagoski A. Vygoranie. Novyj podhod k izbavleniyu ot stressa. – Izdatel'stvo: Mann, Ivanov i Ferber, 2020. – 304 s.

[13] SHer'yazdanova H.T., Mardanova Sh.S. K razrabotke korrekcionnoj programmy po preodoleniyu negativnogo vliyaniya emocional'nogo vygoraniya v professional'noj deyatel'nosti pedagogov // Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 2(35). – S.73-83. [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/14/35 (data obrashcheniya: 23.09.2021).

[14] Orel V. E. Psihologicheskoe izuchenie vliyaniya professii na lichnost' // Referativnyj sbornik izbrannyh rabot po grantam v oblasti gumanitarnyh nauk. – Ekaterinburg, 1999. – S.113-115.

[15] Abdusamiev Dilmurod Abdug'Ani O'G'Li, Abdurahmonov Otabek Abdug'Affor O'G'Li. Problems of professional deformation in pedagogical activity // Science and Education. – 2020. – Vol. 1 (3). – P.355-369. [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/problems-of-professional-deformation-in-pedagogical-activity/viewer (data obrashcheniya: 08.06.2021).

[16] CHalova E. A. Professional'naya deformaciya kak predmet issledovaniya v psihologicheskoj nauke // Nauchnyj potencial. – 2020. – № 1 (28). – S.66-69. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42502710_16618935.pdf (data obrashcheniya: 27.05.2021).

Инклюзивті білім беру саласындағы педагогикалық қызметкерлердің эмоционалды күйзелісі және кәсіби деформациясы

И.А.Ральникова[1]*, Т.И.Савельева[2]
[1] «Алтай мемлекеттік университеті» ФМББМ, [2] «Гармония» БСБО» ҚБМБМ
(Барнаул, Ресей), irinaralnikova@yandex.ru, tatiana.saveleva.97@yandex.ru*

Аңдатпа

Инклюзивті білім беру саласындағы педагог қызметкерлердің (педагог-психологтар, логопед-мұғалімдер, әлеуметтік педагогтар) эмоционалдық күйзелісі мен кәсіби деформацияларын жанасқан феномендер ретінде зерттеу нәтижелері ұсынылған. Педагогикалық қызметкерлердің кәсіби деформациясы өзін авторитаризммен, сынсыз ойлаумен, мінез-құлқындағы қатаңдықпен айыптайды. Кәсіби деформациясы бар мұғалімдер қарсылық, шиеленіс және сарқылу кезеңдеріндегі эмоционалды шиеленістің жоғары деңгейімен сипатталатын эмоционалды күйзеліс синдромы анықталды. Күйзеліс синдромының басым белгілері «психологиялық зақымдану жағдайларын бастан кешіру», «мазасыздық», «эмоционалды жауапсыздық», «эмоцияны үнемдеу», «кәсіби міндеттерді төмендету», «жеке жасақ» болып табылады. Олардың айқын ауырлығы бар, бірақ «өзіне-өзі қанағаттанбау», «торға қамалу», «эмоционалды дезориентация», «эмоционалды жетіспеушілік», «эмоционалды шеттетілу», «психосоматикалық және психоэмоционалды бұзылулар» сияқты белгілер қалыптасу сатысында. Айқын авторитаризм, жоғары қаттылық, сынау және рефлексивтіліктің төмендеуі мүмкіндігі шектеулі балалардың оқуы мен дамуымен бірге жүретін мұғалімдердің эмоционалды күйзелісімен байланысты белгілер ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: эмоционалды күйзеліс синдромы; кәсіби деформациялар; инклюзивті білім беру.

Эмоциональное выгорание и профессиональные деформации педагогических работников сферы инклюзивного образования

И.А.Ральникова[1]*, Т.И.Савельева[2]
[1]ФГБОУ ВО Алтайский государственный университет,[2]МБУ ДО ДООЦ Гармония
(Барнаул, Россия) irinaralnikova@yandex.ru, tatiana.saveleva.97@yandex.ru*

Аннотация

Представлены результаты изучения эмоционального выгорания и профессиональных деформаций педагогических работников (педагоги-психологи, учителя-логопеды, социальные педагоги) инклюзивной сферы образования в качестве сопряженных феноменов. Профессиональные деформации педагогических работников объективируют себя выраженной авторитарностью, некритичностью мышления, ригидностью в поведении. У педагогических работников, имеющих профессиональные деформации, выявлен сформированный синдром эмоционального выгорания, который представлен высоким уровнем эмоциональной напряженности на фазах резистенции, напряжения и истощения. Доминирующими симптомами синдрома выгорания стали «переживание психотравмирующих обстоятельств», «тревога», «неадекватное эмоциональное реагирование», «экономия эмоций», «редукция профессиональных обязанностей», «личностная отстраненность». Имеют яркую выраженность, но находятся стадии формирования такие симптомы, как «недовольство собой», «загнанность в клетку», «эмоциональная дезориентация», «эмоциональный дефицит», «эмоциональная отчужденность», «психосоматические и психоэмоциональные нарушения». Выраженная авторитарность, высокая ригидность, сниженная критичность и рефлексивность выступают в качестве признаков, сопряженных с эмоциональным

выгоранием педагогических работников, сопровождающих обучение и развитие детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: синдром эмоционального выгорания; профессиональные деформации; инклюзивное образование.

Emotional burnout and professional deformations of educators in inclusive education

***Ral'nikova I.,* [1], *Savelyeva T.*[2]**
[1] Altai State University, [2]MBU TO DOOC Harmony
*(Barnaul, Russia) irinaralnikova@yandex.ru *, tatiana.saveleva.97@yandex.ru*

Abstract

The article presents the results of studying the emotional burnout and professional deformations of pedagogical workers (pedagogical psychologists, speech therapists, social pedagogues) in the inclusive sphere of education as related phenomena. Professional deformations of pedagogical workers objectify themselves by pronounced authoritarianism, uncritical thinking, rigidity in behavior. Pedagogical workers with professional deformations have the formed emotional burnout syndrome, which is represented by a high level of emotional tension in the phases of resistance, tension and exhaustion. The dominant symptoms of burnout syndrome were "experiencing traumatic circumstances", "anxiety", "inadequate emotional response", "economy of emotions", "reduction of professional duties", "personal detachment". Symptoms such as "dissatisfaction with oneself", "being caged into a cage", "emotional disorientation", "emotional deficit", "emotional alienation", "psychosomatic and psychoemotional disorders" are clearly expressed, but there are stages of formation. Expressed authoritarianism, high rigidity, reduced criticality and reflexivity act as signs associated with emotional burnout of teachers accompanying the education and development of children with disabilities.

Keywords: emotional burnout syndrome; professional deformations; inclusive education.

Поступила в редакцию 25.06.2021

FTAMP 14.35.01 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.08*

Г.Ж.ЕРЖАНОВА[1], С.С.ЖАКИПБЕКОВА[1], М.А.ШМИДТ[1]

[1]І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті (Талдықорған, Қазақстан), gulnur_ppf@mail.ru, sauleskorpion@mail.ru, smidtm@mail.ru

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ТҰЛҒАЛАРДЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНА ДЕЙІНГІ ДАЯРЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақала мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың жоғары білімге қалыпты оқушылармен теңдей қол жетімді болу мәселесіне арналған. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын кемсітуді жою мәселесі бүкіл әлем, оның ішінде Қазақстан Республикасы үшін де өзекті. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін қажетті білім беру жағдайларын жасаудың өзектілігі сөзсіз, әсіресе олардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, осы санаттағы жоғары білім алу мүмкіндігі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды университетке дейінгі дайындықта психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру, кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық кеңес беру. Зерттеу жұмысы барысында

аралас зерттеу әдістері қолданылды: сапалық және сандық. Зерттеуге Алматы облысы мектептерінің 9-11 сыныптарының 100 әртүрлі аңғарымы бар мүмкіндігі шектеулі оқушылары қамтылды. Сауалнама нәтижелері арқылы мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың университетке түсу қарама-қайшылықтары анықталды.

Түйін сөздер: аңғарым; жоғары білім; мүмкіндігі шектеулі тұлға; қашықтықтан білім беру; инклюзивті білім беру.

Кіріспе. Қазақстан демократиялық қоғам ретінде қоғамның әрбір азаматына, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға халықаралық нормаларға сәйкес отандық заңнамамен бекітілген сапалы білім алуға тең құқыққа кепілдік береді. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін қажетті білім беру жағдайларын жасаудың өзектілігі сөзсіз, әсіресе олардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, осы санаттағы жоғары білім алу мүмкіндігі қарастырылады. Бұл міндеттерді шешуге жоғары білім мен мамандықты саналы түрде алу жолындағы маңызды кезең болып табылатын жоғары оқу орнына дейінгі дайындық ықпал етеді. Сондай-ақ, университеттегі мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға материалдық көзқарастың маңыздылығын анықтап қана қоймай, сонымен қатар шетелдік және отандық зерттеулер осы проблеманың уақтылы орындалуын баса көрсететін жоғары оқу орнына дейінгі тиімді дайындықты ұйымдастыруға арналған зерттеулерді жандандырады.

Жоғары білімнің қол жетімділік деңгейін арттырудың маңызды элементі орта білім беру жүйесінен жоғары білім беру жүйесіне көшу әсіресе қиындыққа тап болатын мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлау болып табылады [1, 3-5 б.]. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында атап өткендей: «Олар қоғамда жұмыс істеп, табыс табатындарын білетін болады. Біз мұны жасай аламыз, бұл кедергісіз аймақ деп аталады» [2, 3-5 б.].

Қазақстан Республикасында, атап айтқанда, З.А. Мовкебаева өзінің бірқатар еңбектерінде мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың мамандық таңдауға дайындығы туралы атап өтті [3, 6-11 б.].

Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамдық ортаға қосу, сондай-ақ инклюзивті білім беруді енгізуге, оның нормативтік-құқықтық негіздерін әзірлеуге алғашқы талпыныстарды профессор Р.А. Сүлейменова жасады [4, 56-58 б.].

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауды дұрыс ұйымдастыру, қалыпты дамып келе жатқан құрбыларымен жүйелі түрде мекеме аясында инклюзивті жоғары білім беруде өзекті міндет болып табылады. Жоғары білім беру жүйесінде инклюзияның кеңінен таралуына кедергі келтіретін бірқатар шешілмеген мәселелер бар:

– инклюзивті оқытуды ұйымдастыру жағдайларын қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық базаның шектеулігі;

– түзету-дамыту және инклюзивті оқытудың білімі мен технологияларын меңгерген білікті мамандар мен педагогтердің қажетті санының болмауы;

– жоғары білім беру жүйесіндегі инклюзивті оқыту үрдісін материалдық-техникалық жарақтандырудың жеткіліксіздігі (арнайы жабдықтар, дидактикалық құралдар және т. б.);

– инклюзивті жоғары білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауды ұйымдастырудың психологиялық дайындығы;

– түзету психологиялық-педагогикалық көмек жүйесіне проблемалары бар балаларды уақтылы анықтау және енгізу;

– мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға инклюзивті жоғары білім беру жағдайларына бағытталған бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етудің шектеулілігі.

Профессор З.А. Мовкебаеваның зерттеулері осы идеяны дамытуға, педагогикалық кадрларды инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлау мәселелерін қарастыруға ықпал етті [3, 6-11 б.]. Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектептің оқу

процесіне қосудың ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларының ғылыми-әдіснамалық аспектілерін ашқан алғашқы зерттеуші А.А. Байтұрсынов болып табылады [5, 56-58 б.].

Зерттеудің мақсаты: мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды университетке дейінгі дайындықта психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру, кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық кеңес беру.

Зерттеудің міндеті:

– мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін қажетті білім беру жағдайларын жасау;

– мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды университетке дейінгі дайындықта психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру;

– мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың аңғарымына қарай білім беру бағдарламаларын анықтау.

Әдістер. Зерттеу сапалық және сандық деректерді қолданатын аралас зерттеу әдісін қолданды. Негізгі ақпарат жинау үшін сауалнамалар пайдаланылды. Авторлар тобы әзірлеген сауалнаманың сұрақтары ашық және жабық түрде болды. Зерттеу мақсатына жету үшін келесі әдістер қолданылды: тақырып бойынша ғылыми зерттеулерді талдау және жалпылау, сауалнама, мазмұнды талдау және сипаттамалық статистика әдісі. Зерттеу әдістемесі оқытудың инклюзивті тәсіліне, білім берудің гуманистік парадиг-масына негізделген.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алуы-на кепілдік беретін және оларға өздерінің кәсіби мүдделері мен қажеттіліктерін іске асыруға мүмкіндік беретін нормативтік-құқықтық құжаттар әзірленді. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы [6], Қазақстан Республикасының «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау туралы» Заңы [7], Қазақстан Республикасының «Бала құқықтары туралы» Заңы қарастырылған [8]. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде талапкердің академиялық жетістіктерінің ғана емес, оның әлеуметтік-экономикалық мәртебесін ескере отырып, мемлекеттік білім беру гранттарын бөлу жүйесін қайта қарау жоспарлануда, бұл мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға жоғары білім беру саласында белгілі бір кепілдіктерді қамтамасыз етеді. Алайда, қабылданған шараларға қарамастан, мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың жоғары білім беру бағдарламаларына қол жеткізуі үшін кедергілерді жою және инклюзивті жоғары білім беруді дамыту қажеттігі туындайды [9, 10-48 б.].

Нәтижелер. Зерттеу барысында мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауды ұйымдастыру бойынша 9-11 сынып бітіруші әртүрлі аңғарымдары бар мүмкіндігі шектеулі оқушыларға сауалнама жүргізілді. Сауалнама жүргізуде сыныбы, жасы, елді мекені және бірнеше сұрақтар қарастырылды:

– Сізді қандай кәсіби сала қызықтырады, басым қызығушылық танытасыз?

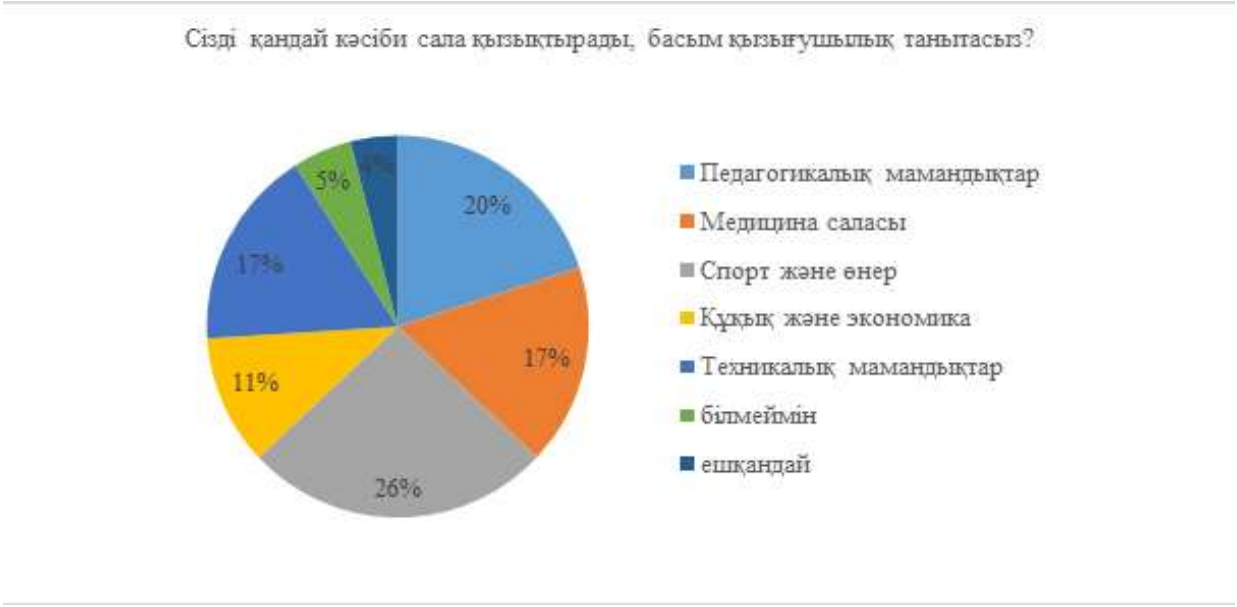
– Болашақ мамандығыңызды таңдауға не әсер етті? (Егер мамандықты таңдасаңыз, жауап беріңіз);

– Егер сіз мамандық таңдамасаңыз, неге? (егер сіз мамандық таңдамасаңыз, жауап беріңіз);

– Болашақ мамандығыңыз жайында не білесіз? (егер мамандық таңдасаңыз, жауап беріңіз);

– Сізге мектеп пәндері ішінен қай пән қатты ұнайды немесе қай пәннен жетістіктеріңіз басым (бірнеше пәндерді белгілеуіңізге болады).

Сауалнама нәтижесі бойынша «Сізді қандай кәсіби сала қызықтырады, басым қызығушылық танытасыз?» деген сұраққа сауалнама қатысқан әртүрлі аңғарымдағы барлық мүмкіндігі шектеулі балалар жауап берді (1-сурет).

1-сурет. **Сұрақ бойынша сауалнама нәтижелері**

Сауалнама нәтижесін саралай отырып, мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты құрбылары сияқты тең дәрежеде жоғары оқу орнынатүсугеұмтылатынынбайқапотырмыз. Бірақ бұл мүмкіндікке барлығы бірдей қол жеткізе алмайтынын көруге болады. «Сізді қандай кәсіби сала қызықтырады, басым қызығушылық танытасыз?» деген сауалнамада педагогикалық мамандықтар бойынша 20%, медицина саласын қалайтын мүмкіндігі шектеулі балалар 17%, спорт және өнер саласы бойынша 26% құраса, құқық және экономика 11%, техникалық мамандықтарды қалап отырған балалар 17% көрсетті. Әртүрлі аңғарымдағы мүмкіндігі шектеулі балалардың 9% болашақ мамандықтарын болжамағанын сауалнама нәтижесі көрсетіп отыр.

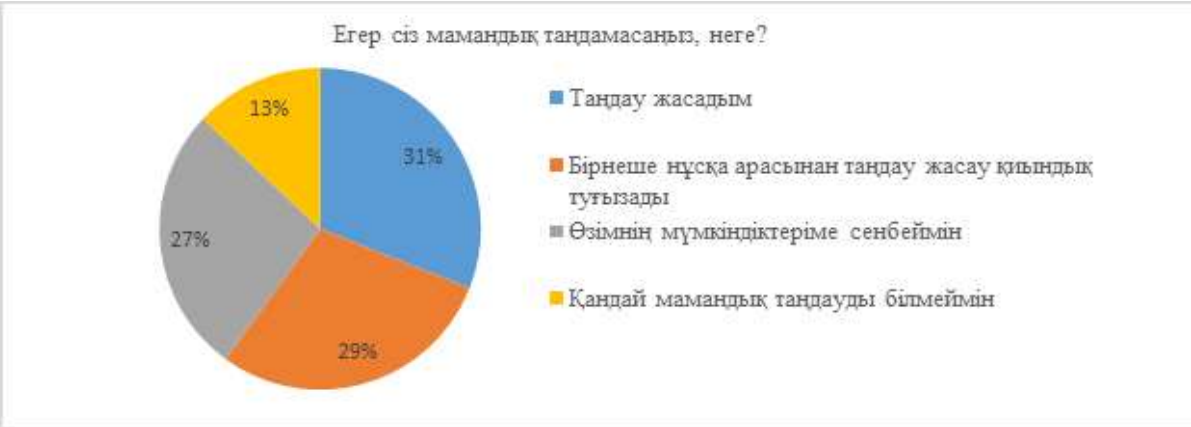
Сауалнама нәтижесі бойынша «Қазіргі сәттеболашақмамандығыңыздытаңдадыңыз ба?» деген сұраққа сауалнамаға қатысқан әртүрлі аңғарымдары бар барлық мүмкіндігі шектеулі балалар белсене қатысты (2-сурет).

2-сурет. **Сұрақ бойынша сауалнама нәтижелері**

«Болашақ мамандығыңызды таңдауға не әсер етті? (Егер мамандықты таңдасаңыз, жауап беріңіз)» сауалнама нәтижесі бойынша барлық қатысқан мүмкіндігі шектеулі балалар жауап берді. Ата-аналардың кеңестері бойынша 51%, жалақысы жоғары жауабын 11%, мамандыққа қызығушылық танытқан талапкерлер 11%, нақты өз таңдауын жасаған 5%, адамдарға пайда әкелу мүмкіндігі 8%, мамандықтың танымалдығы 10% көрсетті. Сауалнамаға қатысқан әртүрлі аңғарымы бар мүмкіндігі шектеулі балалардың 9% білімеймін және ешқандай деген жауап беріп отыр. Осыдан байқауымызға болады және әлі де мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін жоғары оқу орнына түсуде кедергілер орын алады.

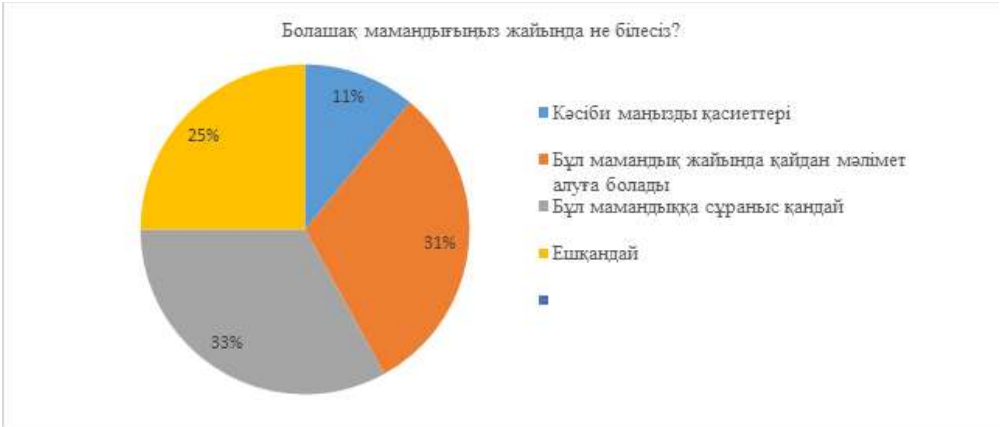
«Егер сіз мамандық таңдамасаңыз, неге? (егер сіз мамандық таңдамасаңыз, жауап беріңіз)» деген сұрақ бойынша сауалнама нәтижесі жүргізілді (3-сурет).

3-сурет. **Сұрақ бойынша сауалнама нәтижелері**

Сауалнаманың нақты осы сұрағы бойынша 31% «таңдау жасадым» жауабын берді, 29% бірнеше нұсқа арасынан таңдау жасау қиындық туғызатынын белгіледі, 27% өздерінің мүмкіндіктерінен сенбейтіндерін жеткізді. 13% қандай мамандық таңдауды білмейтіндерін және әлі де жоғары оқу орнына түсу жайында мағұлматпен қамтамасыз етілмегендерін тиек етеді. Нәтижесінде мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың және олардың ата-аналарының жоғары оқу орнына түсу ережелерін және мүмкіндіктерін толық меңгермейтініне көзіміз жетіп отыр.

Жоғары оқу орнына дейінгі тиімді дайындықты ұйымдастыруға арналған зерттеулер нәтижесінде: «Болашақ мамандығыңыз жайында не білесіз? (егер мамандық таңдасаңыз, жауап беріңіз)».

4-сурет. **Сұрақ бойынша сауалнама нәтижелері**

Сауалнама нәтижесі бойынша берілген сұраққа барлық қатысушылар жауап берді. 11% кәсіби маңызды қасиеттері деген жауаптарын берді, 31% мамандыққа қызығушылық танытқанымен де толықтай түсінбегендерін сауалнама нәтижесінен көріп отырмыз. 33% сұранысқа ие мамандыққа барғылары келетінін жеткізді, 25% әртүрлі аңғарымдары бар мүмкіндігі шектеулі балалар «ешқандай» деген жауап беріп отыр. Осыған орай мүмкіндігі шектеулі тұлғалар арасында жоғары оқу орнына түсу талпынысы толықтай дамымағанына көзіміз жетіп отыр.

«Сізге мектеп пәндері ішінен қай бағыттағы пәндер қатты ұнайды немесе қай пәннен жетістіктеріңіз басым (бірнеше пәндерді белгілеуіңізге болады)»

5-сурет. **Сұрақ бойынша сауалнама нәтижелері**

5-сурет бойынша әртүрлі аңғарымдары бар мүмкіндігі шектеулі балаларға жоғары оқу орнына дайындықты ұйымдастыруда мектепте қандай бағыттағы пәндерге қызығушылығын анықтау барысында жұмыс жүргізу басты жолға қойылды.

Сонымен қатар, зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми жарияланымдарды талдау мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға жоғары оқу орнына дейінгі дайындықты ұйымдастыруға мүмкіндік берді, бұл университетке түсу кезінде төмен техникалық сүйемелдеуден, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға дайындық курстарының болмауынан, психологиялық-педагогикалық қолдауды әлсіз қамтамасыз етуден көрінеді [10, 25-45 бб.].

Талдау. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды университетке дейінгі дайындықта психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру, кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық кеңес беру маңызды рөл атқарады, олардың формалары күндізгі және қашықтықтан болуы мүмкін. Жоғары оқу орнына дейінгі білім беру құрылымдарын құрудың негізгі мақсаты денсаулығында мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың жалпы білім беру деңгейінен кәсіптік білім деңгейіне көшуі кезінде олардың білімі мен қабілеті деңгейіндегі алшақтықты жою, сондай-ақ жоғары мектеп жағдайларына бейімдеу болып табылады.

Қазіргі жағдайда, мүмкіндігі шектеулі мектеп түлектерінің көпшілігі жоғары оқу орнында оқуға психологиялық тұрғыдан дайын емес, олардың көпшілігі өздерін қандай салада іске асырғысы келетінін әлі шешкен жоқ және «Ұлттық бірыңғай тесттілеу» нәтижелері бойынша қолайлы мамандық, қолайлы оқу орнына барады; кейбіреулері ата-аналарының кеңесі бойынша колледжге түседі; басқалары достарымен «қарым-қатынаста болу үшін» белгілі бір мамандықты оқуға барады. Көптеген балалар ата-аналар төлей алатын мамандықты немесе олардың пікірінше ең жеңіл мамандықты таңдайды. Нәтижесінде бірінші курс студенттерінің көпшілігі өмірінің жаңа жағдайларына психологиялық тұрғыдан дайын болмайды. Олар жаңа сабақ түрлеріне

бейімделе алмауы, белгілі бір тапсырмаларды орындай алмайды; нәтижесінде академиялық қарызы бар және өкінішке орай әртүрлі оқу курстарында университеттерден шығарылатын студенттер саны артып келеді.

Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың кәсіби өзін-өзі анықтауы әлеуметтік-психологиялық дайындықты да қамтиды. Бұл жаңа кәсіппен танысу, оны басқалармен салыстыру қарастырылады. Маңыздылығы дұрыс жасалған таңдау мамандығы айқын болғанда мотивация білім алуда септігін тигізеді. Жеке, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескерместен жоғары оқу орнын таңдау болашақта студенттер үшін қолайсыз салдарға әкелуі мүмкін, мысалы, өз мамандығына қанағаттанбау, бұл өз кезегінде одан бас тартуға әкелуі мүмкін. Қалаусыз жұмыс істеу мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың психологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін.

Табысты кәсіби өзін-өзі анықтау мүмкіндігі шектеулі үміткерлер үшін өте маңызды, өйткені мамандықты дұрыс таңдамау әлеуметтік-психологиялық тұрғыда көңіл-күйінің құлазуына және денсаулығының нашарлауына әкелуі мүм-кін. Бұл оларға болашақта жоғары білім дипломын алуға және қоғамның толыққанды мүшесі болуға, басқа түлектермен тең дәрежеде жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, университетке дейінгі дайындық - бұл студенттердің жеке білім беру және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға және шығармашылық тұлғаның өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етуге бағытталған қосымша білім беру бағдарламаларын іске асыру арқылы оқыту мен тәрбиелеудің мақсатты процесі. Жоғары оқу орнына дейінгі дайындық жоғарғы оқу орнында үздіксіз білім беру жүйесіндегі буын болып табылады және талапкерлердің білім беру саласындағы қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыруға қол жеткізуге ықпал етеді.

Қорытынды. Қорыта келе, жоғары оқу орнына дейінгі дайындық қазіргі білім беру жүйесінде белгілі бір орын алады деп сенімді түрде айта аламыз, бірақ педагогикалық теорияда ол зерттеудің тәуелсіз категориясы ретінде ерекшеленбейді. Мүмкін, бұл университетке дейінгі дайындық талапкердің жоғары оқу орнына түсуін қарастыратын ауқымды емес мәселені шешуге бағытталған. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауға келетін болсақ, бұл проблема соңғы жылдары жиі талқылануда емес. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың арасында жоғары оқу орнына түскісі келетіндер бар, бірақ мұны қалай жүзеге асыру қажеттілігін білмейді, өйткені олардың қабылдануы университеттердің психологиялық-педагогикалық және медициналық сүйемелдеуді, материалдық-техникалық жабдықтауды, бейімделу ортасы мен білім беру бағдарламаларының болуын және т. б. қамтитын қажетті арнайы білім беру жағдайларын жасауды білдіреді. Осындай тығырықтан шығуға, болашақта өз жолын табуға, басқа қалыпты құрдастары сияқты өз арман-мақсаттарының шыңына жетуге, биік-биік белестерді бағындыруға аталған жобаның ұйымдастыру жұмыстары ат салысады.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің гранты шеңберінде 217 «ғылымды дамыту» бюджеттік бағдарламасы, 102 «ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру» кіші бағдарламасы, AP08857092 «Инклюзивтік жоғары білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауды ұйымдастыру» жобасы бойынша орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Довузовская подготовка в системе инклюзивного высшего образования: Учебно-методическое пособие для абитуриентов с ограниченными возможностями здоровья, поступающих в высшие учебные заведения /С.С.Жакипбекова и др. – Талдықорған, 2020. – 124 б.

[2] Қазақстанның үшінші жаңғыруы: Жаһандық бәсекеге қабілеттілік: Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – 31.01.2017.

[3] Мовкебаева З.А. Вопросы подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан к работе в условиях инклюзивного образования //Педагогика и психология. – 2018. – № 2. – бб.6-11.

[4] Сулейменова Р.А. К вопросу об инклюзивном образовании //Открытая школа. – 2015. – №6 (147). – бб. 56-58.

[5] Байтурсынова А.А. Организационно-педагогические условия включения детей с огрраниченными возможностями в учебном процессе в общеобразовательных школах: Дисс.... к.п.н. – Алматы, 2018. – 26 б.

[6] Білім туралы: Қазақстан Республикасының Заңы. – 07.07.2007 (07.07.2020 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) [Электрондық ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (өтінім берілген күні: 12.06.2021).

[7] Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы: Қазақстан Республикасының Заңы. – 11.07.2002. – № 346 [Электрондық ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_ (өтінім берілген күні: 12.06.2021).

[8] Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы: Қазақстан Республикасының заңы. – 08.08.2002. – № 345-II [Электрондық ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_ (өтінім берілген күні: 12.06.2021).

[9] Molina, V.M. The role of lecturers and inclusive education [Text] /V.M.Molina, HP.Rodriguez, NM.Aguilar, A.C.Fernández, A.Moriña //Journal of Research in Special Educational Needs. – 2016. – Vol. 16. – Issue S1. – P.1046-1049.

[10] Зорина Е.Е. Преодоление барьеров при реализации инклюзивного образования в вузе //Образование и наука. – 2018. – Т.20. – № 5. – С.165–184.

References

[1] Dovuzovskaya podgotovka v sisteme inklyuzivnogo vysshego obrazovaniya: Uchebno-metodicheskoe posobie dlya abiturientov s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya, postupayushchih v vysshie uchebnye zavedeniya /S.S.ZHakipbekova i dr. – Taldyқorғan, 2020. – 124 b.

[2] Kazakstannyn ushinshi zhangyruy: Zhahandyk basekege kabilettilik: Memleket basshysy N.Nazarbaevtyn Kazakstan halkyna zholdauy. – 31.01.2017.

[3] Movkebaeva Z.A. Voprosy podgotovki pedagogicheskih kadrov v Respublike Kazahstan k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 2. – bb. 6-11.

[4] Sulejmenova R.A. K voprosu ob inklyuzivnom obrazovanii //Otkrytaya shkola. – 2015. – №6 (147). – bb. 56-58.

[5] Bajtursynova A.A. Organizacionno-pedagogicheskie usloviya vklyucheniya detej s ogrranichennymi vozmozhnostyami v uchebnom processe v obshcheobrazovatel'nyh shkolah: Diss. ... k.p.n. – Almaty, 2018. – 26 b.

[6] Bilim turaly: Kazakstan Respublikasynyn Zany. – 07.07.2007 (07.07.2020 zhylgy zhagdaj bojynsha ozgerister men tolyktyrularmen) [Elektrondyk resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (otinim berilgen kuni: 12.06.2021).

[7] Mumkindigi shekteuli balalardy aleumettik zhane medicinalyk-pedagogikalyk tuzeu arkyly koldau turaly: Kazakstan Respublikasynyn Zany. – 11.07.2002. – № 346 [Elektrondyk resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_ (өtinim berilgen kүni: 12.06.2021).

[8] Kazakstan Respublikasyndagy bala kukyktary turaly: Kazakstan Respublikasynyn zany. – 08.08.2002. – № 345-II [Elektrondyk resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_ (өtinim berilgen kүni: 12.06.2021).

[9] Molina, V.M. The role of lecturers and inclusive education [Text] /V.M. Molina, HP. Rodriguez, NM. Aguilar, A.C. Fernández, A. Moriña //Journal of Research in Special Educational Needs. – 2016. – Vol. 16. – Issue S1. – P.1046-1049.

[10] Zorina E.E. Preodolenie bar'erov pri realizacii inklyuzivnogo obrazovaniya v vuze //Obrazovanie i nauka. – 2018. – T.20. – № 5. – S.165–184.

Организация довузовской подготовки лиц с ограниченными возможностями здоровья

Г.Ж.Ержанова[1], С.С.Жакипбекова[1], М.А.Шмидт[1]
[1]І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
(Талдықорған, Қазақстан)

Аннотация

В статье рассматривается проблема равноправного доступа к высшему образованию лиц с ограниченными возможностями совместно со здоровыми обучаемыми. Так же проблема устранения дискриминации прав лиц с ограниченными возможностями, которая актуальна для всего мира, в том числе и для Республики Казахстан. Актуальность создания необходимых образовательных условий для лиц с ограниченными возможностями здоровья несомненна, особенно учитывая их психофизические особенности, рассматривается возможность получения высшего образования данной категории. Цель исследования-организация психолого-

педагогического сопровождения лиц с ограниченными возможностями в довузовской подготовке; психолого-педагогическое консультирование по вопросам профориентации. В ходе исследовательской работы использовались комбинированные методы исследования: качественные и количественные. В исследовании было охвачено 100 учащихся с ограниченными возможностями 9-11 классов школ Алматинской области. По результатам анкетирования были выявлены противоречия поступления лиц с ограниченными возможностями в университет.

Ключевые слова: диагноз; высшее образование; лиц с ограниченными возможностями; дистанционное образование; инклюзивное образование.

Organization of pre-university training of persons with disabilities

G.Yerzhanova[1], M.Shmidt[1], S.Zhakipbekova[1]
[1]I.Zhansugurov Zhetysu University
(Taldykorgan, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the problem of equal access of persons with disabilities to higher education with normal students. The urgency of creating the necessary educational conditions for persons with disabilities is undeniable, especially considering their psychophysical characteristics, the possibility of obtaining higher education in this category is being considered. The purpose of the study is the organization of psychological and pedagogical support for persons with disabilities in pre-university training, psychological and pedagogical counseling on career guidance. In the course of the research work, combined research methods were used: qualitative and quantitative. The study covered 100 students with disabilities in 9-11 grades of schools in Almaty region. According to the results of the survey, contradictions in the admission of persons with disabilities to the university were revealed.

Keywords: diagnosis, higher education, persons with disabilities, distance education, inclusive education.

Редакцияға 05.07.2021 қабылданды.

FTAMP 15.41.21 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.09*

К.Б.СМАТОВА[1] , С.К.АЛИМБАЕВА[1], А.К.МАЖИБАЕВ[1]*

[1]М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз, Қазақстан)
smatova_k@mail.ru, bapanova@inbox.ru, 707olo@mail.ru*

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ МЕДИАБІЛІМІНІҢ ДАМУЫНА МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақалада болашақ мамандардың медиабілімінің дамуына мінез-құлық дағдыларының әсерін зерттеу өзекті мәселе ретінде қарастырылған. Мінез-құлық дағдылары – іс-әрекет пен қарым-қатынастың айқын көрінісі екендігі негізделген. Болашақ мамандар өз тәжірибесінде теория мен практиканы ұштастыра отырып, кәсіби біліктерді меңгерумен қатар, шектен тыс көп ақпараттың ішінен қажеттісін тауып, оны талдап, тұжырымдап, өз тәжірибесінде жаңаша жүйеде қолдана білуі арқылы медиабілімі артатындығы дәлелденген. «Медиабілім», «Медиасауаттылық» және «Психологиялық денсаулық» ұғымдарының өзара байланысты екендігі анықталған. Медиа – тек ақпарат тасымалдаушы ғана емес, сонымен қатар ол ақпаратты қабылдау үрдісін де қамтамасыз ететіндігі талданған. Копинг – өмірлік мәселелерді шешуге дайындықты көрсететін және белгілі бір жағдайға бейімделуге бағытталған мінез-құлық түрі екендігі арнайы әдістеме арқылы көрсетілген. Әдістеме басым копинг-стратегияларды анықтауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: мінез-құлық, медиа, медиабілім, медиасауаттылық, психологиялық денсаулық, күйзеліс, медиа мінез-құлық, копинг.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаев «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» – атты Қазақстан халқына Жолдауында азаматтардың сауаттылығы мен цифрлық біліктілігін арттыру мақсатында Үкіметке Үздіксіз білім беру тұжырымдамасын әзірлеуді тапсырды. Мұнда өз бетінше оқу нәтижелері және кәсіби дағды мәселелерін қарастыру қажеттігі туралы айтылған [1]. Бұл өз кезегінде, тұлғаның мінез-құлық дағдылары мен медиабілімнің дамуына жете мән беруді, білім беру мазмұны мен оның әдіс-тәсілдерін жаңарту жолдарын басшылыққа алуды талап етеді. Олай болса, болашақ мамандардың іс-әрекеті мен қарым-қатынасының айқын көрінісін бағамдайтын мінез-құлық дағдыларын дамытуға баса назар аударған жөн. Мінез-құлық – көп қасиеттің бірлігі болғандықтан адамды әр қырынан көрсетеді. Соның ішінде, мінез тұрақтылығын дамыту арқылы көптеген жетістіктерге қол жеткізуге болады. Бұл – тұлғаның өзіндік жетілуге деген ішкі мотивтер жүйесімен де тығыз байланысты [2]. Тұрақты мінез-құлқымен ерекшеленетін адамның ісі де жинақы келеді, оның өз көзқарасы, берік сенімі мен принциптері болады. Мұндай қасиеттер адамның жаңа әлеуметтік орта мен білім беруді ақпараттандырудың жаңа талаптарына бейімделуіне, өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға, өз мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттей отырып, ағылып жатқан зиянды ақпараттардан сақтануына, яғни медиабілімнің дамуы мен медиасауаттылыққа негіз болады. Білім беруді ақпараттандыру оқу үрдісінің нәтижелілігі мен білім беру сапасын арттырудың жетекші бағыты ретінде көрініс табады [3]. Ол болашақ мамандардың цифрлық құзіреттілігі мен кәсіби қалыптасуына мүмкіндік береді.

Қазіргі пандемия жағдайында, білім берудің цифрлық платформасын пайдалану қажеттілігі, әсіресе барлық білім беру мекемелері қашықтан оқыту форматына көшкен кезеңде туындап отыр. Онлайн оқытуда ақпараттық технологияны қолдану өзектілігі артты [4]. Қоғамда орын алып отырған осындай көкейкесті мәселелер медиабілімді дамытудың ғылыми маңыздылығын көрсетеді. «Медиабілім», «Медиасауаттылық», «Психологиялық денсаулық» және «Психологиялық иммунитет» ұғымдары өзара тығыз байланысты. Психологиялық саулық – адамның эмоционалдық, дене, ақыл-ой дамуының толыққанды жетілуіне ықпал етуші күй және адамның психикалық қасиеттерінің динамикалық жиынтығы болып табылады. Осы терминді қолданудың өзі адамдағы дене мен психиканың бөлінбейтіндігін, екеуінің де толыққанды жұмыс істеуі үшін қажеттілігін негіздейді.

Психологиялық денсаулықтың жақсы болуы үйлесімділікті көрсетеді. Сол арқылы адам тұлғалық дамуға қол жеткізеді және кезіккен қиындықтарды жеңіп шыға алады. Ол үшін психологиялық иммунитетті қалыптастыру аса қажет. Қазіргі пандемия кезінде стресс, үрей, уайым және қорқынышқа бой алдырмау үшін ең бастысы, өз-өзіне деген сенім жоғары болу керек. Тұлғаның өз-өзіне деген сенімі жинақталған медиабілімді тәжірибеде ұтымды қолдана білу, ақпараттық қоғам талаптарына сай мінез-құлық дағдыларын меңгеру арқылы қалыптасады.

Осы орайда, болашақ мамандардың медиабілім туралы түсініктері мен оны қолдану аясын кеңейте түсу қажет. Медиа мінез-құлық – тұрақты мінез-құлық моделі, ол қоғамдағы әлеуметтік-саяси жағдайға, тұлғаның психикалық күйіне, оның кәсіби, мәдени, этикалық қатынастарына, сондай-ақ медиа топтардың ықпалына байланысты өзгеруі мүмкін [5]. Болашақ мамандардың кәсіби біліктерді меңгерумен қатар, шектен тыс көп ақпараттың ішінен қажеттісін тауып, оны талдап, тұжырымдап, өз тәжірибесінде жаңаша жүйеде қолдана білуі, яғни, тиісінше мінез-құлық дағдылары арқылы медиабілімін дамыту басты мақсат болып табылады.

Негізгі бөлім. Қазіргі білім беру кеңістігінде медиақұралдарды пайдалана отырып, медиабілімді дамыту ақыл-ой белсенділігі, сын тұрғысынан ойлау және коммуникативтік қарым-қатынас сияқты мінез-құлық дағдылары арқылы жүзеге асырылады. Екі

бөліктен тұратын «Медиа мінез-құлық» сөзіндегі мағыналық негіз – «Мінез-құлық» ұғымы арқылы беріледі. Оның «Мінез» түбірінен біз екі мағы-наны табамыз: өзін-өзі ұстау (жетекші, ізбасар) және білу, яғни өзін қалай ұстау керектігін білу (ақылды, білімді адам). Бұл екі мағына да аталған ұғымның мәнін түсіну үшін маңызды. «Медиа» ағылшын тілінен енгізілген, «бұқаралық ақпарат құралдары» деген мағынаны білдіреді (телевизия, радио, газет, интернет және т.б.) Медиа – тек ақпарат тасымалдаушы ғана емес, ол ақпаратты қабылдау үрдісін ерекше түрде ұйымдастырады. Коммуникативті байланыс жасай отырып, өмір сүру фактілері бойынша кеңістікті де, уақытты да байланыстан алып тастайды, сөйтіп тұлғаның санасы, қатынастары, мінез-құлқының барлық сфералары мен деңгейлеріне енетін ортаға айналады. Біздің көзқарасымыз бойынша, медиа мінез-құлық дегеніміз – тұлғаның өзін-өзі тануы мен оның ақпаратын қанағаттандыруға бағытталған, медиа ортамен өзара әрекеттесу нәтижесінде қалыптасқан тұлғаның немесе қоғамдастықтың жанама және әлеуметтік әрекеттер жүйесі, коммуникация қажеттіліктері.

Әлеуметтік веб-жарияланымның табиғаты – ақпаратты тарату және пікір қалдырушылардың көмегімен қайта құрудан тұрады. Нәтижесінде, дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының жұмыс жасау аясынан тыс жаңа медиа пайда болады [6]. Медиа біздің әлем туралы, бір-біріміз және өзіміз туралы ойымызды өзгертті. Ол белгілі бір мәдениетті анықтайтын көзқарастарды, құндылықтарды, мінез-құлықтарды, алаңдаушылықтарды қалыптастыратын, бейнелейтін және нығайтатын жиынтық хабарламаларды ұсынады. Бұл тұрғыда медиабілім, мысалы: студенттердің алкоголь мен темекіні тұтынуын азайтуға және тамақтанудың бұзылу деңгейін төмендетуге деген көзқарасына әсер етті. Сонымен қатар, медиабілім агрессивті және қоғамға жат мінез-құлықты ауыздықтауға көмектеседі. Медиабілім беруде оқытушы педагогикалық әсер етудің элементтерімен қатар интерактивті оқыту әдістерін (жобалау әдісі, сыни тұрғыдан ойлау, дебат өткізу және т.б.) қолданады [7. б.112]. Медиабілім – ақпараттық заман талаптарына сай, түрлі ақпаратты қабылдау мен талдауға дайындау, оның психикаға әсерін білуге, техникалық құралдар және ақпараттық технологиялар көмегімен қарым-қатынас жасау тәсілдеріне үйрету болып табылады [8].

Визуалды, есту және аудиовизуалды ақпарат құралдары (фотосуреттер, фильмдер, теледидар, радио және сандық медиа) эмоционалды тартымдылық үшін өте қолайлы. Медиа-коммуникаторлар олардың эмоцияларына жүгіну арқылы аудиторияның көзқарасы мен мінез-құлқына әсер ете алады. Медиа мінез-құлықтың көмегімен тұлғаның коммуникативті мәселелері де шешіледі. Қарым-қатынасқа деген қажеттілік, адамның негізгі қажеттіліктерінің бірі ретінде, медиа кеңістігінде жүзеге асады [9].

Ғылыми әдебиет шолу. Цифрлық дәуірде контенттің сан-алуан көп болуы бұқаралық ақпарат құралдарына қажетті контентті іздеп-табу, іріктеу және түсіндіру бойынша маңызды миссияны жүктеп отыр. Соңғы 40 жыл ішінде коммуникациялық орта қалыптасты, оған тән белгілерге мыналарды жатқызамыз: интерактивтілік; медианың жаңа тілі (мультимедиа); интернет-ресурс-тарға сілтемелері бар гипермәтін түріндегі жаңа грамматика [10]. Осылайша ақпараттар ағынының толассыз көп болуы тұлғаның біршама қиындықтар мен келеңсіздіктерге кезігуіне де себеп болып отыр. Жұмысқа қабілетті халықтың 10%-дан астамы тұрақты әлеуметтік, сондай-ақ өндірістік күйзеліс жағдайында өмір сүреді екен. Төмен әлеу-меттік-экономикалық мәртебе немесе стресс сияқты көптеген қауіп факторлары психикалық бұзылулар үшін де ортақ болып табылады. Болжам бойынша 2011-2030 жылдар кезеңінде психикалық бұзылулардан болған жиынтық 16,3 млрд. доллар экономикалық шығынды құрайтындығы айтылады [11]. Күйзеліс ұғымы ағылшын тілінен аударғанда «Қысым, кернеу» деген мағынаны білдіреді. Алғаш рет күйзеліс пен тұлғаның күйзеліске төзімділігін 1960 жылы Ганс

Селе зерттеді, ол өз жұмысын күйзеліс теориясына, бейімделу синдромына және күйзеліске төзімділікке арнады.

Егер белгілі бір әлеуметтік ортада саламатты қарым-қатынас, яғни адамдардың бір-біріне деген ниеті, көзқарасы дұрыс болмаса, ол ахуал міндетті түрде кез келген адамға теріс әсер етуі мүмкін. Осыдан келіп тұлға бойында жабығу, торығу, мазасыздану сияқты психикалық күйлер көрінеді. Міне, осы жағдайды латын тілінде «депрессия» дейді. Оның салдары қызығушылық пен белсенділікті төмендетеді, көңіл-күйді бұзады, жағымсыз ойларға жетелейді, бар қабілет-қарымын жоғалтады [12]. Күйзеліс ұғымының пайда болу және шығу себептерін қарастырған шетелдік және қазақстандық ғалымдар, соның ішінде: К.Е. Изард, Г. Енджел, С. Файимеи, А. Шмален және отандық ғалымдар Н.А.Кулмышева, Қ.С. Адильжанова және т.б. зерттеушілерді атап өтуге болады.

Келесі кезекте, мінез-құлық пен медиабілімнің дамуына кері ықпал ететін реактивті күйзеліс ұғымына кеңірек тоқталып өтсек болады. Реактивті күйзеліс – бұл адамның психологиялық және эмоциялық жағдайының бұзылуы, олар қандай да бір жағымсыз оқиғаға реакция ретінде дамиды. Атап айтқанда, психикалық немесе стрестік жүктемеде ұзақ уақыт болу. Адамның психикасы үшін кез келген оқиға салдары тұқым қуалаушылықтан бастап, әлеуметтік тұқым қуалаушылыққа дейінгі факторлармен анықталады. Қазіргі таңда реактивті күйзеліс жағдайы өсіп келеді және ол күшейе түсуде. Реактивті күйзелістен зардап шегетін адамдардың ойлау процесінде орын алған оқиғаларды объективті, перспективасы жоқ талдау ретінде сипаттауға болады [13]. Реактивті күйзеліс тұлғаның жағымды мінез-құлқы мен үйлесімді дамуына кері әсерін тигізеді, сондықтан оның алдын алу шараларын ұйымдастыруға баса назар аударылады, атап айтсақ:

– ми тынығып, дене жасушаларында энергия қорын толықтыратындай етіп күніне кем дегенде 8 сағат ұйықтау;

– толассыз ақпараттардың ішінен қажеттісін таңдап, пайдалана білу;

– өз проблемаларын бөлісіп, отбасымен және жақындарымен қарым-қатынас жасау;

– дұрыс тамақтану;

– жұмыс пен демалысты алмастырып отыру;

– зиянды әдеттерден аулақ болу және т.б.

Осындай алдын алу шаралары назардан тыс қалмаса, реактивті күйзелістің даму ықтималдығын азайтады, психологиялық денсаулықты сақтауға көмектеседі. Реактивті күйзелісті алдын алу және жеңу міндетті түрде ойлауды өзгертуді қамтиды. Бұл жаһандық тұжырымдама, ол адамның уақытша көзқарасынан немесе тұрақтылығынан ғана тұрады. Әр жағдайды талдап, мінез-құлық моделін дұрыс таңдау керек. Мұнда оған ойлау көмектеседі (ең қиын жағдай – тұлғаның өз ойын бақылауы мен негативке жол бермеуі). Ой – бұл көзқарастың бір түрі, адамның болашақ шындығы. Ойды дұрыс тазарту керек: ол үшін адам күйзелістік жағдай кезінде өзінің мінез-құлқын түсінуді үйренеді және пайда болатын қортындыларды бақылайды. Ойды бақылаусыз және жағымсыз нәрселерді позитивке ауыстырмай, күйзелістің алдын алу мүмкін емес.

Өмір бойы ересектердің 6,3-22%-ы депрессияға ұшырайды. COMPAS, COSORIC, CHANCE, PARUS зерттеулеріне сәйкес соматикалық ауруға шалдыққан науқастардың 45-50%-ы депрессиялық спектрдің бұзылуына ұшырайды. Идеалдардың бұзылуымен қатар (өзін-өзі бағалау, өзін-өзі кемсіту идеялары), депрессия қауіпті әрекеттерді арттырады, бұл қолайсыз әлеуметтік-экономикалық салдарларға әкеліп соғады [14].

Бүгінде ақпараттық қоғам жаңашыл білім беру парадигмасы қалыптасуымен тікелей байланысты. Ақпараттар ағымына негізделген ортада, табысты өмір сүру үшін адам күйзелісті басқаруға үйреніп, күйзеліске төзімді мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру маңызды. Өз өмірінде күйзелісті жеңудің тиімді стратегияларын әзірлеу үшін адам ағзасында стрестік күйде болатын процестер мен осы мінез-құлыққа әсер ететін негізгі факторлар туралы айқын

түсінік қажет. Бұл өз кезегінде, медиабілімнің дамуына да негіз болады.

Күйзеліс кезіндегі мінез-құлық жеке және теріс әсерді жоюға бағытталған. Сонымен қатар, адамдарда күйзеліс салдарынан туындайтын мінез-құлық та әр түрлі болуы мүмкін. Кейбір адамдар күйзеліс кезінде ештеңе болмағандай жүрсе, басқалары терең депрессияға түседі, ал кейбіреулері достары мен туыстары арасында қолдау іздейді. Шетелдік психологияда жағымды мінез-құлықты қалыптастыру және зерттеу жолдарын қарастырған ғалымдар: В.А. Бодров, А. Маслоу, Р. Лазарус, П. Коста, Р. Маккрэй және т.б. еңбектерін атап өтуге болады.

Мінез – әрбір адамның жеке басына тән өзіндік психологиялық қасиеттер мен ерекшеліктердің жиынтығы. Бұл адамның жеке өмірін күнделікті өмірде жүзеге асыру формаларының бірі. Мінез-құлық – адамның тұрақты психикалық ерекшеліктерінің жиынтығы. Мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты тұлға сыртқы факторлардың әсерінен әрекеттерді өзгерте алады. Мінез-құлықты екі үлкен топқа бөлуге болады: туа біткен – оған нәресте туылғаннан кейінгі алғашқы сағаттарда үйрене алған негізгі түйсіктер, іс-әрекеттер жатады; жүре пайда болған – өмір бойы дамиды, оқыту мен тәрбиелеудің түрлі әдіс-тәсілдері ықпалымен қалыптасады.

Мінез-құлық мәдениетінде дағдылар мен әдеттердің орны маңызды. Дағды – сансыз қайталау нәтижесінде автоматтандырылған әрекетке айналып, оңай, шапшаң, дәл орындалып отырады. Қазіргі кезде жағымды мінез-құлық дағдыларын дамытудың әлеуметтік негіздері адамның қайырымдылық, сезімталдық, жауапкершілік, адалдық және ұжымшылдық сияқты адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға негіз болады. Жағымды мінез-құлық дағдылары көбінесе жақсы мінез, достық, үйлесімді қарым-қатынас және интеллектуалдық әрекеттің құраушысы ретінде көрінеді. Жағымды жаңалықтар арқылы мінез-құлық дағдыларын дамыту әбден мүмкін. Жағымды мінез-құлық дағдыларына мыналар жатады: қарым-қатынас – жақсы қарым-қатынас іс жүзінде дене тілі мен жазу қабілетіне дейін көптеген түрлі дағдылардан тұрады. Қарым-қатынас кезінде нақты тыңдау және нұсқауларды орындау қабілеті өте маңызды; Мақсатты орнату және жоспарлау. Жоспарлау нақты мақсаттар қоюды, іс-қимылдың нақты қадамдарын анықтауды және жоспармен танысу бойынша міндеттемелер қабылдауды талап етеді; Эмпатия. Басқа біреудің қайғылы немесе келеңсіз жағдайына ортақтасып, жанашырлық мінез-құлық пен сезімді білдіру болып табылады. Бұл – олардың көзқарасы қандай болатындығы ғана емес, сонымен бірге олардың неге сол көзқараста екенін түсіну үшін басқа әлемге ену мүмкіндігі.

Шетелдік психологияда қиын жағдайларда мінез-құлықты зерттеу бірнеше бағытта жүргізіледі. Р. Лазарус және С. Фолкман өмірлік қиындықтарға жауап беру жолдарын тудыратын когнитивтік конструкторлардың рөлін атап көрсетті. Ал, П. Коста мен Р. Маккрэй жеке айнымалылардың әсеріне назар аударады, бұл тұлғаның күрделі жағдайларда белгілі бір мінез-құлық стратегияларын қалайтындығын анықтайды. Қорғау және басқару феномендерін интерпретациялау күйзеліс мәселесі контекстіндегі жеке мінез-құлықтың табиғатын зерттеумен байланысты.

Адамның алдында тұрған мәселелерді шешу қабілеті өмір жағдайларына бейімделуге бағытталған мінез-құлық түрінде көрінеді. Мінез-құлықты (іс-әрекет) жеңу – іс-әрекеттің стратегияларын, жоспарлары мен міндеттерін түзету, мінез-құлықты өзгерту. В.А. Бодровтың ойынша: «Мінез-құлықты үйлестіру», «Мінез-құлықты жеңу» үрдісі қоршаған ортамен (әлеуметтік, кәсіби және осыған ұқсас жағдайлар) өзара іс-қимылдың жеке тәсілдерінің көрінісі болып табылады, онда субъектінің ерекшеліктері және нақты оқиғаның құндылығы, маңыздылығы, күрделілігі мен оның санасында көрініс тапқан жағдайдың сипаттамалары көрінеді. Субъектінің мұндай мінез-құлқы оның талаптарын өзгерту, болдырмау, тәуелділік,

стрестің даму жағдайларын азайту немесе жою мақсатында жағдайға бейімделу арқылы жағдайдың жағымсыз әсерінен қорғау, қарсы тұру тәсілі ретінде әрекет етеді [15]. Адамның мінез-құлқы – бұл оның ішкі табиғаты мен әлеуметтену процесінің өзара әрекеттесуінің нәтижесі, оның құрамына кіретін элементтер басқа индивидтер болып табылады. Сондықтан көптеген ерекшеліктер адамның әлеуметтік мінез-құлқы, сондай-ақ оның білім алу үрдісі мен өмірлік жағдайында игерген тәжірибесінен көрінеді деп айта аламыз.

Зерттеу әдіснамасы. Мінез-құлыққа кеңес беру тәжірибесінде өзін-өзі ұстай білуге үйретумен қатар, адамның мінез-құлқының жағымды қасиеттерін кеңейту үшін басқа технологиялар қолданылады. Бұл сенімділік, коммуникативті дағдылар, шешім қабылдау, әлеуметтік қысымға қарсы тұру, жанжалдарды шешуге арналған тренингтер. Осы жағдайда мінез-құлық психологиясының алуан түрлі әдістері қолданылады, мысалы: рөлдік ойындар және ойын жаттығулары, модельдік жаттығулар, позитивті күшейту, видео техникалар, топтық пікірталастар, өзін-өзі бақылау әдістері және т.б. Осыған байланысты, мінез-құлықты қалыптастырудың тиімді жолдарын 1-кестеден көруге болады.

Кесте 1

Мінез-құлықты қалыптастырудың тиімді жолдары

Негізгі әдістер	Міндеттері	Тиімділік шарттары
– әңгіме; – түсіндіру; – сұхбат; – мысал; – диспут; – жағдайларды талдау.	– мінез-құлықтың оң формаларын бекіту; – тұлғаның жеке және жыныстық ерекшеліктерін есепке алу.	– теріс көріністер мен әрекеттердің алдын алу және болдырмау; – мінез-құлық мотивациясын қалыптастыру; – негативті жағдайдан жағымды сәттерді көруге үйрену.

Сонымен, келеңсіз жағдайда туындайтын мінез-құлықтың пайда болуы туралы теориялық негіздерге сүйенсек, реактивті күйзеліс күрделі құбылыс ретінде қарастырылады. Зерттеуші стреске қарсы іс-қимыл жоспарын жасау кезінде, бұл міндетке шығармашылықпен қарап, түрлі әдіс-тәсілдерді қолданады. Стресті бақылаудың ең қолайлы әдісін қолданатын зерттеуші, тіпті шамадан тыс жүктеме мен күрделі проблемалар жағдайында да жігерлілік танытады және өмірден қанағаттану мүмкіндігіне ие болады.

Келеңсіз жағдайдағы мінез-құлықты жеңу стратегияларын сандық және сапалық бағалау барысында эксперименттік зерттеу жұмыстары М.Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университетінің «Педагогика және психология», «Психология» білім беру бағдарламаларының 1-курс білімгерлеріне ұйымдастырылып жүргізілді. Алынған зерттеу нәтижесі бойынша сыналушылардың жалпы саны – 40. Соның ішінде бақылау тобындағы сыналушылар саны – 20, эксперимент тобындағы сыналушылар саны – 20.

Осыған сәйкес, сыналушылар арасында «Стрестік жағдайдағы копинг-мінез-құлық» тесті ұйымдастырылып жүргізілді. «Стрестік жағдайдағы копинг – мінез-құлық» әдістемесін (Coping Inventory for Stressful Situations, CISS) 1990 жылы канадалық ғалымдар Норман Эндлер мен Джеймс Паркер жасаған және Т.Л. Крюкова 2001 жылы бейімдеген. Әдістеме басым копинг-стратегияларды анықтауға мүмкіндік береді: проблемалық-бағытталған стратегия; эмоциялық-бағытталған стратегия; проблемадан қашу; алаңдаушылық; әлеуметтік алаңдаушылық (әлеуметтік қолдауды іздеу) стратегиясы. Копинг – бұл тұлғаның өмірлік мәселелерді шешуге дайындығын көрсететін және жаңа жағдайға бейімделуге, стресті жеңудің нақты құралдарын қолдануға бағытталған мінез-құлық түрі.

Тест стрестік жағдайларға алдын ала қабылданған реакциялардың тізімін қамтиды және басым стрестік мінез-құлық стратегияларын анықтауға бағытталған 48-сұрақтан тұрады. Әр сұрақ: ешқашан, сирек, кейде, көбінесе, өте жиі деген жауаптарды қамтиды. Сыналушылардың эксперимент және бақылау тобындағы нәтиже көрсеткіштері 2-кестеде мазмұндалған.

Кесте 2

«Стрестік жағдайдағы копинг-мінез-құлық» (CISS) тестінің эксперимент көрсеткішінің қорытындысы

Стильдердің/субстильдердің атауы	Экспериментке дейінгі пайыздық көрсеткіш					
	Бақылау тобы			Эксперимент тобы		
	төмен	орташа	жоғары	төмен	орташа	жоғары
Проблемалық-бағытталған копинг	15%	30%	55%	15%	35%	50%
Эмоциялық-бағытталған копинг	5%	35%	60%	5%	45%	50%
«Қашуға» негізделген копинг	5%	15%	80%	5%	25%	70%
«Алаңдаушылық» субшкаласы	-	10%	90%	5%	15%	80%
«Әлеуметтік алаңдаушылық» субшкаласы	5%	30%	65%	10%	30%	60%

Сыналушы берілген әрбір сұрақ бойынша бес жауаптың бірін таңдап, оны белгілейді. Соңында нәтиже критерийге сәйкес өңделеді. Әр құрылымдық компоненттің көрсеткіштері мен даму деңгейлерін анықтау үшін 3 деңгей анықталды: төменгі, орта, жоғары. Жоғары деңгей: стрестік жағдайларда мәселені шешуге баса назар аудару, оны талдау, өлшеу және оңтайлы шешім қабылдау. Орташа деңгей: стрестік жағдайға қатысты эмоционалды тәжірибеге енудің орташа деңгейі. Шамалы ішкі шиеленісті көрсету, алаңдаушылық, өзінің ортақ кемшіліктеріне зейінділік және проблеманы шешуге қабілетсіздігі. Төменгі деңгей: қиын жағдайды шешуден алшақ болуға бағдарланудың төменгі деңгейі. Басқа нәрсе туралы ойлау, қарым-қатынас, демалу, ойын-сауық және сүйікті іспен айналысуға деген әлсіз ұмтылыс [16].

Нәтижелер және пікір алмасу. Зерттеу нәтижесіне сәйкес, ең бірінші проблемалық-бағытталған стратегия бойынша, бақылау және эксперимент тобында төменгі деңгей – 3; бақылау тобында – 6, эксперимент тобында – 7 орта деңгейді жинақтады; жоғары деңгей бойынша бақылау тобы – 11, эксперимент тобында – 10 студентті құрады.

Эмоциялық-бағытталған копинг-стратегия бойынша, бақылау және эксперимент тобында төменгі деңгей – 1; орта деңгей бойынша бақылау тобында – 7, эксперимент тобында – 9; жоғары деңгейді бақылау тобында – 12, эксперимент тобында – 10 студентті көрсетті.

Келесі, «Қашу» шкаласына негізделген копинг бойынша, бақылау және эксперимент тобында – 1студент төменгі деңгейді иеленді; бақылау тобында – 3, эксперимент тобында – 5 орта деңгей байқалды. Жоғары деңгей бойынша бақылау тобында – 16, эксперимент тобында – 14 студентті құрады.

«Алаңдаушылық» субшкаласы бойынша, бақылау тобында төмен деңгей байқалмады, ал эксперимент тобында – 1 төмен деңгейді көрсетті; орта деңгейінде бақылау тобында – 2, эксперимент тобында – 3 құрады; бақылау тобында – 18, эксперимент тобында – 16 студент жоғары көрсеткішті анықтады.

Соңғы стратегияның бірі, «Әлеуметтік алаңдаушылық» субшкаласының нәтижесі бойынша, бақылау тобында – 1, эксперимент тобында – 2 төмен деңгейді иемденді; орта деңгей бойынша бақылау және эксперимент топтарында бірдей 6 құрады; жоғары деңгей бойынша бақылау тобында – 13, эксперимент тобында – 12 болды. Әдістеменің қорытынды нәтижесі бойынша, біз жүргізген бақылау және эксперимент топтарында жоғары деңгей бойынша пайыздық көрсеткіштер жақын пропорцияны құрады. Яғни, бұл сыналушылардың қиын немесе стрестік жағдайларда мәселені шешуге назар аударып, оны талдап, ең оңтайлы шешім қабылдауға бейім екендігін білдіреді.

Алайда, зерттеу барысында орта және төмен деңгейді иеленген сыналушылардың бар екендігі анықталды. Бұл дегеніміз эмоционалды жағдайда алаңдаушылық, абыржушылық, өзінің ортақ кемшіліктеріне зейінділік және проблеманы шешуге қабілетсіздігін көрсетеді. Мұндай жағдай стресті азайту немесе болдырмауға арналған іс-шараларды ұйымдастырып жүргізу және дамыту жұмыстарының қажеттілігі туралы тұжырымдар жасауға себеп болды.

Зерттеу жұмысы бойынша анықтау экспериментінен алынған мәліметтерге сүйене отырып, коррекциялық жұмыстар ұйымдастырылып өткізілді. Психокоррекция – тұлғаның мінез-құлқы мен психологиялық қасиеттерін өзгерту немесе дамыту мақсатымен оған әсер етіп, қобалжу, торығу және т.б. келеңсіз жағдайдан шығу жолын бірге іздеп табудан басталады.

Өзіндік сананы белсендіру, өзінің эмоция-лық жағдайын білдіру үшін сөздік қорды ұлғайту және тұлғааралық қарым-қатынаста өрбитін қобалжуды төмендетуге бағытталған жаттығуларды қолдануға болады [17]. Дамыту-түзету жаттығулары арқылы өзін-өзі бағалау, қарым-қатынас және эмоциялық күйді жақсартуға бағытталған тапсырмалар кешені, жағымсыз мінез-құлықты түзету бағытында тұлғаға бағытталған тренингтік бағдарлама құрастырылып орындалды. Мінез-құлықтың негативті әсерлерін физика-лық жаттығулармен айналысу арқылы төмендету де өнімді нәтиже береді. Зерттеу жүргізуде қайта бақылау арқылы күйзеліс жағдайындағы мінез-құлық белгілерін анықтау мәселесі қайта қарастырылды.

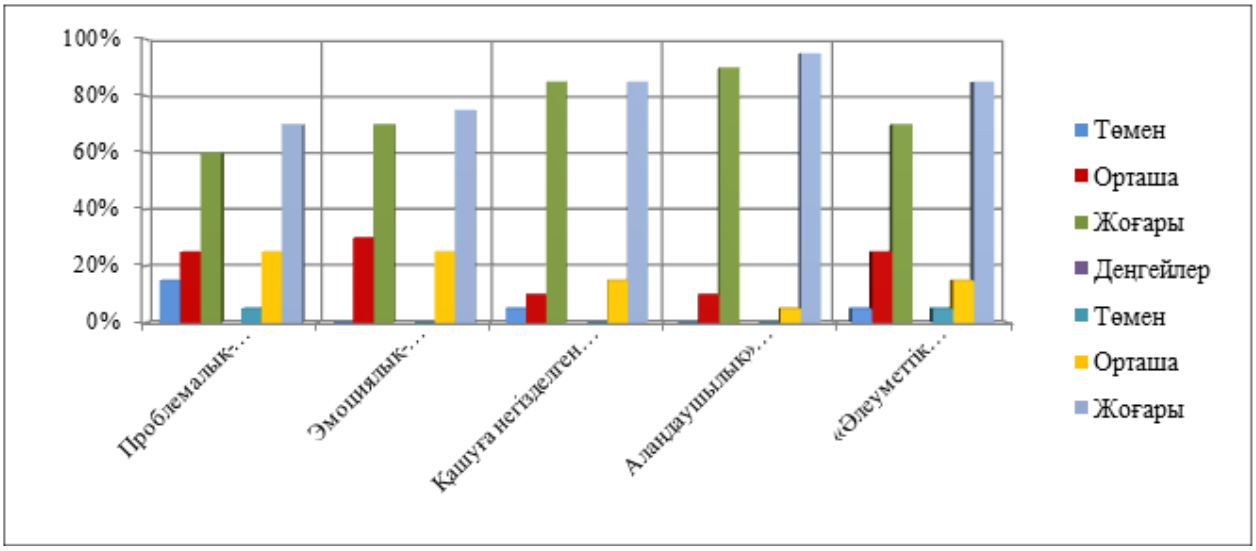
Эксперименттік зерттеу жұмысына эксперимент және бақылау топтары қайта қатыстырылды. Тұлға бойындағы күйзелістің шығу себептерін анықтау арқылы, күйзелістік жағдайдағы мінез-құлық стратегияларын қайта бақылау мақсатында арнайы сұрақнамалар тізбегі алынып, сыналушылардың жауаптарынан өзгерген ақпараттарды алуға мүмкіндік берді.

Бақылау экспериментінің маңыздылығы қайта сараптау көмегімен анықталды. Стресс жағдайынан болатын мінез-құлық көріністерінен бірнеше жағдайлардың туындау себептері, салдарлары мен механизм-дерінің даму ерекшеліктері нақтыланып көрсетіледі. Сауалнаманың қайта бақылау қорытындысына сәйкес, бақылау және эксперимент тобында студенттер арасында төмен және орта деңгей бойынша пайыздық көрсеткіш азайып, біршама өзгерісті көрсетті, ал соның нәтижесінде жоғары деңгейдің пайыздық шкаласы барынша жоғары деңгейге көтеріліп, басым стрестік мінез-құлық стратегияларын жеңуге негіз болды. Себебі, мінез-құлық дағдылары – мәселелердің тоғысуын, төтенше әсерлерден сыртқы ортаның көріністері мен себептерін, қақтығыстар мен қауіпті жағдайларды біріктіреді. Сонымен, бақылау экспериментінің нәтижесі 3-кесте және 1-суретте көрсетілген.

Кесте 3

«CISS» тестінің эксперименттен кейінгі көрсеткішінің қорытындысы

Стильдердің/субстильдердің атауы	Эксперименттен кейінгі пайыздық көрсеткіш					
	Бақылау тобы			Эксперимент тобы		
	төмен	орташа	жоғары	төмен	орташа	жоғары
Проблемалық-бағытталған копинг	15%	25%	60%	5%	25%	70%
Эмоциялық-бағытталған копинг	–	30%	70%	–	25%	75%
«Қашуға» негізделген копинг	5%	10%	85%	–	15%	85%
«Алаңдаушылық» субшкаласы	–	10%	90%	–	5%	95%
«Әлеуметтік алаңдаушылық» субшкаласы	5%	25%	70%	5%	15%	80%

Сурет 1. **«CISS» тестінің қайта бақылау кезіндегі пайыздық көрсеткіші**

Сонымен, стрестік жағдайдағы мінез-құлық және реакция түрлері бойынша тест сұрақтарынан алынған нәтиже – болашақ мамандардың техникалық құралдармен жұмыс жасай алуы ғана емес, сонымен қатар, сын тұрғысынан ойлау, ұсынылған ақпараттық материалды өңдеу және шығармашылық жұмыспен айналысу дағдыларын қажет етеді.

Осылайша, бұл түсініктер медиабілімді дамыту мәселелерімен де тығыз байланысты екендігі туралы тұжырым жасалады. Мысалы, зерттеуде берілген тест сұрақтарының ішінде мынадай жауаптар нұсқасы, атап айтсақ: өз уақытымды мұқият бөлуге тырысамын; мәселеге назар аударып, оны қалай шешуге болатынын ойлаймын; шешім қабылдай алмағаным үшін өзімді кінәлі сезінемін; кез келген жағдайда өзіме ең қолайлы істі жасаймын және т.б. сауалдар сын тұрғысынан және өз бетінше ойлау, өз бетінше шешім қабылдау сияқты шығармашылыққа, дербестікке негізделген сұрақтарды қамтиды.

Елбасы осы заманғы білім беру мен кәсіби даярлау, жаңа технологияларды, идеялар мен көзқарасты пайдалану, инновациялық экспериментті дамыту қажеттігі туралы айтады. Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілуі екендігіне баса назар аударады [18]. Бұл болашақ мамандардың іс-әрекетінің нәтижелілігі – тұлғалық өсу, кәсіби құндылықтар және мінез-құлық дағдыларын дамытумен тығыз байланысты екендігіне меңзейді. Мінез-құлықты қалыптастырудың негізгі шарты – болашақ мамандарды ақпараттық қоғамға бейімдей отырып, медиабілім арқылы медиасауаттылыққа тәрбиелеу. Медиабілім – медианы, бұқаралық ақпарат құралдарын, басқа да ақпарат көздерін тиімді пайдалануда сыни ойлау мен өмір бойы оқу дағдыларын дамытады, бұлар болашақ мамандардың әлеуметтенуі үшін аса қажетті дағдылар. Көптеген жағымсыз факторлардан туындаған мінез-құлық реакциясы – психикалық белсенділіктің төмендеуі мен нашар көңіл-күйді білдіреді. Егер адамның ішкі психологиялық энергиясы, жігері күшті болса, онда ол қандай қиындық болмасын өз бетімен шешуге бейім болады.

Қорытынды. Мінез-құлық стратегияларын анықтауға бағытталған тестік әдістеме бақылау және эксперименттік топтар бойынша жүргізілді. Нәтижесінде мынадай ұсыныстар жасалды: мінез-құлық дағдыларын қарым-қатынас үйлесімділігі арқылы дамытуға және психокоррекциялық іс-шараларды түрлендіріп жүргізуге баса назар аудару қажет. Еліміздегі ауқымды мемлекеттік стратегиялық бағыттардың бірі – болашақ мамандардың академиялық дербестігін кеңейте отырып, алға қойылған мақсат-міндеттерді өз бетінше шеше білуге қабілетті етіп тәрбиелеу. Бұл тұлғаның медиабілімін жетілдіруге және өзіндік даму арқылы белсенді субъект ретінде әрекет етуіне зор мүмкіндік береді.

Зерттеу 2021-2023 жылдарға арналған ғылыми, ғылыми-техникалық жобаларды гранттық қаржыландыру AP09563655 жобасы аясында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауы. – Нұр-Сұлтан, 2020 [Электрондық ресурс]: URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/ memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (өтінім берілген күні: 10.07.2021).

[2] Момбиева Г.А. Болашақ мамандарды кәсіби іс-әрекетке дайындаудың психологиялық мәселелері //Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршысы. Психология сериясы. – 2017. – № 4 (53). – 120-124 бб. [Электрондық ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190506064257.pdf (өтінім берілген күні: 01.07.2021).

[3] Sari A.I., Suryani N., Rochsantiningsih D., Suharno S. Digital Learning, Smartphone Usage, and Digital Culture in Indonesia Education: DOI 10.15507/1991-9468.098.024.202001.020-031 //Интеграция образования. – 2020. – Т.24. – №1. – С.20-31 (өтінім берілген күні: 01.07.2021).

[4] Исалиева С.Т., Момбек А.А., Улдахан Ш.М. Применение цифровых технологий в проектировании развивающей образовательной среды ВУЗа //Педагогика және психология. – 2020. – № 4(45). – бб.221-227. [Электронный ресурс]: URL: https://doi.org/10.51889/2020-4.2077-6861.27.

[5] Жилавская И.В. Медиаповедение личности. Материалы к курсу: Учебное пособие. – М.: РИЦ. – 2012. – 91с.

[6] Московкина Ю.Ю. Новые медиа как средства массовой информации //Молодой ученый. – 2018. – №52(238). – С.239-241.

[7] Ахметова Л. Медиаобразование в Казахстане: проблемы и перспективы //Проблемы массовой коммуникации: Материалы XXV Всероссийской научно-практической конференции. – 13-14 мая 2019. – Воронеж, 2019. – 149 с.

[8] Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика /жалпы ред. басқ. Е.Арын – Павлодар: ЭКО ҒӨФ, 2006. – 482 б.

[9] Art Silverblatt, Alexander Fedorov, Anastasia Levitskaya. Медиаграмотность: ключи к интерпретации медийных сообщений //Мир научных исследований. – 2016. – №1-6. – С.103-108.

[10] Бирюкова Ю.В., Новгородова Э.А., Кичкина Е.Г. Новые медиа как современная коммуникационная среда для взаимодействия сми и аудитории //Международный научно-исследовательский журнал. – Екатеринбург, 2021. – Ч.2. – № 2(104). – С.137-140. DOI: https://doi.org/10.23670/IRJ.2021.103.2.057 (дата обращения: 01.07.2021).

[11] Бухтияров И.В., Матюхин В.В., Рубцов М.Ю. Профессиональный стресс в свете реализации глобального плана действий по здоровью работающих //Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – № 3(45). – С.53-55.

[12] Тасболатов А. Күйзеліс – күй кетіретін дерт /Егемен Қазақстан. – 2017. – № 83 (29064). – б.8.

[13] Подкорытов В.С., Чайка Ю.Ю. Депрессии. Современная терапия. – М.: Мир. – 2013. – с.178.

[14] Герасимчук М.Ю. Депрессия: перспективы дифференцированной психофармакотерапии //Архив внутренней медицины. – 2016. – № 4(30). – С.8-13.

[15] Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М.: ПЕР-СЭ. – 2006. – 528 с.

[16] Норман С., Эндлер Д.Ф., Джеймс Д.А., Паркер М.И., Адаптированный вариант Крюковой Т.А. / Копинг-поведение в стрессовых ситуациях. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Института Психотерапии. – 2002. – С.442-444.

[17] Алферова М.А., Аристова И.Л. Эмоциональный интеллект и психологические теории эмоций // Universum: психология и образование. – 2017. – № 12(42) [Электронный ресурс]: URL: https://7universum.com/ru/psy/archive/item/5269 (дата обращения: 10.07.2021).

[18] Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның үшінші жаңғыруы, жаһандық бәсекеге қабілеттілі. Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы, 2017.

References

[1] KR Prezidenti K.Tokaevtyn «Zhana zhagdajdagy Kazakstan: is-kimyl kezeni» Kazakstan halkyna Zholdauy. – Nur-Sultan, 2020 [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/ memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (otinim berilgen kuni: 10.07.2021).

[2] Mombieva G.A. Bolashak mamandardy kasibi is-areketke dajyndaudyn psihologiyalyk maseleleri //Abaj atyndagy Kazak ulttyk pedagogikalyk universiteti Habarshysy. Psihologiya seriyasy. – 2017. – № 4(53). – bb.120-124 [Elektrondyk resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190506064257.pdf (otinim berilgen kuni: 01.07.2021).

[3] Sari A.I., Suryani N., Rochsantiningsih D., Suharno S. Digital Learning, Smartphone Usage, and Digital Culture in Indonesia Education: DOI 10.15507/1991-9468.098.024.202001.020-031// Integraciya obrazovaniya. – 2020. – T.24. – №1. – S.20-31 (otinim berilgen kuni: 01.07.2021).

[4] Isalieva S.T., Mombek A.A., Uldahan Sh.M. Primenenie cifrovyh tekhnologij v proektirovanii razvivayushchej obrazovatel'noj sredy VUZa //Pedagogika zhane psihologiya. – 2020. – № 4(45). – bb. 221-227. [Elektronnyj resurs]: URL: https://doi.org/10.51889/2020-4.2077-6861.27.

[5] Zhilavskaya I.V. Mediapovedenie lichnosti. Materialy k kursu: Uchebnoe posobie. – M.: RIC. – 2012. – 91s.

[6] Moskovkina Yu.Yu. Novye media kak sredstva massovoj informacii //Molodoj uchenyj. – 2018. – № 52(238). – S.239-241.

[7] Ahmetova L. Mediaobrazovanie v Kazahstane: problemy i perspektivy //Problemy massovoj kommunikacii: Materialy XXV Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 13-14 maya 2019. – Voronezh, 2019. – 149 s.

[8] Oryssha-қazaksha tusindirme sozdik: Pedagogika / zhalpy red. bask. E.Aryn – Pavlodar: EKO GOF, 2006. – 482 b.

[9] Art Silverblatt, Alexander Fedorov, Anastasia Levitskaya. Mediagramotnost': klyuchi k interpretacii medijnyh soobshchenij //Mir nauchnyh issledovanij. – 2016. – №1-6. – S.103-108.

[10] Biryukova Yu.V., Novgorodova E.A., Kichkina E.G. Novye media kak sovremennaya kommunikacionnaya sreda dlya vzaimodejstviya smi i auditorii //Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. – Ekaterinburg, 2021. – Ch.2. – № 2(104). – S.137-140. DOI: https://doi.org/10.23670/IRJ.2021.103.2.057 (data obrashcheniya: 01.07.2021).

[11] Buhtiyarov I.V., Matyuhin V.V., Rubcov M.Yu. Professional'nyj stress v svete realizacii global'nogo plana dejstvij po zdorov'yu rabotayushchih //Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. – 2016. – № 3(45). – S.53-55.

[12] Tasbolatov A. Kujzelis – kuj ketiretin dert / Egemen Kazakstan. – 2017. – № 83 (29064). – b.8.

[13] Podkorytov V.S., Chajka Yu.Yu. Depressii. Sovremennaya terapiya. – M.: Mir. – 2013. – 178 s.

[14] Gerasimchuk M.Yu. Depressiya: perspektivy differencirovannoj psihofarmakoterapii //Arhiv vnutrennej mediciny. – 2016. – № 4(30). – S.8-13.

[15] Bodrov V.A. Psihologicheskij stress: razvitie i preodolenie. – M.: PER-SE. – 2006. – 528 s.

[16] Norman S., Endler D.F., Dzhejms D.A., Parker M.I., Adaptirovannyj variant Kryukovoj T.A. / Koping-povedenie v stressovyh situaciyah. Social'no-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp. – M.: Izd-vo Instituta Psihoterapii. – 2002. – C.442-444.

[17] Alferova M.A., Aristova I.L. Emocional'nyj intellekt i psihologicheskie teorii emocij //Universum: psihologiya i obrazovanie. – 2017. – № 12(42) [Elektronnyj resurs]: URL: https://7universum.com/ru/psy/archive/item/5269 (data obrashcheniya: 10.07.2021).

[18] Nazapbaev N.A. Kazakctannyn ushinshi zhangypyy, zhahandyk bfcekege kabilettili. – Kazakctan halkyna zholdayy. – Almaty, 2017.

Изучение влияния поведенческих навыков на развитие медиаобразования будущих специалистов

К.Б.Сматова[1] , С.К.Алимбаева[1]*, А.К.Мажибаев[1]
[1]М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
(Тараз, Қазақстан)

Аннотация

В статье изучение влияния поведенческих навыков на развитие медиаобразования будущих специалистов рассматривается как актуальная проблема. Обосновано, что поведенческие навыки являются настоящим проявлением деятельности и общения. Доказано, что будущие специалисты, сочетая в своей практике теорию и практику, наряду с овладением профессиональными навыками, находят необходимое среди огромного количества информации, анализируют, формулируют и используют ее в своей практике по-новому. Установлено, что понятия «Медиаобразование», «Медиаграмотность», «Психологическое здоровье» и «Психологический иммунитет» взаимосвязаны. Проанализировано, что Медиа – не только носитель информации, но и обеспечивает процесс восприятия информации. С помощью специальной методики показано, что Копинг – это тип поведения, отражающий готовность к решению жизненных проблем и направленный на адаптацию к конкретной ситуации. Методика позволила выявить приоритетные копинг-стратегии.

Ключевые слова: поведение, медиа; медиаобразование; медиаграмотность; психологическое здоровье; стресс; медиаповедение; копинг.

Study of the influence of behavioral skills on the development of media education of future specialists

K.Smatova[1], S.Alimbayeva[1]*, A.Mazhibayeva[1]
[1]M.Kh.Dulati Taraz Regional University
(Taraz, Kazakhstan)

Abstract

In the article, the study of the influence of behavioral skills on the development of media education of future specialists is considered as an actual problem. It is proved that behavioral skills are a real manifestation of activity and communication. It is proved that future specialists, combining theory and practice in their practice, along with mastering professional skills, find what is necessary among a huge amount of information, analyze, formulate and use it in their practice in a new way. It is established that the concepts of «Media Education», «Media literacy»,

«Psychological health» and «Psychological immunity» are interrelated. It is analyzed that the media is not only a carrier of information, but also provides the process of information perception. Using a special technique, it is shown that Coping is a type of behavior that reflects a willingness to solve life problems and is aimed at adapting to a specific situation. The methodology made it possible to identify priority coping strategies.

Keywords: behavior, media, media education, media literacy, psychological health, stress, media behavior, coping.

Редакцияға 05.07.2021 қабылданды

МРНТИ 14.31.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.10*

*Е.Д.КАЛИНИЧЕНКО**

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан), elena_kalinich@mail.ru**

РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ У ЛИЦ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается развитие жизненных навыков у лиц с особыми потребностями как направление социальной адаптации. Согласно исследованиям и отчетам о клинических случаях показывают относительно стабильную картину проблем в социальной адаптации у детей, подростков и взрослых с особыми образовательными потребностями. Более того, есть некоторые признаки того, что последующие нарушения социализации могут быть связаны с неадекватно сформированными жизненными навыками. Некоторые из них включают неадекватную поведенческую оценку и отсутствие контролируемых исследований. Делается вывод, что будущие исследования могут быть сосредоточены на расширении диапазона социальных навыков, нацеленных на текущие программы; предотвращении социальной дисфункции во взрослой жизни путем более широкого применения жизненных навыков; дальнейшем изучении роли жизненных навыков в социализации личности с особыми потребностями.

Ключевые слова: жизненные навыки; потенциал; социальная адаптация; способности; особые потребности.

Введение. Жизненные навыки определяются как группа психосоциальных компетенций и межличностных навыков, которые помогают людям принимать обоснованные решения, решать проблемы, критически и творчески мыслить, эффективно общаться, строить здоровые отношения, сопереживать другим, справляться со своей жизнью и управлять ею здоровым и продуктивным образом. Термин «жизненные навыки» обычно используется для обозначения любых навыков, необходимых для успешного и эффективного решения жизненных проблем. Любой навык, который пригодится в вашей жизни, можно считать жизненным навыком. Для большинства людей завязывать шнурки, плавать, водить машину и пользоваться компьютером — это полезные жизненные навыки. Жизненные навыки могут быть направлены на личные действия или действия по отношению к другим, а также на действия по изменению окружающей среды, чтобы сделать ее благоприятной для здоровья [1]. Принимая во внимание данное определение, необходимо предложить молодежи эмоциональные, социальные и интеллектуальные инструменты, необходимые для достижения успеха в жизни — на личностном уровне, межличностном уровне, а также в рамках их сообщества и рабочих мест.

Актуальность. Человек должен чувствовать себя комфортно в своей способности управлять своей жизнью

дома, на работе и в общественных местах. Достижение этой цели требует сочетания концентрированного развития навыков в определенных областях и способности изменять свой подход к повседневным задачам [2]. Способность выполнять задачи с минимальной помощью так же важна дома, как и когда человек находится на работе, в школе или наслаждается развлекательными мероприятиями. Следовательно, функциональность в самых разных ситуациях зависит от жизненных навыков, которые человек развивает с течением времени. Для каждого человека это означает разные вещи. Человек с особыми потребностями может практиковать модифицированные методы выполнения повседневных задач; люди с тяжелыми формами инвалидности могут использовать вспомогательные устройства или нуждаться в помощи ассистента. На людей с разным уровнем способностей возлагаются те же задачи и обязанности, что и на всех остальных, если они хотят жить независимо.

Цель исследования: рассмотреть наличие способности справляться с требованиями и проблемами повседневной жизни у подростков с особыми потребностями, обучающихся профессиональным навыкам. Умеют ли они поддерживать состояние психического благополучия и демонстрировать это в адаптивном и позитивном поведении во время взаимодействия с другими людьми, своей культурой и окружающей средой?

Научная значимость. Одна из важных задач образования — обеспечить каждому ребенку достаточные условия для развития и воспитания. Крайне важно, чтобы у детей с особыми потребностями развивались способности, необходимые для самостоятельной жизни. Правильная форма ранних и синхронных усилий общества во многих случаях может предотвратить развитие заболеваний в будущем. На данном этапе необходим комплексный подход к изменению поведения, который концентрируется на развитии навыков, необходимых для жизни, таких как общение, принятие решений, мышление, управление эмоциями, уверенность в себе, повышение самооценки, сопротивление давлению со стороны сверстников и навыки взаимоотношений. Кроме того, необходимо рассмотреть важные смежные вопросы расширения прав и возможностей детей с особыми образовательными потребностями и направления их к возможностям самостоятельной жизни.

Методология исследования. Исследуемая выборка состояла из 32 человек (n = 12 мальчиков, n = 20 девочек) с особыми потребностями в возрасте от 15 до 20 лет, получающих образование в Алматинском колледже полиграфии. Участники ответили на анкету, которая была отправлена в электронном виде через WhatsApp семьям людей с особыми потребностями. В анкете задавались вопросы о сне, еде, физических упражнениях, курении, употреблении алкоголя и наркотиков, общении в кругу сверстников и со взрослыми людьми. Большинство опрошенных показали, что достаточно легко могут общаться со взрослыми людьми, но со сверстниками испытывают сильное стеснение и не могут наладить контакт. Многие ничего не знают о способах приготовления пищи, не умеют стирать и гладить свои вещи. При этом 90 % подростков показали резко отрицательное отношение к курению, алкоголю и наркотикам, никогда не пробовали и не испытывают желания, так как в их окружении нет людей подверженных данным привычкам. Анкета прошла статистическую обработку для извлечения данных для анализа. Анкетирование выявило низкий уровень развития жизненных навыков и самостоятельности у подростков. В общей сложности каждый второй ребенок в исследовании имеет трудности с общением, выполнением домашнего задания и самостоятельным приготовлением пищи в случае необходимости.

Базовые жизненные навыки обеспечивают легкодоступные инструменты для решения проблем или требований повседневной жизни подростков, начиная от управления

своими эмоциями и заканчивая принятием обоснованного решения. Она также помогает развить личность, таланты, умственные и физические способности детей, реализовать их истинный потенциал через познание себя и других, принятие эффективных решений для гармоничной совместной жизни в обществе [3]. Через обучение жизненным навыкам, молодое поколение можно оснастить базовыми навыками, необходимыми для перехода к продуктивной взрослой жизни (научить бороться со стрессом; справляться с тяжелые эмоции; повысить самооценку; развить эмпатию; научить внимательно слушать других; научиться ставить личные границы; ставить цели и добиваться их, принимать решения, решать проблемы, мыслить критически и творчески, использовать исполнительные функциональные навыки и научить оправляться от невзгод) [4].

Программа обучения основным жизненным навыкам для подростков должна быть основана на научно-обоснованной психосоциальной методологии, включающей когнитивно-поведенческую терапию, осознанность и деятельность по укреплению жизнестойкости. Эти навыки могут помочь молодежи лучше понять себя, ладить с другими и получить инструменты для преодоления неизбежных жизненных трудностей:

– Самопознание – знание себя самого и жизнь с самим собой. Этот предмет охватывает темы, которые способствуют отношениям и пониманию обучающихся самих себя, включая его мысли, чувства и поведение [5].

– Навыки межличностного общения – знание и жизнь с другими людьми: Уроки этой темы исследуют, как установить здоровые, уважительные отношения; уроки подчеркивают использование ненасильственного общения, самоутверждения и разрешения споров [6].

– Навыки мышления – принятие эффективных решений: Навыки, преподаваемые в этой теме, включают конкретные способы мышления и выполнения задач, чтобы молодежь могла принимать эффективные решения, ставить соответствующие цели и быть информированными потребителями информации [7].

Жизненные навыки – это различные способности, которые человек развивает в повседневной жизни. Они могут пересекаться и частично совпадать с профессиональными навыками, поскольку обычно являются общими навыками, которые вооружают вас миром. Самое лучшее в жизненных навыках, в отличие от других профессиональных или личных навыков, – это то, что их можно получить, просто живя [8]. Опыт, который человек переживает, помогает ему овладеть определенными способностями, такими как общение, самоуправление, этикет и другие мягкие навыки. Это могут быть широкие компетенции, которые проявляются во многих сферах жизни, что делает их жизненными навыками, а не просто профессиональными, техническими или личными навыками.

Ни для кого не секрет, что наша система образования не идеальна. Многим жизненным навыкам, которые нужны детям, не учат в школах или колледжах; вместо этого мы ориентируемся на программирование молодежи с отраслевыми навыками, чтобы подготовить их к трудовой деятельности [9]. Слишком часто это означает, что дети оканчивают среднюю школу или колледж, плохо подготовленные к решению более широких жизненных проблем. Хотя это важно, изучение структуры ячейки не научит, как снизить эскалацию конфликта, пока он не зайдет слишком далеко, и умение определять значение х – не научит человека не сдаваться под давлением. Жизненные навыки не только улучшают качество жизни, но и привлекательны для работодателей, которым нужны работники с психической стабильностью и хорошо подготовленными для решения задач и выполнения обязанностей, не указанных в описании должности [10].

Несмотря на то, что в своей жизни человек может приобрести множество навыков, от знаний до опыта, жизненные навыки, как

правило, особенно полезны. Поскольку они приобретаются по мере выполнения повседневных задач, жизненным навыкам всегда можно научиться. Ниже приведены некоторые из наиболее важных жизненных навыков, которые работодатели ищут в резюме и на собеседовании:

1. *Общительность.* Каждый может общаться, но именно общение эффективно отличает одного человека от остальных соискателей. Общение — это больше, чем просто четкое изложение своей точки зрения, это еще и умение слушать, уважать мысли других людей, быть дружелюбным и чутким, а также иметь уверенность в том, что высказать свое мнение. Работодатели постоянно ищут эффективных коммуникаторов, поэтому подросток должен знать о том, как применять эти навыки в личной и профессиональной жизни [11].

2. *Стрессоустойчивость.* Насколько человек может оправиться от неудач или критики? Работодатели хотят знать, что нового работника не отпугнут комментарии или критические замечания к его работе, поэтому они ищут устойчивых кандидатов [12]. Интервьюеры любят спрашивать на собеседовании, когда возникали проблемы в профессиональном плане или в чем заключалась самая большая проблема.

3. *Навыки принятия решений.* Это один из тех универсальных навыков, поскольку он затрагивает многие другие навыки и способности. Люди принимают решения каждый день, но важно то, как они подходят к ним. Решения включают рассуждения, логику, решение проблем и многое другое, поэтому работодатели ищут людей, которые учтут все факторы и выберут лучший вариант. Реализация этих решений также важна, поскольку требует командной работы, общения и лидерства — всех важных качеств, которые следует учитывать при выборе кандидата [13].

4. *Сотрудничество.* Хотя сотрудничество может показаться пассивным термином, на самом деле это очень активный навык. Сотрудничество с командой, начальством и всеми, с кем человек должен профессионально взаимодействовать, поможет координировать, сотрудничать и выполнять работу. Работодатели хотят знать, что их потенциальные сотрудники – гибкие командные игроки, поскольку большая часть работы вращается вокруг совместных усилий команды. Выделение опыта работы в команде и того, чего человек уже достиг, может стать отличным способом выделиться среди других кандидатов.

5. *Умение принимать конструктивную критику.* Подобно устойчивости, позитивное отношение к конструктивной критике – это отличительная черта, которую ценят работодатели. Никто не совершенен, и иногда человек допускает ошибки или просто делает то, что не соответствует ожиданиям начальника – и это нормально. Более важно, чтобы человек мог принять эту обратную связь, интегрировать ее в свою работу и улучшить работу в следующий раз. При приеме на работу работодатели ищут людей с определенными техническими или профессиональными навыками, но не менее важно найти людей, которые готовы учиться и хотят учиться на работе. В конечном итоге к этому и сводится принятие критики. И здесь жизненные навыки идут рука об руку с развитием и могут помочь ребенку с особыми потребностями добиться успеха в дальнейшей жизни [14].

Упражнения по развитию жизненных навыков, которые нужно включить в распорядок дня подростка, осваивающего рабочую квалификацию:

1. Сосредоточенность и самоконтроль. Дети должны следовать расписанию и распорядку дня, которые не только создают чувство безопасности, но и помогают научиться самоконтролю и сосредоточенности [15]. Необходимо сообщать подростку о том, что он должен сделать в течении дня. Необходимо организовать учебное помещение так, чтобы он знал, куда класть инструменты, рабочую одежду и личные вещи.

2. Взгляд на себя со стороны. Большинство детей не думают о чужой точке зрения, но это можно развить. Наблюдайте за тем, что

чувствуют другие, например: «Арсен очень огорчился, что не смог выполнить задание. Интересно, что мы можем сделать, чтобы ему стало лучше».

3. *Личное общение.* Дети нуждаются в личном общении с близкими контактами каждый день, чтобы развивать здоровые социально-эмоциональные навыки, включая способность понимать других и общаться с ними. Хотя темп, с которым они развивают эти навыки, может быть разным, детям необходимо научиться распознавать социальные сигналы и внимательно слушать. Они должны продумать то, что они хотят сообщить, и наиболее эффективный способ этим поделиться. Каждый день необходимо уделять время тому, чтобы слушать ребенка и отвечать ему, не отвлекаясь [16].

4. *Установление связей.* Настоящее обучение, происходит, когда человек может видеть связи и закономерности между, казалось бы, разрозненными вещами. Чем больше связей человек устанавливает, тем больше смысла он придает миру. Маленькие дети начинают замечать связи и закономерности при сортировке основных предметов домашнего обихода, таких как игрушки и носки [17]. При освоении профессии, простые действия, такие как выбор бумаги, подходящей для бланочной продукции, помогают им налаживать связи. Можно указать на более абстрактные связи в жизни или в профессии, которые вы замечаете, например: «Эту бумагу еще используют для печати школьных тетрадей».

5. *Критическое мышление.* Мы живем в сложном мире, в котором взрослые должны ежедневно анализировать информацию и принимать решения по множеству вещей. Один из лучших способов развить критическое мышление – это насыщенная, открытая игра. Важно убедиться, что у ребенка есть время каждый день играть одному или с друзьями. Эта игра может включать в себя выполнение ролей (пожарных или супергероев), собирание конструктора, настольные игры или физических игры, такие как метки или прятки. В процессе игры дети формулируют гипотезы, рискуют, пробуют свои идеи, совершают ошибки и находят решения – все это важные элементы построения критического мышления [18].

6. *Умение принимать вызов.* Одна из самых важных черт, которую люди могут развить в жизни, – это способность противостоять трудностям, восстанавливаться после неудач и продолжать попытки. Дети учатся принимать вызовы, когда взрослые создают среду с правильной структурой – не столько, чтобы ограничивать, но достаточно, чтобы они чувствовали себя в безопасности. Важно поощрять ребенка пробовать что-то новое и допускать разумный риск, например, подготовить доклад или презентацию. Предложить новый вызов, сосредоточиться больше на усилиях, чем на достижениях, например: «Научиться писать доклад, было действительно сложно, но вы продолжали пытаться. Отлично сработано» [19].

7. *Самостоятельное, заинтересованное обучение.* Ребенок, который любит учиться, становится взрослым, которому в жизни редко бывает скучно. Чтобы поощрять любовь к учебе, поощряйте чтение, игры и открытые исследования. Необходимо проявлять любопытство и энтузиазм к обучению в своей собственной жизни, вместе посещая библиотеку, подбирая доступные игры для урока, и позволяя навести порядок в кабинете.

Таким образом, обучение жизненным навыкам приводит к преодолению барьеров общения с родителями и другими людьми. Это позволяет молодым людям эффективно справляться со стрессовыми ситуациями, не теряя самообладания и не впадая в уныние, учится вежливо не соглашаться с использованием соответствующих сообщений “Я”, а навыки самоутверждения важны для развития самооценки, позитивного отношения, твердой позиции на ценностях, убеждениях и культурных различиях. Когда индивид овладеет всеми основными навыками справляться с трудностями, он почувствует себя более уверенным, мотивированным и выработает позитивное отношение к жизни, таким образом, примет более зрелое и взрослое решение, начнет

брать на себя ответственность за свои действия и, в свою очередь, воздержится от принятия риска и рискованного поведения и станет более полезным человеком для следующего поколения.

По результатам этого исследования был сделан вывод, что развитие жизненных навыков способствует развитию социальной сплоченности и компетентности подростков с особыми потребностями. По этой причине его следует включать в индивидуальный план обучения необходимые жизненные навыки, которые должны повышать и поддерживать уровни социального развития подростков с особыми потребностями, чтобы они могли адаптироваться к среде, в которой они живут.

При обсуждении результатов был сделан вывод, что будущие исследования должны быть сосредоточены на: 1) расширении диапазона социальных навыков, нацеленных на существующие программы обучения в профессионально-техническом образовании, 2) предотвращении социальной дисфункции во взрослой жизни путем более широкого применения жизненных навыков в процессе обучения, и 3) необходимо дальнейшее изучение роли жизненных навыков в социализации личности с особыми потребностями.

В заключении можно сказать, что жизненные навыки необходимы для: содействия здоровому развитию детей и подростков, первичной профилактики некоторых ключевых причин детской и подростковой смертности, болезней и инвалидности, социализации, подготовки молодежи к изменяющимся социальным обстоятельствам. Обучение жизненным навыкам способствует: базовому образованию, содействию обучению на протяжении всей жизни; качеству жизни; укреплению межличностных отношений.

Список использованных источников

[1] Чеснокова Е.Н. Формирование жизненных навыков подростков в процессе занятий спортивным ориентированием //Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2012. – №28. – С.1111-1113.

[2] Устенко Л.А. Социально-педагогические аспекты социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. – Ростов-на-Дону. – № 2. – 2011. – С.47-52.

[3] Чечельницкая С.М. Теория и практика обучения жизненным навыкам //С.М. Чечельницкая, С.Г. Косарецкий, Д.А. Шалаева, В.А. Родионов //Школа здоровья. – 2002. – № 1. – С.5-11.

[4] Игумнова О.В. «Жизненные» и «гибкие» навыки обучающихся: границы применимости понятий в педагогике //Теория и практика научных исследований: психология, педагогика, экономика и управление. – Новокузнецк.– 2019. – №4 (8).– С. 25-38.

[5] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

[6] Суворова Р.А. Психология деятельности: Учеб. пособие для вузов. – М.: МГУ, 2003. – 406 с.

[7] Общая психология: Курс лекций для первой ступени педагогического образования/ Сост. Е. И. Рогов. – М.: ВЛАДОС, 2000.– 448 с.

[8] Столяренко Л.Д. Основы психологии. 4-е изд. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 672 с.

[9] Шипилов В. Перечень навыков soft-skills и способы их развития [Электронный ресурс] – 2018. – URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (дата обращения 25.01.2021).

[10] Stepanov, Victor I. (2018). Развитие творческого потенциала личности студентов в процессе обучения. Tomsk State Pedagogical University Bulletin. 166-174. 10.23951/1609-624X-2018-5-166-174.

[11] Манелис Н.Г., Аксенова Е.И., Богорад П.Л., Волгина Н.Н., Загуменная О.В., Калабухова А.А., Панцырь С.Н., Феррои Л.М. Формирование жизненных компетенций у обучающихся с расстройствами аутистического спектра: Методическое пособие /Под общ. ред. Хаустова А.В. – М.: ФРЦ ФГБОУ ВО МГППУ, 2016. – 57 с.

[12] Мартин Ланик. Привычки лидера. Самые важные навыки за несколько минут в день. – М:. Манн, Иванов и Фербер, 2019.

[13] Формирование социально-бытовых навыков у детей с расстройствами аутистического спектра: Методические рекомендации/Авт.-сост. О.Ф. Богатая, 2019. – Сургут. С – 67.

[14] Чирова, Т.А. Формирование социально-бытовых навыков младших школьников с ограниченными возможностями здоровья в условиях школы-интерната //Актуальные вопросы современной педагогики: Материалы X Междунар. науч. конф. – Самара: АСГАРД, 2017. – С.75-77. – URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/212/11889/ (дата обращения: 13.07.2021).

[15] Организация работы по социально-бытовой адаптации детей-инвалидов: Учебное пособие. – М.: ФГАОУ АПК и ППРО, 2017. – 416 с.

[16] Черепанова О.Г., Башкатова Е.В. Образовательная среда как фактор формирования профессиональных компетенций обучающихся //В сборнике: Научно-исследовательские решения современной России в условиях кризиса. Материалы XXVI Всероссийской научно-практической конференции: в 2-х ч. – Ростов-на-Дону, 2020. – С.213-218.

[17] Калиниченко Е.Д. Развитие творческих способностей учащихся в профессиональном образовании // Особенности технолого-технической подготовки молодых специалистов [Электронный ресурс]: Сб. науч. ст. – Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2021. – 328 с.

[18] Prajapati, Ravindra & Sharma, Bosky & Sharma, Dharmendra. (2016). Significance Of Life Skills Education. Contemporary Issues in Education Research (CIER). 10. 1. 10.19030/cier.v10i1.9875.

[19] Life skill education for creative and productive citizens Dr. AR. Saravanakumar Assistant Professor, Department of Education (DDE), Alagappa University, Tamil Nadu, India.Journal of Critical Reviews, ISSN- 2394-5125 Vol.7, Issue 9, 2020.

References

[1] Chesnokova E.N. Formirovanie zhiznennyh navykov podrostkov v processe zanyatij sportivnym orientirovaniem //Izvestiya PGPU im. V.G. Belinskogo, 2012. – №28. – S.1111-1113.

[2] Ustenko L. A. Social'no-pedagogicheskie aspekty socializacii detej-sirot i detej, ostavshihsya bez popecheniya roditelej. – Rostov-na-Donu. – № 2. – 2011. – S.47-52.

[3] Chechel'nickaya S.M. Teoriya i praktika obucheniya zhiznennym navykam //S.M. Chechel'nickaya, S.G. Kosareckij, D.A. Shalaeva, V.A. Rodionov //Shkola zdorov'ya. – 2002. – № 1. – S.5-11.

[4] Igumnova O.V. «Zhiznennye» i «gibkie» navyki obuchayushchihsya: granicy primenimosti ponyatij v pedagogike //Teoriya i praktika nauchnyh issledovanij: psihologiya, pedagogika, ekonomika i upravlenie. – Novokuzneck.– 2019. – №4 (8).– S. 25-38.

[5] Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. – M.: Politizdat, 1977. – 304 s.

[6] Suvorova R.A. Psihologiya deyatel'nosti: Ucheb. posobie dlya vuzov. – M.: MGU, 2003. – 406 s.

[7] Obshchaya psihologiya: Kurs lekcij dlya pervoj stupeni pedagogicheskogo obrazovaniya/Sost. E.I. Rogov. – M.: VLADOS, 2000.– 448 s.

[8] Stolyarenko L.D. Osnovy psihologii. 4-e izd. – Rostov n/D: Feniks, 2001. – 672 s.

[9] Shipilov V. Perechen' navykov soft-skills i sposoby ih razvitiya [Elektronnyj resurs] – 2018. – URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (data obrashcheniya 25.01.2021).

[10] Stepanov, Victor I. (2018). Razvitie tvorcheskogo potenciala lichnosti studentov v processe obucheniya. Tomsk State Pedagogical University Bulletin. 166-174. 10.23951/1609-624X-2018-5-166-174.

[11] Manelis N.G., Aksenova E.I., Bogorad P.L., Volgina N.N., Zagumennaya O.V., Kalabuhova A.A., Pancyr' S.N., Ferroi L.M. Formirovanie zhiznennyh kompetencij u obuchayushchihsya s rasstrojstvami autisticheskogo spektra: Metodicheskoe posobie /Pod obshch. Red. Haustova A.V. – M.: FRC FGBOU VO MGPPU, 2016. – 57 s.

[12] Martin Lanik. Privychki lidera. Samye vazhnye navyki za neskol'ko minut v den'. – M:. Mann, Ivanov i Ferber, 2019.

[13] Formirovanie social'no-bytovyh navykov u detej s rasstrojstvami autisticheskogo spektra: Metodicheskie rekomendacii/Avt. – sost. O.F. Bogataya, 2019. – Surgut. S – 67.

[14] CHirova, T. A. Formirovanie social'no-bytovyh navykov mladshih shkol'nikov s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya v usloviyah shkoly-internata //Aktual'nye voprosy sovremennoj pedagogiki: Materialy X Mezhdunar. nauch. konf. – Samara: ASGARD, 2017. – S.75-77. – URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/212/11889/ (data obrashcheniya: 13.07.2021).

[15] Organizaciya raboty po social'no-bytovoj adaptacii detej-invalidov: Uchebnoe posobie. – M.: FGAOU APK i PPRO, 2017. – 416 s.

[16] Cherepanova O.G., Bashkatova E.V. Obrazovatel'naya sreda kak faktor formirovaniya professional'nyh kompetencij obuchayushchihsya //V sbornike: Nauchno-issledovatel'skie resheniya sovremennoj Rossii v usloviyah krizisa. Materialy XXVI Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii: v 2-h ch. – Rostov-na-Donu, 2020. – S.213-218.

[17] Kalinichenko E.D. Razvitie tvorcheskih sposobnostej uchashchihsya v professional'nom obrazovanii // Osobennosti tekhnologo-tekhnicheskoj podgotovki molodyh specialistov [Elektronnyj resurs]: Sb. nauch. st. – Cheboksary: Chuvash. gos. ped. un-t, 2021. – 328 s.

[18] Prajapati, Ravindra & Sharma, Bosky & Sharma, Dharmendra. (2016). Significance Of Life Skills Education. Contemporary Issues in Education Research (CIER). 10. 1. 10.19030/cier.v10i1.9875.

[19] Life skill education for creative and productive citizens Dr.AR.Saravanakumar Assistant Professor, Department of Education (DDE), Alagappa University, Tamil Nadu, India.Journal of Critical Reviews, ISSN- 2394-5125 Vol.7, Issue 9, 2020.

Әлеуметтік бейімделу бағыты ретінде ерекше қажеттіліктері бар адамдардың өмірлік дағдыларын дамыту

Е.Д.Калиниченко
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада ерекше қажеттіліктері бар адамдардың өмірлік дағдыларын дамыту әлеуметтік бейімделу бағыты ретінде қарастырылады. Зерттеулер мен клиникалық бақылаулардың деректері бойынша ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар, жасөспірімдер мен ересектердегі әлеуметтік бейімделу проблемаларының салыстырмалы түрде тұрақты көрінісі көрсетілген. Сонымен қатар, кейінгі әлеуметтенудің бұзылуы өмірлік дағдылардың жеткіліксіз қалыптасуымен байланысты болуы мүмкін кейбір белгілер бар. Олардың кейбіреулері мінез-құлықты жеткіліксіз бағалауды және бақыланатын зерттеулердің болмауын қамтиды. Болашақ зерттеулер: ағымдағы бағдарламаларға бағдарланған әлеуметтік дағдылар спектрін кеңейтуге; өмірлік дағдыларды пайдалануды кеңейту арқылы ересек жаста әлеуметтік дисфункцияның профилактикасына; ерекше қажеттіліктері бар адамдарды әлеуметтендірудегі өмірлік дағдылардың рөлін одан әрі зерттеуге бағытталуы мүмкін деген қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: өмірлік дағдылар; әлеует; әлеуметтік бейімделу; қабілеттер; ерекше қажеттіліктер.

Development of life skills of people with special needs as a direction of social adaptation

E.Kalinichenko
Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers the development of life skills in people with special needs as a direction of social adaptation. According to studies and clinical case reports, a relatively stable picture of problems in social adaptation in children, adolescents and adults with special educational needs is shown. Moreover, there are some indications that subsequent socialization disorders may be associated with inadequately formed life skills. Some of these include inadequate behavioral assessment and a lack of controlled research. It is concluded that future research may focus on expanding the range of social skills targeted at current programs, preventing social dysfunction in adulthood by increasing the use of life skills, and further research is needed on the role of life skills in the socialization of individuals with special needs.

Keywords: life skills; potential; social adaptation; abilities; special needs.

Поступила в редакцию 02.07.2021.

IISTI 14.35.07 https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.11

CAO RAN[1]*, L.SARSENBAYEVA[1]

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan), inna.ran@yandex.ru*, lyaziza_s@mail.ru

THE IMPORTANCE OF CULTIVATION OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION SKILLS OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF MULTICULTURALISM

Abstract

With the popularization of the internationalization concept of higher education, the field of international exchanges and cooperation between universities continues to expand, and the university campus has increasingly become an important place for the intersection of multiculturalism. In this multi-cultural context, the cross-cultural communication skills of teachers and students in colleges and universities are put forward new challenges. Having strong cross-cultural communication skills is not only an important embodiment of the improvement of the comprehensive quality of students, but also one of the important skills necessary for students in their study and work. The article reveals the factors of development of students' skills in mechanic-cultural communication.

Keywords: multiculturalism; cross-cultural communication; cross-cultural communication skills; communicative competence; multicultural environment; communicative competence.

Introduction. In the context of globalization, more and more states with different ethnic structures (multi – and mono-ethnic) are integrating into the global educational space. As the experience of student exchange programs shows, students from multi-ethnic countries are more willing to accept the specifics of a new culture. Currently, we can talk about the multicultural context of the modern educational process, which ensures the interchange and mutual enrichment of cultures.

We consider multiculturalism as an opportunity for self-realization of different ethnic and cultural groups, mutual exchange of values while ensuring the preservation of the identity of each culture.

The success of education and professional training in the conditions of academic mobility is ensured not only by learning language of the host country, but also by the student's adaptive abilities and his own willingness to accept the cultural specifics of other students during educational process. One of the leading factors of successful integration into a new educational environment is determined by the level of student's development in communicational skills and abilities.

The Declaration of the International Conference of Ministers of Education (China, 2015) notes the importance of developing and supporting international cooperation in the field of professional education [1].

Main body. The training and improvement of cross-cultural communication skills of students also reflects to some extent the degree to which universities adapt to the contemporary economic environment and better meet the needs of society for talent, which is one of the important indicators to measure the strength of colleges and universities. It provides a basis for modern colleges and universities to adjust the teaching curriculum, improve teaching methods and teaching management, and better achieve teaching goals. Therefore, cultivating cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism is of great significance to the personal growth of students and the reform of teaching.

Methods. In modern conditions of globalization, the flows of academic mobility of subjects of the educational process are increasing, which increases the requirements for the development of communication skills. Scientists from different countries reveal the problems of education in a multicultural educational environment. P. Milrud believes that communicative competence is an integrative personal resource that ensures the success of communicative activity. While communicative competence is a demonstrated area of successful communicative activity based on the acquired means of speech communication, supported by language skills and speech skills [2].

Z. Haji Iksan, Ef. Zakaria studied the communication skills of university students in Malaysia using a questionnaire that assessed the level of development of 10 basic skills. It turned out that during the study at the university, the skills that developed the most are skills of presenting yourself and communicating humbly [3].

N. Cshembry showed the possibilities of developing linguistic and cultural competencies at the regional level (Malta) in connection with professional employment [4].

Yejian Zhou reveals the possibilities of solving cross-cultural conflicts in the context of internationalization by showing as an example the transnational corporations [5]

Ukrainian scientist N. Bessarab notes the role of professional teacher's competence in the development of intercultural tolerance (N. Bessarab, 2021) [6]. D.V. Furth and K.O. Novikova reveal the didactic conditions for the formation of multicultural competence of students [7].

Russian scientists V.A. Goncharova, V.V. Aspatov (2021) consider educational urbanism, which is modeling the urban environment, integrating the resources of the university and urban space, as prospects of development in multicultural environment. This contributes to the formation of value-semantic orientations of students in different cultures [8]. T.A. Naumova and A.E. Prichinin consider the necessary level of ethno-tolerance as the leading factor of academic and professional success [9].

P.Rautakoski also presents the communicative competence as a complex whole in his works. Communicative competence means the ability to carry out speech activity by means of the studied language in accordance with the goals and the situation of communication within a particular field of activity. For a long time in the theory and practice of teaching, speech-language competence meant conscious or intuitive knowledge of the language system for constructing grammatically and semantically correct sentences, and its implementation meant the skills and abilities to demonstrate knowledge of the system through speech [10].

The following are factors affecting cross-cultural communication skills:

Cross-cultural communication is the process by which information senders from different cultural backgrounds share information with information recipients. Its communication process includes information, coding, channel, decoding, interpretation, feedback, background, noise and other elements [11]. First of all, multiculturalism is a prerequisite in cross-cultural communication. Communicators come from different cultural backgrounds, have different languages, religious beliefs, customs, values, etc., which makes the communication between communicators to transmit information, understand information, feedback information becomes more complex and more difficult; secondly, language is an important means to achieve cross-cultural communication.

Cross-cultural communication skills refer to the ability of students to correctly understand cultural differences, master and use effective means of communication, appropriate means of communication, and achieve the expected communication goals in a multicultural context. For communicators, the main obstacles to effective cross-cultural communication are anxiety and uncertainty. The factors that cause the communicator to feel anxious or uncertain come from three aspects: the motivation or willingness to communicate across cultures, the knowledge of cross-cultural communication, and the skills of cross-cultural communication [12].

In the Republic of Kazakhstan, which is known in the world as a multi-ethnic country with established traditions in multicultural relations, shows a stable interest in the issues of multicultural education. Kazakhstan's science highlights various aspects in the problem of forming students' communication skills in a multicultural educational environment:

– Internationalization of higher education (A. Kosherbayeva, S. Issaliyeva, 2020
– [13]; D. Zhantassova, 2021) [14];
– formation of intercultural communicative competence (R. Zhumalieva, A. Muratkyzy, 2020) [15];
– cross-cultural interaction in the professional training of specialists (A.R. Raimkulova, 2019) [16];
– formation of a multicultural personality of students (G.B. Isabekova, 2019) [17];
– motivation of foreign students studying in Kazakhstan (P. Dzhugal, M. Ospanova, 2020) [18].

Results and discussion. Thus, the factors affecting cross-cultural communication ability can be roughly divided into the following four aspects.

1) The environment in which the communicator is located. Cross-cultural communication requires a specific multicultural environment. In a relatively open society, people have many opportunities to engage with multiculturalism and are more likely to conceptually agree with the need for cross-cultural communication. Open environment and atmosphere, give people more opportunities and conditions for cross-cultural communication, attract people to understand, to learn from reference, so that communicators have a strong desire for cross-cultural communication.

2) The communicator's understanding and mastery of the means of communication. Language is the main means of communication. In cross-cultural communication, language differences are also the main obstacles to cross-cultural communication. Therefore, communicators master or master foreign languages, not only can better communicate with each other, but also enhance their confidence in cross-cultural communication.

3) Communicator's understanding and understanding of cultural differences. To communicate across cultures, communicators need to learn and understand relevant cultural background knowledge, such as taboos and customs in various countries. In this way, we can understand the deep meaning behind each other's behavior and avoid misunderstandings and conflicts.

Communicator's understanding of the communication process and good communication habits and communication skills. As can be seen from the communication process, in order to achieve the desired communication effect requires the communicator to be able to clearly and accurately transmit information, the recipient can correctly understand the information and its cultural connotation, and timely feedback of the necessary information; in addition, the communicator must also master the knowledge and skills of cross-cultural communication, develop good communication habits, and continue to practice; but also have the mentality of always learning, constantly improve and improve this skill.

4) Current situation and problem analysis of cross-cultural communication skills of students. According to O.F. Vasilyeva, the problems of communicative competence can be divided into methodological, linguistic, psychological and sociolinguistic. It is obvious that with this approach, the content of communicative competence is a methodically, linguistically, psychologically and socio-linguistically coordinated unity of all components that form communication situations, as well as the knowledge and skills necessary for students to understand and generate their own programs of speech behavior [19].

From what has been discussed above, we can conclude measures to develop and improve students' cross-cultural communication skills.

Combine the relevant factors that affect cross-cultural communication ability and the current reality. In order to improve and cultivate cross-cultural communication skills of college students, it is necessary to take targeted measures.

1. *Establish an open concept of learning and cultivate the desire to communicate across cultures.* In the 21st century, cross-cultural communication ability is an important aspect of college students' quality ability. In the context of internationalization of education, it is necessary to actively communicate with the international community and constantly learn the latest and most advanced knowledge achievements in order to keep up with the pace of development of the times [20]. Desire or motivation is the premise of action, with an open concept of learning, a strong desire for cross-cultural communication, it will be conducive to the communicator to take positive action to achieve and fulfill this desire.

2. *Establish appropriate institutional systems to create an environment and atmosphere conducive to cross-cultural communication.* The realization of the goal of cultivating talents to meet the needs of internationalization requires the guarantee of the system. Such as training systems, policies and measures to encourage teaching reform and innovation, etc. Extensive international cooperation and exchanges will be carried out to expand the number of teachers and students benefiting from cooperation projects. Invite foreign experts and scholars to give lectures, continue to increase the number and proportion of foreign students, etc., to create more opportunities and a more favorable environment for cross-cultural communication.

3. Improving teachers' cross-cultural communication skills, encouraging them to apply teachers' words and examples in teaching and demonstration effect on the improvement of cross-cultural communication skills of students, has a role that can not be ignored. To this end, we should pay attention to the improvement and training of teachers' relevant abilities and qualities, and encourage international academic exchanges. With the general improvement of teachers' language ability and cross-cultural communication ability, bilingual teaching in colleges and universities will inevitably bring more in the teaching reform of professional courses. Good teaching effect.

4. *Deepen teaching reform, adjust curriculum, so that more students can systematically accept the relevant knowledge learning.* With the changes in the environment, the relevant curriculum settings are adjusted accordingly, such as the establishment of cross-cultural communication, communication principles, management communication, cross-cultural management and other related courses as public elective courses, so that more professional students can systematically participate in learning. At the same time, improve the construction of necessary hardware facilities, such as increasing the number of subscriptions to foreign-language materials and books, improve the utilization rate of the network and so on. Organize participation in related activities or training programs, so that a larger proportion of students can have the opportunity to participate.

Through these measures, it is conducive to helping students form a strong desire to communicate, learn to master the basic knowledge of cross-cultural communication, and through some practical exercise, improve the methods and skills of communication, so that students in cross-cultural communication practice to establish self-confidence, grow in a more open environment, adapt to the needs of society in the new era of talent.

Conclusion. Thus, the analysis of modern research has shown problem's importance in forming communication skills by the context of multiculturalism. The educational institution should develop it's own strategy for creating an open tolerant developing educational environment. In addition, the organizational policy of the education should be aimed at studying its teachers modern technologies for the development of intercultural communication skills. Also an important aspect is in invitating foreign teachers, which will contribute to the policy of multiculturalism. An important role is played by the constant updating of educational programs aimed at the formation of communicative intercultural competencies. The flexibility of the programs involve a variety of forms of classes and elective courses aimed at consolidating communication skills.

References

[1] Qingdao Declaration: International conference on ICTandPOST-2015 Education: Seizedigital opportunities, lead education transformation. – 23-25 May 2015, Qingdao,the People's Republic of China [Electronic resource]: URL: https: //iite.unesco.org/files/news /639212/ Qingdao % 20Declaration.pdf (data of access: 24.09.2021).

[2] Мильруд Р.П. Коммуникативность языка и обучение разговорной грамматике (упрощенным предложениям) //Иностранный язык в школе. – 2002. – №2. – С.15-22.

[3] Haji Iksan Z., Zakaria Ef. Communication Skills among University Students. Procedia - Social and Behavioral Sciences, October 2012. – P.71-76 [Electronic resource]: URL: DOI:10.1016/j.sbspro.2012.09.247.

[4] Cshembry N. Developing Linguistic and Cultural Competence: Participants' Evaluation of A Maltese Language and Culture Awareness Program. Advances in Social Sciences Research Journal, May. 2021. – № 8(5):251-260 [Electronic resource]: URL: DOI:10.14738/assrj.85.10195.

[5] Cshembry N. Developing Linguistic and Cultural Competence: Participants' Evaluation of A Maltese Language and Culture Awareness Program. Advances in Social Sciences Research Journal, May. 2021. – № 8(5):251-260 [Electronic resource]: URL: DOI:10.14738/assrj.85.10195.

[6] Bessarab N.A. Improving professional competence of teachers as a condition for educating intercultural tolerance of primary school students //Pedagogy and psychology, 2021 – №2 – P.40-47 [Electronic resource]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210528112217.pdf (data of access: 24.09.2021).

[7] Furth D.V., Novikova K.O. Didactic conditions of senior student's policultural competence development // Young Scientist, 2016 – № 6(33). – P.473-476 [Electronic resource]: URL: http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/6/117.pdf (data of access: 24.09.2021).

[8] Гончарова В.А., Аспатов В.В. Московский мегаполис как образовательная среда в системе межкультурного образования //Всестник высшей школы Alma mater, 2021. – № 4 – С.27-33 [Electronic resource]: URL: https://doi.org/10.20339/AM.04-21.027 (data of access: 24.09.2021).

[9] Наумова Т.А., Причинин А.Е. Формирование этнотолерантности у студентов как фактор их профессиональной успешности //Всестник высшей школы Alma mater, 2021. – №5 – С.64-68 [Electronic resource]: URL: https://doi.org/10.20339/AM.05-20.064 (data of access: 24.09.2021).

[10] Rautakoski P. et al. Communication skills predict social-emotional competencies //Journal of Communication Disorders 93 (2021) [Electronic resource]: URL: https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2021.106138 (data of access: 24.09.2021).

[11] Иванченко Т.Ю. Cross Cultural Communication and Creativity in Foreign Languages Teaching and Learning // Молодой ученый. – 2013. – № 4(51). – С.561-564 [Electronic resource]: URL: https://moluch.ru/archive/51/6587/ (data of access: 24.09.2021).

[12] Kiessling C, Fabry G. What is communicative competence and how can it be acquired? GMS J Med Educ. 2021 Mar 15;38(3): Doc49 [Electronic resource]: URL: doi: 10.3205/zma001445. PMID: 33824885; PMCID: PMC7994879 (data of access: 24.09.2021).

[13] Кошербаева А.Н., Исалиева С.Т. Теория и практика интернационализации университетов в условиях глобальных вызовов времени // Педагогика и психология. – 2020. – № 3. – С.188-195 [Electronic resource]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/46 (data of access: 24.09.2021).

[14] Jantassova D. Internationalization of higher education as a factor in the competitiveness of a technical university // Pedagogy and psychology. – 2021. – № 1. – P.54-61 [Electronic resource]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210528112217.pdf (data of access: 24.09.2021).

[15] Zhumalieva R., Muratkyzy A. Intercultural communicative competence: findings from competence – based approach // Pedagogy and psychology. – 2020. – № 1. – P.54-61 [Electronic resource]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210528112217.pdf (data of access: 24.09.2021).

[16] Raimkulova A.P. Intercultural interaction and prerequisites of the of Kazakhstan composer school development // Pedagogy and psychology. – 2019. – № 3. – P.5-12 [Electronic resource]: URL: http://rmebrk.kz/journals/5794/47781.pdf (data access: 24.09.2021).

[17] Isabekova G.B. Steps of formation of the polycultural personality in conditions of professional education //Pedagogy and psychology. – 2019. – № 2. – P.123-130 [Electronic resource]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190622061138.pdf (data of access: 24.09.2021).

[18] Cshembry N. Developing Linguistic and Cultural Competence: Participants' Evaluation of A Maltese Language and Culture Awareness Program. Advances in Social Sciences Research Journal, May. 2021. – № 8(5):251-260 [Electronic resource]: URL: DOI:10.14738/assrj.85.10195.

[19] Васильева О. Ф. Лекции по методике преподавания РКИ [Electronic resource]: URL: https://www.twirpx.com/file/686309/ (data of access: 24.09.2021).

[20] Junod Perron N, Sommer J, Louis-Simonet M, Nendaz M. Teaching communication skills: beyond wishful thinking. Swiss Med Wkly. 2015 Feb 9; 145:w14064 [Electronic resource]: URL: doi: 10.4414/smw.2015.14064. PMID: 25664624.

Мультикультурализм жағдайында студенттердің мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытудың маңызы

Цао Жань[1], Л.О.Сарсенбаева[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Жаһандану жағдайында мультикультурализмнің тенденциялары артып келеді. Жоғары білімді интернационализациялау тұжырымдамасының танымал болуымен халықаралық алмасу мен университеттер арасындағы ынтымақтастық өрісі кеңеюде. Университет ортасы барған сайын мультикультурализм көрінісінің маңызды орнына айналуда. Бұл көпмәдениетті жағдайда колледждер мен университеттер оқытушылары мен студенттері үшін мәдениетаралық қарым -қатынас дағдыларын қалыптастыруда жаңа міндеттер туындайды. Күшті мәдениетаралық дағдылардың болуы оқушылардың білім сапасын жан -жақты жақсартудың маңызды көрінісі ғана емес, сонымен қатар кәсіптік оқытуда оқушыларға қажетті маңызды шарттардың бірі болып табылады. Мақалада әр түрлі елдердің ғалымдарының көпмәдениетті білім беру ортасындағы білім сапасы мәселесіне қазіргі көзқарастарының талдауы берілген. Оқушылардың мәдениетаралық қарым -қатынас дағдыларын дамытудың факторлары мен шарттары ашылды.

Түйін сөздер: мультикультурализм, мәдениетаралық қарым -қатынас, мәдениетаралық қарым-қатынас дағдылары; коммуникативтік құзыреттілік; көпмәдениетті орта, коммуникативтік құзыреттілік

Важность развития межкультурных коммуникативных навыков студентов в контексте мультикультуризма

Цао Жань[1], Сарсенбаева Л.О.[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В условиях глобализации возрастают тенденции мультикультурализма. С популяризацией концепции интернационализации высшего образования область международных обменов и сотрудничества между университетами продолжает расширяться. Университетская среда все больше становится важным местом проявления мультикультурализма. В этом многокультурном контексте возникают новые задачи по формированию навыков межкультурного общения преподавателей и студентов колледжей и университетов. Наличие сильных навыков межкультурного общения является не только важным воплощением всестороннего улучшения качества образования учащихся, но и одним из важных условий, необходимых учащимся в профессиональной подготовке. В статье приводится анализ современных подходов ученых разных стран на проблему качества обучения в условиях поликультурной образовательной среды. Раскрываются факторы и условия развития у студентов навыков межкультурного общения.

Ключевые слова: мультикультурализм; межкультурное общение; навыки межкультурного общения; коммуникативная компетентность; мультикультурная среда; коммуникативная компетентность.

Received: 04.07.2021.

МРНТИ 14.01.77 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.12*

S KARAUYLBAYEV[1], A. ZHUMABAEVA[1], A. KALYMBET[1]*

[1]Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty (Taraz, Kazakhstan)
karauylbaev.s.k@gmail.com, azhm946@gmail.com, 98karasha@gmail.com

IMPLEMENTATION OF AN ORAL DIALOGUE BASED ON A NEURAL NETWORK OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ONLINE PLATFORM IN SECONDARY SCHOOL

Abstract

Today in society there is a need for artificial intelligence that teaches schoolchildren through oral communication, questions and answers. In the first quarter of the 2020-2021 academic year, secondary school teachers in Kazakhstan spent more time checking students' written responses compared to traditional teaching in previous years. At this time, the teachers noted that there was not enough time to verbally explain the lessons and provide high-quality oral feedback to all students. To solve this problem, we propose to use an artificial intelligence neural network to verbally explain the topic of the lesson in an online learning platform.

The proposed article analyses and investigates the methodology for the implementation of oral teaching of schoolchildren using artificial intelligence neural networks in online learning in general education schools. The neural network recognizes a school textbook and processes it in a text and audio editor. oral explanation to the student of the theoretical material from the textbook alternates with the assessment of the student's voice response. An online demonstration of ways to solve programming problems is carried out in an online editor installed on an online platform. The proposed online platform can be effectively used in traditional face-to-face education.

Keywords: online platform for online learning; methods of creating internet platforms; dialogue with artificial intelligence.

Introduction. A large-scale experiment is being carried out in many countries during the pandemic to test distance learning technologies capabilities. More than 90 per cent of students in 185 countries around the world by the end of March 2020, according to UNESCO, had become participants in distance learning around the world, in connection with the corona virus pandemic [1]. Teachers, trying on in all lessons, in all areas of study, conclude for themselves on the use of ICT in teaching [2]. Among them are the risks associated with:

– using passive teaching methods in distance learning (passive video viewing, limited to reading or watching a presentation);

– lack of teachers' time to develop quality content;

– unequal access of students to the Internet, unequal capabilities of devices (smartphones, laptops, tablets, computers, etc.).

Unequal access of students to the Internet led to a lack of time or a discrepancy in the teacher's time for an individual oral explanation of the educational material. To intensively switch to distance technology, most teachers and scientists worldwide began to actively share their high-quality online resources, becoming members of online teacher communities. At the same time, the practice also suggests a positive impact of the experience of using distance learning: in the future, along with face-to-face learning, the best online learning practices will probably be used. Online platforms Google Classroom, moodle, daryn.online, kundelik.kz, bilimland.kz, bilimal.kz, imektep.kz are used for online education in secondary schools in Kazakhstan.

In the first quarter of the 2020-2021 school year, secondary school teachers in Kazakhstan spent more time checking students' written responses than traditional teaching in previous years. At this time, teachers noted that there was not enough time for oral explanation of the lessons and for conducting high-quality oral feedback with all students.

Oral discussion of a new lesson topic is especially important for most secondary school students. For the first time, students get acquainted with new definitions, phenomena, rules, theorems, and programming languages. Most students need a conversation with a teacher to resolve their difficulties. Difficulties can be associated with selecting the object of research, its characteristics and the concept of the essence of the issue. New educational information may be too abstract or not linked with the student's previous knowledge and experience.

Although online educational platforms used by educational institutions contain educational materials (presentations, texts, videos, etc.), tasks to consolidate the topic of lessons (exercises), forms of knowledge assessment (tests, surveys), this is not enough for a high-quality oral explanation educational material for the student in distance learning.

Since video communication applications such as WhatsApp, Zoom and Skype were not originally designed for the education system, teachers have difficulty making eye contact with 30 students in a class at the same time. School teachers also note the lack of time to discuss incomprehensible questions about the lesson assignments. To analyze the effectiveness of online learning platforms in recent years, we have studied pedagogical research on the use of neural networks that comprehensively track learning processes in online learning platforms based on publication sources in Web of Science and Scopus [3].

The article provides for two goals:

– how it is possible to implement an oral dialogue of an artificial intelligence neural network with schoolchildren based on a textbook;

– connection of the online learning methodology of the artificial intelligence neural network with Internet pedagogy, the learning platform.

Theoretical background. The activity-based approach to learning and the theory of cognitive learning were used as a theoretical basis. However, at the same time, the formation of primary knowledge among students using innovative information technologies is the basis for the adoption of Internet pedagogy as a new branch of pedagogical science.

Internet pedagogy considers in a complex the problems of distance learning, learning in augmented reality, in virtual reality.

It is essential to create a unified online learning platform around the world.

Looking at the scientific literature, we noticed that the term "virtual world" is divided into several categories. Girvan Carina discusses the definition and meaning of the word "virtual world", and the history of the term in the article "What is a virtual world? Definition and classification" [4]. In 2008, Bell and Schroeder provided an initial platform for developing a standard definition of the term "virtual worlds" [4]. However, over the past ten years, the meaning of this term has not been finalized. Instead, there were conflicts in the literature using new terms, sometimes used to classify types of virtual worlds, while others were used synonymously. Also, interest in virtual reality's potential has increased recently, leading to more confusing terms. It is known that this term does not have a precise universal definition. In his article, Girvan Carina introduces a new framework for identifying virtual worlds and discusses the user experience and technical capabilities required for a virtual world.

Online learning theories are currently being refined, as online learning still does not involve the oral dialogue of artificial intelligence with the learner. There is a need to create Internet pedagogy as a new area of pedagogy. It is also necessary to define the boundaries of training and education in online learning.

Materials and methods. The following research methods were used:

– Empirical research methods (observation, survey);

– Theoretical research methods (analysis, modeling).

Empirical research methods – observation and comparison are used to assess the current state of online education. Initial information was collected from school teachers in Zhambyl oblast through remote interviews and surveys. School teachers use online platforms moodle, Google Classroom, daryn.online, kundelik.kz, bilimland.kz, bilimal.kz in online learning (Figure 1).

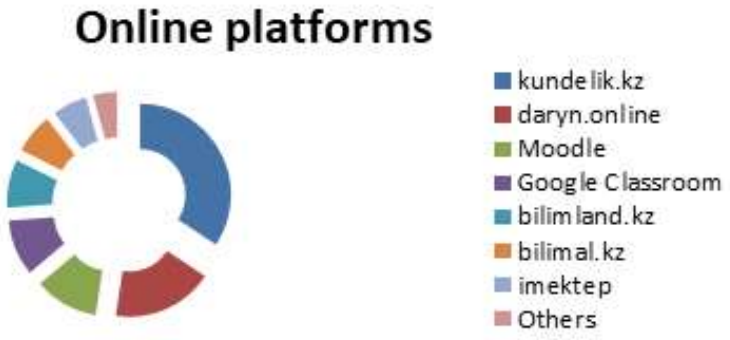

Figure 1. **Online platforms used in secondary schools in Zhambyl region**

Teachers report that they do not have enough time to create quality digital content for the class. In the first quarter of the 2020-2021 academic year, secondary school teachers in Kazakhstan spent more time checking student responses compared to traditional teaching in previous years (Figure 2). The teachers conducted online consultations with schoolchildren and their parents using video calling applications.

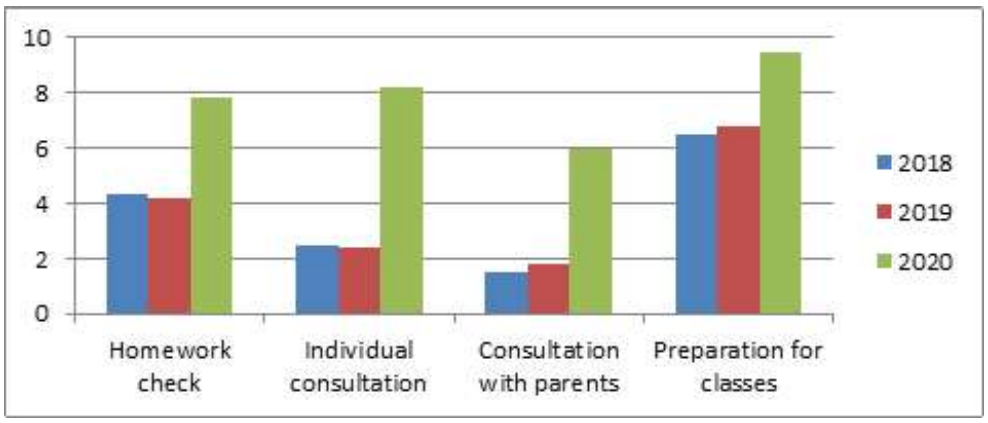

Figure 2. **Average weekly time spent by school teachers on extracurricular activities**

Teachers noted that the time for individual consultation with schoolchildren and their parents and preparation of digital content for classes also increased. The following Figure 3 shows the applications used by teachers to communicate with students.

Figure 3. **Applications used by teachers for dialogue with students**

Teachers used WhatsApp to exchange messages and make internet calls 82 per cent of the time. In secondary school, the Zoom program was used. In the middle classes, Zoom was used for monitoring once a week. The young teachers used Skype and Instagram. Our study also relied on official sources of secondary education institutions in Kazakhstan on the Internet on this issue. The theoretical research analysis method was used to create a method of oral dialogue of the artificial intelligence neural network with schoolchildren. We analyzed 233 articles on innovative learning published from 2017 to 2019 in the Web of Science database and 113 articles found by the keyword "neural networks in learning".

Results. Teachers' experience in using online learning has shown the need to create an oral dialogue technique based on an artificial intelligence neural network in an online secondary school education platform.

There are preconditions for improving distance learning in modern society - this is the use of chatbots, text generation programs, dialogue with artificial intelligence Siri, Sophia and Alice.

Based on the analysis of online learning experiences, we have created an online learning technique for a neural network with artificial intelligence, which implements oral dialogue on an Internet platform at school (Figure 4).

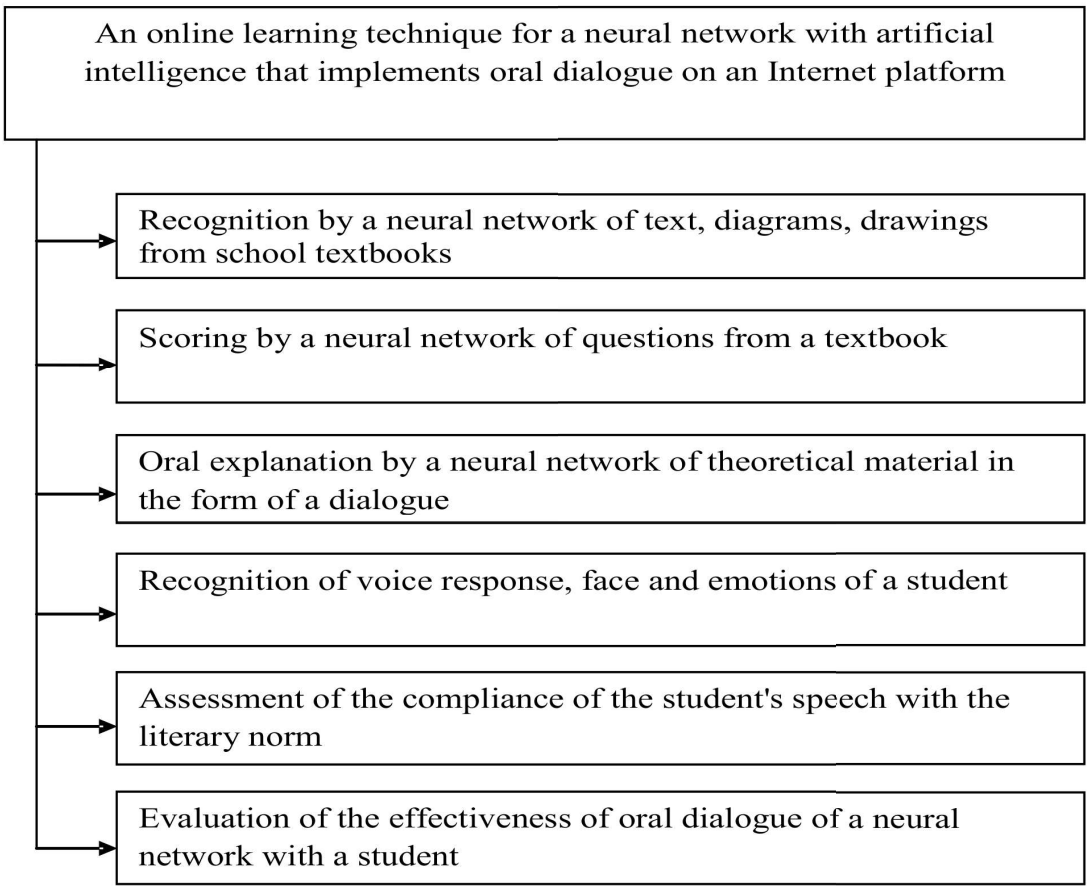

Figure 4. **Scheme of the Online training methodology for a neural network with artificial intelligence implements oral dialogue on an Internet platform**

We believe that the creation of an artificial intelligence neural network that implements oral dialogue on an Internet platform for online education in secondary school consists of the following components:

– recognition of text, diagrams, drawings from school textbooks by a neural network;
– voicing questions from the textbook;
– oral explanation of theoretical material in the form of questions and answers;

– recognition of the student's voice response;

– face recognition and student emotions;

– assessing the compliance of the student's speech with the literary norm;

–determining the strategy of effective oral dialogue of the neural network with the student;

–flexibility in the choice of learning strategies depending on the student's motivation and academic performance.

If the student does not perform active learning activities for a certain period, the neural network activates the necessary option for organizing the student's learning activities. The beginning and end of the lesson are carried out automatically without the participation of the teacher. If necessary, the student's answer is automatically checked using a neural network, and the grade is set at a time predetermined by the teacher. The learning strategy in an online platform built with a neural network can be flexible depending on parents and teachers' requirements. The neural network checks the student's oral response and corrects some errors according to the teacher's pre-selected conditions.

After the theoretical material, questions are given on self-control of the assimilation of educational material in all textbooks. Here is an example from the textbook "Informatics" for the 6th grade of a comprehensive school [5]. In the 3D graphics section, after the textbook's explanatory text, there is an instruction for the action: "Answering questions." Then five questions are given:

1. What is 3D graphics?

2. What programs for 2D and 3D graphics do you know?

3. What do you know about SketchUp?

4. How is SketchUp different from other 3D software?

5. What templates are there in the program?

The answers to these questions are contained in the explanatory text of this topic.

In online education, schoolchildren study electronic textbooks, but many students find it challenging to install the program on a computer on their own, choose an emulator and run listings. Although the student reads and understands textual information in a textbook about a computer program, in practice, errors in running the program on a computer are possible.

Using an online editor in teaching computer science in secondary school will allow:

– learn how to create 3D objects without installing the program;

– online programming results are displayed visually;

– the transition from simple to complex is accompanied by the help and hint of the neural network;

– learning takes place based on the student's actions;

– students develop the skills of independent information search, program development.

The neural network uses text recognition software to highlight questions, discussions, and explanatory text based on language markers. The elements that make up the text (heading, explanatory part of the text, questions, tasks) can, using generative grammar principles, be voiced in several styles (popular science and oral spoken). She should explain the educational material in parts, and every three or four sentences (syntactic whole) ask oral questions to the student. The artificial intelligence neural network evaluates the student's listening and response process by observing their face. The student's answer is recorded as an audio file and converted into text format. With quick and correct answers, she encourages the student's answers. To approve the status of good academic performance, the program issues questions from the previous sections in no particular order. If necessary, the material is explained several times. This can happen at the request of the student. Or until the student reaches a certain threshold.

In the case of repeated incorrect answers of the student, the neural network program warns the teacher and the student's parents via email. In these cases, the reasons can be eliminated: a separate room or area in the house for one student is allocated, a different time of day is chosen for the lesson, the situation of the student's health or illness is clarified. Other reasons are also possible. The neural network compares the student's oral response with the template and verbally informs the student about errors.

Discussion. Virtual reality technology allows teachers and students to feel like a participant in a virtual environment in the visual, auditory and sensory three-dimensional worlds and get a new education level.

In some cases of teaching disciplines of geosciences and nature, oral dialogue with a neural network must be combined with virtual glasses. Nearpod VR Virtual Glasses allow you to convert workflow materials created in pdf, jpegs, ppts formats to 3D and create a 3D virtual tour accessible on any device (iPad, Chromebook, Mac or PC).

Elements of a computer game are also studied in distance education. For example Horacio Rodriguez Guillermo and others compared a traditional Kteacher virtual course with a traditional distance learning method using the Kinect tool [6] in a Kinect-Based Approach to Enhance Students' Learning Experience. Sometimes the explanation of the topic of the lesson should be carried out playfully. In this case, the artificial intelligence neural network uses educational games as a warm-up during the lesson. Zhang Yongjiang provides an introduction to the development of WebGL-based Virtual Teaching Platform for Mold Design [7]. There are, of course, experiences in tracking the digital traces of trainees. Several studies clarify the characteristics of users in the virtual world. For example, large amounts of student data were tracked within the university's virtual campus's educational platform, and student fingerprints were analyzed in four groups: user behavior, user activity, content activity, and forum activity [8]. Although the use of artificial intelligence in teaching English [9; 10] and the Chinese programming learning platform [11] has been described, the neural network did not perform the functions of oral learning. Of course, some researchers [12; 13] and others. The use of neural networks in education is implemented using limited functions (for example, real-time testing in education using a student-eye-movement-monitoring program). In recent years, quite a lot of research has been published on innovative pedagogy [14; 15; 16], in some regions of digital education [17; 18; 19]. For such a long time, new terms have been introduced - virtual pedagogy, communication pedagogy, interactive pedagogy [20], digital pedagogy [21; 22] seem to be synonyms at first glance, but if you analyses the teaching aids, the dominant teaching technology becomes clear. In higher education, virtual worlds are applied in virtual lectures, virtual labs, virtual field trips, simulations, creations in the world, games, assessment, and socialization [23]. The conducted pedagogical experiments have shown the effectiveness of using ICT in education. However, to systematize knowledge in this area, it becomes necessary to develop Internet pedagogy dealing with training and education issues through single access to Internet resources.

Comparing the connotations of the terms defining innovative teaching methods, we can see that the term "Internet pedagogy" is the most generalized and collective. It implies the combination of the above teaching methods used through the Internet. Thus, it can be determined that Internet pedagogy is a branch of pedagogy, a separate search engine that implements the principles of e-learning for learners of all ages, categories, stakeholders, based on single quick access to all e-materials of distance learning. In some countries, the adoption of distance learning technology as a form of education at the legislative level is being discussed.

In this case, the question arises of defining the principles and mechanisms of online learning. It is necessary to clarify the boundaries of confidential information of an individual taken to preserve his constitutional rights to freedom.

Principles of Internet Pedagogy:

– quick search for information on pedagogy in a separate browser;

– qualitative analysis of content, assessing the implementation of the principle of humanism and universal values in Internet resources;

– for consumers.

– focus on age-related and organizational forms of education (for preschoolers, schoolchildren, schoolchildren, teachers, scientists, parents, etc.);

– self-regulated learning (implementation of the principles of developmental education for a specific person in Internet resources, health-saving technologies, reducing the load on the student with the possibilities of individualizing approaches);

– connection between theory and practice (hyperlinks to the achievements of the best pedagogical practices of universities, schools, mobile feedback);

– the activity of trainees during distance learning (previously agreed upon in the conditions of training or consulting, expressed in regular online actions, strategies for individual developmental learning);

– interactivity and clarity of educational material, achieved by variations of presentation in the form of presentations, computer educational games, online puzzles, online/ offline quests, etc .;

– ease of use of the interface for parents, children;

– trust in the pedagogical approaches of the authors of online resources, courses;

content security

Internet pedagogy distributes its resources according to the indicated categories. She not only provides the requested information but also analyses views, preferences, and self-control. At this stage, it is necessary to take into account the experience of open educational resources and the development of computer 3D educational games [24; 25] having analyzed the choice of hardware and software. Artificial intelligence neural networks have been effectively used in teaching through oral dialogue [26; 27; 28; 29]. In traditional education, the teacher's oral interpretation of educational material in school teaching plays an essential role in forming an internal assessment, the student's worldview.

An artificial intelligence neural network can replace the teacher's function of verbally explaining and reinforcing lessons for an effective online learning organization. In a distance learning environment, the teacher should devote more time to the student who finds it difficult to work independently.

Conclusions. The effectiveness of distance learning technologies will be realized by integrating active, playful online teaching methods with an oral dialogue of an artificial intelligence neural network. Modeling an oral dialogue based on a neural network with artificial intelligence is especially important when training is individual work with students in distance education. With the proper instructional design, artificial intelligence neural networks can save secondary school teacher time during online teaching. The artificial intelligence neural network collects statistical data, provides it to the teacher for analysis, and simplifies assessment work. The artificial intelligence neural network's primary goal is to conduct online teaching of schoolchildren in the form of oral dialogue and formative assessment of educational skills. Changes in the methodology and theory of pedagogy resulting from the use of ICT in teaching have defined a new frontier of pedagogy as an academic discipline and a methodology for forming a new society.

This study has shown the need to create a unified search platform for Internet pedagogy. As a separate branch of a pedagogical science, the subject, principles of Internet pedagogy, have been determined. Many online learning methods have not been fully utilized due to incomplete perception of the digital environment or the lack of established methods for their implementation.

Teachers and scientists' role in the information world has grown as they teach and educate progressive youth in the most advanced achievements of science and technology.

Every society strives to obtain the most advantageous position in the context of globalization of economic processes. In developed countries, most of the adult population receive higher education, contributing to the formation of a high standard of living in society. Despite the difference in the economic situation over time, information culture will be developed in all countries. The task of modern pedagogy is to prepare a new digital generation, educate universal human values, such as humanism, the desire for scientific progress in the name of humanity and peace; helping teachers and academics pool pedagogical resources.

References

[1] Education: From disruption to recovery [Elektronnyj resurs] Retrieved from https://ru.unesco.org/covid19/educationresponse (data obrashcheniya 27.07.2021).

[2] Winthrop, Rebecca. Top 10 risks and opportunities for education in the face of COVID-19. [Электронный ресурс] Retrieved from https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2020/04/10/top-10-risks-and-opportunities-for-education-in-the-face-of-covid-19/ (data obrashcheniya 30.07.2021)

[3] Karauylbaev S.K., Artyuhina M., Zhumabaeva A.M., Muratova G.I. Granicy razvitiya internet pedagogiki // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №2 (39). – S.5-13.

[4] Girvan Carina (2018) What is a virtual world? Definition and classification. ETR&D - Educational Technology Research and Development. Volume 66.

[5] Informatika //Uchebnik dlya 6-klassa obshcheobrazovatel'nyh shkol /G.I.Salgaraeva, G.A.Kopeeva, A.A.Kaptagaeva, A.G.Yusupova. – Nur-Sultan: Arman-PV, 2020. – 160 s. [Elektronnyj resurs] URL: https://09f0d34d-abe7-4f91-aa7b-c96e89f7091d.filesusr.com/ugd/f18fa9_394c8f6c0f1e452385f38ea385aef597.pdf (data obrashcheniya 30.07.2021).

[6] Horacio Rodriguez Guillermo, Soria Alvaro, Berdun Luis and Rocha Fabio Gomes. (2018) A Kinect-Based Approach to Enhance Students' Learning Experience. Revista Edapeci-Educacao a Distancia e Praticas Educativas Comunicacionais e Interculturais. Volume 18.

[7] Zhang Yongjiang. (2018) Development of WebGL-based Virtual Teaching Platform for Mold Design. International Journal of Emerging Technologies in Learning. Volume 13.

[8] Ibanez, Patricia; Villalonga, Cristina; Nuere, Leire. (2020). Exploring Student Activity with Learning Analytics in the Digital Environments of the Nebrija University. Technology Knowledge and Learning, 25, Issue 4, 769-787. DOI: 10.1007/s10758-019-09419-4.

[9] Sun, Zh., Anbarasan, M., Praveen Kumar, D. (2020). Design of online intelligent English teaching platform based on artificial intelligence techniques. Computational Intelligence. DOI: 10.1111/coin.1235.

[10] Kalymbet A. Web-quests as a means of expanding vocabulary in English //Sovremennye obrazovatel'nye Web-tekhnologii v realizacii lichnostnogo potenciala obuchayushchihsya: sbornik statej uchastnikov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (20-21 maya 2020 g.) /nauch. red. S.V. Mironova, otv. red. S.V. Napalkov; Arzamasskij filial NNGU. – Arzamas: Arzamasskij filial NNGU, 2020. – S. 486-488. ISBN 978-5-6042377-6-2

[11] Yang, Jing. Java Architecture of Chinese Online Guiding Systematic Framework based on Data Mining and Artificial Intelligence //Proceedings of the 5th International Conference on Inventive Computation Technologies (ICICT-2020), Feb 26-28. – India. – 2020. – P.103-106.

[12] Sinitsyn, E.; Tolmachev, A.; Larionova, V.; Tolmachev, D. Success predicting for students of online courses using neural networks //14th International Technology, Education and Development Conference (INTED). – Valencia, Spain, Mar 02-04, 2020. – P.6547-6554.

[13] Mu, Ruihui; Zeng, Xiaoqin. A Review of Deep Learning Research. KSII Transactions on Internet and Information Systems. 2019. – Volume: 13. – Issue: 4. – P.1738-1764. DOI: 10.3837/tiis.2019.04.001.

[14] Hall, T., Connolly, C., Ó Grádaigh, S., Burden, K., Kearney, M., Schuck, S., Bottema, J., Cazemier, G., Hustinx, W., Evens, M., Koenraad, T., Makridou, E. and Kosmas, P. (2020), "Education in precarious times: a comparative study across six countries to identify design priorities for mobile learning in a pandemic", Information and Learning Sciences, Vol. 121 No. 5/6, PP. 433-442. [Elektronnyj resurs] URL: https://doi.org/10.1108/ILS-04-2020-0089 (data obrashcheniya 27.07.2021).

[15] Shen, Pei-Di; Tang, Hui-Wen; Hsu, Lynne Cheng; Tsai, Chia-Wen (2019) Innovative Applications of Online Pedagogy and Course Design. International Journal of Information and Communication Technology Education, Vol.15. – №2. – PP.162-166.

[16] Maniu, C. Stoica; Sandou, G.; Letort-Le Chevalier, V. (2019) Feedback on Innovative Pedagogy for teaching Systems Modeling. IFAC Papersonline. – Vol.52. – Iss.9. P.230-235. DOI: 10.1016/j.ifacol.2019.08.205

[17] Gibson, David (2020) Designing purposeful digital learning. ETR&D-EDUCATIONAL TECHNOLOGY RESEARCH AND DEVELOPMENT. DOI: 10.1007/s11423-020-09875-1

[18] Lopez-Carril, Samuel; Anagnostopoulos, Christos ; Parganas, Petros. (2020). Social media in sport management education: Introducing LinkedIn. Journal of Hospitality Leisure Sport & Tourism Education. Vol.27. Article Number: 100262. DOI: 10.1016/j.jhlste.2020.100262

[19] Lee, CS., Wang, MH., Tsai, YL. et al. Intelligent agent for real-world applications on robotic edutainment and humanised co-learning. J Ambient Intell Human Comput 11, 3121–3139 (2020). [Elektronnyj resurs] https://doi.org/10.1007/s12652-019-01454-4 (data obrashcheniya 01.08.2021).

[20] Liu, Danxia; Wang, Lijun.(2016). Research on the New Mode of Business English based on CBI and Interactive Pedagogy. 2016 2nd International Conference on Social Science, Management and Economics (SSME 2016). Book Group Author(s):DEStech Publicat, Inc Pages: 114-119

[21] Giannikas, Christina. (2020). Facebook in tertiary education: The impact of social media in e-Learning. Journal Of University Teaching And Learning Practice. Vol.17. – Iss.1. Article Number: 3

[22] Santovena-Casal, S., Perez, MDF. (2020). Sustainable Distance Education: Comparison of Digital Pedagogical Models. SUSTAINABILITY. Volume: 12. Issue: 21. Article Number: 9067. DOI: 10.3390/su12219067

[23] Ghanbarzadeh, R., & Ghapanchi, A. H. (2018) Investigating various application areas of three-dimensional virtual worlds for higher education. British Journal of Educational Technology, 49(3), 370-384.

[24] Karauylbayev S. Komp'yuternye uchebno-delovye igry kak metod podgotovki budushchih specialistov // Vestnik RUDN. – 2012. – №4. – S.159-163. [Elektronnyj resurs] URL: http://journals.rudn.ru/psychology-pedagogics/article/view/8025/7476 (data obrashcheniya 26.07.2021).

[25] Karauylbayev S. Organizaciya komp'yuternogo uchebno-igrovogo obucheniya v podgotovke bakalavrov //Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – №2. [Электронный ресурс] URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=12453 (data obrashcheniya 15.07.2021).

[26] Makransky, G., & Petersen, G. B. (2019). Investigating the process of learning with desktop virtual reality: A structural equation modeling approach. Computers & Education, 134, 15–30. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.02.002

[27] Yang Y.M, Lee K.Y. Providing an AI tutor-based coding learning platform using compiler technology comprises outputting specific task related to coding in natural language using Chatting Window in AI Tutor ChatBot and collecting coding input information. Patent Number(s):KR2020103187-A. Derwent Primary Accession Number: 2020-884856.

[28] Artificial intelligence learning platform used for providing educational contents to learner, has pen device that recognises code in textbook, and platform unit for deriving and providing optimal learning program to user. Patent Number: KR2020057298-A. Inventor(s): CHOI J K. Patent Assignee Name(s) and Code(s): MAGIC ECO (MAGI-Non-standard). Derwent Primary Accession Number: 2020-456707.

[29] Chen, Lijia; Chen, Pingping; Lin, Zhijian. Artificial Intelligence in Education: A Review. IEEE ACCESS, 8, 75264–75278. DOI: 10.1109/ACCESS.2020.2988510.

Орта мектептегі онлайн оқытуға арналған интернет платформасында ауызша диалогты жасанды интеллект нейрожелісі негізінде құру

С.К.Карауылбаев[1], А.М.Жумабаева[1], А.Қалымбет[1]
[1]М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
(Тараз, Қазақстан)

Аңдатпа

Бүгінгі қоғамда оқушыларға ауызша сөйлеу, сұрақ-жауап арқылы үйретететін жасанды интеллектке деген қажеттілік пайда болып отыр. 2020-2021 оқу жылының бірінші тоқсанында Қазақстандағы орта мектеп мұғалімдері алдыңғы жылдардағы дәстүрлі оқытумен салыстырғанда оқушылардың жазбаша жауаптарын тексеруге көбірек уақыт бөлді. Осы уақыт ішінде мұғалімдер сабақты ауызша түсіндіруге және барлық оқушыларға сапалы ауызша кері байланыс беруге уақыт жеткіліксіз екенін атап өтті. Ұсынылған мақалада жалпы білім беретін мектептерде онлайн оқытуда жасанды интеллект нейрондық желілерді қолдана отырып, мектеп оқушыларын ауызша оқытуды жүзеге асыру әдістемесі талданады және зерттеледі. Нейрондық желі мектеп оқулығын таниды және оны мәтіндік және дыбыстық редакторда өңдейді. оқулықтағы теориялық материалды оқушыға ауызша түсіндіру оқушының дауыстық жауабын бағалаумен ауысады.

Бағдарламалау мәселелерін шешу жолдарының онлайн көрсетілімі онлайн платформада орнатылған онлайн редакторда жүргізіледі. Ұсынылған онлайн-платформаны дәстүрлі бетпе-бет оқыту барысында да тиімді пайдалануға болады.

Түйін сөздер: онлайн оқытудың онлайн платформасы; интернет -платформаларды құру әдістері; жасанды интеллектпен диалог.

Реализация устного диалога на основе нейронной сети искусственного интеллекта на онлайн-платформе в средней школе

С.К.Карауылбаев[1], А.М.Жумабаева[1], А.Қалымбет[1]
[1] Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати (Тараз, Казахстан)

Аннотация

Сегодня в обществе существует потребность в искусственном интеллекте, который обучает школьников посредством устного общения, вопросов и ответов. В первом квартале 2020-2021 учебного года учителя средних школ в Казахстане тратили больше времени на проверку письменных ответов учеников по сравнению с традиционным обучением в предыдущие годы. В это время учителя отметили, что не было достаточно времени, чтобы устно объяснить уроки и дать качественную устную обратную связь всем ученикам.

В предлагаемой статье анализируется и исследуется методика реализации устного обучения школьников с использованием нейронных сетей искусственного интеллекта в онлайн-обучении в общеобразовательных школах. Нейронная сеть распознает школьный учебник и обрабатывает его в текстовом и аудио редакторе. устное объяснение студенту теоретического материала из учебника чередуется с оценкой голосового ответа студента.

Онлайн-демонстрация способов решения задач программирования осуществляется в онлайн-редакторе, установленном на онлайн-платформе. Предлагаемая онлайн-платформа может быть эффективно использована в традиционном очном обучении.

Ключевые слова: онлайн-платформа для онлайн-обучения; методы создания интернет-платформ; диалог с искусственным интеллектом.

Поступила в редакцию 03.07.2021.

МРНТИ: 159.9.072 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.13*

Н.Б.ЖИЕНБАЕВА[1], У.М.АБДИГАПБАРОВА[1]

*[1] Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Казахстан) abdigapbarova _ um @ mail . ru , zh_nadejda@mail.ru**

СТУДЕНТКЕ ОРТАЛЫҚТАНДЫРЫЛҒАН ОҚЫТУДЫ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ӘДІСТЕМЕЛІКПЕН ҚАМТУ

Аңдатпа

Студентке орталықтандырылған оқытудың (СОО) дербестендірілген формасын цифрлық трансформациялаудың инновациялық бағдарламасын ұйымдастыруды әдістемелік қамту кезеңдері, өлшемдері, көрсеткіштері деңгейлері ұсынылған. 1-4 курс студенттеріне жүргізілген эксперимент нәтижесінде цифрлық орта жағдайында студентке орталықтандырылған оқытудың дербестендірілген формасын трансформациялау бағдарламасының нәтижелері көрсетілген. Авторлар болашақ мұғалімнің цифрлық ортада студенттерге бағытталған оқыту негізінде кәсіби даярлығын жақсартуға арналған ғылыми-әдістемелік нұсқаулық ұсынады.

Бұл мақала ҚР БҒМ № AP08857119 – «Болашақ мұғалімнің студентке орталықтандырылған оқытуын цифрлық орта жағдайында трансформациялау» ғылыми жобасы аясында орындалған (келісім-шарт № 294 16.11.2020ж.).

Түйін сөздер: инновациялық бағдарлама; студентке орталықтандырылған оқыту; дербес траектория; цифрлық орта; студенттер; фасилитатор; тьютор

Кіріспе. Білім беру бағдарламаларын реформалау жоғары сапалы, дербестендірілген, студентке орталықтандырылған білім беру траекторияларының мүмкіндігін қамтамасыз етуі қажет.

Дербестік студентке орталықтандырылған оқытудың негізі ретінде әр білім алушының әлсіз және мықты тұстарынан күтілетін ерекшелікті және жауапкершілікті олардың жоғары деңгейде кірігуін айқындайды. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында контент қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Оқытудың дербестендірілуінің нәтижесі оның әдістемелік, ұйымдастырушылық қамтуды талап етіледі және оқытушының рөлінің өзгеруіне септігін тигізеді.

Негізгі бөлім. Болашақ мұғалімнің студентке орталықтандырылған оқытуын цифрлық ортада трансформациялау білім беру нәтижелерін, білім мазмұнын, оқу процесін ұйымдастыру формаларын, әдістер мен оқу жұмыстарын және тез дамып отырған цифрлық ортадағы нәтижелерін бағалауды талап ететін жүйелі жаңару тұрғысынан анықталады [1].

Цифрлық трансформация бүкіл елдің дамуы және жаһандық мәселелерді шешу мен барлық адамзаттың тұрақты дамуына, әр білім алушыны жан-жақты жетілдіруге және білім беру нәтижелеріне қойылған талаптарға қол жеткізуге бағытталған [2].

Цифрлық орта жағдайында болашақ мұғалімді даярлау үрдісінде студентке орталықтандырылған оқытуды трансформациялаудың инновациялық бағдарламасы ол:

– біріншіден, студенттердің түрлі типтерінің ерекшеліктеріне жауап беретін оқыту әдістері мен тәсілдерін қолдануды болжайды;

– екіншіден, бұл болашақ мұғалімдерді даярлаудың білім беру бағдарламасын дербестендіру аясында оқытушылар тарапынан сәйкес әдістемелер мен ықпал ету жолдарын меңгеру үшін жағдай жасау болып келеді;

–үшіншіден,студенткеорталықтандырылған оқыту процесін студенттердің өздерінің білім алуына жауапкершілік алуы тұрғысынан қарастыру оларды бейімдеу мен төзімділікті дамытуға ықпал етеді;

– төртіншіден, студенттерде оқытудың өзіндік мақсаттарын қою, сол мақсаттарға қол жеткізу үшін тиімді стратегияларды таңдап алуы сияқты құзіреттілліктері нәтижелі қалыптасады [3].

«Цифрлық орта жағдайында болашақ мұғалімді студентке орталықтандырылған оқытуың трансформациясы» білім беру бағдарламасының мазмұны студенттердің түрлі іс-әрекет түріне орай құрылған, болашақ мұғалім тарапынан XXI ғасырдың құзыреттіліктерін меңгеруі, дәлірек айтқанда:

– білім берушілік (педагогикалық): цифрлық дербестік оқытудың теориялық әдіснамалық негіздерін зерттеу, психологиялық қамтамасыздандыру, цифрлық білім берудің мазмұндық компоненттерін бағалау мен сараптау;

– оқу-технологиялық: заманауи басқарушылық жүйе негізінде заманауи педагогикалық тәжірибелерді дәлелдік-нәтижелік тарату технологиясы және фасилитаторлықты ендіру механизмдерін жасау, білім беру менеджерінің іс-әрекетіндегі тьюторлық;

– эксперименттік-зерттеушілік: білім беру мен ғылымды цифрландыруда психологиялық сүйемелдеу үрдісі, талаптарға және бекітілген басқарушылық, цифрлық, сараптық іс-әрекет өлшемдеріне көрсеткіштеріне сәйкес маманның іс-әрекетін зерттеу;

– ғылыми-зерттеушілік: бағалаудың, тестілеудің және халықаралық, ұлттық, аймақтық контекстіндегі сараптамалардың цифрлық технологияларын талдау, инновациялық және ғылыми зерттеушілік жобаларды жүзеге асыру, жүргізілетін зерттеулердің нәтижелерін болжау;

– ұйымдастырушылық-басқарушылық – ол білім беру сапасын басқарудың стратегиялық және басымдылық жоспарларын, нұсқаулықтарды, цифрлық педагогтың кәсіби қасиетін бағалаудың әдістемесін әзірлеу, білім мен ғылымды цифрландыру

бойынша маманның эксперттік және басқарушылық іс-әрекетінің қағидалары мен бағыттарын ұйымдастыру мен мазмұнын жасау болып келеді [4].

Бүкіләлемдік экономикалық форум материадарында аталып өткендей, [New vision, 2015. 5] цифрлық білім беру жағдайындағы бұл құзыреттіліктерді әр адам меңгеруі қажет.

Білім беру нәтижелеріне талаптар үш аймаққа бөлінген:

– сауаттылық (базалық білімдерін қолдану қабілеті мен күнделікті міндеттерді шешу барысындағы қабілеттер);

– базалық құзыреттіліктер (стандартты емес, күрделі міндеттерді шешу қабілеті);

– тұлғалық құзыреттіліктер (тез өзгеретін ортада нәтижелі өмір сүру мен жұмыс жасай алу қабілеті) [6].

Цифрлық білім беру кеңістігінің тағы бір артықшылығы ол педагог мотивациясын студентке орталықтандырылған оқытуға көтеру, өзінің іс-әрекетіне шығармашылық қарым-қатынасын арттыру, оны шыңайы бағалау, өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі дамыту дағдыларын шыңдау, коммуникативті дағдыларын дамыту, цифрлық ортадағы мәдениетті ендіру [7; 8; 9].

Әдіснама. «Цифрлық орта жағдайында болашақ мұғалімнің студент-ке орталықтандырылған оқытудың трансформациясы» инновациялық бағдарламасын жасау мен ендірудің өзектілігі ҚР «Цифрлық мектеп» пен «Болашақ мұғалімі» мемлекеттік жобаларын жүзеге асырумен негізделген [10].

Инновациялық бағдарлама негізінде педагогика және психология институтының білім беру кеңістігін жаңартудің тиімділігі бағаланады:

– трансформацияланған студентке орталықтандырылған оқытудың сапасын көтеру деңгейін;

– болашақ педагогтың дербестігін дамытуда тұлғалық және дербестік жетістіктертерінің рөлін;

– білім беру үрдісінің субьектілері жағынан білім беру үрдісін цифрландыруда әлеуметтік қанағаттандыру деңгейін көтеру [11].

Кесте 1

Бағдарламаны жүзеге асырудың тиімділігінің өлшемдері мен көрсеткіштері

Инновациялық бағдарламаны жүзеге асырудың тиімділігінің көрсеткіштері	**Көрсеткішті өлшеу бірлігі**
1.СОО сапасын көтеру	Цифрлық ортада СОО-дың заманауи материалдық техникалық базамен қамтамасыздандырылуы
Цифрлық платформаны қолданумен жүргізілетін пәндер пайызы, СОО ұйымдастыру деңгейінде цифрлық құзыреттілікті меңгерген педагогтар саны	СОО формасы: e-mail; қашықтық байқаулар, олимпиадалар; ғаламторда қашықтықтан оқыту; бейнеконференциялар; on-line тестілеу; skype-байланысы; вебинарлар мен кеңес берулер; веб-конференциялар.
2. Болашақ педагог тұлғасын дамытудағы дербес жетістіктерінің рөлін арттыру	Студенттердің дамуын кешенді бағалаудағы портфолионың рөлін көтеру және оқуын бағалаудағы жеке жетістіктерінің рөлін күшейту.
3.Әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру деңгейін көтеру	Жұмыстың жеке нәтижелеріне студенттердің қанағаттану деңгейін жоғарылату

Кесте 2

Цифрлық трансформациялаудың инновациялық бағдарламасын ұйымдастырушылық қамтамасыздандыру кезеңдері

№	Кезеңнің атауы	Кезең шараларының атауы
1	**Дайындық**	1. Қол жетімді ресурстарды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін білім беру жаңалықтарының инфоқұрылымын құру 2. Білім беру бағдарламасының барлық қатысушыларының дайындық деңгейін зерттеу -студенттердің (тұлғалық салаларының қалыптасу ерекшеліктері анықталады: танымдық, психофизикалық, мотивациялық, іс-әрекеттік тәжірибелік, эмоционалды ерік жігерлік; әр студенттің танымдық стилі мен олардың қажеттіліктері анықталады); - *педагогтардың* (цифрлық тәртіпте жұмыс жасауға мүмкіндік беретін кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу деңгейі анықталады); 3. Әр түрлі деңгейдегі білім беру жаңалықтарына студенттердің қатысу нәтижесін мониторингтеу
2	**Іс-әрекеттік**	1. Цифрлық ортада трансформацияланған СОО жүйесі негізінде студенттердің жеке білім беру маршрутын жасау 2. Танымалдылық және білім беру жаңалықтарын жетілдіру 3. Аралық мониторингті жүзеге асыру 4. ПОҚ біліктілігін мақсатты бағдарлау тұрғысынан көтеру
3	**Рефлексивті – аналитикалық**	1. Мониторинг мәліметтерін өңдеу, нәтижелерін алға қойылған мақсаттармен сәйкестендіру, нәтижелілігін талдау 2. Дамудың инновациялық мүмкіндігін анықтау 3. Қорытынды жасау мен инновациялық бағдарламаны жүзеге асырудың нәтижелерін педагогика және психология институтының Ғылыми кеңесінде, семинарларда, конференцияларда жүйелі жеткізу, жинақталған тәжірибені жариялау

Цифрлық трансформациялау инновациялық бағдарламасын әдістемелік қамтамасыздандырудың компоненттері [12].

Бакалавр деңгейінде даярлау – цифрлық оқытуды ұйымдастыру түсінігін, электронды ақпараттық білім беру ортасындағы әрекет құрылымын, кәсіби іс-әрекетке мотивациясын, қашықтықтан және оқыту технологиясын, цифрлық оқытуда жүзеге асырылатын әдістер, тәсілдер, құралдарды қолдана отырып, оқу үрдісін нормативті құқықтық қамтамасыздандыру туралы білімін қалыптастыру;

Магистр деңгейінде даярлау – цифрлық оқыту ортасының құралдарын қолдана отырып, білім беруді ұйымдастыру технологиясына, қолданған білім мен тәжірибесін жүйелендіруге, позитивті тәжірибелерді кеңінен қолдануға үйрету;

Докорантура деңгейінде – цифрлық білім беру ортасының инструменттерін қолдана отырып, ғылыми зерттеушілік және аналитикалық іс- әрекетті ұйымдастыру;

Барлық деңгейде – жаңаша ойлайтын педагогты дайындау; жеке тәжірибесі үшін цифрлық оқытудың заманауи технологиясын жаңғырту; педагогтың тәжірибесіне негізделген кәсіби іс-әрекетті жүзеге асырудың заманауи тәсілдерін енгіздірту [13].

Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау процесінде цифрлық технологияларды кіріктіру жағдайында студентке орталықтандырылған оқытуды ендірудің инновациялық

бағдарламасын алдын ала (таңдамалы) мақұлдаудан өткізу эмпирикалық әдіс көмегімен жүзеге асырылып, сауалнама негізінде келесі нәтижелер алынды [14]:

– Цифрлық орта жағдайында СОО дербестік формасын трансформациялаудың инновациялықбағдарламасынжұмылдыруды зерттеу бойынша нәтижелерді талдай отырып, (кесте 1) келесі сәттерді атап өту маңызды:

– бірінші және екінші курс білім алушылардың басым пайызы (63% және 59% тиісінше) ЖОО жолдастарымен жақсы қарым-қатынасын, сондай-ақ педагогтардың білім алушылармен оң қарым-қатынасын, білікті оқыту деңгейі ұнайтындығын атап өткен. Жоғары курс студенттері педагогтардың оң қатынасына, білікті оқыту деңгейіне, пәндерді меңгеру барысындағы теория мен практиканың үйлесуіне (үшінші курста 64,5%) және практикалық іс-әрекетке бейімделуге (4 курста 67,9 %) аса мән береді,

– барлық курс студенттердің цифрлық формада өткізілген сабақтардағы белсенділіктері басым болғандығы байқалды. Ал 4 курста аз белсенділік аңғарылды. Олар материалды түсінуге тырысқанда, яғни сабаққа қызығушылығы болғанда белсенді болып келеді. Мұндай жағдай студенттердің тұлғалық ерекшеліктерімен түсіндіріледі немесе психолог не жасай алады, не жасай алуы мүмкін деген түсінігіне жауап беретін білімдер мен дағдыларды игеруге ұмтылуымен айқындалады [15].

– бейіндік пәндерді оқуға қатынасын зерттеу барысы студенттердің басым бөлігінің болашақ кәсіби іс-әрекетінде қажет болатын пәндерді оқуға қажеттіліктің бар екендігін көрсетті.

Кесте 3

Цифрлық орта жағдайында СОО дербестендірілген формасын трансформациялау бағдарламасын жұмылдыру туралы сауалнама нәтижелері

Талдау параметрлері	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
1	2	3	4	5
Бағдарлама бойынша ұнайтыны	Цифрлық ортада білікті оқыту деңгейі (63%)	Цифрлық ортада білікті оқыту деңгейі (59%)	Цифрлық ортада білікті оқыту деңгейі, пәндерді меңгеру барысында теория мен практиканың үйлесуі (64,5%)	Практикалық іс-әрекетке бейімделуі, Білікті оқыту деңгейі, теория мен практиканың үйлесуі (67,9%)
Сабақ барысындағы СОО бағдарламасының көрсеткіштері				
Есеп беру кезегі келгенде белсендімін	2	2	2	0
Материалды түсінгенде белсендімін	20	21	24	28
Түсінуге тырысқанда белсендімін	39	39	30	25
Пән ұнаған кезде белсендімін	39	38	44	47

1	2	3	4	5
Бейіндік пәндерді оқуға қатынасы				
Цифрлық платформа білімдері қажет	37	38	46	49
Арнайы құзыреттіліктер қажет	49	46	46	39
Барлық пәндерді логикалық сәйкестігімен оқу қажет	14	16	8	12
«Таңдау компоненті» бөлімі бойынша пәндерге қатынасы				
Мамандықты меңгеру үшін оларды оқу қажет	34	37	27	28
Арнайы пәндерді оқу сабақты қызықты етеді	49	46	29	27
Оқыту үрдісін мақсатқа бағыттайды	17	17	44	45
Білім беру бағдарламасына қатынасы				
Ұсынылған пәндердің мазмұны	34	39	82	33
Оқылып жатқан пәндер болашақта (басым бөлігі) керек болады	29	37	51	36

Сонымен, бөлінген топтар арасында құндылықтар, мағыналар саласынан өзара басқару басым. Ішкі басқару тұлға құндылықтарымен қабылданатын кең шекарадағы барлық іс-әрекет қатынасында қалыптасады. Бірлескен шығармашылық негізінде оқу басымдылығының күшеюі байқалады. Оқу мотивациясының көп болуы, таным, тұлғаның мотивациялық аясының кеңеюі, шығармашылық іс-әрекет мотивтерінің пайда болы, өзін өзектендіру, тұлғаның жетістігін бекіту. Дегенмен, барлық пәндерді оқудағы қажеттіліктер байқалмайды;

– оқуға арнайы пәндерді оқуға 3 және 4 курс студенттерінің қатынасын зерттеу барысында басым бөлігінде (44 және 45 % сәйкесінше) арнайы пәндерді оқу оқыту үрдісін **мақсатқа бағытталғандығы** анықталса, ал төменгі курстарда ол аз байқалды (1 және 2 курстарда әрқайсысында 17 %). Екінші және бірінші курстарда арнайы пәндерді оқуға деген қызығушылық пайызға шаққанда былайша сипатталады – бірінші курста 49%, ал екінші курста 46% ;

– жалпы, барлық курс студенттерінің бағдарламаға қатынасы жағымды. Жоғарыда атап өткендей, 4 курс

студенттерінің пәндерді қызығушылықтары арқылы таңдайтындығы (80%) анықталып, оларды студенттер болашақ кәсіби іс әрекетте қажет болатындығынмен байланыстырған. Сонымен қатар студенттер курстан курсқа өткен күрделі материалды аяғына дейін түсінуге тырысатындығы, оны кейінге қалдырмауға немесе ұмытпауға ұмтылатындығы анықталды. Бірінші және екінші курстарда көптеген пәндер кәсіби іс-әрекетте қажет емес десе (45% бірінші курста, 40 % – екінші курста), ал 3 және 4 курстарда керісінше алынған білімдер болашақ кәсіби іс-әрекетте қажет деп санайды (66% үшінші, 69% - төртінші курс).

Қорытынды. СОО дербестелген формасын цифрлық ортада трансформациялаудың инновациялық бғдарламасын ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыздандыру мынадай жайттармен айқындалады:

– кәсіби даярлау пәндерін оқу үрдісінде СОО цифрлық трансформациялау идеясын өзектендірумен, студенттердің кәсіби іс-әрекетінде цифрлық педагогикалық құралдарды қолдану барысындағы жауапкершілігін және мотивациясын қалыптастырумен;

– кәсіби даярлау мазмұнын кәсіби іс-әрекетінде инновациялық технологияларды қолдану тәсілдерімен және «мүмкіндіктер ортасы» позициясынан білім беру ұйымында цифрлық білім беру ортасын туындатумен;

– білім беруды цифрландыру бағытындағы әдіснамалық, теориялық, әдістемелік, практикалық білімдерді меңгеру үрдісіне студенттерді қосумен және кәсіби іс-әрекетіндегі міндеттерді шешуде цифрлық технологияларды қолдану қабілетін қалыптастырумен айқындалады.

Болашақ мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін мақсатқа бағыттау тұрғысынан қалыптастыру жас педагогтардың цифрлық құзыреттілігін көтерудегі қажеттілікке негізделген халықаралық зерттеулермен де дәлелденеді (TASIL, ICILS) [16].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Смирнова Ж.В., Мухина М.В. Модернизация процесса подготовки студентов вуза с применением модульного обучения // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – No 4-4. – С.827-829 [Электронный ресурс]: UR: http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=9086 (дата обращения:26.11.2020).

[2] Асмолов А.Г., Гусельцева М.С. О ценностном смысле социокультурной модернизации образования: от реформ к реформации //Вестник РГГУ. Серия: Психология. Педагогика. Образование. – 2019. – No1. – С.18-43

[3] Семенова И. Н. Моделирование расширенной системы методов обучения образовательной парадигмы в смешанной модели обучения студентов педагогических специальностей // Педагогическое образование. – 2016

[4] Богуславский М.В. История педагогики: методология, теория, персоналии: Монография. – М.: Издательский центр ИЭТ, – 2012. – 434 с.

[5] Student-Centred Learning– Toolkit for students, staff and higher education institutions. Brussels, October 2010. [Electronic resource]. URL: http://www.aic.lv/bolo-na/2010/ Reports/SCL_toolkit_ESU_EI.pdf (date of access: 25.11.2020)

[6] Болбаков Р. Г. Когнитивные методы оценки качества образования // Образовательные ресурсы и технологии. – 2016. – № 1 (13). – С. 34-39.

[7] Ахметов Б.С., Карлов И.А., Жилкишбаев А.А. В международной повестке цифровой трансформации: анализ концепции и процессов цифровизации КазНПУ имени Абая //Педагогика и психология. – 2021. – No2(47), – С.5-17.

[8] Дроздова Н.В. Компетентностный подход как новая парадигма студентоцентрированного образования / Н.В. Дроздова, А.П. Лобанов. – Минск: РИВШ, 2007. – 100 с.

[9] Семенова И.Н. Моделирование расширенной системы методов обучения «современной» образовательной парадигмы в смешанной модели обучения студентов педагогических специальностей. – M., 2016.

[10] Жиенбаева Н.Б., Абдигапбарова У.М., Разухан Н. Персонализированная система подготовки будущего учителя в условиях студентоцентрированной цифровой среды //Proceedings of the seventh International Scientific and Practical Conference Challengesin science of nowa daysWashington, USA. – 2020. – No3(36). – p. 417-423.

[11] Кисель О.В. Технологии обучения студентов в вузе //Учебное пособие для студентов магистратуры /Омский государственный педагогический университет, 2002.

[12] Effective teaching strategies. Excerpts from the Chapter 4 of the online Graduate Handbook at Michigan State University. [WWW Документ] URL http://www.msu.edu/~taprog/ ch4.htm 17.03.2011

[13] Сардак Л.В., Стариченко Е.Б. Система управления обучением на основе облачной платформы Google for education // Педагогическое образование в России. – 2017. – № 6. – С. 130-139.

[14] Weil S. 'Postgraduate Education and Lifelong Learning as Collaborative Inquiry in Action: an Emergent Model' in R. Burgess (ed.) Beyond the First Degree. Buckingham, Open University Press. (1997)

[15] Абдигапбарова У.М., Жиенбаева Н.Б. Профессиональная подготовка будущего учителя на основе студентоцентрированного обучения в условиях цифровой среды //Педагогика и психология. – 2021. – No2(47). – С.31-40

[16] Williamson B. and Coffield, F. 'Repositioning Higher Education' in F. Coffield and B. Williamson (eds) Repositioning Higher Education – Buckingham, 2020.

References

[1] Smirnova Zh.V., Muhina M.V. Modernizaciya processa podgotovki studentov vuza sprimeneniem modul'nogo obucheniya // Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij. – 2016. – No4-4. – S. 827-829 [Elektronnyj resurs]:UR:http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=9086 (data obrashcheniya: 26.11.2020).

[2] Asmolov A.G., Gusel'ceva M.S. O cennostnom smysle sociokul'turnoj modernizaci i obrazovaniya: ot reform reformacii //Vestnik RGGU. Seriya: Psihologiya. Pedagogika. Obrazovanie. – 2019. – No1. – S. 18-43.

[3] Semenova I.N. Modelirovanie rasshirennoj sistemy metodov obucheniya obrazovatelnoj paradigmy v smeshannoj modeli obucheniya studentov-pedagogicheskih specialnostej pedagogicheskoe obrazovanie. 2016

[4] Boguslavskij M.V. Istoriya pedagogiki metodologiya teoriya personalii monografiya m izdatelskij centrieht. 2012-434s.

[5] Student centred learning toolkit for students staff and higher education institutions brussels october 2010 electronic resource url.-http.www.aic lv bolo na 2010. Reports scl toolkit esu ei pdf date of access. 25.11.2020

[6] Bolbakov R.G. Kognitivnye metody ocenki kachestva obrazovaniya obrazovatelnye resursy I tekhnologii. 2016 – 1-13. – S. 34-39.

[7] Ahmetov B.S., Karlov I.A., Zhilkishbaev A.A. V mezhdunarodnoj povestke cifrovoj transformacii analiz koncepcii i processov cifrovizacii kaznpu imeni Abaya. Pedagogika i psihologiya. – 2021 – No 2(47). – S. 5-17.

[8] Drozdova N.V. Kompetentnostnyj podhod kak novaya paradigm studentocentrirovannogo obrazovaniya. N.V. Drozdova. A.P. Lobanov – Minsk rivsh, 2007 – 100s.

[9] Semenova I.N. Modelirovanie rasshirennoj sistemy metodov obucheniya sovremennoj obrazovatelnoj paradigm v smeshannoj modeli obucheniya studentov pedagogicheskih specialnostej – M, 2016.

[10] Zhienbaeva N.B. Abdigapbarova U.M. Personalizirovannaya sistema podgotovki budu shchego uchitelya v usloviyah studentocentrirovannoj cifrovoj sredy proceedings of the seventh international scientific and practical conference challengesin science of nowa days Washington. USA no – 2020.3.36. – 417-423r.

[11] Kisel O.V. Tekhnologii obucheniya studentov v vuze/ Uchebnoe posobie dlya studentov magistratury omskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet, 2002.

[12] Effective teaching strategies excerpts from the chapter 4 of the online graduate handbook at Michigan state university. www.dokument.url.http.www.msu edu taprog ch4 htm. 17.03.2011.

[13] Sardak L.V., Starichenko E.B. Sistema upravleniya obucheniem na osnove oblachnoj platform google for education pedagogicheskoe obrazovanie v rossii. – 2017. –No 6. – S. 130-139.

[14] Weil s postgraduate education and lifelong learning as collaborative inquiry in action an emergent model in r.burgess ed. Beyond the first degree Buckingham open university press. 1997.

[15] Abdigapbarova U.M., Zhienbaeva N.B. Professionalnaya podgotovka budushchego uchitelya na osnove studentocentrirovannogo obucheniya v usloviyah cifrovoj sredy. Pedagogika i psihologiya. – 2021. – No 2 (47). – S. 31-40

[16] Williamson B and Coffield F. Repositioning higher education in F.Coffield and B. Williamson eds repositioning higher education – Buckingham, 2020.

Организационно-методическое обеспечение инновационной программы цифровой трансформации персонализированной формы СЦО

Абдигапбарова У.М.[1] Жиенбаева Н.Б.[1]
[1] Казахский национальный педагогический университет им. Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье представлены этапы, критерии, уровни организационно-методического обеспечения инновационной программы цифровой трансформации персонализированной формы студентоцентрированного обучения (СЦО). Обоснованы на основе проведенного эксперимента со студентами 1 – 4 курсов, результаты по изучению привлекательности инновационной программы трансформации персонализированной формы СЦО в условиях цифровой среды.

Данная статья выполнено в рамках научного проекта МОН РК №AP08857119 «Трансформация студентоцентрированного обучения будущего учителя в условиях цифровой среды» (Договор №294 от 16 ноября 2020 г.).

Ключевые слова: инновационная программа; студентоцентрированное обучение; персонализированная траектория; цифровая среда; студенты; фасилитатор; тьютор.

Organizational and methodological support of the innovative program of digital transformation of the personalized form of STL

U.Abdigapbarova[1], N.Zhienbayeva[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Annotation

The article presents the stages, criteria, levels of organizational and methodological support for an innovative program of digital transformation of a personalized form of student-centered learning (SCE). Based on the conducted experiment with 1st – 4th year students, the results of studying the attractiveness of an innovative program for the transformation of a personalized form of SSO in a digital environment are substantiated.

This article was carried out within the framework of the scientific project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. AR08857119 “Transformation of student-centered training of a future teacher in a digital environment” (Contract No. 294 of November 16, 2020).

Keywords: innovative program; student-centered learning; personalized trajectory; digital environment; students; facilitator; tutor.

Редакцияға 16.06.2021 қабылданды.

IR STI 14.35.07, 14.35.09 https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.14

A.MALIKOVA[1]*, G.FATKIEVA[1], Ye.GLADKOVA[1], O.KELDESHOVA[1]

[1]Sh.Ualikhanov Kokshetau University (Kokshetau, Kazakhstan),
anna_kostik@mail.ru*, fatkieva_2006@mail.ru,
turovskaya.kgu@mail.ru, h-e_l-g_a@mail.ru

ABOUT THE PROJECT "SMART-STUDY RUSSIAN AS A FOREIGNLANGUAGE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL EDUCATIONAL SPACE IN A NON-LINGUISTIC ENVIRONMENT"

Abstract

The introduction of educational distance services into the training system is of urgent importance at the present time. This article presents a web platform for foreign students studying Russian (levels A1, A2). The methodology, approaches and methods of teaching Russian as a foreign language are listed. The obtained practical experience shows that learning through the use of digital technologies allows integrating educational technologies and increasing its effectiveness in synchronous and asynchronous learning. The research is based on the existing models in linguistic science, but at the same time its specificity and approach have no analogues in Kazakh science. The appearance of such a website will allow foreigners to improve their basic writing, speaking, reading and listening skills under the guidance of a teacher and independently. The use of digital services in the classroom contributes to the presentation of the material in a more accessible,visual form, which will help to improve the quality of memorization and academic performance in amixed learning format.

Keywords: web-platform, digital technologies, Russian as a foreign language, synchronous learning, asynchronous learning.

Introduction. The education system in the modern world is formed as a new system that is focused on entering the world's modern information and educational space. Information technologies (IT) are an inseparable part of the integral educational process and contribute to significantly strengthen its effectiveness. Trends in the development of IT create great opportunities in their application both in everyday life, and in education and in many other areas of life. In the context of complex computerization of education, it is important not only to possess technical skills and information and communication technologies (ICT), but also to have significant electronic educational resources [1].

It is impossible to separate the current educational process without high-quality provision of educational electronic materials. Recently, their structure has been supplemented with such modern digital training tools as electronic textbooks, computer modeling tools, Internet sites, simulators, training programs and other educational and individual content [2].

By providing educational material in electronic and digital form, there is a versatile impact on the student, which motivates the student's interest in learning, expands the horizons of his knowledge, skills, the quality of training improves, this contributes to improving the feedback between the teacher and the student. Digitalization in education is a new paradigm that provides new opportunities for development and a new format of communication and interaction between the two sides in education; a productive tool for obtaining high-quality education. The initial condition for the further development of digital pedagogy is the use of new information and communication technologies. Digital services, tools, platforms make it possible to build interpersonal educational paths, make the educational field limitless, free, accessible, providing education in several directions at once, design studies, work and other forms of activity, as well as receive information and knowledge in clear, simple, fun, playful forms [3, P.25-26].

The use of digital educational resources in teaching allows you to expand the possibilities of the lesson, while also increasing its effectiveness. The educational materials presented in digital form make it possible to use them without difficulties atvarious stages of the lesson, and to solve the assigned tasks of the lesson:

– the stage of updating knowledge – electronic tests, electronic constructors;

– the stage of explaining new material – electronic textbooks, encyclopedias, reference books, multimedia presentations, educational videos;

– the stage of fixing and improving the knowledge, skills and abilities (KSA) – electronic tests, electronic simulators, training environments, multimedia presentations;

– the stage of control and evaluation of KSA – electronic tests, crosswords [4].

The main body. Digital educational resources stimulate students ‘ learning. It is possible to trace the process of dynamics in the transmission of educational information in certain proportionate portions, performs the function of a source and the degree of presentation of the material, as well as provide an incentive in the cognitive interests of students, exercise full self-control of learning outcomes. The purpose of digital educational resources should be considered the creation of conditions for strengthening the mental abilities of students in the media society, as well as increasing the level of education at all levels of the learning system.

Currently, it is impossible to separate the educational process from web technologies, services and online platforms through digitalization. The online platform is a complex, combined system that allows to manage distance learning in online and offline modes. With the help of such a digital service, you can create online courses, projects, programs, interact between students and teachers, evaluate and receive learning results. The web platform is a remote educational resource where you can post educational content using various methods, forms and methods ofteaching in synchronous asynchronous formats [5].

Distant educational electronic technologies allow you to create educational interaction in the conditions of synchronous learning. Synchronous learning is a process in which students simultaneously communicate with the teacher in real time. Teachers and students interact in a set virtual place through a certain online resource at a set time. With the help of a synchronized learning system, students can instantly ask questions to a lecturer or fellow students using chat messages. In addition, in this system, you can conduct online research using messengers, websites, platforms.

Asynchronous training, which is conducted online, consists of modules of independent lessons, videos, virtual libraries, certain lexical and grammatical tasks, simulators, there is an exchange of information between discussion boards, platforms, social networks. E-learning in the asynchronous mode can be carried out online and offline, which includes various forms and types of work performed via the Internet, bulletin boards, e-mail.

Synchronous and asynchronous digital learning is a combined option for submitting material online. The combination of these two types of e-learning combines different ways of presenting material for trainees: information exchange, cooperation in work, mutual assistance to each other. We use synchronous and asynchronous in electronic format, for example, to discuss less complex issues, get acquainted and plan the tasks of the lesson, perform tasks in online and offline modes.

In synchronous learning, tasks are loaded with the help of collected and processed data, structured ideas and materials are transmitted from the lecturer to the student, that is, a complete, collected content recommended for study [6].

In asynchronous learning, students are given freedom in the sequence of receiving and processing material. The tasks are completed in a slightly different way: students are given different types of work materials that they work through independently in a limited or unlimited time. On the one hand, students can study materials in accordance with the recommendations of the teacher (by analogy

with synchronous learning). On the other hand, students can perform them in the order thatthey consider most acceptable for them [7].

The researchers concluded that in the synchronous training format, the material is studied proportionally and the final tasks receive a higher rating than in the asynchronous one. The opposite point of view is expressed by K. Schwinhurst: he made sure that the course of the studied discipline was more often held in an asynchronous format than in a synchronous one [8]. However, E. Kiriaki, V. Derry and P. Antoniou state that they did not find a statistical difference in academic performance between different online forms of learning, although they concluded that academic performance in online classes was much higher than in offline courses [9].

Interesting results were obtained in the study of S.Abrams: the indicators of learning a foreign language are ambiguous depending on the chosen formal criteria for submitting a course. Thus, the rating of oral speech showed the best result in the synchronous format, and the rating of other indicators did not reveal significant dynamics between the training formats.

An unambiguous opinion about the dominance of a particular online learning format cannot be made on the basis of any of the efficiency factors. In the format of synchronous training, students study the material together with the teacher, which affects the study of discipline materials that require a meaningful understanding. Inan asynchronous format, it is more effective to evaluate the main criteria that need to be «remembered», and in this case, a qualitatively organized feedback increases the satisfaction of students ' education [10].

The use of electronic technologies is useful for both students and teachers. We have identified and traced many advantages of using digital resources in education, and many of them complement differentiated training and provide unlimited and creative opportunities for students and teachers. Electronic resources involve interaction both in the classroom and outside the educational institution.

Literature review. Differentiated learning refers to differences in the pace of students 'learning, the level of English language proficiency, learning style, intelligence and interests [11]. This opinion is confirmed by Rajprasit and Hemchua, who believe that students, in particular, future engineers, should have the following abilities: the ability to participate in discussions, explanations, formal and informal conversations, as well as to conduct oral presentations, participate in negotiations, persuasion, problem solving and conflict resolution [12]. Thus, common problems during classroom learning, such as limited hours of personal contacts and disconnection during traditional classroom discussions, are solved and can be overcome by integrating online discussions into the learning process [13].

Russian as a foreign language is associated with creative searches and pedagogical experience, since the methodology of this course has become the subject of active reflection in recent years, and the specifics of the phonetic, grammatical, syntactic, lexical, intonation structure of the Russian language in Kazakhstan has practically not been studied from the position of a teaching educational platform for foreigners. Accordingly, the appearance of such a site will allow foreigners to improve their basic language teaching skills under the guidance of a teacher and independently.

Within the framework of the project 3 main approaches will be implemented:

1) a communicative approach that forms knowledge about the language system (about phonetics, vocabulary, morphology, syntax, etc.), which is not an end in itself, but only a means of forming students' communicative competence. The learning process is built as a copy of the communication process, fundamentally important, essential parameters of the communication situation are modeled [14];

2) the linguistic and country approach develops country competence – the skills and abilities of a conceptual approach to the study of a foreign culture in comparison with the culture of the native country of the country. After all, the perception of another culture occurs through the prism of one's own. The main goal of linguistics is to ensure communicative competence in

the process of intercultural communication, primarily due to the adequate perception of the interlocutor's speech and original texts for native speakers. The need for special selection and study of language units, in which the peculiarity of the national culture is most clearly manifested and which cannot be understood as a native speaker understands them, is felt in all cases of studying with foreigners, when reading fiction, the press, watching films and videos, listening to songs [15];

3) an integrative approach in teaching a foreign language is the systematization of educational and cognitive activities, the formation of key competencies, the education of a person ready for effective intercultural communication, the acquisition of professional skills by students, the development of variable thinking [16].

The project is aimed at a comprehensive study of services, methods, digital tools for introducing the best practices of Kazakh and foreign studies in the field ofteaching Russian as a foreign language into the educational process. Russian and English language web platform for the placement of educational content in Russian for foreign students (the initial stage-levels A1, A2) based on modern digital technologies in a non-linguistic environment, which will help a foreign student to master the language in accordance with universal learning conditions, is the goal of the project.

The project examines existing domestic and foreign methodologies, web tools, online platforms, services in the field of teaching Russian as a foreign language and their application to create their own educational web platform.

The appearance and introduction of such a website will allow foreigners to improve their basic language skills independently and under the guidance of a teacher.

Russian language system development is necessary for foreigners who do not speak Russian as their native language to communicate in a non-linguistic environment. The introduction of modern digital tools into the training system will increase the effectiveness of mastering Russian as a foreign language, provided that their content and methods of implementation are of personal, social (from socialization) significance. In order to maintain the motivation of foreign students in mastering Russian as a foreign language and optimize learning, it is important to rely on the developed and stable aspects of ethnopsychics: a high level of mnemic abilities(memorization, classification), developed intuition, visual perception channel, visual- motor memory channel, active use of analogy, contextual guesswork. In the process of speech activity, lexical and semantic errors are often encountered due to an incorrect or inaccurate understanding of the volume of words. We are talking about effective methods of Kazakhstani researchers (Aitpayeva A.S., Akhmedova A.K., Aznabakieva M.A., Kaskabasova HS., Kurmanova T.V., Nurshaikhova Zh.A., etc.) and foreign scientists (Verbitskaya L.A., Goymakh O.Ya., Dubrovina E.V., Dyakova T.A., Zherebtsova Zh.I., Pasov E.I., Khaleeva I.I., Kholodkova M.V., etc.) who help foreigners to acquire language skills and speech skills in a short time competencies in the Russian language.

Methods. The following methods are used in the research:

1. The collection of language material by sections, its storage and processing is carried out using computer technologies through search engines based on data stored on the Internet, as well as their own developments that are used in classes on Russian as a foreign language [17].

2. The method of analysis. In the analysis (from the Greek analysis – decomposition), the mental or real division of the whole into elements is carried out, as well as the establishment of connections between the elements. Analysis is inextricably linked with synthesis, for example, analysis allows you to identify its sections in the whole course of the Russian language, to develop the structure of each section, each thematic group [17].

3. The synthesis method (from the Greek synthesis – connection) allows you to mentally or actually connect the elements of an object, connections and relationships between them into a single whole, to represent them as a system. Synthesis is inextricably linked with analysis. For example, when synthesizing, it is

possible to combine materials from various sections of the course “Russian as a foreign language” in order to determine the necessary and sufficient amount of students ‘ knowledge, to bring this knowledge into the system [18].

4. The communicative method is in the first place among the most frequently used methods of teaching foreign languages. The essence of this method is that the basic language skills are developed simultaneously (oral and written speech, grammar, reading and listening) in the process of live communication [19].

5. The audiovisual (structurally global) method assumes a wide use of audiovisual teaching tools (filmstrips, slides, movies) and technical means (tape recorder, radio, television); global presentation of the material: tape recordings of texts and film fragments are not divided into episodes, grammatical structures are also introduced and trained entirely. Mastering a language unit is possible only as a result of repeated repetition and memorization [20].

6. The modeling method. In pedagogical research, currently under the model (from Lat. modelium – measure, image, method, etc.) of the learning process is understood as a specially created object structure for reproducing in a simplified and visual form the characteristics of the original object that is being studied. Models can perform two main functions: theoretical (in this case, they act as a specific image of reality, which contains elements of the abstract and concrete, general and individual) and practical (in this case, they act as a tool and means of scientific experiment) [21, P.25-26].

Results. The Smart Study website consists of 5 blocks: 1) Introductory phonetic course of the Russian language; 2) Dictionary; 3) Russian grammar; 4) Exercises; 5) Texts and dialogues. Using the main navigation menu, you can navigate to any page of the site. When you hover the mouse over the name of the section, a drop-down list appears under the name.

Introductory phonetic course of the Russian language. This section involves mastering minimal vocabulary and the simplest syntactic constructions, elementary skills of speaking and listening, as well as reading and even writing. Russian phonetics system, articulation of Russian sounds, features of stress and its implementation in various types of words, the main types of intonation constructions are mastered by students as part of the introductory phonetic course. At the same time, the selection of vocabulary and grammatical constructions in the introductory phonetic course is subordinate to the tasks of teaching pronunciation. This block will contain the alphabet + audio, tables of hard-soft, deaf-voiced consonants.

Dictionary. This section will consist of 24 thematic groups:1) My Family; 2) Weather; 3) Seasons; 4) Months; 5) Days of a week; 6) My Day; 7) Color; 8)

Appearance; 9) Character; 10) Food; 11) Clothes; 12) Job and Occupation; 13) City and Town; 14) My home; 15) Countries and Nationalities; 16) Nature; 17) My body;

18) At the hospital; 19) Illnesses and diseases; 20) Pieces of furniture; 21) At the customs, at the airport; 22) Conversational phrases; 23) Numbers; 24) At University.

Russian grammar. Here you will find the main sections of the Russian language:

1) Noun; 2) Pronoun; 3) Adverb; 4) Verb; 5) Cases; 6) Numeral name: 7) Speech constructions; 8) Conjunctions.

Exercises. The types of exercises offered to foreign students are quite diverse, they are aimed at: a) recognizing and reproducing information, b) describing information, c) structuring information, d) logical comprehension of information, e) creative transformation of information. Some exercises are built on the principle of a simulator. Exercise simulators are quite stereotypical, most of these tasks include a list of words that need to be used in some specific form.

For example: Упражнение. Составьте предложения. *Exercise 1. Make upsentences.*

Это /мой /красный /чашки. Это /наш /интересный /книга.Семья /жить /дома.

Вы /слушать /радио /в /среда.

Texts and dialogues. This section contains a collection of text dialogues, including the most commonly used educational, every day, socio-political and general scientific vocabulary. Texts, dialogues, miniatures are united by one

grammatical theme, which allows the teacher to deepen students' knowledge in the field of Russian grammar with the help of a variety of country and local history material.

For example: Задание 1. Прочитайте текст. *Task 1. Read the text.* Абдулла – пакистанец. Его страна – Пакистан.

Абдулла слушает и читает русские тексты, переводит русские слова. Он сейчас делает домашнее задание. Он знает русские буквы и немного пишет по- русски. Он знает русские слова: Здравствуйте! Как дела? Как Вас зовут *?,*

Абдулла пишет: «Какая интересная страна Казахстан!» Задание 2. Ответьте на вопросы. *Task 1. Answer the questions.* Кто Абдулла?

Что он сейчас делает?Что он знает?

Что Абдулла пишет*?*

Discussion. Working on the platform, users will have the opportunity to close the window by clicking the cross in the lower right corner of the window or in any other place in the window or outside it. Site members can view the next or previous image by clicking the right and left arrow icons in the upper corners of the pop-up window.

Conclusion. Thus, Russian as a foreign language (the initial stage is levels A1, A2) in a non-linguistic environment. Russian as a foreign language (the initial stage- levels A1, A2) is the use of modern digital technologies for the development of a web platform in Russian and English for the placement of educational content in Russian as a foreign language. The main difference between the project concept and previous scientific research related to the stated topic is the use of modern digital technologies for the development of a web platform in Russian and English for the placement of educational content in Russian as a foreign language (the initial stage is levels A1, A2). The planned research is based on existing models in linguistic science, but at thesame time its specificity and approach have no analogues in Kazakh science.

References

[1] Shagieva A.K. Cifrovye obrazovatel'nye resursy //Studencheskij nauchnyj forum – 2015: Materialy VII Mezhdunarodnoj studencheskoj nauchnoj konferencii [Electronic resource] – URL: https://scienceforum.ru/2015/article/2015008033 (data of access: 04.07.2021).

[2] Galeeva A.G. Standarty razrabotki cifrovyh obrazovatel'nyh resursov //Razrabotka i primenenie informacionnyh tekhnologij v obrazovatel'nom processe: problemy i perspektivy: Vserossijskaya nauchno-prakticheskaya konferenciya. – 2014 [Electronic resource]: URL: http://ntfmfkonf.ucoz.ru/publ/2014/razrabotka_i_primenenie_informacionnykh_tekhn ologij_v_obrazovatelnom_processe_problemy_i_perspektivy/standarty_razrabotki_cifrovykh_obrazovatelnykh_resursov/26-1-0-201 (data of access: 04.07.2021).

[3] Stukalenko N.M., Imanova A.N., Mukanova R.A. Professional development of teachers in conditionsdigitalization of education //Pedagogy and Psychology. - 2021. - No 1(46). - P 80-81: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.10 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/175 (date of access: 04.07.2021).

[4] Borodatova N.Yu. Ispol'zovanie COR i EOR v obuchenii informatike //Otkrytyj urok: Festival' pedagogicheskih idej [Electronice resource]: URL: http://festival.1september.ru/articles / 636109 / (data of access: 03.07. 2021).

[5] Hrastinskij, S. Asinhronnoe I sinhronnoe elektronnoe obuchenie [Elektronice resource]: URL:https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-organizatsii-asinhron-nogoobucheniya-studentov-vuza-v-elektronnoy-srede/viewer (data of access: 03.07. 2021).

[6] Mayadas, F. Asinhronnye obuchayushchiesya: perspektiva osnovaniya Sloana [Elektronice resource]: URL: https: //olj.online learning consortium.org /index.php/olj/stat'ya/prosmotr /1941 (data of access: 03.07. 2021).

[7] Watts L. Synchronous and asynchronous communication in distance learning: A review of the literature // Quarterly Review of Distance Education. 2016. No. 17(1). P.23-32.

[8] Schwienhorst K. Learner autonomy and tandem learning: Putting principles into practice in synchronous and asynchronous telecommunications environments //Computer assisted language learning. 2003. No. 16(5). P.427-443.

[9] Kyriaki E., Derry V., Antoniou P., et al. Comparison between Synchronous and Asynchronous Instructional

Delivery Method of Training Programme on In- Service Physical Educators' Knowledge //Turkish Online Journal of Distance Education. – 2012. – №13 (4). – P.193-208.

[10] Abrams Z.I. The effect of synchronous and asynchronous CMC on oral performance in German //The Modern Language Journal. – 2003. – №87 (2). – P.157-167.

[11] Stenford P., Krou M. iFlajs, H. (2010). Differenciaciya s pomoshch'yu tekhnologij. Obuchenie i sklyuchitel'nyh detej Plyus. Tom 6(4), – P1-9.

[12] Radzhprasit, K. I Hemchua, S. (2013). Anglijskij yazyk i obshchenie mezhdu narodnom na rabochem meste: Ekzamen tajskih specialistov v oblasti komp'yuternoj inzhenerii. 3L: Zhurnal izucheniya anglijskogo yazyka Yugo-Vostochnoj Azii, Tom 21(3). – P.109-124.

[13] Azura, O. Zajni, A. Maslavati, M. (2018) /Aktivnoe onlajn-obuchenie: Strategii onlajn-diskussij studentov dlya proektnoj raboty v Tekhnicheskom universitete Malajzii. 3L: Yazyk, lingvistika I literatura: Yugo-Vostochnyj aziatskij zhurnal izucheniya anglijskogo yazyka – Tom 24 (4), – P.102-114.

[14] Peris, S.G., M.Yu., Lipson i K.K., Vikson. Stanovlyus' strategicheskim chitatelem. Sovremennaya pedagogicheskaya psihologiya [Elektronice resource]: URL: https://www.academia.edu/42977511/metacognitive_strategy_instruction_msi_for_reading_co_regulation_of_cognition (data of access: 03.07. 2021).

[15] Kulahmetova, N.N. Formy realizacii regional'nogo i lingvisticheskogo komponentov na uroke anglijskogo yazyka v sredne jshkole. // Inostrannyeyazyki v shkole. – 2005. – № 5 – P.22-25.

[16] Rachenko, I.P. Integrativnaya pedagogika [Elektronice resource]: URL: http://bspu.ab.ru (data of access: 04.07. 2021).

[17] Stepanov Yu.S. Metody i principy sovremennoj lingvistiki. – M.: Nauka, 1975. – 313 p.

[18] Mamardashvili M.K. – Processy analiza I sinteza. – M., 1958. – №2. – P.50-63.

[19] Lebedinskij S.I., Gerbik L.F. Metodika prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo. Uchebnik /S.I.Lebedinskij, L.F.Gerbik – M., 2011. – 309 p.

[20] Deryabina S.A., D'yakova T.A., Zherebcova Zh.I. Ispol'zovanie informacionnyh tekhnologij kak sposob intensifikacii prepodavaniya RKI vo vneyazykovoj srede (stat'ya) //Russkij yazyk za rubezhom. – 2015. – № 22. – P.12-15.

[21] Fridman, L.M. Naglyadnost' imodelirovanie v obuchenii. – M.: Znanie, 1984. – P.25-26.

"Smart-Study орыс тілін шет тілі ретінде тілден тыс орта жағдайында цифрлық білім беру кеңістігін дамыту контексінде" жобасы туралы

[1]А.Маликова, 1Г.Фаткиева, [1]Е.Гладкова, [1]О.Кельдешова
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Көкшетау, Қазақстан)

Аңдатпа

Оқыту жүйесіне қашықтықтан білім беру сервистерін енгізу қазіргі уақытта өзекті мәнге ие. Бұл мақалада орыс тілін (А1, А2 деңгейлері) оқитын шетелдік студенттерге арналған веб-платформа ұсынылған. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың әдістері мен тәсілдері көрсетілген. Алынған практикалық тәжірибе цифрлық технологияларды қолдану арқылы оқыту синхронды және асинхронды оқытуда білім беру технологияларын біріктіруге және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді.Зерттеу лингвистикалық ғылымдағы модельдерге сүйенеді, бірақ бұл ретте оның ерекшелігі мен тәсілінің қазақстандық ғылымда баламасы жоқ. Мұндай веб-сайттың пайда болуы мұғалімнің басшылығымен шетелдіктерге жазу, сөйлеу, оқу және тыңдаудың негізгі дағдыларын дербес жетілдіруге мүмкіндік береді. Сабақтарда цифрлық сервистерді пайдалану материалды қолжетімді, көрнекі түрде ұсынуға ықпал етеді, бұл аралас оқыту форматында есте сақтау мен үлгерім сапасын арттыруға көмектеседі.

Түйін сөздер: веб-платформа; цифрлық технологиялар; орыс тілі шет тілі ретінде; синхронды оқыту; асинхронды оқыту.

О проекте «Smart-Study русскому языку как иностранному в контексте развития цифрового образовательного пространства в условиях внеязыковой среды»

[1]А.Маликова, [1]Г.Фаткиева, [1]Е.Гладкова, [1]О.Кельдешова
[1]Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова
(Кокшетау, Казакстан)

Аннотация

Внедрение в систему обучения образовательных дистанционных сервисов имеет актуальную значимость в настоящее время. В данной статье представлена веб-платформа для студентов-иностранцев, изучающих русский язык (уровни А1, А2). Перечислены методология, подходы и способы обучения русскому языку как иностранному. Полученный практический опыт свидетельствует, что обучение с помощью применения цифровых технологий позволяет интегрировать образовательные технологии и повышать её эффективность в синхронном и асинхронном обучении. Исследование опирается на существующие в лингвистической науке модели, но при этом его специфика и подход не имеют аналогов в казахстанской науке. Появление такого веб-сайта позволит под руководством преподавателя и самостоятельно усовершенствовать иностранцам основные навыки письма, говорения, чтения и аудирования. Использование цифровых сервисов на занятиях способствует изложению материала в более доступной, наглядной формах, что поможет повысить качество запоминания и успеваемости в смешанном формате обучения.

Ключевые слова: веб-платформа; цифровые технологии; русский язык как иностранный; синхронное обучение; асинхронное обучение.

Поступила в редакцию 04.07.2021.

МРНТИ 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.15*

М.С.НҰРКЕ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан), maira_nurke@mail.ru

НООСФЕРАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ВИЗУАЛДЫ ӨНЕР ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ: ҚАБЫЛДАУ МАТИВАЦИЯСЫН АНЫҚТАУ МЫСАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада «Визуалды өнер» ұғымының қазақ тілінде қолданысқа ену мәселесі қазіргі заман өнерінің әлемдік тарихымен оның даму тенденциясы және білім алушыны «визуалды өнерді қабылдауға» дайындаудың маңыздылығы мен өзектілігі тұрғысында қарастырылады. Автор ноосфералық білімде зертелген адам санасының эволюциялық дамуында пайда болған «ми контуры-сана деңгейін» негізге ала отырып, білім алушының визуалды қабылдаудағы «ішкі мұқтаждығы» мен «сыртқы қажеттіліктерін» (мотивациялар) анықтайтын «визуалды өнерді қабылдау тізбегін» ұсынады. Зертеуде, білім алушының тақырып таңдауы және өзіне тән бірегейлігін анықтау мақсатында «сана деңгейі» мен «визуалды өнерді қабылдау тізбегі» көмекші құралы ретінде қарастырылады. Сондай ақ, ноосфералық білімдегі сезім мүшелерін тұтастай кіріктіру әдістерін «дәстүрлі сәндік өнерді трансформациялауда» және жаңа идея, жаңаша ойлайтын тұлғаның қалыптасуына «қазіргі заман өнері» құралдарын қолданудың тиімділігі тәжірбелік жұмыстарда көрсетіледі.

Түйін сөздер: ноосфералық білім; визуалды өнерді қабылдау; қазіргі заман өнері; мотивация.

Кіріспе. Визуалды өнерді қабылдау ұғымын анықтау мақсатында ізденістер жүргізгізу барысында, «Бейнелеу өнері» және жалпы «көркем өнердің» көптеген түрлерін тұтастай қарастыру мәселесі туындайды. Оларды: жасалу технологиясына қарай, көркемдеу құралына қарай, композициялық құрылымдарымен, көрерменге жеткізуді көздеген символдық-ой мағынасына, стилі мен жанрна қарай сараланып, көптеген өнертанушылық зерттеулер жасалғаны белгілі. Дегенмен, осы өнер түрлерін сырттай көзбен көріп, іштей түйсікпен сезініп, көкірек көзбен қабылдау қандай «ішкі мұқтаждық» пен «сыртқы қажеттілікті» талап етеді және бұл процесс қалай іске асады.

Қазақстанның жаңартылған оқу бағдарламасында «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» оқу пәндерін біріктіріп «Көркем еңбек» кіріктірілген пәнің ұсынылғаны және бағдарламада «визуалды өнер» термині қолданысқа енгізілгені белгілі [1]. Аталған пәнде білім алушының кеңістіктік және көру елестерін, визуалды қабылдауын қиялы мен байқағыштығын түрлі шығармашылық қызметте көркем-технологиялық білім, білік және дағдыларын қалыптастыруға бағыттаған. Осыдан, Батыстық ұғымдағы «визуалды өнер» терминін қазақ тілінде қолданудың қандай себебі бар және қаншалықты қажеті бар деген ой туындауы мүмкін. Бұл, мәселені қарастыру барысында ғалымдарының еңбектерінде қазіргі кезде өнердің 15-тен 20-ға дейінгі түрлері анықталғандығын және әр түрлі бағыттағы театр, кино, би, музыка, бейнелеу өнері салаларының кіріктірілу тенденциясы бар екені айтылады [2]. Ал осы кіріктіріліп араласу барысында үйлесім тауып жатқан өнерді адам сырттай көзбен көреді, іштей сезіммен түйсінеді. Сонымен қатар «Визуал» сөзі латын тілінен аударғанда «көзбен көру» деген ұғымын береді және бұл тек физиалогилық процесс қана емес сондай ақ адамның гендік және өмір тәжірбесінде алған ақпараттардың әсерінде іштей қиял, ойымен визуализация жасау арқылы қабылданатын ақпарат пен қуаттан тұратын, белгілі жағдайда оптикалық иллюзия жасайтын құбылыс [3]. А.Ю. Демшина визуалды өнердің дамуын мәдени ұстаным тұрғысынан кешенді талдау жасай отырып, жаһандану заманында адамзатқа ортақ мәдени құндылықтардың қалыптасуындағы мәдениет аралық қатынастарының әмбебап тілі «визуалды өнер» деп анықтайды [4]. Әрине, Қазақстанның адамзатқа ортақ даму кеңістігінен мүлдем бөлініп, дербестеніп кете алмайтындығы да белгілі. Осы тұрғыда, Қазақстан жаңа білім бағытын нақтылау барысында Әлемдік кеңістіктегі өнерде болып жатқан өзгерістер мен даму тенденцияларын ескергендігі байқалады. Көрсетілген жаңартулар іс жүзінде, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өнерді визуалды қабылдауға дайндауда қалай жүріп жатыр..

Негізгі бөлім. Зерттеу аймағы ноосферамен қатар «өнерді визуалды қабылдау» екенін ескерсек, білім алушының қоршаған ортасы мен өзін танудағы негізгі құралдардың бірі денедегі сезім мүшесі «көзді» қарастырмай өту мүмкін емес. Сондықтан да өнерді визуалды қабылдауға үйретуде, «көздің» «мимен» тығыз байланысын, ішкі сана және сыртқы түйсінулерден құрылатын күрделі процестердің зерттеу тақырыптары болуы заңды мәселе.

Әдіснамалық. Адамзаттың дамуында жалпы, ішкі және сыртқы визуалды қабылдау қай кезеңнен бастау алады... Ал өнерді визуалды қабылдауға дайындау қаншалықты маңызды.., Р. Арнхейм өнерді визуалды қабылдау мәселелерін 1954 жылдарда педагогика, психология және өнер танушылық бағыттардағы тарихи дамуын жан жақты зерттеген болатын. Ғалым, өз еңбегінде «Перцептивтік қарым-қатынас» пен «Экспрессияға» кеңірек көңіл бөлген [5]. Педагог ғалымдар, баланың ішкі және сыртқы визуалды қабылдауын [6]., және өнердің кеңістіктегі формалары мен түстердің композициясын визуалды қабылдау мәселелерін көздің физиалогиялық, психологиялық құрылымын анықтай отырып берген [7] сондай ақ, инновациялық арт-педагогикалық жаңаша

әдістерді ноосфераны қарастырған ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырап, «денсаулықты сақтаушылық» сипатында, ми жұмысының шығармашылық режимін қосу және потенциалын ашу мақсатында визуалды өнер құралдарын қолдану арқылы кәсіби бағытталған тренингтер өткізіп, апрабацияның нәтижесімен бөліскен [8]. Бұл зерттеулерден білім саласының мамандарын визуалды өнерді қабылдауға дайындаудың маңыздылығы мен өзектілігін көруге болады.

Сонымен қатар Р. Скотт өз еңбегінде визуалды өнерді қабылдаудың тағы бір өзекті мәселесін көтерген бұл, «визуалды сауаттылыққа оқыту» қажеттігі. Хадсонның еңбегіне сүйене отырып, 1936 жылдың өзінде білім алушылар барлық ақпараттың 65%-дан астамы визуалды түрде алынған деп болжанғанын, ал кейінірек 1987 жылы технологияның барлық жетістіктері мен визуалды процестердің артықшылығын ескере отырып, ол барлық білімнің 85%-дан астамынкөзбеналадыдепесептегенінайтады. Сондай-ақ Р. Скотт визуалды ақпараттың ретсіз, қарқынды өсуі қауып екенін және оны тұтынудағы технологиялар мен жаңа медианың рөлін анықтай келіп, мәдениеттің ажырамас бөлігі болып табылатын визуалды өнерді қабылдауда «визуалды сауаттылыққа» оқытудың маңыздылығы мен артықшылықтарын талқылайды [9]. Осындай визуалды өнерді қабылдаудағы әлемдік деңгейде болып отырған «визуалды сауаттылыққа» оқытудың өзекті мәселелерін ноосфералық білім беру жолдарымен де тиімді шешуге болады. Бұл, нәтижені білім алушыны Әлем, космос және адамзатты бір гендік байланыста тұтастай қарастыру, гендік ақпаратты жүйелі қолдану, тәндегі қуатты үнемдеу және денсаулықты сақтау, бірегей табиғатын ескере отырырып сезім мүшелерін, мидың екі жарты шарын теңдей комутация жасауына бағыттап ноосфералық білімнің әдіснамасы мен әдістерін жүйелі қолданып, дайындаған жағдайда [10]: өнердігі және қоғамдағы шексіз визуалды ақпаратты сауаттылықпен іріктей алатын, визуалды өнерді жоғарғы талғамымен қабылдай отырып, басқаның жарнамалық жетегіне ермейтін өзінің «дербес түйсігі мен танымы» қалыптасқан, рухы биік, жаны жайсаң, тәні таза, жаңаша ойлайтын, космоспен, қоршаған табиғат және қоғамдық ортада, ең бастысы өзінің ішкі жән сыртқы әлемінің үйлесімділігін тапқан тұлғаны қалыптастыру арқылы қол жеткізуге болады. Сондай ақ, ноосфералық ғылымда адам миының контурлары немесе адамның ойлау деңгейлері және қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі дәйекті түрде адамзат тарихында қалыптасатынын анықтаған. Бұл реттілікті Т. Лиридің жұмыстарының негізінде мидың контурлық функцияларын сипаттап сананың эвалюциялық дамуының схемалық түрде сегіз деңгейде жіктеп көрсеткен. Олар, төмендегідей:

«VIII кванттық тізбек (сызықтық емес) ↑

VII Метапрограммалаудың схемасы ↑

VI нейрогенетикалық тізбек ↑

V контуры нейросоматикалық ↑

IV контур моральдық-этикалық, әлеуметтік-жыныстық ↑

III семантикалық контур, уақытты байланыстыратын ↑

II контур эмоционалды-аумақтық ↑

I Био-тірі қалу схемасы ↑» [10, 37 б.].

Осы еңбекте авторлар, мидың бесінші контуры алдыңғы төртеуде болмаған ерекше мүмкіндікті - әлемді бір мезгілде сенсорлық, логикалық, тәндік, интеллектуалдық, ақыл-ой, рухани модальдарға бөлмей, біртұтас көзқараспен қамтамасыз ететінін айта келіп, адамзатқа дамудың тың жаңалықтарын ашып берген көптеген ғұлама адамдарды: ғалым, суретші, жазушыларды мысалға келтіреді және адам санасын бес түрлі деңгейде жіктейді [10, 43 б.]. Егерде келешек ұрпаққа саналы түрде өре биіктігін жоғарылату мен ми контурларының кванттық тізбекке жетуге бағыттай білім беруді мақсат ететін болсақ, қоршаған ортаны және ішкі сезімдерін нақты танып, қабылдауға жетелейтін визуалды қабылдау мен ноосфера түсініктерінің тығыз байланысын көреміз. Әсіресе қазіргі білім беру мақсаттарының бірі «білетін адамнан» «шығармашылықпен ойлайтын, әрекет ететін, өзін-өзі дамытатын адамға»

ауыстыруды талап етеу жағдайында [11], білім алушыны визуалды өнерді қабылдауға дайындау барысында жоғарыда қарастырылған адам миы мен сана биіктігіне тікелей байланысты болатын «ішкі мұқтаждық» пен «сыртқы қажеттілікті» анықтау маңызды. Бұл, өнерді жасаушы суретшінің және сол өнерді тұтынатын көрерменнің де визуалды қабылдауындағы дүние танымы мен өресінің биік немесе аласа, өрісінің кең немесе тар, санасының терең немесе саяз, танымының жоғары немесе төмен болатын ми контурының қабаттарының көрсеткіші болып табылады.

Нәтижелер. Ұсынылып отырған өнерді визуалды қабылдаудың тізбегі, көптеген факторларға байланысты әр түрлі болып қалыптасатын адам миының даму эволюциясындағы ақпараттық-қуаттағы кешенді жүйе деуге болады. Кейбір адамдар белгілі бір даму деңгейінде тоқтап, тоқырауға ұшырауы мүмкін, кейбіреулері кванттық серпіліс жасап бірден V-VIII тізбектен ақпарат алуы ықтимал. Дегенмен, тізбектің барлық деңгейлеріне үйлесімді түйсіне отырып, тежеусіз үдерісте көтерілгені маңызды. Себебі тізбектің төменгі деңгейлерінің толық қалыптаспауы салдарынан серпіліс кезінде бір сәтке келген өрістік танымды, бір қалыпта ұстап тұру қиынға соғады. Сол себептен де кей кезде шабыттанып бір сәтке дарын пайда болып жаңалық ашылып, аздан соң тез сөніп жатады. Бұл серпілістер адамға құштарлық ұялатып, сол серпілісті тағы сезінсем деген талпыныспен санасын тереңдетіп, танымын биіктетуге мұқтаждық жасататын бірден бір болмыстағы табиғи мативациялық әдіс деуге болады.

Өнерді визуалды қабылдаудағы «ішкі мұқтаждық» пен «сыртқы қажеттілік» *(мотивациялар)* тізбегі:

VIII кванттық тізбекке айналу (туындатушы мен қабылдаушының кіріктірілуі, біртұтастығы. Мұнда мұқтаждық та, қажеттілік те жойылады) ↑

VII өнердің өзінің-өзі жайлы айтуы, адамзаттың санасына жаңа серпіліс беретін зерттеу жүргізу идея шығаруға бағытталған визуалды өнердің қаблдау (бұрын болмаған жаңалық ашу, ақиқатты тану мұқтаждығы) ↑

VI рухани құндылықтарды дәріптеуге бағытталған визуалды өнердің қабылдау (рухани азыққа мұқтаждық, дербес, бірегейлік идея) ↑

V эстетикалық әсемдік, эмоциялық әсер беруге бағытталған визуалды өнерді қабылдау (жан азығына мұқтаждық, мұнда жеке шығармашылық пен қатар бейсаналық түрде басқаға еліктеушілік көрініс табады)

IV саясат, экологиялық, әлемдік проблемаларды көрсету мақсатына бағыталған визуалды өнерді қаблдау (глобалды проблеманы шешуге мұқтаждық, мұнда жеке шығармашылық пен қатар басқаға еліктеушілік көрініс табады) ↑

III конкурс тақырыбы мен талаптарын ескере отырып, көппен бақ сынасуға бағытталған визуалды өнерді қабылдау (өзін-өзіне дәлелдеу, немесе басқаға дәлелдеу қажеттілігі, мұнда жеке шығармашылықпен қатар басқаға еліктеушілік көрініс табады) ↑

II арнайы тапсырыспен, сұранысқа бағытталған визуалды өнерді қабылдау (ақша, қаражатқа, материалдық қажеттілік, мұнда жеке шығармашылықпен қатар басқаның жасағанын көшіріп, қайталау көрініс табады) ↑

I, күнделікті тұрмыста қолдану, кәдесыйлыққа бағытталған визуалды өнерді қабылдау (физикалық тәннің қажеттілігі, мұнда жеке шығармашылықпен қатар басқаның жасағанын бұйымын көшіріп, қайталау көрініс табады)↑

Білім алушының өнерді визуалды қабылдаудағы «ішкі мұқтаждық» пен «сыртқы қажеттігі» тізбегі «жақсы-жаман», «жоғары-төмен» деген салыстырып, деңгейге бөлу мақсатында емес, керісінше білім алушының өзіне ғана тән бірегейлігін анықтап, дамып жетілуге бағыт беретін көмекші құрал ретінде «басқаша» деген ұғымда қабылдануы маңызды. Сондай ақ, осы тізбек «визуалды сауаттылыққа оқыту» мәселесінде де көмекші құрал бола алады. Бұл тізбек бойынша оқытушы

анкеталық сұрақтар беру арқылы немесе сырттай бақылау барысында білім алушының визуалды қабылдауындағы бірегейлігін анықтай алады. Өз тарапынан білім алушы өзіне-өзі талдау жасап, ми контурының реттілігін анықтайды және өзін қызықтырған тақырыпта тапсырмаларды орындау барысында шығармашылықпен әрекет етіп, өз танымы мен өрісін кеңейтуге талпыныс жасайды. Осы орайда, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ноосфералық білім негізінде визуалды өнерді қабылдауға дайындауда «дәстүрлі сәндік өнерін» «қазіргі заман өнерімен» кіріктіре отырып қарастыру қажет. Себебі білім алушылардың әр түрлі даму деңгейдегі ми контурының қабылдауын ескеру маңызды. Біреулеріне «сыйлық бұйым» жасау арқылы немесе «дәстүрлі өнерді көшіріп, тарихын зерттеу» барысында тегі мен ұлттық гендік деңгейде қарастыру қызықты болса кейбіреулері, бесінші контурдың деңгейінде болғандықтан кең аймақты қамтып, жер тұрғыны адам, табиғат, космос биіктігінде визуалды қабылдауы мүмкін.

Білім алушы дәстүрлі өнер түрін жеке өзін толғандыратын сұрақтардың негізінде таңдап алып, зерттеу жасайды. Өз қалауымен таңдау жасай отырып кілем тоқу, киіз басу, шым ши тоқу техникаларында материалда шығармашылық жаңа идеяны ұсына отырып ғылыми тәжірбелік жұмыс жүргізеді. Әрине бұл білім алу түрі Абай университетінің «Көркем еңбекті» оқыту теориясы мен әдістемесі пәнінен «5В010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығында бағдарламаға енгізілген және нәтижелі жүргізіліп келеді [12]. Дегенмен, ноосфералық білім беру бағытында қарастырылмаған және визуалды өнерді қабылдау, «қазіргі заман өнері» мәселелері жеткілікті қамтылмаған. Аталмыш бағдарлама бейнелеу өнері және сәндік өнер түрлерінің жасалу техникасын меңгеру мақсатында оқытылады. Бұл әрине, ноосфералық білім беруді негізге ала отырып визуалды өнерді қабылдауға дайындаудың алдында ұсынылатын базалық бөлім ретінде болуы өте орынды себебі, сәндік бұйымдардың жасалу тәсілдерін ноосфералық ұғымдағы жаңа идеяда, шығармашылықпен көрсетуде меңгерілген іс-әрекеттік дағды ретінде қолдануға негіз болады. Бұған тағы бір себеп, дәстүрлі сәндік қолөнер материалдары алуан түрлі және жасалу техникалары да күрделі болып келеді. Бұйымдарды материалда орындаудың өзі үлкен төзімділік пен шыдамдылықты және шеберлікті қажет етеді. Сондықтан да оларды арнайы уақыт бөліп тоқу тәсілдерін алдын ала жетік меңгергені маңызды.

Ұсынылып отырған зерттеуде дәстүрлі сәндік бұйымдардың ұлттық дүниетанымдық ұғымдарының ноосфералық көріністері білім алушының ішкі әлеуетін ашу, шығармашылық идеямен өзін ойландырған сұрақтарға жауап табу, гендік ақпаратын анықтау мақсатында жеке бірегейлікпен дербестігі- ми контурларының функциясының даму деңгейі ескеріліп, визуалды қабылдаудағы «ішкі мұқтаждығы» мен «сыртқы қажеттігі» (мотивациялар) анықтала отырып беріледі. Бұл жалпыдан жекені бөліп алу емес керісінше, тұтас құрылымның бір бөлігін зерттеп, орнын анықтау арқылы «жалқыны» «жалпыға» қосу болып табылады. Сондай ақ, жоғарыда айтылып өткендей білім алушының ми контурының бесінші даму деңгейі анықталған жағдайда берілетін тапсырма мен қолданылатын құралдар дәстүрлі сәндік өнермен шектелетін болса білім алушының ішкі мұтаждығын бәсеңдетіп, қызығушылығын төмендетеді. Сондықтан да білім алушының бірегейлігінен, ішкі визуалдық қабылдауынан шығатын идеяларын заманауи технологиялар мен түрлі формаларда кеңінен көрсете алатындай еркіндік беретін «қазіргі заман өнері» саласында тапсырмалар беріліп, зерттеулер жүргізу маңызды болып табылады. Осы орайда ноосфералық білімнің негізгі мақсаттарының бірі жаңаша ойлаушы тұлғаны қалыптастыруда бірден бір құрал

бола алатын «қазіргі заман өнерінің» әлемдегі және қазақстандағы даму тарихымен қатар жаңа тенденцияларымен таныстырып, өнерді визуалды қабылдауға дайындау қажеттігі анықталады. Сондай ақ, «қазіргі заман өнеріне» беріліп отырған қысқаша шолу зерттеудің дәстүрлі өнердегі «бейнелеу өнері», «көркем өнер» ұғымдарынан ерекшеленіп «визуалды өнер» деп қолданылуының себептерін анықтауға кеңінен мүмкіндік береді .

1830 жылдарда әлемде алғаш фотоаппарат пайда болғаннан бастап «реалистік өнерге» үлкен өзгеріс енді. Бұл, 1860 жылдарда «Қазіргі заман өнері» (contemporary art) өнердің мақсаттары мен міндеттерін түбегейлі қайта қарастырып, жаңаша бағыт алғанын көрсеті [13]. «Концептуалды өнер» бағытын ұстанған суретшілердің тұжырымдауынша негізгі мақсат суретшінің көрерменге жеткізгісі келген «идеясы», өнер туындысын жасауда қолданылған материал тіпті маңызды емес болып табылды [14]. «Қазіргі заман өнері» Қазақстанда тәуелсіздік алған 1990 жылдардан бастау алды және бүгінге күнде ғылыми өнертанушылық тұрғыда көптеген зерттелуде қарастырылып тәжірбеде, суретшілердің шығармашылық жұмыстарынан кеңінен көрініс табуда [15]. Өнердің сан түрлерінің әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктеріне қарамастан барлық өнер салалары біріктіріліп жаңа идея ашуға, зерттеулер жасауға негізделеді: Перфоманстармен койылымдар жасалып, жазба тексттері, кестелер мен сызбалар ұсынылады [16].

Компьютерліктехнологиялармен жабдықталған көрме залдарындағы ВидеоАрт, МедиаАрт мүмкіндіктерін қолдану [17] арқылы интелектуалды тақырыптарды қамтыған, заманауи проблемаларды көтеретін өнер жобалары көрерменнің визуалды қабылдауына бағытталды. Сондай-ақ қазіргі заман өнерінде «дәстүрлі бейнелеу материалдарымен» қатар, қолданыстан шыққан шикізатты қайта өңдеу, затқа екінші өмір беру, қайта қолдану мәселесі кең өріс ала бастады [18]. Бұл әлемдегі экологиялық проблемаларды шешуге бағытталған өзгерістер болатын. Идеяны жеткізу мақсатында, өнердің образдарымен формаларын жасауда бейнелеу құралы болып табылмайтын заттарды еш бір шектеулерсіз өнерге кіріктіре отырып кеңінен қолдану тенденциясы нақтыланды. Сондай ақ қазіргі заман өнері суретшілері ми тыныштығы мен ішкі серпілісті беруде медитация практикаларын жасауды маңызды деп санайды. Осы қарастырылған «қазіргі заман өнердегі» түбегейлі жаңа өзгерістер «реалистік бағыттың» анықтамасы болып табылатын дәстүрге айналған «бейнелеу өнері» «көркем өнер» ұғымына сәйкес келмеді. Себебі кейбір концептуалды жұмыстар дәстүрлі қабылдауды бұзып, «әсемдік», «көркемдік» сезімін беру емес керісінше, филасофиялық зерттеулерге бағыттала отырып «өмір-өлім» тақырыптарында «қорқыныш», «үрей» немесе «жиркеніш» әсерін тудыру арқылы адамды «басқалай ойлауға» бағыттайды. Сондай-ақ, адам бойындағы көру, иіс сезу, дәм сезу, есту, тактилді қабылдау арқылы тәннің кеңістіктегі болмысын іске қосуды мәжбүр етеді бұл «өнерді визуалды қабылдаудың» да шегіне шығарды [19]. Бұл мұражайдағы картинаға қол тигізбей алыстан қарау сияқты шектеу дәстүрін бұзады және көрерменнің өз іс-әрекетімен визуалды өнер жасаушы бола алатынымен ерекшеленеді. Осы жағдайлар адамға өнерді қабылдау сезімін ұштап, серпіліспен, еркін ойлауға мүмкіндік береді. Зертеуде қарастырылған «қазіргі заман өнеріне» тән ерекшеліктер визуалды өнерді жаңаша қабылдап, жаңаша ойлайтын тұлғаның қалыптасуына мол мүмкіндік бере алады.

Талқылау. Ұсынылып отырған әдістемелік зерттеуде, оқытушының бағыттауымен білім алушылардың бірегейлігі ескеріле отырып, «ми контуры» мен «визуалды өнерді қабылдау тізбегінің» негізінде тақырыптарды таңдауға мүмкіндік жасалады

және тапсырмалар үш бағыттың мысалында қарастырылады:

Бірінші: тақырыптық эссе жазу, зерттеулер мен жобалар жасау «интелектуалды өнер» болып табылатын «идеяны» негізге қоятын «қазіргі заман» (видео арт, инсталляция, перфоманс, текст, поэзия, презентация) өнерін визуалды қабылдауға бағыттайды және компьютерлік технологияларды қолданып жоба қорғалады. Сондай-ақ, қазіргі заман өнерінің көптеген құралдары шектеусіз, еркін қолданылады. Бұл, ми жүйесіндегі оң жарты шарды, интелектті іске қосып, аналитикалық саралау мен өнерді, әлемді және өзін-өзі талдауға, сыни ойлауға, шығармашылықпен ерекше ойлауға, жаңалық ашуға мүмкіндік береді. Бұл, ноосфералық ұғымдағы «жаңаша ойлайтын тұлғаны» қалыптастыруда оңтайлы құралдар мен әдіс-тәсілдер бола алады. Білім алушы «Ш» өзінің зертеу тәжірбелік жұмысының «МӨЛ_ДІР_ІЛ» тақырыбында жасағанын және «мөлдіріл» сөзін буынға бөлінгенде әр түрлі «МӨЛДІР_ІЛ», «МӨЛ_ДІРІЛ» мағыналық ұғымдарын филасофиялық тұрғыда адам ойының, сөзінің, ісінің игілікке бағыталуы үшін тән, жан, рух үштігінде «мөлдір-тазалық», «діріл-серпіліс», «іл – алу» мағыналарында жаңалықты өз бойыңнан ашу үшін « тазалықпен серпіліс жасап ал» деген ойын тұжырымдайды. Сонымен қатар дәстүрлі емес материалдан инсталляция жасаған (1-ші сурет а, б).

а

б

Сурет 1 (а, б). **Білім алушы «Ш» аралас курс «МӨЛ_ДІР_ІЛ» зерттеу тақырыбы бойынша инсталляция** (автордың жеке техникасы: клеенка, майлы бояу, темір конструкция 2020.02.)

Екінші: білім алушының бірегейлігі ескеріліген тақырыпқа «интуитивті іштей сезіну» арқылы музыка таңдалады, табиғи эфир майларын қалауымен іріктейді және дәм сезу мүшесін іске қосу үшін ішкі визуализациясын қосады. Сондай-ақ, табиғи материалды қолымен сезіп суреттейді. Көру, есту, иіс сезу, тактильді сезінуді тұтастай үйлесімді қолданып жан, рух, тән «үштігінде» немесе эмоционалды, интелектуалды-интуициясын және тәндік интелектісін тұтастай үйлесімді болуына бағыттай отырып ноосфералық білімнің негізінде құрылады. Алдын ала дайындалған текстиль (түрлі -түске боялған қой жүні, әр түрлі жіңішке-жуан жіптер және мата қиындылары) шикі заттарынан импровизация жасалып дәстүрлі өнерді трансформациялау композициясы орындалады (2-ші сурет).

Сурет 2. **Білім алушы «А», сезім мүшелерін тұтастай қолдану арқылы жасалған дәстүрлі материалды трансформациялау процессі, импровизация композициясы** (киіз, аралас техника 2020.03.)

Үшінші: тапсырма, Қазақстан Республикасының «қызыл кітабіна» енген жануарларға анықтама жасау, мағлұматтар жинақтау және визуалды өнердің стилизациялау тәсілімен әр жануардың ерекшелігі мен болмысын ашатын композицияларды қағазға салып ізденіс сызбаларын сызу, түрлі-түстерде салу.

Оқытушының бағыттауымен үйлесімді сызбаларды материалда орындауға дайындау (түрлі-түске боялған қой жүні, флезелин, киізді құрғақтай басуға арналған әр түрлі қалыңдықтағы инелер топтамасы) сызба макет бойынша сувенирлік мүсіндер киізді құрғақ басу техникасында орындалады. Бұл, білім алушыға туған өлкесіндегі жануарлардың табиғаттағы маңызды орнын, ерекшелігін зерттеу арқылы қоршаған орта және өзінің космоспен гендік тұтастығын тану арқылы ноосфералық танымды қалыптастыруға бағытталады (3-сурет а, б).

а

б

Сурет 3 (а, б). **Білім алушы «А» 2 курс, Қазақстан Республикасының қызыл кітабіне енген жануарлардың стилизациялық композициясының сый-кәделік бұйымдары** (техника: киізді құрғақтай басу 2020.03)

Сондай-ақ, сабақтың бірінші бөлімінде немесе отрасында (тақырыптарының ерекшеліктеріне қарай) ноосфералық біліміндегі «йога», «медитация» жасау әдістерін қолдану маңызды [10, 65 б.]. Бұл әсіресе, визуалды өнерді қабылдауда білім алушының өз тәніне диагностика жасай отырып, ішкі эмоциялық сезімін тазарту мен ми өрістерінің тынышталуы мақсатында, медитацияның ән айтып, би билеу арқылы жасалатын динамикалық қозғалыстағы немесе тыныштықтағы түрлерін жасауды тәжірбеге енгізу оңтайлы болып табылады. Визуалды қабылдаудың қай тізбегіне бағытталса да, ми контурының қандай деңгейі таңдалып жасалса да тапсырмалар жаңалық ашуға, шығармашылық ойлауға, кез келген таңдалған материалда жоғары шеберлікпен орындалуы қадағаланады және бұл білім алушының бірегейлігі мен шабытына, талабы мен дарынына байланысты болады. Сондай-ақ, визуалды өнерді қабылдауға үйретуде білім берушінің кәсіби оқытушылық шеберлігімен қатар өзінің суретші ретінде шығармашылық іс-тәжірбеде жұмыс жасауы аса маңызды. Осы ұсынылаған әдіс-тәсілдер білім алушыға да, мен оқытушыға да шығармашылық еркіндіктер мен шексіз мүмкіндіктер ұсынды және ноосфералық білімнің негізінде өнерді визуалды қабылдауға даярлауға тиімді болады.

Қорытынды. ноосфералық білім негізінде визуалды өнерді қабылдауға дайындаудың бірнеше өзекті мәселелері қарастырылы. Қазақстан білім саласына «визуалды өнер» терминінің енгізілуінің себептері анықталды: жалпы әлемдік өнердегі тарихи өзгерістер, интелектуалды өнердің пайда болуы, жаңа компьютерлік технологиялардың өнерде кеңінен қоланылуы, бейнелеу материалдары болып табылмайтын заттардың өнерге кіріктірілуіі өнердің жаңаша даму тенденциясы, әлемдік мәдениаралық қарым қатынастың ортақ тілі «визуалды өнер» болуы. Ал, өнерді визуалды қабылдауға дайындау қаншалықты маңызды деген ойды, болашақ педагогтардың ноосфералық білімнің негізінде ми жұмысын шығармашылық режиміге келтіру және жаңаша ойлау әлеуетін ашуда визуалды қабылдау мен визуалды өнер құралдарын қолдану маңыздылығы сондай ақ, визуалды ақпараттың шамадан тыс болуы визуалды өнерді қабылдау сауатылығын қажет ететіндігімен өзекті болады. Ноосфера ғылымында көрсетілген «адам миының даму контурының деңгейі» және автордың визуалды өнерді қабылдаудың «ішкі мұқтаждық» пен «сыртқы қажеттілік» (мотивация) тізбегін біріктіріп саралау арқылы, білім алушының бірегейлігін ескере отырып ноосфералқ білім негізінде дайындаудың әдістері қарастырылды. Алдағы зерттеулерде берілген ұсыныстардың үлгісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ноосфералық білімнің негізінде визуалды өнерге дайындаудың моделі құрылатын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] 2017-2018 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері Әдістемелік нұсқау хат. – Астана, 2017.

[2] Щустова О.А. Педагогические условия эмоционального развития младших школьников средствами визуальных искусств: Дисс.…канд.пед.наук: 13.00.01. – М., 2004. – 184 с.

[3] Фаликман М.Что может рассказать изобразительное искусство о механизмах зрительного восприятия. – 25.03.2019 [Видео ресурс]: URL: https://youtu.be/iDeErGHPWYo (өтінім берілген күні: 28.06.2021).

[4] Демшина А.Ю. Визуальные искусства в ситуации глобализации культуры: институциональный аспект: Дис.... докт. культурол.: 24.00.01. – СПб, 2011. – 270 с.

[5] Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М., 1974. – 391 с.

[6] Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – СПб, 1997. – С.20-78.

[7] Аббасов И.Б. Визуальное восприятие: Учебное пособие. – М.: ДМК Пресс, 2016. – 136 с.

[8] Айтбаева А.Б., Момбек А.А., Касен Г.А. Заманауи арт-педагогикалық әдістердің инновациялық мазмұны //Психология және педагогика. – 2016. – № 4(29). – 83-92 бб.

[9] Scott R. Visual Literacy and Art Education: Review of the Literature *https://www.researchgate.net/publication/* 280319601 Research. DOI: 10.13140/RG.2.1.4331.2482 July 2015 (өтінім берілген күні: 28.06.2021).

[10] Гончаренко М.С., Маслова Н.В., Куликова Н.Г. Ноосферное образование – ключ к здоровью. – М: Институт холо-динамики, 2011. – 124 с.

[11] 2017-2018 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017. – 340 б.

[12] Абдықадыров А.О. «Көркем еңбекті» оқыту теориясы мен әдістемесі пәнінен зертханалық жұмыстарды өткізуге арналған әдістемелік нұсқаулар. 5В010200-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. – Алматы, 2016. – 16 б.

[13] Диккинс Рози. Современное искусство /Пер. Кортунова Н.Д. – М.: РОСМЭН, 2006. – 95 с.

[14] Концептуальное искусство: эссе Искусство Генри Флинт // Ольга Рябухинаның аудармасында. – 29.11.2013 [Электронный ресурс]: URL: https://art1.ru/2013/11/29/konceptualnoe-iskusstvo-esse-26731 (өтінім берілген күні: 28.06.2021).

[15] Сарокина Ю.В. Современное искусство Казахстана и Центральной Азии как потенциальное культурное наследие: Дисс. ... канд.искусс.наук. – Алматы, 2016. – 15 с.

[16] Арт-перфоманс художника из Казахстана «взорвал» Париж. – 27.06.2015 [Электронный ресурс]: URL: https://tengrinews.kz/story/art-performans-hudojnika-iz-kazahstana-vzorval-parij-276862/ (өтінім берілген күні: 28.06.2021).

[17] Лунина Л. Media Art: как искусство совершает прорыв в науке с помощью технологий. – 02.10.2019 [Электронный ресурс]: URL: https://www.forbes.ru/forbeslife/384237-media-art-kak-iskusstvo-sovershaet-proryv-v-nauke-c-pomoshchyu-tehnologiy (дата обращения: 28.06.2021).

[18] Картину из 5500 использованных пакетов создала художница в Нур-Султане. – 29.07.2021 [Электронный ресурс]: URL: https://informburo.kz/novosti/kartinu-iz-5500-ispolzovannyh-paketov-sozdala-hudozhnica-v-nur-sultane.html (өтінім беріглен күні: 28.06.2021).

[19] Кочеткова Е. История современного искусства: откуда оно взялось и почему оно такое? – 24.07.2019 [Бейнересурс]: URL: https://youtu.be/ah7gIRxMLRM (өтінім берілген күні: 28.06.2021).

References

[1] 2017-2018 oku zhylynda Kazakstan Respublikasynyn zhalpy orta bilim beretin ujymdarynda oku procesin ujymdastyrudyn erekshelikteri Adistemelik nuskau hat. – Astana, 2017.

[2] Shchustova O.A. Pedagogicheskie usloviya emocional'nogo razvitiya mladshih shkol'nikov sredstvami vizual'nyh iskusstv: Diss. … kand.ped.nauk: 13.00.01. – M., 2004. – 184 s.

[3] Falikman M.Chto mozhet rasskazat' izobrazitel'noe iskusstvo o mekhanizmah zritel'nogo vospriyatiya. – 25.03.2019 [Video resurs]: URL: https://youtu.be/iDeErGHPWYo (otinim berilgen kuni: 28.06.2021).

[4] Demshina A.Yu. Vizual'nye iskusstva v situacii globalizacii kul'tury: institucional'nyj aspekt: Dis. ... dokt. kul'turol.: 24.00.01. – SPb, 2011. – 270 s.

[5] Arnhejm R. Iskusstvo i vizual'noe vospriyatie. – M., 1974. – 391 c.

[6] Vygotskij Ji.C. Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste. – SPb, 1997. - S.20-78.

[7] Abbasov I.B. Vizual'noe vospriyatie: Uchebnoe posobie. – M.: DMK Press, 2016. – 136 s.

[8] Ajtbaeva A.B., Mombek A.A., Kasen G.A. Zamanaui art-pedagogikalyk adisterdin innovaciyalyk mazmuny // Psihologiya zhane pedagogika. – 2016. – № 4(29). – 83-92 bb.

[9] Scott R. Visual Literacy and Art Education: Review of the Literature https://www.researchgate.net/ publication/280319601 Research. DOI: 10.13140/RG.2.1.4331.2482 July 2015 (otinim berilgen kuni: 28.06.2021).

[10] Goncharenko M.S., Maslova N.V., Kulikova N.G. Noosfernoe obrazovanie – klyuch k zdorov'yu. M: Institut

holo-dinamiki, 2011. – 124 s.

[11] 2017-2018 oku zhylynda Kazakstan Respublikasynyn zhalpy orta bilim beretin ujymdarynda oku procesin ujymdastyrudyn erekshelikteri turaly: Adistemelik nuskau hat. – Astana: Y.Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2017. – 340 b.

[12] Abdykadyrov A.O. «Korkem enbekti» okytu teoriyasy men adistemesi paninen zerthanalyk zhumystardy otkizuge arnalgan adistemelik nuskaular. 5V010200-Bastauyshta okytu pedagogikasy men adistemesi. - Almaty, 2016. – 16 b.

[13] Dikkins Rozi. Sovremennoe iskusstvo /Per. Kortunova N.D. – M.: ROSMEN, 2006. – 95 s.

[14] Konceptual'noe iskusstvo: esse Iskusstvo Genri Flint //Ol'ga Ryabuhinanyn audarmasynda. – 29.11.2013 [Elektronnyj resurs]: URL: https://art1.ru/2013/11/29/konceptualnoe-iskusstvo-esse-26731 (otinim berilgen kuni: 28.06.2021).

[15] Sarokina Yu.V. Sovremennoe iskusstvo Kazahstana i Central'noj Azii kak potencial'noe kul'turnoe nasledie: Diss. ... kand.iskuss.nauk. – Almaty, 2016. – 15 s.

[16] Art-perfomans hudozhnika iz Kazahstana «vzorval» Parizh. – 27.06.2015 [Elektronnyj resurs]: URL: https://tengrinews.kz/story/art-performans-hudojnika-iz-kazahstana-vzorval-parij-276862/ (otinim berilgen kuni: 28.06.2021).

[17] Lunina L. Media Art: kak iskusstvo sovershaet proryv v nauke s pomoshch'yu tekhnologij. – 02.10.2019 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.forbes.ru/forbeslife/384237-media-art-kak-iskusstvo-sovershaet-proryv-v-nauke-c-pomoshchyu-tehnologiy (data obrashcheniya: 28.06.2021).

[18] Kartinu iz 5500 ispol'zovannyh paketov sozdala hudozhnica v Nur-Sultane. – 29.07.2021 [Elektronnyj resurs]: URL: https://informburo.kz/novosti/kartinu-iz-5500-ispolzovannyh-paketov-sozdala-hudozhnica-v-nur-sultane.html (otinim beriglen kuni: 28.06.2021).

[19] Kochetkova E. Istoriya sovremennogo iskusstva: otkuda ono vzyalos' i pochemu ono takoe? – 24.07.2019 [Bejneresurs]: URL: https://youtu.be/ah7gIRxMLRM (otinim berilgen kuni: 28.06.2021).

Эффективность использования инструментов визуального искусства в ноосферном образовании: пример определения мотивации на восприятие

М.С.Нурке

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается введение понятия «визуальное искусство» в Казахский язык, в контексте истории мирового современного искусства и тенденции его развития, а также актуальностьи подготовки учащихся к «восприятию визуального искусства». Основываясь на научные труды ноосферного образования которые, исследовали эволюцию формирования контура головного мозга как уровни мышления человека автор, предлагает «последовательную цепочку восприятия визуального искусства», определяющую «внутренние необходимости» (мотивации) и «внешние потребности» учащихся в визуальном восприятии. «Уровень контура мозга, мышления» и «цепочка восприятия визуального искусства» рассматриваются как важный инструмент при выборе темы и в определении уникальности учащихся. Также на практическом исследовании рассматривается методы ноосферного образования как, восприятие всех органов чувств в «трансформации традиционного декоративного искусства» и эффективность использования инструментов «современного искусства» в формировании новых идеи и нового мышления.

Ключевые слова: ноосферное образование; восприятие визуального искусства; современное искусство; мотивация

The Effectiveness of Using Visual Art Tools in Noosphere Education: An Example of Determining Motivation to Perceive

M.S.Nurke
Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers the introduction of the concept of «visual art» into the Kazakh language, in the context of the history of world contemporary art and and the trends of its development, also relevance and preparing students for the «perception of visual art». Based on the scientific works of noosphere education which investigated the evolution of the formation of the brain contour as levels of human thinking, the author offers a «sequential chain of visual art perception», defining «internal needs» (motivations) and «external needs» of students in visual perception. «Brain contour level, thinking» and «visual art perception chain» are seen as important tools in selecting a topic and in determining students' uniqueness. The practical research examines the methods of noospheric education as the perception of all sense organs in the «transformation of traditional decorative art» and the effectiveness of using the tools of «contemporary art» in the formation of new ideas and new thinking.

Keywords: noospheric education; perception of visual art; contemporary art; motivation.

Редакцияға 28.06.2021 қабылданды.

МРНТИ 378.147 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.16*

Д.Д.ДЖАНТАСОВА[1], Д.Р.АХМЕТОВА[1]*

[1]Карагандинский технический университет
*(Караганда, Казахстан) d.dzhantasova@kstu.kz**

ИЗУЧЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ STEAM ПОДХОДА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В статье рассматривается основные идеи STEAM образования: обучение гибкости и пластичности мышления с помощью искусств, а также развитию творческих способностей студентов и умению решать проблемы реального мира, объединяя науку, технологии, инженерию, искусство и математику. Изучен опыт преподавания в зарубежных вузах по STEAM образованию, где делается акцент на развитии практических навыков студентов при одновременной интеграции знаний по междисциплинарным курсам. STEAM подход способствует мотивации студентов к дальнейшему обучению, к инженерному проектированию и решению проблем, привлекает к научным исследованиям и открытому обучению. Были проанализированы и выявлены три ключевые зарубежные модели обучения. включающие в себя методы, применяемые в учебном процессе.

Настоящее исследование осуществлено в ходе реализации проекта «Развитие потенциала инновационной подготовки инженеров через STEAM образование», утверждённого по приоритету «Исследования в области образования и науки» на 2021-2023 гг. при финансовой поддержке Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант №AP09260338).

Ключевые слова: STEAM образование; STEAM-мышление; креативная индустрия; диалог сотрудничества

Введение. В условиях непредсказуемого и быстро меняющегося мира наиболее уязвимой оказалась система образования. Для подготовки конкурентоспособного человеческого капитала становится недостаточным обучение отдельным наукам. В этой связи актуальность приобретает интегрированный и междисциплинарный подход к обучению. Эта идея легла в основу STEAM-образования, где развиваются навыки одновременно в таких областях, как естественные науки, технологии, инженерия, искусство и математика (Science, Technology, Engineering, Art and Mathematics) [1].

Проблема, способности к коллаборации, в том числе международной, развитие критического мышления и творческого подхода к решению профессиональных задач остается актуальной в системе подготовки технических кадров. Прежде чем когда-либо нужны специалисты, обладающими навыками 21 века. Успешность выпускников определяется насколько полученное ими образование отвечает требованиям современного рынка труда. Поэтому рынок труда ставит жесткие требования перед молодыми специалистами и наличие документа о высшем профессиональном образовании не гарантирует получение престижного рабочего места по специальности. Задача будущих специалистов в умении решать производственные проблемы инновационно, нестандартно и креативно [2].

Чтобы добиться успеха в карьере в сфере STEM, необходимо объединить знания и навыки STEM с творчеством. Чтобы удовлетворить эту потребность, искусство интегрируется в образование STEM, создавая так называемое образование STEAM. Основные идеи STEAM образования заключаются в обучении навыкам 21-го века, обучая гибкости и пластичности мышления с помощью искусств, а также развитию творческих способностей и умению решать проблемы реального мира, объединяя науку, технологии, инженерию, искусство и математику [3].

По словам Клеймера: «Если мы хотим продвигать инновации, нам нужно восстановить роль творчества, нам необходимо научить наших студентов тому, что называется «навыками 21 века». Под навыками 21 века подразумеваются четыре составляющие: Creativity (Творчество), Critical Thinking (Критическое мышление), Communication (Общение) и Cooperation (Сотрудничество). Использование искусства в учебном процессе, приводит к развитию дивергентного мышления, т.е. способности человека выдавать большое количество решений, основанных на одних и тех же данных, еще одного ценного навыка в 21 веке [4].

Методология. Данное исследование проводиться в рамках проекта «Развитие потенциала инновационной подготовки инженеров через STEAM образование». В проекте исследуется процесс подготовки студентов технического профиля, технологии обучения STEAM, учебно-методические документы и результаты обучения, влияющих на показатели академической успеваемости и качества обучения с учетом формирования специалиста, обладающего инновационным мышлением, навыками коммуникативного сотрудничества, а также способного принимать творческие решения в профессиональной деятельности. Настоящее исследование осуществлено в ходе реализации проекта «Развитие потенциала инновационной подготовки инженеров через STEAM образование», утверждённого по приоритету «Исследования в области образования и науки» на 2021-2023 г.г. при финансовой поддержке Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант №AP09260338). Это исследование проводиться в рамках для дальнейшего изучения обучения STEAM в формальной учебной среде.

Целью проекта является разработка и внедрение модели подготовки специалистов технического профиля посредством STEAM технологий для реализации устойчивых программ обучения межкультурной коммуникации, креативной индустрии и креативного сотрудничества, основанные на творчестве и интеллектуальном капитале. Оценка потребностей потенциала STEAM образования, разработка и осуществление мер по развитию потенциала программ подготовки по техническим специальностям на основе развития специализированных компетенций, позволяющих усилить квалификации и способности студентов и преподавателей на международном уровне.

Для решения одной из задач проекта нами были проанализированы и выявлены три ключевые модели обучения: Модель студийного обучения (Studio Learning Model), Филиппинская модель образования STEAM (Philippine STEAM Education Model) и Модель «Maker Education» (Maker Education Model) по методологии STEAM на основе интегрированного подхода, включающие в себя методы, применяемые в учебном процессе с описанием результатов обучения и инструментов оценки формируемых результатов.

Согласно обзору зарубежной литературы по ключевым компонентам STEAM, а также по внедрению и обучению навыкам 21 века зарубежный исследователь Клеймер указывает на важность художественных навыков для сотрудников STEM, и они включают междисциплинарный подход между решением проблем, технологиями, инновациями и общением с помощью различных медиа-инструментов [4].

Дискуссия и результаты. Первая модель, которая используется в американском высшем образовании, называется Studio Learning Model (Модель студийного обучения). По мнению Догерти М.К., искусство использует то, что называется студийные привычки ума или же студийное мышление. Эта студийная модель обучения улучшает навыки группового сотрудничества, общения и решения проблем. Восемь диспозиций, изложенных в студийном мышлении, могут применяться в разных дисциплинах и в повседневной жизни. Они включают в себя:

1) обучение использованию инструментов и материалов;

2) решение проблем, имеющих отношение к обучению фокусу;

3) мысленное представление проектов;

4) передачу мыслей и идей;

5) видение вещей, которые в противном случае могли бы быть невидимы;

6) опрос;

7) объяснение;

8) обсуждение с коллегами для лучшего понимания [5].

Также Догерти М.К. утверждает, что искусство позволяет человеку следовать своему воображению и исследовать в менее ограниченном пространстве, что делает сочетание искусства и STEM столь полезным для инноваций. Он объединяет конвергентных и расходящихся мыслителей, сочетая искусство, технологии и дизайн, используя творчество для определенной цели или функции. Искусство помогает изложить мысли на бумаге с помощью графических средств, а также дает человеку своего рода «разрешение на получение других впечатлений особенно целенаправленно».

В США при использовании STEAM подхода учебная программа сосредоточена на задачах проектирования, которые требуют от студентов решения задач множеством способов и творческим подходом в рамках ограничений заданных критериев. Задачи могут иметь различную степень ограничений в зависимости от конечных целей обучения. Меньше ограничений способствует развитию творческих способностей в учебной программе. Добавление искусства в учебную программу и использование задач

проектирования в планах занятий, используя STEAM подход способствует развитию уникального набора навыков среди студентов, способствует внимательному наблюдению за окружающим миром и помогает расширить правое полушарие мозга.

Роль преподавателя также огромна, потому что при использовании STEAM в аудитории преподаватели должны использовать так называемое STEAM-мышление. Важно понимать, почему STEM нужно перейти на STEAM. Комбинация, противоположных областей содержания – вот, что привносит разнообразие необходимое для стимулирования инноваций на занятии. Например, STEM использует логические, аналитические, воспроизводимые продукты и мышление, тогда как STEAM (в том числе Art-компонент) использует субъективное, интуитивное, чувственное и уникальное мышление. Помня о том, что сочетание науки и искусства помогает преподавателю развивать системное мышление среди студентов, требуя от них рассмотрения всех частей, составляющих единое целое (наука, технология, инженерия, искусство и математика). Этот междисциплинарный подход требует от преподавателя устранения предубеждений в предметной области, которые могут возникнуть между академическими и прикладными дисциплинами.

Преподавателю необходимо будет улучшить понимание и общение между коллегами из разных предметных областей, чтобы лучше обучать своих студентов и интегрировать области содержания. Для этого преподаватели должны хорошо разбираться в предметных областях STEAM. В отношениях студент-преподаватель моделирует творчество, связывает идеи между предметными областями и обучает навыкам в контексте предметных знаний.

При обучении в STEAM используются методы, ориентированные на студентов, такие как устные презентации, дебаты, выставки, письменные продукты, построение моделей и решения проблем, предоставляя студентам различные возможности продемонстрировать свое обучение [6]. необходимые надежные формирующие и итоговые оценки. Модель студийного обучения представлена в таблице 1.

Задачи по оценке успеваемости обычно вовлекают студентов в аутентичные, реальные, практические учебные ситуации и предъявляют высокие когнитивные требования, приводящие к осмысленному обучению [7]. «Информация, предоставленная этими оценками, выявляет сильные и слабые стороны студентов и помогает преподавателям в дальнейшем обучении в ходе проекта. При выполнении заданий преподаватели должны учитывать следующие факторы: направленность задания, контекст задания, направления, предоставленные обучающимися, и рубрику, используемую для оценивания. Фокус задачи оценки должен быть тесно связан с целями обучения, а контекст должен обеспечивать предысторию и вопросы, относящиеся к основным целям. Кроме того, студентам должны быть предоставлены инструкции, четко описывающие производительность или оцениваемый продукт, а также критерии оценки качества выполнения задания» [6]. Использование этих оценок может улучшить преподавание STEAM на занятии и может создать благоприятную среду для целенаправленного обучения, повышения самооценки и эффективности, творческого сотрудничества и открытости. Благодаря исследовательским возможностям, предоставляемым обучением в STEAM, студенты имеют повышенные шансы реализовать потенциал и продолжить карьеру, ранее неизвестную им или списанную ими как недостижимую или нежелательную.

Таблица 1

Модель студийного обучения

(Studio learning model):
Методы
Обучение в контексте: метод симуляции (Learning in context: simulation method)
Кейс-стади (Case-study)
Проблемное обучение (Problem-solving)
Фокус-оринтированное обучение (Focus-based learning)
Оценка результатов деятельности
– Формирование “hard skills” профессиональных умений; – Формирование “soft skills” творчество, критическое мышление, коммуникация и сотрудничество, гибкость, пластичность мышления; – Междисциплинарность на разных уровнях сочетание различных точек зрения на проблему, разные предметные области; – Самооценка; – Рефлексия.

Анализируя опыт азиатских стран на примере Филиппин, использующих STEAM-подход, можно сделать вывод о том, что данный подход является весьма интересным и полезным с точки зрения развития навыков будущего.

Вторая модель, которую мы рассматриваем в нашем исследовании – это Philippine STEAM Education Model (Филиппинская Модель Образования STEAM). В данной модели особое внимание уделяется использованию методов, которые важны для приобретения студентами практического опыта и знаний [8]. В классе STEAM студенты проявляют высокую активность и разные уровни подготовки, преподаватели практикуют интерактивные методы обучения, с внедрением современных технологий на занятиях.

Внедрение в систему обучения образовательных технологий не теряет своей актуальности. Это обусловлено, прежде всего тем, что практика и социальный запрос не снижают, а, наоборот, повышают требования к преподавателям. Практика свидетельствует, что обучение с помощью применения инновационной дидактики позволяет интегрировать образовательные технологии и повышать её эффективность. В последние годы сделано очень многое для развития инновационной дидактики и использование образовательных технологи для улучшения учебного процесса, это чётко можно увидеть особенно в процессе улучшения усвояемости обучаемыми теоретического материала [9].

Разработанная филиппинская модель оценки образования STEAM охватывает «инновации» как переход от критического мыслителя к «Опытному студенту STEAM 21 века», которая предполагает включить применение концепций STEAM на практических занятиях в высшей школе:

– моделирование реальных приложений (виртуальное и компьютерное моделирование),

– иллюстрация реальных примеров (сайт посещения производств),

– облегчение жизненного опыта (проблемное и проектное обучение),

– интеграция ценностей (развитие ценностей и жизненных навыков)

– применение вышеперечисленных концепций при решении непредвиденных проблем на производстве (см. таблицу 2).

Таблица 2

Филиппинская модель образования STEAM

***(Philippine STEAM Education model)*:**
Методы
Обучение путем открытия /Активное обучение (Inquiry-Based Learning)
Моделирование реальных приложений (Real-life applications)
Обучение на основе результатов (Output-Based Learning)
Лекции (Lecture Method)
Совместное обучение /Метод сотрудничества (Collaborative Learning)
Оценка результатов деятельности
– Развитие критического мышления; – Умение моделировать реальные ситуации; – Умение аргументировать решение проблемы; – Изучение концепции, применимой для решения проблемы, а не конкретной формулы, подходящей для решения конкретной задачи; – Умение видеть множество возможных решений проблемы.

В настоящее время STEAM-образование стало центром научных исследований в политике естественного образования во многих странах. Стремясь интегрировать образование STEAM с китайской культурой, многие китайские ученые провели множество исследований. В настоящее время процесс устойчивого развития Китая сталкивается с тремя ключевыми проблемами: отсутствие специалистов высокого уровня, давление экономических преобразований и сложность реформы образования. Поэтому Китай настоятельно нуждается в выпускниках высокого уровня, необходим дальнейший шаг по развитию преподавания и инновационного образования [10].

Обучение в STEAM направлено на развитие практических навыков студентов при интеграции знаний междисциплинарных курсов.

Грамотная организация проектной и исследовательской деятельности студентов в образовательном комплексе вуза невозможна без педагогов, владеющими технологиями проектирования и исследова-тельской деятельности. Педагоги-практики доказывают, что использование готовых знаний мало способствует развитию личности студента, его творческого мышления, способствующего проявлению исследовательских навыков и формированию профессиональной компетенции [11].

STEAM обучение использует проектную деятельность как одну из инновационных методов обучения, где сочетание технологий и инженерного образования с художественно-гуманитарным образованием, направленно на развитие талантов у студентов [12,13].

Преподавание в STEAM сосредоточено на развитии практических навыков студентов при одновременной интеграции знаний по междисциплинарным курсам, это комплексный подход к проектированию и решению проблем, ориентированный на студентов, с акцентом на научные исследования, инженерное проектирование и открытое обучение на основе проблем, что может способствовать мотивации студентов к дальнейшему обучению.

Третья модель, которую мы рассматриваем в нашем исследовании – это китайская модель «Maker Education» [14]. Данная модель

предлагает трансформационный подход к преподаванию и обучению, ориентированное на деятеля – “maker”, который развивает это понимание посредством интерактивного, открытого, междисциплинарного опыта, который позволяет использовать время и пространство, необходимые для развития разнообразных навыков, знаний и способов мышления. В учебных средах, ориентированных на деятеля – “maker”, студенты представляют, проектируют и создают проекты, которые согласуют содержание обучения с практическим применением (Таблица 3).

Таблица 3

Модель «Maker Education»

(Maker Education model)
Методы
методы проектного обучения – это основной метод (сочетание технологий и инженерного образования с художественно-гуманитарным образованием, направленное на продвижение инноваций в обучении, основанных на технологиях)
– комплексный подход (an integrated approach)
– пропаганда творчества и поощрение обмена (creativity and exchange promotion)
– метод инженерного проектирования (engineering design method)
– открытое обучение (open learning)
Оценка результатов деятельности
– качественное образование – инновационные способности студентов – мыслительные способности высокого уровня – продвинутые навыки – связь с реальной жизнью

Заключение. На основе анализа зарубежной теории и практики применения STEAM подхода в высшем образовании рассмотрены основные методы STEAM образования [15]. Проведено аналитическое исследование опыта реализации STEAM образования в зарубежных образовательных программах.

Выявлены три ключевые модели обучения (Studio Learning Model, Philippine STEAM Education Model, Chinese Maker Education Model) по методологии STEAM на основе интегрированного подхода, включающие в себя методы, применяемые в учебном процессе с описанием результатов обучения и инструментов оценки формируемых результатов. На основе обобщения полученных данных выявлены ключевые особенности STEAM моделей, характерные для зарубежных стран, с последующей имплементацией в систему казахстанского инженерного образования.

Список использованных источников

[1] Международный опыт развития предпринимательского и STEAM-образования в странах ОЭСР и в мире: Аналитический отчет /Авт-сост. Газдиева Б.А., Ахметжанова А.А., Сагындыкова Ж.О., Тавлуй М.В., Фаткиева Г.Т., Габдуллина З.Е., Аубакирова Д.С. – Кокшетау: КГУ имени Ш.Уалиханова, 2018. – 80 с.

[2] Дуйсекеева Н., Кадирсизова Ш. Конкурентоспособность и академическая мобильность – ориентиры образовательной траектории в вузе //Педагогика и психология. – 2020. – № 3(44). – С.159-166:

DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.20 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/102 (дата обращения: 24.08.2021).

[3] Oner A.T., Nite S.N., Capraro R.M., Capraro M.M. From STEM to STEAM: Students' beliefs about the use of their creativity //The STEAM Journal. – 2016. – № 2(2). – Article 6. DOI:10.5642/steam.20160202.06

[4] Claymier B. Teaching 21st century skills Through an Integrated STEM Approach// Children's Technology and Engineering, – 2014. – №18(4). – P.5. Retrieved from http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1533428628?accountid=8361

[5] Daugherty M. K. The Prospect of an "A" in STEM Education //Journal of STEM Education. – 2013. – №14(2). – April-June, PP. 10-14.

[6] Reeve, E. M., D.T.E. STEM Thinking! //Technology and Engineering Teacher. – 2015. – 74(4). – 8-16. Retrieved from. http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1634176715?accountid=8361

[7] Bass J.E., T.L. Contant and A.A. Carin. Teaching science as inquiry //11th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009.

[8] McLaughlin C.A., McLaughlin F.C., & Pringle, R. M. Simply Performance Assessment //Science and Children. – 2013. – №51(3). – PP.50-55. Retrieved from http://0-search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1463730812?accountid=8361

[9] Taubaeva S., Maxutova I., Shagiyev M. Повышение эффективности образовательных технологий на основе интегративного потенциала инновационной дидактики //Педагогика и психология. – 2021. – №1(46). – С.14-22: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.02 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/165 (дата обращения: 24.08.2021).

[10] Xing B., & Marwala, T. Implications of the fourth industrial age on higher education//. Retrieved from The Thinker, 2017: http://arxiv.org/abs/1703.09643

[11] Колесникова Г., Пустовалова Н. Развитие исследовательских компетенций обучающихся через образовательную и проектную деятельность //Педагогика и психология. – 2020. – №4(45). – С.90-98: DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.11 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/125 (дата обращения: 24.08.2021).

[12] Darling-Hammond L. Performance-based assessment and educational equity //Harvard Educational Review. – 2004. – № 64 (1). – PP.5-31.

[13] Wang J., Wu Y. Reflection and Innovation Path of STEAM Education Application in the Age of "Internet +" //J. Distance Education. – 2016. – №35. – PP.90-97.

[14] Li Y. Research on the Countermeasures of Talent Cultivation in Colleges and Universities in China under the Background of New Industrialization; Nanchang University: Nanchang, China, 2007.

[15] Sun J., Wu Y., Ren Y. Innovation in 3D Printing Education: Maker Space, Innovation Lab and STEAM. Modern Distance Education. Res. – 2015. – №4. – PP.96-103.

References

[1] Mezhdunarodnyj opyt razvitiya predprinimatel'skogo i STEAM-obrazovaniya v stranah OESR i v mire: Analiticheskij otchet /Avt-sost. Gazdieva B.A., Ahmetzhanova A.A., Sagyndykova Zh.O., Tavluj M.V., Fatkieva G.T., Gabdullina Z.E., Aubakirova D.S. – Kokshetau: KGU imeni Sh.Ualihanova, 2018. – 80 s.

[2] Dujsekeeva N., Kadirsizova SH. Konkurentosposobnost' i akademicheskaya mobil'nost' – orientiry obrazovatel'noj traektorii v vuze //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №3(44). – S.159-166: DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.20 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/102 (data obrashcheniya: 24.08.2021).

[3] Oner A.T., Nite S.N., Capraro R.M., Capraro M.M. From STEM to STEAM: Students' beliefs about the use of their creativity //The STEAM Journal. – 2016. – № 2(2). – Article 6. DOI:10.5642/steam.20160202.06

[4] Claymier B. Teaching 21st century skills Through an Integrated STEM Approach// Children's Technology and Engineering, – 2014. – №18(4). – R.5. Retrieved from http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1533428628?accountid=8361

[5] Daugherty M. K. The Prospect of an "A" in STEM Education //Journal of STEM Education. – 2013. – № 14(2). – April-June, PP. 10-14.

[6] Reeve, E. M., D.T.E. STEM Thinking! //Technology and Engineering Teacher. – 2015. – 74(4). – 8-16. Retrieved from. http://0search.proquest.com.library.uark.edu/docview/1634176715?accountid=8361

[7] Bass J.E., T.L. Contant and A.A. Carin. Teaching science as inquiry //11th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2009.

[8] McLaughlin C.A., McLaughlin F.C., & Pringle, R. M. Simply Performance Assessment //Science and Children. – 2013. – №51(3). – PP.50-55. Retrieved from http://0-search.proquest.com.library.uark.edu/docview /1463730812?accountid=8361

[9] Taubaeva S., Maxutova I., Shagiyev M. Povyshenie effektivnosti obrazovatel'nyh tekhnologij na osnove integrativnogo potenciala innovacionnoj didaktiki //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 1(46). – S.14-22: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.02 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/165 (data obrashcheniya: 24.08.2021).

[10] Xing B., & Marwala, T. Implications of the fourth industrial age on higher education//. Retrieved from The Thinker, 2017: http://arxiv.org/abs/1703.09643

[11] Kolesnikova G., Pustovalova N. Razvitie issledovatel'skih kompetencij obuchayushchihsya cherez obrazovatel'nuyu i proektnuyu deyatel'nost' //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №4(45). – S.90-98: DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.11 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/125 (data obrashcheniya: 24.08.2021).

[12] Darling-Hammond L. Performance-based assessment and educational equity //Harvard Educational Review. – 2004. – № 64 (1). – PP.5-31.

[13] Wang J., Wu Y. Reflection and Innovation Path of STEAM Education Application in the Age of "Internet +" //J. Distance Education. – 2016. – №35. – PP.90-97.

[14] Li Y. Research on the Countermeasures of Talent Cultivation in Colleges and Universities in China under the Background of New Industrialization; Nanchang University: Nanchang, China, 2007.

[15] Sun J., Wu Y., Ren Y. Innovation in 3D Printing Education: Maker Space, Innovation Lab and STEAM. Modern Distance Education. Res. – 2015. – № 4. – PP.96-103.

Жоғары білімде steam тәсілін қолдану шетелдік теориясы мен практикасын зерттеу

Д.Д.Джантасова[1], Д.Р.Ахметова [1]
[1]Карагандинский технический университет
(Караганда, Казахстан)

Аннотация

Мақалада STEAM білім берудің негізгі идеялары қарастырылады: өнер арқылы ойлаудың икемділігін үйрету, сонымен қатар студенттердің шығармашылық қабілеттері мен ғылым, техника, өнер мен математиканы ұштастыра отырып, оларды нақты өмірдегі мәселелерді шешуге дағдыландыруында. Шетелдік жоғары оқу орындарында STEAM білім беру тәжірибесі зерттеліп, мұнда студенттердің практикалық дағдыларын дамытуға баса назар аударылады, сол себепті білімдерді пәнаралық курстарға біріктіреді. STEAM әдісі студенттерді қосымша білім алуға, инженерлік жобалау мен мәселелерді шешуге ынталандырады, бұл әдіс зерттеулер мен ашық оқытуды қамтиды. Оқыту үрдісінде қолданылатын әдістерді қоса алғанда шетелдік оқытудың үш негізгі моделі талданып, анықталды. Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен 2021-2023 жылдарға арналған «Білім мен ғылым саласындағы зерттеулер» басымдылығымен бекітілген «STEAM білім беру арқылы инженерлерді инновациялық даярлау әлеуетін дамыту» жобасын іске асыру кезінде жүргізілді. (Грант № AP09260338).

Түйін сөздер: STEAM білім беру; STEAM ойлау; шығармашылық индустрия; ынтымақтастық диалогы

Study of foreign theory and practice of the steam approach in higher education

D. D. Jantassova, D. R. Akhmetova
Karaganda Technical University
(Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

The article examines the main ideas of STEAM education: teaching flexibility and plasticity of thinking with the help of the arts, as well as developing students' creative abilities and the ability to solve real-world problems, combining science, technology, engineering, art and mathematics. The experience of teaching in foreign universities in STEAM education has been studied, where the emphasis is on the development of students' practical skills while simultaneously integrating knowledge in interdisciplinary courses. STEAM approach motivates students for further education, engineering design and problem solving, involves research and open learning. Three key foreign teaching models were analyzed and identified. including methods used in the educational process. This research was carried out during the implementation of the project "Development of the potential of innovative training of engineers through STEAM education", approved under the priority "Research in the field of education and Science" for 2021-2023 with the financial support of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AR09260338).

Key words: STEAM education; STEAM thinking; creative industry; collaborative dialogue

Поступила в редакцию 02.07.2021.

ҒТАХР 39.01.45 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.17*

Ж.К.КАБУЛОВА[1], К.А.ТЛЕУБЕРГЕНОВА[1], Г.Ә.АБДИКАРИМОВА[2]

[1]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, [2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)
zh_k78@mail.ru, tleubergenova1209@gmail.com, abdi_1965@mail.ru

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада интерактивті әдістердің түрлерінің ерекшелігі мен оларды география сабақтарында қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Әдістердің маңыздылығы және оқушы бойына қалыптастырушы дағдылары атап көрсетіледі. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы жас тәуелсіз мемлекет ретінде қоғам өмірінің барлық жақтарын қайта құру, өзінің даму жолдарын айқындау үстінде. Соның ішінде мұғаімнің әлеуметтік рөлі арта түсуде. Даму қажеттіліктерін есепке ала отырып, білім беру саласына қатысты талаптар мен сұрақтарды өздігінен шешуге мүмкіндік алды. Білім беру саласының маңызды міндеттерінің бірі оқытудың жаңа технологиясын ендіру, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық глобальды жүйеге шығу болып табылады. Уақыт пен қоғам талабын жоғары деңгейде қанағаттандыруға бағытталған жаңа оқыту инновациялық технологиясын іздестіру мен тәжірибеге ендіру кеңінен өріс алды. Соңғы жыдары интерактивті технологиялардың түрлі идеялармен, ақпаратпен, танымдық жағынан сұранысқа ие болғанын уақыт көрсетті. Сондықтан мақалада педагогикалық іс-тәжіриебемде қолданыс тапқан, оқушыларға сабақ барысында қолданған оқытудың интерактивті әдістеріне тоқталған. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеруде интерактивті әдістемелерді сабақ барысында пайдаланудың сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалы үлкен екенін дәлелдейді.

Түйін сөздер: интерактивті әдістер; рефлексия; модуль; технология; интерактивті оқыту.

Кіріспе. Біздің қоғам өмірінің барлық жақтарын қайта құруда, білім беруді жаңарту жағдайында мұғалімнің әлеуметтік рөлі күрделене түседі және артады. Бұл жағдайда мұғалімнің әлеуметтік-кәсіби функциялары күрделене түседі, оның әдістемелік шеберлігі, оқу процесін ұйымдастыруға шығармашылықпен қарау, «есте сақтау мектебінен», «ойлау және әрекет ету мектебіне» көшу туралы мәселе туындайды. Сондықтан сабақ өту тәжірибесінде интерактивті оқыту технологияларын қолдану өте маңызды [1].

Интерактивті технологиялар идеялармен, ақпаратпен алмасуға мүмкіндік береді, танымдық белсенділікті жандандырады, жаңа білімді өз бетінше алу қабілетін қалыптастырады, оқушылардың тек география әдістеріне ғана тән оқу және арнайы дағдыларын жетілдіреді (бақылаулар жүргізу, байқалған құбылыстарды географиялық ортаның өзгеруімен байланыстыру, географиялық объектілердің өзгеруін болжау). Неліктен интерактивті оқыту технологиялары? [2].

Оқытудың интерактивті технологиялары мектеп оқушыларында негізгі құзіреттіліктерді қалыптастырады: ақпараттық, коммуникативті, кооперативті, проблемалық, яғни әртүрлі өмірлік жағдайларда қолдануға болатын құзіреттіліктер. Олар үйлесімді дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік береді, оның тұтастығын тек ақыл-ойды дамытуға дейін азайтуға болмайды, осы мақсаттарды жүзеге асыру оқушылардан шебер қолданылуы және керек ақпараттың үлкен көлемін талап етеді [3]. Сонымен қатар, педагогикалық тәжірибеде байқағанымыз, қазіргі қоғам алып отырған ақпараттың үлкен көлемі мен оқушылардың ақпараттық кеңістікте бағдарлану дағдыларының әлсіздігі, оқу міндеттерін, проблемалық жағдайларды шешу үшін әртүрлі ақпарат көздерін пайдалана алмау арасындағы қайшылық айқын көрінеді. Ал оны шешу мәселеніне келгенде интерактивті оқыту технологияларының көмегі зор. Мұғалім мен оқушылардың бірлескен танымдық функциясына негізделген оқытудың инновациялық интерактивті әдістері білім алушылардың білімге деген жоғары ынтасын тудырады, оқыту барысында әр оқушы үшін сәтті жағдай туғызады, бұл пәнді оқуға деген қызығушылықтың жоғарылауымен және олардың білімге деген қажеттілігінің артуымен байланысты.

Негізгі бөлім: Қазіргі заманғы мектептегі географиялық білім беруде белсенді және интерактивті әдістер маңыздылығын дәлелдеу, өйткені білім сапасының төмендеу үрдісі байқалады және жалпы төмендеудің алдын алу үшін оқушылардың танымдық қызығушылығын, сыни ойлай білу дағдысын арттыру.

Интерактивті оқыту-танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше түрі. Бұл нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Осындай мақсаттардың бірі-оқушының өзінің сәттілігін, зияткерлік өміршеңдігін сезінетін ыңғайлы оқу жағдайларын жасау, бұл оқу процесін нәтижелі етеді. Басқаша айтқанда, интерактивті оқыту – бұл, ең алдымен, диалогтық оқыту, оның барысында оқушылар мен мұғалімнің, оқушылардың өздері арасындағы өзара іс-қимыл жүзеге асырылады [4].

Зерттеудің мақсаты-география сабақтарында оқытудың интерактивті әдістерін қолдану арқылы күтілетін нәтиженің сапасын арттыра алатын дәлелді және аналитикалық жұмыстарды жүргізудің маңыздылығын анықтау. Осы мақсатта 9-сыныптар бойынша эксперименттік бағалау жасадық. Бақылау және эксперименттік сыныптардағы оқушылардың рефлексиясы мен қорытынды бағалары 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1

9 «В», 9 «Г» сынып оқушыларының үлгерімі мен рефлексиясы

№	Сыныптар	Белсенділік бағасы	Рефлексия	Үй тапсырмасы бағасы	Қорытынды баға
1	Бақылау сыныбы 9 «В»	3,7	Жаңа материалды игеру қиындық тудырды 70%	3,6	3,6
2	Эксперимент сыныбы 9 «Г»	4,7	Мен үшін жаңа тақырыбын түсіну өте оңай болды 85%	4,9	4,8

Алынған нәтижелерден байқағанымыз:

- оқушылардың қызығушылығын тудырады;
- әркімнің оқу процесіне қатысу белсенділігін кеңейтеді;
- әр оқушының сезіміне назар аударады;
- оқу материалын тиімді меңгеруге бейімдейді;
- кері байланысты жүзеге асырады (аудиторияның жауабы);
- оқушылардың пікірі мен қарым-қатынасын қалыптастырады;
- өмірлік дағдыларды қалыптастырады;
- мінез-құлықты өзгертуге көмектеседі [5].

Интерактивті оқытудың мәні ол оқу процесіне барлық білім алушылар таным процесіне тартылатындай етіп ұйымдастырылғандығында. Таным, оқу материалын игеру процесінде оқушылардың бірлескен іс-әрекеті әркім өзінің ерекше жеке үлесін қосатынын, білім, идеялар, іс-шаралар алмасу бар екенін білдіреді. Сонымен қатар, бұл ізгілік пен өзара қолдау атмосферасын қалыптастырады, бұл жаңа білім алуға ғана емес, сонымен қатар танымдық іс-әрекеттің өзін дамытуға, ынтымақтастықтың жоғары формаларына көңіл аударуға мүмкіндік береді.

Интерактивті формаларды қолданған кезде мұғалімнің рөлі күрт өзгереді, орталықтан басқаруын тоқтатады, ол тек процесті реттейді және оны жалпы ұйымдастырумен айналысады, алдын-ала қажетті тапсырмаларды дайындайды және топтарда талқылау үшін сұрақтар мен тақырыптарды тұжырымдайды, кеңес береді, жоспардың орындалу уақыты мен тәртібін бақылайды [6].

Оқытудың интерактивті нысандарының міндеттері:

- білім алушылардың ақыл-ой дербестігін жандандыру;
- зерттеу және іздестіру қызметін ынталандыру;
- коммуникативтік-техникалық біліктерді дамыту;
- себеп – салдар байланыстарын табу, салыстыру, салыстыру, қорытынды жасау біліктері.

География сабағында білім алушылардың іс-әрекетін өзін-өзі ұйымдастыру мәдениетін қалыптастыру, әр түрлі интерактивті технологиялар көмегімен әртүрлі ақпарат түрлерімен жұмыс істей білу, өзіндік ақпараттық іс-әрекетті ұйымдастыру, нақты шындықты тану үшін қажетті зияткерлік іскерліктер.

Кейбір оқушылардың география пәні бойынша белсенділігі төмен, білім сапасы және пәнге қызығушылығы орташа. Осы мәселенің орын алуына бұрынғы жоспарлауда жаңа білім мен бастапқы білімнің ұштастырылуын назарда ұстау ескерілмегендіктен деп ойлаймыз. Себебі жаттанды оқу арқылы тек қана механикалық есте сақтауға ғана жұмыс жүргізіледі. Яғни сыни ойлау дағдысы қалыптаспайды. Сыныптағы үш деңгейлі оқушылар толық қамтылу көрініс таппайды. Интерактивті әдістерді жоспарға кіріктіргенде, сабақта көрініс

тапқан осы кемшіліктер жойылатынын көруге болады. Бұл әдісті кіріктіре отырып жоспарланған сабақта оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп тапсырмалар беру, бірін бірімен ынтымақтаса жұмыс жүргізу, сыни ойлауға жетелеу, өзін-өзі бағалау арқылы өзіндік тиімділігін арттыру сияқты дағдылары қалыптасатынын байқадық [7].

Сабақтың мақсатын айқындап алу кезінде оқушының нені білуі және нені үйренуі керек? деген сұраққа жауап ала алатындай болуы керек. Яғни сыныптағы оқушылардың ерекшелігін ескеру. Ал оқу мақсатына табыс критерийлері арқылы жету, ол өз кезегінде күтілетін нәтижені айқындайды.

Жоспарлау барысында сындарлы оқыту теориясын басшылыққа алу қажет. Өйткені бастапқы білім мен жаңа білімді астастыру жүре отырып, алған білімдерін кез келген жерде пайдалана білуге мүмкіндік береді ол үшін интерактивті әдістердің маңызы зор. Ой толғаныс кезінде түрткі сұрақтарын беру тәсілін қолданған дұрыс. Ол оқушыдағы бастапқы білім арқылы жаңа сабаққа жол ашады. Әр сабақтың бастапқы кезінде миға шабуыл тәсілін қолданған ыңғайлы. Өйткені, жаңа сабақтың мәнін оқушылар өздері ашады. Ал, Джигсо әдісі жаңа сабақты меңгерту кезінде пайдалануға болатын көп тәсілдің ішіндегі ұтымдысы екендігін аңғардық. Себебі: топпен жұмыс жасай отырып, оқушы жаңа мәтінді жақсы түсіне біледі. Төменгі деңгейдегі оқушының өзінде түсінік қалыптасатындығы дәлелденді.

Географияны оқыту барысында бүкіл сыныптың бірлескен жұмысын қамтамасыз ететін әртүрлі интерактивті формалар мен әдістерді қолдану өте маңызды. Олардың кейбіреулері: «миға шабуыл», «оқу – үйрену», «Кинометафора», «Екі жұлдыз, бір тілек», «Мәтінді түртіп алу әдісі», «Ақпаратты әдіс», «Сызба әдісі» жұптасып жұмыс істеу, рөлдік ойын, аяқталмаған сөйлемдер, шағын топтарда жұмыс істеу, жоба әдісі, интерактивті плакаттар, проблемалық жағдай жасау, интерактивті көрнекі құралдарды қолдану арқылы жүзеге асады. Ең жақсысы – көрсетілген оқыту жүйелерінің барлығы үйлесімді болуы керек. Бірақ қазір қоғамға ерекше, денсаулығы мықты, қызықты, ойшыл, тәуелсіз тұлғалар қажет. Осылайша, жаңа технологиялар оқыту процесін радикалды өзгертуі мүмкін. Оның мақсаты – оқушыларды оқу барысында қуанышқа бөлеу, жүректерінде өздерін бағалай білетін сезім тудыру болып табылады [8].

Осы ойды нақтылау үшін сабақтың жоспарын толығымен, Қазақстанның физикалық географиясында кетірілген мәліметтерге сүйене отырып, төменде келтірілді (2-кесте) [9].

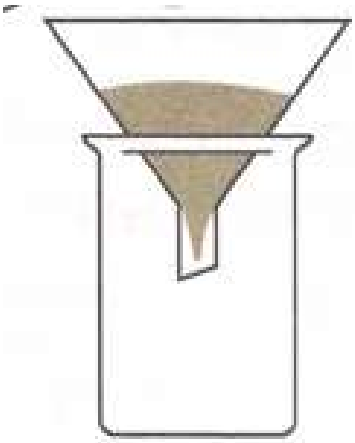
Кесте 2

География бойынша сабақ жоспарының үлгісі

Ұзақ мерзімді жоспардың тарауы: Литосфера № 198 мектеп	
Күні	**Мұғалімнің аты-жөні:** Кабулова Жанат Космырзаевна
Сынып 9	**Барлығы – 26 Қатысқандар – 24 Қатыспағандар – 2**
Сабақтың тақырыбы:	Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтары.
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары	9.3.1.5 Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттайды.
Сабақ мақсаты	**Барлық оқушылар:** Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттайды.
	Оқушылардың басым бөлігі: Қазақстанның минералды ресурстарының өндіру түрлері мен өңдеу орталықтарын салыстыру.

	Кейбір оқушылар: Табиғат ресурстарының өндіру түрлері мен өңдеудің басты орталықтарын талдау жасап тұжырымдайды.
Бағалау критерий	Минералды ресурстардың географиялық орнын және орналасу факторларын салыстырады. Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру мен өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетеді және сипаттайды.
Тілдік мақсаттар	**Оқушылар істей алады.** Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтары жайлы мәтінді оқып танысады / оқылым/ Картадан минералды ресурсты өндіру мен өңдеудің орталықтарын анықтап, талдайды /айтылым/ Мәтін бойынша ауызша пікірлерді тыңдайды/тыңдалым/ Географиялық терминдерді анықтап дәптеріне жазады/жазылым/
	Пәнге қатысты сөздер мен сөз тіркестері: көмірсутекті газ(пропан,газ), сұйытылған газ, экспорт, танкерлер, парафин
	Сыныптағы диалог/жазылым үшін пайдалы тілдік бірліктер
	Талқылауға арналған тармақтар: Минералды ресурстарды алдын ала болжам жасау қажет, өйткені ... .
	Сіз неліктен.. екенін айта аласыз ба? Минералды ресурстардың қоры таусылуы мүмкін бе?
	Жазылым бойынша ұсыныстар. Табиғат ресурстарына қажеттілік артты, өйткені ... .
Құндылықтарға баулу	Мәңгілік елдің индустрияландыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсу құндылықтарын басшылыққа ала отырып, экономикалық және шығармашылықпен өмір бойы білім алуға баулу.
Пәнаралық байла-ныс	Химия 9 сынып, Мұнай өнімдері шикізаттары.
Алдыңғы білім	8.3.1.7 тау жыныстары мен минералдардың қасиеттерін анықтайды. Минералды тау жыныстарының қасиеттерін біледі.

Сабақтың барысы		
Сабақтың жоспарланған кезеңдері	**Сабақтағы жоспарланған жаттығу түрлері**	**Ресурстар**
Сабақтың басы 5 минут	Ұйымдастыру шаралары (сәлемдесу, психологиялық ахуал туғызу,оқушыларды түгендеу,топқа топтастыру) Оқушылардың қызығушылығын ояту, мақсат қою. **1-тапсырма.** **«Миға шабуыл» түрткі сұрақтар.** 1. Пайдалы қазбалар деп нені атайды? 2.Пайдалы қазбалар қандай жолмен пайда болады? 3. Пайдалы қазбалар алабының кен орнынан айырмашылығы бар ма?	Түстер арқылы топқа бөлу
	4. Пайдалы қазбаларды орналастырудың қандай заңдылықтары бар? **Қ/Б: «Мадақтау» а**рқылы, мұғалімнің бағалауы	
Сабақтың ортасы 8 минут	**Жаңа сабақ.** **2-тапсырма. «Кинометафора» әдісі** Мақсаты:оқушының ой-өрісін,ойлау қабілетін дамыту.»Табиғат ресурстарын игеру және өндірісте	

13 минут	қолдану» тақырыбында бейнеролик көрсетемін/тыңдалым/. Көріп отырып ББББ кестесін толтыру. 1.Бейнероликтегі менің білетінім. 2.Бейнероликтен білдім. 3.Білгім келеді. Бейнероликке қатысты пікір тыңдалады./айтылым/. **Қ\Б: «Екі жұлдыз, бір тілек»** тәсілі арқылы бағалайды. Мұғалім оқушыларды бағалайды. **3-тапсырма. (С)** **Мәтінмен жұмыс.** **«Мәтінді түртіп алу әдісі», «Ақпаратты әдіс»** арқылы талдайды. - Мәтінді оқу барысында оқулыққа белгілеу үшін карандаш қолданылады. - Әр сөйлемді оқып отырып,шартты белгілермен белгілейді. - Егер ақпарат бұрыннан белгілі болса болса (+) белгісі қойылады. - Егер жаңа ақпарат болса (*) белгісі қойылады - Егер оқыған ақпарат түсініксіз болса(?) белгісі қойылады. - Оқушылар қиынды қағазға сөздерді жазып маңыздылығына қарай себетке салады. Маңызы аз сөздер жоғарғы жағына салынады,маңызды сөздер төмен жағына орналастырылады. **Маңызы аз сөздер** 	Бейнеролик Түртіп алу әдісі

Бағалау критерий	Дескриптор
Минералды ресурстардың географиялық орнын және орналасу факторларын салыстырады.	1.Бейнероликті тыңдайды. 2.Бейнероликті талдайды

+ білемін	• жаңа ақпарат	? түсініксіз

<table>
<tr>
<td></td>
<td>Оқушылар мәтінді соңына дейін оқып шығады..Талдау барысында оқушылар шағын топтарға бөлініп,маңызды сөздерді төмендегі ақпаратты талдайды.Топтың ішінде оқушылар өзара бір-біріне түсіндіріп көмек береді.

<table>
<tr><th>Бағалау критерий</th><th>Дескриптор</th></tr>
<tr><td>Минералды ресурстардың географиялық орнын және орналасу факторларын салыстырады.</td><td>1.Мәтінді оқиды

2.Шағын топтарда талдайды.</td></tr>
</table>
</td>
<td></td>
</tr>
<tr>
<td>8 минут</td>
<td>Қ/Б: Активатор 3,2,1.Үш нәрсені білдім,екі нәрсені нақты түсіндім,бір нәрсені қолдануға дайынмын.
4-тапсырма .(Жеке жұмыс)
Картамен жұмыс. Картаны пайдалана отырып,шартты белгілер арқылы минералды ресурстардың орналасуы мен өндірістің орналасу факторына сипаттама беріңдер.

<table>
<tr><th>Бағалау критерий</th><th>Дескриптор</th></tr>
<tr><td>Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру мен өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетеді және сипаттайды.</td><td>1.Картамен жұмыс жүргізеді.
2.Шартты белгілерді оқи алады.
3.Картаны пайдаланып,Қазақстанның минералды ресурстарын және өндіру мен өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетеді.</td></tr>
</table>

Қ/Б « Өзара бағалау» тәсілі</td>
<td></td>
</tr>
<tr>
<td>Сабақтың соңы
3 минут

Қосымша ақпарат	« Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтары » тақырыбына қосымша ақпаратты оқу	Интернет ресурстар

Саралау – сіз қандай тәсілмен көбірек қолдау көрсетпексіз? Сіз басқаларға қарағанда қабілетті оқушыларға қандай тапсырмалар бересіз? Оқушылардың деңгейлеріне қарай әртүрлі деңгейлік тапсырмалар берілді. Жаңа тақырыпты меңгерту үшін визуалды оқушыларға бейнеролик көрсеттім.Құрылымдалған топтарға қиындық деңгейіне байланысты саралау тапсырмасын бердім. Тапсырмалар орындау барысында «Түртіп алу әдісі» мен «Ақпаратты әдіс» тиімділігі оқушылардың топта жұмыс істеуіне толыққанды көмек көрсетеді.Ой қозғау әдісі арқылы картамен жұмыс жүргізіледі және есте сақтау дағдысы қалыптасады.	**Бағалау – сіз оқушылардың материалды игеру деңгейін қалай тексеруді жоспарлап отырсыз?** **Қ/Б: «Мадақтау» арқылы** **Қ\Б: «Екі жұлдыз, бір тілек»** тәсілі арқылы **Қ/Б: Активатор** 3,2,1. Үш нәрсені білдім,екі нәрсені нақты түсіндім,бір нәрсені қолдануға дайынмын. **Қ/Б «Өзара бағалау» тәсілі** **Қ\Б: «Сызба әдісі»** арқылы	Денсаулық және қауіпсіздік техникасын сақтау
Сабақ бойынша рефлексия Сабақ мақсаттары немесе оқу мақсаттары шынайы, қолжетімді болды ма? Барлық оқушылар оқу мақсатына қол жеткізді ме? Егер оқушылар оқу мақсатына жетпеген болса, неліктен деп ойлайсыз? Сабақта саралау дұрыс жүргізілді ме? Сабақ кезеңдерінде уақытты тиімді пайдаландыңыз ба? Сабақ жоспарларынан ауытқулар болды ма және неліктен?	Сабақтың оқу мақсаттары шынайы, қолжетімді тақырыпқа сәйкес жасалған. Оқу мақсатына барлық оқушылар қол жеткізді. Сабақта саралау дұрыс жүргізілді. Сабақ кезеңдерінде уақытты тиімді пайдаланылды. Сабақ жоспарынан ауытқулар болған жоқ. Бағалауда өзара бағалау. Смайликтер, жазбаша стикер арқылы бағалау, «Өзін-өзі бағалау» арқылы жүзеге асты. Жасалынған жоспар сабақтың өз нәтижесіне жетуіне, оқушылардың жан-жақты дамуына, өмірде пайдалануына негізделген.	Психологиялық ахуал туғызу, топ ережелерін сақтау.
Жалпы бағалау		
Сабақта ең жақсы өткен екі нәрсе (оқу мен оқытуға қатысты) 1: Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттауы. 2: Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын нысандардың бірін салыстырып, Венн диаграммасына пайдалануы. Сабақтың бұдан да жақсы өтуіне оң ықпал етер еді (оқытуды да оқуға қатысты) 1: Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттауында жеңілден күрделіге қарай бөлуде, нақты тапсырмаларды беру. 2: «Кинометафора» әдісін пайдаланғанда Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарына көңіл аударылса. Сабақ барысында мен сынып немесе жекеленген оқушылар туралы менің келесі сабағымды жетілдіруге көмектесетінін білдім?		

Сабақ жоспарына сәйкес өтілген сабақтың нәтижесін тұжырымдай отырып мынандай қорытындыға келдік. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану төменде көрсетіген міндеттерді орындауға, жағдай жасап мүмкіндік береді [10]:

– әр түрлі шешімдерді іздеу мен талдауды сұрайтын мақсаттар мен міндеттерді қою;

– нәтижеге жету үшін қызметтің әртүрлі тәсілдерін таңдау;

– коммуникативтік дағдылар үрдісі;

– жүргізілген зерттеу туралы ойлар;

– шешім қабылдаудағы таным, проблемаларға шешуші көзқарас;

– басқа пікірді құрметтеу, топта, командада нәтижелі жұмыс істей білу, жаңа жағдайға, жаңа ортаға, өзгеретін жағдайларға тез бейімделу [11].

Педагог маман ретінде «Оқушылардың пәндік білімді терең ұғынуы мен оны өмірде қажет жерінде қолдана білуін, белсенділігін, ізденімпаздығын, пәнге қызығушылығын, сыни ойлауын, пікірталасқа ашық түсуін қалай қалыптастырамын?» деген сұраққа жауапты өзім зерттейтін сыныпта сабақта интерактивті әдістерді қолдану барысында табам деген ой болды. Сол ойды сабақ жоспарында көрсетілген әдістерді қолдана отырып мақсатқа жетуге болатынын түсіндік.

Әр әдістің өзіне тән қолдану ерекшеліктері бар. Айталық, сөздік әдістерді қолдануда оқушылардың білім алу көзі мұғалімнің сөзі болып табылады. Білім көздері бойынша бөлінген оқыту әдістері оқып – үйрену кезінде бір-бірін толықтырады және жүйе құра отырып, өзара әрекет етеді [12].

Қорытынды. Интерактивті оқыту міндетті түрде іс-әрекет арқылы жүзеге асырылады, себебі жасалған әрекет тыңдалған ақпарат пен көтерілген мәліметтен гөрі есте жақсы сақталады. Бұл ретте данышпан Конфуцийдің мына сөздері интерактивті оқытудың барлық мәнін ашатындай: *«Маған айтып берсең – ұмытып қаламын, көрсетсең – есте сақтаймын, өзіме жасатсаң – үйренемін»* [13]. Интерактивті оқытудың бір артықшылығы – оқыту үрдісі барысында оқушылардың өмірлік тәжірибесіне негізделген тұлға аралық қарым-қатынас жүзеге асады. Өмірлік тәжірибеге әр оқушының жеке пікірі мен көзқарасын, өзіндік ойы мен идеяларын, тұжырымдары мен дәлелдерін жатқызамыз. Оқыту барысында оқушылар бір-бірімен осындай тәжірибемен бөлісе отырып, өз беттерінше жаңа білім мен дағдыларды үйренеді.

Қазіргі білім берудің оқу-тәрбие үрдісінде оқыту технологияларының алуан түрлерін ұтымды қолдану, жастардың үйлесімді әлеуметтенуіне жаңаша қарым-қатынастарды жүзеге асырып отыру үздіксіз педагогикалық процестің мақсатты құбылысына бет алады [14].

Қоғамға тән даму үрдісі, біздің жағдайымызда жаңа оқу бағдарламалары оқытудың мақсаттары мен міндеттерін өзгертуге, білім беру мазмұнын жаңартуға, оқыту әдістерін дамытуға және құралдарын жетілдіруге әкеп соғады. Президент Қ.К. Тоқаев өзінің халыққа Жолдауында әлеуметтік сала бойынша білім сапасын арттыруға ерекше көңіл бөліп отыр, сондықтан заманауи сабақ білім берудің сапалы сипаттамаларына жауап беруі тиіс [15].

Сондықтан әрбір мұғалім сабақ жоспарын жасағанда осы заманғы мақсаттарды басшылыққа алып, оқу үрдісінде жас ұрпақты білім мен тәрбиелеуде кеңінен пайдаланғаны дұрыс.

Падаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Құдайбергенова К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы-педагогикалық технология көзі. – Алматы, 2001. – 75 б.

[2] Искакова Р., Ерназарова З. Жаңа технологияны пайдалану әдістері. – Қызылорда, 2004.

[3] Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. – Алматы, 2009. – 63-64 бб.

[4] Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 б.

[5] Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар //Қазақстан мектебі. – 2001. – №2. – бб.11-15.

[6] Краткий справочник по педагогической технологии /Под ред. Н.Е. Щурковой. – М.: Новая школа, 2007.

[7] Әбдіғалиева Қ. Осы заманғы педагогикалық технология //Қазақстан мектебі. – 2001. – № 2. – 8-13 бб.

[8] Толыбекова Ш.Т., Головина Г.Е., Козина С.С., Ахметов Е.А. Қазақстан географиясы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. 1-бөлім. –Алматы: Мектеп, 2019. – 192 б.

[9] Баринова И.И. Внеурочная работа по географии. – М.: Просвещение, 1988. – 158 с.

[10] Бейсенова Ә.С. Қазақстанның физикалық географиясы. – Алматы, 2014.

[11] Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі міндетін атқарушысының 2017 жылғы 25 қазандағы № 545 бұйрығына 16-қосымша Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 205-қосымша.

[12] Валиева М. Білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. – Алматы, 2002.

[13] Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу: Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017. – 122 б.

[14] Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2006.

[15] Мемлекет асшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – Астана, Ақорда. – 02.09.2019 [Электрондық ресурс]: URL: https://www.zakon.kz/4983904-polnyy-tekst-poslaniya-narodu-kazahstana.html (өтініш берілген күні: 07.09.2019).

References

[1] Kudajbergenova K.S. Innovaciyalyk tazhiribe ortalygy-pedagogikalyk tekhnologiya kjzi. – Almaty, 2001. – 75 b.

[2] Iskakova R. Ernazarova Z. Zhana tekhnologiyany pajdalanu adisteri. - Kyzylorda, 2004.

[3] Alimov A. Interbelsendi adisterdi zhogary oku oryndarynda koldanu. – Almaty, 2009. – 63-64 bb.

[4] Boribekova F.B., Zhanatbekova N.Zh. Kazirgi zamangy pedagogikalyk tekhnologiyalar: Okulyk. – Almaty: 2014. – 360 b.

[5] Abdigaliev K. Osy zamangy pedagogikalyk tekhnologiyalar //Kazakstan mektebi. – 2001. – №2. – bb. 11-15.

[6] Kratkij spravochnik po pedagogicheskoj tekhnologii /Pod red. N.E. Shchurkovoj. – M.: Novaya shkola, 2007.

[7] Abdigalieva K. Osy zamangy pedagogikalyk tekhnologiya //Kazakstan mektebi. – 2001. – № 2. – 8-13 bb.

[8] Tolybekova Sh.T., Golovina G.E., Kozina S.S., Ahmetov E.A. Kazakstan geografiyasy: Zhalpy bilim beretin mekteptin 9-synybyna arnalgan okulyқ. 1-bolim. – Almaty: Mektep, 2019. – 192 b.

[9] Barinova I.I. Vneurochnaya rabota po geografii. – M.: Prosveshchenie, 1988. – 158 s.

[10] Bejsenova A.S. Kazakstannyn fizikalyk geografiyasy. – Almaty, 2014.

[11] Negizgi orta bilim beru dengejinin 7-9-synyptaryna arnalgan «Geografiya» paninen zhanartylgan mazmundagy ulgilik oku bagdarlamasy. – Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministri mindetin atkarushysynyn 2017 zhylgy 25 kazandagy № 545 bujrygyna 16-kosymsha Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministrinin 2013 zhylgy 3 sauirdegi № 115 bujrygyna 205-rosymsha.

[12] Valieva M. Bilim beru tekhnologiyalary zhane olardy oku tarbie urdisine engizu zholdary. – Almaty, 2002.

[13] Bilim mazmunyn zhanartu ayasynda (7-9 synyptarda) «Geografiya» oku panin okytu bojynsha adistemelik usynystar azirleu: Adistemelik kural. – Astana: Y.Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2017. – 122 b.

[14] Zhanpejisova M.M. Modul'dik okytu tekhnologiyasy. – Almaty, 2006.

[15] Memleket asshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyn Kazakstan halkyna zholdauy. – Astana, Akorda. – 02.09.2019 [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.zakon.kz/4983904-polnyy-tekst-poslaniya-narodu-kazahstana.html (otinish berilgen kuni: 07.09.2019).

Возможности использования интерактивных методов в преподавании географии

Ж.К.Кабулова[1], К.Тлеубергенова[1], Г.А.Абдикаримова[2]
[1]Казахский национальный женский педагогический университет
[2]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются особенности видов интерактивных методик и возможность их использования на уроках географии. Подчеркивается важность методов и формирующих навыков у учащегося. В настоящее время Республика Казахстан как молодое независимое государство перестраивает все аспекты общественной жизни, определяя собственный путь развития. В частности, возрастает социальная роль учителя. Учитывая потребности развития, он смог самостоятельно решать требования и вопросы, связанные с образованием. Одна из важных задач в сфере образования – внедрение новых технологий обучения, информатизация образования, доступ к глобальной системе международного общения. Поиск и внедрение новых инновационных технологий обучения, направленных на удовлетворение потребностей времени и общества на высоком уровне, получили широкое распространение. За прошедшие годы время показало, что интерактивные технологии востребованы с разнообразными идеями, информацией и знаниями. Поэтому в статье особое внимание уделяется интерактивным методам обучения студентов, которые используются в моей педагогической практике. Это доказывает, что использование интерактивных методов в классе при изучении современных педагогических технологий оказывает существенное влияние на качество и увлекательность урока.

Ключевые слова: интерактивные методы; рефлексия; модуль; технология; интерактивное обучение.

Possibilities of using interactive methodology in teaching geography

Zh.Kabulova[1], K.Tleubergenova[1], G.Abdikarimova[2]
[1]Kazakh National Women's Pedagogical University
[2]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers the features of the types of interactive methods and the possibility of their use in geography lessons. The importance of methods and formative skills in the student is emphasized. At present, the Republic of Kazakhstan, as a young independent state, is reorganizing all aspects of public life, defining its own path of development. In particular, the social role of the teacher is growing. Taking into account the development needs, it was able to independently address the requirements and issues related to education. One of the important tasks in the field of education is the introduction of new learning technologies, informatization of education, access to the global system of international communication. The search for and implementation of new innovative learning technologies aimed at meeting the needs of time and society at a high level has become widespread. Over the years, time has shown that interactive technologies are in demand with a variety of ideas, information and knowledge. Therefore, the article focuses on the interactive methods of teaching students, which are used in my pedagogical practice. It proves that the use of interactive methods in the classroom in the study of modern pedagogical technologies has a significant impact on the quality and fun of the lesson.

Keywords: interactive methods; reflection; module; technology; interactive learning.

Редакцияға 12.06.2020 қабылданды.

МРНТИ 14.77.03 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.18*

Б. ЕРМАХАНОВ[1], Е.ЗОРБА[1], О. АКМАН[1]

[1]Гази университеті (Анкара, Түркия)
baglan0989@gmail.com, erdalzorba@hotmail.com, onurakmn96@gmail.com

ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Бұл зерттеу Түркия Республикасы білім беру жүйесінде болашақ дене шынықтыру мұғалімін даярлау барысында оларға тиісті қабілеттер мен біліктілік деңгейлерін анықтау мақсатында жүргізілген. Мақалаға негіз болған болашақ дене шынықтыру мұғалімінің біліктілігі мен кәсіби даярлығын анықтау мақсатында «Мұғалім қабілеті» (Karacaoğlu 2008) сауалнамасы қолданылды. Зерттеу жұмысына халықтың табыс мөлшері мен әлеуметтік жағдайы әр түрлі қалалардан респондеттер қатыстырылды. Олар: Түркия Республикасының астанасы Анкарадан, аса ірі әлемдік қаласы Ыстанбұлдан, экономикасы орташа Байбурт пен Денизли қалалары және экономикасы төмен Гүмүшхане қалаларында «Дене шынықтыру және спорт» мамандығында білім алушы жалпы саны 408 бітіруші курс студенті қатыстырылды. Ғылыми мақалада зерттеу жұмысына қатысушы студенттердің сауалнамадан алынған нәтижелері берілген. Жиналған мәліметтер SPSS бағдарламасында талданып, кестелер түрінде енгізіліп, талдау жасалынды.

Түйін сөздер: Түркия Республикасы, білім беру, жоғары оқу орны, дене шынықтыру, салауатты өмір салты, болашақ дене шынықтыру мұғалімі.

Кіріспе. Түркия Республикасы құрылған сәттен бастап 1982 жылға дейін мұғалімдер түрлі деңгейдегі оқу орны түрлерінде, ауыл институттары, бастауыш мектептер, институттар мен колледждерден және университеттердің бөлімдерінде дайындалған болатын. Түркия Республикасының Конституциясының 59 – бабында мемлекет дене шынықтыру мен спортты дамытуға қамқорлық жасайтыны көрсетілген [1]. Осыған орай, Түркия Республикасы білім беру жүйесінде болашақ дене шынықтыру мұғалімін даярлау ісіне аса көңіл бөлді. Мемлекет тарапынан, 1982 жылдан бастап дене шынықтыру және спорт мамандары жоғары оқу орындардың Білім беру факультеттері мен институттарында оқытылатын болды [2]. Осылайша мұғалімдерді даярлау жүйесі жаңа құрылым мен мәртебеге ие болды.

Бәсекеге қабілетті болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін шығармашылық әлеуеті тұрғысынан дамыған, сонымен қатар, алған білімдерін, дағдыларын оңтайлы пайдалана отырып, өзін-өзі басқара алатын мамандарды даярлау Түркия мемлекетінің білім жүйесінде алға қойған негізгі міндеттері болып саналады. Аталған мәселе Түркия мемлекетінің білім саласының жұмысын реттейтін Түркия Республикасы ұлттық білім беру министрлігі мен Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру комиссиясының мақсаттарында айқындалып көрсетілген [3].

Әдеби шолу. Білім беру ұйымдары және басқа да салаларда спорттың жаңа бағыты мен дене шынықтыру мамандарына деген сұраныстардың артуы, оқытушы-профессор құрамына өте үлкен маңызды жұмыстарды жүктеді. ЖОО аяқтаған мамандардың спорттық дайындығы жақсы, бірақ кәсіби тұрғыдан

өзін-өзі ұйымдастыруы жеткіліксіз. Сол себепті, болашақ мамандарды даярлауда олардың білімі, қабілеті, дағдыларының қазіргі талаптарға сай болуы үшін, олардың бойында төмендегідей дағдыларды дамыту көзделген: өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі басқару, өзін-өзі бағалау. Бұл аталған дағдылар өз әрекетіне, бастамаларына назар аудару арқылы жүзеге асады. Осыған байланысты, шетелдік ғалымдар Н.Н.Альфимов пен С.П. Евсеев, Г.А.Шашкин кәсіби дене шынықтыру білімін дамытудың беталыстары туралы ой қозғап, қазіргі кезеңде жоғары білім берудегі басты міндет жастардың білімнің жаңа бөлімдерін игеруге деген қызығушылығы мен ынтасын арттыру және оны қоғамның қазіргі даму жағдайларында өмірге дайындауға бағытталуы керек екендігіне тоқталып, «жоғары дене тәрбиесі жүйесінде ғылым мен өмірдің қазіргі заманғы талаптарына сәйкес келмейтін оқу бағдарламалары бойынша жұмыс жасайтын ЖОО оқытушыларының дәстүрлі іс-әрекеттерінен шығу керек. Оқыту жүйесін және ұсынылған білім көлемін әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан қайта қарастыратын уақыт жетті» [4], – деген пікірлерін білдіреді. Жоғарыда аталған ғалымдардың пікірлерін саралай келе, біз болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дәстүрлі форматтан шығып өз сабақтарында инновациялық әдістерді қолдануларын қажет деген ой қорытындылаймыз.

Университет болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби жолға түсуінің алдындағы соңғы шара болғандықтан, институт қабырғасында кәсіби және практикалық дайындықтың маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Сондықтан университетте болашақ дене шынықтыру кадрларын даярлау мәселелері жоғары орынға қойылған.

О.А. Абдулина: «Қазіргі бітірушілерді дайындаудың негізгі кемшілігі – теориялық білім мен оларды іс жүзінде қолдану дағдыларының арасында алшақтық бар. Бұл жағдай практикалық дағдылар мен теорияның арасында сәйкессіздік тудырады» [5], – деген тұжырым жасады. Болашақ мұғалімнің білім беру үрдісіндегі кәсіби дайындығы – адамзат қоғамының өмір сүруі мен дамуының ең маңызды қызметі болып табылады. Зерттеушілер жоғары білімді болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау жүйесінде маңызды орынды жоғары білімді мамандардың кәсіби даярлығына бөледі.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің дағдылары – бұл жеке іс-әрекеттерді орындау бойынша практикалық білім немесе іс-әрекеттің ережелері мен мақсатына сәйкес жалпы әрекеттер. Дене шынықтыру мұғалімдерінің дағдылары конструктивті, ұйымдастырушылық, коммуникативтік (дидактикалық және шешендік сөздерді қоса), гностикалық (соның ішінде перцептивті), қозғалтқыш (оның ішінде қолданбалы) болып бөлінеді. Дағдылардың әрқайсысы болашақ маманның бір уақытта бірнеше функциялардың орындауын қамтамасыз етеді [6]. Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі өзін үнемі қадағалап отыруға, өзіне жоғары талап қоюға міндетті.

Зерттеу әдістері және әдіснамалары. Біз, бұл бөлімде зерттеу жұмысына қандай әдіс қолданғанымызды және Өмер Джем Караджаұлы тарапынан әзірленген «Оқытушы қабілеті» сауалнамасы жайында баяндайтын боламыз. Ғылыми мақалада қолданылған «Оқытушы қабілеті» сауалнамасы 2008 жылы Өмер Джем Караджаұлы тарапынан әзірленген. Сауалнама болашақ оқытушылардың біліктілігін, кәсіби даярлығын және білім беру жүйесіндегі алатын орнын анықтау мақсаттарын қамтиды [7].

Сауаланамаға халықтың табыс мөлшері мен әлеуметтік жағдайы әр түрлі қалалардан респондеттер қатыстырылды. Олар: Түркияның астанасындағы Анкара қаласынан, аса ірі әлемдік қаласы Ыстанбұлдан, экономикасы орташа Байбурт пен Денизли қалалары және экономикасы төмен Гүмүшхане қалаларында «Дене шынықтыру және спорт» мамандығында білім алушы жалпы саны 411 бітіруші курс студенті қатыстырылды. Алайда 3 респонденттің сауалнамасы толық

толтырылмағандықтан нәтижесі есепке алынбады.

Зерттеу салыстырмалы реляциялық скрининг моделінің көмегімен жүргізілді. Реляциялық скрининг моделінің ерекшелігі, жинақталған мәліметтер зерттеудің мақсатына тікелей әсер етеді. Зерттеу обьектісіне қатысты бар болған жағдай сол қалпында сипатталады [8]. Гөкальптың пікірінше, білім беру саласындағы мамандардың оқытушылық қабілеті мен деңгейін анықтау мақсатында отандық мамандар тарапынан жасалған тест секілді өлшем құралының болуы мұғалім сапасының артуына септігі болатынын баядаған болатын [9].

«Мұғалім қабілеті» сауалнамасын ғылыми зерттеуімізде қолдану арқылы бұл пікірдің орынды екеніні көзіміз жетіп отыр.

Кесте 1

Ғылыми зерттеу жұмысына қатысушы респонденттер жайлы мәлімет

№	Қаласы	Оқу орны	Саны
1	Байбурт	Байбурт университеті	70
2	Денизли	Памуккале унверситеті	95
3	Гүмүшхане	Гүмүшхане университеті	50
4	Ыстанбұл	Мармара университеті	90
5	Анкара	Анкара университеті	103
Жалпы қатысушы саны: 408			

Зерттеу нәтижесі және талдау. Зерттеу барысында болашақта білім беру мен оқыту салаларында жұмыс жасайтын мамандардың біліктілігі мен қабілеттерінің қандай дәрежеде екендігін анықтау үшін жүргізілген сауалнама нәтижесінде алынған деректер талданды. Әрбір қосалқы фактор жан-жақты (мамандықты білу, өзін-өзі тану, ұлттық және халықаралық құндылықтармен байланысты қабілетке ие болу) зерттелді.

Ғылыми мақаланы зерттеу кезінде осы тақырыпқа ұқсас ғалымдардың зерттеу нәтижелеріне талдау жасалынып, әдебиеттерге шолу жүргізілді. Харан және Айдынның пікірінше мұғалімдердің біліктілігінің жоғары болуы әлеуметтік факторлардың әсеріне тікелей байланысты. Себебі олардың мамандығы қоғаммен тіл табысуды қажет етеді деп көрсеткен [10].

Аланязын пікірінше де оқытушылардың біліктілігінің жоғары болуы әлеуметтік қолдаумен тікелей байланыста қалыптасатындығы анықталды. Гөзүтоктың зерттеу нәтижесінде мұғалімдердің көпшілігі өздерін түрлі бағытта біліктілігін жеткілікті санайтындығы жөнінде нәтижеге қол жеткізді. Алайда алған білімі мен тәжірибесі оқушылармен жұмыс жасағанда айқын көрінетіндігін зерттеу барысында дәлелдеді [11].

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби біліктіліктеріне қатысты сипаттамалық статистика 2 – кестеде көрсетілген.

Кесте 2

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің оқытушылық қабілеттерінің көрсеткіштері

Кәсіби біліктілігі бойынша қабілеті		N	X	S
А	**Оқушыны танумен және оқушыны дамытуды қамтамасыз етумен байланысты кәсіби біліктілік**			
1	2	3	4	5
1	Даму ерекшеліктерін тану	401	3.00	1.10
2	Мүдделер мен қажеттіліктерді назарға алу	398	3.02	1.11

1	2	3	4	5
3	Оқушыны бағалау	404	2.98	1.21
4	Теорияны практикамен ұштастыру және уадесін орындау	405	2.98	1.02
5	Оқушыларға бағыт көрсету, жол сілтеу	400	3.65	1.15
6	Қолдау көрсету	391	3.60	1.25
7	Оқушылардың өзіндік пікірі мен даму қабілеттерін құрметтеу	402	2.98	1.25
8	Оқушыны тыңдау	403	4.02	1.20
9	Оқушыны ынталандыру	405	3.95	1.14
10	Қиындықты сезу	400	3.95	1.22
11	Мейірімді болу	398	2.99	1.24
12	Оқушылардың өзін-өзі жетілдіруіне көмектесу	402	3.00	1.14
13	Оқушыға сену	405	3.01	1.11
14	Оқушының үйрену стиліне мән беру	408	2.80	1.25
15	Оқушылардың өзін-өзі бақылауын қамтамасыз ету	407	3.03	1.23
16	Оқушылардың ішкі мотивациясын дамыту	395	3.04	1.20
Б	**Оқыту процесіндегі кәсіби біліктілік**			
17	Сабақты жоспарлау	400	3.03	1.20
18	Оқу ортасын әзірлеу	405	3.04	1.18
19	Жеке айырмашылықтарды ескере отырып, оқытуды әртараптандыру	407	3.00	1.12
20	Уақытты тиімді пайдалану	398	3.05	1.13
21	Мінез-құлық пен сыныпты басқару	399	3.06	1.10
22	Сыныптағы жағымсыз мінез-құлықты жеңу	404	3.07	1.17
23	Сыныптағы эмоцияларды басқару	403	3.08	1.18
24	Сынып жағдайын жағымды ұстау	405	3.09	1.19
25	Оқушылармен сабақ жүргізу ережелерін белгілеу	402	3.25	1.15
26	Рефлексивті ойлау	395	3.28	1.19
27	Шығармашылық ойлау	392	3.30	1.02
28	Сыни ойлау	396	3.35	1.15
29	Мәселелерді шешу	407	3.45	1.25
30	Жақсы қарым-қатынас ұстау	389	3.55	1.25
31	Оқыту стратегиясын, әдістемесін, техникасын тиімді және дұрыс пайдалану	390	3.40	1.20
32	Ынталы болу (оқушыны жоғары деңгейде өнер көрсетуі үшін еңбектену)	400	3.80	1.14
33	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен жабдықтау	401	3.85	1.22
34	Оқыту дағдысын тиімді пайдалану	405	2,98	1.24
35	Зерттеулерді қалыптастыру және түсіну	400	2.79	1.14
36	Сабырлы болу	402	3.00	1.02
37	Оқытуға үйрету	398	3.95	1.15
38	Демократиялық ойлау	395	3.25	1.25
39	Оқушының ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету	397	3.65	1.25
40	Оқушыларды оқу процесіне жүктеу	396	3.68	1.20
41	Оқушылардың назарын пәнге аудару	406	3.7	1.14
42	Өз-өзіне сену	407	4.01	1.22
43	Түсіндірмелер мен ұсыныстар беру	404	3.98	1.24
44	Дауыс тонын тиімді пайдалану	395	3.65	1.14
45	Тақырыпты өмірмен байланыстыру	400	2.99	1.02

1	2	3	4	5
46	Тиімді сауалдар қоя білу	389	3.00	1.15
47	Ұсыныстарға ашық болу	401	3.15	1.25
48	Оқуға ынталандыру	404	3.25	1.20
49	Қателіктерді түзету	402	3.22	1.10
50	Ресурстардың алуан түрін құру	405	3.85	1.15
51	Өзіңізді жақсы түсіндіру	397	3.80	1.25
52	Жігерлі және ынталы болу	403	3.78	1.23
53	Оқу материалдарының мақсаттылығы мен эстетикалық сезімталдығының өсуіне назар аудару	405	3.68	1.20
В	**Оқыту мен дамуды мониторингтеу және бағалау үшін кәсіби біліктілік**			
54	Өлшеу және бағалау әдістерін анықтау	400	3.69	1.20
55	Деректерді талдау, оқушының дамуы және оқуы арқылы түсіндіру	405	2.85	1.19
56	Кері байланыс орнату	395	4.02	1.15
57	Нәтижелері бойынша оқу-үйрету процесін шолу	390	3.87	1.19
58	Емтихан тапсырмаларын жақсы оқып шығу және қателеспеу	405	3.64	1.02
59	Оқушылардың үлгерімін бақылау	400	3.90	1.15
Г	**Мектеп, отбасы, ұжым және қоғамдық қатынастарға қатысты кәсіптік біліктілік**			
60	Қоғамды тану	403	2.83	1.20
61	Қоршаған орта әсерін пайдалану	402	3.84	1.28
62	Мектепті мәдени орталық ретінде қарастыру	404	2.70	1.17
63	Отбасын білу және отбасылармен қарым-қатынаста бейтарап болу	400	3.35	1.19
64	Отбасымен ынтымақта болу	398	3.39	1.25
65	Ата-аналармен, әріптестермен, мектептегі және одан тыс жерлердегі адамдармен жағымды және дұрыс байланыс орнату	399	4.01	1.10
Е	**Бағдарлама мен рухани таным бойынша кәсіби біліктілік**			
67	Түрік халқының ұлттық білімінің мақсаттары мен принциптерін білу	407	4.00	1.24
68	Арнайы далалық оқу бағдарламаларын қолдану білімі мен дағдылары	406	3.55	1.23
69	Жеке аумақта оқыту бағдарламасын мониторингтеу және бағалау	404	2.81	1.10
70	Мақсатты мінез-құлықты (жетістіктерді) нақты тұжырымдау	387	3.56	1.20
71	Жұмыс жоспарының сәтті болуы үшін қоғам мүмкіндіктерді пайдалану	389	3.58	1.15

2-кестеде көрсетілгендей, болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің *«Оқушыны танумен және оқушыны дамытуды қамтамасыз етумен байланысты кәсіби біліктілік»* бөліміндегі «8 – Оқушыны тыңдау» қабілеті *(X=4.02)* ең жоғары, «14 – Оқушының үйрену стиліне мән беру» қабілеті *(X=2.80)* ең төменгі нәтиже болып отыр. *Оқыту процесіндегі кәсіби біліктілік* бөліміндегі «42 – Өз-өзіне сену» қабілеті *(X=4.01)* ең жоғары, «35 – Зерттеулерді қалыптастыру және түсіну» қабілеті *(X=2.79)* ең төменгі көрсеткіш екендігі анықталды. *Оқыту мен дамуды мониторингтеу және бағалау үшін кәсіби біліктілік* бөліміндегі «56 – Кері байланыс орнату» қабілеті *(X=4.02)* ең жоғары, «55 – Деректерді талдау, оқушының дамуы және оқуы арқылы түсіндіру» қабілеті *(X=2.85)* ең төменгі нәтиже ретінде анықталып отыр. *Мектеп, отбасы, ұжым және қоғамдық қатынастарға қатысты кәсіптік біліктілік* бөліміндегі «65 – Ата-аналармен, әріптестермен, мектептегі және одан тыс жерлердегі адамдармен жағымды және дұрыс байланыс орнату» қабілеті *(X=4.01)* ең жоғары, «62 – Мектепті мәдени орталық ретінде қарастыру» қабілеті *(X=2.70)* ең төменгі көрсеткіш екендігі анықталды. *Бағдарлама мен рухани таным бойынша кәсіби біліктілік* бөліміндегі

«67 – Түрік халқының ұлттық білімінің мақсаттары мен принциптерін білу» қабілеті *(X=4.00)* ең жоғары, «69 – Жеке аумақта оқыту бағдарламасын мониторингтеу және бағалау» қабілеті *(X=2.81)* ең төменгі көрсеткіш екендігі анықталды.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің ұлттық және халықаралық құндылықтар жайлы біліктілігіне қатысты сипаттамалық статистика 3 –кестеде көрсетілген.

Кесте 3

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудағы ұлттық және халықаралық құндылықтар жайлы қасиеттерінің сипаттамалық статистикасы

Мұғалім даярлаудағы ұлттық және халықаралық құндылықтар жайлы қасиеттер		**N**	**$\bar{X}$**	**S**
1	Өз елін, ұлтын және оқушыларын сүю	398	4.02	0.19
2	Адал болу	400	3.02	0.15
3	Физикалық және рухани сау болу	404	2.98	0.19
4	Кішіпейіл болу	405	2.98	0.02
5	Ана тілін еркін меңгеру (ауызша және жазбаша)	401	4.03	0.25
6	Сауатты жазу	392	3.60	0.10
7	Түркия заңдарына бағыну	403	2.98	0.20
8	Ата-анаға құрмет көрсету	405	3.96	0.28
9	Отанына адал болу	406	3.95	0.17
10	Өзге ұлт өкілдерімен жақсы араласу	401	3.95	1.19
11	Түрік мәдениетін тану және қабылдау	398	4.01	1.25
12	Қоғаммен байланысты қасиеттерді білу	403	3.00	1.14
13	Ұлттық құндылықтарға ие болу	405	3.01	1.11
14	Ұлтаралық татулықты сақтау	408	2.80	1.25
15	Айналасына үлгі болу	407	3.03	0.15
16	Заманауи дағдыларды меңгеру (компьютер, интернет және т. б.)	395	3.04	0.19
17	Әлемдік оқиғалардан хабардар болу	398	3.08	0.02
18	Мамандығын сүю	400	3.03	0.25
19	Шәкірттеріне және олардың мінез-құлқы қатысты қоғамға үлгі болу	405	3.04	0.10
20	Ататүрікті дәріптеу	405	4.00	0.20
21	Сұрақтарды, оқиғаларды, фактілерді ұтымды бағалау	401	2.80	0.15
22	Ашық ойлы болу	392	3.06	0.19
23	Отаны мен әлемде болып жатқан оқиғалардан хабардар болу	403	3.07	0.02
24	Туған жерінің тарихын білу	405	3.08	0.25
25	Өнер мен эстетикаға бай болу	403	2.70	0.10
26	Табиғатты сүю	405	3.25	1.15
27	Жауапты болу	408	3.28	1.19
28	Адамдарды жақсы көру	407	3.30	1.02
29	Көршілес елдермен бейбіт байланыс орнату	395	3.35	1.15

3-кестедегі мәліметтерге сәйкес, болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің **«Мұғалім даярлаудағы ұлттық және халықаралық құндылықтаржайлықасиеттері»** арасынан «1 – Өз елін, ұлтын және оқушыларын сүю» қасиеті *(X=4.02), «5*-Ана тілін еркін меңгеру

(ауызша және жазбаша)» қасиеті *(X=4.03), «11* – Түрік мәдениетін тану және қабылдау» қасиеті *(X=4.01) және «20* – Ататүрікті дәріптеу» сынды қасиеттер *(X=4.00)* респонденттер бойындағы ең жоғары қасиет ретінде анықталды. Болашақ мамандардың «21 – Сұрақтарды, оқиғаларды, фактілерді ұтымды бағалау» қасиеті *(X=2.80) және «*25 – Өнер мен эстетикаға бай болу» қасиеттері *(X=2.70)* респонденттердің қасиеттері арасынан төмен нәтиже ретінде тіркелді.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің қабілеттерін оқитын оқу орындарына байланысты ерекшеліктерін анықтау мақсатында жасалынған ANOVA анализінің нәтижесі 4 – кестеде баяндалған.

Кесте 4

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің қабілеттерін оқу орындарына байланысты ерекшеліктері (ANOVA анализінің қорытындысы)

Деңгейлері	Оқу орны	N	$\bar{X}$	S	Sd	F	P	Мәнді айырма--шылық (Scheffe)
I. Кәсіби деңгейіне қатысты біліктілігі	1. Байбурт	70	60.96	6.05	2, 408	12.19	0.00	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	60.42	5.09				
	3. Гүмүшхане	50	72.44	5.02				
	4. Мармара	90	70.80	6.08				
	5. Анкара	103	52.95	5.19				
II. Оқушыны танумен және оқушыны дамытуды қамтамасыз етумен байланысты кәсіби біліктілік	1. Байбурт	70	70.96	4.05	2, 408	11.32	0.01	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	65.42	5.15				
	3. Гүмүшхане	50	72.55	7.02				
	4. Мармара	90	70.89	6.08				
	5. Анкара	103	72.95	5.20				
III. Оқыту процесіндегі кәсіби біліктілік	1. Байбурт	70	90.96	6.05	2, 408	10.83	0.00	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	95.42	5.09				
	3. Гүмүшхане	50	72.44	5.02				
	4. Мармара	90	85.80	3.08				
	5. Анкара	103	52.95	8.19				
IV. Оқыту мен дамуды мониторингтеу және бағалау үшін кәсіби біліктілік	1. Байбурт	70	90.96	6.05	2, 408	10.83	0.02	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	95.42	5.09				
	3. Гүмүшхане	50	72.44	5.02				
	4. Мармара	90	85.80	3.08				
	5. Анкара	103	52.95	8.19				
V. Мектеп, отбасы, ұжым және қоғамдық қатынастарға қатысты кәсіби біліктілік	1. Байбурт	70	90.96	6.05	2, 408	10.83	0.00	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	95.42	7.09				
	3. Гүмүшхане	50	72.44	5.02				
	4. Мармара	90	86.80	3.08				
	5. Анкара	103	52.95	8.19				
VI. Бағдарлама мен рухани таным бойынша кәсіби біліктілік	1. Байбурт	70	90.96	6.05	2, 408	10.83	0.00	1-3, 2-3
	2. Памуккале	95	95.42	5.09				
	3. Гүмүшхане	50	82.44	6.02				
	4. Мармара	90	85.78	3.10				
	5. Анкара	103	59.95	8.20				

4-кестедегі респонденттердің ANOVA анализі нәтижесінде оң мәнді айырмашылық анықталды. Бағдарлама мен рухани таным бойынша кәсіби біліктілік қасиетінде айырмашылық 0.5 деңгейіндегі мәнге ие, ал басқа бағыттар бойынша 0.1 мәнге тең нәтиже анықталды.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби деңгейіне қатысты біліктілігі мен оқу орындары арасында оң мәнді айырмашылық бар [$F_{(2,412)}$=12.19; p<.01]. Айырмашылықты анықтау үшін қолданылатын Scheffe салыстырмалы тест нәтижесінде, Байбурт пен Гүмүшхане және Анкара мен Мармара университеттерінің арасында оң мәнді айырмашылық анықталды.

Памуккале университетіндегі бітіруші курс студенттерінің арифметикалық орталамасы (X=85.68), Байбурт университеті студенттерінің арифметикалық орталамасы (X=80.70), Гүмүшхане университеті респонденттерінікі (X=72.60), Анкара университеті респонденттерінікі (X=68.10), ал Мармара университеті бітіруші курс студенттерінің арифметикалық орталамасы (X=60.15) жоғары болды.

Қорытынды. Болашақ дене шынықтыру мұғалімін даярлау сапасын жоғарылату студенттердің бойында білік пен дағдыларды қалыптастыра отырып, ең алдымен олардың белсенділігін арттырады. Бірінші кезекте білім алушы ақпаратты жинақтап оны жүйеге келтіре отырып талдайды және өз тәжірибесінде қолданады, сонымен қатар, шыққан нәтижеге өзінің бағасын беруге дағдылануы қажет. Аталған дағдыларды қалыптастыру болашақ маман даярлау үрдісінде маңызды болып табылады.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімін даярлаудың маңызы оның кәсіби тұрғыдан шығармашылық қабілеттеріне, біліктілік деңгейлеріне, қоғаммен кері байланыс орната алуымен тікелей байланысты.

XXI ғасыр білім мен технологияның дамыған кезеңі. Заман талабына сабақтаса ілесуді негізге алатын білім беру ісінің мамандары заманауи талаптарға сай даярлануы қажет.

Қорытындылай келе, болашақ мұғалімдер – оқытуды жоспарлау тұрғысынан сабақтарды қалай жоспарлау керектігін білуі керек; жоспарларын құру кезінде басқа оқытушылармен ақпарат алмасу мүмкіндігіне ие болуы керек және мүмкін жағдайларға қатысты жоспарларында икемді болуы маңызды. Қазіргі мұғалім оқушының мақсатты мінез-құлқын анықтап, оқыту әдістерін анықтай алуы керек. Білім беру жүйесінде оқу құралдарын дұрыс қолдану керек деген тұжырымға.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi (17.07.2021).

[2] Özyar, A. (2003). Türkiye›de Öğretmen Yetiştirme Politikaları. Web: http://oyegm.meb.gov.tr adresinden 28 Kasım 2003 tarihinde erişilmiştir.

[3] Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öüretim Kurumu https://www.yok.gov.tr 19.08.2021

[4] Альфимов Н.Н., Евсеев С.П., Шашкин Г.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании (пособие для студентов, аспирантов и препод. ин-тов физ. культуры). – М.: Физкультура и с спорт, – 1999. – 223 с.

[5] Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. – М., – 1990.

[6] Комбуштай А.А. Повышение профессионального мастерства учителя физической культуры. Выпускная квалификационная работа по направлению подготовки 050100.62 Пед. образование профиль Физкультурное образование, 2015.

[7] Ömer Cem Karacaoğlu. Avrupa Birliği uyum sürecinde öğretmen yeterlilikleri. Doktora tezi. – Ankara, Haziran – 2008.

[8] Balcı A. Sosyal Bilimlerde Araştırma. – Ankara: PegemA Yayıncılık. – 2007.

[9] Gökalp M. Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duyduğu İnsan Gücü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uygun Öğretmen Yetiştirilmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, – Erzurum. – 2003.

[10] Haran S. ve Aydın O. "Depresyon, Umutsuzluk, Sosyal Beğenirlik ve Kendini Kurgulama Düzeyinin İntihar Fikirleri ile İlişkisi". Kriz Dergisi. 3 (1-2) 218-222. Web: http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/1110.pdf adresinden 26 Haziran 2008 tarihinde erişilmiştir

[11] Gözütok F. D., Akgün Ö. E. ve Karacaoğlu Ö. C. "İlköğretim Programlarının Öğretmen Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi". YeniİlköğretimProgramlarını Değerlendirme Sempozyumu (Kayseri). 17-40. – 2008. – Ankara: Sim Matbaası.

References

[1] Türkie Jumhurietı Anaiasasy. https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anaiasasy [in Turkish].

[2] Öziar, A. (2003) Türkiye›de Öğretmen Yetiştirme Politikaları. Web: http://oyegm.meb.gov.tr adresinden 28 Kasım 2003 tarihinde erişilmiştir. [in Turkish].

[3] Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öüretim Kurumu https://www.yok.gov.tr 19.08.2021

[in Turkish].

[4] Alfimov N.N., Yevseiev S.P., Şaşkin G.A. Teoria i metodika pedagogiçeskih issledovanii v fiziçeskom vospitanii (posobie dlia studentov, aspirantov i prepod. in-tov fiz. kul'tury). – M.: Fizkultura i s sport, 1999. – 223 s. [in Russia].

[5] Abdullina O. A. Obşepedagogiçeskaya podgotovka uçitelya v sisteme vysşhego pedagogiçeskogo obrazovania: Dlya ped. spets. vyş. uçeb. zavedeni. 2-ye izd., pererab. i dop – M., 1990 [in Russia].

[6] Kombuştay A.A. Povyşenie professionalnogo masterstva uçitelia fiziçeskoy kultury. Vypusknaya kvalifikatsionnaia rabota po napravleniyu podgotovki 050100.62 Ped. obrazovaniye profil Fizkulturnoye obrazovaniye. – 2015 g. [in Russia].

[7] Ömer Jem Karajaoğlı. Avrupa Birliği uyum sürejinde öğretmen yeterlilikleri. Doktora tezi. – Ankara, Haziran – 2008. [in Turkish].

[8] Ballı A. Sosyal Bilimlerde Araştırma. – Ankara: PegemA İaınjılık. – 2007. [in Turkish].

[9] Gökalp M. Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duiduğu İnsan Güjü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uigun Öğretmen İetiştirilmesi. İaiımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü, – Erzurum. – 2003. [in Turkish].

[10] Haran S. ve Aydın O. "Depresion, Umutsuzluk, Sosial Beğenirlik ve Kendini Kurgulama Düzeinin İntihar Fikirleri ile İlişkisi". Kriz Dergisi. 3 (1-2) 218-222. Web: http://ajikarsiv.ankara.edu.tr/fulltekst/1110.pdf adresinden 26 Haziran 2008 tarihinde erişilmiştir [in Turkish].

[11] Gözütok F. D., Akgün Ö. E. ve Karacaoğlu Ö. C. "İlköğretim Programlarının Öğretmen İeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi". İeniİlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu (Kaiseri). 17-40. – 2008. – Ankara: Sim Matbaası [in Turkish].

The importance of training future physical education teachers in the Republic of Turkey

B. Yermakhanov[1], E. Zorba[1], O. Akman[1]

[1]Gazi University, (Ankara, Turkey)

Abstract

This study was carried out to determine the relevant skills and qualifications of future physical education teachers in the education system of the Turkish Republic.To determine the qualifications and professional training of future teachers of the specialty «Physical Education and Sports», which form the basis of the article, a study was conducted «Teacher's Abilities» (Karacaoglu, 2008). The study involved respondents from different cities with different income and social status. These are Ankara, the capital of Turkey, Istanbul, the largest city in the world, Bayburt and Denizli with a medium economy, and Gumushane, a low-income city with a total of 408 graduates in Physical Education and

Sports. The scientific article presents the results of a survey of students participating in the research. The collected data were analyzed in SPSS software, tabulated and analyzed.

Keywords: Republic of Turkey, education, higher education, physical Education, mass sports, healthy lifestyle, future teacher of physical culture.

Важность подготовки будущих учителей физической культуры в Республике Турций

Б. Ермаханов[1], Е.Зорба[1], О. Акман[1]
[1]Университет Гази (Анкара, Турция)

Аннотация

Это исследование было проведено с целью определения соответствующих навыков и квалификации будущего учителя физической культуры в системе образования Турецкой Республики. Для определения квалификации и профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры, которые легли в основу статьи, было проведено исследование «Способности учителя» (Караджаоглу, 2008). В исследовании приняли участие респонденты из разных городов с разным доходом и социальным статусом. Это Анкара, столица Турции, Стамбул, крупнейший город в мире, Байбурт и Денизли со средней экономикой, и Гюмюшхане, город с низким доходом, в котором в общей сложности 408 выпускников по специальности «Физическое воспитание и спорт». В научной статье представлены результаты анкетирования студентов, участвующих в исследовании. Собранные данные были проанализированы в программе SPSS, занесены в виде таблиц и проанализированы.

Ключевые слова: Турецкая Республика, образование, высшее образование, физическая культура, здоровый образ жизни, будущий учитель физической культуры.

Редакцияға 01.07.2021 қабылданды.

ГРНТИ 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.19*

С.А.ШАБАНОВА

Азербайджанский государственный педагогический университет (Баку, Азербайджан) sevinc65@mail.ru

КАК ПРЕДСТАВИТЬ АЛГОРИТМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИКТ?

Аннотация

В данной статье обоснована необходимость углубленного изучения темы «Алгоритмы», так как это требует от нас неиссякаемая материальная и духовная потребность общества. Разъясняется этимологическое значение термина «алгоритм». Ряд ученых по-разному интерпретируют этот термин. При этом автор статьи, в отличие от всех исследователей, разделил свой подход и обосновал его конкретными примерами. Было отмечено, что человеческая жизнь состоит полностью из автоматизированных алгоритмов. В связи с этим была сделана ссылка на ученых-исследователей. В статье представлена информация о презентационных моделях алгоритмов. Также было отмечено, что подходы в этом отношении неоднозначны. Основное внимание уделяется ключевым моделям. Наконец, были использованы практические примеры для представления алгоритмов. Для этого была сделана ссылка на примеры в учебнике информатики, предназначенном для азербайджанских школ. По окончании практической работы, согласно презентационным моделям алгоритмов,

студенты были разделены на три группы и организовали межгрупповые вопросы и ответы. Наконец, была произведена оценка по результатам вопросов и ответов.

Ключевые слова: алгоритмы; модели представления алгоритмов; автоматизированный алгоритм; словесная модель представления алгоритмов; модель-схемы; межпредметная интеграция.

Введение. Жизнь требует от нас постоянных совершенствований в ИКТ, ибо без этого нелегко жить в современном мире. На основе большинства новых технологий лежит алгоритмы. Слово «алгоритм» многозначное. Оно имеет и бытовое, и научное значение, хотя близость значений отрицать нельзя. Термин связан с именем Аль-Хорезми, кто был великим среднеазиатским математиком. Значение этого слова трактуют по-разному. Есть, кто считает, что оно синонимичен со словом «последовательность». Легко можно проверить, соответствует ли действительности такое утверждение. Рассмотрим следующий простой пример:

11+ 12. 2 = 35.

Если при решении действовать последовательно получим 46, что неверный ответ.

Или другой пример:

14: 2 – (2 + 3) = 2.

То же самое: последовательное решение примера дает нам неправильный результат.

Есть примеры, последовательное решение которых дает правильный ответ:

5+ 6 + 10 – 17 = 4.

Отсюда можно сделать вывод: не каждая последовательность есть алгоритм. Чтобы понятным языком выразить значение термина «алгоритм» ученые находили более подходящее слово «порядок». Если глубже вникнуть в суть значение этих терминов, и слово «порядок» не точно определяет его значение, так как порядок не всегда последовательный. Наконец, по нашему мнению, «правильная последовательность» более подходящий термин.

Ученых-математиков больше интересует вычислительный алгоритм. Он неразрывно связан с критическим мышлением. «Критическое мышление студентов с точки зрения новых идей на основании чего любой что побуждает к действию в научных исследованиях», – пишет Г.З. Халыкова в своей статье «Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления студентов» [1].

По сути это новый подход к трактовке педагогического термина «критическое мышление». Именно связь алгоритмов с когнитивной стороной мышления диктует авторам высказаться абстрактными мнениями. Поэтому большинство книг, посвященных теме алгоритмов, отличаются сложностью изложения материала. Но в книге «Алгоритмы. Построение и анализ» все было изложено простым понятным языком. Применялся псевдокод, что понятен любому человеку, который элементарно знаком с программированием. Ценность этой книги измеряется доступностью всем читателям [2].

Практически нет области человеческой жизни, где бы не применялись алгоритмы, включая бытовую жизнь. Формирование понятия «алгоритм» уходит в далекое прошлое. Любой человек считает, что алгоритм – это четкая система инструкций для выполнения некоторых действий. Алгоритмы разнообразны и многочисленны. Ученые всесторонне исследовали их. Книга Роберта Седжвика «Фундаментальные алгоритмы на с ++» является одним из ценных работ в этой области. В этой книге автор исследовал:

1. Наиболее важные компьютерные алгоритмы. Они очень активно применяются в настоящий момент.

2. Обучение фундаментальным технологиям, постоянно возрастающего количества разработчиков [3].

Длятех,ктозанимаетсясамообразованием, книга может быть бесценным источником, так как она содержит полезных алгоритмов.

В комплексном изучении алгоритмов особое место занимает и изучение моделей

и методов. В этой связи заслуживают внимания исследования В.Е. Снитюка. Автор в своей книге изучает классические и нейросетевые методы, эволюционное моделирование и методы самоорганизации, методы обработки нечеткой информации и другие методы [4].

Алгоритмы проникли на всю сферу человеческой деятельности. Иногда мы автоматически выполняем комплекс действий: подходим к плавательному бассейну, снимаем одежду и прыгаем в воду. Никак нельзя нарушать последовательность своих действий. Поэтому поводу В.И.Игошин пишет: «Автоматизм выполнения этих и многих других действий не позволяет нам осознавать их алгоритмическую сущность» [5; 7].

Но наиболее распространенные формы следующие:

1. Словесная (запись на естественном языке).

2. Блок-схема. Это называется графический способ.

3. Программное представление, то есть тексты на языках программирования.

Формы представления алгоритмов немало. Они нашли отражение в работе Е. Игнатьевой («Алгоритмы и формы их представления»). Кроме нижеуказанных основных форм представления, автор добавил еще одну: псевдокоды (полуформализованные описания алгоритмов на условном алгоритмическом языке, включающие в себя как элементы языка программирования, так и фразы естественного языка, общепринятые математические обозначения и др. [6].

Основная часть. Тема «Как представить алгоритм» освещена в учебнике информатики 5-го класса в разделе «Алгоритм и программа» для 4-го учебного блока, и на эту тему в программе класса отведен 1 час [7].

Когда дело доходит до компьютеров и процессов, которые в них происходят, конечно, наличие компьютера важно. По этой причине преподавание информатики без использования ИКТ не будет эффективным. В связи с этим мы применили описательные методы алгоритма, то есть слово или блок-схему, к учащимся с помощью программы моделирования под названием Yenka. Возможность использовать программу моделирования Yenka в течение 15 дней бесплатно является большим подспорьем как для учителей, так и для студентов. Во время этих уроков следует отметить, что эту программу можно использовать для создания виртуальной лабораторной среды на основе информации в интерактивной базе данных по многим предметам (физика, химия, математика, технологии и т.д.). В соответствии с системой учебного плана или использовать готовые эксперименты для демонстрации студентам. В результате студенты сами применяли алгоритмические операции к любому объекту в результате компьютерной симуляционной игры. Применение ИКТ и метода карусели для диалога, взаимной оценки и общения между студентами создает условия для интерактивного обучения.

С другой стороны, одним из основных требований для повышения качества курса является междисциплинарная интеграция. Интеграция значительно повышает творческую активность учеников, важность разностороннего мышления, создает основу для более интересных уроков. Возможна интеграция всех преподаваемых предметов. В то же время важно обучать изучаемым предметам, а также темам, которые они охватывают, последовательным, то есть комплексным способом.

Конечно, возможности интеграции информатики со смежными дисциплинами (физика, химия, математика, география и др.) очень широки, а использование интеграции при преподавании многих предметов объединяет знания учащихся по разным предметам. Междисциплинарная интеграция также называется межклассной интеграцией, при которой содержание темы становится более информативным (Рисунок 1).

Рисунок 1. **Алгоритм действий до отправление в школу**

Во время вертикальной интеграции один и тот же стандарт содержания не меняется, и степень сложности становится более сложной по мере того, как вы переходите из класса в класс.

Темы алгоритмов обучения между строками содержания, которые постепенно углубляются и расширяются от класса к классу, развивают способность учащихся использовать знания, которые они получили по этой теме (рисунок 2).

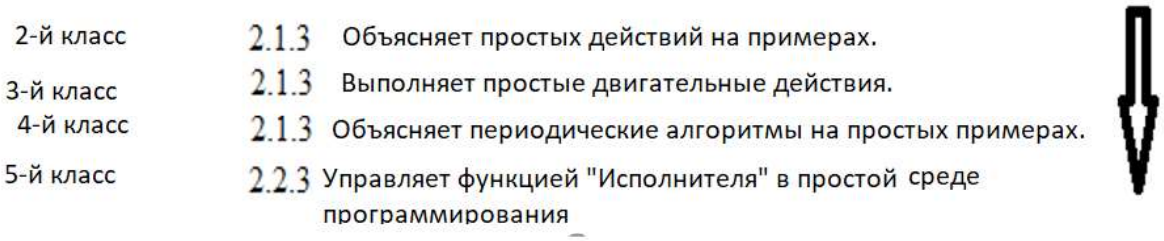

Рисунок 2. **Соответствие картины и движении**

Вертикальная интеграция означает распространение знаний и навыков от класса к классу. Горизонтальная интеграция - это интеграция стандартов в рамках одного класса. Например, тема «Как представить алгоритм» объясняет значение алгоритма при обучении, управляет действиями исполнителя в среде программирования, разъясняет методы описания алгоритма, студенты исследуют взаимосвязь между темами и узнают ее важность.

Методы. Межпредметная интеграция – это использование концепций и методов, относящихся к нескольким предметам (в обучении информатике: физике, математике, английскому языку и т.д.) при изучении другого предмета.

Например, правила выражения математических операций в числах, связаны с алгоритмом в информатике. Ясно, что важность математики как научного метода в преподавании информатики огромна. Для обеспечения эффективности преподавания информатики важно, чтобы учащиеся владели математическими знаниями.

Например, чтобы объяснить алгоритм в примере, учитель привел пример такого выражения:

*25 + 7 * 8-18: 9 * (66: 11-5) =?*

Здесь спрашивают алгоритм решения. Другими словами, учащимся необходимо знать последовательность математических операций в математике, чтобы они могли назвать последовательность ее алгоритма [8].

С другой стороны, сочетание разных, но взаимодополняющих, а также похожих тем делает междисциплинарное общение более простым и продуктивным.

Список с последовательными номерами.

Попробуйте одеться утром, чтобы получить представление о концепции алгоритма (рисунок 3). Какие шаги вы предприняли в первую очередь и какая информация вам нужна, когда вы одевались утром? Список с последовательными номерами.

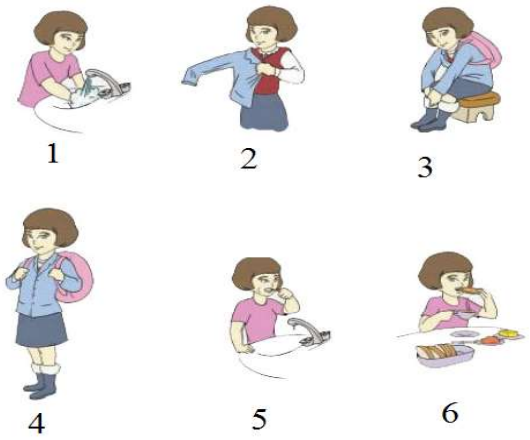

Рисунок 3. **Использование блок-схем**

1. Как вы думаете, каждое действие, которое мы предпринимаем, мы можем называть, алгоритмом?

2. То есть какие условия должны быть выполнены, чтобы наша последовательность действий стала алгоритмом?

Итак, сформулируем последовательность действий:

25+7-18:9*(66:11-5)=?*

Таким образом, мы используем выражения алгоритмов в нашей повседневной жизни и на примере математики. Но не будем забывать о компьютерах, которые работают с простыми алгоритмами. Алгоритмы чаще всего используются в информатике. Компьютеры ничего не могут делать без вашей команды. Мы видим, что в этой комнате каждый компьютер, каждое компьютеризированное устройство использует алгоритмы для выполнения своих функций. Алгоритмы позволяют компьютерам давать пошаговые инструкции для решения проблемы или выполнения задачи.

Все эти указания мы выразили словами (рисунок 4).

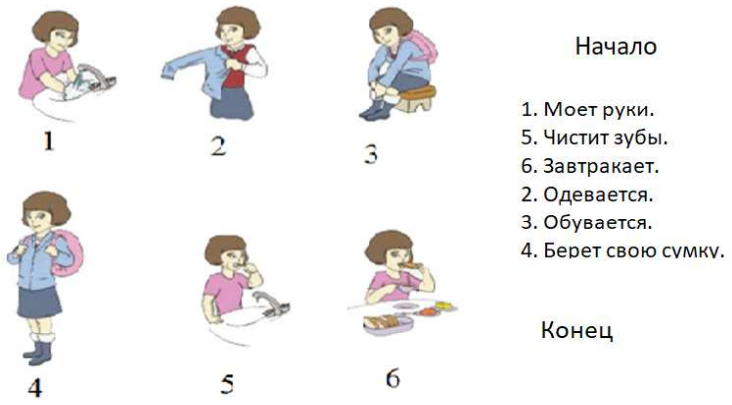

Рисунок 4. **Пошаговые инструкции для выполнения задачи**

Таким образом, одна из форм представления алгоритма – это словесное описание. Однако это не всегда оправдывает себя. По этой причине чаще используются графические изображения – рисунки, схемы, таблицы. Самый распространенный тип графического представления – это блок-схема. Это графическое изображение используется в программировании. Это язык, который понимают компьютеры. Учитель демонстрирует и объясняет в презентации, какие блок-схемы используются (рисунок 5).

Рисунок 5. **Алгоритм в графическом изображении**

После информирования о типах алгоритмов (линейный, разветвленный, периодический) уже ведутся исследовательские работы по применению всего этого на практике со всем классом.

Затем разделим алгоритм на типы (линейный, разветвленный, периодический). Дальше выясняем, какой последовательности и каким образом алгоритм делится на эти 3 типа. Следующий шаг – привести примеры для каждого типа и объяснить представление алгоритма на этих примерах.

Известно, что. В процессе обучения мы поручили каждой группе работать над одним типом алгоритма. В соревновании каждый член группы задает вопросы другой группе, и ответы обсуждаются вместе. В результате обмена мнениями выясняется ряд фактов. После словесной беседы начинаем другое учебное действие. Чтобы узнать, насколько хорошо урок воспринимается учениками, используем метод карусели, чтобы разделить учеников на группы и при необходимости записать ответы на вопросы каждой группы. Таким образом, все рабочие листы перенесены в виде карусели. Этот метод совместного обучения и взаимной оценки помогает всем учащимся оставаться активными и заинтересованными (рисунок 6).

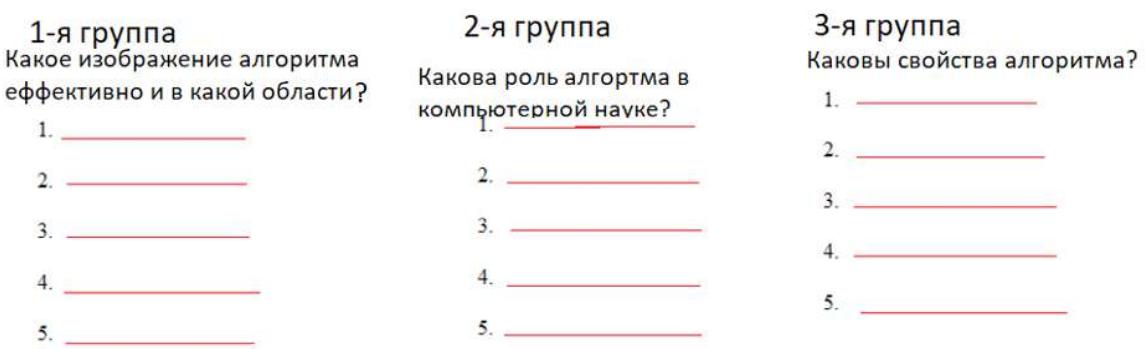

Рисунок 6. **Алгоритм обмена мнениями**

Заключение. Таким образом, представление студентов об алгоритмах значительно расширяется. Самое главное, они получают некоторые знания о моделях для представления алгоритмов. Это имеет большое психологическое и дидактическое значение. Выполняет сложные умственные операции для сравнения школьных моделей презентаций. Таким образом, с одной стороны, развиваются их творческие способности, с другой они получают возможность добиваться новых результатов, выполняя сложные мыслительные операции. Что касается дидактического значения алгоритмов, то использование различных средств выражения (слова, графика и т.д.) помогает им более оптимально понимать предмет – через зрение и слух.

Представление алгоритмов с помощью различных моделей также имеет большое воспитательное значение. Присоединяясь к групповым соревнованиям, у студентов развивается культура коллективизма. В частности, межгрупповая напряженность, вопросы и ответы формируют в них высокие моральные качества, такие как правильное поведение, терпимость к критике. Короче говоря, студенты общаются. Развитие критического мышления одно из важных требований современного образования. В результате у будущего гражданина формируются гражданские компетенции, то есть он не может оставаться равнодушным к тому, что происходит вокруг него. *Во-первых,* всегда отстаивает правду, и решительно осуждает действия, неугодные для общества. *Во-вторых,* справедливый гражданин будущего не может не любить свою Родину и всегда готов стать на ее защиту.

Список использованных источников

[1] Халыкова З. Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления студентов // Педагогика и психология. – 2020. – № 1(42). – С.78-86 [Электронный ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210401045505.pdf (дата обращения: 05.08.2021).

[2] Кормен Т., Лейзерсон Ч., Ривест Р., Штайн К. Алгоритмы. Построение и анализ. – Издание 2-е. – М., 2005. – 1296 с. [Электронный ресурс]: https://studizba.com/files/show/djvu/2804-1-t-kormen-ch-leyzerson-r-rivest-k-shtayn-.html (дата обращения: 07.08.2021).

[3] Седжвик Р. Фундаментальные алгоритмы на с ++. – 5 частей [Электронный ресурс]: URL: https://vk.com/doc2036633_459733204?hash=512f59f9ea09d2cd82&dl=8a7cb9ec081258eb4c (дата обращения: 05.08.2021).

[4] Снитюк В.Е. Прогнозирование. Модели, методы, алгоритмы: Учебное пособие. – К.: Маклаут, 2008. – 364 с.

[5] Игошин В.И. Теория алгоритмов. Учебное пособие. – М.: ИНФРА – Высшее образование, 2016. – 318 с.

[6] Игнатьева Е. Алгоритмы и формы их представления [Электронный ресурс]: URL: https://znanio.ru/media/algoritmy-i-formy-ih-predstavleniya-2571513 (дата обращения: 06.08.2021).

[7] Махмудзаде Р., Садыгов И., Исаева Н. Информатика: Учебник для 5 класса общеобразовательных школ. – Баку, 2016. – 96 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/portal/book.php?id=460 (дата обращения: 06.08.2021).

[8] Гахраманова Н., Аскерова Дж. Математика: Учебник для 4 класса общеобразовательной школы. – Баку: Бизим китаб, 2015. – 198 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=405#books/405/units/unit-1/page1.xhtml (дата обращения 10.08.2021).

[9] Акимова И.В. Методика изучения линейных алгоритмов с помощью среды SCRATCH // Информатика в школе. – 2013. – № 7(90). – С.28-33.

[10] Хайнеман ДЖ., Поллис Г., Селков С. Алгоритмы: Справочник с примерами на C, C++, Java и Python. – Москва – Санкт-Петербург, 2017. – 434 с. [Электронный ресурс]: URL: https://library-it.com/wp-content/uploads/2021/02/algoritmy_spravochnik_s_primerami_na_c_c__java_i_python.pdf (дата обращения: 11.08.2021).

[11] Бибиксарова Т.С. Табличные алгоритмы решения физических задач. – Якутск: МОУ СОШ № 9 им. М.И.Кершенгольца, 2008 [Электронный ресурс]: URL: https://fiz.1sept.ru/article.php?ID=200801209 (дата обращения: 11.08.2021).

[12] Бёрд Р. Жемчужины проектирования алгоритмов. Функциональный подход (с примерами на языке Haskell). – М: ДМК-Пресс, 2015. – 330 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.labirint.ru/books/365262 (дата обращения: 09.08.2021).

[13] Бхаргава А. Грокаем алгоритмы: Пособие для программистов и любопытствующих. – Питер, 2017. – 288 с. [Электронный ресурс] http://tam.ucoz.com/load/knigi/raznye/grokaem_algoritmy_illjustrirovannoe_posobie_dlja_programmistov_i_ljubopytstvujushhikh/17-1-0-14044 (дата обращения: 09.08.2021).

[14] Клейнберг Дж., Тардос Е. Алгоритмы. Разработка и применение //Пер. с англ. – Питер, 2016. – 800 с.

[15] Трегубова Е.С. Алгоритмы и алгоритмические конструкции: Урок //Информатика в школе. – 2014. – № 2(95). – С.3-9.

References

[1] Halykova Z. Podgotovka budushchih pedagogov k razvitiyu kriticheskogo myshleniya studentov // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 1(42). – S.78-86 [Elektronnyj resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210401045505.pdf (data obrashcheniya: 05.08.2021).

[2] Kormen T., Lejzerson Ch., Rivest R., Shtajn K. Algoritmy. Postroenie i analiz. - Izdanie 2-e. – M. – 2005. – 1296 c. [Elektronnyj resurs]: https://studizba.com/files/show/djvu/2804-1-t-kormen-ch-leyzerson-r-rivest-k-shtayn-.html (data obrashcheniya: 07.08.2021).

[3] Sedzhvik R. Fundamental'nye algoritmy na s ++. - 5 chastej [Elektronnyj resurs]: URL: https://vk.com/doc2036633_459733204?hash=512f59f9ea09d2cd82&dl=8a7cb9ec081258eb4c (data obrashcheniya: 05.08.2021).

[4] Snityuk V.E. Prognozirovanie. Modeli, metody, algoritmy: Uchebnoe posobie. – K.: Maklaut, 2008. – 364 s.

[5] Igoshin V.I. Teoriya algoritmov. Uchebnoe posobie. – M.: INFRA – Vysshee obrazovanie, 2016. – 318 s.

[6] Ignat'eva E. Algoritmy i formy ih predstavleniya [Elektronnyj resurs]: URL: https://znanio.ru/media/algoritmy-i-formy-ih-predstavleniya-2571513 (data obrashcheniya: 06.08.2021).

[7] Mahmudzade R., Sadygov I., Isaeva N. Informatika: Uchebnik dlya 5 klassa obshcheobrazovatel'nyh shkol. – Baku, 2016. – 96 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/portal/book.php?id=460 (data obrashcheniya: 06.08.2021).

[8] Gahramanova N., Askerova Dzh. Matematika: Uchebnik dlya 4 klassa obshcheobrazovatel'noj shkoly. – Baku: Bizim kitab, 2015. – 198 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=405#books/405/units/unit-1/page1.xhtml (data obrashcheniya 10.08.2021).

[9] Akimova I.V. Metodika izucheniya linejnyh algoritmov s pomoshch'yu sredy SCRATCH //Informatika v shkole. – 2013. – № 7(90). – S.28-33.

[10] Hajneman Dzh., Pollis G., Selkov S. Algoritmy: Spravochnik s primerami na C, C++, Java i Python. – Moskva – Sankt-Peterburg, 2017. – 434 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://library-it.com/wp-content/uploads/2021/02/algoritmy_spravochnik_s_primerami_na_c_c__java_i_python.pdf (data obrashcheniya: 11.08.2021).

[11] Bibiksarova T.S. Tablichnye algoritmy resheniya fizicheskih zadach. – Yakutsk: MOU SOSh № 9 im. M.I.Kershengol'ca, 2008 [Elektronnyj resurs]: URL: https://fiz.1sept.ru/article.php?ID=200801209 (data obrashcheniya: 11.08.2021).

[12] Byord R. ZhHemchuzhiny proektirovaniya algoritmov. Funkcional'nyj podhod (s primerami na yazyke Haskell). – M: DMK-Press, 2015. – 330 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.labirint.ru/books/365262 (data obrashcheniya: 09.08.2021).

[13] Bhargava A. Grokaem algoritmy: Posobie dlya programmistov i lyubopytstvuyushchih. – Piter, 2017. – 288 s. [Elektronnyj resurs] http://tam.ucoz.com/load/knigi/raznye/grokaem_algoritmy_illjustrirovannoe_posobie_dlja_programmistov_i_ljubopytstvujushhikh/17-1-0-14044 (data obrashcheniya: 09.08.2021).

[14] Klejnberg Dzh., Tardos E. Algoritmy. Razrabotka i primenenie //Per. s angl. – Piter, 2016. – 800 s.

[15] Tregubova E.S. Algoritmy i algoritmicheskie konstrukcii: Urok //Informatika v shkole. – 2014. – № 2(95). – S.3-9.

Акт колданатын алгоритмди калай ұсынуға болады?

С.А.Шабанова
Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Баку, Әзірбайжан)

Андатпа

Бұл мақала «Алгоритмдер» тақырыбын терең зерттеу қажеттілігін дәлелдейді, өйткені ол бізге қоғамның сарқылмайтын материалдық және рухани қажеттілігін көрсетеді. «Алгоритм» терминінің этимологиялық мағынасы түсіндіріледі. Бірқатар ғалымдар бұл терминді әр түрлі түсіндіреді. Сонымен қатар, мақала авторы, барлық зерттеушілерден айырмашылығы, өз көзқарасын бөліп, оны нақты мысалдармен дәлелдеді. Адам өмірі толығымен автоматтандырылған алгоритмдерден тұратыны айтылды. Осыған байланысты зерттеуші ғалымдарға сілтеме жасалды. Мақалада презентация алгоритмінің модельдері туралы ақпарат берілген. Сондай -ақ, бұл тұрғыдағы тәсілдердің біркелкі еместігі айтылды. Негізгі модельдерге назар аударылады. Ақырында, алгоритмдерді көрсету үшін практикалық мысалдар қолданылды. Бұл үшін әзірбайжан мектептеріне арналған информатика оқулығындағы мысалдарға сілтеме жасалды. Практикалық жұмыс соңында алгоритмдердің презентация модельдеріне сәйкес студенттер үш топқа бөлініп, топ аралық сұрақтар мен жауаптар ұйымдастырылды. Соңында сұрақ - жауап сессиясының нәтижелері бойынша балл қойылды.

Түйін сөздер: алгоритмдер; алгоритмдердің презентация модельдері; автоматтандырылған алгоритм; алгоритмдерді ұсынудың вербалды моделі; схемалық модель; пәнаралық интеграция.

How to present an algorithm using ICT?

S.A.Shabanova
Azerbaijan State Pedagogical University
(Baku, Azerbaijan)

Abstract

This article substantiates the need for an in-depth study of the topic «Algorithms», since this tells us the inexhaustible material and spiritual need of society. The etymological meaning of the term «algorithm» is explained. A number of scientists interpret this term in different ways. At the same time, the author of the article, unlike all researchers, divided his approach and substantiated it with specific examples. It was noted that human life consists entirely of automated algorithms. In this regard, reference was made to research scientists. The article provides information on presentation algorithms models. It was also noted that the approaches in this regard are ambiguous. The focus is on key models. Finally, practical examples were used to represent the algorithms. For this, reference was made to examples in a computer science textbook intended for Azerbaijani schools. At the end of the practical work, according to the presentation models of the algorithms, the students were divided into three groups and organized intergroup questions and answers. Finally, a score was made on the results of the Q&A session.

Keywords: algorithms; models for representing algorithms; automated algorithm; verbal model for representing algorithms; model-schema; interdisciplinary integration.

Поступила в редакцию 04.07.2021.

МРНТИ 14.35.07 https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.20

А.Ж.КАНАЕВА[1], Н.К.УМЕКОВА[2], М.Б.ТӨКЕН[3], Г.К.ТОККУЛИНОВА[4]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, [2]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, [3]Алматы менеджмент университеті, [4]Қайнар академиясы (Алматы, Қазақстан)
akma.kan81@mail.ru, umekova.n@yandex.ru, injy-06@mail.ru, gulya_t @list.ru

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛДІҢ РӨЛІ

Аннотация

Бүгінгі қарқынды дамушы қоғамда орын алып жатқан жаһандану үдерісінде белсенді, өзгермелі еңбек шарттарына бейім, өзіндік білім алуға және оны жетілдіруге бейім, әсіресе кәсіби құзіреттіліктері толыққанды іскер тұлғалар еңбек нарығының сұранысын қанағаттандырушы субъектілер болып табылып отыр. Олардың ерекшелігі белсенді ойлауға, сыни тұрғыда ойлауға, жаңа білімді өзіндік меңгере алу қабілеттілігінде. Құзыреттілік тәсілі – Болон процесі шеңберінде Қазақстанның білім беру жүйесін шетелдік білім беру жүйелеріне жақындатудың маңызды әдістемелік құралдарының бірі. Осыған орай, Қазақстандық жоғары оқу орындарында шетел тілі оқытушыларының мақсаты студенттерді «құзіреттілікті» шынайы қалыптастыра алуда, олардың «бәсекеге қабілетті» бола алуы үшін тіпті кәсіби құзіреттіліктер әмбебаптылығын қалыптастыра алуында болып отыр. Мақалада құзыреттілік тәсіл ең алдымен оқытудың нәтижелеріне негізделген тәсіл ретінде қарастырылған.

Түйін сөздер: құзырет; құзыреттілік; құзіреттілік тәсіл; коммуникативті құзіреттілік; кәсіби құзіреттілік.

Кіріспе. Бүгінгі таңда Қазақстандағы жоғары кәсіби білім беру мекемелерінде студенттерді тілдік емес мамандықтар бойынша даярлау қоғамның еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алатын жоғары білікті мамандар даярлауға деген сұранысын қанағаттандыру қажеттілігімен байланысты айтарлықтай сапалы өзгерістерге ұшырауда. Теориялық талдау барысында әр автор құзіреттілікке өзіндік анықтама беретінін анықтадық, алайда, олар құзыреттілік тұжырымдамасы білім мен дағдыны кәсіби қызметте, әртүрлі практикалық әрекеттерде қолдану қабілетімен байланысты екендігімен келіседі.

Құзыреттілікке негізделген оқыту білім беру бағдарламаларын неғұрлым тиімді жоспарлауға және жоғары білім берудің стратегиялық мақсаты – еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Осы орайда, ретроспективті талдау нәтижесі құзыреттілік тұжырымдамасын енгізудің өзектілігін айқындап, «нақты мәселелерді шешу үшін білім мен тәжірибені жұмылдыру қабілеті» ретінде қарастырып (Жан-Франсуа Перраның термині), құзыреттілікті кәсіптік білім сапасын өлшеудің көпфункционалды құралы ретінде қарастыруға негіз бола алады.

Мақаланың мақсаты – жоғары оқу орнында оқыту үдерісінде қалыптасатын кәсіби білімнің, дағдылар мен кәсіби құзыреттіліктердің маңыздылығы мен арақатынасын талқылау, салыстырмалы және салғастырмалы талдау жасау. Мақалада жоғары білім беру жүйесінде құзыреттілік тәсілді қолдану теориясы мен практикасын сипаттайтын қазақстандық және шетелдік құжаттар мен ғылыми жарияланымдардың мазмұнын салыстырмалы талдау, синтездеу әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім. Құзыреттілік тәсілі – Болон процесі шеңберінде Қазақстанның білім беру жүйесін шеттілдік білім беру жүйелеріне жақындатудың маңызды әдістемелік құралдарының бірі. Құзыреттілікке негізделген білім беру моделі –

бұл Қазақстандағы білім беру жүйесін модернизациялаудың басты шарты. Құзыреттілік тәсілі көптеген қазақстандық жоғары оқу орындарында ұлттық білім беру стандарттары деңгейінде жүзеге асырылады.

Бүгінгі жаңашаланған білім беру үдерісінде құзыреттілікті дамыту мәселесіне арналған қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің көптеген жұмыстары бар. Зерттеушілердің әрқайсысы құзіреттіліктің анықтамасына өзіндік түсінік беретінін және құзіреттілік компоненттерінің құрамын ұсынатынын көре отырып, жүргізілген теориялық талдаудың нәтижесі бойынша құзыреттіліктің әртүрлі құрылымы мен мазмұнының бір бірінен ерекшелетінін нақты байқадық.

Құзыреттілік мәселесіне арналған жұмыстарды әдіснамалық талдау (Хомский, Кюк, Муаран, Кузьмина, Агапов, Шишов, Хуторский, Байденко және т.б.) оның дамуының үш кезеңін шартты түрде ажыратуға мүмкіндік берді.

Бірінші кезең (1960-1970). Зерттеудің осы кезеңінде «құзыреттілік» категориясы ғылыми айналымға енгізілді. «Competence-based education» (CBE) Құзыреттілікке негізделген білім» Хомскийдің 1965 жылы «құзыреттілік» ұғымын тіл теориясында қолдану туралы ұсынысынан бастау алады. Содан кейін, 1970 жылдары бұл ұғым американдық құзыреттіліктерге негізделген білім тұжырымдамасында қайта қаралды.

Екінші кезең (1970-1990 жж.) Тілді оқыту теориясы мен практикасында «құзыреттілік» категориясын қолданумен, сонымен қатар менеджменттегі, көшбасшылықтағы және қарым-қатынасты оқытудағы кәсіби шеберлікпен сипатталады.

Үшінші кезең – 90-шы жылдардан бастап. «Құзыреттілікке негізделген тәсіл, тұлғаның білім деңгейі сипаттамасы түсінігі мен концепциясы ретінде 1990-шы жылдардың аяғында, еуропалық және американдық білім беру модельдерінің, сондай-ақ 1990 жылдарының аяғында енгізілген Болон процесінің әсерінен қарқынды дами бастады. Жоғары кәсіби білім берудегі құзыреттілік тәсілі мамандарды шынайы өмірге сай даярлау үшін кең мүмкіндіктер ашады. Бұл сонымен қатар оқыту мен жұмыспен қамтуды үйлестіруге ықпал етеді.

Қазақстандық ғалым, педагог К. Құдайбергенова «Құзырды әртүрлі кенеттен болған ситуацияларда мәселелерді шешу үшін қажетті білімді немесе әрекетті көрсете білу қабілеті, білім мен өмірлік ситуация арасындағы байланысты орнату мүмкіндігі ретінде, ал құзырлылықты адамның өзіндік деңгейіне, даралық қасиеттеріне тікелей байланысты тұлғалық, теориялық, практикалық өлшеу дәрежесі жоғары деңгейде кіріктірілген құрылым ретінде қарастыру ұсынылады» деген тұжырым жасайды [1].

Шынында да, кәсіби қызметті орындау мен жағдаяттарды шешу маманның кәсіби құзыреттілігімен анықталады. Қазіргі таңда кәсіби құзыреттілікті дамыту Қазақстандағы жоғары білім берудегі маңызды мәселелердің бірі болып табылады және «құзыреттілік» ұғымы болашақ мамандардың кәсіби дайындығын қамтамасыз ететін интегралды және әлеуметтік құбылыстың белгілі бір аспектісі ретінде әрекет етеді [2].

Бүгінгі таңда «құзыреттілік» ұғымын түсіндірудің көптеген нұсқалары бар, дегенмен әлі де болса оның нақты түсінігі жоқ. Олардың бірнешесі төменде көрсетілген:

Құзыреттілік дегеніміз – адамдардың әрекет етуіне мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылардың жиынтығы [3].

Құзыреттілік дегеніміз – бұл кейбір заттар мен процестердің өзара әрекеттесуі және олардың тиімді іс-әрекет етуіне қажетті өзара байланысты жеке қасиеттердің жиынтығы (білім, білік, дағды, қызмет әдістері) [4].

Құзыреттілік – бұл маманның кәсіби іс-әрекетте өзінің білімі мен дағдыларын жұмылдырудың жалпы қабілеті, сонымен қатар іс-әрекеттерді жүзеге асырудың жалпыланған тәсілдері [5]. Яғни ол білім мен білікті әр түрлі саладағы кәсіби мәселелерді шешу үшін, сондай-ақ белгілі бір білім саласында да, белгілі бір заттармен тығыз байланысты салаларда қолдану қабілеті мен еріктігі, сонымен қатар еңбек

нарығының өзгеріп отырған жағдайына икемді болу қабілеті мен ерік-жігері ретінде қарастырылады.

Ж. Қырықбаеваның пікірінше, құзыреттілік – студенттердің іс-әрекетін меңгеруден көрінетін білім нәтижесі. Білім мазмұнын жаңалау – негізгі мақсат болып табылады. Басты мақсаттың бірі – білім игеру кезінде күтілетін нәтижеге қол жеткізу. Негізгі бағыт оқытушы жеке тұлғаға ауысады, яғни, жеке тұлға бұрын білімді қабылдаушы рөлін атқарса, ал жаңа талап бойынша өздігінен білім алушы, үйренуші ретінде танылады [6].

«Le petit Larousse» сөздігінің анықтамасына сәйкес, құзыреттілік дегеніміз – «тілде сөйлейтін барлық субъектілерге оны меңгеруге және өзінің сөйлеу дағдыларын нақты жағдайларда қолдануға мүмкіндік беретін бейімділіктің, қабілеттіліктің, нақты дағдылардың жиынтығы [7].

Шетел сөздерінің қазіргі заман сөздігінде «құзыреттілік» термині (латынша competent) мынаны білдіреді: құзыреттілікке ие болу, сауатты болу; нақты саланы білу, түсіну. Бұл анықтамалар бізге құзыреттіліктің шетел тілдерін, әсіресе мамандандырылған шетел тілін оқыту/үйренудегі негізгі ұғым екенін, оның әмбебаптылығын көрсетеді. Ол әртүрлі жағдайларда білім, көзқарас пен дағдыларды қолдануды білдіреді.

Құзыреттілік тұжырымдамасы шетел тілін оқыту үшін маңызды болып табылады: дәл осы тұжырымдаманың айналасында қазіргі заманғы тілді оқытудың мақсаттары мен маңызы құрылады.

Зерттеу нәтижелері. *«Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының анықтамасына салыстырмалы және салғастырмалы талдау нәтижелері.*

Орыс тіліндегі ғылыми әдебиеттерде «құзырет» – «компетенция» және «құзыреттілік» – «компетентность» ұғымдарын білдіретін екі термин бар, ал француз тілінде *«compétence»* деген бір ғана термин қолданылады.

Ағылшын тіліндегі ғылыми ізденістерде де бұл терминдер арасындағы айырмашылық жоқ және француз тіліне ұқсас бір ғана «құзыреттілік» ұғымы қолданылады. Яғни, еуропалық тілдерде «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын бір семантикалық ұғымы бар: competence (ағылшын), compétence (француз). Ресей әдіскері Смирновтың пікірінше, ағылшын тілінде «құзыреттілік» терминінде тұлға сапасының мағынасы басым, яғни құзыреттілік адамның қабілеті ретінде түсіндіріледі [8].

Педагогика саласы бойынша жарияланған еңбектерде кәсіптік оқытудың сапасын сипаттайтын «құзырет» пен «құзыреттілік» терминдерінің арасындағы айырмашылықты атап өтуді маңызды деп санаймыз, әйтпесе олардың терминологиялық ұқсастығы мен бірін-бірі алмастыра қолдануы байқалады. Осы екі ұғымның аражігін ажырату үшін педагогика мен психология саласындағы қазақ және орыс зерттеушілерінің еңбектерінде «компетенция» – «құзырет» пен «компетентность» – «құзыреттілік» анықтамалары қалай берілгенін қарастырайық.

Жоғарыда айтылғандай, әдебиеттерді ретроспективті түрде талдау құзыреттілік теориясы Хомскийдің XX ғасырдың ортасында «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын ендіруінен бастау алады деп болжауға мүмкіндік береді, мұнда соңғысы «қолдану, яғни тілді нақты қолдануды» білдіреді [9]. Зерттеуші «құзыреттілік» ұғымын ана тілімен байланыстыра отырып, грамматика ережелері мен тілдік жүйенің басқа аспектілері туралы білімді көрсетеді, оның нәтижесінде бұл «тілдік құзыреттілік» ретінде қарастырылатынын ескеру қажет. Зерттеуші «құзыреттілік» тұжырымдамасы аясында ана тілін қабылдау мен қолдануда психологиялық факторларды қарастырады.

1960 жылдардың аяғы мен 1970 жылдардың басында Л. Тайер, Р. Кемпбелл және Р. Уэльс, сондай-ақ Д. Хаймс бұл теория жеткілікті түрде дамымаған деп есептеді және оның күшті және әлсіз жақтарын анықтады [10]. Олар «құзыреттілік» ұғымын қарапайым сөйлемдерді қабылдау және қолдану қабілеттері мен грамматика біліміне негізделген жаңа айтылымдарды түсіну және қолдану қабілетін қамтып қана емес,

сонымен қатар гетерогенді лингвистикалық қоғамдағы олардың психологиялық, әлеуметтік-мәдени және психолингвистикалық көріністерін ескере отырып, неғұрлым кеңірек қарастырады. Д. Хаймс айтылымның грамматика ережелеріне бағынатын, тілді қатынас процесінде қолдану мүмкіндігін қамтамасыз ететін өзіндік ережелері бар деп тұжырымдайды.

А. Новиковтың пікірінше, құзыреттілік дегеніміз – кәсіби функцияларды жоғары сапалы деңгейде орындау қабілеті [11] және маманның қоғам мен қызмет бағытымен іс әрекетіне қойылатын талаптары туралы нақты түсінікке ие болу қабілеті. Құзыреттілік қызметі жүзеге асырудың тетіктерін меңгеруден басқа, жеке тұлғаның қасиеттеріне сүйене отырып, осы қызметті шығармашылықпен жүзеге асыра алуды, мінез-құлықтың әлеуметтік-қолайлы нормативті модельдерін қолдана білуді (өз бетінше шешім қабылдау, кәсіби деңгейін көтеру, командамен жұмыс істеу, жаңалықтарға ашық болу) білдіреді.

Зерттеуші А. Зимняя «күрделі коммуникативтік құзыреттер мен дағдыларды игеру, жаңа әлеуметтік құрылымдарда адекватты құзыреттерді қалыптастыру, мәдени нормалар мен қарым-қатынастағы шектеулерді, қарым-қатынас әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерді білу» сияқты Кабардовтың құзыреттілік жайындағы анықтамасына ұқсас түсініктеме берді [12]. Бұл анықтама «коммуникативті құзыреттілік» терминінің алғашқы рет әлеуметтік психология саласында ішкі ресурстар (білім мен дағдылар) болған жағдайда басқа адамдармен мағыналы байланыс орнату және болу мүмкіндігі ретінде қолданылғанын көруге мүмкіндік береді.

Бұл құзыреттілік ұғымының білім, икем, дағды ұғымдарына қарағанда кең екендігін көрсетеді, себебі ол оларды қамтиды және адамның кәсіби сапасына, болашағы мен мінез-құлқына қатысты жаңа сапамен кемелденуін қамтамасыз етеді. Құзыреттілікке тек когнитивті емес, сонымен қатар мотивациялық, аффективті және әлеуметтік мінез-құлық компоненттері де кіреді.

Зеер үшін құзыреттілік дегеніміз – бұл көзделген мақсаттарға қалай жетуге болатындығы туралы ілім, сонымен қатар жұмысты орындау үшін тиісті икемдер мен дағдылар [13]. Оның жасаған кәсіби құзыреттілік құрылымына төмендегідей компоненттер кіреді:

– әлеуметтік-құқықтық құзыреттілікке әлеуметтік институттармен және адамдармен өзара әрекеттесу саласындағы білім мен дағдылар, кәсіби қарым-қатынас және өзін-өзі ұстау әдістерін меңгеру қабілеті кіреді.

– әлеуметтік құзыреттілік дегеніміз – маманның белгілі бір іс-әрекетті өз бетінше жүзеге асыра алу қабілеті, кәсіби мәселелерді шеше білуі және жұмысының нәтижелерін бағалай білуі, мамандық бойынша жаңа білімдер мен дағдыларды өз бетінше игеру қабілеті.

– жеке құзыреттілік – бұл кәсіби маман ретінде өз бетінше үздіксіз даму және өзінің кәсіби іс-әрекетінде өзін-өзі тануға қол жеткізу.

– өзіндік құзыреттілік дегеніміз – бұл адамның әлеуметтік және кәсіби сипаттамаларын адекватты түрде көрсету және кәсіби деструктивтілікті жеңуге мүмкіндік беретін технологияларын меңгеру.

Осыған байланысты Д. Хаймс көптеген лингвистикалық ұғымдарды зерттеудің кілті олкоммуникативтіқұзыреттілікретіндеқайта құрайтын құзыреттілік тұжырымдамасы бола алатындығына сенімді. Д.Хаймс атап өткендей, коммуникативті құзыреттіліктің төрт бағыты грамматикалық (формальды түрде мүмкін), психолингвистикалық (қолдануда іске асырылатын), әлеуметтік-мәдени (контекстке сәйкес) және фактілік (көзге көрінетін) білім мен оны спикерлер мен тыңдаушылар қолданудың дағдыларын бейнелейді.

Холоднаяның айтуынша, «құзыреттілік – компетенция» дегеніміз – тәжірибеге бағытталған білімді күнделікті, әлеуметтік және кәсіби қызметте қолдана білу қабілеті». «Құзыреттілік – компетенция» дегеніміз –

бұл әртүрлі білім түрлерін, әсіресе белгілі бір саладағы білімді игерудің жоғары деңгейін болжайтын, жекелеген интеллектуалды ресурстарға тән сипат» [14].

Коммуникативті құзыреттілік теорияларын қарастырғаннан кейін Канал мен Свейн әлеуметтік контекст, грамматика мен мағынаның өзара байланысына назар аударды. Сонымен бірге олар грамматикалық құзыреттіліктің маңыздылығын ескермейді, бірақ бұл құбылысты социолингвистикалық құзыреттілікпен қатар қояды. Хомский, Хаймс және басқаларының тұжырымдамаларының жағымды жақтарын көрсете отырып, Канал мен Свейн барлық теорияларда коммуникативті стратегиялар сөйлеуші үшін проблемалық коммуникациялық жағдайларда қажет, мысалы, айтылған сөзге күмәндану немесе грамматикалық, әлеуметтік лингвистикалық және стратегиялық негізгі үш дағдыларды қамтитын коммуникативті құзыреттіліктің өзіндік тұжырымдамасын ұсынады және оны шетел тілдерін оқытумен байланыстырады [10].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, студенттерді қазіргі заманғы даярлау құрылымында олардың білім, білік және дағдыларды игеруіне ғана емес, сонымен бірге олардың белсенділігін, тәуелсіздігін дамытуға, эмоционалды-еріктік саланы ынталандыруға, ұжымда іздеу және мақсаттарына жету қабілетіне негізделген іс-шаралар құрылуы керек деген тұжырымға тоқталып отырмыз. Сонымен қатар, құзыретті тәсіл болашақ маманды әлеуметтік-кәсіптік шындықты жүйелі түсінудің негіздерімен және ғылыми білімнің қолданбалы жағымен таныстыратын, олардың практикалық маңыздылығы мен білімді практикалық іс-қимыл құралы ретінде пайдалану мүмкіндігін арттыратын жоғары білім беру моделін енгізуге мүмкіндік береді.

Пікірталас. «Құзырет» пен «құзыреттілік» ұғымдарының әр түрлі анықтамаларын талдай отырып, қазіргі кезде педагогика мен психологияда бұл мәселені зерттеудің бірыңғай тәсілі жоқ деген қорытынды жасауға болады.

Сонымен бірге, анықтамалардағы айырмашылықтарға қарамастан, «құзыреттілік» студенттің күнделікті міндеттерді шешудің жалпыланған қабілеті, содан кейін тұлғаның тұрақты құзыреттілікке ие болу қабілеті деп анықтама беруге болады. «Құзырет» ұғымын өз кезегінде білім беру мақсаты ретінде анықталды.

Демек, құзыреттілікті болашақ маманның жеке дамуымен, шығармашылық белсенділігімен, мотивтерімен және маңызды кәсіби қасиеттерімен байланысты білікті білім беру мақсаты ретінде қарастыруымыз орынды.

Кәсіби құзыреттілік-бұл маманның қызметі мен әлеуметтік-психологиялық дайындығын анықтайтын жүйеленген білімнің, дағдылардың, жеке қасиеттердің, көзқарастар мен сенімдердің және тәжірибенің жиынтығын көрсететін компоненттердің кең спектрін қамтитын күрделі интегративті білім. оқу процесі [15].

Жалпы алғанда, «құзырет» ұғымы көбінесе болашақ маманның даярлауда, оның қызметіндегі әдістер мен құралдарды нақты меңгеруде және белгіленген міндеттерге төтеп беруде көрінетін білім беру нәтижесін белгілеу үшін жиі қолданылатын ұғым деп айтуға болады.

Шынында да, Қазақстандағы жоғары білім беру жағдайындағы құзырет тәсілі білім беру нәтижелерінің жаңа түрін белгілейді және тұлғаның өз қызметі барысында әр түрлі міндеттерді немесе мәселелерді шешуге қабілеттілігіне бағытталған. Осыған байланысты Мишеневаның айтуынша, құзырет тәсілін білім беру жүйесіндегі «студенттердің кәсіби мәселелерді алынған ақпаратты зерттеу, талдау, іріктеу және өңдеу, қажетті ақпаратты жіберу қабілеті, топта жұмыс істей білу, жоспарлау қабілеті, мәселелерді шешудің әдістері мен тәсілдерін меңгеру сияқты жеке кәсіби қасиеттеріне қойылатын талаптарға сәйкес шешу қабілетін дамытуға бағытталған» оқытудың әдісі ретінде анықтайды [16]. Жалпы, тәсілдің бұл түрі ең алдымен оқытудың нәтижелеріне негізделген білім беру болып табылады.

Құзыреттілік тәсіл шеңберінде жұмыс берушілердің, білім беру стандарттарының, қоғамдық құрылыстың талаптарына сәйкес бітірушінің құзыреттері айқындалады. Әр түрлі құзіреттіліктерді игеру оқу процесінің басты мақсаты болып табылады. Соңғы кездері ғалымдар білім беру парадигмаларының тез өзгеруіне байланысты халықаралық тәжірибені үнемі зерттеу және ұлттық стратегияны әзірлеу қажеттігін алға тартады [17]. Қазақстан Республикасында жоғары білім беруді жаңғырту тұжырымдамасына сәйкес университеттердегі білім беру парадигмасы тұлғаның дамуына, оның жеке, әлеуметтік және кәсіби мәдениетінің қалыптасуына бағытталған құзыреттіліктерді дамытуды көздейді [18]. Яғни белгілі бір салада нақты іс-әрекетті тиімді орындау үшін қажетті қабілет және оған осы салаға қажетті арнайы білім, дағды, ойлау тәсілі және өз іс-әрекеті жауапкершіліктері кіреді.

Сондай-ақ, құзыреттілік тәсіл түрлі өңірлердің (елдердің, ел өңірлерінің) білім беру бағдарламаларын біріктіруге ықпал етеді және академиялық ұтқырлықты дамытуды қамтамасыз етеді. Әсіресе, отандық жоғары білім беру жүйесіндегі құзыреттілік тәсіл мұғалімдердің әдістемелік ойлауын өзгерту мен модернизациялауды, мамандарды даярлау процесіне таныс көзқарастар мен көзқарастарды өзгертуді талап етеді. Қазақстандық жоғары білім беру ұйымында оқу нәтижесінде түлек кәсіби қызметте біліктілікке ие болуы керек. Бұл тәсіл білім беру нәтижесіне назар аударады және нәтиже ретінде алынған ақпараттың мөлшері емес, түлектің әртүрлі өмірлік жағдайларға бейімделу қабілеті анықталады.

Қорытынды. Жалпы алғанда, құзыреттілік тәсілі дегеніміз – бұл білім беру нәтижесіне бағытталған тәсілдердің бірі болып табылады және бұл нәтиже оқылған ақпараттың мөлшері емес, тұлғаның әр түрлі проблемалық жағдайларда әрекет ете білу қабілеті болып табылады. Осылайша, құзыреттілік тәсіл Қазақстанда да, шетелде де жоғары білім беру жүйесінің басты назарында деп қорытынды жасауға болады. Ол академиялық және кәсіптік қоғамдастық талап ететін оқыту нәтижелерін – құзыреттерді айқындау құралдары бойынша түлектерге қойылатын талаптарды біріздендіруді қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий //Білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі: Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары, 2008. – 30- 32-б

[2] Ризаходжаева Г.А., Беркимбаев К.М., Рахимова Д.А. К вопросу о формировании профессиональной компетентности будущих специалистов в области туризма //Наука и жизнь Казахстана! – 2015. – №5. – 213-218 б.

[3] Cadre europeen commun de reference pour les langues : apprendre, enseigner, evaluer. Unité des Politiques linguistiques, Strasbourg, [Электронды ресурс]: URL: www.coe.int/lang-CECR (өтініш берген күні: 10.04.2021).

[4] Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное Образование, 2 (1325), 2003. [Электронды ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21696541 (өтініш берген күні: 07.04.2021).

[5] Дохоян А.М. К вопросу о «компетенции» и « компетентности» //Концепт. – 2015. – Т.26. –11-15 б. [Электронды ресурс]: URL: http://e-koncept.ru/2015/95287.htm. (өтініш берген күні: 12.04.2021).

[6] Қырықбаева Ж., Қырықбай К. Құзыреттілік – шығармашыл тұлға қалыптастыруға бағытталған білім беру негіздерінің бірі, 2014. [Электронды ресурс]: URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Pedagogica/2_166525.doc.htm (өтініш берген күні: 17.04.2021).

[7] Канаева А. Мамандыққа бағытталған француз тілін оқытудағы құзыреттілік тәсіл (халықаралық құқық және халықаралық қатынастар мамандықтарының мысалы негізінде) //Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы, [S.l.], v. 93, n. 1, p. 69-75, mar. 2021. ISSN 2618-1215. [Электронды ресурс]: URL: https://bulletin-ir-law.kaznu.kz/index.php/1-mo/article/view/1187 (өтініш берген күні: 13.04.2021).

[8] Смирнов Е. (2019) Компетенция и компетентность – понятие, виды, классификация и различия / Infocons-Международный центр информации обучения и консалтинга [Электронды ресурс]: URL: https://infocons.ru/raznoe/kompetenciya-ili-kompetentnost-kompetenciya-i-kompetentnost-ponyatie-vidy-klassifikaciya-i-razlichiya.html (өтініш берген күні: 05.04.2021).

[9] Уркинбаева Д., Омаш Д.Ш. Развитие компетенций студентов с использованием метода кейсов. //Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің хабаршысы. – 2019. – №2. – 214-218 б.

[10] Canale M., Swain M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, I., [Электронды ресурс]: URL: https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1 (өтініш берген күні: 03.04.2021).

[11] Новиков Н. (2012) Образовательная среда вуза как профессионально и личностно стимулирующий фактор, [Электронды ресурс]: URL: https://psyjournals.ru/files/50761/psyedu_ru_2012_1 (өтініш берген күні: 10.04.2021).

[12] Зимняя А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. [Электронды ресурс]: URL: http://212.112.113.247/wp-content/uploads/2018/09/Kluchevye_kompetent.pdf (өтініш берген күні: 12.04.2021).

[13] Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Москва, 2003. – 80-90 б.

[14] Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – СПб., 2002.

[15] Sapargaliyeva A., Begimbekova S., Mametkhanova A. Коммуникативная компетенция – профессиональная ценность современного педагога //Педагогика и психология. – 2020. – № 4(45). – С.213–221: DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.26 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/140 (өтініш берген күні: 19.04.2021).

[16] Мишенева Ю. И. Компетентностный подход в обучении иностранным языкам. Концепт. 2014. [Электронды ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnostnyy-podhod-v-obuchenii-inostrannym-yazykam-2/viewer (өтініш берген күні: 15.04.2021).

[17] Исалиева С., Кошербаева А., Малахова И., Танабаева А. Привлечение иностранных обучающихся: стратегия интернационализации высшего образования //Педагогика и психология. – 2020. – № 2(43). – С.76–82: DOI: 10.51889/2020-2.2077-6861.10 [Электронды ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/57 (өтініш берген күні: 19.04.2021).

[18]НиколаеваВ.В.,КозырскаяИ.Н.,БейсенбековаГ.Б.Компетентностныйпод-ходвподготовкекадровдлясистемы дошкольного образования //Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – №6. – С.17-20; [Электронды ресурс]: URL: https://expeducation.ru/ru/article/view?id=7646 (өтініш берген күні: 20.04.2021).

References

[1] Kudajbergenova K. Kuzyrlylyk – tulga damuynyn sapalyn kriterij //Bilim sapasyn bagalaudyn maseleleri: adisnamalyk negizi zhane praktikalyk natizhesi: Halykaralyk gylymi-praktikalyk konferenciyanyn materialdary, 2008. – 30-32-b

[2] Rizahodzhaeva G.A., Berkimbaev K.M., Rahimova D.A. K voprosu o formirovanii professional'noj kompetentnosti budushchih specialistov v oblasti turizma //Nauka i zhizn' Kazahstana ! – 2015. – №5. – 213-218 b.

[3] Cadre europeen commun de reference pour les langues : apprendre, enseigner, evaluer. Unité des Politiques linguistiques, Strasbourg, [Elektrondy resurs]: URL: www.coe.int/lang-CECR (ətinish bergen kyni: 10.04.2021).

[4] Hutorskoj A.V. Klyuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya. Narodnoe Obrazovanie, 2 (1325), 2003. [Elektrondy resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21696541 (ətinish bergen kyni: 07.04.2021).

[5] Dohoyan A. M. K voprosu o «kompetencii» i « kompetentnosti» //Koncept. – 2015. – T.26. –11-15 b. [Elektrondy resurs]: URL: http://e-koncept.ru/2015/95287.htm. (ətinish bergen kyni: 12.04.2021).

[6] Kyrykbaeva Zh., Kyrykbaj K. Kuzyrettilik–shygarmashyl tuga kalyptastyruga bagyttalgan bilim beru negizderinin biri, 2014. [Elektrondy resurs]: URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Pedagogica/2_166525.doc.htm (otinish bergen kuni: 17.04.2021).

[7] Kanaeva A. Mamandykka bagyttalgan francuz tilin okytudagy kuzyrettilik tasil (halykaralyk kukyk zhane halyқaralyқ қatynastar mamandyқtarynyң mysaly negizinde) //Halyқaralyқ қatynastar zhәne halyқaralyқ құқyқ seriyasy, [S.l.], v. 93, n. 1, p. 69-75, mar. 2021. ISSN 2618-1215. [Elektrondy resurs]: URL: https://bulletin-ir-law.kaznu.kz/index.php/1-mo/article/view/1187 (өtinish bergen kүni: 13.04.2021).

[8] Smirnov E. (2019) Kompetenciya i kompetentnost' – Ponyatie, vidy, klassifikaciya i razlichiya. Infocons-Mezhdunarodnyj centr informacii obucheniya i konsaltinga [Elektrondy resurs]: URL: https://infocons.ru/raznoe/kompetenciya-ili-kompetentnost-kompetenciya-i-kompetentnost-ponyatie-vidy-klassifikaciya-i-razlichiya.html (өtinish bergen kүni: 05.04.2021).

[9] Urkinbaeva D., Omash D.Sh. Razvitie kompetencij studentov s ispol'zovaniem metoda kejsov. Kazak ulttyk kyzdar pedagogikalyk universitetinin habarshysy. – 2019. – №2. – 214-218 b.

[10] Canale M., Swain M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, I., [Elektrondy resurs]: URL: https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1 (өtinish bergen kүni: 03.04.2021).

[11] Novikov N. (2012) Obrazovatel'naya sreda vuza kak professional'no i lichnostno stimuliruyushchij faktor, [Elektrondy resurs]: URL: https://psyjournals.ru/files/50761/psyedu_ru_2012_1 (өtinish bergen kүni: 10.04.2021).

[12] Zimnyaya A. Klyuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. – M.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. [Elektrondy resurs]: URL: http://212.112.113.247/wp-content/uploads/2018/09/Kluchevye_kompetent.pdf (өtinish bergen kүni: 12.04.2021).

[13] Zeer E.F. Psihologiya professional'nogo obrazovaniya. – Moskva, 2003. – 80-90 b.

[14] Holodnaya M.A. Psihologiya intellekta: paradoksy issledovaniya. – SPb., 2002.

[15] Sapargaliyeva A., Begimbekova S., Mametkhanova A. Kommunikativnaya kompetenciya – professional'naya cennost' sovremennogo pedagoga //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 4(45). – S.213–221: DOI: 10.51889/2020-4.2077-6861.26 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/140 (өtinish bergen kүni: 19.04.2021).

[16] Misheneva YU. I. Kompetentnostnyj podhod v obuchenii inostrannym yazykam. Koncept. 2014. [Elektrondy resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnostnyy-podhod-v-obuchenii-inostrannym-yazykam-2/viewer (өtinish bergen kүni: 15.04.2021).

[17] Isalieva S., Kosherbaeva A., Malahova I., Tanabaeva A. Privlechenie inostrannyh obuchayushchihsya: strategiya internacionalizacii vysshego obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – № 2(43). – S.76–82: DOI: 10.51889/2020-2.2077-6861.10 [Elektrondy resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/57 (өtinish bergen kүni: 19.04.2021).

[18] Nikolaeva V.V., Kozyrskaya I.N., Bejsenbekova G.B. Kompetentnostnyj podhod v podgotovke kadrov dlya sistemy doshkol'nogo obrazovaniya //Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. – 2015. – №6. – S.17-20, [Elektrondy resurs]: URL: https://expeducation.ru/ru/article/view?id=7646 (өtinish bergen kүni: 20.04.2021).

Роль компетентностного подхода в обучении иностранному языку в вузах Казахстана

А.Ж.Канаева[1], Н.К.Умекова[2], М.Б.Токен[3] Г.К.Токкулинова[4]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

[2]Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

[3]Алматы менеджмент университет,

[4]Академия Кайнар(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В процессе глобализации, происходящей в современном динамично развивающемся обществе, субъектами, удовлетворяющими потребности рынка труда, являются активные, склонные к изменяющимся условиям труда, склонные к самообразованию и совершенствованию, особенно деловые лица с полными профессиональными компетенциями. Их особенность заключается в способности к активному и критическому мышлению, самостоятельному усвоению новых знаний. Компетентностный подход является одним из важнейших

методических средств приближения системы образования Казахстана к зарубежным образовательным системам в рамках Болонского процесса. В этой связи, целью преподавателей иностранного языка в казахстанских вузах является формирование у студентов подлинной «компетентности», универсальности компетенций даже для того, чтобы они могли стать «конкурентоспособными». В статье компетентностный подход рассматривается прежде всего как подход, основанный на результатах обучения.

Ключевые слова: компетенция; компетентность; компетентностный подход; коммуникативная компетентность; профессиональная компетентность.

The role of a competency-based approach in teaching a foreign language in Kazakh universities

A.Kanayeva[1], N.Umekova[2], M.Token[3], G. Tokkulinova[4]
[1]Abai University, [2]Al-Farabi University, [3]Almaty Management University, [4]Academy Kainar (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In the process of globalization taking place in a modern dynamically developing society, the subjects meeting the needs of the labor market are active, prone to changing working conditions, prone to self-education and improvement, especially business people with full professional competencies. Their peculiarity is the ability to actively think, critical thinking, independent assimilation of new knowledge. The competence-based approach is one of the most important methodological means of bringing the education system of Kazakhstan closer to foreign educational systems within the framework of the Bologna process. In this regard, the goal of foreign language teachers in Kazakh universities is to form genuine “competence” among students, the universality of competencies, even so that they can become “competitive”. The article considers the competence approach primarily as an approach based on learning outcomes.

Keywords: competence; competence; competence approach; communicative competence; professional competence.

Редакцияға 01.06.2021 қабылданды.

ГРНТИ 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.21*

А.Ф.АЛИЕВА

Морской колледж Азербайджанской Государственной морской академии (Баку, Азербайджан)
A.Aliyeva73@bk.ru

ТЕКУЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИКТ В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ В КОЛЛЕДЖАХ

Аннотация

В статье обосновано мировое значение математики. Сделан акцент на то, что математика является сверхнаукой. Не только естественные науки, даже филологические часто нуждаются в математических законах. Был приведен пример из конкретной области – языкознания. Языковые правила были доказаны с помощью математических теорий, конкретнее, о совместимости понятий математики Эйлера. Отсюда сделан вывод: необходимость развития математических знаний диктуется нам самой жизнью. Естественно развитие знаний в области математики зависит от качественного преподавания этого предмета. В современном мире качественное преподавание немыслимо без применения ИКТ. Поэтому в статье нашло отражение преподавание математики в колледжах с помощью ИКТ. Перечислены имена научных исследований, где обращено внимание на преподавание математики в колледжах. Был анализирован различный подход ученых

по этой проблеме. Было отмечено, что у каждого исследования имеется свои отличительные стороны. Основное внимание было уделено на самостоятельности студентов, и все применяемые методы рассчитались на самостоятельность студентов, так как она позволяет студентам решить непростые задания сложными мыслительными операциями. Особо отмечено, что важную роль в развитии логического мышления студентов в колледжах играет представление примеров, контрпримеров. Ими можно использовать в каждом разделе. Потом методические идеи закреплены конкретными примерами. В конце статьи сделано заключение.

Ключевые слова: преподавание математики; методы; контрпримеры; математическое моделирование; логическое моделирование; алгоритмизация; программирование.

Введение. Применение математики в области естественных наук безгранично. Но и специалисты другой области часто прибегают к помощи математических доводов. Ведь не случайно Г. Галилей написал: «Математика – это ключ и дверь к всем наукам» [1]. Где идет анализ, синтез, обобщение, умозаключение обойтись без математики невозможно. Мы неоднократно сталкивались с фактами, когда даже лингвисты использовали математические формулы и правила для аргументации своей точки зрения. Давайте сосредоточимся на небольшом факте, чтобы поделиться своими мыслями. В азербайджанском языке есть понятие «именные словосочетания третьего типа» (например, книга матери – анамын китабы). Лингвисты утверждают, что в этих словосочетаниях имеются две подчинительные связи: согласование и управление. Также известно, что оба эти отношения являются подчиненными. Такое утверждение противоречит законам логики. Возникает вопрос: если речь идет о подчинительной связи, тогда где главное, и где зависимое слово. Получается так, что одно и то же слово одновременно выступает в роли и главного, и зависимого слова. Нет сомнений, в решении проблемы нам помогает круги Эйлера. Великий математик различает совместимые и несовместимые понятия (по характеру отношений между их объемами). Чтобы внести в ясность, надо определять к какой категории относятся части словосочетания, о которых идет речь. В этих словосочетаниях (как других языках из тюркской семьи) существует принадлежность (анамын китабы – книга матери), то есть книга принадлежит матери. Отсюда легко делать умозаключение: части словосочетания являются совместимыми понятиями. Связь между частями словосочетания можно выразить на Рисунке 1.

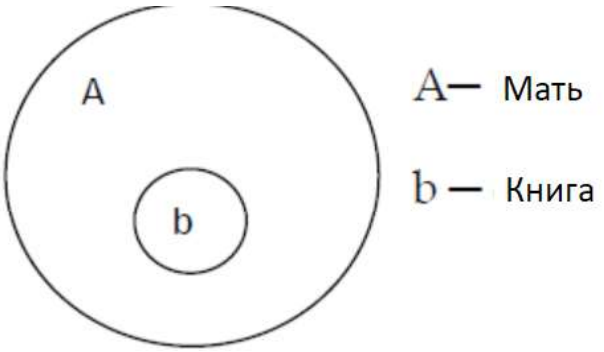

Рисунок 1. **Связь частей словосочетания**

Вышеуказанных примеров можно привести из другой области гуманитарных наук, но в этом не видим необходимости. Если развитие математических знаний общества стало осознанной необходимостью, возникает вопрос о качественном преподавании математики. В качественном преподавании математики особенно нуждаются те учебные заведения, где обучают будущих специалистов по математике. Средние специальные образовательные учреждения являются одним из таких учреждений.

Качественное преподавание математики в колледжах требует новый подход к обучению, где использования ИКТ избежать невозможно. Методика преподавания математики с применением ИКТ в колледжах один из актуальных вопросов современной дидактики. Дело в том, что преподавание не только математики, и других дисциплин в колледжах имеют свои особенности. Прежде всего, в колледжах студенты учатся в малокомплектных группах. Значит, есть возможность работы преподавателя с каждым студентом. Вроде бы колледж напоминает семью, где можно поделиться проблемами. У колледжей еще больше отличительных сторон. Преподавание математики с применением ИКТ привлекло внимание С.М. Анатольевой. Ее диссертационная работа «Методика организации самостоятельной работы по математике студентов колледжа с использованием информационных технологий» посвящена этой теме [2]. Автор в своей работе уделяет большое внимание самостоятельности студентов.

Другой исследователь С.Л. Федоров основное внимание сосредоточил на специфику преподавания математики в колледже. По мнению автора, «…уровень владения математическим аппаратом для учащегося колледжа является одним из важнейших факторов, влияющим на его дальнейшую жизнь» [3].

Особый интерес вызывает статья Ю.С. Корчагина «Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках математики в колледжах». Автор считает, что «действенными средствами изучения математики по средствам сети Интернет являются тестирование, участие в конкурсах и олимпиадах, самостоятельная работа с образовательными электронными книгами и отбор нужного для исследовательских работ материала» [4]. Каждый учитель математики и информатики достигает своей педагогической цели благодаря сложным мыслительным операциям. Поэтому первоочередная задача учителя математики – это развитие креативных способностей учащихся. Неслучайно когнитивный стиль обучения интересовал З.М. Садвакасову. Автор непременно выступал за учет этого важного стиля в образовательном процессе. «Каждый педагог, осуществляющий целостный педагогический процесс, должен учитывать и следовать не только законам, закономерностям дидактики, но и принимать во внимание когнитивный стиль, от которого зависит продвижение, развитие, личностный рост обучающегося», – отметил автор [5].

Основная часть. В 1985 году информатика и компьютерные технологии были внедрены в средних школах Азербайджанской Республики. Таким образом, по требованию нового информационного общества произошли изменения и нововведения в объеме и характеристиках предметов на всех уровнях образования. В средней школе изменилось содержание различных предметов, прежде всего математики и информатики. Многое сделано для модернизации и улучшения, в процессе обучения математика и информатика дополняли друг друга и внесли положительный вклад в образование.

Известно, что существуют вопросы, связанные как с математикой, так и с информатикой. Область компьютерной математики называется «компьютерная математика». Таким образом, это поле определяется как набор теоретических, алгоритмических и программных средств для решения любой математической задачи на компьютере. Завершением этой области является решение целенаправленного взаимодействия информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) и математики. Компьютер позволяет изучать свойства решения любой математической или прикладной задачи, что позволяет студентам познакомиться с новыми подходами к решению задач. Утверждение математики и информатики в соответствии с

современными требованиями в преподавании математики в общеобразовательных школах может найти отражение в формировании роли математики в решении практических задач, а также в реализации активного подхода к обучению.

Методология. Методы и приемы, используемые предметом компьютерной математики, следующие: математическое моделирование, логическое моделирование, алгоритмизация, информационное моделирование, программирование.

Применение математических алгоритмов на практике означает: линейные алгоритмы, алгоритмы разветвления, периодические алгоритмы.

Для решения математических задач на компьютере необходимо последовательно выполнить следующие шаги: постановка задачи, математическое моделирование, выбор метода численного решения, создание алгоритма решения задачи и структуры данных, программирование, анализ результата, полученного на основе компьютерного решения задачи.

Формы логического познания применяются в компьютерной математике при решении контрпримеров, при использовании аналогий, в ходе алгоритмов, используемых в основных методах доказательства. То есть одним из основных методов обучения, используемых при обучении алгоритмическим задачам компьютерной математики, является индуктивный метод обучения.

Повышение качества образования в учреждениях среднего специального образования является актуальной проблемой. Решение которой мы видим в использовании новых технологий обучения, учебных программ, электронных ресурсов, использование ИКТ и т.д. Это приводит к развитию, формированию и углублению знаний и навыков студентов. Распространение элементов современной математики на предмет математики в колледжах требует поиска новых путей в учебном процессе и внедрения новой методической системы.

Результаты и дискуссия. Одним из аспектов, играющих важную роль в развитии логического мышления студентов в колледжах, является предоставление примеров контрпримеров в тематиках каждого раздела (теории). Учитывая вышесказанное, рассмотрим несколько конкретных примеров. Давайте сначала рассмотрим тему «функция».

Пример 1.

$$f(x)=\begin{cases} -x, & x\in[-1;1], \quad x \text{ является рациональным числом} \\ x, & x\in[-1;1], \quad x \text{ является ирроциональным числом} \end{cases}$$

Дробь функции [-1; 1] имеет однозначную обратную функцию, но эта функция

[-1; 1] не является однообразным ни в одной части отрывка.

Одна из тем, которую ученикам сложно освоить в процессе обучения математике – это тема функции. Во время обучения темы функции, объема функции, набора значений функции, увеличения или уменьшения функции, максимального и минимального значений функции, кризисных точек функции, экстремум функции и т.д. Современное преподавание таких тем играет роль в приобретении учащимися качественных знаний и навыков, например:

Пример 2.

Область определения функции f (x) = $\sqrt{(-x^2 - 4)}$, а также ее набор значений – пустое множество.

Пример 3.

Область определения функции f (x) = $\sqrt{(x - 7)} + \sqrt{(7 - x)}$ состоит из точки, т .е. точки x = 7, а набор значений состоит из точки «0».

Пример 4.

Определенная область функции f (x) = $\sqrt{(9 - x^2)}$ – это дробь [-3; 3], а набор значений отрезок [0; 3]

Пример 5. Область определения функции $f(x)=\frac{1}{\sqrt{25-x^2}}$ это интервал (-5; 5), а набор значений – интервал (0; + ∞).

Согласно известной теореме Вейерштрасса, непрерывная функция в куске принимает свои наибольшее и наименьшее значения в этом куске. Из теоремы ясно, что одним из важных условий является то, что область определения функции является кусочком и что эта функция непрерывна во всех точках этого фрагмента, ни одна из которых не может отсутствовать.

Пример 6.

Функции $y = \ln|x|$ в точке $x = 1$ исследуем дифференцации.

Решение: в точке x=1

$$\Delta y = |\ln(1+\Delta x)| - |\ln 1| = |\ln(1+\Delta x)|,$$

Тогда получаем:

$$\Delta y = |\ln(1+\Delta x)| = \begin{cases} \ln(1+\Delta x), & \Delta x \geq 0 \text{ когда} \\ -\ln(1+\Delta x), & \Delta x < 0 \text{ когда} \end{cases}$$

Именно поэтому

$$\frac{\Delta y}{\Delta x} = \begin{cases} \frac{\ln(1+\Delta x)}{\Delta x}, & \Delta x > 0 \text{ когда} \\ -\frac{\ln(1+\Delta x)}{\Delta x}, & \Delta x < 0 \text{ когда} \end{cases}$$

Понятно,

$$\lim_{\Delta x \to +0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = +1 \quad \text{və} \quad \lim_{\Delta x \to -0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = -1$$

Видно, что имеются левые и правые лимиты. Они не равняются. Это значит, что в точке x=1 производной нет. Значит, функция y=|lnx| не дифференцируется в точке x=1.

Следует отметить, что использование контрпримеров при преподавании математики в колледжах играет важную роль в углублении и укреплении знаний и навыков будущих специалистов. В процессе обучения математике ожидается доказательство математического предложения, приведенного в одном или нескольких условиях. Условия, при которых предложение является необходимым или достаточным, второе – необходимым и достаточным, а также доказательство предложения на меньших сроках, отражаются в глубоких и сознательных знаниях и навыках учащихся. Использование ИКТ имеет большое значение для повышения эффективности этого процесса.

Концепция рациональных, иррациональных и трансцендентных чисел играет важную роль в преподавании математики. В этом случае большой интерес представляет тот факт, что предел последователь-ности рациональных чисел является иррациональным числом, а предел последовательности иррациональных чисел – рациональным числом. Например:

Пример 7.

Последовательность чисел в виде

$x_n = (1+\frac{1}{n})^n$ есть последовательность рациональных чисел.

$\lim_{n\to\infty} x_n = \lim_{n\to\infty} (1+\frac{1}{n})^n = e$, который является лимитом этой последовательности является иррациональным числом (даже трансцендентное число).

Пример 8.

А последовательность $y_n = (\frac{1}{e})^n$ является последовательность иррациональных чисел. Но лимит этой последовательности есть рациональное число, точнее, $\lim_{n\to\infty} y_n = \lim_{n\to\infty} (\frac{1}{e})^n = 0$

Пример 9.

$$D(x) = \begin{cases} 1, \textit{если x рациональное число} \\ 0, \textit{если x иррациональное число} \end{cases}$$

Это конечная функция, определенная на всех числовых осях, но числа усекаются во всех точках на оси. Кроме того, каждая из этих точек останова является точкой останова второго типа.

С помощью этой функции вы можете установить пример функции, которая не пересекается в конечном числе точек числовой оси, но пересекается во всех других точках.

Пример 10.

Представим, что точки являются любым конечным числом точек на числовой оси. Тогда функция

$$\varphi(x) = (x - x_1) \cdot (x - x_2) \cdot \ldots \cdot (x - x_n) \cdot D(x)$$

$x=x_1, x=x_2, \ldots, x=x_n$ является непрерывной функцией в каждой из *n* точек, например, и прерывистой функцией в остальных точках.

Набор действительных чисел - один из важнейших разделов математического анализа. Каждое действительное число является либо рациональным, либо иррациональным числом. Среди рациональных и иррациональных чисел есть алгебраические (действительный корень алгебраического многочлена с целыми коэффициентами называется алгебраическим числом). Неалгебраические действительные числа, то есть действительное число без корня алгебраического многочлена с полными коэффициентами, называются трансцендентными числами.

Поскольку набор алгебраических чисел является арифметическим набором, ясно, что набор всех трансцендентных чисел будет неарифметическим набором. Изучение этих чисел важно. Отметим, что седьмая проблема Гильберта, наиболее тонко решенная в 1930 году А.О.Гельфондом, также посвящена таким числ... Примеры трансцендентных чисел: e, π, e^{π} и другие.

Тот факт, что число π само по себе является трансцендентным числом, веками вдохновляло математиков всего мира заниматься этим числом. Доказать это удалось только в конце XIX века.

Чтобы будущие специалисты в колледжах получали качественные знания в соответствии с современными требованиями, преподаватель направляет студентов на исследования, используя новые методы и формы обучения в учебном процессе, и в этом случае учителю в первую очередь необходимы навыки ИКТ. Правильное использование ИКТ привносит инновации в учебный процесс, повышает интерес учащихся к учебе, облегчает подготовку учителей к урокам.

Mathcad – это полезная и целеустремленная математическая программа, используемая в науке и образовании. *Mathcad* – это новое компьютерное приложение, которое отслеживает математические задачи на всех уровнях образования. Mathcad вычисляет результаты, предлагает идеи и выполняет операции по мере их выполнения. Mathcad выбран в качестве вычислительного инструмента в областях с математическими вычислениями, поэтому колледжи используют Mathcad для расчета примеров разделов, которые включают современную математику.

Заключение. Формирование расчетов на контрпримерах и программе Mathcad особенно актуально в процессе обучения математике в средних специальных учебных заведениях.

В настоящее время преподавание математики в соответствии с современными требованиями с использованием новых методов обучения и изучение, выявление и устранение трудностей в применении новых технологий являются важными требованиями учебного процесса.

Использование ИКТ в преподавании математики в колледжах имеет прежде всего теоретическое значение. Таким образом, необходимость использования информационных технологий при обучении математике в колледжах была оправдана. Также заранее было определено, каким критериям будет руководствоваться методология при решении примеров и к каким положительным результатам она приведет.

Использование ИКТ в преподавании математики в колледжах имеет большее практическое значение. Преодоление трудностей преподавания математики и информатики в новой учебной программе создает основу для дальнейшего развития, формирования, углубления, укрепления и систематизации логического мышления, знаний и умений учащихся.

Использование информационных технологий при обучении математике в колледжах положительно сказывается на образовательном процессе в целом. Самое главное, чтобы учащиеся работали независимо, что прививает им уверенность в себе. Решение каждой задачи вызывает серьезные дискуссии в группе. Это, в свою очередь, формирует коллективизм, что важно для образовательного процесса.

Список использованных источников

[1] Цитаты известных личностей [Электронный ресурс]: URL: https://ru.citaty.net/tsitaty/652222-galileo-galilei-matematika-eto-kliuch-i-dver-ko-vsem-naukam (дата обращения: 18.06.2021)

[2] Ситникова М.А. Методика организации самостоятельной работы по математике студентов колледжа с использованием информационных технологий: Дис. канд.пед.наук: 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (математика). – Орел, 2016. – 23 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.dissercat.com/content/metodika-organizatsii-samostoyatelnoi-raboty-po-matematike-studentov-kolledzha-s-ispolzovani (дата обращения: 18.06.2021)

[3] Селиванова Л.Ф. Цели обучения математике в школах и в средних специальных учебных заведениях // Вестник КАСУ. – 2011. – № 1 [Электронный ресурс]: URL: http://www.vestnik-kafu.info/journal/27/1137/ (дата обращения: 20.06.2021).

[4] Корчагина Ю.С. Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках математики в колледже, 17.04.2016 [Электронный ресурс]: URL: file:///C:/Users/UNISOFT/Desktop/Arzu/Использование%20информационно-коммуникационных%20технологий%20на%20уроках%20математики%20в%20колледже%20_%20Статья%20по%20теме_%20_%20Образовательная%20социальная%20сеть.html (дата обращения: 20.06.2021).

[5] Садвакасова З.М. Когнитивные стили обучения и их учет в образовательном процессе //Педагогика и психология. – 2017. – №2. – С.53 [Электронный ресурс]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190622061255.pdf (дата обращения: 18.06.2021).

[6] Ашихмина Е.А. Проблемы обучения математике в колледже //Роль женщины в развитии современной науки и образования: сборник материалов Международной научно-практической конференции, 17-18 мая 2016. – Минск: БГУ, 2016. – С.544-547 [Электронный ресурс]: URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/194904/1/%D0%90%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%BC%D0%B8%D0%BD_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91-%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%AB%20%D0%9E%D0%91%D0%A3%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%AF%20%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%95%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%9B%D0%95%D0%94%D0%96%D0%95.pdf (дата обращения: 20.06.2021).

[7] Борисова А.М. О заданиях на формирование математической грамотности //Математика в школе. – 2015. – №9. – С.35-42 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=24957403 (дата обращения: 21.06.2021).

[8] Буфеев С.Б., Штраус И.М. Особенности преподавания математики в лицее при МГТУ им. Н.Э. Баумана //Математика в школе. – 2015. – №1. – С.38-43 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=22864311 (дата обращения: 21.06.2021).

[9] Гаджеро А. Математика в литературных произведениях: история о семи посланниках //Математика в школе. – 2015. – № 4. – С.54-62 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=23145366 (дата обращения: 20.06.2021).

[10] Горбачев А.Б. Эксперимент. Учим математике: через интерес к познанию //Математика в школе. – 2017. – №8. – С.1-5 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=32322355 (дата обращения: 21.06.2021).

[11] Корчажкина О.М. Решение задач как вид мыслительной деятельности //Математика в школе. – 2018. – №4. – С.46-57 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35452856 (дата обращения: 22.06.2021).

[12] Самылкина Н.Н. и др. Проблемы школьного математического образования глазами учителей и преподавателей вузов: результаты опросов //Математика в школе. – 2017. – №2. – С.36-44 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=28865380 (дата обращения: 22.06.2021).

[13] Седова Е.А. Задачи с множественным выбором решения //Математика в школе. – 2016. – №9-10. – С.4-9 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=27434935 (дата обращения: 23.06.2021).

[14] Тумашева О.Б. Формирование метапредметных умений при обучении математике: проблемы и пути решения //Математика в школе. – 2016. – №4. – С.35-38 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=27324856 (дата обращения: 23.06.2021).

[15] Федорова О.Н. Методическая система профессионально-ориентированного обучения математике в колледжах технического профиля: Дис. … канд.пед.наук: 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (математика) (педагогические науки). – Ярославль, 2016. – 268 с. [Электронный ресурс]: URL: http://yspu.org/images/e/ef/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9E%D0%9D_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf (дата обращения: 24.06.2021).

[16] Якубов А.В. Преподавание математики: зависимость результатов от профессионализма учителя и руководства школы //Математика в школе. – 2018. – №5. – С.3-7 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35533561(дата обращения: 24.06.2021).

References

[1] Citaty izvestnyh lichnostej [Elektronnyj resurs]: URL: https://ru.citaty.net/tsitaty/652222-galileo-galilei-matematika-eto-kliuch-i-dver-ko-vsem-naukam (data obrashcheniya: 18.06.2021)

[2] Sitnikova M.A. Metodika organizacii samostoyatel'noj raboty po matematike studentov kolledzha s ispol'zovaniem informacionnyh tekhnologij: Dis. …kand.ped.nauk: 13.00.02 – Teoriya i metodika obucheniya i vospitaniya (matematika). – Orel, 2016. – 23 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.dissercat.com/content/metodika-organizatsii-samostoyatelnoi-raboty-po-matematike-studentov-kolledzha-s-ispolzovani (data obrashcheniya: 18.06.2021)

[3] Selivanova L.F. Celi obucheniya matematike v shkolah i v srednih special'nyh uchebnyh zavedeniyah //Vestnik KASU. – 2011. – № 1 [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.vestnik-kafu.info/journal/27/1137/ (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[4] Korchagina Yu.S. Ispol'zovanie informacionno-kommunikacionnyh tekhnologij na urokah matematiki v kolledzhe. – 17.04.2016 [Elektronnyj resurs]: URL: file:///C:/Users/UNISOFT/Desktop/Arzu/Ispol'zovanie%20informacionno-kommunikacionnyh%20tekhnologij%20na%20urokah%20matematiki%20v%20kolledzhe%20_%20Stat'ya%20po%20teme_%20_%20Obrazovatel'naya%20social'naya%20set'.html (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[5] Sadvakasova Z.M. Kognitivnye stili obucheniya i ih uchet v obrazovatel'nom processe //Pedagogika i psihologiya. – 2017. – №2. – S.53 [Elektronnyj resurs]: URL: http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190622061255.pdf (data obrashcheniya: 18.06.2021).

[6] Ashihmina E.A. Problemy obucheniya matematike v kolledzhe // Rol' zhenshchiny v razvitii sovremennoj nauki i obrazovaniya: sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii, 17-18 maya 2016. – Minsk: BGU, 2016. – S.544-547 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/194904/1/%D0%90%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%BC%D0%B8%D0%BD_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%AB%20%D0%9E%D0%91%D0%A3%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%AF%20%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%95%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%9B%D0%95%D0%94%D0%96%D0%95.pdf (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[7] Barisova A.M. O zadaniyah na formirovanie matematicheskoj gramotnosti //Matematika v shkole. – 2015. – №9. – S.35-42 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=24957403 (data obrashcheniya: 21.06.2021).

[8] Bufeev S.B., Shtraus I.M. Osobennosti prepodavaniya matematiki v licee pri MGTU im. N.E. Baumana // Matematika v shkole. – 2015. – № 1. – S.38-43 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=22864311 (data obrashcheniya: 21.06.2021).

[9] Gadzhero A. Matematika v literaturnyh proizvedeniyah: istoriya o semi poslannikah //Matematika v shkole. – 2015. – №4. – S.54-62 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=23145366 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[10] Gorbachev A.B. Eksperiment. Uchim matematike: cherez interes k poznaniyu //Matematika v shkole. – 2017. – №8. – S.1-5 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=32322355 (data obrashcheniya: 21.06.2021).

[11] Korchazhkina O.M. Reshenie zadach kak vid myslitel'noj deyatel'nosti // Matematika v shkole. – 2018. – №4. – S.46-57 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35452856 (data obrashcheniya: 22.06.2021).

[12] Samylkina N.N. i dr. Problemy shkol'nogo matematicheskogo obrazovaniya glazami uchitelej i prepodavatelej vuzov: rezul'taty oprosov //Matematika v shkole. – 2017. – №2. – S.36-44 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=28865380 (data obrashcheniya: 22.06.2021).

[13] Sedova E.A. Zadachi s mnozhestvennym vyborom resheniya //Matematika v shkole. – 2016. – №9-10. – S.4-9 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=27434935 (data obrashcheniya: 23.06.2021).

[14] Tumasheva O.B. Formirovanie metapredmetnyh umenij pri obuchenii matematike: problemy i puti resheniya //Matematika v shkole. – 2016. – №4. – S.35-38 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=27324856 (data obrashcheniya: 23.06.2021).

[15] Fedorova O.N. Metodicheskaya sistema professional'no-orientirovannogo obucheniya matematike v kolledzhah tekhnicheskogo profilya: Dis. … kand.ped.nauk: 13.00.02 – Teoriya i metodika obucheniya i vospitaniya (matematika) (pedagogicheskie nauki). – Yaroslavl', 2016. – 268 s. [Elektronnyj resurs]: URL: http://yspu.org/images/e/ef/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9E%D0%9D_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf (data obrashcheniya: 24.06.2021).

[16] Yakubov A.V. Prepodavanie matematiki: zavisimost' rezul'tatov ot professionalizma uchitelya i rukovodstva shkoly //Matematika v shkole. – 2018. – № 5. – S.3-7 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35533561(data obrashcheniya: 24.06.2021).

Активті колледждерде матемиканы оқытуда қолданудың қазырғы жағдайы және перспективалары

А.Ф.Алиева

Әзірбайжан мемлекеттік теңіз академиясының теңіз колледжі

(Баку, Әзірбайжан)

Андатпа

Мақала математиканың ғаламдық маңыздылығын дәлелдейді. Математиканың супер ғылым екендігіне баса назар аударылады. Математикалық заңдар тек жаратылыстану ғылымдарына ғана емес, филологияға да қажет. Мысал белгілі бір саладан – тіл білімінен алынды. Тіл ережелері математикалық теориялардың көмегімен, дәлірек айтсақ, Эйлер математикасы ұғымдарының үйлесімділігімен дәлелденді. Осыдан қорытынды жасалды: математикалық білімді дамыту қажеттілігін бізге өмірдің өзі қояды. Әрине, математика саласындағы білімнің дамуы осы пәнді сапалы оқытуға байланысты. Қазіргі әлемде АКТ-ны пайдаланбай сапалы оқыту мүмкін емес. Сондықтан мақалада колледждерде АКТ-ны қолдана отырып математиканы оқыту көрсетілген. Колледждерде математиканы оқытуға бағытталған зерттеулердің атаулары келтірілген. Бұл мәселеге ғалымдардың әр түрлі көзқарасы талданды. Әр зерттеудің өзіндік ерекшеліктері бар екендігі айтылды. Негізгі назар студенттердің дербестігіне аударылды және барлық әдістер оқушылардың дербестігіне есептелді, себебі бұл оқушыларға күрделі психикалық операциялар арқылы қиын тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді. Колледждерде студенттердің логикалық ойлауын дамытуда мысалдар мен қарсы мысалдарды ұсынудың маңызды рөл атқаратыны ерекше атап өтілді. Оларды әр бөлімде қолдануға болады. Содан кейін әдістемелік идеялар нақты мысалдармен бекітілді. Мақаланың соңында қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: математиканы оқыту; әдістер; қарсы мысалдар; математикалық модельдеу; логикалық модельдеу; алгоритмдеу; программалау.

Current situation and prospects for the application of ICT in teaching math in colleges

A.F.Alieva
Maritime College of the Azerbaijan State Maritime Academy
(Baku, Azerbaijan)

Abstract

The article substantiates the global importance of mathematics. The emphasis is made on the fact that mathematics is a super-science. Not only natural sciences, even philological ones often need mathematical laws. An example was given from a specific area - linguistics. The language rules were proved with the help of mathematical theories, more specifically, the compatibility of the concepts of Euler's mathematics. Hence the conclusion was drawn: the need for the development of mathematical knowledge is dictated to us by life itself. Naturally, the development of knowledge in the field of mathematics depends on the quality teaching of this subject. In the modern world, quality teaching is unthinkable without the use of ICT. Therefore, the article reflects the teaching of mathematics in colleges using ICT. Listed are the names of research studies focusing on the teaching of mathematics in colleges. The different approach of scientists on this problem was analyzed. It was noted that each study has its own distinctive features. The main attention was paid to the independence of students, and all the methods used were calculated on the independence of students, since it allows students to solve difficult tasks with complex mental operations. It was especially noted that the presentation of examples and counterexamples plays an important role in the development of logical thinking of students in colleges. They can be used in each section. Then the methodological ideas were reinforced with specific examples. A conclusion is made at the end of the article.

Keywords: teaching mathematics; methods; counterexamples; mathematical modeling; logical modeling; algorithmization; programming.

Поступила в редакцию 26.06.2021.

МРНТИ 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.22*

У.М.АБДИГАПБАРОВА[1], Е.В.ТЕРЕНТЬЕВ[2], А.Д.СЫЗДЫКБАЕВА[1]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),
[2]Высшая школа экономики (Москва, Россия)
abdigapbarova_um@mail.ru, eterentev@hse.ru, sizdikbaeva-aya@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ СУБЪЕКТОВ ПОСТДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье раскрываются вопросы формирования исследовательских умений субъектов постдипломного образования. Целью исследования является теоретическое обоснование и методическое обеспечение процесса формирования исследовательских умений субъектов постдипломного образования как готовности реализации качественной исследовательской деятельности. Раскрыты теоретические основы формирования исследовательских умений субъектов постдипломного образования. Определены критерии, показатели: мотивационный (понимание ценности исследования, интерес, желание выполнять исследовательскую деятельность); когнитивный (знание методологии, методов научного исследования и логики построения исследования), деятельностный (операционные и проектировочные умения), коммуникативный (умение работать в команде для успешного проведения исследования; умения презентовать результаты исследования) и уровни сформированности исследовательских умений (ситуативно-интуитивный,

нормативно-репродуктивный, творческо-интеллектуальный). Представлена программа диагностики уровня сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования. Разработана программа элективных дисциплин, с преемственностью результатов обучения на уровне бакалавриата, магистратуры и докторантуры, способствующие целенаправленному формированию исследовательских умений.

Ключевые слова: постдипломное образование; качественное исследование; академическое мошенничество; исследовательские умения; субъекты постдипломного образования.

Введение. Модернизация образования в Республике Казахстан на протяжении последних лет требует готовности человека к эффективной и продуктивной работы в различных видах деятельности. Приоритетным становится свободный доступ к информационным ресурсам, самообучение и исследовательская деятельность. Реализация важнейших документов стратегического характера, таких как Закон Республики Казахстан «О науке», Стратегия «Казахстан-2050», «Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года», Третья модернизация Казахстана и Модернизация общественного сознания, задач по вхождению в число 30-ти развитых стран мира, ускоренному и качественному экономическому росту, инновационному и наукоемкому развитию требует мобилизации научно-исследовательского потенциала страны, осуществления исследований международного уровня и их широкой практической реализации [1, С.3].

Возрастание роли науки в социальном прогрессе, проникновение ее во все сферы жизни людей, зависимость качества подготовки будущего специалиста от исследовательской направленности образовательного процесса сделали актуальной проблему научно-исследовательской подготовки кадров. Её важным аспектом выступает формирование у будущего специалиста исследовательских умений. Рассмотрим сущность данного понятия, определим систему его формирования в условиях профессиональной подготовки педагога, продиагностируем уровень его сформированности и попытаемся определить дальнейшие условия совершенствования данного процесса.

Основная часть. Степень научной разработанности изучаемой проблемы не является новой, рассмотрим понятие «исследовательские умения» в разрезе того или иного научного подхода.

Методология. Согласно знаниевому подходу, исследовательские умения трактуются как готовность (теоретическая, практическая) к успешному осуществлению исследовательской деятельности (Пономарев Я.А., Краевский В.В., Загвязинский В.И., Лазарев В.С., Ставринова Н.Н., Исаева З.А. и др.). С точки зрения системного подхода – это часть педагогической культуры (Багаева И.Д., Кузьмина Н.В., Сластенин В.А., Хмель Н.Д., Молдажанова А.А.); компонент профессиограммы **педагога** (Маркова А.К., Спирин Л.Ф., Непокрытых Н.И., Иванова Е.М.); часть профессиональной компетентности (Варданян Ю.В., Сотник В.Г., Голубь Л.А., Шамельханова Н.А., Булатбаева А.А. и др.). С позиций технологического подхода исследовательские умения представлены как характеристика педагога, способного технологизировать учебно-воспитательный процесс, используя творческую, инновационную деятельность (Подымова Л.С., Цыркун И.И., Хуторской А.В., Адольф В.А., Григорьева С.Г., Таубаева Ш.Т., Омарова Г.Б., Бектурганова Р.Ч., Мизимбаева А.С., O'Hanlon N. и др.). В рамках компетентностного подхода Зимняя И.Я., Бережнова Е.В., Акулова О.В., Заир-Бек Е.С., Пискунова Е.В., Радионова Н.Ф., Тряпицына А.П., Никитина Л.А., Синебрюхова В.Л., Darling-Hammond L., Büyüköztürk S., Sahan H., Tarhan R. и др. рассматривают исследовательские умения как функциональную и личностную готовность личности к продуктивному решению исследовательских задач в профессиональной деятельности. В русле гуманитарно-аксиологического подхода Чижакова Г.И., Шиянов Е.И., Котова И.Б., Канторович Н.Я., Бейсенбаева А.А. и др. считают, что исследовательские умения, как педагогическая ценность включает в себя: активность, сотворчество в педагогической деятельности (Хан Н.Н., Лукашевич О.Н. и др.) [2, С.10-11].

В рамках нашего исследования мы выделяем классическое определение исследовательских умений как готовность к осуществлению исследовательской деятель-ности на основе использования знаний и жизненного опыта, с осознанием цели, условий и средств деятельности, направлен-ное на изучение и выяснение процессов, фактов, явлений [3].

Структура исследовательских умений включает:

– информационные умения (вести поиск необходимой информации, справочной литературой, словарями, библиографическими и электронными каталогами; обрабатывать, хранить, обобщать и систематизировать полученную информацию; сравнивать различные точки зрения на одну и ту же проблему; составлять план, тезисы, конспект и т.п.) [4];

– операционные умения (определять цель и объект исследования; фиксировать и формулировать проблему; выделять задачи, которые необходимо решить для достижения конечной цели) [5];

– проектировочные умения (планировать экспериментальную часть исследования, составить план эксперимента, подобрать методику работы, выбирать критерии успешности проведенной работы; составлять отчет о проделанной работе) [6];

– коммуникативные умения (предъявлять результаты исследования, организовать групповое взаимодействие и участвовать в нем) [7].

Составные компоненты, образующие исследовательские умения, позволяют выделить критерии и показатели сформированности исследовательских умений: мотивационный (понимание ценности исследования, интерес, желание выполнять исследовательскую деятельность); когнитивный (знание методологии, методов научного исследования и логики построения исследования), деятельностный (сюда соответственно относятся операционные и проектировочные умения), коммуникативный (умение работать в команде для успешного проведения исследования, презентовать результаты исследования) [8-9].

Определены уровни и программа сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования (Таблица 1, 2).

Таблица 1

Характеристика уровней сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования

Уровни	Показатели
1	2
Ситуативно-интуитивный	субъект постдипломного образования понимает ценность исследования, но не проявляет интерес и желание к выполнению качественного исследования. Демонстрирует несистемные, обрывистые знания в области методологии и логики построения исследования. Не способен анализировать полученную информацию, испытывает трудности при выборе методов исследования, обосновании методологических компонентов; организации экспериментальной части исследования, формулировании выводов и результатов исследования; разработки методических рекомендаций.
Нормативно-репродуктивный	субъект постдипломного образования понимает ценность исследования, проявляет интерес и желание к выполнению качественного исследования при мотивации, управлении им научным руководителем. Демонстрирует знания в области методологии и логики построения исследования. Способен систематизировать полученную информацию, испытывает трудности в использовании таких методов исследования как, абстрагирование,дедукция, индукция, формализация, моделирование; проектирует методологические компоненты в соответствии с представленными шаблонами; умеет организовывать экспериментальную часть исследования, формулирует выводы; апробирует результаты исследования; презентует результаты исследования.

1	2
Творческо-интеллектуальный	субъект постдипломного образования понимает ценность исследования, проявляет активный интерес и желание к выполнению качественного исследования. Демонстрирует знания в области методологии и логики построения исследования, систематически самостоятельно повышает их уровень. Критически анализирует полученную информацию, правильно использует теоретические, эмпирические и математические методы для решения задач исследования; проектирует методологические компоненты; организовывает экспериментальную часть исследования, учитывая зависимые переменные, формулирует выводы; вводит новое понятие дополняя, уточняя, расширяя переменную; апробирует результаты исследования и презентует результаты исследования на международном уровне.

Таблица 2

Программа диагностики уровней сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования

№	Критерии	Методы диагностики
1	Мотивационный	Эссе «Что такое качественное исследование?»
2	Когнитивный	Тестирование «Знание основ научного исследования»
3	Деятельностный	Методика «Построение научного аппарата» Технологическая карта проектирования
4	Коммуникативный	Методика «Умение работать в команде»

Результаты и дискуссия. Для диагностики мотивационного критерия использовался метод анализа продуктов деятельности – эссе «Что такое качественное исследование?», объемом до 350 слов.

Для диагностики когнитивного критерия нами использован традиционный закрытый тест из 25 вопросов по методологии и методам исследования. За каждый правильный ответ выставляется один балл. 0-10 баллов – ситуативно-интуитивный уровень. 11-19 баллов – нормативно-репродуктивный уровень. 20-25 баллов – творческо-интеллектуальный уровень сформированности исследовательских умений **субъектов постдипломного образования**.

Для диагностики операционных и проектировочных умений использовались методики «Построение научного аппарата» и «Технологическая карта проектирования». Пример кейса взят их методологического практикума И.Н. Казариновой (Рисунок 1) [10].

Тема недели	Формулировка проблемы	Продукт деятельности	Результат	Виды деятельности	Формы работы

Рисунок 1. **Технологическая карта проектирования**

Интерпретация результатов: 0-50% выполнения кейса (технологической карты) соответствует ситуативно-интуитивному уровню; 51-79% – нормативно-репродуктивному уровню; 80-100% – творческо-интеллектуальному уровню.

Для диагностики коммуникативного критерия использовано тестирование,

методика «Умение работать в команде» [11].

Ключ и интерпретация к тесту. Чем больше сумма «б», тем более подходит кандидат для работы в команде. Если сумма «б» менее 8 – не подходит для командной работы, коммуникативные умения не развиты, соотнесем это к ситуативно-интуитивному уровню. От 8 до 12 – у обучающегося есть «командный дух», коммуникативные умения достаточно развиты, соотнесем это к нормативно-репродуктивному уровню. От 13 до 20 – способен плодотворно работать в коллективе, высокий уровень развития коммуникативных умений, соотнесем это к творческо-интеллектуальному уровню.

Выборка составила 72 респондента (37 магистрантов, 35 докторантов) Института педагогики и психологии КазНПУ имени Абая.

На основе результатов констатирующего этапа исследования наблюдается преобладание **нормативно-репродуктивного и ситуативно-интуитивного** уровней сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования (таблица 3-5, рисунок 2).

Таблица 3

Результаты констатирующего этапа исследования в контрольной группе (магистратура)

№	Имя	Эссе «Что такое качественное исследование?	Тестирование «Знание основ научного исследования»	Методика «Построение научного аппарата»	Технологическая карта проектирования	Методика «Умение работать в команде»
1	Алия	НР	11	59	70	8
2	Айнур	НР	15	70	54	11
3	Айбике	СИ	9	41	48	6
4	Айсулу	СИ	8	42	46	7
5	Бекеш	СИ	10	38	31	5
6	Байрам	НР	18	60	72	10
…						
37	Самал	ТИ	22	85	93	15

Таблица 4

Результаты констатирующего этапа исследования в экспериментальной группе (докторантура)

№	Имя	Эссе «Что такое качественное исследование?	Тестирование «Знание основ научного исследования»	Методика «Построение научного аппарата»	Технологическая карта проектирования	Методика «Умение работать в команде»
1	Акнур	СИ*	10	48	41	5
2	Аидам	ТИ*	21	81	97	14
3	Айша	НР*	15	56	74	10
4	Акаин	ТИ	20	80	89	19
5	Бахыт	НР	18	62	78	11
6	Мереке	НР	16	64	71	9
…						
35	Улбосын	СИ	7	49	50	7

*СИ – ситуативно-репродуктивный; НР – нормативно-репродуктивный; ТИ – творческо-интеллектуальный уровень.

Общий уровень сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования рассчитывался на основе значения «Мода».

Таблица 5

Сводные данные констатирующего этапа исследования

Испытуемые группы	Уровень сформированности исследовательских умений субъектов постдипломного образования					
	ситуативно-интуитивный	%	**нормативно-репродуктивный**	%	**творческо-интеллектуальный**	%
Магистранты	17	46	18	49	2	5
Докторанты	10	29	19	54	6	17

Рисунок 2. **Результаты диагностики уровней сформированности исследовательских умений магистрантов и докторантов**

Определим, имеют ли разницу в уровне сформированности исследовательских умений магистранты и докторанты, для этого используем U-критерий Манна-Уитни и Т-критери**й Стьюдента** [12-13].

Сформулируем две гипотезы:

H_0 – испытуемые не имеют различий по уровням сформированности исследовательских умений.

H_1 – испытуемые имеют различий по уровням сформированности исследовательских умений.

Полученное эмпирическое значение $U_{эмп}$ (4), при $U_{кр}$ $p \leq 0,01 = –$, $U_{кр}$ $p \leq 0,05 = 0$ находится в зоне незначимости. Таким образом, подтвердилась гипотеза H_0 – испытуемые группы не имеют различий по уровням сформированности исследовательских умений (Таблица 6, Рисунок 3).

Таблица 6

Результаты по U-критерий Манна-Уитни

№	Выборка 1	Ранг 1	Выборка 2	Ранг 2
1	17	4	10	3
2	18	5	19	6
3	2	1	6	2
Суммы:		10		11

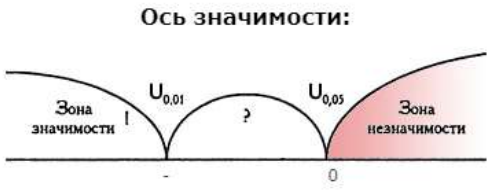

Рисунок 3. **Ось значимости по U-критерий Манна-Уитни**

Результаты по t-критерию Стьюдента подтвердили эти данные, полученное эмпирическое значение $T_{эмп}$ (0,1), при $T_{кр}$ p≤0,01= 2,78, $T_{кр}$ p≤0,05=4,6 находится в зоне незначимости (таблица 7, рисунок 4).

Таблица 7

Результаты по t-критерию Стьюдента

№	Выборки		Отклонения от среднего		Квадраты отклонений	
	В.1	В.2	В.1	В.2	В.1	В.2
1	17	10	4.67	-1.67	21.8089	2.7889
2	18	19	5.67	7.33	32.1489	53.7289
3	2	6	-10.33	-5.67	106.7089	32.1489
Суммы:	37	35	0.01	-0.01	160.6667	88.6667
Среднее:	12.33	11.67				

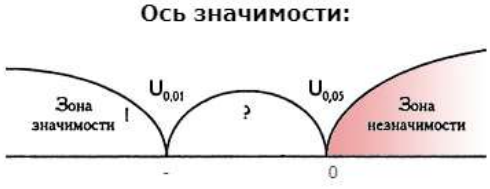

Рисунок 4. **Ось значимости по t-критерию Стьюдента**

Проанализируем, почему получен такой результат. Почему уровни сформированности исследовательских умений у магистрантов и докторантов не отличаются. Ответ необходимо искать в условиях профессиональной подготовки, для этого проанализируем стандарты и Образовательные программы (на примере специальности 5В010200 – Педагогика и методика начального обучения, ныне 6В013 – Учитель безпредметной специализации) [14].

Дисциплина «Методика научно-педагогических исследований» способствует формированию исследовательских умений, так как направлена на повышение методологической культуры обучающихся. Анализ, свидетельствует, что в ГОСО РК 3.07.029 – 2001 и в предшествующих ГОСО имела место обязательная профилирующая дисциплина, которая способствовала формированию методологических знаний и исследовательских умений (МПИ), однако, с 2004 года данная дисциплина из обязательных профилирующих перенесена в компонент по выбору. В Образовательной программе (составленной на основе ГОСО РК 6.08.059 – 2010 по настоящее время) дисциплина переходит в разряд элективных, что не гарантирует выбор данного курса всеми студентами для изучения (таблица 8).

В докторантуре необходимо осуществление полноценного качественного исследования с апробацией полученных результатов

международному сообществу. Поэтому с 2018 года в ГОСО послевузовского образования (уровень докторантуры) объемом 45 ESTC вошли две обязательные дисциплины: «Академическое письмо» и «Методы научных исследований». Это значит, что данные дисциплины, логически, не должны дублироваться на уровне бакалавриата и магистратуры. Если элективная дисциплина «Методика научно-педагогических исследо-ваний» не будет изучаться на уровне бакалавриата, каким же образом обес-печить преемственность формирования исследовательских умений. Так, как и на уровне бакалавриата обучающиеся защищают выпускные квалификационные работы в виде дипломных работ и дипломных проектов. Отличие дипломных проектов от дипломных работ – это прикладный характер и выполнение исследования с применением проектных подходов [15].

Таблица 8

Анализ ГОСО специальности 5В010200 – Педагогика и методика начального обучения с 2001 года по настоящее время (содержательный аспект)

Год внедрения	К-во часов (кредитов)	Примечание
ГОСО РК 3.07.029 - 2001	48 часов	ОПД13 Методика научно-педагогических исследований (обязательная профилирующая дисциплина)
ГОСО РК 3.08.002 - 2004	2 (90)	MNPI203 Методика научно-педагогического исследования (профилирующая дисциплина, входящая в компонент по выбору)
ГОСО РК 3.08.252 - 2006	2 (90)	MNPI2302 Методика научно-педагогического исследования (профилирующая дисциплина, входящая в компонент по выбору)
ГОСО РК 5.04.019 - 2008	2 (90)	MNPI2302 Методика научно-педагогического исследования (профилирующая дисциплина, входящая в компонент по выбору)
ГОСО РК 6.08.059 – 2010 / 2018*	3 / 5	Отсутствует как профилирующая дисциплина, входит в КЭД как элективная дисциплина.

* по настоящее время с учетом ГОСО 2018 года (с поправками 2020 года)

Анализ Образовательных программ Института педагогики и психологии (включающий такие направления подготовки как 7М011 – Педагогика и психология; 7М012 – Педагогика дошкольного воспитания и обучения; 7М013 – Подготовка педагогов без предметной специализации; 7М019 – Специальная педагогика) показал, что среди обязательных дисциплинах («История и философия науки», «Иностранный язык (профессиональный)», «Педагогика высшей школы», «Психология управления») отсутствует дисциплина формирующая исследовательские умения. Но цикл профилирующих дисциплинах вузовского компонента включает Научно-исследовательский модуль с дисциплиной «Методология и методы организации научного исследования» 5 ECTS и исследовательская практика 9 ECTS. Однако анализ силлабуса дисциплины дублирует содержание представленное на уровне докторантуры [16-17].

Незнание методологии и неумение правильной организации исследовательской деятельности приводит к проблеме академического мошенничества. И это не начинается на уровне докторантуры. Сначала

студенты обращаются к плагиату при написании письменных работ (скачивают работы из Интернета), списывают на экзаменах, обращаются к помощи других людей для выполнения заданий, требующих самостоятельного решения и другое. Несмотря на высокую распространенность академического мошенничества на институциональном уровне реализуется недостаточное количество мер, направленных на решение данной проблемы, к примеру, в университетах разрабатывается и утверждается этический кодекс, а также все работы (статьи в журналы, экзамен в письменном виде, выпускные квалификационные работы) проходят в обязательном порядке процедуру проверки на антиплагиат. Однако, всем известен факт, что существует немало способов обойти системы обнаружения заимствований. Поэтому необходимо пытаться решать проблему иначе, через повышение культуры исследовательского поиска, обучению умению проектировать и реализовывать исследовательскую деятельность. Ведь известно, что формирование исследовательских умений вляется пропедевтикой к научно-исследовательской деятельности [18-24].

Для того чтобы этот процесс был системным, обеспечилась преемственность формирования исследовательских умений и не было дублирования содержания дисциплин, необходимо корректировка содержательного компонента Образовательных программ.

Бакалавриат: «Дизайн проект», «Введение в исследование».

Цель дисциплины «Дизайн проект» создание условий для успешного освония обучающимися основ проектно-исследовательской деятельности.

Проект является мощным инструментом формирования мышления обучающегося. Соответственно не секрет, что мыслительные операции составляют ядро теоретических методов исследования как: анализ, синтез, сравнение, обобщение и конкретизация. В проекте проявляется максимальная самостоятельность обучающегося в выборе темы, постановке целей и задач, поиске необходимой информации, ее анализе, структурировании и синтезе, исследовании и принятии решения, организации собственной деятельности и взаимодействия с партнёрами для генерирования идеи, выбора наиболее продуктивного способа решения проблемы и др.

Основное содержание курса: Представление о проектной деятельности. Типы и виды проектов. Выбор и формулирование темы, постановка целей. Этапы работы над проектом. Методы работы с источником информации. Требования к оформлению проекта. Особенности выполнения дипломного проекта. Защита результатов проектной деятельности.

Цель дисциплины «Введение в исследование» ознакомление с основами научного исследования и развитие склонности к поисковой исследовательской деятельности, к творческому решению учебных и научных задач.

Основное содержание курса: Логика педагогического исследования. Методы исследования. Педагогический эксперимент. Апробация работы. Основные виды изложения материалов исследования. Оформление научно-педагогического исследования.

Магистратура: «Академическая честность», «Методологический практикум».

Цель дисциплины «Академическая честность» ознакомление с понятием академическая честность и формирование умений демонстрировать ее в своей работе, учебе и исследованиях.

Основное содержание курса: Введение в курс «Академическая честность». Понятие «академическая честность». Важность академической честности в образовательном опыте. Нарушение академической честности и серьезные последствия нарушения политики академической честности учреждения. Понятие «плагиат» и как его избежать через и глубокое понимание. Принципы цитирования, перефразирования и обобщения. Распространенные форматы

цитирования (MLA и APA). Понятие «интеллектуальная собственность. Нарушение интеллектуальной собствен-ности. Эффективные стратегии обучения и исследований для избегания непреднамеренного плагиата.

Методологический практикум призван закрепить знания и укрепить исследовательские умения обучающегося. Особое внимание обратить на методике использования эмпирических методов: наблюдения, опроса, тестирования, анализа продуктов деятельности и других.

Основное содержание курса: Процедуры формирования программ научного исследования. Проектирование научного аппарата. Формирование навыков научного поиска основных источников информации для осуществления исследовательской работы. Основные процедуры работы с информационными источниками, техника чтения, методика ведения записей, составление плана. Методика заполнения протокола наблюдения. Особенности использования опроса. Методика эксперимента и др.

Докторантура: «Академическое письмо», «Методы научных исследований».

Основное содержание курса: Научный текст. Академическая речь. Критическое чтение. Методика исследования. Ссылки и библиография. Основы научной аргументации. Композиция исследования. Обработка научной информации. Академическая переписка. Методика устного выступления.

Предлагаемый курс академического письма должен базироваться на следующих принципах:

– взаимосвязь практики исследования и задач изложения результатов научного поиска; обучение как элементарным навыкам эмпирического анализа и научной аргументации, так и правилам представления результатов исследования в письменном и устном тексте;

– умение работать с научной литературой. Обучение правилам отбора и аналиа научной литературой, должны быть подобраны фрагменты современных научно-популярных текстов и предложены задания, с помощью которых обучающиеся научатся видеть научную проблему, исследовательский вопрос, анализировать аргументацию и оценивать выводы автора, аргументированно обсуждать научную позицию автора, дискутировать по научной проблеме, а также реферировать тексты, сокращать, выделять основную мысль и др.;

– методика изучения частей исследовательского текста: структура введения, композиция и содержание основной части исследовательского текста, правила рубрикации текста, содержательные компоненты заключения.

– обучение основным формам представления научных результатов: в форме аннотации, тезисов, реферата, в устном выступлении Ориентированность на современный дискурс научного сообщества, внимание к основам научной коммуникации, в том числе понимание коммуникативных целей научного изложения (отличающихся от целей исследования), уровня осведомленности и ожиданий аудитории, жанровых норм, а также правил этикета в научной сфере.

При изучении методов научных исследований, акцентировать внимание на изучение теоретических методов: абстрагирования, дедукции, индукции, формализации, моделирования. Особо внимания требует изучение математических методов. Знакомство с автоматизированными программами обработки исследований.

Основное содержание курса: Методология исследований. Уровни методологического знания. Категориальный аппарат как основа научного знания. Теоретические методы. Эмпирические методы. Математические методы и др.

Заключение. Предложенные дисциплины, безусловно, способствуют формированию исследовательских умений, однако, нельзя забывать о предыдущих механизмах вовлечения обучающихся в исследовательскую деятельность, как создание общности наиболее активных его участников. Но в настоящее время, необходимо улучшение условий для

эффективной работы данного механизма, к примеру, совершенствование системы интегрированных маркетинговых коммуникаций научного бренда в цифровой среде информирования о научных мероприятиях, к примеру:

– научный бренд университета: раздел сайта «Наука»; цифровые медиа: внешние коммуникации и внутренние цифровые научные сообщества университета; E-mail рассылки.

– бренды научных подразделений: сайты научных подразделений; аккаунты научных подразделений в социальных сетях; профили научных подразделений в научных сетях; E-mail рассылки; блоги.

– личные бренды ученых: персональные страницы ученых на сайте; личные аккаунты ученых в социальных сетях; личные аккаунты ученых в научных сетях; личные блоги.

Немаловажным является повышение уровня материального поощрения за научные достижения. Необходимо создание системы адресного информирования об актуальных научных событиях и оказание оперативных консультаций в виде чат-ботов по проблемам, связанным как с осуществлением непосредственно НИРС, так и с участием в научных мероприятиях. С этой же целью необходимо организовывать мастер-классы, способствующие обучению обучающихся грамотному стилю изложения научных статей и тезисов докладов. В учебной деятельности возможно использование новых форм проведения аудиторных занятий, например, в форме лекции-конференций, лекции-круглого стола, «мозгового штурма» и другие. Статьи о научных достижениях обучающихся способствует публичному признанию их достижений и формированию гордости. Поэтому вузу желательно иметь специальный электронный журнал, предназначенный для опубликования научных работ субъектов постдипломного образования.

Апробирование данных условий для формирования исследовательских умений – это уже следующее исследование, которое потребует большой подготовительной и реализационной работы. Уточнение содержание курсов, выбор лучших форм ее организации, выбор методов обучения и т.д. Безусловно, время реализации непосредственно элективных дисциплин, как минимум исследование должно длиться 7 лет для получения результатов контрольного этапа исследования. Возможно, материал публикации поспособствует разработчикам Образовательных программ для проектирования данных дисциплин в обязательный вузовский компонент или в каталог элективных дисциплин, возможно выбору темы для будущего исследования. Соответственно, наблюдается дальнейшее развитие темы исследования в рамках возможно внеучебного или дополнительного образования.

Статья опубликована за счет финансирования внутреннего гранта КазНПУ имени Абая «Обучение субъектов постдипломного образования методам проектирования и реализации исследовательской деятельности».

Список использованных источников

[1] Национальный доклад по науке НАН РК. – Нур-Султан; Алматы, 2019. – 250 с. [Электронный ресурс]: URL: https://nauka-nanrk.kz/assets/assets/%D0%9D%D0%B0%D1%86%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%8B/2019.pdf (дата обращения: 03.04.2021).

[2] Сыздыкбаева А.Д. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов: Дис. … PhD. – Алматы: КазНПУ имени Абая, 2016. – 201 с.

[3] Lander, J., Seeho, S., Foster, K. (2019). Learning Practical Research Skills Using An Academic Paper Framework – An Innovative, Integrated Approach. – Health Professions Education, Volume 5, Issue 2, Pages 136-145. https://doi.org/10.1016/j.hpe.2018.06.002.

[4] Fontes, L., Evers, S., Markowski, B. (2019). Student perceptions of information literacy skills and curriculum before and after completing a research assignment. – The Journal of Academic Librarianship. Volume 45, Issue 3, Pages 262-267. – https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.03.009.

[5] White, E., King, L. (2020). Shaping scholarly communication guidance channels to meet the research needs and skills of doctoral students at Kwame Nkrumah University of Science and Technology. – The Journal of Academic Librarianship Volume 46, Issue 1, 102081. – https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.102081.

[6] Molina-Azorin, J. (2016). Mixed methods research: An opportunity to improve our studies and our research skills. – European Journal of Management and Business Economics. – Volume 25, Issue 2, Pages 37-38. – https://doi.org/10.1016/j.redeen.2016.05.001.

[7] Mills, K., Roper, F., Cesare, S. (2021). Accelerating student learning in communication and research skills: the adoption of adaptive learning technologies for scenario-based modules /Technology, Change and the Academic Library Case Studies, Trends and Reflections Chandos Information Professional Series, Pages 75-84. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822807-4.00007-5.

[8] Syzdykbayeva A., Bainazarova T., Aitzhanova E. (2015). Formation of research competence of the future elementary school teachers – in the process of professional training //International Education Studies. – Vol.8. – Iss.4. – P.200-209.

[9] Khan, N., Kolumbayeva, Sh., Karsybayeva, R., Nabuova, R., Syzdykbayeva, A. (2016). Evaluation of the Program Effectiveness of Research Competence Development in Prospective Elementary School Teachers. International Journal of Environmental and Science Education (IJESE). – VOL.11, N$_{O}$.18, 12299-12316 LOOK Academic Publishers, Den Haag, The Netherlands -ISSN: 1306-3065.

[10] Казаринова И.Н. Методологический практикум. Сборник упражнений по основам методологии и методики научных исследований: учебно-практическое пособие: в 4 частях. – Ч.2. – Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2018. – 132 с.

[11] Тест на способность работать в команде [Электронный ресурс]: URL: https://psycabi.net/testy/57372-test-na-sposobnost-rabotat-v-komande-oprosniki-dlya-kadrovika (дата обращения: 23.04.2021).

[12] Автоматический расчет U-критерий Манна-Уитни [Электронный ресурс]: URL: https://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney/ (дата обращения: 27.04.2021).

[13] Автоматический расчет T-критерий Стьюдента [Электронный ресурс]: URL: https://www.psychol-ok.ru/statistics/student/ (дата обращения: 27.04.2021).

[14] 5В010200 Педагогика и методика начального обучения: Образовательная программа. – Алматы: КазНПУ имени Абая, 2020.

[15] Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования: Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 ноября 2018 года № 17669 (высшее образование) [Электронный ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1554 (дата обращения: 20.04.2021).

[16] Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования: – Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 ноября 2018 года № 17669 (послевузовское образование) [Электронный ресурс]: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1710 (дата обращения: 20.04.2021).

[17] 7М010100 Дошкольное воспитание и обучение: Образовательная программа. – специальности. – Алматы: КазНПУ имени Абая, 2020.

[18] Anderman, E.M., Murdock, T.B. (Eds.). (2011). Psychology of academic cheating. Elsevier.

[19] Anitsal, I., Anitsal, M.M., Elmore, R. (2009). Academic dishonesty and intention to cheat: A model on active versus passive academic dishonesty as perceived by business students. Academy of Educational Leadership Journal, 13(2), P.17-26.

[20] Arnold, R., Martin, B. N., Bigby, L. (2007). Is there a relationship between honor codes and academic dishonesty? Journal of College and Character, 8(2).

[21] Brent, E., Atkisson, C. (2011). Accounting for cheating: An evolving theory and emergent themes. Research in Higher Education, 52(6), P.640-658.

[22] Brimble, M., Stevenson-Clarke, P. (2005). Perceptions of the prevalence and seriousness of academic dishonesty in Australian universities. The Australian Educational Researcher, 32(3), P.19-44.

[23] Broeckelman-Post, M.A. (2008). Faculty and student classroom influences on academic dishonesty. IEEE Transactions on Education, 51(2), P.206-211.

[24] Camara, S.K., Eng-Ziskin, S., Wimberley, L., Dabbour, K.S., Lee, C.M. (2017). Predicting students' intention to plagiarize: An ethical theoretical framework. Journal of Academic Ethics, 15(1), P.43-58.

References

1] Nacional'nyĭ doklad po nauke NAN RK. – Nur-Sultan; Almaty, 2019. – 250 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://nauka-nanrk.kz/assets/assets/%D0%9D%D0%B0%D1%86%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%8B/2019.pdf (data obrashcheniya: 03.04.2021).

[2] Syzdykbaeva A.D. Formirovanie issledovatel'skoj kompetentnosti budushchego uchitelya nachal'nyh klassov: Dis. … PhD. – Almaty: KazNPU imeni Abaya, 2016. – 201 s.

[3] Lander, J., Seeho, S., Foster, K. (2019). Learning Practical Research Skills Using An Academic Paper Framework – An Innovative, Integrated Approach. – Health Professions Education, Volume 5, Issue 2, Pages 136-145. https://doi.org/10.1016/j.hpe.2018.06.002.

[4] Fontes, L., Evers, S., Markowski, B. (2019). Student perceptions of information literacy skills and curriculum before and after completing a research assignment. – The Journal of Academic Librarianship. Volume 45, Issue 3, Pages 262-267. – https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.03.009.

[5] White, E., King, L. (2020). Shaping scholarly communication guidance channels to meet the research needs and skills of doctoral students at Kwame Nkrumah University of Science and Technology. – The Journal of Academic Librarianship Volume 46, Issue 1, 102081. – https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.102081.

[6] Molina-Azorin, J. (2016). Mixed methods research: An opportunity to improve our studies and our research skills. – European Journal of Management and Business Economics. – Volume 25, Issue 2, Pages 37-38. – https://doi.org/10.1016/j.redeen.2016.05.001.

[7] Mills, K., Roper, F., Cesare, S. (2021). Accelerating student learning in communication and research skills: the adoption of adaptive learning technologies for scenario-based modules /Technology, Change and the Academic Library Case Studies, Trends and Reflections Chandos Information Professional Series, Pages 75-84. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822807-4.00007-5.

[8] Syzdykbayeva A., Bainazarova T., Aitzhanova E. (2015). Formation of research competence of the future elementary school teachers – in the process of professional training //International Education Studies. – Vol.8. – Iss.4. – P.200-209.

[9] Khan, N., Kolumbayeva, Sh., Karsybayeva, R., Nabuova, R., Syzdykbayeva, A. (2016). Evaluation of the Program Effectiveness of Research Competence Development in Prospective Elementary School Teachers. International Journal of Environmental and Science Education (IJESE). – VOL.11, NO.18, 12299-12316 LOOK Academic Publishers, Den Haag, The Netherlands -ISSN: 1306-3065.

[10] Kazarinova I.N. Metodologicheskij praktikum. Sbornik uprazhnenij po osnovam metodologii i metodiki nauchnyh issledovanij: uchebno-prakticheskoe posobie: v 4 chastyah. – CH.2. – Moskva, Berlin: Direkt-Media, 2018. – 132 s.

[11] Test na sposobnost' rabotat' v komande [Elektronnyj resurs]: URL: https://psycabi.net/testy/57372-test-na-sposobnost-rabotat-v-komande-oprosniki-dlya-kadrovika (data obrashcheniya: 23.04.2021).

[12] Avtomaticheskij raschet U-kriterij Manna-Uitni [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney/ (data obrashcheniya: 27.04.2021).

[13] Avtomaticheskij raschet T-kriterij St'yudenta [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.psychol-ok.ru/statistics/student/ (data obrashcheniya: 27.04.2021).

[14] 5V010200 Pedagogika i metodika nachal'nogo obucheniya: Obrazovatel'naya programma. – Almaty: KazNPU imeni Abaya, 2020.

[15] Ob utverzhdenii gosudarstvennyh obshcheobyazatel'nyh standartov obrazovaniya vsekh urovnej obrazovaniya: Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 604. Zaregistrirovan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 1 noyabrya 2018 goda № 17669 (vysshee obrazovanie) [Elektronnyj resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1554 (data obrashcheniya: 20.04.2021).

[16] Ob utverzhdenii gosudarstvennyh obshcheobyazatel'nyh standartov obrazovaniya vsekh urovnej obrazovaniya: – Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 604. Zaregistrirovan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 1 noyabrya 2018 goda № 17669 (poslevuzovskoe obrazovanie) [Elektronnyj resurs]: URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1710 (data obrashcheniya: 20.04.2021).

[17] 7M010100 Doshkol'noe vospitanie i obuchenie: Obrazovatel'naya programma. – special'nosti. – Almaty: KazNPU imeni Abaya, 2020.

[18] Anderman, E.M., Murdock, T.B. (Eds.) (2011). Psychology of academic cheating. Elsevier.

[19] Anitsal, I., Anitsal, M.M., Elmore, R. (2009). Academic dishonesty and intention to cheat: A model on active versus passive academic dishonesty as perceived by business students. Academy of Educational Leadership Journal, 13(2), P.17-26.

[20] Arnold, R., Martin, B. N., Bigby, L. (2007). Is there a relationship between honor codes and academic dishonesty? Journal of College and Character, 8(2).

[21] Brent, E., Atkisson, C. (2011). Accounting for cheating: An evolving theory and emergent themes. Research in Higher Education, 52(6), P.640-658.

[22] Brimble, M., Stevenson-Clarke, P. (2005). Perceptions of the prevalence and seriousness of academic dishonesty in Australian universities. The Australian Educational Researcher, 32(3), P.19-44.

[23] Broeckelman-Post, M.A. (2008). Faculty and student classroom influences on academic dishonesty. IEEE Transactions on Education, 51(2), P.206-211.

[24] Camara, S.K., Eng-Ziskin, S., Wimberley, L., Dabbour, K.S., Lee, C.M. (2017). Predicting students' intention to plagiarize: An ethical theoretical framework. Journal of Academic Ethics, 15(1), P.43-58.

Постдипломдық білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері

У.М.Әбдіғапбарова[1], Е.В.Терентьев[2], А.Д.Сыздықбаева[1]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

[2]Жоғары экономика мектебі (Мәскеу, Ресей)

Аңдатпа

Мақалада дипломнан кейінгі білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Зерттеудің мақсаты жоғары сапалы зерттеу қызметін жүзеге асыруға дайындық ретінде дипломнан кейінгі білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру процесін теориялық негіздеу және әдістемелік қамтамасыз ету болып табылады. Дипломнан кейінгі білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастырудың теориялық негіздері ашылды. Критерийлер, көрсеткіштер анықталды: мотивациялық (зерттеу құндылығын түсіну, қызығушылық, зерттеу қызметін жүзеге асыру ниеті); когнитивті (ғылыми зерттеудің әдіснамасын, әдістерін және зерттеуді құру логикасын білу), әрекеттік (операциялық және жобалау біліктері), коммуникативтік (зерттеуді табысты жүргізу үшін командада жұмыс істей білу; зерттеу нәтижелерін ұсына білу) және зерттеу біліктерінің қалыптасу деңгейлері (ситуациялық-интуитивті, нормативтік-репродуктивті, шығармашылық-

зияткерлік). Дипломнан кейінгі білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру деңгейін диагностикалау бағдарламасы ұсынылған. Зерттеу дағдыларын мақсатты қалыптастыруға ықпал ететін бакалавриат, магистратура және докторантура деңгейінде оқыту нәтижелерінің сабақтастығымен элективті пәндер бағдарламасы әзірленді.

Түйін сөздер: дипломнан кейінгі білім беру; сапалы зерттеу; академиялық алаяқтық; зерттеу іскерліктері; дипломнан кейінгі білім беру субъектілері.

Features of formation of research skills of postgraduate education subjects

U.Abdigapbarova[1], E.Terentev[2], A.Syzdykbayeva[1]
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),
[2]Higher School of Economics (Moscow, Russia)

Abstract

The article deals with the formation of research skills of subjects of postgraduate education. The purpose of the study is to provide theoretical justification and methodological support for the process of forming research skills of subjects of postgraduate education as a readiness to implement high-quality research activities. The theoretical foundations of the formation of research skills of subjects of postgraduate education are revealed. The criteria and indicators are defined: motivational (understanding of the value of research, interest, desire to perform research activities); cognitive (knowledge of methodology, methods of scientific research and the logic of research construction), activity (operational and design skills), communicative (ability to work in a team for successful research; ability to present research results) and levels of formation of research skills (situational-intuitive, normative-reproductive, creative-intellectual). The program of diagnostics of the level of formation of research skills of subjects of postgraduate education is presented. A program of elective disciplines has been developed, with continuity of learning outcomes at the bachelor's, master's and doctoral levels, contributing to the purposeful formation of research skills.

Keywords: postgraduate education; qualitative research; academic fraud; research skills; subjects of postgraduate education.

Поступила в редакцию 02.06.2021.

FTAMP 16.01.45 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.23*

Ф.Ш.ОРАЗБАЕВА[1], Р.С.РАХМЕТОВА[1], А.Қ.РАУАНДИНА[1]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)
f_orazbaeva@mail.ru, raigul.67@mail.ru, aitzhamal@bk.ru

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУ

Аңдатпа

Жаһандану заманында ақпараттар легі де зор. Толассыз келіп жатқан ақпараттар ағымы білімалушыға пайдасы мен зиянын қатар тигізіп жатқаны жасырын емес. Тілді шұбарлап сөйлеу, ана тілінде сауатты сөйлей алмау, кейбір сөздердің мағынасын жете түсінбеу, күнделікті қарым-қатынас тілімен ғана шектеліп, әдеби тіл нормаларын сақтамау қалыпты құбылысқа айналып барады. Сондықтан да қазіргі білім беру үдерісінде оқушының сөйлеу тілін дамытудың маңызы зор. Оқушыны сауатты әрі мәдениетті сөйлеуге үйрету сабақ үрдісінде тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану арқылы жүзеге асады. Оқушының айтылым дағдысын интерактивті әдіс-тәсілдер арқылы дамыту осы түйінді мәселені шешуге сәл де болса септігін тигізері анық. Айтылым екі жақты байланысқа негізделетін – сөйлесім әрекетінің түрі. Айтылым сөйлеу актісін жүзеге асырады және ол белгілі бір коммуникативтік мақсатты іске асыруға бағытталады. Айтылымда оқушы өз ойын, тұжырымын жеткізуге дағдыланады. Дағды бірден қалыптасатын әрекет емес. Ол түрлі кезеңдерден өтеді. Алған білімін күнделікті қайталау, өз ісіне баға беру, кеткен кемшіліктер мен кедергілерді анықтау арқылы жетіле түседі. Егер оқушы өз әрекетіне сыни тұрғыдан баға бере алмаса, бір әдіспен орындалатын тапсырманы күнделікті орындау арқылы білімін кеңейте алмаса, онда дағды қалыптаспайды. Мақалада айтылым, дағды және интербелсенді әдістер жайлы сөз болады. Ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, айтылым мен дағды туралы сөз қозғалады. Оқушылардың айтылым дағдысын қазақ тілі сабағында интербелсенді әдіс-тәсілдер арқылы дамытудың жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: айтылым; дағды; интербеленді әдістер; сөйлеу актісі; коммуникация; сөйлесім әрекеті; қатысымдық бірлік.

Кіріспе. Сөйлесім әрекеті адам өмірінде маңызды рөлге ие. Сөйлесім әрекеті арқылы адам қарым-қатынасқа түседі. Ғалымдар сөйлесім әрекетінің төрт түрін көрсетеді: тыңдау, оқу, айту, жазу. Бұл терминдерді қазақ тілінде тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым және тілдесім деп атап, ғылыми айналымға кіргізген – ғалым Ф.Ш. Оразбаева.

Негізші бөлім. Е.Н. Роготневаның айтуынша, сөйлеу әрекетінің төрт түрі қарым-қатынас үрдісінің негізін құрайды. Вербальды қарым-қатынастың ұтымдылығы адамның сөйлеу әрекетінің осы төрт түрін қаншалықты меңгергенімен байланысты. Адамның осы төрт әрекетті меңгеру деңгейі оның бағалау крийтерий де болып саналады. Яғни адамның сөйлеу әрекетін меңгеру деңгейі оның жалпы мәдениетінен де хабардар етеді [1, 12 б.]. Яғни адам қатысымда сөйлесім әрекетінің барлық түрін қолданады. Оның қолданысы арқылы біз оның тілді меңгеру деңгейін бағамдай аламыз. Мәселен, айтылымда адамның ой-өрісі, танымы, қатысымдық білік, дағдысының қаншалықты деңгейде екені көрінеді. Себебі айтылым екі жақты

қатынастың болуын қажет етеді. Айтылым арқылы сөйлеу актісі жүзеге асады. Тілші-ғалым А. Байтұрсынұлы: «Сөйлеудің асыл мағынасы – біреуге білдірейін деген ойын айту. Айтушының мақсаты – тыңдаушыға ойын түгел түсіндіру. Ойын түсіндіру үшін соған керек сөздерді алу қажет...» деп, адам ойын жеткізуде сөйлесім әрекетінің барлық түрінің өзара бірлікте қолданылатынын айтады [2, 219 б.].

«Тілдің адам тіршілігімен тығыз байланысты екені соншалық – онсыз өмір-ді елестетудің өзі қиын. Егер жердің бір түкпірінде екі баяншы немесе одан да қабылдаушылар кездесе қалса, олардың көп ұзамай-ақ бір-бірімен тіл қатысуы әбден мүмкін жайт. Егер адамның сұхбаттасушысы болмаса, онда ол өзімен-өзі, итімен, тіпті бөлмедегі гүлмен сөйлеседі...» [3, 7 б.].

Мектеп оқушысының айтылым дағдысын дамыту қазіргі таңда ерекше маңызға ие. О.Я. Гойхманның тұжырымынша, тіл – әлеуметтік құбылыс. Сондықтан оған әлеуметтік факторлардың бәрі де әсер етіп отырады [4, 17 б.]. Жаһандану үдерісі жылдан жылға күнделікті өмірімізге толассыз ақпараттар ағымын әкелуде. Түрлі ақпараттық желілер оқушының ой-өрісін кеңейтумен қатар, қосымша қажетсіз ақпарттар беретіні жасырын емес. Осымен байланысты басқа тілге еліктеушілік, өз ана тілінің айтылым нормасын сақтай бермеу күннен күнге белең алып келеді. Сондықтан да оқушыға қазақ тілінің әдеби тіл нормасын меңгерту, оны айтылымда дұрыс қолдана білуге үйрету өзекті мәселеге айналып отыр. А.А. Леонтьевтің пікіріне сүйенсек, тіл адамның әлеуметтік-тарихи тәжірибесінің өмір сүру формасы, бұл тұрғыдан алғанда, адам үшін әлем тілмен бөлшектелген болып саналады, бірақ егер тілді лингвистикалық ойлау үдерісі тұрғысынан алсақ, онда ол адамзаттың әлеуметтік тәжірибесін көрсе-теді [5, 34 б.]. Яғни тіл – адамзаттың сан ғасырлық қоғамдық-тарихи өмірі мен тәжірибесінің жемісі.

Мақсаты. Қазіргі білім беру жүйесінде қолданылып жүрген әдіс-тәсілдер өте көп. Оқушының айтылым дағдысын дамыту үшін осылардың ішінен ең ұтымды, пайдалы әдіс-тәсілдерді таңдап алудың мәні зор. Тиімді болып табылатын әдіс-тәсілдерді іріктеп қолдану арқылы оқушының айтылым дағдысын дамыту мұғалімнен көп ізденісті қажет етеді. Айтылым сөйлеу актісін жүзеге асырады, яғни қатысымдық мақсатқа жетуге ықпал етеді. Сондықтан да интербелсенді әдістер арқылы оқушының айтылым дағдысын дамыту мақсат етіліп отыр.

Зерттеу әдіснамасы. Оқушының айтылым дағдысын дамыту мәселесін сөз етерден бұрын ең алдымен, «айтылым» терминінің мәнін ашып алғанымыз жөн. Профессор Ф.Ш. Оразбаева айтылымның адамның өзінің санасы арқылы сыртқы дүниені қабылдап, сол қабылдаған әсерін қатысымдық бірліктерді пайдалана отырып, жарыққа шығаратын сөйлесім әрекетінің бір түрі екенін ғылыми тұрғыдан негіздеп берді [6, 547 б.]. Яғни айтылымда оқушы өзінің санасында бар ақпараттарды қолдану арқылы коммуникацияға түседі. Коммуникацияның ойдағыдай өтуі оның қатысымдық бірліктерді қолдана алуымен тікелей байланысты. Қатысымдық бірліктер-ге сөз, сөйлем және мәтін жататыны белгілі. Баяншының сөзін қабылдаушының қабылдауы тек қатысымдық бірліктерге ғана байланысты емес, сонымен қатар баяншының дауыс сазына, эмоциясына т.б. да тәуелді. Бір сөзді жекіп айтуға да, күліп айтуға да болады. Мәселен, қарапайым ғана мұғалімнің оқушыға сұрақ қоюдағы дауыс сазы, эмоциясы коммуникацияның сәтті өтуіне әсер етеді. Ғалымдардың айтуынша, интонация арқылы мұғалім өз пікірін мәнерлі, жағымды, көркем етіп жеткізуіне болады. Егер мұғалім дауысын қатты шығарып сөйлейтін болса, ол оқушыға кері әсер етеді. Сонымен бірге өте ақырын дауыс та білімалушының сабаққа деген ынтасын төмендетіп, тыңдау әрекетін төмендетеді. ...Мұғалімдердің сөзінде тек сөйлеу шеберлігі ғана емес, сонымен қатар оқушыны мұқият тыңдай білу мәдениеті де маңызды рөл атқарады [7, 59 б.]. Егер мұғалім қызықты бір мәліметті бастап айта бастаған сәтте оқушы яғни қабылдаушы

«мен оны білем» десе, коммуникация тоқтайды, бірақ баяншы-мұғалімде «оны қайдан білесің?» деген қызығушылық пайда болады да, сөйлеу актісі ары қарай жалғасын табуы мүмкін. Айтылымда баяншы өзіне қажетті қатысымдық бірліктерді қолданады. Ол түрлі өзгерістерге түсіп отырады. Коммуникативтік актіні жүзеге асыратын тілдік бірліктер белгілі бір заңдылықтарға негізделеді. Ғалым М. Балақаев айтқандай, «қазақ сөздерінің айтылуында өзіндік әсем үн бар, қалыптасқан жатық әуен бар...» [8, 36 б.]. Осы заңдылықтарға сүйене отырып, оқушының айтылым дағдысын меңгерту үшін түрлі әдіс-тәсілдерді іріктеп алудың мәні айрықша.

Оқушы дағдысын – қалыптастыру күрделі жұмыс. Дағды бірден қалыптасып кетпейді. Ол күнделікті іс-әрекеттерді бірнеше рет қайталау арқылы қалыптасады. Дағдылануда іс-әрекеттің тұтас өзі емес, кейбір элементтері ғана автоматтануы ықтимал. Оқушы тапсырманы бір әдіс арқылы бірнеше рет орындайтын болса, жақсы нәтижеге қол жеткізе алады. Дағдылану қажетті білімді тез игеруге, саналы түрде есте сақтауға көмектеседі. Психолог Қ. Жарықбаевтың пікірінше, дағдының қаншалықты қалыптасқанын білу үшін түпкі нәтижеге мән беру қажет. Оқушы дағдысының қалыптасу деңгейін оның тапсырманы орындауынан байқауға болады [9, 74 б.]. Егер оқушының тапсырманы екінші рет орындау сәтінде қолданған уақытты алғашқыға қарағанда азайтса, сапалы орындаса, қатені аз жіберсе, онда оның дағдысының жетіле бастағанын байқаймыз. Оқыту үдерісінде білім негізгі діңгек екені мәлім. Білімнің негізінде оқушыда білік пен дағды, практикалық іс-әрекеттер қалыптасады. Оқушының айтылым дағдысын қалыптастыруда ең алдымен осы мәселе төңірегінде қандай білім беруді көздеп отырмыз деген мақсатты айқындап алған жөн. Оқушының тек сөйлеу мәнерін жетілдіреміз бе, әлде қатысымдық бірліктерді ұтымды, орынды қолдануды ғана игертеміз бе немесе осы екеуін бірлікте алу арқылы айтылым дағдысын дамытамыз ба? деген мәселені анықтап алу қажет. Жоғарыда сөз еткеніміздей, айтылым жеке дара құбылыс емес, ол – ұжымдық іс-әрекет. Оның үстіне айтылым тек ауызекі тіл арқылы ғана жүзеге асатын әрекет емес, ол жазба тіл арқылы да қабылданады. Мысалы, мәтінде автордың яғни баяншының ақпаратты жеткізудегі ой-өрісі, тілдік бірліктерді ұтымды қолдану арқылы қабылдаушыға әсер ету қабілеті, барлығы, көрініс табады. Автор, яғни баяншы мәтін арқылы өзінің оқырманына, қабылдаушыға, белгілі бір дәрежеде ықпал етеді. Айтылым әрекеті белгілі бір коммуникативтік мақсатты көздей отырып, жүзеге асырылады. Мысалға, Оралхан Бөкейдің «Апамның астауы» әңгімесін тебіренбей оқу мүмкін емес. Әңгімеде баланың анаға деген махаббаты, сағынышы керемет берілген. Қатысымдық бірліктер арқылы жазушы балалық шағын, апасына деген ыстық сезімін, кейбір өкінішін, өмірдің жалған екенін шынайы жеткізген. Автор осы арқылы қабылдаушының, өз оқырманының, жүрегіне жол тапқан. Тілші Мәулен Балақаевтың сөзімен айтқанда, «... шынайы шығарманың жеке сөйлемдері, сөз өрнектері белгілі мақсатқа лайық құралады. Талантты ақын-жазушының қолынан шыққан шығармаларда артық сөз, қалай болса, солай құрай салған сөйлем болмауға тиіс...» [8, 57 б.].

Сондықтан сабақ үдерісінде жаттығуға алынатын мысалдардың танымдық, тәрбиелік жағына да мән берген жөн. Оралхан Бөкейдің аталған әңгімесі арқылы оқушыға танымдық да, тәрбиелік де білім бере аламыз. Қазақ халқының қол өнері, тарихы, ұлттық әдет-ғұрпы және т.б. ақпараттар шағын әңгімеде тұнып тұр.

Бөкейдің 15 жасына дейін апасының қойнына жатуы, апасымен үнемі бірге жүріп, *«мал сойған үйдің құлағы, тәттісі мен дәмдісін»* жеуі, бала болып мал бауыздаған сәтіндегі апасының айтқан сөздерінен қазақ халқының ұлттық дәстүрінен ақпарат аламыз. Жазушы әңгімесінен алынған мәтінге тілдік талдау жасата отырып, көптеген қызықты ақпараттар беру арқылы оларды өзіндік пікір айтуға дағдыландырамыз.

С.Г. Тер-Минасованың тұжырымына сүйенсек, тіл адамдар арасындағы қарым-қатынасты тасушы құрал, сонымен бірге ол ұрпақтан ұрпаққа сол халықтың мәдениетін сақтап, жеткізіп отырады. Болашақ ұрпақ ата-бабаларының мол мұрасын өзінің ана тілімен қатар игереді [10, 9 б.]. Тілді игеріп қана қоймайды, тілдің байлығын, терең мазмұнды тағылымын қоса меңгереді, оны қатысымда қолданады.

Әрбір ұлттың тілін, оның ішкі сырлары мен қырларын терең білу үшін, сол тілдің грамматикалық заңдылықтарын игеру аздық етеді, сонымен бірге халықтың өткені мен бүгінін сараптап, ой елегінен өткізіп, халықтың әлемді тану деңгейімен сабақтастықта қараған жөн. Мәтінді талдау арқылы студент автордың ішкі көркемдік дүниесі және оны тудыру шеберлігімен танысады. Көркем мәтін – баяншының көзқарасын шынайы тұрғыдан баяндап, өзіндік ой-пікірін қабылдаушыға жеткізетін қатысымдық бірлік. Оқырман көркем мәтін арқылы өзінің аялық білімін кеңейте түседі, қоршаған орта жайлы таным-түсінігі тереңдейді [11, 215 б.].

Оқушы белгілі бір мәселе төңірегінде ой қозғап, өзіндік тұжырым жасау арқылы айтылым дағдысын дамытады. Ойын нақты факті, мысал арқылы дәйектеуге төселеді. Ол үшін ұтымды деген әдіс-тәсілдерді таңдап алудың маңызы зор. Қазіргі таңда интербелсенді әдістерді қолдану бірінші орынға шықты. Басында белсенді оқытудың түрі ретінде пайда болып, кейіннен жеке әдіс ретінде қолданыла бастады. Аталған әдіс тек мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты ғана іске асырмайды, сонымен бірге жұптық, топтық коммуникацияға негізделеді. Кей әдебиеттерде «диалогтік оқыту» түрінде де аталып жүр. Интербелсенді әдіс-тәсілдердің түрлеріне шеберлік-сынып, интерактивті вебинар (пікірталасқа құрылған сабақтар), кейстер дайындау, «Броундық қозғалыс», ойтүрткі (мозговой штрум), жоба жұмыстары, коммуникативтік ойындар, пікірсайыстар, сауалнамалар жүргізу, кластер түзу, «Атаулар туралы үш сұрақ», синектика, «Ойлан. Жұптас. Пікірлес», «Галерияны шарлау», «Төрт сөйлем тәсілі» және т.б. жатқызылып жүр.

«Оқытудың интерактивті моделін қолдану өмірлік жағдаяттарды модельдеуді, рөлдік ойындарды пайдалануды, мәселені бірлесіп шешуді көздейді...» деген ғалымдардың тұжырымын назарға алатын болсақ, интербелсенді әдістер арқылы білімалушыны ұжыммен жұмыс істеуге, өз пікірін еркін жеткізуге, тілдік, ақпараттық, мәдени және т.б. құзіреттіліктерін дамыта аламыз [12, 190 б.].

Нәтижелері мен талқылануы. Мектеп оқушысының айтылым дағдысын дамытуда интербелсенді әдіс-тәсілдердің рөлі айрықша екенін жоғарыда айтып кеттік. Мәселен, 7-сыныпқа арналған «Қазақ тілі» оқулығының 6-бөлімінің «Тіл және технология» деп аталатын 7-8 – сабағындағы 5-тапсырманы бірнеше интербелсенді әдістер арқылы орындатуға болады.

Оқушыларға «Тіл және технология» тақырыбында мәтін беріліп, кластер түзу тапсырылады (Мәтін қысқаша берілді):

«Ақпараттық технологияларды, соның ішінде жасанды интеллектіге негізделген технологияларды тіліміздің, тіл білімінің керегіне қалай жарата аламыз деген сұрақ баршамызды мазалауы тиіс... » [13, 109 б.].

Дайын мәтін бойынша кластер түзу үшін оқушы мәтінді мұқият оқиды, ондағы негізгі ақпарат пен идеяларды қағазға түсіреді. Тірек сөз, басты идея ортадағы шеңберге жазылып, одан туындаған тақырыпшалар оның жан-жағына жазылады. Бұл тапсырманы жеке, жұптық немесе топтық формада да жүзеге асыруға болады. Ең бастысы, оқушының кластерді дәлелдеп айта білуіне мән беріледі. Оқушы өзі жазған әрбір сөзді дәлелдеп айта білуі шарт. Уақытты үнемдеу үшін түзген кластердегі өзі ең маңызды деп санайтын екі-үш сөзге жан-жақты талдау жасатса да жеткілікті.

Екінші, осы мәтін аясында «Атаулар туралы үш сұрақ» тәсілін қолданамыз. Ол үшін мәтіндегі үш терминді таңдап аламыз. Мысалы: тіл, технология, жасанды интеллекті. Осы атауларға қатысты мынандай сұрақтарға ауызша жауап беру тапсырылады:

«Қайда? Бұл терминдерді н қайда және қандай мағынада естідің?

Қалай? Осы терминдерді қолданған кезің болды ма?

Қандай? Сабақта бұл атаулар қандай мақсатта қолданылады деп ойлайсың?».

Оқушы кластер түзуде мәтіндегі негізгі тірек сөздер туралы ғана айтып шықса, бұл тапсырмада терминдердің ішкі мағынасына үңіледі, оны өзі қандай жағдайда қолданғанын немесе естігенін есіне түсіреді. Бұл екі әдісті қолдану арқылы оқушыға айтылымды жүзеге асыруда негізгі діңгек болып табылатын қатысымдық бірлік - сөздің мағынасын жан-жақты таныта аламыз.

7-сыныптың «Тілдік бағдарында» берілген тыныс белгілерді меңгерту үшін жоғарыда сөз болған Оралхан Бөкейдің «Апамның астауы» әңгімесінен үзінді беріп, «Ойлан. Жұптас. Пікірлес» әдісін іске асырамыз.

«...бізді қойып бүкіл ауыл-аймақ, тіпті қазақ елі ең соңғы қасиетті әйел, тұрмыстық-салттық өмірдің этикалық, этнографиялық, тіпті археологиялық байлығынан айрылғанын білді ме?» (Мәтін қысқартылып берілді).

Мұғалім тақтаға тапсырмаларды жазады:

1-тапсырма. Мәтінде берілген тыныс белгілердің қойылу себебін дәлелдеңіздер.

2-тапсырма. Мәтінде жазушы қандай сөйлемдерді қолданғанын айтыңыздар.

3-тапсырма. Қазақ халқы келі мен астауды не үшін, қалай қолданғанын мысал арқылы дәлелдеп айтыңыздар.

4-тапсырма. Бөкейдің апасының бейнесін беріп тұрған сөздерді тауып, оның синонимдік қатарын табыңыздар.

5-тапсырма. Жазушының апасын этикалық, этнографиялық, археологиялық байлыққа теңеп тұрғанын қалай түсінесіз, дәлелдеңіздер.

Әр оқушы өз ойларын 2-3 минут ішінде қағазға түсіреді. Содан кейін жұбымен талқылайды. Мұғалім екі-үш жұптың пікірін бүкіл сыныпқа айтқызуына болады. Бұл тәсілді қолдануда назарға алатын бір жайт, мұғалім тыныс белгілердің тек грамматикалық қызметіне емес, мәтіндегі прагматикалық қызметіне де мән бергізгені дұрыс. Мәтіндегі басты кейіпкерді жазушының не себепті этикалық, этнографиялық, археологиялық байлыққа теңеп тұрғанын айқындатып, талдату арқылы сөздердің коммуникативтік актіге түсу арқылы қандай прагматикалық қызмет атқарып тұрғанына назар аудартады.

Интербелсенді әдістерді қолдануда уақыт басты рөлге ие. Әр тапсырманы орындауға берілетін уақыт мөлшері мен бағалау крийтерийлерін мұғалім алдын-ала айтып қоюы қажет. Ал топтық жұмыста оған қойылатын талаптар міндетті түрде сақталуы тиіс. Топтың кездейсоқ құрылуы, топтағы оқушылардың атқаратын қызметі және т.б. талаптар қатаң сақталғанда ғана тапсырма сапалы орындалады. Себебі «...оқушылармен бірігіп топтық жұмыс ережелерін құрастырып алған абзал. Бір сабақты минут-минутына дейін ойластырып, балалардың топтық жұмыстарын жоспарлап, коллаборативті ортаны қалыптастыру – мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің көрсеткіші» [14, 121 б.] Әр әдіс-тәсілді пайдаланған соң кеткен уақыт мөлшері мен нәтижені бағамдап отыру керек. Келесі сабақтарда кеткен қателіктерді болдырмауға назар аударып, әр әдіс-тәсілді ұтымды қолданудың жолдарын жетілдіре түскенде ғана жоғары нәтижеге қол жеткізе аламыз. Сонда ғана оқушының дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік туады.

А.А. Шаяхметова, А.Д. Сихынбайдың тұжырымынша, білім алушылардың қатысымдық мәдениетін жетілдіруде «педагогикалық және дидактикалық жағдайларды кешенді» қолданумен бірге өзінің де қатысымдық мәдениетін үнемі дамытып отыруы тиіс [15, 94 б].

Қорытынды. Бір мақаланың аясында барлық қолданыстағы интербелсенді әдістерге тоқталып, оларды қолданудың жолдарын айту мүмкін емес. Бұл әдіс-тәсіл-дерді қолданудағы мақсат – оқушының айтылым дағдысын жетілдіру. В.М. Генкин оқушының айтылым дағыысын меңгертуде «айтылымның күрделі және көп аспектілі құбылыс» екенін, оның дайын (запрограмированный) және дайындықсыз (спонтанный) қалыпта

жүзеге асатынын айтады [16, 7 б]. Әрине оқушы ауызекі сөйлеуде грамматикалық ережелердің барлық заңдылықтарын сақтамауы мүмкін. Бірақ ауызекі сөйлеуде қолданылған қатысымдық бірліктер арқылы да коммуникация іске асады. Коммуникативтік актіге интонация, сөйлеу жағдаяты және баяншы мен қабылдаушының танымы мен ой-өрісі, сөйлеу мәдениеті де негіз болады. Мұғалімнің басты міндеті – түрлі әдістер арқылы оқушының сауатты сөйлеуін жетілдіру, қазақ тілінің әдеби тіл нормасын сақтауға мән бергізу. Оқушының ана тілінде сауатты сөйлеуін дамытуға баса мән беріп отыруымыздың себебі, олардың қазақтың бай көркем әдебиетінің нұсқаларын оқып, тыңдамауынан туындап отыр. Қазақ мектебіндегі оқушылардың үзілісте орыс тілінде қарым-қатынасқа түсетіні жасырын емес. Қазақ тілінің қолданыстағы аясының кеңейіп келе жатқаны рас. Бірақ ол қандай деңгейде? Қазір мектеп оқушысы кітап оқығаннан гөрі түрлі телевизиялық бағдарламаларды көреді. Өкінішке орай, балаларға тәлім-тәрбие беріп, оларды сауатты сөйлеуге үйрететін теледидар бағдарламалары да жоқ. Соңғы жылдары қазақ тілінде жарық көріп жатқан кинофильмдердің тілі де – қойыртпақ тіл. Орыс тілі мен қазақ тілін араластырып сөйлеп отырған актерларды көріп, біз қай мемлекетте өмір сүріп жатырмыз деген ой келеді. Сондықтан да осы бастан оқушының қазақша сөйлеу тілін дамытуға, айтылым дағдысын жетілдіруге баса назар аударғанымыз жөн. Мектептегі қазақ тілі мен әдебиетіне бөлінетін сағат санын көбейту осы олқылықтардың орнын толтыруға септігін тигізетіні анық. Қоғам мен адам өмірінде ана тілінің алатын рөлі зор. Олай болса, оқушының айтылым дағдысын дамыту үшін ұтымды болып табылатын әдіс-тәсілдерді пайдаланудың маңызы айрықша болмақ.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Тілдік коммуникация парадигмалары: әдеби айтылым мен латын әліпбилі жазылым» атты гранттық жобасы (ЖТН AP08855685) негізінде жарияланды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Роготнева Е.Н. Речевая коммуникация: Учебное пособие. – Томск: Томского политехнический университет, 2011. – 60 с.

[2] Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы. Тіл – құрал (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: Ел-шежіре, – 2013. – 384 б.

[3] Пинкер Стивен. Тіл – инстинкт. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. – 386 б.

[4] Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая деятельность: Учебник. – Москва: ИНФРА, 2005. – 272 с.

[5] Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – Москва: Просвещение, 1996. – 214 с.

[6] Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас. – Алматы: Ан Арыс баспасы, 2019. – 584 б.

[7] Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. – Алматы: ОНОН, 2017. – 340 б.

[8] Балақаев М. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2008. – 592 б.

[9] Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Білім, 1993. – 272 б.

[10] Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 320 б.

[11] Рахметова Р.С. Қазақ тілі синтаксисі: коммуникативтік-танымдық аспект. – Алматы: Ұлағат, 2014. – 204 б.

[12] Дәулетбекова Ж., Рай Қ., Нұрышева Г., Рахметова Р. Тілді оқыту: интеграциялық білім мен интеллектуалдық тұлға қалыптастырудың сабақтастығы. – Алматы: Нурай Принт Сервис, 2014. – 243 б.

[13] Қосымова Г., Рахметова Р. Қазақ тілі. Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2017. – 192 б.

[14] Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Нәтижеге бағдарланған білім жүйесін дамытуда педагогикалық технологиялардың тиімділігі //Педагогика және психология. – 2018. – №1(34). – 119-125 б.

[15] Шаяхметова А.А., Сихынбай А.Д. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру //Педагогика және психология. – 2020. – №3(44). – 93-98 б.

[16] Генкин В.М. Методика преподования видов речевой деятельности: устная речь: методические пособие. – Витебск: ВГУ им.П.М.Машерова, 2015. – 52 с.

References

[1] Rogotneva E.N. Rechevaya kommunikaciya: Uchebnoe posobie. – Tomsk: Tomskii politekhnicheskii universitet, 2011. – 60 s.

[2] Bajtursynuly A. Alty tomdyk shygarmalar zhinagy. Til – kural (kazaқ tili men oku-agartuga katysty enbekteri). – Almaty: El-shezhire, – 2013. – 384 b.

[3] Pinker Stiven. Til – instinkt. – Almaty: Ulttyk audarma byurosy, 2019. – 386 b.

[4] Gojhman O.Ya., Nadeina T.M. Rechevaya deyatel'nost': Uchebnik. – Moskva: INFRA, 2005. – 272 s.

[5] Leont'ev A.A. Yazyk, rech', rechevaya deyatel'nost'. – Moskva: Prosveshchenie, 1996. – 214 s.

[6] Orazbaeva F.Sh. Tildik katynas. – Almaty: An Arys baspasy, 2019. – 584 b.

[7] Taubaeva Sh.T., Imanbaeva S.T., Berikkhanova A.E. Pedagogika. – Almaty: ONON, 2017. – 340 b.

[8] Balakaev M. Kazak til biliminin maseleleri. – Almaty: Arys, 2008. – 592 b.

[9] Zharykbaev K. Psihologiya. – Almaty: Bilim, 1993. – 272 b.

[10] Ter-Minasova S.G. Til zhane madenietaralyk kommunikaciya. – Almaty: Ulttyk audarma byurosy, 2018. – 320 b.

[11] Rahmetova R.S. Kazak tili sintaksisi: kommunikativtik-tanymdyk aspekt. – Almaty: Ulagat baspasy, 2014. – 204 b.

[12] Dauletbekova Zh., Raj K., Nurysheva G., Rahmetova R. Tildi okytu: integraciyalyk bilim men intellektualdyқ tulga kalyptastyrudyn sabaktastyfy. – Almaty: Nuraj Print Servis, 2014. – 243 b.

[13] Kosymova G., Rahmetova R. Kazak tili. Zhalpy bilim beretin mekteptin 7-synybyna arnalnan okulyk. – Almaty: Atamura, 2017. – 192 b.

[14] Imanbaeva S.T., Berikkhanova A.E. Natizhege bagdarlanғan bilim zhujesin damytuda pedagogikalyk tekhnologiyalardyn tiimdiligi //Pedagogika zhane psihologiya. – 2018. – № 1(34). – 119-125 b.

[15] Shayahmetova A.A., Sihynbaj A.D. Bastauysh synyp okushylarynyn kommunikativtik madenietin kalyptastyru //Pedagogika zhane psihologiya. – 2020. – № 3(44). – 93-98 b.

[16] Genkin V.M. Metodika prepodovaniya vidov rechevoj deyatel'nosti: ustnaya rech': metodicheskie posobie. – Vitebsk: VGU im.P.M.Masherova, 2015. – 52 s.

Развитие у учащихся навыков говорения посредством интерактивных методов

Ф.Ш.Оразбаева[1], Р.С.Рахметова[1], А.К.Рауандина[1]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Эпоха глобализации характеризуется огромным потоком информации. Не секрет, что беспрерывность потока информации приносит учащимся как пользу, так и вред. Становится все более привычным явлением засорение речи, неумение грамотно говорить на родном языке, непонимание смысла некоторых слов, ограниченность языком повседневного общения и несоблюдение норм литературного языка. Поэтому в современном образовательном процессе важное значение приобретает развитие речи учащихся. Обучение учащихся грамотной и культурной речи осуществляется путем применения эффективных методов и приемов в процессе урока. Несомненно, что развитие у учащихся навыков говорения посредством интерактивных методов и приемов способствует решению данной ключевой проблемы. Говорение – это вид речевой деятельности, основанный на двусторонней связи. Говорение реализует акт речи и направлено на достижение определенной коммуникативной цели. В процессе говорения учащийся приучается выражать свои мысли и выводы. Навыки не возникают мгновенно. Их формирование осуществляется на протяжении различных этапов. Они совершенствуются при ежедневном повторении полученных знаний, оценке своих действий, выявлении пробелов и препятствий. Если ученик не способен критически оценить свои действия, не может расширить свои знания путем ежедневного выполнения заданий определенным способом, то навыки не

будут сформированы. В статье идет речь о говорении, навыках и интерактивных методах. Высказываются определенные мысли о говорении, о навыках с опорой на взгляды ученых. Предложены способы развития навыков говорения учащихся на уроках казахского языка с помощью интерактивных методов.

Ключевые слова: говорение; навык; интерактивные методы; акт речи; коммуникация; речевая деятельность; коммуникативная единица.

The development of learners' speaking skills through interactive methods

F.Sh.Orazbaeva[1], R.S.Rakhmetova[1], A.K.Rauandina[1],
[1]Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The era of globalization is characterized by a remarkable flow of information. It is no secret that the uninterrupted flow of information brings benefit as well as harm the learners. Speech clogging, inability to speak correctly in native language, lack of understanding of the meaning of some words, limited language of everyday communication and non-observance of literary language norms are becoming increasingly common. Therefore, development of learners' speech is of great importance in modern educational process. Teaching learners to literate and cultural speech is carried out through the use of effective methods and techniques in the process of lesson. There is no doubt that the development of learners' speaking skills through interactive methods and techniques contributes to solving this key problem. Speaking is a type of speech activity based on bilateral communication. Speaking implements an act of speech and is aimed at achieving a specific communicative goal. In the process of speaking, the learner learns to express his thoughts and conclusions. Skills are not created instantly. Their formation is carried out during various stages. They are improved by daily repetition of gained knowledge, evaluating their actions, identifying gaps and obstacles. If the learner is not able to critically evaluate his actions, cannot expand his knowledge by completing daily tasks in a certain way, then the skills will not be formed. Speaking, skills and interactive methods are considered in the article. Certain thoughts are expressed about speaking and skills based on the opinions of scientists. The ways of developing learners' speaking skills in the lessons of Kazakh language using interactive methods are proposed.

Keywords: speaking; skill; interactive methods; act of speech; communication; speech activity; communicative unit.

Редакцияға 02.07.2021 қабылданды.

ГРНТИ 14.07.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.24*

К.Ф.ШИРИНОВА

Шекинский филиал Азербайджанского государственного педагогического университета (Шеки, Азербайджан), sirinova.kifayet@mail.ru

ЭЛЕМЕНТЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ (5-6 классы)

Аннотация

В статье кратко анализировано состояние мирового образования последних лет. Отмечен бурный рост технологических средств обучения и негативное влияние пандемии на учебный процесс. Необходимость поиска способов преодоления негативных последствий в образовании, вызванных пандемией. Проанализирован ряд научной литературы по моделированию. Обращено внимание на многозначность слова «модель». Перечислены области науки, где применяется моделирование. Вместе с тем выражено важность дидактического значения этого слова. Изложены общие и отличительные черты моделирования

и аналогии. Определена последовательность следования этих двух процессов. Показана необходимость и целесообразность использования моделирования в условиях развивающего обучения математике. Разработаны теоретические основы методики обучения моделированию у учащихся 5-6 классов средней школы. Показана целесообразность для методики обучения трактовки моделирования как учебного действия. В статье говорится о разновидности модели: физические, технические, схемы, коды, знаки. В работе использованы схемы как модель. Таким образом, подчеркнута важность сосредоточиться на главном. Другими словами, изложено, как использовать моделирование на уроках математики. Для практической поддержки. В подтверждение этого на практике приводился ряд задач. Обращено внимание на разнообразие решений этих задач.

Ключевые слова: методика обучения, модель, моделирование, когнитивный метод, аналогия и моделирование.

Введение. Философы недаром развитие общества уподобляют спирали, то есть, по законам развития прямолинейного движения в обществе никогда не бывает. Если заглянуть на начало XXI века, наблюдается сильный прорыв в области образования: прочный вход в учебные заведения мобильных телефонов, компьютеров и ноутбук; массовое появление частных учебных заведений, образование интеграционных процессов, с одной стороны между отдельными сегментами частного сектора, с другой – различными секторами образования. Невиданный прорыв в области технологий сделал образование доступным для всех. Казалось для образования наступил золотой век. Но вдруг мир вздрогнул новым вирусом, победить которого еще невозможно. Пандемия не прошла мимо и мировой образовательный процесс: закрылись школы, люди были заняты с борьбой против вируса: учителя многих школ заразились, и детям грозила опасность. Весь образовательный процесс перешел в онлайн режим. В книге «Пандемия: Всемирная история смертельных вирусов» от имени рассказчика говорится: «Но на выписке в кабинете педиатра нам было сказано, что окончательно прощаться с этим непредсказуемым, трудно контролируемым новоявленным патогеном еще рано» [1].

Несмотря на то, что дистанционное образование нашло отражение в образовательных документах Азербайджанской Республики, механизмы его применение отсутствовали. Отсутствовали и необходимые средства, из-за чего дистанционное образование не реализовалось. Но суровая жизнь заставила всех работать полной силой. Даже менялись парадигмы образовательного процесса – роль родителей вышла на первый план, несмотря на то, что исполнительные образовательные органы организовали различные формы учебных контактов.

Теперь предстоит наверстать то, что мы потеряли во время пандемии, а для этого требуются новые, более качественные методы, с помощью которых учебный процесс организовать лучшим образом. Модель и моделирование является одним из этих методов.

Основная часть. Со времен появления самолетов бытует мнение о том, что, если не были бы фантастические сказки о полете летающих ковров, не появились бы и настоящие самолеты. Правда, летающие ковры нельзя считать полноценной моделью самолетов, но между этими предметами существует определенная связь.

Моделирование сейчас широко используется и в различных научных исследованиях при решении прикладных задач. Их применение часто наблюдается в философских и гуманитарных вопросах, атомной физике, радиотехнике и электронике, механике и гидромеханике, биологии, химии и других областях. Итак, моделирование – это базовый когнитивный метод, с помощью которого познается окружающий мир.

Методология. Задачи моделирования решали философы Стофф В.А., Уемов Н.А., математики Колмогоров А.Н., Рыбников К.А., педагоги и психологи Фридман Л.М., Давыдов В.В., Глинский Б.А. В их научных трудах отражены фундаментальные вопросы моделирования.

Понятие «модель» применяется и в различных сферах жизнедеятельности человека и имеет много значений. Смоделированный объект называется прототипом или объектом. Моделирование объекта называется моделью (изображением).

Например, К.А. Рыбников отмечает, что понятие «модель» сложно определить вне контекста, в зависимости от условий и места. Нельзя не согласиться с ученым, ведь разнообразие модели: физические, технические, схемы, коды, знаки – все они могут образовать модель. Если речь идет о математической модели, это – система математических соотношений, символические описания изучаемого процесса или события [2, С.14].

В наше время концепция модель и моделирование широко используются не только в научной, но и в педагогической позиции. Эти две концепции являются наиболее важными методами или средствами современного учебного процесса. Применение данного учебного метода в математике имеет свои особенности.

Область применения моделирования в математике широка. Например, математическое моделирование и параметрическая идентификация модели на примере водогрейного агрегата были изучены авторами С. Жусупбековым, Л. Абжановой и О. Наурызбаевым. Авторы в своей работе обращают внимание на то, что математическое описание объекта следует выбирать таким образом, чтобы оно отражало физическую структуру объекта, и было удобно для выбора алгоритма управления [3].

Правда мы реже встречаемся применением названной концепции в области психологии. В этом отношении вызывает особый интерес статья «Психологическое моделирование внутригрупповых конфликтных отношений» А.Б. Кидинова. Главное, что здесь обращает на себя внимание, автор рассматривает типы моделей: поиск источников конфликта, дифференциация конфликтов, межличностные отношения в конфликтах, разрешение конфликта [4].

Творческая активность всегда под пристальным вниманием преподавателей, именно поэтому многие исследователи используют моделирование как метод для развития творческой активности учащихся. По мнению И.А. Галацковой, «для использования моделирования в обучении необходимо рассмотреть классификации средств моделирования, в которых основную роль играют модель и эксперимент. Использование моделей позволяет правильно построить эксперимент, а он, в свою очередь, уточняет модель и обеспечивает с помощью моделей получение новых знаний» [5, С…].

Несмотря на приведенные выше примеры ученых, изучавших различные области, никакая модель не может отражать все свойства и взаимосвязи моделируемого объекта, из-за того, что «любое моделирование – это приблизительное представление объекта или события» [6, С…].

Мнения по определению термина «моделирование» во многом совпадают, но у каждого исследователя есть свой подход. Безусловно, речь идет о дидактическом значении слова. Как отметили выше, термин носит даже политическое значение: модель социалистического управления обществом, модель капиталистического управления обществом, смешанный модель управления обществом и т.д. Эти примеры мы привели с той целью, чтобы определить соответствие между моделирующим и моделируемым объектом. Известно, что социалистическая модель Советского Союза экспортирована во многие страны мира. Одна из этих стран – Китай. Несмотря на то, что Китай создан на модели Советского Союза, у него есть много принципиальных различий. Например, в Китае государство сильно уважает частную собственность, оно хорошо понимает, что частная собственность является производителем основных благ. Этот пример мы привели в поддержку высказывания «моделирование – приблизительное представление объекта или события» [6, С…].

Есть исследователи (например, Б.А. Стофф), которые рассматривают

моделирование как систему. По их мнению, именно с помощью этой системы отражается изучаемый объект, который дает новую информацию об объекте [7].

Другой исследователь А.И. Уэмов, развивая научный подход Б.А. Стофф, считает, что модель – та система, с помощью которой получаем информацию о другой системе [8, С.23].

Из-за определенного сходства моделирование похоже на аналогию, но аналогия не является моделью. Аналогия применяется только тогда, когда получаем информации на основе модели. Моделирование делает ненужным ряд операций (вычисление, процесс доказательства) при правильном и целесообразном использовании аналогий в процессе обучения математике. Это увеличивает эффективность работы. По сути, моделирование многофункционально, что означает, что его можно успешно применять к разным изображениям для разных целей, на разных уровнях исследования или преобразования. Поэтому форма и тип многих моделей широко используются на практике.

Учебная программа утверждает, что в результатах 5 класса «ученик строит простые алгебраические выражения или уравнения с помощью переменных и натуральных чисел, записывает словесное предложение в виде неравенства, решает уравнения в множестве натуральных чисел, находит натуральные числа и решения простых неравенств» [9; С.2]; «выражает зависимости между величинами, встречающимися в повседневной жизни, через функции» [9, С.3]; «делает определенные выводы по таблицам и диаграммам» [9, С.4].

Результаты и дискуссия. Термины «модель», «математическое моделирование» и «математическая модель» используются непосредственно в учебной программе 5 класса по математике. Однако решение проблемы путем построения уравнения или неравенства напрямую связано с математическим моделированием. В общем, при обучении математике в 5 классе концепции модель и моделирования имеют более широкий смысл, а не просто решение проблем путем построения уравнений или неравенств. Таким образом, аналитическое или графическое выражение взаимосвязи между величинами также связано с концепцией модели. Условные обозначения, схемы, таблицы, схемы, используемые при визуализации содержания выпуска, считается моделированием проблемы. В традиционном обучении математике выражение «решение проблемы путем построения уравнения» используется как «построение математической модели проблемы», и в целом концепция уравнения является разновидностью математической модели.

Учебная программа по математике в 6-м классе аналогична программе 5 класса. Программа гласит: «Учащиеся решают простые задачи, связанные с прямыми и обратно пропорциональными величинами и процентами» [9, С.4].

По сути, в 5-6 классах решаются не простые задачи, а сложные. Исторически сложилось так, что существовало три подхода к решению текстовых задач:

1. Решение задачи по отдельным действиям (методика арифметики).

2. Решение задачи путем построения уравнения или неравенства (алгебрический метод).

3. Решение задачи гибридным способом.

Каждое из этих решений имеет свои дидактические особенности. Таким образом, первый метод имеет особое значение для развития математического и логического мышления, и опыт показывает, что этому методу следует отдавать предпочтение в 1-6 классах. В 7-11 классах целесообразно отдать предпочтение методу моделирования. Потому что возрастные и познавательные особенности учащихся позволяют развивать аналитическое мышление.

Уникальное преимущество каждого из двух упомянутых выше методов связано с количеством лет обучения учащихся. Уровни 5-6 классов образуют промежуточный этап, на котором следует использовать оба метода соответственно. Применение моделирования

в 7-11 классах считается более конкретным и эффективным.

Когда невозможно применить единую модель в нестандартных вопросах, также используются специальные суждения.

Применение моделирования как метода решения задач в 5-6 классах связано с рядом методических особенностей и трудностей.

Для этого необходимо выбирать такие задачи, чтобы в процессе их решения студенты увидели, что алгебрический метод более эффективен, чем арифметический. Здесь проявляется динамика живого наблюдения → абстрактное мышление → практика. Конечно, обучение этому методу не является незначительным методом арифметического решения, но преобразование процесса решения из обычного языка полностью в математический язык показывает студентам возможности применения математики. Нет необходимости применять алгебраический метод к задачам, которые легко решаются арифметическим методом. Если расчет задачи расчетным методом требует использования искусственных методов, то предпочтение следует отдавать алгебраическому методу.

Для того, чтобы подготовить учащихся 5-х классов к решению задачи путем построения уравнения, можно дать индивидуальные задания следующего содержания:

Найдите х:

1) x + 211 = 403 *5) 45 E = 213*
2) 655 + x = 896 *6) (x + 7) 6 = 68*
3) x - 276 = 643 *7) x: 18 = 21*
4) 998 - x = 568 *8) 448 : x = 7*

В этих примерах учащихся просят повторить правила использования отношений между компонентами действия и его результатом.

Известно, что арифметические задачи делятся на прямые и косвенные типы по форме и выражению условия. В простом случае количественное соотношение напрямую соответствует применяемой практике. Например: в классе 14 девочек. Девочек на 3 меньше чем мальчиков. Сколько учеников в классе?

В данном случае фраза «на 3 человека меньше» относится к заявлению. Итак, разыскиваемых мальчиков стало на 3 больше.

Такая классификация задач относится также к операциям умножения и деления. Следующие вопросы можно использовать для диагностики знаний учащихся о решении проблем. Цель состоит в том, чтобы проверить способность учащихся решать прямые и косвенные задачи, связанные с умножением и делением.

1. Скорость лошади 9 км в час. Скорость поезда в 7 раз выше. Как быстро едет поезд?

2. Турист проехал 36 км. Это в 6 раз меньше, чем прогулка туриста. Как далеко прошел турист?

3. Сталь в 3 раза тяжелее алюминия. Стальная деталь весит 3 кг 330 грамм. Какова масса такой детали из алюминия?

Опыт показывает, что большинство учащихся допускают ошибки при решении косвенных задач. Это связано с тем, что они не обращают внимания на форму выражения и не обсуждают. Упражнения, связанные с вычислением числовых значений букв или переменных в рамках заданного условия, с представлением значения величины в форме числового или буквального выражения, подготавливают учащихся к решению задачи путем построения уравнения. Например, первое число а. Второе число в 9 раз больше. Найдите второе число.

Первое число – это к, а другое 6 раз больше. Найдите второе.

Этот вид деятельности подготавливает учащихся к составлению буквального выражения и решению проблемы путем построения уравнения в будущем.

Рассмотрим еще одну задачу, которая имеет более характерную черту.

«В первый день студент прочитал несколько страниц книги. Во второй день он прочитал еще 14 страниц, а на третий день прочитал вдвое больше, чем в первый день. Сколько страниц студент читал каждый день отдельно в течение трех дней?»

Подготовительная работа, проводимая в этом контексте, знакомит студентов с элементами моделирования и подготавливает их к решению задачи путем моделирования.

В процессе подготовки к решению задачи путем построения уравнения (модели) большинство учителей демонстрируют метод взвешивания в качестве наглядного пособия. Фактически, такой подход служит для обучения процессу построения уравнения или уравнения двух выражений. Например, если я прибавлю 17 к числу, которое я задумал, я получу 37. Какое число я имел в виду? Студент моделирует устное описание или выражает его математическим языком следующим образом: x + 17 = 37. Учитель отмечает, что неизвестное число находится в *x, y* и так далее. может быть обозначен буквой. Чтобы смоделировать проблему, необходимо обратить внимание на ее этапы. Прежде всего, необходимо обратить внимание на усвоение содержания вопроса, форму выражения условий (прямое или косвенное).

Анализ проблемы сопровождается визуализацией (моделированием) ее содержания. В методической литературе вместо краткого описания проблемы часто ошибочно используется как «краткое описание состояния проблемы». Действительно, каждая математическая задача структурно состоит из трех компонентов: 1) данные, 2) условие и 3) то, что требуется. Все эти элементы включены в краткое написание номера. Краткая форма задачи называется ее моделью. Описание алгоритма решения задачи в виде математической связи (или уравнения) также называется моделью и обозначается буквой искомой величины. Геометрические иллюстрации часто широко используются для визуализации содержания номера.

Задача 1. *В трех бидонах 127 л молока. В третьем бидоне молока на 14 литров больше, чем в первой. Во втором бидоне на 5 литра молока больше, чем в первой. Сколько литров молока в каждой банке?* (Рисунок 1).

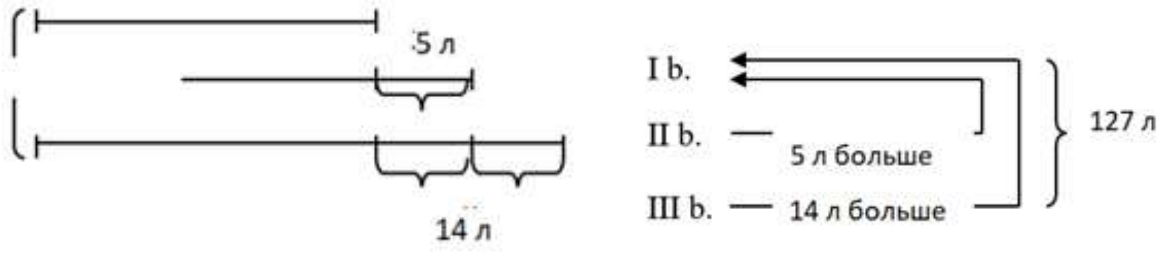

Рисунок 1. **Модель задачи 1**

Покажем две модели этой проблемы:

Проблема может быть проанализирована аналитически или синтетически. На основании анализа определено, что количество молока в каждом может быть обозначено *x.* Однако удобнее обозначать количество молока в первом бидоне через *x*. В результате мы получаем математическую модель алгоритма решения задачи следующим образом:

x + (x + 5) + (x +14) = 127

Очень важно проверить решение задачи, и в этом случае студенты имеют полное представление о проблеме. Следует отметить, что студенты часто просто проверяют правильность решения в уравнении. На первом этапе методика расчета может проводиться параллельно с методом решения задачи путем построения уравнения, при этом необходимо показать их преимущества.

Рассмотрим еще одну задачу.

Задача 2. *Мастер готовит на 7 деталей в час больше, чем ученик. Вместе они подготовили 26 деталей за 2 часа. Сколько деталей каждый из них подготовил за час?*

Модель решения проблем можно записать так (Рисунок 2):

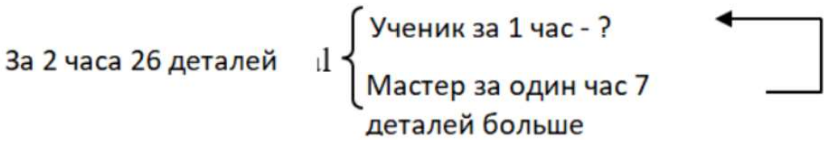

Рисунок 2. **Модель задачи 2**

*2 (*x + x + 7*) = 26*

Здесь *x* – количество деталей, подготовленных студентом за 1 час.

Из приведенных выше примеров видно, что моделирование математических задач упрощает работу как учителя, так и ученика. Ученик должен прочитать задачу несколько раз, чтобы запомнить ее вербально. Если он схематично излагает содержание задачи, все данные сразу оживают у него на глазах. Метод также имеет психологическое значение, так что внимание ученика может быть легко распределено.

Заключение. Теоретическая значимость исследования состоит в следующем: обоснован подход к построению методики обучения моделированию как учебного действия; выявлен его операционный состав в обучении математике, что составляет теоретические основы методики обучения учащихся моделированию; обоснована необходимость использования различных типов моделирования в обучении.

Практическая значимость заключается в том, что разработана методика обучения моделированию, система соответствующих упражнений, которая может быть использована при обучении математике в школьных условиях и в вузе, показаны конкретные пути организации изучения математического материала с использованием моделирования в 5-6 классах средней школы.

Задачи математического обучения в 5-6 классах многовекторны, и на первый план выходит развитие необходимых знаний, навыков, творческого мышления, математической речи, эвристического творческого мышления учащихся. Для достижения этой цели необходимо отбирать и преподавать математические задачи многофункционального дидактического характера. Эти типы задач развивают не только логическое мышление, но и математическую интуицию, способность проводить исследования и творческие исследования, использовать их в мыслительных операциях. Мы в своей практике в этом убедились.

Проведенная нами практика показала, что математическое моделирование также обеспечивает наглядность выражений для облегчения решения проблем. Явное изложение алгоритма решения учебных задач побуждает учащихся использовать логические операции. Прикладной анализ, исследование, прежде всего, помогает различить математические отношения между величинами в задаче и найти отправную точку. Чтобы реализовать развивающую функцию решения проблемы, необходимо отдать предпочтение решению ее действиями (методика арифметики). Затем необходимо рассмотреть возможность моделирования проблемы (путем построения уравнения). Потому что решение задачи арифметическим методом побуждает задуматься.

Список использованных источников

[1] Шах С. Пандемия: Всемирная история смертельных вирусов /Пер. с англ. – АИО, 2017. – 335 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.ozon.ru/product/pandemiya-vsemirnaya-istoriya-smertelnyh-virusov-141850643/ (дата обращения: 16.06.2021).

[2] Рыбников К.А. Введение в методологию математики. – М.: МГУ, 1979. – 128 с.

[3] Жусупбеков С., Абжанова Л., Наурызбаев О. Математическое моделирование и параметрическая идентификация модели на примере водогрейного агрегата //Педагогика и психология. – 2020. – №1. – С.103-

109 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/26 (дата обращения: 16.06.2021).

[4] Кидинова А.Б. Психологическое моделирование внутригрупповых конфликтных отношений // Дискуссия. – 2012. – №3(21). – С.18-21 [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskoe-modelirovanie-vnutrigruppovyh-konfliktnyh-otnosheniy/viewer (дата обращения: 13.06.2021).

[5] Галацкова А.И., Обласов В.В. Моделирование в процессе обучения как средство повышения творческой активности учащихся //Современные проблемы науки и образования. – 2018. – №2 [Электронный ресурс]: URL: https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27464 (дата обращения: 13.06.2021).

[6] Крупич В.И. Теоретические основы обучения решению школьных математических задач. – М.: Прометей, 1995. – 184 с.

[7] Штофф В.А. Моделирование при решении математических задач. – М.: Просвещение. – 2006. – 301 с.

[8] Уемов А.И. Моделирование в обучении математике. – М., 2004. – 115 С.

[9] Куррикулумы по математике для V-XI классов общеобразовательных школ. – Баку: Педагогика, 2012. – 241 с.

[10] Атаханов Р. Математическое мышление и методика определения уровня его развития /Под ред. В.В. Давыдова. – Рига: Эксперимент, 2000. – 208 с.

[11] Болтянский В.Г., Груденов Ю.И. Как учить поиску решения задач //Математика в школе. – 1988. – №. – С.71.

[12] Волков А.Б. Научные и прикладные основы метода моделирования в педагогике //Научные статьи по специальности «Наука и образование». – 2016. – № 1. – С.34-37 [Электронный ресурс]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnye-i-prikladnye-osnovy-metoda-modelirovaniya-v-pedagogike/viewer (дата обращения: 15.06.2021).

[13] Палангов А.Г. Практические и лабораторные работы по геометрическому измерению как средство формирования теоретических знаний студентов: Учебное пособие. – Баку: АГПУ, 2003. – 186 с.

[14] Свинаренко В.Г. Педагогическое моделирование как метод научного исследования и метод продуцирования //Современные научные исследования и инновации. – 2017. – №10 [Электронный ресурс]: URL: https://web.snauka.ru/issues/2017/10/84392 (дата обращения: 08.06.2021).

[15] Шокыбаев Ж.А., Ильясова Г.У. Дидактические основы формирования модели учебной книги // Педагогика и психология. – 2017. – №1. – С.17-21 [Электронный ресурс]: URL: https://www.science-education.ru/ru/issue/view?id=14 (дата обращения: 14.06.2021).

References

[1] Shah S. Pandemiya: Vsemirnaya istoriya smertel'nyh virusov /Per. s angl. – AIO, 2017. – 335 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.ozon.ru/product/pandemiya-vsemirnaya-istoriya-smertelnyh-virusov-141850643/ (data obrashcheniya: 16.06.2021).

[2] Rybnikov K.A. Vvedenie v metodologiyu matematiki. – M.: MGU, 1979. – 128 s.

[3] Zhusupbekov S., Abzhanova L., Nauryzbaev O. Matematicheskoe modelirovanie i parametricheskaya identifikaciya modeli na primere vodogrejnogo agregata //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №1. – S.103-109 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/26 (data obrashcheniya: 16.06.2021).

[4] Kidinova A.B. Psihologicheskoe modelirovanie vnutrigruppovyh konfliktnyh otnoshenij //Diskussiya. – 2012. – №3(21). – S.18-21 [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskoe-modelirovanie-vnutrigruppovyh-konfliktnyh-otnosheniy/viewer (data obrashcheniya: 13.06.2021).

[5] Galackova A. I., Oblasov V.V. Modelirovanie v processe obucheniya kak sredstvo povysheniya tvorcheskoj aktivnosti uchashchihcya //Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2018. – №2 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27464 (data obrashcheniya: 13.06.2021).

[6] Krupich V.I. Teoreticheskie osnovy obucheniya resheniyu shkol'nyh matematicheskih zadach. – M.: Prometej, 1995. – 184 s.

[7] Shtoff V.A. Modelirovanie pri reshenii matematicheskih zadach. – M.: Prosveshchenie. – 2006. – 301 s.

[8] Uemov A.I. Modelirovanie v obuchenii matematike. – M., 2004. – 115 S.

[9] Kurrikulumy po matematike dlya V-XI klassov obshcheobrazovatel'nyh shkol. – Baku: Pedagogika, 2012. – 241 s.

[10] Atahanov R. Matematicheskoe myshlenie i metodika opredeleniya urovnya ego razvitiya /Pod red. V.V.Davydova. – Riga: Eksperiment, 2000. – 208 s.

[11] Boltyaniskij V.G., Grudenov Yu.I. Kak uchit' poisku resheniya zadach //Matematika v shkole. – 1988. – № . – S.71.

[12] Volkov A.B. Nauchnye i prikladnye osnovy metoda modelirovaniya v pedagogike //Nauchnye stat'i po special'nosti «Nauka i obrazovanie». – 2016. – № 1. – S.34-37 [Elektronnyj resurs]: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnye-i-prikladnye-osnovy-metoda-modelirovaniya-v-pedagogike/viewer (data obrashcheniya: 15.06.2021).

[13] Palangov A.G. Prakticheskie i laboratornye raboty po geometricheskomu izmereniyu kak sredstvo formirovaniya teoreticheskih znanij studentov: Uchebnoe posobie. – Baku: AGPU, 2003. – 186 s.

[14] Svinarenko V.G. Pedagogicheskoe modelirovanie kak metod nauchnogo issledovaniya i metod producirovaniya //Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovacii. – 2017. – №10 [Elektronnyj resurs]: URL: https://web.snauka.ru/issues/2017/10/84392 (data obrashcheniya: 08.06.2021).

[15] Shokybaev Zh.A., Il'yasova G.U. Didakticheskie osnovy formirovaniya modeli uchebnoj knigi //Pedagogika i psihologiya. – 2017. – №1. – S.17-21 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.science-education.ru/ru/issue/view?id=14 (data obrashcheniya: 14.06.2021).

Математиканы оқытудың тиімділігін арттыру үшін құрал ретінде модельдеу элементтері (5-6 сыныптар)

К.Ф.Ширинова
Әзірбайжан мемлекеттік университетінің Шеки филиалы
(Шеки, Әзірбайжан)

Андатпа

Мақалада әлемдік білім берудің соңғы жылдардағы жағдайы қысқаша талданады. Технологиялық оқыту құралдарының қарқынды өсуі және пандемияның оқу процесіне кері әсері атап өтілді. Пандемиядан туындаған білім берудегі жағымсыз салдарларды жою жолдарын іздеу қажеттілігі атап өтілді. Модельдеу бойынша бірқатар ғылыми әдебиеттер талданады. «Модель» сөзінің көп мағыналылығына назар аударылады. Модельдеу қолданылатын ғылым салалары келтірілген. Сонымен бірге бұл сөздің дидактикалық мағынасының маңыздылығы көрінеді. Модельдеу мен аналогияның жалпы және айрықша белгілері айтылды. Осы екі процестің реттілігі анықталады. Математиканы дамыту жағдайында модельдеуді қолданудың қажеттілігі мен мақсаттылығы көрсетілген. Жалпы білім беретін мектептің 5-6 сынып оқушыларына модельдеуді оқыту әдістемесінің теориялық негіздері жасалды. Модельдеуді оқу әрекеті ретінде түсіндіру әдістемесін оқытудың мақсаттылығы көрсетілген. Мақалада әртүрлі модельдер туралы айтылады: физикалық, техникалық, схемалар, кодтар, белгілер. Жұмыс үлгі ретінде схемаларды қолданады. Осылайша, маңызды нәрселерге назар аударудың маңыздылығы атап өтіледі. Басқаша айтқанда, онда модельдеуді математика сабағында қалай қолдану керектігі көрсетілген. Практикалық қолдау үшін. Осыны қолдай отырып, іс жүзінде бірқатар тапсырмалар ұсынылды. Осы мәселелерді шешудің әртүрлілігіне назар аударылады.

Түйін сөздер: оқыту әдісі; модель; модельдеу; когнитивті әдіс; аналогия және модельдеу.

Elements of modelıng as a tool for ıncreasıng the efficıency of learnıng mathematıcs (5-6 grades)

K.F.Shirinova
Sheki branch of Azerbaijan State University
(Sheki, Azerbaijan)

Abstract

The article briefly analyzes the state of world education in recent years. The rapid growth of technological teaching aids and the negative impact of the pandemic on the educational process were noted. The need to search for ways to overcome the negative consequences in education caused by the pandemic was noted. A number of scientific literature on modeling is analyzed. Attention is drawn to the ambiguity of the word "model". Areas of science where modeling is applied are listed. At the same time, the importance of the didactic meaning of this word is expressed. The general

and distinctive features of modeling and analogy are stated. The sequence of these two processes is determined. The necessity and expediency of using modeling in the conditions of developing teaching mathematics is shown. The theoretical foundations of the teaching methodology for modeling for students in grades 5-6 of secondary school have been developed. The expediency for the teaching methodology of interpreting modeling as an educational action is shown. The article talks about a variety of models: physical, technical, schemes, codes, signs. The work uses schemes as a model. Thus, the importance of focusing on the essentials is emphasized. In other words, it outlines how to use simulation in math lessons. For practical support. In confirmation of this in practice, a number of tasks were presented. Attention is drawn to the variety of solutions to these problems.

Keywords: teaching method; model; modeling; cognitive method; analogy and modeling.

Поступила в редакцию 17.06.2021.

МРНТИ 14.25.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.25*

С.Э.БАБАЕВА

Гянджинский государственный университет
(Гянджа, Азербайджан) babayevasabina96@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ

Аннотация

В статье утверждается, что постоянное развитие использования ИКТ на уроках физики является исторической необходимостью. Дан краткий анализ научно-методической литературы, посвященной преподаванию физики с помощью ИКТ. Отмечены разные направления использования компьютерных технологий в учебном процессе. Объясняется суть наиболее часто используемого метода моделирования в преподавании физики. Было указано, что, в отличие от других точных наук и имитационной модели, частично сложно описать модель физических событий и процессов. Для описания модели Штерна используется пример из собственного опыта. Здесь отмечается, что такие модели описываются с помощью 3D пакета. Перечислены принципы, которым должен следовать учитель при моделировании. Отмечены условия, необходимые для развития использования ИКТ на уроках физики. Среди них особое внимание было уделено содержанию задач по физике. Таким образом, было отмечено, что решение задач с игровым, контекстным и исследовательским содержанием является важнейшим инструментом развития творческого мышления студентов. Отмечена специфика средств ИКТ, используемых при обучении физике.

Ключевые слова: компьютер; информационные технологии; моделирование; лабораторные работы; контекстные задачи; визуализация.

Введение. Известно, что с давних пор идут жаркие споры между агностиками и оптимистами. Первые утверждают, что мир непознаваем, а вторые – обратное. Дело в том, что каждый день мир меняется перед нашими глазами. Но процесс изменения происходит то быстро, то медленно. С уверенностью можно сказать, что нет однозначного ответа на вопрос «опознаваем ли мир?» Существуют события опознаваемые и не опознаваемые. События, которые произошли в последние годы, для многих из нас неожидаемые. Никто не ожидал цунами в Японии, который унес жизнь многих людей, разрушил экономику страны. Можно привести и другой пример: два года назад весь мир удивлен страшной пандемией, жертвы которой исчисляются миллионами. Из всего сказанного следует сделать вывод: нужно быть готовым страшным природным явлениям. Это означает, что научные исследования в области естественных наук должны быть на таком уровне, чтобы человек не оказался бессильным перед

стихией природы. Следует признать, что образование очень сложная система, где постоянно идет поиск новых методов.

Но выбор метода исследования всегда вызывал затруднение, о чем пишут Е.М. Сергейчик и Е.В. Федосенко в статье «Методологические основания анализа образования как сложной социальной системы»: «Несмотря на то, что любая система является конструктом, между природными, социальными, техническими и иными системами существуют различия, которые требуют выбора методов исследования, адекватных природе объекта» [1].

Именно в этом заключается значимость глубокого изучения таких предметов, как физика, астрономия, биология и др. Всестороннее изучение этих дисциплин дает нам возможность получить своевременную информацию о происхождении неожидаемых природных явлений. Среди названных предметов немаловажную роль сыграет физика.

Основная часть. Использование ИКТ на уроках физики идет по нескольким направлениям. В некоторых случаях учитель физики широко использует такие формы обучения, как решение задач, моделирование, лабораторные занятия, самостоятельная организация учебной деятельности и проверка знаний студентов.

Использование компьютерных технологий в преподавании физики в общеобразовательных школах нашло отражение в работах В. Лаптева, В.С. Гершунского, В.А. Извозчикова, А.А. Кузнеецовой, А.В. Усовой.

Уроки физики имеют специфические особенности, из-за чего перечень технических средств, использованные на уроках физики, отличаются. К их числу можно отнести программирование на компьютере, сетевые технологии, технологии мултимедия, лабораторные эксперименты с компьютером и методы обработки информации.

Другие авторы О.Ю. Морозова и Е.П. Суханькова в статье «Роль учителя при обучении физике с применением информационно-коммуникационных технологий» описали региональный опыт в области информационных технологий, что очень важен. Дело в том, что в городских условиях применение ИКТ на уроках различных дисциплин не очень трудно, так как городские школы хорошо оснащены средствами ИКТ. Соавторы обращают внимание на то, что методика урока при внедрении ИКТ сильно отличается от классической. Именно поэтому учителю приходится разрабатывать новые структурно-логические схемы, готовить электронные приложения к урокам, уметь отбирать необходимые лицензионные компьютерные продукты, уметь готовить и использовать рекомендованные методические информационно-технологические материалы [2].

В настоящее время существует серьезная потребность в улучшении подготовки физиков для решения задач в Азербайджанской Республике, так как это направление остается одной из важных проблем в процессе обучения физике. Решением этой проблемы занимались М. Мургузов, И.Н. Исмаилов, А.С. Кондратьев, Д.Э. Теммов и др. ученые.

Самый распространенный метод в преподавании физики в средних школах – это моделирование. Моделирование имеет почти общедидактическое значение в информационных технологиях. Этот метод используется на всех этапах обучения. Г.В. Гордон в статье «Использование компьютерных моделей при проведении факультативных занятий по физике» рассмотрел компьютерное моделирование физических явлений и процессов. Автор справедливо отмечает, что изучить на достаточном уровне физические явления и процессы в общеобразовательной школе (например, геометрическая оптика) не представляется возможным из-за недостатка учебных часов. Поэтому приходится дополнить знания учащихся при помощи факультативных занятий [3].

В школьном курсе используются два типа моделирования: имитационное моделирование, описывающее физические события и процессы, и математическое моделирование, которое используется для определения ряда физических величин.

Примерами имитационных моделей являются эксперименты Штерна Резерфорда и принцип работы многих сложных устройств (Рисунок 1).

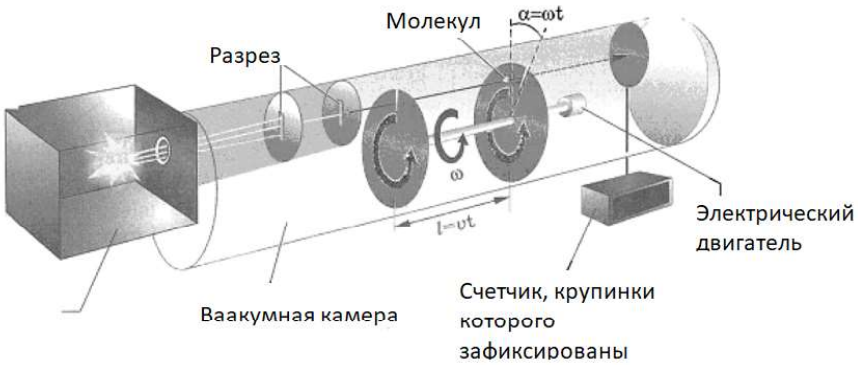

Рисунок 1. **Принципиальная схема устройства, отражающий модель практики Штерна**

Создать модель с такими размерами можно с помощью специальных 3Д-пакетов. Эти модели можно использовать на любом этапе урока, потому что цель этих моделей – отразить реальность. Опять же, используя цветовые возможности компьютера, можно отображать детали одной системы одним и тем же цветом, а физические события – разными цветами. Таким образом, физические явления и процессы представляются более ярко и образно, их сущность легко понимается. Построение физической модели ситуации – одна из сложных задач, стоящий перед учителем. Правда, при моделировании все объекты идеализируется. Но большинство из них существует в природе. А есть, которые не существуют. К ним можно отнести идеальный газ, точечный источник света, абсолютно твердое тело. В таких случаях перед учащимися стоит сложная задача: переводить описание наблюдаемого объекта на физический язык. С.А. Тишкова поделила своим опытом именно по физической модели ситуации. В своей статье она решает различные типы задач, описывая модели ситуаций. Допустим, зная скорость ультразвука в воде и воздухе, предлагает определить минимальной длины рыбка, которая входит в меню дельфинов [4].

При использовании программного обеспечения для моделирования необходимо соблюдать следующие принципы:

1. Содержание программы моделирования должно быть научным.

2. Содержание программы должно соответствовать возрастному уровню учащихся.

3. При использовании программы моделирования необходимо учитывать педагогико-психологические процессы во время получения информации.

Компьютерное моделирование – идеальное моделирование. Дело в том, что модели в компьютере существенно различаются по количеству и качеству. В.А. Извозчиков и А.Н. Слуцкий в своей исследовательской работе отдали большое значение моделированию, ориентированному на обучение. Авторы делают упор на качественное изучение модели, математическое моделирование физических событий и процессов, моделирование эксперимента и продвижение моделей демонстративного типа [5].

Широко используются компакт-диски, предназначенные для средних школ и охватывающие различные виртуальные объекты (картинки, видео, анимации, модели, симуляторы). Их необходимо широко использовать для эффективной организации тренировочного процесса. При использовании ИКТ при решении задач на уроках физики необходимо учитывать следующее:

1. В первую очередь следует изменить содержание вопросов. Больше внимания следует уделять решению игровых, контекстных и исследовательских задач.

2. Необходимо регулярно создавать и

расширять интерактивную тестовую базу данных учебных вопросов.

3. Эта тестовая база данных должна быть дополнена задачами различной сложности.

4. Известно, что в структуру решения задач входят различные операции. Для успешного проведения этих операций необходимо разработать интерактивную работу.

Помимо ресурсов CD, для решения проблемы могут быть использованы ресурсы Интернета. Таковы задачи, подготовленные для поступающих, цифровое решение и материалы опроса, простые инструментальные программы, задачи для дистанционных школ (с решениями), набор задач для подготовки учащихся по предмету, материалы по методам обучения для решения задач. Модернизация информационной системы, которая важна для современного образования, существенно изменила опыт преподавания учителей и процесс обучения студентов по решению задач по физике. Выяснилось, что новая организация воспитательной работы требует комплексного использования компонентов материальной инфраструктуры ИКТ. Важно то, что эффективное использование ИКТ на уроках физики за короткое время решает сложные задачи, решение которых без средств ИКТ занимают много времени. Это позволяет сэкономить много времени на тренировках. Он состоит из визуализации физических событий и процессов, объясняя их шаг за шагом. Таким образом, учитель может значительно увеличить количество вопросов, решаемых в процессе обучения, и укрепить усвоение учебного материала. В этом случае педагог использует ряд дидактических приемов для достижения своих целей.

Воспитатель наглядно описывает события, связанные с содержанием вопроса:

– использует готовые модели при решении задач;

– использует функцию калькулятора компьютера, чтобы выполнять вычисления быстро и без потери времени;

– при решении задач использует языки программирования, основанные на особом алгоритме.

Понимание содержания задачи по всем предметам важно для успешного их решения. В этом плане физика не исключение. Учителю-предметнику важно визуализировать событие и процесс и передать его ученикам красочным и динамичным образом, чтобы понять проблему с точки зрения содержания.

Рассмотрим такую задачу. Определите высоту подвешивания фонаря в зависимости от высоты, длины тени и скорости бега мальчика, убегающего под фонарем, подвешенным на определенной высоте (Рисунок 2).

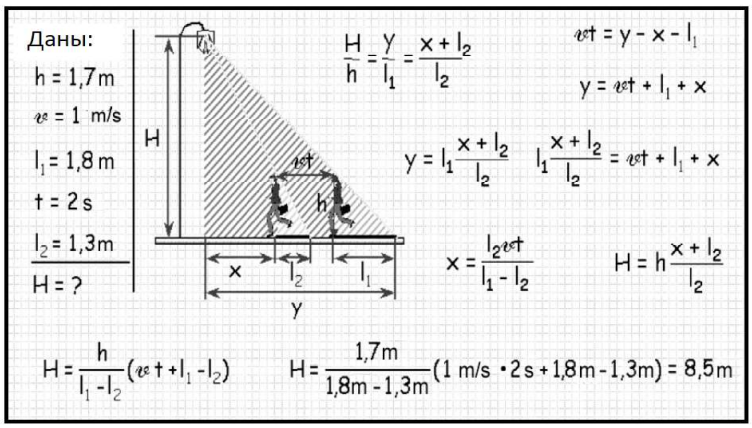

Рисунок 2. **Наглядное описание условия задачи**

И преподаватели, и студенты теряют много времени во время отсчета при решении задач, относящихся к разным разделам физики (электродинамика, атомная физика, квантовая механика). Потеря времени также означает тяжелую работу. Это, в свою

очередь, приводит к механическому переносу, а не к развитию творческого мышления. С этой точки зрения учителю необходимо использовать готовые модели. Готовые модели отражаются в электронных учебниках, разработанные Министерством образования Азербайджана. Анализ электронных учебников по физике в Азербайджанской Республике показывает, что моделирование материалов по всем разделам проводилось [6].

Содержание и методы преподавания естественных наук создают большие возможности для формирования алгоритмической культуры в процессе обучения. Применение алгоритма в решении задач означает, что деятельность разрабатывается последовательно в соответствии с условиями задачи. Получение конечного результата, в свою очередь, означает этапы решения задач.

В отличие от других точных наук, физика основана не только на логическом мышлении, но и на серьезном опыте и экспериментировании. В этом отношении физика находится на переднем крае. Неудивительно, что в процессе преподавания физики была проведена большая исследовательская работа, связанная с лабораторным испытанием, практическими занятиями и экспериментами. Разработаны методические указания и получены определенные необходимые результаты. Подготовка электронного учебника по физике для общеобразовательных школ по заказу Министерства образования Азербайджанской Республики является одним из шагов, предпринятых для решения этой проблемы.

Использование компьютеров в лабораторных работах по физике открывает широкие возможности для преподавателей и студентов. Многие процессы, наблюдение которых требует много времени, завершены, а определенные операции выполняются без потери времени.

Результаты исследования показывают, что использование компьютера во время лабораторных работ происходит в нескольких направлениях [7, С.52]. Одно из важнейших направлений является реализация творческого потенциала студентов и проведение вычислительных экспериментов. Вычислительный эксперимент означает, что модели задуманы как объект исследования. В этом случае все расчеты производятся на компьютере, а полученные результаты сравниваются с экспериментом. Дидактические возможности компьютера на этом не заканчиваются, он также используется как устройство, выполняющее функции ряда физических устройств (осциллограф, звуковой генератор).

Опыт показывает, что работа, проводимая на компьютере по всем направлениям, вызывает у студентов большой интерес. Таким образом, сущность физических процессов изучается путем углубленного анализа. Самое главное, студенты получают возможность управлять компьютером, подключенным к ходу эксперимента. Ниже приведена схема подключения компьютера к системе управления экспериментом (Рисунок 3).

Рисунок 3. **Схема подключения компьютера к управлению эксперимента**

Перед проведением лаборатории, семинара или эксперимента преподаватель должен определить цель, для которой будет использоваться компьютер, так как эксперимент – это динамический процесс, он время от времени усложняется и, таким образом, открывает двери для новых научных открытий.

Заключение. Итак, умелое использование информационных технологий на уроках физики:

– развивает слуховую и зрительную память студентов, приводит к формированию абстрактного и критического мышления. По мере повышения мотивации в процессе обучения снижается психологическое напряжение студентов, и становится легче переход к абстрактным умственным операциям без чувственного восприятия. Это, в свою очередь, положительно сказывается на процессе усвоения материала;

– создает широкий спектр дидактических возможностей, таких как наглядное и структурированное изложение учебного материала, оперативное определение качества усвоения, упорядочение учебного материала от простого к сложному, интерактивное изучение учебного материала;

– улучшает методику преподавания предмета, создает возможности для учащихся контролировать себя. Интенсифицируется процесс обучения, между учениками формируется коллективный диалог, а позитивный настрой приводит к активному общению учителя и учеников;

– создает опыт ведения учебного процесса по разным направлениям (обучение, информатизация, исследования, диагностика и контроль).

– выявлены общие и специфические проблемы в преподавании физики. К общим проблемам относятся: подготовка и переподготовка учителей, привитие информатики на физических факультетах высших педагогических школ;

– дает шанс разработать методический документ под названием «Технологическая карта», что определяет возможность использования компьютера при использовании ИКТ на уроках физики. В настоящее время возможности образовательного портала в Азербайджанской Республике были значительно расширены с целью улучшения использования ИКТ. Следующая цель – разместить на этом портале электронные учебники, используемые в тюркоязычных странах.

Список использованных источников

[1] Сергейчик М., Федосенко Е.В. Методологические основания анализа образования как сложной социальной системы //Педагогика и психология. – 2018. – №1(34). – С.11-18 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/15/34 (дата обращения: 18.06.2021).

[2] Гордон Г.В. Использование компьютерных моделей при проведении факультативных занятий по физике //Физика в школе. – 2011. – №1. – С.12-19 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33654011 (дата обращения: 18.06.2021).

[3] Морозова О.Ю., Суханькова Е.П. Роль учителя при обучении физике с применением информационно-коммуникационных технологий //Физика в школе. – 2011. – №1. – С.19-23 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33654011 (дата обращения: 19.06.2021).

[4] Тишкова С.А. Построение физической модели ситуации при решении физических задач //Физика в школе. – 2007. – №7. – С.42-47 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33189883 (дата обращения: 19.06.20221).

[5] Извозчиков В.А., Слуцкий А.Н. Решение задач по физике на компьютере: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1999. – 256 с.

[6] Мургузов М., Абдуразагов Р., Алиев Р. Физика. Учебник для 10-го класса общеобразовательных школ. – Бакнешр, 2011. – 224 с. [Электронный ресурс]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=227#books/227/units/unit-1/page3.xhtml (дата обращения: 19.06.2021).

[7] Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. - М.: Педагогика, 1988. – 273 с.

[8] Абдулгалимов Г.Л., Калугин А.И., Косино О.А. Моделирование физического маятника в системе COMSOL MULTİPHYSİCS // Физика в школе. – 2019. – № 2. – С.53-57 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=38229265 (дата обращения: 20.06.2021).

[9] Бовин А.А. Базовые законы для решения комбинированных задач по физике // Физика в школе. – 2021. – №1. – С.29-33 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=44780608 (дата обращения: 20.06.2021).

[10] Бордонская Л.А., Садыкова М.А. Проекты по физике с использованием ИКТ на историко-биографическом материале //Физика в школе. – 2015. – № 3. – С.17-20 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=34076588 (дата обращения: 20.06.2021).

[11] Ерохина Р.Я., Иванова Ю.А. Решение школьных задач по физике на основе теоремы о движении центра масс //Физика в школе. – 2018. – №2. – С.42-52 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=35013674 (дата обращения: 20.06.2021).

[12] Жумагалиева Б.К., Барабанова Е.И. Психологические аспекты самостоятельной работы учащихся в ситуации инновации учебного процесса //Педагогика и психология. – 2014. – №2(19). – С.175-182 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/29/19 (дата обращения: 18.06.2021).

[13] Запрудская Е.Д., Дубицкая Л.В. Технология создания мультимедиа средства на примере разработки электронного приложения к квесту по физике //Физика в школе. – 2019. – № 4. – С.26-30 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=39408000 (дата обращения: 15.06.2021).

[14] Федорова Н.Б., Кузнецова О.В., Огнева М.А. Реализация программы внеурочной деятельности по физике для 9-го класса «цифровая лаборатория по физике» как способ активизации познавательной деятельности учащихся //Физика в школе. – 2018. – № 3. – С.27-32 [Электронный ресурс]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=35406190 (дата обращения 21.06.2021).

[15] Усенова А.К., Рахатов Ш.Ш. Информационно-коммуникативная культура как основа профессионально-личностного развития молодежи //Педагогика и психология. – 2016, №3(28). – С.27-34 [Электронный ресурс]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/21/28 (дата обращения: 20.06.2021).

References

[1] Sergejchik M., Fedosenko E.V. Metodologicheskie osnovaniya analiza obrazovaniya kak slozhnoj social'noj sistemy //Pedagogika i psihologiya. – 2018. – №1(34). – S.11-18 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/15/34 (data obrashcheniya: 18.06.2021).

[2] Gordon G.V. Ispol'zovanie komp'yuternyh modelej pri provedenii fakul'tativnyh zanyatij po fizike //Fizika v shkole. – 2011. – №1. – S.12-19 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33654011 (data obrashcheniya: 18.06.2021).

[3] Morozova O.Yu., Suhan'kova E.P. Rol' uchitelya pri obuchenii fizike s primeneniem informacionno-kommunikacionnyh tekhnologij //Fizika v shkole. – 2011. – №1. – S.19-23 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33654011 (data obrashcheniya: 19.06.2021).

[4] Tishkova S.A. Postroenie fizicheskoj modeli situacii pri reshenii fizicheskih zadach //Fizika v shkole. – 2007. – №7. – S.42-47 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33189883 (data obrashcheniya: 19.06.20221).

[5] Izvozchikov V.A., Sluckij A.N. Reshenie zadach po fizike na komp'yutere: Kniga dlya uchitelya. – M.: Prosveshchenie, 1999. - 256 s.

[6] Murguzov M., Abdurazagov R., Aliev R. Fizika. Uchebnik dlya 10-go klassa obshcheobrazovatel'nyh shkol. – Bakneshr, 2011. – 224 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.e-derslik.edu.az/player/index3.php?book_id=227#books/227/units/unit-1/page3.xhtml (data obrashcheniya: 19.06.2021).

[7] Mashbic E.I. Psihologo-pedagogicheskie problemy komp'yuterizacii obucheniya. – M.: Pedagogika, 1988. – 273 s.

[8] Abdulgalimov G.L., Kalugin A.I., Kosino O.A. Modelirovanie fizicheskogo mayatnika v sisteme COMSOL

MULTİPHYSİCS // Fizika v shkole. – 2019. – №2. – C.53-57 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=38229265 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[9] Bovin A.A. Bazovye zakony dlya resheniya kombinirovannyh zadach po fizike // Fizika v shkole. – 2021. – №1. – S.29-33 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=44780608 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[10] Bordonskaya L.A., Sadykova M.A. Proekty po fizike s ispol'zovaniem IKT na istoriko-biograficheskom materiale //Fizika v shkole. – 2015. – №3. – S.17-20 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=34076588 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[11] Erohina R.Ya., Ivanova Yu.A. Reshenie shkol'nyh zadach po fizike na osnove teoremy o dvizhenii centra mass //Fizika v shkole. – 2018. – №2. – S.42-52 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=35013674 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

[12] Zhumagalieva B.K., Barabanova E.I. Psihologicheskie aspekty samostoyatel'noj raboty uchashchihsya v situacii innovacii uchebnogo processa //Pedagogika i psihologiya. – 2014. – №2 (19). – S.175-182 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/29/19 (data obrashcheniya: 18.06.2021).

[13] Zaprudskaya E.D., Dubickaya L.V. Tekhnologiya sozdaniya mul'timedia sredstva na primere razrabotki elektronnogo prilozheniya k kvestu po fizike //Fizika v shkole. – 2019. – №4. – S.26-30 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=39408000 (data obrashcheniya: 15.06.2021).

[14] Fedorova N.B., Kuznecova O.V., Ogneva M.A. Realizaciya programmy vneurochnoj deyatel'nosti po fizike dlya 9-go klassa «cifrovaya laboratoriya po fizike» kak sposob aktivizacii poznavatel'noj deyatel'nosti uchashchihsya // Fizika v shkole. – 2018. – №3. – S.27-32 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=35406190 (data obrashcheniya 21.06.2021).

[15] Ucenova A.K., Rahatov Sh.Sh. Informacionno-kommunikativnaya kul'tura kak ocnova profeccional'no-lichnoctnogo razvitiya molodezhi //Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 3(28). – S.27-34 [Elektronnyj resurs]: URL: https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/21/28 (data obrashcheniya: 20.06.2021).

Физиканы оқытуда ақпараттық технологияларды пайдаланудың бір аспектілері

С.Е.Бабаева
Ганджа мемлекеттік университеті
(Гянджа, Әзірбайжан)

Андатпа

Мақалада физика сабағында АКТ-ны қолданудың үнемі дамуы тарихи қажеттілік екендігі айтылады. АКТ көмегімен физиканы оқыту бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге қысқаша талдау жасалған. Оқу процесінде компьютерлік технологияларды қолданудың әр түрлі бағыттары атап өтілген. Физиканы оқытуда жиі қолданылатын модельдеу әдісінің мәні түсіндіріледі. Басқа нақты ғылымдардан және имитациялық модельден айырмашылығы, физикалық оқиғалар мен процестердің моделін сипаттау ішінара қиын екендігі айтылды. Стерн моделін сипаттау үшін өз тәжірибеміздеп мысал келтірілген. Мұнда мұндай модельдер 3D пакеті арқылы сипатталатыны атап өтілген. Мұғалім модельдеу кезінде ұстануға тиісті принциптер келтірілген. Физика сабағында АКТ-ны қолдануды дамытуға қажетті жағдайлар атап өтілді. Олардың ішінде физикадағы есептердің мазмұнына ерекше назар аударылды. Сонымен, ойын, контексттік және зерттеушілік мазмұнға байланысты мәселелерді шешу студенттердің шығармашылық ойлауын дамытудың ең маңызды құралы екендігі атап өтілді. Физиканы оқытуда қолданылатын АКТ құралдарының ерекшелігі атап өтілді.

Түйін сөздер: компьютер; ақпараттық технологиялар; модельдеу; зертханалық жұмыс; контексттік тапсырмалар; көрнекілік.

Some aspects of using information technologies in teaching physics

S.Babaeva
Ganja State University
(Ganja, Azerbaijan)

Abstract

The article argues that the constant development of the use of ICT in physics lessons is a historical necessity. A brief analysis of scientific and methodological literature on teaching physics with the help of ICT is given. Different directions of using computer technologies in the educational process are noted. The essence of the most frequently used modeling method in teaching physics is explained. It was pointed out that, unlike other exact sciences and the simulation model, it is partly difficult to describe the model of physical events and processes. An example from our own experience is used to describe the Stern model. It is noted here that such models are described using a 3D package. Listed are the principles that a teacher should follow when modeling. The conditions necessary for the development of the use of ICT in physics lessons are noted. Among them, special attention was paid to the content of problems in physics. Thus, it was noted that solving problems with game, contextual and research content is the most important tool for the development of students' creative thinking. The specificity of ICT tools used in teaching physics is noted.

Keywords: computer; information technology; modeling; laboratory work; contextual tasks; visualization.

Поступила в редакцию 01.07.2021.

МРНТИ 10.01.45 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.26*

Zh.B.IVANOVA[1], A.O.KASSYMBEK[2], G.N.MUKHAMADYEVA[3]*

[1]Komi republican academy of state service and management (Moscow, Russia),
[2]Abai University, [3]Al-Farabi University (Almaty, Kazakhstan)
mgb-pravo@yandex.ru, aliyakas@mail.ru, mukhamadiyevagn@gmail.com*

FORMS AND METHODS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES USED IN LEGAL EDUCATION

Abstract

The article is devoted to the application of forms and methods of information and communication technologies in the training of Bachelor of Law students. Information resources that are used in the process of teaching law students, forms and methods of their use in the educational process are considered. The main feature of modern information and communication technologies is their versatility and versatility. However, despite the wide range of possibilities, these technologies can only make human activities more efficient. The problem of using technological potential in the educational process is the main multi-faceted task of improving science and education based on information and communication technologies. Its successful solution will improve the quality and accessibility of education, integrate the education system into the world's scientific, industrial, social and cultural information infrastructure. In law schools, the analysis of the training session is rarely used. It is generally accepted that the reflection of the lesson is the responsibility of the teacher, not the students, while the students are the main participants in the educational process. It should be noted that the involvement of students in the analysis of the training session, extracurricular activities and other forms of training leads to rapid improvement and increase in the effectiveness of the educational process. During the reflection of the lesson, students can also express their criticism of the teacher and offer ideas for improving the effectiveness of the educational process. In our opinion, all this contributes to a respectful and professional relationship between teachers and students, since the activities of students and communication with the teacher are the main levers

of student learning. The fulfillment of the above conditions in the article will contribute to the achievement of the main goal of education-improving the quality of education, increasing the availability of education, meeting the needs of the harmonious development of the student's personality and the information society as a whole. Conclusions about the importance of these technologies for the development of classes in legal disciplines are formulated.

Keywords: information technologies; students; legal subjects; legal education; modernization; pedagogical communication.

Introduction. The modern period of information society development is characterized by the rapid growth of information and communications technology. As some educators and psychologists note, the pedagogical activity is formed by teachers' and students' joint efforts built by the laws of communication and bolster the pedagogical process [1-3].

Certainly, pedagogical communication is a unique form of communication because of its teaching, developing, and educating qualities. As the practice shows, at present, novel teaching and education technologies are integrated into higher education institutions only with pedagogically elaborate communication.

In the pedagogical activity, communication significantly affects students' formation and strengthening of active position, cognitive interests, creativity, independence, and knowledge acquisition. The modernization process of academics poses serious educational challenges for higher institutions. As a part of the academic process, education is a pedagogically purposeful communication and interaction between educator and students, aimed at physical and spiritual development and formation of subjects of education [4]. In practice, we, as educators, realize that communication fosters a culture of interpersonal relationships, provides a favorable and comfortable environment for academic and non-academic activity, allows the teacher and students to embrace their potential.

The methodological basis of the scientific article was made up of a number of general scientific, general, special and particular methods of scientific knowledge. In this article, methods were applied such as logical, dialectical, comparative legal, systemic, formal legal, historical. The pedagogical conversation is, above all, communication, i.e., the exchange of information between participants of the pedagogical process. Communication accompanies the majority of educator's actions and depends on several conditions. It is crucial to provide positive motivation for the transfer of information and its understanding and acquisition by students on a lecture or practical task. It is also necessary to attract attention and interest to the topic of the study. It can be achieved by utilizing exciting facts, real-life cases, compelling solutions from the arbitrage practice, historical evidence, video or T.V. fragments, etc.

Thus, for example, studying the topic "Individuals as subjects of civil law" in a lecture, a teacher can use the example of Isaac Newton's poor academic performance at school. Once, a high-achieving from his class offended Newton, and he decided to take revenge. By improving his academic performance, he overtook the status of the exemplary student. This habit of achieving a goal became a unique characteristic of the great scientist [5].

Such a teaching method cultivates in students qualities of determined, enthusiastic, and creative individuals because the educator delivers the information that attracts students' attention, makes the process of learning more compelling and informative, and involves students in the creative process of learning legal disciplines.

Modernization of pedagogical art, communication technologies, and legal training and education aims to achieve efficiency, initiative, and discipline in the relationship between the teacher and students. Each training section should serve not only academic but also an educational function. The educational role of learning involves the formation of perseverance, perception of the world, morality, system of ideals, attitudes, methods, ethical behavior, and purpose in society [5]. The educational function is realized through the teacher's words, which are, according to V.A. Sukhomlinsky, "an

irreplaceable tool for influencing the soul of the student" [6].

Today, the demand to organically fit the systems of students' moral and spiritual education into the academic process of law schools is higher than ever. Lately, pedagogical techniques in legal education have scarcely involved the spiritual development of students' personality and the formation of aesthetic and moral standards. Therefore, one of the challenges of constructing a student's character is the student's spiritual development, including the further exploration of the national and international culture in the process of learning legal disciplines.

Aesthetic education represents the education of the ability to see the beauty in our world. The most crucial forms of this are exploring the different forms of art, literature, music, visual arts, architecture, and memorials, etc. Education of a student's moral principles is based on the acquisition of the ethical values that comprise society's modern ethics. These values are – liberty, democracy, dignity, honor, responsibility, conscience, kindness, environmental culture, faith, and will. The ways of solving the spiritual education problems can be realized during special learning and practical training where legal dialogues can be used.

Nowadays, team learning, communication skills development, cooperation characteristic of interaction that unites intellectual potential are in high demand. Learners get actively involved in discussions, which develops their practical skills and abilities. As Tacitus notes, "Exercises give rise to mastery" [7]. It is important to note that communication technology begins with setting the training session goals, tasks, and the students' emotional attitude towards productive exercise and aesthetic education. A single goal setting is considered a powerful instrument for stimulating the students and cultivating interest, persistence, and success. According to M. Twain, a person who does not know where to go will be stunned when he ends up in the wrong place [8].

Determining the lesson objectives is necessary to provide students with the optimal intellectual development, conscious and robust acquisition of the knowledge of legal disciplines, the ability to utilize the knowledge in practice, creatively employ the knowledge to solve novel issues, and ensure the student's self-realization as an individual. Tasks of the training session reveal to students the importance of forthcoming creative activity and the purpose of the acquired knowledge; they pique students' sense of duty, responsibility, and excitement about creative learning. Tasks that employ innovative communication technology create a positive emotional attitude and stimulate the sense of initiation to the culture.

From our perspective, the modernization process of education in law schools consists of integrating pedagogy and arts. It fosters the origination of observance and curiosity for law in students, connects different disciplines, and piques interest for creative individuals like A. S. Pushkin; it also develops students' aesthetic tastes, interest in painting and literature, love of creativity, skills in oral and written speech, and consolidation of knowledge on the topics covered.

To improve students' communication skills, their stubbornness, and will, the ability to overcome external and internal issues in collective interests, and get inspired by serving society, it is essential to assign students tasks that are difficult and unattractive but useful for other people. Choosing a similar studying option, the teacher brings the element of creativity into the process, intrigues students to seek novel independent conclusions, and focuses students' attention on the study's topic. Furthermore, such a teacher becomes an example to follow for students because, in constantly changing circumstances, he or she manages and interacts with students considering their expectations, while using not only innovative pedagogical technology and professional experience but also new progressive information and communications technology of studying. A vital skill of pedagogical communication is analysis – critical examination and discussion of the accomplished tasks. Learners do not always and instantly complete the tasks without flaws and mistakes. Therefore, educating the feelings of dissatisfaction with the result and

improving continuously is an indispensable part of academics and education.

In law schools, the analysis of the training session is rarely used. It is widely accepted that lesson reflection is the educator's responsibility and not the students, while the students are the main participants of the learning process. It is worth mentioning that attracting learners to an analysis of the training session, non-academic lessons, and other learning forms leads to rapid improvement and increased effectiveness of the academic and educational process. During lesson reflection, students can also express their criticism towards the teacher and suggest ideas for improving the learning process's efficiency. In our vision, all this promotes respectful and professional relationships between educators and students because learners' activity and communication with a teacher are the main levers of students' education.

The result of using communications technology to modernize educational work is that every practical task, training session, lecture, and non-academic activity should be aimed at achieving educational and personal development goals, the development of knowledge, skills, and abilities in the legal field.

Communications technology represents an essential channel for interaction between students and teachers. However, pedagogical communication can be educationally valuable and efficient only when it is informative. Informativeness is a critical part of a dialog between educators and students. Professional pedagogical communication is realized during the academic and educational process. Academic and non-academic programs and events determine the contents of this communication.

The elements of the pedagogical form of communication are:

– teacher's ability to use the contents of the conversation for pedagogical purposes, gaining the sympathy and trust of students by openness, simplicity, and interest;

– the aspiration towards spiritual enrichment

– ability to listen and not impose personal solutions

– perfecting the oral skills by utilizing reasoned explanation providing practical moral help and support for the one defending the truth during discussions

– development of moral beauty in relationships based on the requirements and culture of behavior.

At the current stage, law schools are required to implement novel approaches to tuition that would guarantee the improvement of students' communicative, creative, and future skills based on the potential multi-variance of the contents of the academic and educational process. This integration would foster the modernization of the scholarly work using communication technologies. We considered the most challenging communication technology that is used in legal education. Its implementation requires the teacher to employ skills such as clearly expressing thoughts, formulating questions, explaining, proving, listening, approving, and motivating students to act. As a result of the educational and academic process, communication interaction has a significant educational value and promotes the development of interpersonal relationships [9].

The change of historical eras is determined by the shift in communication technologies [8]. This thesis, made by the famous researcher of mass communications Herbert Marshall McLuhan, is being confirmed by today's society. Information and communication technologies broaden the borders of fundamental concepts like knowledge and language. Information and communication were always present; however, nowadays, information and communication technologies are proliferating, and the opportunities they open are becoming unprecedented for the development of learners, practical educational impact on students, and solving pedagogical tasks. Only teachers who strive to possess the knowledge that allows them to thrive in a new information era can competently dispose of these opportunities [11].

Besides communication technologies in academics and education, information technologies are also used in pedagogical practice. Future lawyers should receive fundamental knowledge and skills in using modern information and communication technologies in the legal field and form

information competence during the learning process. For this reason, it is worth mentioning that to provide an efficient academic and educational process in law schools; it is pivotal to develop and actively implement didactic materials of the new generation, which emerge on a modern information technology basis. These materials are multimedia learning systems, control programs, and tests, training video cases, educational internet resources, multimedia lectures and presentations, training simulators for consolidating knowledge and skills, and online learning courses.

Specified materials differ from traditional forms by the following characteristics:

– opportunity to use sound, video, graphics, animation, and other multimedia in a single learning tool;

– interactivity – opportunity to maintain immediate feedback, adjust the learning process, receive additional information, choose working hours, move along chosen learning path;

– process significant amounts of information and issue information corresponding to a situation upon request;

– automation of the learning process (control, monitoring, etc.);

– developing academic resources by using learning tools in C.D.s, internet resources, maintaining communication between students and the learning tool, students themselves, and students and teachers [12].

Education in the 21st century is not only global but also individual. Nowadays, learners have the opportunity to choose the necessary information from a vast array of media. Therefore, information plays a vital role in the development of modern educational systems. It dramatically increases access to world information systems, where information received is, usually, audiovisual, operational, and descriptive.

Informatization of the teaching process in law schools requires educators' information and communication competencies, employing information technology. Literature analysis demonstrated that the unified approach to the definition of "information competence" does not exist. Instead, this concept is multifaceted. However, we are close to the vision of N.A. Kochkina defines a teacher's information competence as the ability to navigate the information space, discover necessary information, and integrate it into the academic process to solve pedagogical problems [13].

The specificity of using information technology is that the teacher and students can create extraordinary academic materials, which attract students' interest, motivate and guide them to successful results. Thus, using the reference and legal system "Consultant Plus," law school students can investigate regulations and judicial practice and identify legal problems in the current legal system. Informatization of the education system implies sustaining a methodology, development practice, and optimal use of modern information and communication technologies dedicated to implementing psychological and pedagogical goals of training and education [14].

Information technology training is a pedagogical technology that uses unique methods, software, and hardware tools to work with information [15].

The use of information technologies sustains intensification and actualization of the educational process in legal education based on the solution of the following primary tasks [16]:

– identification and implementation of stimulating the cognitive activity of law schools students by using various information technologies depending on each student's personality type;

– expansion of interdisciplinary connections while defining and solving problems from different subjects by using modern tools of information processing;

– active involvement of students in designing and further actualizing its educational trajectory, which provides a personality-oriented approach in organizing the academic and educational process.

The use of information technology in legal education creates favorable conditions for students' comprehensive development and their preparation for effective independent activity at the present stage of development of the information society.

Integration of information technology into academic and educational process provides:

– improvement of reasonable and algorithmic thinking depending on unique characteristics of communication between student and computer, and work with special training programs;

– expansion of creative thinking by improving contents of teaching activity, completing innovative heuristic, research tasks with the help of intelligent training systems and simulation programs;

– improvement of learners' communication skills based on the implementation of joint projects and compelling games using information technologies;

– improvement of competence level in using information technologies necessary for the successful social and future professional adaptation of the student.

The goal of using information technologies is to develop students' information culture that is not limited to processing information but, rather, implies comprehensive development of law school students' personality.

Successful integration of information technologies into the academic and educational process is mostly defined by learners' motivation to utilize the technology.

At first, it may seem that there is no problem concerning the use of information and communication technologies, which are becoming generally accepted means of motivation for cognitive activity. Sometimes, learners have indifferent, and occasionally negative views to innovations, and the teacher should find a way that would allow to attract students' attention and make the use of information technologies organic and obligatory [11].

Teachers should be able to form students' motivation for cognitive activity through information technologies, persuading them that implementation of technologies along with training in legal disciplines allows them, to some extent, to satisfy their internal needs.

Solving this problem is strongly linked with pedagogical creativity and does not have universal answers. Teachers should be able to apply theoretical knowledge, practical experience, and intuition.

A teacher can see that students utilize information technologies pretty successfully to solve numerous tasks. But unusual problem setting or the necessity to take the initiative often cause complications. In this case, the use of programs that produce results only after completing the task is irrelevant. The most appropriate approach is polling with continuous feedback when students can see the intermediate result after completing a subproblem [11].

Training programs should be used to allow students to achieve success by putting in adequate efforts. To maintain this vision, a plan should be adjusted to a student's abilities, depending on the level of starting knowledge and psychological characteristics. As a result, a student will have realistic goals, which will make him or her use software that allows them to solve more complicated tasks consistently. Students need to have an incentive for further work to consolidate the achieved success.

Nowadays, information technologies are becoming an integral part of the academic and educational process. The goal of using technology is not to formalize the educational process, enhancing the role of computers, but to increase the quality of education. The use of information technologies in the academic and educational process allows the teachers to dedicate their free time to create additional opportunities for close interaction with students, who can be actively supported and guided while working with challenging material [11].

Elaborate cooperation between humans and computers allows making the learning process more efficient. This cooperation is hugely beneficial in the course of conducting interactive classes using multimedia learning technology.

Transfer of knowledge and development of students' skills and abilities will be much more effective if a teacher can use software tools of modern information technologies. One of the methods to achieve a high quality of both lectures and practical lessons is implementing software tools of contemporary information technologies to prepare and conduct the curriculum [17].

The contents of many legal disciplines change quite dynamically. This is caused by the process of regular changes to the current legislation [17]. For this reason, didactic materials on

both lectures and practical lessons should continuously be updated. The form of delivery of scientific material should be modern, using not only interactive teaching methods but also multimedia tools.

Multimedia equipment is used in the academic process to work with multidimensional information resources. Furthermore, it is compatible with Microsoft Office, MS PowerPoint, Microsoft Excel, and Microsoft Word [19].

Spending a minimum amount of time makes it possible to quickly compose slides with thesis statements, diagrams, tables, and algorithms and provide them with necessary illustrations. M.S. PowerPoint offers a wide range of functionality that allows using not only text information but also images, videos, diagrams, and tables. Multimedia equipment then will enable teachers to conduct a screen demonstration of the presentation [20].

Nowadays, no person can succeed without modern devices and information technology. The rapid growth of computer technologies involved all spheres in the contemporary world, including education. As a result, the P.C. became a powerful tool for learning [21].

However, this does not mean that computers' extended role will displace teachers from the educational process [22]. Rather, elaborate cooperation between a human and a P.C. can make the academic process more effective. The use of modern information technology software in both lectures and practical tasks will contribute to the development of students' interest in the discipline.

Working with an interactive whiteboard, a teacher uses existing educational software, improves them utilizing new opportunities, and creates educational applications for various purposes. If an interactive whiteboard has an internet connection, a teacher can utilize resources from various informational websites (inspections of the Federal Tax Service, courts of general jurisdiction, prosecutors, etc.) and work with educational resources in real-time.

An interactive whiteboard is an essential tool for expanding the clarity of the educational material. It allows the teacher to make the lesson compelling, demonstrate and accumulate information from different resources, simulate educational material according to its development, and accelerate learning.

Using an interactive whiteboard, students can:

– actively participate in classroom and individual tasks, develop social and communication skills;

– increase the attention and interest to the discipline, strengthen acquisition of educational material;

– spend less time on rewriting the information;

– quickly memorize the materials due to visual perception;

– demonstrate individuality and deliver a speech to the classroom more creatively, which increases a student's self-confidence.

The academic process's educational value using an interactive whiteboard is that implementation of the multimedia system develops visual and figurative thinking of the student. Independent work with an interactive whiteboard fosters a student's creative abilities, stimulates cognitive activity, increases individual action, and develops students' personal qualities.

Although all potential directions of information and communications technology development in legal education are already determined, it is worth mentioning that informatization in this sphere is developing quite inconsistently and requires a generalization of the existing experience in using information and communication technologies. For this reason, the problem can be solved through the involvement of all kinds of specialists from different countries and organizations, conducting significant scientific research connected with the development and employment of modern software to solve challenges in legal education [12].

Computers alone will not provide the communication between a teacher and students and make them more independent, literate, and sociable. The effectiveness of computers and information technologies depends on how they are applied, i.e., the ways and forms of using information and communication technologies, interaction between students themselves, and teachers. And if information and communication technologies make this interaction more effective, it will be possible to talk about their influence on the modernization of the learning and education processes.

The modernization of the academic and educational processes in law schools can be characterized by creating didactic systems, analysis and synthesis of didactic objects, development of new types of didactic methods at all levels and in all forms of education. Nowadays, a new paradigm of personality development based on the realities of the information society is developing in modern pedagogical science [23].

Proper administrative management at the university, initiativeness, and independence of teachers, and students' active involvement are implemented using new information and communication technologies of education.

Conclusion. Information and communication technologies used in legal education are the result of the modernization of the educational work. During the educational process using information and communication technologies, the process of educational influence and interaction between a teacher and students is dedicated to shaping students' personality, organizing and stimulating their vigorous activity, mastering social and spiritual experience, and values and relationships.

The main features of the future law student's professional career are legal regulation or normativity of behavior, imperious character, certifying and educational orientation of performance, extreme, unusual, creative, problematic nature, social responsibility, procedural independence, an abundance of professional risk factors, attribution of an accusatory orientation [24].

Using information and communication technologies in legal education, teacher piques in students the following essential qualities: high level of legal awareness, orientation to the commitment to moral and ethical norms, clear value-legal direction, a high degree of acquisition of the principles and requirements of the law, a conviction in their legitimacy, a high level of development of cognitive, organizational, and communication skills, mastery of a professional speech genre, creative imagination, intuition, reaction speed, mobility, dynamism, and watchfulness [24].

The modernization of educational work in a law school based on the implementation of information and communication technologies will become more efficient and more meaningful if the following conditions are met:

– development of favorable conditions for training pedagogical personnel capable of taking an active part in the implementation of federal and regional programs of informatization of education;

– a significant increase in the level of professional and general humanitarian interaction between teachers and students by implementing joint projects, including telecommunication;

– the emergence of new conditions for expanding the capabilities of traditional libraries through access to electronic libraries, interactive audiences, scientific, educational, and other culturally and socially significant Internet resources;

– increasing the efficiency of students' independent work with traditional and electronic resources using developed systems for self-control and support of feedback from the teacher.

The implementation of continuous open education allows students to participate in organizing the learning process by choosing courses available on the Internet. Fulfillment of the listed conditions will contribute to achieving the primary goal of education - improving the quality of education, increasing the availability of education, and meeting the needs of the individual student's harmonious development and the information society as a whole.

The main feature of modern information and communication technologies are their versatility and multi-functionality. However, despite the wide range of opportunities, these technologies can only make human activities more efficient. The problem of embracing technology's potential for the academic and educational process is the main multifaceted challenge of improving academics and education based on information and communication technologies. Its successful solution will enhance the quality and accessibility of education and integrate the education system into the world community's scientific, industrial, social and cultural information infrastructure.

References

[1] Atvater I. Ya Vas slushayu. – M.: Economy. – 1988. – 110 p.

[2] Leontiev A.A. Pedagogicheskoe obshchenie. – M.: Nalchik, 1996.

[3] Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogicheskoe tvorchestvo. – M.: Pedagogy, 1990. – 144 p.

[4] Gritsenko L.I. Teoriya i praktika obucheniya: integrativnyj podhod: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. Zavedenij. – M.: Academy. – 2008. – 240 p.

[5] Role of example. Rol' primera. Vospitanie cheloveka [Electronic resource]: URL: http://www.genon.ru (data of access: 10.09.2020).

[6] Sukhomlinsky V.A. O vospitanii. – M.: Education. – 1973. – 208 p.

[7] Citaty i aforizmy [Electronic resource]: URL: http://quote-citation.com/aphorism (data of access: 10.09.2020).

[8] Robotova A.S., Leontyeva T.V., Shaposhnikova I.G. and others. Vvedenie v pedagogicheskuyu deyatel'nost': Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedenij. – M.: Academy, 2002. – 208 p.

[9] Puti razvitiya informatizacii uchebnogo processa [Electronic resource]: URL: http: //nsportal.ru (data of access: 10.09.2020).

[10] Zakharova I.G. Informacionnye tekhnologii v obrazovanii: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb, zavedenij. – M.: Academy, 2003. – 192 p.

[11] Petrov P.K. Osnovnye napravleniya ispol'zovaniya sovremennyh informacionnyh i kommunikacionnyh tekhnologij, Sostoyanie i perspektivy razvitiya vysshego obrazovaniya v sovremennom mire: materialy dokladov Mezhdunarodnoj nauchno – prakticheskoj konferencii. -Sochi, September 9-10, 2014, Part 1. – Sochi: NEI of HPE Moscow institute of management, 2014. – 172 p.

[12] Formirovanie informacionnoj kompetentnosti pedagoga doshkol'nogo obrazovaniya [Electronic resource]: URL: http://pedsovet.org (data of access: 10.09.2020).

[13] Informatizaciya obrazovaniya kak faktor razvitiya obshchestva [Electronic resource]: URL: https://studopedia.net (data of access: 10.09.2020).

[14] Primenenie informacionnyh i telekommunikacionnyh tekhnologij v uchebnom processe [Electronic resource]: URL: http://nsportal.ru (data of access: 10.09.2020).

[15] Mukhamadieva F.I. Mesto i znachenie elektronnyh uchebnyh resursov v povyshenii kachestva vospitatel'nogo processa //2013. – No.8. – P.414-417.

[16] Morozov A.V., Polyakova T.A. Podgotovka aspirantov po special'nosti Informacionnoe parvo //Informacionnoe pravo. – 2014. – №.2. – P.19-24.

[17] Lopatin V.N. Problemy i perspektivy kodifikacii zakonodatel'stva v sfere informacionnogo prava i intellektual'noj sobstvennosti //Informacionnoe pravo. – 2014. – No.3. – P.27-33.

[18] Plotskaya O.A., Ivanova Zh.B., Tanning Zh.F. Sposoby vnedreniya informacionno-kommunikacionnyh tekhnologij v organizaciyu uchebnogo processa studentov yuridicheskih vuzov //Informacionnoe pravo. – 2013. – No.2 (33). – P.32-36.

[19] Zhukova T.V. Ispol'zovanie programmnyh sredstv sovremennyh informacionnyh tekhnologij v podgotovke i provedenii lekcij i prakticheskih zanyatij po discipline «Ugolovnyj process», Ispol'zovanie interaktivnyh metodov v prepodavanii yuridicheskih discipline. – M.: Norma: Infra-M, 2006. – 122 p.

[20] Leanovich E.B. Mezhdunarodnaya ohrana intellektual'noj sobstvennosti kak uchebnaya disciplina v Respublike Belarus' //Pravo intellektual'noj sobstvennosti. – 2011. – No.3. – P.25-26.

[21] Rustikova G.S., Bryukhanov N.N. Innovacionnye podhody v prepodavanii discipliny «Informacionnoe pravo» //Informacionnoe pravo. – 2014. – №2. – P.8-14.

[22] Grokholskaya O.G. Prioritety razvitiya obrazovatel'nogo prostranstva sovremennogo vuza //Sostoyanie i perspektivy razvitiya vysshego obrazovaniya v sovremennom mire: Materialy dokladov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Sochi, September 9-10, 2014. – Part 1. – Sochi: NEI of HPE "Moscow institute of management, 2014. – 160 p.

[23] Sagarova E.A. Psihologicheskie aspekty professional'noj uspeshnosti yurista //Sostoyanie i perspektivy razvitiya vysshego obrazovaniya v sovremennom mire: materialy dokladov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Sochi, September 9-10, 2014. – Part 1. – Sochi: NEI of HPE "Moscow institute of management, 2014. – 134 p.

Құқықтық білім беруде қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың нысандары мен әдістері

Ж.Б.Иванова[1], А.О.Қасымбек*[2], Г.Н.Мухамадиева[3]
[1]Коми республикалық мемлекеттік қызмет және басқару академиясы(Москва, Ресей),
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
[3]Әл-Фараби атындығы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақала заңтану бакалавры студенттерін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың нысандары мен әдістерін қолдануға арналған. Заң жоғары оқу орындарының студенттерін оқыту процесінде қолданылатын ақпараттық ресурстар, оларды оқу процесінде қолдану формалары мен әдістері қарастырылған. Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың басты ерекшелігі-олардың әмбебаптығы мен әмбебаптығы. Алайда, көптеген мүмкіндіктерге қарамастан, бұл технологиялар адамның іс-әрекетін тиімдірек ете алады. Оқу және білім беру процесінде технологиялық әлеуетті пайдалану проблемасы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде ғылым мен білімді жетілдірудің көп қырлы негізгі міндеті болып табылады. Оның табысты шешімі білім берудің сапасы мен қолжетімділігін арттыруға, білім беру жүйесін әлемдік ғылыми-өндірістік, әлеуметтік және мәдени ақпараттық инфрақұрылымға интеграциялауға мүмкіндік береді. Заң университеттерінде оқу сабағын талдау сирек қолданылады. Сабақтың рефлексиясы оқушылардың емес, мұғалімнің міндеті екендігі жалпыға белгілі, ал студенттер оқу процесінің негізгі қатысушылары болып табылады. Білім алушыларды оқу сессиясын, аудиториядан тыс сабақтарды және оқытудың басқа да нысандарын талдауға тарту Оқу-тәрбие процесінің тез жетілуіне және тиімділігін арттыруға әкелетінін атап өткен жөн. Сабақтың рефлексиясы кезінде оқушылар мұғалімге қатысты өз сын-пікірлерін білдіре алады және оқу процесінің тиімділігін арттыру идеяларын ұсына алады. Біздің ойымызша, мұның бәрі оқытушылар мен студенттер арасындағы құрметті және кәсіби қарым-қатынасқа ықпал етеді, өйткені студенттердің қызметі мен оқытушымен қарым-қатынас студенттерді оқытудың негізгі тұтқалары болып табылады. Мақалада көрсетілген шарттардың орындалуы білім берудің негізгі мақсатына - білім сапасын арттыруға, білімге қол жетімділікті арттыруға, оқушының жеке басының және тұтастай ақпараттық қоғамның үйлесімді даму қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді. Құқықтық пәндер бойынша сабақтарды әзірлеу үшін осы технологиялардың маңыздылығы туралы тұжырымдар жасалды.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар; студенттер; құқықтық пәндер, құқықтық білім; модернизация; педагогикалық қарым-қатынас.

Формы и методы информационно-коммуникационных технологий, применяемые в юридическом образовании

Ж.Б.Иванова[1], А.О.Касымбек*[2], Г.Н.Мухамадиева[3]
[1]Академия государственной службы и управления Республики Коми (Москва, Россия)
[2]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
[3]Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена применению форм и методов информационно-коммуникационных технологий при обучении студентов-бакалавров юриспруденции. Рассмотрены информационные ресурсы, которые применяются в процессе обучения студентов юридических вузов, формы и методы их использования в учебном процессе. Главной особенностью современных информационно-коммуникационных технологий являются их универсальность и многофункциональность. Однако, несмотря на широкий спектр возможностей, эти технологии могут только сделать человеческую деятельность более эффективной. Проблема использования

технологического потенциала в учебном и образовательном процессе является основной многогранной задачей совершенствования науки и образования на основе информационно-коммуникационных технологий. Его успешное решение позволит повысить качество и доступность образования, интегрировать систему образования в мировую научно-производственную, социальную и культурную информационную инфраструктуру. В юридических вузах анализ учебного занятия используется редко. Общепризнано, что рефлексия урока является обязанностью педагога, а не учащихся, в то время как учащиеся являются основными участниками учебного процесса. Следует отметить, что привлечение обучающихся к анализу учебной сессии, внеаудиторных занятий и других форм обучения приводит к быстрому совершенствованию и повышению эффективности учебно-воспитательного процесса. Во время рефлексии урока учащиеся также могут высказать свою критику в адрес учителя и предложить идеи по повышению эффективности учебного процесса. На наш взгляд, все это способствует уважительным и профессиональным отношениям между преподавателями и студентами, поскольку деятельность обучающихся и общение с преподавателем являются основными рычагами обучения студентов. Выполнение перечисленных условий в статье будет способствовать достижению основной цели образования - повышению качества образования, повышению доступности образования, удовлетворению потребностей гармоничного развития личности обучающегося и информационного общества в целом. Сформулированы выводы о значимости указанных технологий для разработки занятий по юридическим дисциплинам.

Ключевые слова: информационные технологии; студенты; юридические дисциплины, юридическое образование; модернизация; педагогическое общение.

Поступила в редакцию: 05.07.2021.

МРНТИ 14.35.07 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.27*

С.И.ИСМАИЛОВА[1], А.Т.МУКУШЕВА[1]

[1]Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова (Кокшетау, Казахстан)
ismailova_si@mail.ru, a.mukuschewa@mail.ru

МОДУСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются основные направления повышения эффективности физического воспитания студентов. Уделяется внимание феномену эффективности в контексте преподавания физической культуры в высшем учебном заведении. Обозначаются социальные, организационные, управленческие, психологические предпосылки эффективного управления физическим воспитанием. Описываются приемы, методы и средства, влияющие на действенность занятий по физической культуре и спорту. К основным направлениям повышения эффективности физического воспитания авторы относят улучшение материально-технического обеспечения учебного процесса, проведение спортивных соревнований, организацию интегрированной физкультурно-спортивной среды, мотивирующую регламентацию, максимизацию развивающей нагрузки, организацию самостоятельных занятий, использование нетрадиционных видов физических упражнений, внедрение инновационных технологий. В статье приводятся примеры педагогических исследований для каждого из указанных направлений. Анализ научных публикаций основывается на работах ученых из ближнего зарубежья.

Ключевые слова: физическое воспитание; современное образование; студенты; вуз; эффективность физического воспитания; мотивация.

Введение. Составной частью образовательного процесса студентов является их физическое воспитание. Особую роль такое воспитание приобретает в ситуации выхода за пределы обычного хода вещей. Так, непростая обстановка, возникшая в результате нарастания пандемии Covid-19, потребовала существенной перестройки всей совокупности педагогических процедур, осуществляемых в высшем учебном заведении, в т.ч. и в области физического воспитания студентов. Преподаватели столкнулись с необходимостью ускоренными темпами подтягивать и даже осваивать новые профессиональные компетенции. Владение определенным набором навыков и умений потребовалось и от студентов, осваивающих университетский курс физической подготовки.

В настоящее время проблема эффективности занятий по физической культуре приобрела особую актуальность. Значимым обстоятельством в этом случае остается специфика проведения занятий по физической культуре, предполагающая физическую активность студентов, а также фактор, связанный с сохранением и укреплением здоровья самих воспитуемых. Но прежде чем будут рассмотрены основные направления повышения эффективности физического воспитания студентов, необходимо сделать ряд предварительных замечаний.

Во-первых, феномен эффективности всегда имеет и будет иметь статус актуальной проблемы. Эффективность – это улучшение, прогресс, оптимальность, продуктивность, результативность, оперативность и прочие сопутствующие характеристики. Поэтому, поиск путей эффективности физического воспитания студентов был, есть и будет оставаться актуальной проблемой. Сегодняшние средства педагогического воздействия могут потерять свою действенность, а подзабытые приемы и методы физического воспитания приобрести вторую жизнь в будущем.

Во-вторых, в самом широком смысле понятие «эффективность» подразумевает под собой достижение определенной цели с минимальными затратами издержек, усилий и каких-либо средств.

Телеологический (целевой) компонент физического воспитания студентов достаточно емкий. В этом случае можно говорить о формировании физической культуры личности, приобретении опыта использования средств и методов физической культуры и спорта, укреплении здоровья, создании мотивации к здоровому образу жизни и потребности в физическом самосовершенствовании и т.д. По крайней мере, из этого следует, что выбор педагогических средств, повышающих эффективность физических занятий, каждый раз четко связывается с определением конкретной цели физического воспитания студентов.

В-третьих, при проведении занятий по физической культуре нужно понимать и всегда помнить о построении баланса между здоровьем студента и его спортивными достижениями, между индивидуальными особенностями обучающегося и интересами студенческой группы, между укреплением здоровья студента и оцениванием результатов выполнения физкультурно-педагогических нормативов. К сказанному следует добавить, что педагогическую оппозицию субъект-объектных и субъект-субъектных отношений, возникающих в процессе проведения занятий, также необходимо учитывать при выборе средств физического воспитания.

Далее непосредственно обратимся к приемам и методам, повышающим эффективность физического воспитания студентов. Для этого были проанализированы научные работы в области психолого-педагогического сопровождения занятий студентов по физической культуре. Каждый из рассмотренных педагогических средств, в той или иной мере, может быть использован при проведении дистанционных занятий.

Базисные предпосылки эффективного управления физическим воспитанием. Эффективное управление физическим воспитанием в вузе имеет ряд предпосылок. К ним относятся социальные,

организационные, управленческие, психологические предпосылки. Например, социальные предпосылки включают в себя учет фаз социализации студента, соответствие педагогического воздействия социальным преобразованиям в обществе, внедрение в педагогический процесс принципов гуманизма и т.д. В психологических предпосылках главным становятся учет потребностей и ожиданий обучаемых, относительная свобода выбора средств и методов физического развития, эмоциональная насыщенность процесса обучения и пр.

Исследование, проведенное учеными, показало, что в существующих условиях развития образовательного пространства, наличествует масса возможностей повышения эффективности физического воспитания [1, С.251]. Основным подходом реализации этой концепции является индивидуально-ориентированный подход.

Эффективное использование социальных, организационных и др. предпосылок формируют профессиональные компетенции безопасности жизнедеятельности, коммуникации, способности ставить цели и выбирать пути их достижения, творчески подходить к решению профессиональных задач.

Улучшение материально-технического обеспечения учебного процесса. Изучая перспективы повышения эффективности учебного процесса по физическому воспитанию, авторский коллектив ученых проводил анкетирование студентов 1-3 курсов одного из московских государственных институтов физической культуры и спорта. Результаты исследования показали, что у части студентов отсутствуют представление о возможностях, которые открываются для них при регулярных занятиях физической культурой и спортом. Подавляющая часть студентов не расположена к активному досугу, у них отсутствует потребность к систематическим занятиям физкультурой. Данное положение вещей усугубляется отсутствием подходящих условий для проведения занятий и необходимых психологических предпосылок [2, С.88].

Повышение эффективности физического воспитания студентов ученые связывают с улучшением материально-технического обеспечения данного педагогического процесса. При этом они отмечают, что наибольший эффект от внедрения компьютерно-информационных технологий приходится на теоретическую часть занятий. В практической части занятия физкультурой мастерство и компетентность преподавателей не закрывают ряд современных потребностей студентов. Авторы также обозначили серьезный недостаток дистанционного обучения, связанный с образовавшимся креном в расстановке теоретического и практического циклов занятий физкультурой.

Проведение спортивных соревнований. Проведенный педагогический эксперимент, участие в котором приняло 40 второкурсников, показал, что организация участия студентов в различных спортивных мероприятиях, посещения ими различных спортивных секций, является приоритетной задачей преподавателя по физической культуре [3, С.59]. Стимулируя студентов к участию в соревнованиях вузовского и регионального уровней, преподаватель обучает их правильному выполнению технических элементов, прививает им навыки тактического мышления, знакомит с правилами того или иного вида спорта, формирует определенный уровень физических качеств, осуществляет их психологическую подготовку. Ориентируясь на соревновательный компонент, в учебных занятиях регламент проведения и правила соревнования могут быть значительно изменены (упрощены) тренером-преподавателем. В организационно-методической работе преподавателя основной упор делается на разработку и составление календарного плана.

На примере подготовки и проведения соревнований по легкой атлетике (бег на 400 метров), футболу, волейболу, настольному теннису и баскетболу, авторы педагогического эксперимента доказывают эффективность физической подготовки студентов с проведением спортивных соревнований. Результаты педагогического тестирования (контрольный и итоговый) показывают

улучшение тестовых показателей по бегу, подтягиванию, отжиманию в среднем на 7%. Таким образом, делается вывод о том, что проведение спортивных соревнований способствует повышению эффективности физической подготовки.

Организация интегрированной физкультурно-спортивной среды. Формирование ценностного отношения человека к средствам физической культуры создает предпосылки к его физическому самовоспитанию, саморазвитию и самореализации. Автор концепции, интегрированной воспитывающей физкультурно-спортивной среды доказывает, что широкий арсенал средств и методов физического воспитания позволяет сегодня учитывать индивидуальные особенности каждого студента. Отказ от унификации воспитательного процесса и использование возможно большего числа образовательных программ, следствием чего становится переход от жесткой регламентации физического воспитания к самовыражению личности, является основным педагогическим условием повышения эффективности физического воспитания. Внедрение данной концепции в образовательный процесс вуза позволило улучшить основные показатели оценивания студентов на занятиях по физической культуре [4, С.48-49].

Об организации интегрированной физкультурно-спортивной среды говорится еще в одном педагогическом исследовании. К основным способам развертывания такой среды автор относит внедрение гуманитарных технологий, повышение профессиональной компетенции и мобильности преподавательского корпуса, актуализация целей физического воспитания [5, С.182].

С организацией интегрированной физкультурно-спортивной среды перекликается и алгоритм *организации дифференцированной направленности обеспечения процесса физического воспитания.* Указанный алгоритм включает в себя привлечение внимания, постановку индивидуальных целей, информационное обеспечение, выбор средств, программу коррекции, мониторинговые процедуры, регулирования содержания образовательных программ, анализ полученных результатов [6, С.18].

Мотивирующая регламентация. Увеличение потребности в активном отдыхе, желание повысить культуру своего тела, мода на здоровый образ жизни являются для студенческой молодежи главными мотивирующими факторами для занятий физкультурой, однако для большинства из них посещение занятий происходит ради получения зачета [7, С.45].

Разделяя с другими учеными идею о том, что мотивация является главным условием повышения эффективности физического воспитания, предлагаем в первую очередь, повышать уровень знаний студентов о положительном эффекте от занятий физкультурой, давать студентам подробный гид по технике выполнения того или иного упражнения, придавать программным материалам по физическому воспитанию перманентный характер, актуализировать самостоятельную работу студентов. И лишь опираясь на эти положения, при проведении занятий, корректировать их содержание с учетом пожеланий самих студентов.

Результат другого исследования показал, что 49,4% студентов посещают обязательные занятия по физкультуре «ради зачета» [8, С.288]. При этом в студенческой массе только 5,9% считают, что в организации физического воспитания ничего не нужно менять. Согласно этому исследованию наметился негативный процесс снижения ценности мотива укрепления здоровья.

К факторам, повышающим эффективность физического воспитания, относятся: внедрение в учебный процесс различных видов спорта с учетом интересов студентов, улучшение материально-технической базы вуза, замена урочных занятий тренировками в спортивных и оздоровительных секциях. Наиболее востребованными видами активности, по мнению автора, для девушек является фитнес, для юношей – атлетическая гимнастика.

Максимизация развивающей нагрузки. Авторы педагогического исследования исходили из принятия того факта, что

необходимый эффект развития от физической нагрузки происходит только тогда, когда каждое последующее занятие совпадает по времени с периодом функционирования положительного следа от предыдущего занятия. На биологическом уровне это выражается в явлении суперкомпенсации. Длительность этого положительного явления зависит от объема физической нагрузки, которая выдается на учебно-тренировочных занятиях. Возведенный в принцип систематичности эти обстоятельства позволяют повышать эффективность физического воспитания при двух занятиях в неделю.

Главным выводом этого исследования стало положение об обязательной максимизации развивающей нагрузки при 4-х академических часах занятий физкультурой в неделю. Поэтому там, где на физкультуру отводится всего два часа в неделю (например, на старших курсах), необходимо введение, как минимум, одного внеурочного занятия. [9, С.140]. Только при соблюдении этих условий возможно ожидать повышение эффективности физического воспитания студентов.

Организация самостоятельных занятий. Неоспоримые достоинства учебных занятий и спортивно-оздоровительных секций не перекрывают всех потребностей студентов в занятиях физической культурой. Выход из этой ситуации видим в использовании внеурочной формы двигательной активности.

Самостоятельные занятия физической культурой обладают рядом преимуществ. К ним можно отнести выбор, место и время проведения таких занятий. Кроме того, самостоятельные занятия компенсируют перерывы, которые возникают у студентов во время сессий, а также зимних и летних каникул. Вкупе с индивидуализированной нагрузкой, определяемой преподавателем, самостоятельные занятия «являются эффективной формой восполнения дефицита двигательной активности» [10, С.80]. Несомненно, что в условиях дистанционного обучения организация самостоятельных занятий может стать одной из ведущих форм физической активности студентов.

Использование нетрадиционных видов физических упражнений. Такая практика увеличения эффективности физического воспитания предполагает включение в учебных процесс, например, в рамках занятий по общей физической подготовке, нетрадиционных видов физических упражнений и спорта. В качестве возможных, авторы называют *йогу, кроссфит, стретчинг, шейпинг, спортивные танцы и др.* [11, С.30]. Исследование, проведенное авторами, показало, что включение в образовательный процесс нетрадиционных видов физических упражнений повысило у экспериментальной группы: ловкость и гибкость на 10%, силу на 9%, выносливость и быстроту на 8% и 6% соответственно. В контрольной группе эти показатели были (существенно) ниже.

Аэробика, атлетическая гимнастика, пилатес названы в другом исследовании в качестве источника п*ривлечения новых нетрадиционных средств физической культуры,* повышающих эффективность физического воспитания. Данный подход основывается на разработке авторских и экспериментальных учебных программ с учетом принципа индивидуализации физического воспитания студенческой молодежи [12, С.372].

Внедрение в учебный процесс по физкультуре национальных игр стало темой еще одного педагогического исследования. Во время проведения таких занятий исследователи отмечают 100% посещаемость студентов. Несложное устройство площадки, легко изготовляемый инвентарь, игровая форма занятий, групповой характер, доступность, мотивация и пр. параметры стали условием эффективности проведения занятий по физической культуре [13, С.11].

Внедрение инновационных технологий. Инновационная модель предполагает *дифференцированное развитие физических качеств* студентов на основе поэтапного повышения уровня функциональных свойств. Модель включает в себя обязательный мониторинг физической подготовленности и функционального состояния студентов.

Проведенный педагогический эксперимент показал, что внедрение технологии дифференцированной физической подготовки студентов существенно влияет на рост их физических кондиций, например,

жизненная емкость легких выросла на 15,9%, частота сердечных сокращений в условиях покоя снизилась на 6,7% [14, С.140]. После окончания эксперимента за внедрение этой технологии высказалось 100% преподавателей физической культуры вуза. Положительный эффект от внедрения инновационной технологии отразился на мотивации студентов к занятиям, повышению их уровня самоопределения и самоориентации.

Проведение педагогического мониторинга позволяет существенно повысить возможности использования средств физической культуры. Педагогический мониторинг состоит из трех блоков: диагностический, информационный, деятельностный. Его эффективность обуславливается наличием компьютерного программного обеспечения, баз данных, проведение экспертных опросов, разработка методических указаний и пр. [15, С.118].

Проведенный педагогический эксперимент доказал необходимость создания траектории постоянного образования субъектов управления физическим воспитанием. За два года эксперимента количество лиц с низким уровнем знаний, умений и навыков по социально-ориентированному стилю управления уменьшилось до 3,4% (первоначально таковых было более 20%). Эти достижения показали, что инновационная модель оказывает эффективное воздействие на педагогический процесс физического воспитания [16, С.139].

Заключение. Проблема повышения эффективности физического воспитания студентов остается востребованной темой педагогических исследований. Ее актуальность опосредована, как сущностными характеристиками самого явления эффективности, так и современными условиями развития образовательного пространства.

В научных работах на тему эффективности физического воспитания описываются различные приемы и средства решения этой проблемы. Анализ публикаций позволяет определить их примерные направления:

1. Улучшение материально-технического обеспечения учебного процесса.
2. Проведение спортивных соревнований.
3. Организация интегрированной физкультурно-спортивной среды.
4. Мотивирующая регламентация.
5. Максимизация развивающей нагрузки.
6. Организация самостоятельных занятий.
7. Использование нетрадиционных видов физических упражнений.
8. Внедрение инновационных технологий.

Описанные в статье приемы и методы повышения эффективности физического воспитания студентов, укладываются в канву основных педагогических подходов. Так, структурно-функциональный анализ в рамках системного подхода позволяет изучать проблему улучшения материально-технического обеспечения физкультурно-спортивной среды. Мотивирующая регламентация, например, может изучаться в рамках личностно-ориентированного подхода. Использование деятельностного подхода вполне логично при изучении проблемы использования нетрадиционных видов физических упражнений.

Мотивация студентов к занятиям физкультурой и спортом остается важным элементом любых педагогических конструктов, решающих проблему повышения эффективности физического воспитания.

Переход образовательных учреждений на дистанционное обучение позволяет по-новому взглянуть на существующие приемы и методы повышения эффективности физического воспитания студентов. Каждое из таких педагогических решений, в той или иной степени, закрывает проблему эффективности, но выбор приемов и методов, их комбинаторика, остается за субъектом управления процессом физического воспитания.

Список использованных источников

[1] Самоуков А.Ф. Базисные предпосылки эффективного управления физическим воспитанием студентов вузов государственной службы /А.Ф.Самоуков, А.М.Шувалов, А.О.Миронов //Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2018. – № 5(159). – С.249-252.

[2] Перспективы повышения эффективности учебного процесса по физическому воспитанию студентов МГИФКСИТ имени Ю.А.Сенкевича /Ю.И.Дудкина, А.Н.Рогозина, Е.Ю.Сысоева, Д.Н.Буйницкий //Научный вестник МГИФКСиТ. – 2021. – № 1(67). – С.85-93.

[3] Кравцова Л.М. Повышение эффективности физического воспитания студентов в условиях вуза /Л.М.Кравцова, Г.М.Шакамалов //Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2020. – Т.12. – № 3(49). – С.56-63: DOI 10.7442/2071-9620-2020-12-3-56-63.

[4] Gavrilik, M. V. The Results of the Organization of Physical Education of Students in the Integrated Educational Physical Culture and Sports Environment //Bulletin of Polessky State University. Series in Social Sciences and Humanities. – 2020. – №2. – P.45-52.

[5] Любченко А.Р. Поиск путей повышения эффективности физического воспитания студентов //Вестник современных исследований. – 2018. – № 12.13(27). – С.180-182.

[6] Витько С.Ю. Пути повышения эффективности форм и методов организации физического воспитания студентов /С.Ю.Витько, Г.Б.Кондраков //Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. – 2016. – № 4. – С.15-21.

[7] Исматов П. А. Мотивация как способ повышения эффективности физического воспитания у студентов вуза //Наука и мир. – 2020. – Т.2. – № 2(78). – С.44-45.

[8] Щетинина С.Ю. Потребностно-мотивационная сфера студентов как фактор повышения эффективности физического воспитания в вузе //Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2017. – № 2(144). – С.287-292.

[9] Ведущие факторы, определяющие эффективность физической подготовки студентов непрофильного вуза / Е.А. Кизько, А.П. Кизько, А.В. Тертычный, Е.Е. Пересадина //Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2019. – № 4(170). – С.135-141.

[10] Листкова М. Л. Самостоятельные занятия студентов физической культурой в структуре физического воспитания вуза //Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2019. – Т.14. – № 4. – С.80-85: DOI 10.14526/2070-4798-2019-14-4-80-85.

[11] Внедрение инновационных технологий физкультурно-спортивного образования и оздоровления студентов /О.В.Коркишко, С.А.Лешкевич, Н.В.Антонченко [и др.] //Развитие образования. – 2019. – № 4(6). – С.27-30: DOI 10.31483/r-53641.

[12] Панов Е.В. Современное направление повышения эффективности студенческого физического воспитания / Е.В.Панов, М.Д.Кудрявцев, Э.Ш.Шукюрова // Аллея науки. – 2018. – Т.6. – № 6(22). – С.371-374.

[13] Брыкина В. А. Повышение эффективности процесса по физическому воспитанию студентов 1-3 курсов нефизкультурных вузов посредством нестандартных видов физкультурно-оздоровительной деятельности /В.А.Брыкина, Л.М.Лукьянова, О.В.Клычкова //Актуальные вопросы профессионального образования. – 2016. – № 3(4). – С.9-11.

[14] Эффективность модели дифференцированного развития физических качеств студентов вузов /Ю.А.Пушкарская, Г.Д.Алексанянц, О.А.Медведева, В.В.Логинов //Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2018. – Т.13. – № 3. – С.133-143: DOI 10.14526/2070-4798-2018-13-3-133-143.

[15] Миронова С. П. Управление процессом физического воспитания в вузе на основе педагогического мониторинга состояния физической подготовленности студентов /С.П.Миронова //Проблемы современного педагогического образования. – 2017. – № 54-3. – С.113-119.

[16] Коршунов А. В. К вопросу повышения профессионального мастерства субъектов управления физическим воспитанием студентов /А.В.Коршунов, А.О.Миронов, В.А.Щеголев //Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2016. – № 4(134). – С.135-139: DOI 10.5930/issn.1994-4683.2016.04. 134. p135-139.

References

[1] Samoukov A.F. Bazisnye predposylki effektivnogo upravleniya fizicheskim vospitaniem studentov vuzov gosudarstvennoj sluzhby /A.F.Samoukov, A.M.SHuvalov, A.O.Mironov //Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. – 2018. – № 5(159). – S.249-252.

[2] Perspektivy povysheniya effektivnosti uchebnogo processa po fizicheskomu vospitaniyu studentov MGIFKSIT imeni YU.A.Senkevicha /YU.I.Dudkina, A.N.Rogozina, E.YU.Sysoeva, D.N.Bujnickij //Nauchnyj vestnik MGIFKSiT. – 2021. – № 1(67). – S.85-93.

[3] Kravcova L.M. Povyshenie effektivnosti fizicheskogo vospitaniya studentov v usloviyah vuza /L.M.Kravcova, G.M.SHakamalov //Sovremennaya vysshaya shkola: innovacionnyj aspekt. – 2020. – T.12. – № 3(49). – S.56-63: DOI 10.7442/2071-9620-2020-12-3-56-63.

[4] Gavrilik, M. V. The Results of the Organization of Physical Education of Students in the Integrated Educational Physical Culture and Sports Environment //Bulletin of Polessky State University. Series in Social Sciences and Humanities. – 2020. – №2. – P.45-52.

[5] Lyubchenko A.R. Poisk putej povysheniya effektivnosti fizicheskogo vospitaniya studentov //Vestnik sovremennyh issledovanij. – 2018. – № 12.13(27). – S.180-182.

[6] Vit'ko S.YU. Puti povysheniya effektivnosti form i metodov organizacii fizicheskogo vospitaniya studentov /S.YU.Vit'ko, G.B.Kondrakov //Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Fizicheskaya kul'tura. Sport. – 2016. – № 4. – S.15-21.

[7] Ismatov P. A. Motivaciya kak sposob povysheniya effektivnosti fizicheskogo vospitaniya u studentov vuza // Nauka i mir. – 2020. – T.2. – № 2(78). – S.44-45.

[8] SHCHetinina S.YU. Potrebnostno-motivacionnaya sfera studentov kak faktor povysheniya effektivnosti fizicheskogo vospitaniya v vuze //Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. – 2017. – № 2(144). – S.287-292.

[9] Vedushchie faktory, opredelyayushchie effektivnost' fizicheskoj podgotovki studentov neprofil'nogo vuza / E.A.Kiz'ko, A.P.Kiz'ko, A.V.Tertychnyj, E.E.Peresadina //Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. – 2019. – № 4(170). – S.135-141.

[10] Listkova M. L. Samostoyatel'nye zanyatiya studentov fizicheskoj kul'turoj v strukture fizicheskogo vospitaniya vuza //Pedagogiko-psihologicheskie i mediko-biologicheskie problemy fizicheskoj kul'tury i sporta. – 2019. – T.14. – № 4. – S.80-85: DOI 10.14526/2070-4798-2019-14-4-80-85.

[11] Vnedrenie innovacionnyh tekhnologij fizkul'turno-sportivnogo obrazovaniya i ozdorovleniya studentov /O.V.Korkishko, S.A.Leshkevich, N.V.Antonchenko [i dr.] //Razvitie obrazovaniya. – 2019. – № 4(6). – S.27-30: DOI 10.31483/r-53641.

[12] Panov E.V. Sovremennoe napravlenie povysheniya effektivnosti studencheskogo fizicheskogo vospitaniya / E.V.Panov, M.D.Kudryavcev, E.SH.SHukyurova // Alleya nauki. – 2018. – T.6. – № 6(22). – S.371-374.

[13] Brykina V. A. Povyshenie effektivnosti processa po fizicheskomu vospitaniyu studentov 1-3 kursov nefizkul'turnyh vuzov posredstvom nestandartnyh vidov fizkul'turno-ozdorovitel'noj deyatel'nosti /V.A.Brykina, L.M.Luk'yanova, O.V.Klychkova //Aktual'nye voprosy professional'nogo obrazovaniya. – 2016. – № 3(4). – S.9-11.

[14] Effektivnost' modeli differencirovannogo razvitiya fizicheskih kachestv studentov vuzov /YU.A.Pushkarskaya, G.D.Aleksanyanc, O.A.Medvedeva, V.V.Loginov //Pedagogiko-psihologicheskie i mediko-biologicheskie problemy fizicheskoj kul'tury i sporta. – 2018. – T.13. – № 3. – S.133-143: DOI 10.14526/2070-4798-2018-13-3-133-143.

[15] Mironova S. P. Upravlenie processom fizicheskogo vospitaniya v vuze na osnove pedagogicheskogo monitoringa sostoyaniya fizicheskoj podgotovlennosti studentov /S.P.Mironova //Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. – 2017. – № 54-3. – S.113-119.

[16] Korshunov A. V. K voprosu povysheniya professional'nogo masterstva sub»ektov upravleniya fizicheskim vospitaniem studentov /A.V.Korshunov, A.O.Mironov, V.A.SHCHegolev //Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. – 2016. – № 4(134). – S.135-139: DOI 10.5930/issn.1994-4683.2016.04. 134.p135-139.

Қазіргі білім беру шартында студенттердің тиімді физикалық білім режимдері

С.И. Исмаилова[1], А.Т. Мукушева[1]
[1]Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Көкшетау, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың дене тәрбиесінің тиімділігін арттырудың негізгі бағыттары талқыланады. Жоғары оқу орнында дене шынықтыруды оқыту жағдайында тиімділік феноменіне назар аударылады. Дене тәрбиесін тиімді басқарудың әлеуметтік, ұйымдастырушылық, басқарушылық, психологиялық алғышарттары көрсетілген. Дене шынықтыру мен спорт сабақтарының тиімділігіне әсер ететін әдістер мен құралдар сипатталған. Авторлар дене шынықтырудың тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарына оқу процесін материалдық-техникалық қамтамасыз етуді жақсарту, спорттық жарыстар өткізу, дене шынықтыру

мен спорттық ортаны біріктіру, ынталандырушы реттеу, дамытушылық жүктемені барынша жоғарылату, өз бетінше оқуды ұйымдастыру, физикалық жаттығулардың дәстүрлі емес түрлерін қолдану, инновациялық технологияларды енгізу деп атайды. Мақалада осы бағыттардың әрқайсысы бойынша педагогикалық зерттеулердің мысалдары келтірілген. Ғылыми басылымдарды талдау көршілес елдердің ғалымдарының еңбектеріне негізделген.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі; қазіргі заманғы білім; студенттер; университет; дене тәрбиесінің тиімділігі; мотивация.

Modes of effective physical education of students in the conditions of modern education

S.I. Ismailova[1], A.T. Mukusheva[1]
[1]Sh. Ualikhanov Kokshetau University
(Kokshetau, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to the main directions of increasing the effectiveness of physical education of students. Attention is paid to the phenomenon of efficiency in the context of teaching physical culture in a higher educational institution. The social, organizational, managerial, psychological prerequisites for effective management of physical education are indicated. The techniques, methods and means that influence the effectiveness of physical culture and sports lessons are described. The authors refer to the main directions of increasing the effectiveness of physical education as improving the material and technical support of the educational process, holding sports competitions, organizing an integrated physical culture and sports environment, motivating regulation, maximizing the developmental load, organizing independent studies, using non-traditional types of physical exercises, introducing innovative technologies. The article provides examples of pedagogical research for each of these areas. The analysis of scientific publications is based on the work of scientists from neighboring countries.

Keywords: physical education; modern education; students; university; the effectiveness of physical education; motivation.

Поступила в редакцию: 01.07.2021.

FTAMP 14.25.01 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.28*

*А.Ш. ОРАҚОВА[1], М.Р. КУШЕРБАЕВА[1]**

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
*(Алматы, Қазақстан), amangul_orakova@mail.ru, kmaikul@mail.ru**

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ БАСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Аталған мақалада еліміздің білім саласына серпіліс берген, жаңаша форматтағы жүйе- жаңартылған мазмұндағы білім беру туралы айтылады. Яғни мақалада аталған бағыт бойынша атқарылған жұмыс түрлеріне қысқаша сипаттама беріліп,өміршеңдігі туралы жазылған. Зерттеу әдіснамасына сәйкес жалпы білім берудің негізгі миссиясының әрбір тарихи кезеңіне сипаттама берілген. Ары қарай қазақ ағартушыларының білім беру үдерісіндегі ұстанымдарының қазіргі таңда аталған жүйенің негізгі өзегі ретінде берілуі кеңінен баяндалады. Сонымен қатар бүгінгі таңда нәтижеге бағытталған білім туралы, ұстаздардан «Орта мектеп мұғалімдерінің жаңартылған білім беру жүйесі туралы ойлары» сипатында алынған сауалнама дәйекті жауаптар арқылы өңделіп, нәтижесі диаграмма ретінде көрсетілді. Мақала келешекте білім алушылардың халықаралық білім аренасында өз орнын табу үшін, осы бағдарламаның жалғасы ретінде жасалатын қадамдармен қорытындыланды.

Түйін сөздер: жаңартылған білім; білім беру парадигмасы; құндылықтар; жаһандану процесі; пәнаралық байланыс.

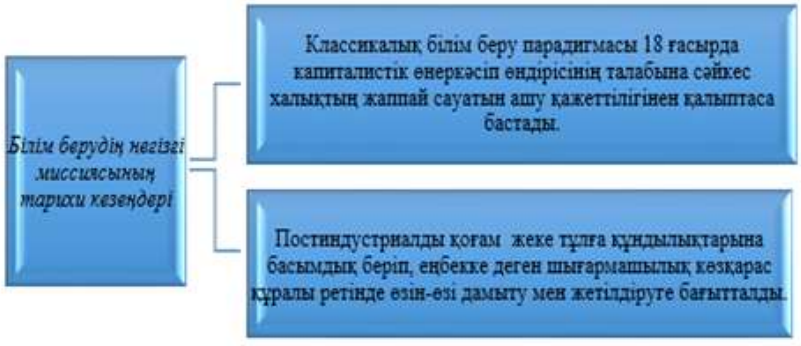
Кіріспе. Қазір білім салтанат құрған қоғамда келешек ұрпақтың болашағы тек оның алатын білімінің сапасына, логикалық ойлау деңгейіне және алынған білімнің дұрыс бағытта қолдануына тікелей байланысты болады. Яғни қазіргі қоғамға мәселені шешуде тез шешім қабылдай алатын, ұтымды пікір мен тұшымды ой айтатын, кез келген ортаға икемді және шығармашыл көшбасшылық қасиетке ие жастар қажет. Бұл үшін олардың өмір бойы білім алып, жан-жақты дамуын қамтамасыз ету үшін жүйелі түрдегі іс-шаралар жүргізілуі керек [1, 2 б].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының басты мақсатының бірі-қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу мен оқыту болып табылады [2, 34 б]. Демек қазіргі білім беру жүйесінде болып жатқан барлық өзгерістер мен тың жаңалықтар осы мақсатты іске асыруға бағытталған. Білім кеңістігінде жаһандық бәсекеге қол жеткізу үшін, технологиясы көз ілеспес жылдамдықпен дамып келе жатқан алпауыт мемлекеттермен қатар тұру үшін қандай әрекет жасамақ керек? Әрине білім саласына жаңаша көзқарас, жаңа сипат керек. Сонымен қатар, бұған әлемдегі ақпараттанудың жедел әрі қарқынды дамуы, білім саласындағы бәсекелестік пен жаңашылдық, мамандануды қоғам талабына сай бейімделуі сияқты мүдделі мақсаттар себеп болып отыр.Сондықтан еліміздегі орта білім беру процесіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасын дер кезінде қабылданған, қазіргі заманғы буынның сұранысын қанағаттандырып,жүзеге асыратын бірегей бағдарлама деуге болады. Жаңартылған білім беру бағдарламасы – құзыреттілікке және нәтижеге, сапалы білімге негізделген бағдарлама [3; 4]. Бұл өз кезегінде барлық білім саласында қызмет атқаратын ұстаздар қауымына оқытудың заман талабына сай түрлі әдіс-тәсілдерін біліп қана қоймай, әркез жаңашыл сипатта меңгеріп, қолдану дағдысын қалыптастыруды көздейді.

Негізгі бөлім. Жалпы білім берудің негізгі миссиясы әр тарихи кезеңде қоғам қабылдаған құндылықтар мен білімнің адам дамуына тигізер ықпалына сәйкес өзгеріп отырады. Ол білім беру парадигмасының мәнін қалыптастыра отырып, білім мазмұнын, білім беру және тәрбиелеу ісінің түрлері мен әдістерін, мұғалімдер мен оқушылардың ұстанымдарын, оқу орындарының бағытын анықтап отырады [5, 118 б].

1. Классикалық білім беру парадигмасы кезеңінде білім берудің негізгі мақсаты-тәжірибелік білімді, білікті, дағдыларды қалыптастыру болды. Қоғамда қалыптасқан идеология аясында мәдени мұра, идеалдар мен құндылықтарды сақтау, оларды жас ұрпақ бойына сіңіру оқу-тәрбие үдерісінің басты мақсаттарының бірі болды.

2. Постиндустриалды қоғам жеке тұлға құндылықтарына басымдық бергендіктен, қазір адамдардың танымдық қабілетін дамытуға бағытталған кең ауқымды үдеріс басталды. Балаларды әртүрлі ойлау түрлеріне баулу, бойларындағы шығармашылық қабілеттерін дамыту, міндеттерді шешудің жаңа жолдарын іздеуге үйрету маңызды (1-сурет) [5, 119 б.].

Сурет 1. **Заман талабына сай білім беру парадигмасының өзгеруі**

Яғни, білім беру тек қана жинаған біліміңді үйретумен шектелмейді. Оның аясы әлдеқайда кеңейіп отыр. Сонымен қатар ұлттық мұраны, құндылықтарды сақтау,оны оқушының бойына сіңіру оқу-тәрбие ісінің негізгі бағыты болып табылады, бұл кезеңде:

– адамдардың технологияларды меңгере алуы, олардың оқи және жаза алу қажеттілігіндей деңгейде болады;

– жаңа жағдайға тез арада икемделе алу қажет;

– адамдардың сөзіңізді, ісіңізді қалай қабылдайтынын түсіне білу;

– өзіңнің эмоцияңды меңгере білу, өзгенің эмоциясын түсіне білу;

– ақпараттар ағынын меңгере алу, олардың ішінен өзіңе қажеттісін тез таба білу;

– командада жұмыс істей алу;

– білімді іздеу, табу, алу дағдыларын қалыптастыру сияқты икем болуы шарт.

Әдеби шолу. Тарихта ағартушылықпен қатар, ғылымның көптеген салаларын меңгерген, ұрпағымызға құны өлшеусіз, өмірлік азық болар мұра қалдырған Әбу Насыр Әл-Фараби, А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынұлы, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев және т.б. білім беру үдерісіндегі ұстанымдары төмендегідей бағытта болған:

– тәрбие мен білім беру ісін кіріктіру;

– білім беру мазмұнын пәндік салалар бойынша ұйымдастыру;

– оқу үдерісінде іс-әрекет тәсілдемесін қолдану;

– оқу бағдарламасының шынайы өмірмен байланысы және кіріктірілуі;

– баланың жас ерекшелігі мен тәжірибесінің ескерілуі, тілдік дағдыларды дамыту үшін күнделікті өмірде кездесетін жағдайлардың пайдаланылуы;

– білім беру мазмұнын уақытылы қайта қарастырып отыру қажеттілігі.

Сондай-ақ:

– дамыта оқыту қағидасын бүтін жүйе ретінде қарастыруды ұсынған В.В. Давыдов, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконинның;

– жеке тұлғаны жеделдете, қарқынды және жан-жақты дамыту жүйесінің негізін қалаған Л.В. Занков, В.С. Ледневтің;

– 60 жылдары ойлауды дамыту теориясы тұрғысынан қарастырып, мұның негізгі идеясы-интеллектуальды операциялардан тұратыны және интегралды құрылым түрінде жүзеге асатыны туралы Ж. Пиаженің ғылыми идеяларынан [6];

– өзінің философиясында тәжірибе ұғымын мақсат етіп қойған және оны жетілдірудің мынадай жолдарын-әлеуметтік реконструкция, тәжірибеге «жаңа технологиялардың» ғылыми әдістерін қолдану, ойлауды жетілдіру ұсынған Дж. Дьюиден;

– сын тұрғысынан ойлауды қарастыруға болатын ойлау дағдыларының кең қолданысқа ие болған иерархиялық моделі болып табылатын Б.Блумның таксономиясынан мынадай бағыттағы педагогикалық іс-әрекетті аңғаруға болады:

– дамыта оқыту, проблемалық оқыту;

– білім беру мазмұнын тұтас жүйе ретінде қарастыру;

– білім беру үдерісін оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастыру;

– іс-әрекеттік тәсілдемені қолдану;

– өз бетінше әрекет ете алатын, белсенді тұлғаны қалыптастыру;

– оқушылардың рефлексивті ойлауын дамыту.

Демек білім мазмұнының жаңартылуы,білімнің ізгіліктік сипатқа ие болуы, оқыту мен тәрбиенің жоғары мәніне тұлғаны көтеру, танымдық іс-әрекеттерді жаңаша түсіндіру – білім берудегі жаңа көзқарастарды технологиялық деңгейге көтеруді талап етеді [7, 253 б.].

Зерттеу әдіснамасы. Аталған білім беру жүйесіне көшудің негізгі себептері мен қажеттілігі төмендегідей сипатта болды:

1. Бірқатар зерттеулердің нәтижесі бойынша еліміздегі білім алушылардың білім сапасының халықаралық талаптармен үйлеспеуі. Европалық біліктілік рамкасының 3-деңгейінесәйкес:білімаймағындағыжалпы ұғымдар, фактілер, ұстанымдар туралы білімі, базалық әдістерді қолдана отырып тапсырмаларды орындауға бағытталған танымдық білімдер мен практикалық дағдылары, тапсырманы орындауға деген жауапкершілігі, тапсырманы орындау

барысындағы жағдайларға сай өзін бейімдеуі.

2. Әлем университеттерінің бакалавр деңгейінде білім алу үшін нақты міндеттерді шешуге қойылып отырған талап: білім аймағы бойынша кең мәнмәтіндегі теориялық және практикалық білімінің болуы,нақты міндеттеді шешуге бағытталған танымдық, практикалық білім, оқу жағдайында өзін-өзі басқару, оқуды жетілдіру және бағалауда жауапкершілікті қабылдау.

Білім мазмұнын жаңартудың алғышарттары ретінде ең алдымен әлемде болып жатқан өзгерістерге байланысты болды, ол туралы мәлімет 1-кестеде берілген:

Кесте 1

Білім мазмұнын жаңартудың алғышарттары

Әлемде орын алған өзгерістер	Жалпы білім беретін мектептерден күтілетін нәтиже
Жаһандану процесі	Еңбек нарығынан өз орнын табуға бейімдеуші 21 ғасыр дағдыларының қалыптасуы
Адами ресурстардың мобильділігі,яғни ұтқырлық (мобильді),тұлғаның қасиеті ретінде – жайбарақат, бір орында отыра алмау, жаңа жағдайларда тапсырмаларды тез орындауға дайын болу.	Мәселені шешу мен сыни ойлау дағдылардың қалыптасуы
Нанотехнологияның дамуы	Көшбасшылық қасиетке ие болу
Ғаламтор жүйесінің дамуы	Жаңа жағдайға тез бейімделу дағды мен икемділік Бастамашылық және кәсіпкерлік дағдылар
Шынайы көзқарастың дамуы	Жазбаша және ауызша түрде өз ойын жеткізу дағдылардың жетілуі
Бұқаралық ақпарат құралдары ықпалының дамуы	Ақпаратты іздеу,табу дағдылардың шапшаңдығы
Білім саласында түрлі жаңалықтардың болуы мен дамуы.	Білуге құмарлық және қиялдың дамуы Еркіндік дағдыларын қолдана алу Ғылыми ізденіске ұмтылу дағдылардың дамуы

Жоғарыда аталған қажеттілікті іске асыру мақсатында, яғни сол талапқа сай болу үшін қандай жұмыс жасалды және алдағы атқаратын жұмыс көлемі қандай болмақ?

Бастапқыда білім мазмұнын жаңартуға қолдау көрсететін тірек алаңдар бекітілді: зияткерлік мектептер – 20, бағдарламаларды апробациядан өткізетін пилоттық мектептер ретінде – 30, жетекші мектептер – 763, аудан мен қалаға тіркелген мектептер – 6254 болды. Қазіргі таңда бұл білім мекемелерінде аталған бағдарлама толығымен ендіріліп, биылғы оқу жылында қорытындыланатын болады. Сондай-ақ, жаңартылған білім беру жүйесі бойынша 2011-2019 жылдар аралығында атқарылған іс-шаралардың мазмұнын 2-кестеден көруге болады.

Кесте 2

Оқу процесіне жаңартылған білім беру мазмұнын енгізу

Жылдар аралығы	Іс-шара мазмұны
1	*2*
2011-2017	Оқыту әдістемесі мен технологиялары бойынша мұғалімдерді қайта даярлау жұмыстары басталды. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстарының 124 бағдарламасы әзірленді. Курстарды ұйымдастыру үшін 4 705 жаттықтырушы дайындалды. Жалпы 65 мың мұғалім дайындалды

1	2
2013-2017	Бастауыш, негізгі, орта білім берудің 136 оқу бағдарламасының жобалары ҚР Білім және ғылым министрлігіне ұсынылды. 1-8, 10 сыныптар үшін 254 орта мерзімді жоспар әзірленді.Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау үшін 28 582 бағалау құралы, 596 әдістемелік құрал дайындалды, 67 семинар/тренинг өткізілді, мұғалімдерге арналған онлайн курс жұмыс жасады
2013-2016	Жобалар 16 өңірде педагогтердің, жоғары оқу орындары, үкіметтік емес ұйымдар, «Бөбек» Адамды үйлесімді дамыту институты өкілдерінің, журналистердің қатысуымен 100-ден астам кездесулер мен семинарларда талқыланды. Бұл мәселелер ҚР Парламенті Мәжілісінің Әлеуметтік-мәдени даму комитетінде де қаралды. Нәтижесінде стандарттар жобаларына 12 ірі өзгерістер енгізілді
2015	16 бақылаушы, 30 пилоттық мектеп анықталды, МЖМБС жобаларын апробациялау ұйымдастырылды
2015-2018	30 пилоттық мектепте 16 бақылау, диагностикалық тестілеу жүргізілді. Нәтижелер тамыз кеңесінде, халықаралық конференцияларда, Білім және ғылым министрлігінде талқыланды. Апробация негізінде бастауыш мектептің оқу бағдарламаларына 62 қосымша енгізілді, бағалау жүйесінің ережелеріне өзгерістер енгізілді
2015-2017	161 254 пән мұғалімдерін қайта даярлау ұйымдастырылды. Оларға тұрақты негізде курстан кейінгі қолдау көрсетіледі. 273 әдістемелік ұсынымдар әзірленді
2016	Жаңартылған білім беру мазмұны елдің барлық 1 сыныптарына енгізілген.
2017-2019	Жаңартылған білім беру мазмұны 2, 5, 7 / 3, 6, 8 / 4, 9, 10 сыныптарға енгізілді

Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында [8] жаңартылған негізгі орта білім беру мазмұнына мынадай талап қойылған: «Жалпы орта білім беру – білім берудің барлық деңгейлеріне ортақ болып табылады, сондай-ақ білім алушылардың бойында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды дарытуға бағытталуы тиіс» [8]. Осыған сәйкес орта білім беру мазмұнын жаңартудың мақсаты – білім беру саласында сапа мен бәсекелестікті арттыру болса,негізгі сипаттамасы ретінде:

1. Білім берудің құрылымы мен мазмұнының құзыреттілік тәсілге бағыттау.
2. Жаратылыстану-математикалық циклдегі пәндердің маңыздылығын күшейту.
3. Критериалды бағалау жүйесін қолдану.
4. «Мәңгілік Ел», «Рухани жаңғыру» құндылықтарын басшылыққа ала отырып оқыту мен тәрбиелеу.
5. Үш тілде білім беруді жүзеге асыру.
6. Оқытудың интерактивтік технологияларын қолдану алынды.

Зерттеу әдісі. Білім саласындағы осындай өзгерістерді іске асыратын, білім алушыға сапалы білім, саналы тәрбие беретін, еліміздің өсіп - өркендеуіне аянбай еңбек етіп, үлес қосатын ұрпақты тәрбиелеу әрине ұстаздар қауымына жүктеледі. Осыған сәйкес жаңартылған білім мазмұны бойынша еңбек етіп жатқан мұғалімдердің бағдарлама туралы ой-пікірлерін білу мақсатында ашық сауалнама алынған болатын. Сауалнамаға Түркістан облысы, Созақ ауданы әкімдігінің білім бөлімінің Л. Бөкенов атындағы жалпы орта мектебінің, Нұр-Сұлтан қаласы № 44 орта мектебінің, Жамбыл облысы Жуалы ауданы әкімдігінің білім бөлімінің №4 Б. Майлин атындағы орта мектебінің мұғалімдері қатысты.

Сауалнама сұрақтары төмендегідей сипатта берілді, бұл үшін берілген сұрақтардың жауаптары 3 топқа бөліп қарастырылды:

І. Жаңартылған білім беру жүйесі туралы қазіргі пікір. Критериальды бағалау жүйесі.

1. Жаңартылған білім беру жүйесі сіздің көңіліңізден шығама?

а/ ия; в/ жоқ;

2.Аталған жүйенің оқу процесіне енгізілгенін қаншалықты қолдайсыз?

а/ толық қолдаймын; в/ерте енген

сияқты; с/дәл уақытында енген жүйе;

3. Сізге еркіндік берілсе,қандай жүйені таңдар едіңіз?

а/ дәстүрлі білім беру жүйесін, себебі_____, в/ жаңартылған білім жүйесін, себебі_____.

4. Аталған жүйе бойынша сабақ беруге толық дайындықпен келдім деп ойлайсызба?

а/ ия; в/ жоқ; с/ үйренерім көп;

5. Сізге қандай бағалау жүйесі ұнайды, неге?

а/5 баллдық бағалау жүйесі, себебі_____в/ критериальды бағалау жүйесі, себебі_____.

6. Сіздің ойыңызша қалыптастырушы бағалау мен жиынтық бағалау қаншалықты обьективті түрде өтеді?

а/ оқушы өз біліміне сүйенеді;

в/мұғалімнің көмегімен жүзеге асады;

с/ академиялық шындық ережесі сақталмайды.

7. Жаңартылған білім беру жүйесі бойынша шын білімді бағалау мүмкін бе?

а/ ия; в/ жоқ; с/жауап беруге қиналамын.

8. Осы жүйе бойынша әрбір білім алушы: «білім тек өзіме ғана қажет,мектепте алған білімді кейінгі өмірімде қолдана алуым керек деген ұстанымда болады». Осы пікірмен қаншалықты келісесіз?

а/ толық келісемін; в/ келіспеймін; с/ келіспесеңіз,сіздің ойыңыз_____.

9. Аталған жүйе бойынша білім беруде қандай кемшіліктер бар деп ойлайсыз?

_____

_____

10. Жаңартылған білім беру жүйесі бойынша білім алып жатқан оқушылардың білім сапасы жақында нәтиже беретін болады. Сіздің ойыңызша білім сапасы көтерілуі мүмкінбе?

а/ ия, себебі_____, в/ жоқ, себебі _____.

11. Аталған жүйенің одан ары нәтижелі болуына қандай механизмдер жетпейді деп ойлайсыз? _____.

Нәтижелерді талдау. Сауалнамаға барлығы 80 мұғалім қатысты,оның ішінде аталған жүйенің оқу процесіне енгізілгенін толық қолдайтындар барлық мұғалімдердің 85 пайызын құрады. Бірақ еркіндік берілсе біраз мұғалімдер дәстүрлі білім беру жүйесін таңдайтындарын жазған, мұны жаңа форматта білім беруге дайын болмаған деген қорытынды жасалды. Жоғарыдағы берілген кейбір сұрақтардың жауаптары нәтиже алу мақсатында даралап алынды (3-кесте).

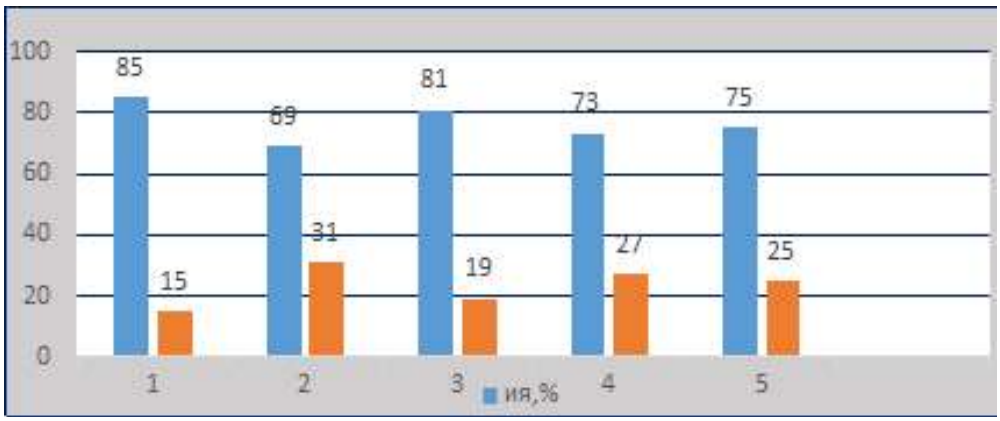
Кесте 3

«Орта мектеп мұғалімдерінің жаңартылған білім беру жүйесі туралы ойлары» сауалнама нәтижесі

Сұрақтар	Сауалнама сұрақтарында көрсетілген жауаптар	Мұғалім жауабы	
		«ия»	«жоқ»
1	Жаңартылған білім беру жүйесін қолдаймын	68	12
2	Аталған жүйе бойынша сабақ беруге толық дайындықпен келдім	55	25
3	Критериальды бағалау жүйесі ұнайды	65	15
4	Жаңартылған білім беру жүйесі бойынша шын білімді бағалау мүмкін	58	22
5	Жаңартылған білім беру жүйесі нәтижесінде білім сапасы көтеріледі	60	20

Ескерту: пайыздық көрсеткіш мәндері жуықтау әдісімен алынды.

Жоғарыда келтірілген сандық деректердің пайыздық көрсеткіші төмендегі диаграммада көрнекі түрде бейнеленген (2-сурет):

Сурет 2. **«Орта мектеп мұғалімдерінің жаңартылған білім беру жүйесі туралы ойлары» сауалнама нәтижесінің пайыздық көрсеткіші**

Берілген сұрақтарға барлық мұғалімдер шынайы жауап берген және өз ойларын ашық түрде жазғандығы қуантады, мұның өзі білім саласында нағыз ұстаздардың еңбек етіп жатқанын көрсетеді. Егер ұстаздардың жас шамасын ескеру керек болса, еңбек өтілдері 24 жылдан жоғары мұғалімдердің басым көпшілігі дәстүрлі білім беру жүйесі негізінде 5 баллдық бағалау шкаласын жөн санайды екен, ал жоғары оқу орнын бітіргендеріне 2-3 жыл шамасындағы жас мамандардың барлығы дерлік жаңартылған білім беру жүйесін қолдайды. Мұның өзі жаңашылдықты жаны сүйетін жастарымыздың көбейгенін көрсетеді. 2-суретте көрсетілген диаграммадан жаңартылған білім беру жүйесін қолдап, келешекте бұл бағдарламаның өміршеңдігіне сеніммен қарап, критериальды бағалау жүйесі (биылғы оқу жылында10 баллдық деңгейдегі қалыптастырушы бағалау маңызды роль атқарғандықтан, сенім артқанын байқауға болады) арқылы оқушы тек өз біліміне ғана сенуге болатындығын «ия» жауабы арқылы байқауға болады.

II. Оқытудағы пәнаралық байланыстың жүзеге асырылуы.

Білім алушылар бір пәннің аясында үйренген білімдерін екінші пәнге пайдалана алады немесе бір пәннің негізінде басқа пәнді оқуды жақсарта алады,яғни:

1. Негізгі орта және және жоғары сынып оқушылары басқа пәндерден алған білімдерін физика пәнімен байланыста қарастыруы тиіс. Себебі пәнаралық байланыс арқылы өз білімдерін толықтыра алады.

2. Физика сабағында пәнаралық байланысты жүзеге асыру-білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыруға; ғылыми ойлау деңгейін дамытуға, осының негізінде ғылыми-зерттеу жұмыстарына тартылуына; біртұтас жүйелі көзқарас қалыптастыруға; шығармашылықтарын дамытуға мүмкіндік береді.

3. Пәнаралық байланыс оқытудың түрлі формалары арқылы жүзеге асады.

4. Физика математикамен тығыз байланысты,сондықтан эксперименттік және теориялық зерттеулердің нәтижесінде алынған физикалық шамаларды өңдеуде және функционалдық тәуелділіктерін анықтауда түрлі математикалық әдіс-тәсілдер қолданылады [9, 33 б.].

Физика, математика пәндерін оқытудағы мұғалімнің алға қойған басты мақсаты – білім алушыларға физикалық, математикалық білімді мектеп стандарттарында қойылған талаптарға сай игерту, пәнаралық байланысты түрлі әдіс-тәсілдер қолдану арқылы іске асыру, ақпарат көздері арқылы білім алушыларды өз беттерінше ізденуге баулу болып табылады [10].

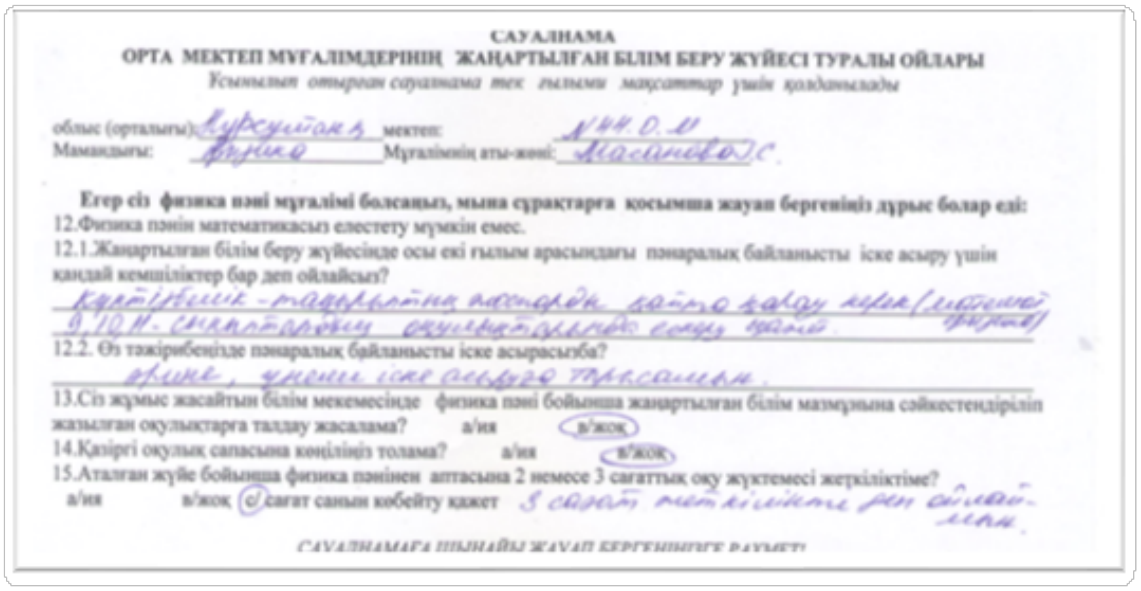
Осы бағыттағы жұмыс нәтижесін білу мақсатында физика пәні мұғалімдерінен мынадай сұрақтарға қосымша жауап алынды:

1. Физика пәнін математикасыз елестету мүмкін емес.

2. Жаңартылған білім беру жүйесінде осы екі ғылым арасындағы пәнаралық байланысты іске асыру үшін қандай кемшіліктер бар деп ойлайсыз?

3. Өз тәжірибеңізде пәнаралық байланысты іске асырасызба?

Зерттеудің шынайылығын көрсету мақсатында төменде жазылған жауаптар көрсетілді (3-сурет):

САУАЛНАМА

ОРТА МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ТУРАЛЫ ОЙЛАРЫ

Ұсынылып отырған сауалнама тек ғылыми мақсаттар үшін қолданылады

облыс (орталығы): Қарағанды қ. мектеп: №44 О.О.

Мамандығы: физика Мұғалімнің аты-жөні: Масанова Ә.С.

Егер сіз физика пәні мұғалімі болсаңыз, мына сұрақтарға қосымша жауап бергеніңіз дұрыс болар еді:

12.Физика пәнін математикасыз елестету мүмкін емес.

12.1.Жаңартылған білім беру жүйесінде осы екі ғылым арасындағы пәнаралық байланысты іске асыру үшін қандай кемшіліктер бар деп ойлайсыз?

Қарастырылған материалдар сәйкес келмеу (физика 9,10,11-сыныптарының оқулықтарында есеп шығару)

12.2. Өз тәжірибеңізде пәнаралық байланысты іске асырасызба?

жоқ, үнемі іске асыруға тырысамын.

13.Сіз жұмыс жасайтын білім мекемесінде физика пәні бойынша жаңартылған білім мазмұнына сәйкестендіріліп жазылған оқулықтарға талдау жасалама? а)ия **в)жоқ**

14.Қазіргі оқулық сапасына көңіліңіз толама? а)ия **в)жоқ**

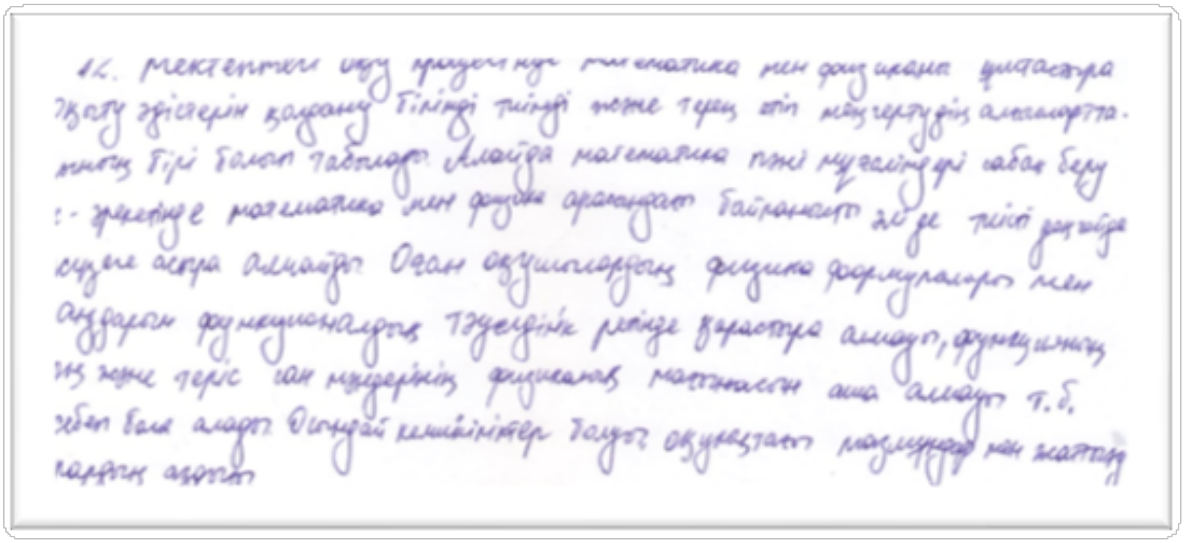
15.Аталған жүйе бойынша физика пәнінен аптасына 2 немесе 3 сағаттық оқу жүктемесі жеткіліктіме?

а)ия в)жоқ **с)** сағат санын көбейту қажет 3 сағат жеткіліксіз деп ойламаймын.

САУАЛНАМАҒА ШЫНАЙЫ ЖАУАП БЕРГЕНІҢІЗГЕ РАХМЕТ!

Сурет 3. **Сауалнаманың жауаптары**

Бұл сауалнамаға жауап берген мұғалім пәнаралық байланысты өз тәжірибесінде үнемі қолданатынын жаза отырып, 9, 10, 11-сыныптардың оқулықтарында осы бағытта берілетін тапсырмаларды ескеру қажет деп тапса, өзге физика пәні мұғалімдері пәнаралық байланысты өз тәжірибелерінде іске асыру мүмкіндігінің аз екенін жазған. Сондай-ақ, бұл процесті іске асырудың басты талабының бірі-математикалық білім мазмұнын физика пәнінде өз дәрежесінде қолдана алмауында деп көрсеткен мұғалімнің жауабы төмендегідей болды (4-сурет):

12. мектептегі оқу процесінде математика мен физиканы ұштастыра жазу әдісін қолдану. Бірінші түсінді неше түрлі есеп мәселелердің алгоритмін. шешу бірі болып табылады. Мәселе математика пәні мұғалімдері сабақ беру : - кезінде математика мен физика арасындағы байланысты әлде түсіндіре сұрыпа алмайды. Осған оқушылардың физика формулаларын мен анықталған функциональдық тәуелділік кезде қарастыра алмауы, функцияның өсу және кему аралықтарын анықтай алмауы т.б. жатады. Осындай кемшіліктер болуы оқушылардың мәліметтерді мен жаттау қалдығы болып

Сурет 4. **Жауаптың үлгісі**

Пікір алмасу. Жаңартылған білім беру жүйесінде де пәнаралық және пәнішілік байланыстар үнемі өзектілігін жоймаған мәселе болып табылады. Аталған мәселені тек біржақты - жаңа сабақты түсіндіру барысында ғана емес, есеп шығару кезінде, зертханалық сабақтарда үнемі іске асыруды міндетті болып табылады. Сондай-ақ, физика пәні математика және тіл ғылымдарымен үзіліссіз, мәнді байланыста болады. Себебі математика пәні физикада жүргізілетін эксперименттер мен зерттеулер нәтижесінен алынған физикалық шамалар арасындағы тәуелділіктердің дәл бейнесін, формулалар, теңдеулер түрінде беріп, графиктер, сұлбалар арқылы кескіндесе, тіл ғылымы осы ашылған заңдылықтар мен іргелі теориялардың мағынасын ашып, оған мәндік түсініктемелер береді [11, 9 б.]. Осы орайда А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институтының директоры, ф.ғ.д. А. Фазылжановаңың Қазақстандағы үштілді білім туралы ойын келтірген жөн: «...көптілді мектепте оқушыға ағылшын тілі пәнінен бөлек, математика, физика, химия пәндерінде осы тілде білім беру қажет»[12, 16 б.]. Демек бұл пікірге арқау болған негізгі ұстаным: «әлемде ғылым тілі-ағылшын». Қазір жалпы білім беретін орта мектептерде 8-сыныптан бастап көлемі аптасына 1 сағат болатын «Физика ағылшын тілінде» пәні жүріп жатыр. «Үш тілді білім беру тәжірибесін жақсарту үшін зерттеулер нәтижелерін енгізу мониторингіне» сәйкес пәнді ағылшын тілінде оқытудағы мақсат – халықаралық стандарттық оқығандық деңгейін қамтамасыз ету болып табылады [13]. Яғни пәннің алғашқы сатысында физикалық терминдерді, шамаларды ағылшын тілінде жазу және таңбалауды үйренсе, ары қарай мағынасын түсінуге бейімделеді. Бұл қалыптасқан дағды жоғары сыныпқа көтерілгенде және жоғары оқу орынына қабылданған білім алушыларға өз беттерінше халықаралық деңгейдегі баспа беттерінде (Scopus, Web of Science, Springer, т.с.с базасындағы) жарияланған ғылыми еңбектерді, жаңалықтарды оқып өз қажеттіліктеріне қолдануға мүмкіндік туады. Демек бұл жұмыс алгоритмі бұзылмай нәтиже беретін болса, келешекте мектеп партасынан ғылымға бет бұратын жастарды көптеп дайындауға жол ашылатын болады.

III. Қазіргі қолданыстағы оқулық сапасы.

1. Сіз жұмыс жасайтын білім мекемесінде физика пәні бойынша жаңартылған білім мазмұнына сәйкестендіріліп жазылған оқулықтарға талдау жасалама?

а/ ия; в/ жоқ.

2. Қазіргі оқулық сапасына көңіліңіз толама?

а/ ия; в/ жоқ.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша жазылған оқулықтардың сапасына көңілдері толатын әрі талдау жасаймыз деген жауап авторлары аз болды.

Мұның өзі Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында [2] көрсетілген мақсат-тармен астасып жатқанын аңғаруға болады:

1. Орта білім берудің жаңартылған мазмұнға көшуі аяқталғаннан кейін 12 жылдық оқытуға кезең-кезеңімен көшу басталады.

2. Оқу бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер толығымен жаңартылады.

3. Білім беру бағдарламаларының сабақтастығын қамтамасыз ету шеңберінде оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер әзірлеудің, сараптаудың және басып шығарудың жаңа жүйесі енгізілетін болады.

4. Қазіргі заманғы оқулықтың тұжырымдамалық моделі әзірленеді.

5. Оқулықтарды әзірлеу, талқылау және сараптау және оларды білім беру ұйымдарына онлайн-режимде жеткізуді бақылау үшін цифрлық платформа құрылатын болады.

6. Қолданыстағы оқулықтарды кезең-кезеңімен қайта басып шығару көзделеді. Барлық оқулықтар цифрланып, ашық плат-формаларда орналастырылады.

7. Қағаз оқулықтарды пайдаланумен қатар электрондық оқулықтарға біртіндеп көшу жүзеге асырылатын болады [2, 48 б]. Аталған іс-шара туралы, яғни қазіргі заманғы оқулықтардың жай-

күйі туралы Б.С.Каримованың еңбектерінде толық баяндалады [14; 15].

Қорытынды. Сонымен аталған жүйе бойынша қыруар жұмыс атқарылып жатыр. Демек қоғам сұранысына лайық сапалы білімді қамтамасыз ету – барлық педагог қауымның басты міндеті болып табылады және өте үлкен жауапкершілікті жүктейтіні анық. Тек қана жоғарыда көрсетілген орта мектеп мұғалімдерінің сауалнамаға берген жауаптары арқылы аталмыш жүйенің өміршеңдігін (күшті, әлсіз тұстарын) дәлелдеп,баға беру әрине мүмкін емес. Дегенмен санаға жатталып қалған бірсарынды ойдан арылып, заман ағымына қарай бағытты бұрып, әлемдік деңгейде білімді дәлелдеу үшін жұмыс жасалып жатқанына қуану керек. Яғни бұл бағыттағы жұмыстар әрі қарай жалғасын табу үшін мынадай әрекеттер жасалу қажет:

I. PISA, TIMSS Халықаралық зерттеулерінің нәтижелері бойынша білім алушылар төмен бағаланған тақырыптармен қайта жұмыс жүргізу. Оның ішінде: таблицалар, графиктер, суреттер бар мәтіндерді оқу сауаттылығы, мәліметтерді түсіндіру, сандық, статистикалық мәліметтермен жұмыс істеу, болжау негізінде түрлі модельдерді, заңдылықтарды дәлелдеу, тәжірибе жүргізу.

II. Әлемдік үрдістер. Жаһандық деңгейдегі жаңалықтардан хабардар болу, кешенді, көпдеңгейлі міндеттерді шешу, когнитивті икемділік, жүйелі ойлау, эмоционалдық интеллект, коммуникациялық дағдылар.

III. Халықаралық бағдарламаларды меңгеру (A-level, IB, O-level, AP және т.б.), пәнаралық байланыс және жобалап оқыту, барлық пәндер арқылы АКТ дағдыларын дамыту, сөйлеу мен зерттеу дағдыларын дамыту, шынайы өмірмен байланыстыра оқыту.

IY. Халықаралық емтихандар мазмұны мен талаптарын орындау үшін, қолданбалы сипаттағы есептерді шығару үшін іргелі концепциялар мен білімдерді қолдану, ақпаратты талдау, өңдеу, түсіндіру және қолдану дағдыларын бағалау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Серкебаева М. Қазақстан Республикасында орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында математика пәні бойынша оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер //Математика және физика. – 2018. – № 5. – 2-9 б.

[2] Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. – Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. – 27.12.2019. – №988 [Электрондық ресурс]: URL: http://adilet.zan.kz.-34-48 бб. (өтінім берілген күні: 07.06.2021).

[3] Әлмұхамбетов Б.А., Бекболатова Қ.М. Жаңартылған білім беру мазмұны аясында кәсіби шеберлік – болашақ маманның қажеттілігінде //Педагогика және психология. – 2018. – № 3(36). – 41-45 бб.

[4] Mazhitayeva Sh., Baizhigitova T. The features of the updated education program //Bulletin of the Karaganda university. – 2019. – № 3(95). – P.81-88.

[5] Турчен Д.Н. Изменение образовательной парадигмы в XX – начале XXI в. //Историческая и социально-образовательная мысль. – 2018. – № 4(14). – С.118-119.

[6] Vitaly V. Rubtsov. Two Approaches to the Problem of Development in the Context of Social Interactions: L.S.Vygotsky vs J.Piaget //Cultural-Historical Psychology. – 2020. – Vol.16, no.3, PP.5-14 [Электронный ресурс]: URL: https://doi.org/10.17759/chp.2020160302 (өтінім берілген күні: 07.06.2021).

[7] Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика негіздері: Оқу құралы. – Алматы: Білім баспасы, 2009. – 424 б.

[8] Білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы. – ҚР БжҒМ бұйрығы. – 31.10.2018. – № 604 [Электрондық ресурс]: URL: //adilet.zan.kz (өтінім берілген күні: 07.06.2021).

[9] Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. – 33 б.

[10] Абылкасымова А.Е., Кушербаева М.Р. Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында физиканы математикамен пәнаралық байланыста оқыту //Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің хабаршысы. – 2020. – №1(81). – 31-37 б.

[11] Муликова А.О. Физика сабағында пәнішілік, пәнаралық байланысты жүзеге асыру //Физика Қазақстан мектебінде. – 2016. – № 3(63). – 9-15 бб.

[12] Үш тілді білім беруге өту бойынша дайындық жұмыстарын ұйымдастыру үшін негіз ретінде қолданыстағы оқу бағдарламаларына талдау жүргізу бойынша (талдамалық анықтама). – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 25 б.

[13] Үш тілді білім беру тәжірибесін жақсарту үшін зерттеулер нәтижелерін енгізу мониторингі. Талдамалық анықтама. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 96 б.

[14] Каримова Б.С. Концептуальные подходы к разработке учебника в рамках обновления содержания общего среднего образования //С.Исаев оқулары: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы. – Алматы: КазГосЖенПУ, 2018. – 198 б.

[15] Каримова Б.С., Кусаинов Г.М., Жетпеисова Н.О., Михалев Р.К., Дуйсебек А.Т., Омаров С.К., Нургалиева Г.К., Тажигулова А.И., Артыкбаева Е.В. Школьный учебник: современное состояние и развитие: Монография. – Алматы: Эверо, 2018. 404 б.

References

[1] Serkebaeva M. Kazakstan Respublikasynda orta bilim beru mazmunyn zhanartu ayasynda matematika pani bojynsha okytudagy zhana adis-tasilder //Matematika zhane fizika. – 2018. – № 5. – 2-9 b.

[2] Kazakstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylymdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arnalgan memlekettik bagdarlamasyn bekitu turaly. – Kazakstan Respublikasy Ukimetinin kaulysy. – 27.12.2019. – № 988 [Elektrondyk resurs]: URL: http://adilet.zan.kz.-34-48 bb. (otinim berilgen kuni: 07.06.2021).

[3] Almuhambetov B.A., Bekbolatova K.M. Zhanartylgan bilim beru mazmuny ayasynda kasibi sheberlik – bolashak mamannyn kazhettiliginde //Pedagogika zhfne psihologiya. – 2018. – № 3(36). – 41-45 bb.

[4] Mazhitayeva Sh., Baizhigitova T. The features of the updated education program //Bulletin of the Karaganda university. – 2019. – № 3(95). – R.81-88.

[5] Turchen D.N. Izmenenie obrazovatel'noj paradigmy v XX – nachale XXI v. //Istoricheskaya i social'no-obrazovatel'naya mysl'. – 2018. – № 4(14). – S.118-119.

[6] Vitaly V. Rubtsov. Two Approaches to the Problem of Development in the Context of Social Interactions: L.S.Vygotsky vs J.Piaget //Cultural-Historical Psychology. – 2020. – Vol. 16, no.3, PP.5-14 [Elektrondyk resurs]: URL: https://doi.org/10.17759/chp.2020160302 (otinim berilgen kuni: 07.06.2021).

[7] Buzaubakova K.Zh. Innovaciyalyk pedagogika negizderi: Oku kuraly. - Almaty: Bilim baspasy, 2009. – 424 b.

[8] Bilim berudin barlyk dengejlerinin memlekettik zhalpyga mindetti bilim beru standarttaryn bekitu turaly. – KR BzhGM bujrygy. – 31.10.2018. – № 604 [Elektrondyk resurs]: URL: //adilet.zan.kz (otinim berilgen kuni: 07.06.2021).

[9] Mugalimge arnalgan nuskaulyk. – Nazarbaev Ziyatkerlik mektepteri DBBU Pedagogikalyk sheberlik ortalygy, 2016. – 33 b.

[10] Abylkasymova A.E., Kusherbaeva M.R. Bilim beru mazmunyn zhanartu zhagdajynda fizikany matematikamen panaralyk bajlanysta okytu //Kazak Ulttyk kyzdar pedagogikalyk universitetinin habarshysy. – 2020. – № 1(81). – 31-37 b.

[11] Mulikova A.O. Fizika sabagynda panishilik, panaralyk bajlanysty zhuzege asyru //Fizika Kazakstan mektebinde. – 2016. – № 3(63). – 9-15 bb.

[12] Ush tildi bilim beruge otu bojynsha dajyndyk zhumystaryn ujymdastyru ushin negiz retinde koldanystagy oku bagdarlamalaryna taldau zhurgizu bojynsha (taldamalyk anyktama). – Astana: Y.Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2016. – 25 b.

[13] Ush tildi bilim beru tazhiribesin zhaksartu ushin zertteuler natizhelerin engizu monitoringi. Taldamalyk anyktama. – Astana: Y.Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2016. – 96 b.

[14] Karimova B.S. Konceptual'nye podhody k razrabotke uchebnika v ramkah obnovleniya soderzhaniya obshchego srednego obrazovaniya //S.Isaev oқulary: Halykaralyқ gylymi-praktikalyk konferenciyasynyn materialdar zhinagy. – Almaty: KazGosZhenPU, 2018. – 198 b.

[15] Karimova B.S., Kusainov G.M., Zhetpeisova N.O., Mihalev R.K., Dujsebek A.T., Omarov S.K., Nurgalieva G.K., Tazhigulova A.I., Artykbaeva E.V. Shkol'nyj uchebnik: sovremennoe sostoyanie i razvitie: Monografiya. – Almaty: Evero, 2018. – 404 b.

Основные особенности обновленной системы образования

А.Ш. Оракова[1], М.Р. Кушербаева[1]
[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В этой статье рассказывается об обновленной образовательной программе, которая дала прорыв в сфере образования в нашей стране, как система образования в новом формате. То есть, в статье дана краткая характеристика видов работ, выполненных по данному направлению. В соответствии с методикой исследования описан каждый исторический период основной миссии общего образования. Далее рассказывается о принципах казахских ученых, которые сегодня в образовательном процессе называют ядром этой системы. Кроме того, представлены результаты анкеты, полученные от учителей средних школ, под названием «Мнения учителей средних школ об обновленной системе образования», построена диаграмма по полученным данным. В статье кратко излагаются шаги, которые будут предприняты как продолжение этой программы, чтобы учителя могли найти свое место обучающимся на международной образовательной арене.

Ключевые слова: обновленное образование; образовательная парадигма; ценности; процесс глобализации; межпредметная связь.

Key features of the updated education system

A.S. Orakova[1], M.R. Kusherbaeva[1]
[1]Abai University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article tells about the updated educational program, which gave a breakthrough in the field of education in our country, as an education system in a new format. That is, the article provides a brief description of the types of work performed in this area. In accordance with the research methodology, each historical period of the main mission of general education is described. Further it is told about the principles of Kazakh scientists, which today in the educational process is widely called them the core of this system. In addition, the results of an open questionnaire obtained from secondary school teachers are presented, based on the “Opinions of secondary school teachers on the updated education system” and a diagram is constructed based on the data obtained. The article summarizes the steps that will be taken as a continuation of this program to find their place as learners in the international educational arena.

Keywords: updated education; educational paradigm; values; the process of globalization; interdisciplinary communication.

Редакцияға 08.06.2021 қабылданды.

IISTI 18.31.09 *https://doi.org/ 10.51889/2021-3.2077-6861.29*

A.R. KHAZBULATOV[1], A.I. IBRAGIMOV[2]*

[1]Kazakh Research Institute of Culture, [2]Abai University (Almaty, Kazakhstan)
*ar.khazbulatov@gmail.com aman.07@inbox.ru**

ORNAMENT AS A LANGUAGE OF CULTURE: TRADITION AND MODERNITY

Abstract

The distinctive features of the applied national culture are vividly reflected in the Kazakh folk art. Its origins go far back into the centuries, and it is fed by the same inexhaustible spring of folk art that gives rise to any kind of art. This ancient and eternally young art is brought to life by various kinds of people's desire to figuratively reflect their aesthetic perception of reality. From generation to generation, nameless artists passed on their rich experience, contributing to the formation of a national style, national artistic traditions, which determines the unique identity of any folk art. Traditional folk culture in the past was universal, defining and regulating all aspects of community life: lifestyle, forms of economic activity, customs, rituals, adaptation of social relations of community members and attitudes to nature, the world, beliefs, beliefs, knowledge, language and folklore, in traditional symbolic expression. In folk art, we most often think that decoration is the carrier of the main ideas of the artistic form and the basis of tradition. While jewelry is most often used as fine jewelry in professional art, it plays a special role in traditional art, especially as a language. The ornament is directly called «specific folklore», which is extremely important for revealing its meaning. We will not consider the artistic and spiritual integrity of the decoration itself, because this is impossible in this article, so we will focus only on some of its aspects. The research was carried out within the framework of the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AR09259280 «Languages of Kazakh culture as the basis of ethnic identity: semiotics and semantics».

Keywords: traditional art; Kazakh ornament; culture, decorative and applied art of the Kazakhs.

Introduction Today, the well-being of society depends on investment in education. Accordingly, the modern market of the education system is dynamically developing and integrating in an environment with its own requirements of the time. One of the priorities in Kazakhstan is the development of an education system that corresponds to the model of developed countries. It should be noted that our state has taken many significant steps over the past ten to fifteen years to improve competitiveness in education. Head of State Kassym-Jomart Tokayev in his address to the people of Kazakhstan dated September 1, 2020 noted that: «It is necessary to resume the activities of «children's circles», where representatives of the younger generation could learn the basics of creativity and handicrafts» [1]. In this context, the ability of a nation to preserve the identity of its culture through its development is important.

The study of the cultural phenomenon of nomadic civilizations, to which the Kazakh one belongs, helps to delve deeper into the philosophical and ideological basis of traditional art and understand the spiritual aspects of modern cultural development. The creative potential and artistic principles of the traditional Kazakh culture managed to be preserved and transformed into images and concepts that became the foundation for a new art when the nomads were forced to change their way of life

and began to form a different worldview. The handicraft culture of nomadic Kazakhs should be considered as an example of stability and harmony of traditional cultures of the East [2].

Main body. Literature review. The literature on the study of ornament as a cultural language, traditional art and the use of traditional motifs in modern times is very extensive. Special attention should be paid to the study of A.A. Shevtsova, where the author in her dissertation considered and classified Kazakh folk ornaments of the XIX and early XX centuries on the basis of a wide range of comparative materials, highlighting ornamental motifs, and also considered the relationship between ornamental forms and people [3].

In the work of K.T. Ibraeva on the topic: «The ornament of memorial monuments of the Kazakhs (based on the material of the Mangyshlak necropolises)», the author tries to consider the architectural decorations of various architectural works separated by time intervals in order to find the common, natural and typical. She also tries to find common features in order to clarify the specifics of each work. The research analysis ultimately explains the correlation of general and special, constant and variable, stable characteristics of the style in relation to the contribution of the Aday clan and its practicality, specific expressions and modifications of diversity [4].

The article «Folk ornament as a source of ethnogenesis» by A.E. Asanova is directly related to the study, where the Kazakh ornament is considered as a system of historical, geographical and ethnosocial. The work pays attention to the stylistic features of the ornament, as well as the semantics of the elements and the symbolism of color, with the display of customs, traditions and everyday life of the Kazakh people [5].

The definition of an ornament was proposed by a well-known researcher of this phenomenon in Kazakhstan, Kazhgali uly A., who defines it as «the art of a systemic relationship between symbols of visual perception» [6].

In the article «Ornament» in art education: historical prerequisites and pedagogical potential, A.K. Veksler considers the subject of the study «ornament» in a visual context, a component of perception having complex attributes of an artistic and aesthetic system. Mastering the possibilities of ornament in theoretical and practical directions, in modern art education [7].

The article Semiology of Kazakh Ornaments examines the specific meanings of Kazakh animalistic ornaments, shows the meaning of various national Kazakh ornaments in non-verbal communication [8].

The article «The Role of the Kazakh National Ornaments in Aesthetic Education» examines the features of Kazakh crafts and ethnic ornaments. The views and judgments of Kazakh and foreign scientists are presented. The authors showed examples of drawings of ethnic ornaments, expressions of meaning through educational games and their application in practice [9].

In the article «Artistic embroidery of the Kazakhs», the author presents the material of Kazakh embroidered carpets of the Eastern Kazakhstan, obtained during field expeditions [10]. The issues of traditional ornamental art of the Kazakhs of the steppe zone of the Western Siberia at the end of the XIX-XX centuries are covered in the work of A.A.Dayrabayeva [11].

Decorative techniques in the decorative and applied art of the Kazakhs (jewelry, koshmovalyanie, wood processing) and along with this products of characteristically specific forms related to ethnic signs on the scale of the republic are considered in the article by ShZh. Tokhtabayeva [12].

Modern art of Kazakhstan is developing in line with the general culture. But, the folk art of the Kazakhs is organically included in the culture and life of modernity. The whole objective world of national life, starting from the yurt and ending with any dish or bowl, is at the same time the world of art. If the paintings of Gzheli and Khokhloma, the Vyatka toy have long been distinguished in separate decorative areas, then the Kazakh «syrmak» or «tekemet» are now not only decorations of any modern apartment, but also functional household items. This situation alone is enough to explain the strong influence of the traditional art on the modern professional art of Kazakhstan.

It is believed that a work of art is considered to be a so-called symbolic product, its meaning and meaning are historical. Although aesthetic (and financial) values change from period to period, where yesterday's unimaginative and meaningless suddenly acquires the status of valuable, the understanding of the value of works of art also changes [13, P.44]. We believe that traditional folk art has a high degree of informativeness; it reflects its time, local traditions, it is possible to isolate the basic layers – the core of artistic achievements, as well as innovative motives.

The formation of traditional art in the depths of mythology caused the traditional art to be a cult ritual action, recreated in ancient times by all known means of expression. It is a fusion of cult actions and life reality. As M.A.Nekrasova notes, folk art overestimates the original image, constant motivation in new relationships and adds new impressions and ideas to it. This is the source of its various forms. At the same time, however, features that emphasize the national and regional characteristics of a particular center of folk art should not disappear; on the contrary, they turned out to be a necessary condition for artistic diversity [14, P.14]. We agree with that, because tradition acts as a creative method and a key to understanding the artistic structure as the integrity of folk art.

Methods. Although there is no theme in the traditional art of the Kazakh nationality, it is full of concrete and vivid content. We are talking about the universal laws of the external world, formulated by folk art, which can be accepted by the perception of any viewer. These are the physical laws of gravity, balance, rhythm and color, which are passed down from generation to generation to express a firm assessment of the conditions of life, continuous movement and struggle. As a means of expression, they identified a whole range of emotions - from the best to the negative. Therefore, the combination of a decorative symmetrical balance, a simple rhythmic structure appears as a predictable and observable fixation, that is, as a reliable life situation, or as a composition that corrects changes in tension – from extreme intensity to reduction and deceleration. Kazakh art has absorbed the creative heritage and cultural influence of antiquity and the Middle Ages and has formed its own national tradition. It is focused on the richest levels of the centenary of the artistic achievements of Kazakhstani masters. The chronological analysis reveals a number of connections with the geometric ornament of ceramics, as well as some constructive solutions of Bronze Age jewelry, the animal style of Saka jewelry, colored works of the Uysuns and the decorative technology of inlay jewelry of the Huns, as well as some constructive solutions of the art of the Kimak-Kipchaks. In the modern conditions of globalization, it is extremely necessary to form and maintain a complete, fully recognized and realistic picture of Kazakhstan in the eyes of the international community. Today, representatives of modern humanities are very interested in studying phenomena with obvious regional and national characteristics.

The result of updating the programs of cultural policy of Kazakhstan is a tendency to rethink the ancient national traditions. At the present stage, in almost all spheres of the manifestation of Kazakh culture, we can observe not only the influence of the latest global trends, but also attempts to address the origins, the essential foundations of the worldview and value orientation of the Kazakh people.

The traditions of the spiritual and material culture of the Kazakh people are the fundamental factor determining the direction of creative research of the national art. The reference to the heritage of our ancestors is a landmark for the entire Kazakh art of the beginning of the XXI century. «The Republic of Kazakhstan, located at the crossroads of two great world cultures of Asia and Europe, faces the need to find its own way in a qualitatively new socio-cultural world in the exercise of its historical mission, reflecting the state and national interests of its citizens» [15, P.4].

Results. Ornaments are one of the most representative traditional ethnic art in Kazakhstan. This is the oldest and most logical picture of the national identity of Kazakhstan, expressed in a certain visual form.

The Kazakh ornament is a complex and feasible multifunctional system, the share of

functions of which changes over time. For example, at the end of the XIX century, a certain position of an ornamental insert on a particular object (together with other signs) could give a fairly accurate social and ethnic characteristic of the owner, i.e. the function of the ornament as an ethnosocial identifier was fully invoked. Currently, the aesthetic function of jewelry is coming to the fore, and their magical properties have disappeared. However, interiors and objects in the «ethnic style» are becoming more and more famous and fashionable. [16, P.526-527].

In the interpenetrating cultures of neighboring peoples, the art of the Kazakhs was the most localized. It is not by chance that the ornament occupies a large place in the cultural heritage of the Kazakh people. This ancient and eternally young art is brought to life by the desire to decorate everyday life, create comfort, express the aesthetic perception of reality. When comparing the Kazakh folk ornament with the ornament of the Tajiks or Uzbeks, its distinctiveness is particularly clear. First of all, the concepts of «background» and «main motif» are inherent in most ornamental systems. The ornamentation of manuscripts, ceramics, wood carving have a clearly defined pattern, opposed to the background. The Kazakh ornament is mainly distinguished by the absence of this division into background and image, more precisely, the absence of the concept of «background». Very often it is «positively negative»: the background and the image are dynamically mutually replaced in the process of perception. Of the two motifs that make up the overall ornamental composition, each can be read both as an image and as a background.

The structure of Kazakh ornaments is diverse, and we can talk about it from several directions. In Kazakh ornaments, the most important place is occupied by drawings of animals, which are most often used for transporting animals on the principle of replacing the whole with parts. An important place in their creation is occupied by schematic diagrams of iconic images of some household items and natural phenomena. Sometimes different parts of different animals are combined in one plastic picture. Hence the traditional name of individual motifs: «ram's horn», «bird's eye», «camel's trail», etc. A number of studies of the Kazakh ornament have studied it in this regard. The understanding of the general emotional and philosophical content of the ornament has not yet been the subject of special research.

The appearance of artistic images of animals in art is associated with the peculiarities of ancient magic and hunting rituals. Indicative in this respect is the so-called «animal style» of the middle of the I millennium BC, formed in the Scythian-Sarmatian jewelry art and weapons production, where the image of animals was identified with the supreme power of the ruler and acted as a sign of power, and also symbolized the best human qualities (courage, valor, bravery) [17, P.118]. The most widespread are clearly stylized motifs of zoomorphic, geometric and plant ornaments, found in a variety of combinations [18, P.290].

Decorative and applied art, based on the processing of natural raw materials and domestic animals, has the characteristic features of family crafts. There were women's types of occupations (koshmovalyanie, weaving, embroidery, fabric mosaic work - quraq) and men's (processing of leather, wood, bone, jewelry and blacksmithing). Women also took part in the processing of pelts and skins, which is still the case in traditional life [19, P.3].

The most common type of applied art of the Kazakhs is koshmovalyanie, which is distinguished by the originality of the decor [20]. In the compositional component of syrmaks and tekemets, as well as other beds and carpets on the wall, there are several schemes for constructing decorative motifs. Tekemets are usually decorated very traditionally: they always or almost always separate the central zone from the border, the central zone is divided into three or four equal squares or rhombuses (sharshy), in which a large cross is carved, qos muyiz (connected horns). Muyiz is a stylized image of sheep's horns. It is connected to the idea of wealth, increasing the number of livestock and the security function. Such ornaments decorate tekemets, syrmaks, alashas, and these images are also found in architectural structures. The

main colors used are brick red, yellow, blue, green and blue, brown and black. Sometimes this pattern is complemented by another option – in the form of «*bitpes*» – stylized running waves, double curls or spiral curls in the shape of the letter S. Nevertheless, the traditional, most popular and most frequently used version of the mentioned qos muyiz is sometimes very simple and has a form that is also easily identified.

Often, the border of the entire koshma or individual squares of the central field was made with the ornament bitpes, synar muyiz (one horn) or synar okshe (heel), a number of triangles tumarsha (amulet), baldaq (crutch) – a geometric motif. The most common type of Kazakh ornament, which usually decorated felt products. The rhythmic structure of the presented motif frames the contour of the composition. A common range of colors is red and black. Synyk muyiz is a broken horn; folk craftsmen decorated carpets, mats, baskurs, alasha, bags with this motif. Its main colors are red, burgundy, green, brown, black (Figure 1, 2) [21, P.43].

Figure 1, 2. **Types of Kazakh ornament (ram's horns)**

In addition to felt syrmaks and tekemets, other types of products were also ornamented, which differ and are divided into subspecies according to the technique of execution: lint – free and semi-pile woven products (alasha, baskur), chiy mats made of reed, embroidery products, many household items, costumes; elements of a dwelling-yurt, leather products, jewelry, wooden, bone, stone products and objects were ornamented.

The forms and names of these motifs and elements reflect the variety of patterns and decorative elements, their semantic meaning, allegorical properties of phenomena, environmental objects, animals, birds and simple geometric shapes. There are many of them, they have an ancient origin and can be based on universal tamga symbols, Turkic symbols, universal symbols and symbols of cultural significance. We believe that the tradition of calling some decorative patterns animal body parts is inherited from the ancient Turks, when they used animal body parts to denote the universal tamga logo.

Almost all the elements of the Kazakh ornament were read in a completely specific way. We can trace this in the works of researchers Margulan, Ibraeva, etc. The ornament in its original form is a kind of magic spell that covered the surface of the walls of ritual caves, figures, dishes. Later, these magical signs were transferred to embroidery, weaving, jewelry [22, P.135].

In the Kazakh decorative and applied art, plant decorations and patterns dating back to antiquity are also very popular: paintings depicting flowers, leaves, trees, fruits and seeds. The ideas of growth, fertility and vitality are associated with the image of a tree. From the image of the world tree in the traditional consciousness, the tree of life is formed, then the family tree and, finally, the ancestral (genealogical) tree, which reflects the process of converting global symbols into private

symbols. Images of shrubs, buds of plants with curly leaves, clover and many flowers are also common.

Gul, which means flower, has a variety of image options, including: a bud, a tulip, a lotus, etc. This flower is associated with the birth of the fruit, the renewal of eternal renewal, as well as the birth and abundance of life. In addition, all these patterns decorate household items of Kazakhs, such as wall carpets. Color – preferably red, yellow, orange and burgundy tones (Figure 3).

Figure 3. **Gul (flower) (according to the sketches of the elements of U. Zhanibekov)**

There are also cosmogonic motifs in the rich baggage of Kazakh ornamental motifs. Zhuldyz is a star; in the traditional consciousness, this motif is identified with the human soul among the Kazakhs. The heavenly bodies have always been endowed with purifying power. The motif adorns the central parts of the carpets. Main colors: red, blue, burgundy

Another of the most common motifs in the Kazakh ornament is a cosmogonic origin, for example, zhuldyz – star, in the traditional consciousness this motivation corresponds to the human soul of the Kazakhs. The heavenly bodies have always received the power of purification. The pattern often adorns the middle part of the carpet, the main colors are red, blue, burgundy-red (Figure 4).

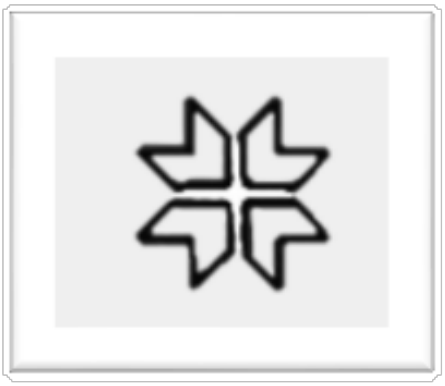

Figure 4. **Zhuldyz (star) (according to the sketches of the elements of U. Zhanibekova)**

Each of the groups of ornaments: plant, animal, geometric and cosmogonic, contains a certain meaning. Any element of the ornament has a specific purpose. Elegant swallows, amazing petals of plant ornaments decorate outerwear, as well as girls ‘ dresses. Zoomorphic motifs, ornaments in the form of an arrow tip, an eagle, decorated the boys ‘ clothes. Certain elements were used in the decoration of hats, outerwear, trousers. For example, the patterns of

a camel's trail, a mouse's trail, a dog's tail have almost never been used to decorate hats. The «reading» of ornaments is a kind of universal key that opens the riches of folk culture [23].

The source of creativity for Kazakhstani designers are such well-known Kazakh cosmological ornaments as shenber (circle), shimay (strikethrough), tortqulaq (four sides of the world – tortqul – cross), zhuldyz (star), ayshyk (crescent), etc. As you know, historically there have been several types of ornaments based on two sources-natural forms and geometric shapes – rectilinear (ribbon) ornamental stripes, circular (ring) ornamental compositions, centric (rosettes), mesh, based on the symmetry of polygons, etc. Thus, the main types of ornament are used, the centric type of ornament [24, P.137].

If we delve into the prehistory of the Kazakh ornament, we will encounter the «animal» style that was widespread among the nomads, including not only the Uysuns, Sakas, but also the Scythians of the Black Sea region. In the absence of coloristics, Kazakh ornaments have one of the most important principles of animal style – the interpenetration and interrelation of motifs, their dynamic balance. The national style and artistic painting in crafts meet the high standards of artistic quality, reflect the traditions and tastes of people and give them a real spiritual and plastic value. A living example in art is the animal style, in which the animal world as something impermanent, change and life according to its laws perfectly reflects the worldview of nomads, while the sedentary culture prefers a stable world of plants and minerals, revealed through geometric motifs. However, having carefully studied the essence of geometric ornament as the oldest decoration, the viewer cannot help but notice that its essence is reduced to a scheme, as the beginning of any formation of space, which in some sense contradicts what had been said. This is because for the normal functioning of the entire system, including the nomadic world and the settled world, harmony is necessary, a kind of distraction that ultimately unites and balances everything.

Discussion. In modern Kazakh art, the working materials of some Kazakh artists are national ethnographic or elements, natural elements, originally unlimited space on pastures, prayer carpets, musical instruments and other attributes. One of the directions of their work is the reconstruction of the mechanism of dissemination of culturally important information, but not in a «pure» form, but through visual and plastic art, symbolic broadcasting in films, such as visualization and implementation of traditional national culture, and therefore ethno-cultural code.

Kazakh ornament has developed many clear principles over the centuries. Plant motifs are rarely found among them, ancient motifs predominate. The specificity of the Kazakh decor is the use of clean and bright colors. These characteristics of turn-of-the-century art are also inherent in traditional Kazakh art. Their analysis allows us to link many characteristics of modern art with traditional art and identify possible aspects of tradition. An example of the design and reflection of the features of traditional folk art can be seen in the work of the Kazakh artist O. Kotsyuba «Kenzhegul» (Figure 5).

Figure 5. **O. Katsyuba «Kenzhegul»**

In the works of the first professional Kazakh artist A. Galimbayeva, you can find a Kazakh ornament, in the still life «Dastarkhan», we see a reflection of the national style and originality of the traditions of Kazakh art (Figure 6).

Figure 6. **A. Galimbayeva «Dastarkhan»**

Among the artists of 60-s, one can single out the work of Tokbolat Togusbayev «Kitchen», quite an impressive size with a richness of the realities of national life (Figure 7).

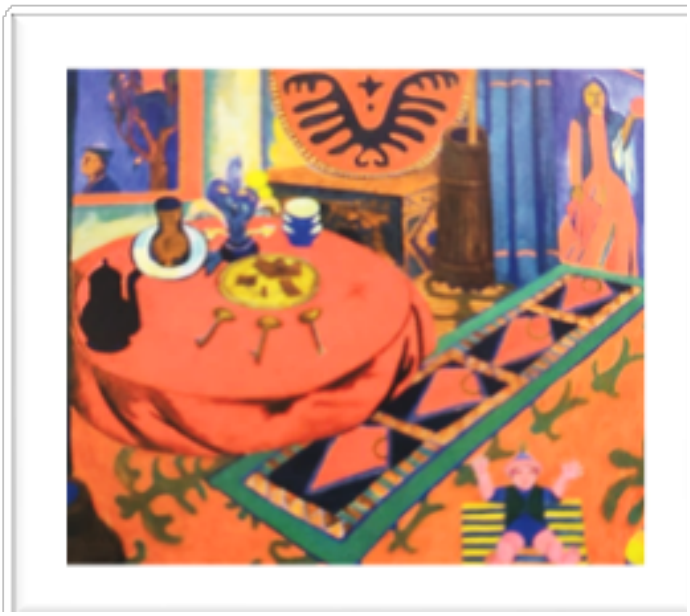

Figure 7. **T. Togusbayev «Kitchen»**

One of the brightest representatives of modern artists of Kazakhstan with a bright national color inherent in the works and the use of rich ornaments is Nurlan Kilibayev (Figure 8, 9). Perhaps this is a distinctive feature in the artist's work, realistic genre and portrait compositions, in which the glorification of the connection between Asia and Europe is intertwined.

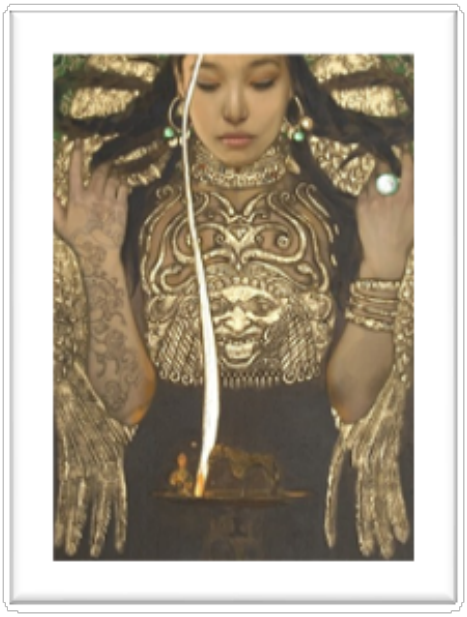

Figure 8. **«The Golden Goddess»**

Figure 9. **«Zheti qazyna»**

Thus, the main difference of traditional Kazakh art is that, in comparison with realistic art, it consists of static artistic symbols, signs and patterns. Art is a product of a personal nature, which depends not only on external influences, but also on purely personal emotional thinking, empathy and biological data of a person. Therefore, it is not possible to objectively evaluate the creativity of each artist, since creativity has a subjective origin. Although art originated from subjective sources, the emerging traditional world perspective has been honing classics, static images and a more or less stable attitude to artistic forms and colors for centuries.

Conclusion. Today, the process of national self-identification of Kazakh art is influenced by global trends. In addition, we can observe the observance of ancient traditional artistic expressions, such as the use of ornaments and ancient motifs. It is believed that the philosophical nature of the decor in the modern art of Kazakhstan is associated with the conditions for creating a fully conscious national cultural image.

So, the ornament is a kind of cultural language, although the motives and themes of folk art are basically the same, there are always places for creativity. In modern art, every artist brings something unique to his works, which corresponds to his personality and the spirit of the time. Today, many artists and masters of decorative and applied art turn to the theme of folk art, the use of national ornaments, in order to find a living source of inspiration and creativity. However, the reason for the vitality of the tradition is deeper – the very structure of folk art in its basic understanding reflects the trends in the development of world and Soviet art. These concepts can be revealed only by analyzing the structure of traditional art forms. The experience of using methods of systematic analysis of the structure of works of art can be used to identify some trends in the development of art in Kazakhstan.

Consequently, art, as an indispensable part of artistic and cultural education, which plays a huge role in the cooperation of multicultural societies, is able to give an understanding of the creative approach and contributes to the correct construction of a prosperous society.

References

[1] The message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan. September 1, 2020 Official website of the President of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]: URL: https://www.

akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (data of access: 19.05.2021).

[2] Sultanova M.E. Philosophsko-esteticheskiye osnovaniya kazakhskogo izobrazitelnogo iskusstva v kontekste teorii chistogo iskusstva [Philosophical and aesthetic foundations of the Kazakh fine art in the context of the theory of pure art: abstract of the dissertation of the cand. arts.]. – Almaty, 2009. – S.18.

[3] Shevtsova A.A. Kazakhskiy narodny ornament kak etnographicheskiy istochnik [Kazakh traditional ornament as ethnographic source]. Abstract of the dissertation on history, specialization VAK RF 07.00.00. Moscow, 2004 [Electronic resource]: URL: http://cheloveknauka.com/kazahskiy-narodnyy-ornament-kak-etnograficheskiy-istochnik#ixzz71ivAbqJp (data of access: 22.07.2021).

[4] Ibrayeva K.T. Ornamnet memorialnykh pamyatnikov kazakhov (na material nekropolei Mangyshlaka) [The ornament of the memorial monuments of the Kazakhs (based on the material of the Mangyshlak necropolises)]. Dissertation: 07.00.12. Kazakh State University named after kirov, Alma-Ata. – 1984. – 188 s. [Electronic resource]: URL: https://www.dissercat.com/content/ornament-memorialnykh-pamyatnikov-kazakhov-na-materiale-nekropolei-mangyshlaka (data of access: 22.07.2021).

[5] Asanova A.E. Narodny ornament kak istochnik etnogeneza [Folk ornament as a source of ethnogenesis] // Mir Nauki, kultury, obrazovaniya. – № 4(29), 2011. – S.325-329

[6] Kazhgaly uly A. Organon ornamenta [Organon of ornament]. – Almaty, 2003. – 456 s.

[7] Vexler A.K. «Ornament» v khudozhestvennom obrazovanii: istoricheskiye predposylki I pedagogicheskiy potentsyal [Ornament in art education: historical background and pedagogical potential]. – T.8. – № 6A. – 2018. – S. 95-104.

[8] Semiology of Kazakh Ornaments. Shara Mazhitayeva, Aigerim Shugaevna Kappasova, Aidana Ergazykyzy Kapanova, Zhanbai Turarovich Kadyrov, Amanai Baiturymovich Myrzabayev & Zhanar Eskazinova. Published by Canadian Center of Science and Education. Received: February 28, 2015 Accepted: March 20, 2015 Online Published: April 24, 2015/ doi:10.5539/res.v7n6p170 [Electronic resource]: URL: http://dx.doi.org/10.5539/res.v7n6p170 (data of access: 26.07.2021).

[9] Toleubekova R.K., Zhumataeva E., Stepanskaya T.M., Zhumabekova G.B., Sarzhanova F.N., Mergaliyev D.M. The Role of the Kazakh National Ornaments in Esthetic Education. Biomed Pharmacol J 2015;8(1) [Electronic resource]: URL: Available from: http://biomedpharmajournal.org/?p=1393 (data od access: 22.07.2021).

[10] Zhukenova Zh.D. Khudozhestvennaya vyshyvka kazakhov [Artistic embroidery of Kazakhs] // Kosmologiya. – № 2. – 2019. – S.189-196 [Electronic resource]: URL: https://kostumologiya.ru/PDF/01IVKL219.pdf (data od access: 26.07.2021).

[11] Dayrabayeva A.A. Traditsionnoe ornamentalnoe iskusstvo kazakhov stepnoy zony zapadnoy Sibiri kontsa XIX-XX vekov [Traditional ornamental art of Kazakhs of the steppe zone of the Western Siberia of the late XIX-XX centuries]. Dissertation for the degree of candidate of historical sciences, Institute of Archeology and Ethnography of the Russian Academy of Sciences – Omsk, 2010. 255s.

[12] Tokhtabayeva Sh.Zh. Etnospetsiphika v dekorativno-prikladnom iskusstve kazakhov XVIII – pervoy poloviny XX vv. [Ethnospecificity in the decorative and applied art of the Kazakhs of the XVIII-first half of the XX centuries]. In the collection: The national element of creativity: time and transgression. Collection of articles on the results of the third International Scientific Conference. – 2017. – S.289-299.

[13] Ibragimov A.I., Bitoreeva D.T., Bakhretdinova G.K. Phenomen phormirovaniya i razvitiya art-rynka: iskusstvovedcheskiy kontekst [The phenomenon of the formation and development of the art market: the art historical context] //Pedagogika i psikhologiya. – 2019. – №3(40). – S.42-53.

[14] Nekrasova M.A. Sovremennoye narodnoe iskusstvo [Modern folk art]. – Город, 1980. – 207s.

[15] Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. «Let's build the future together! » From January 28, 2011..

[16] Vorozheykin N.N., Vorozheykina O.I., Pazlyshanova Zh.N. Regionalnye osobennosti ispolzovaniya kazakhskogo ornamenta v dizayne sredy [Regional features of the use of the Kazakh ornament in the design of the environment]. In collection: The image of the Motherland: content, formation, updating. Materials of the IV International Scientific Conference. – 2020. – S.523-527.

[17] Lazutina T.V. Simvolizatsiya yazyka ornamenta: zoomorphny ornament kak simvol kultury [Symbolization of the ornament language: zoomorphic ornament as a symbol of culture] // Teoriya i praktika obshestvennogo razvitiya. – 2015. – № 14. – S.117-119.

[18] Shakhanova N. Mir traditsionnoy kultury kazakhov [The world of traditional culture of Kazakhs]. Ethnographic essays – Almaty, 1998.

[19] Tokhtabayeva Sh.Zh., Kozhakhmetova A.B. Vizualno-khudozhestvennoye nasledie kazakhskogo khanstva [Visual and artistic heritage of the Kazakh Khanate]. In collection: Scientific Forum: Philology, Art history and cultural studies. Collection of articles based on the materials of the XII international scientific and practical conference. – 2018. – S.6-12.

[20] Tokhtabayeva Sh.Zh. Koshmovoylochnoe iskusstvo kazakhov [Felt art of Kazakhs]. - Almaty: Kitap, 2014. – S.31-56.

[21] Barimbekov Zh. Kazakhskiy ornament [Kazakh ornament]. – Alma-Ata, 1986 – S.2.

[22] Abdalimova Zh.S., Serdyukova D.A. Kazakhskiy narodny ornament i sovremennost [Kazakh folk ornament and modernity] //Kulturnoye nasledie Sibiri. – 2017. – №6(24). – S.130-136.

[23] Barimbekov Zh. Kazakhskiy ornament. Albom dlya raskrashivaniya [Kazakh ornament. Coloring album]. – Alma-Ata: Oner, 1986. – 43 s.

[24] Kunzhigitova G.B., Sarsen A.D., Burkitbayev T.S., Auelbekov E.B., Ofitserova N.R., Mameshev M.Zh. Izvestiya vysshykh uchebnykh zavedeniy [News of higher educational institutions] // Tekhnologiya tekstilnoy promyshlennosti. – 2020. – № 5(389). – S.135-141.

Мәдениет тілі ретіндегі ою-өрнек: дәстүр және қазіргілік

А.Р. Хазбулатов[1], А.И. Ибрагимов[2]
[1]Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты
[2]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Қазақтың халық өнері қолданбалы ұлттық мәдениеттің айрықша белгілерін айқын көрсетті. Оның бастаулары ғасырлардан бастау алады және ол өнердің кез-келген түрін тудыратын сол сарқылмас халық шығармашылығымен нәрленеді. Бұл ежелден келе жатқан және мәңгі жас өнерді өмірге әр түрлі адамдар өздерінің шындықты эстетикалық қабылдауын бейнелі түрде бейнелеуге деген ұмтылысы әкеледі. Атаусыз суретшілер ұрпақтан-ұрпаққа өздерінің бай тәжірибелерін беріп, кез-келген халықтық өнердің қайталанбас өзіндік ерекшелігін айқындайтын ұлттық стильді, ұлттық көркемдік дәстүрлерді қалыптастыруға үлес қосты. Бұрынғы дәстүрлі халық мәдениеті әмбебап болып табылады, қоғамдастық өмірінің барлық жақтарын анықтайды және реттейді: өмір салты, экономикалық қызметтің формалары, әдет-ғұрыптар, әдет-ғұрыптар, қоғамдастық мүшелерінің әлеуметтік қатынастарының бейімделуі және табиғатқа, дүниеге, наным-сенімдерге, сенімдерге, білімдерге деген көзқарастары, дәстүрлі символдық көріністе тіл мен фольклор. Халық шығармашылығында безендіру – бұл көркемдік форманың негізгі идеяларын жеткізуші және дәстүрдің негізі деп ойлаймыз. Әшекейлер көбінесе кәсіби өнерде әсем безендіру ретінде қолданылған кезде дәстүрлі өнерде, әсіресе тіл ретінде ерекше рөл атқарады. Ою-өрнек оның мағынасын ашу үшін өте маңызды «нақты фольклор» деп аталады. Біз безендірудің көркемдік және рухани тұтастығын қарастырмаймыз, өйткені бұл мақалада бұл мүмкін емес, сондықтан оның кейбір аспектілеріне ғана тоқталамыз.

Зерттеулер ҚР Білім және ғылым министрлігінің AR09259280 «Қазақ мәдениетінің тілдері этникалық сәйкестіктің негізі ретінде: семиотика және семантика» жобасы аясында жүргізілді.

Түйін сөздер: дәстүрлі өнер; қазақтың ою-өрнегі; қазақтардың мәдениеті; сәндік-қолданбалы өнері.

Орнамент как язык культуры: традиция и современность

А.Р. Хазбулатов[1], А.И. Ибрагимов[2]
[1]Казахский научно-исследовательский институт культуры
[2]Казахский национальный педагогический унивверситет имени Абая
(Алматы, Қазақстан)

Аннотация

В казахском народном искусстве ярко отразились самобытные черты прикладной национальной культуры. Его истоки уходят далеко вглубь веков, и питает его тот же неиссякаемый родник народного творчества, который дает начало любому виду искусства. Это давнее и вечно юное искусство вызвано к жизни разного рода стремлением людей образно отразить свое эстетическое восприятие

действительности. Из поколения в поколение безымянные художники передавали свой богатейший опыт, способствуя формированию национального стиля, национальных художественных традиций, что и определяет неповторимую самобытность любого народного искусства. Традиционная народная культура в прошлом универсальна, определяя и регулируя все аспекты жизни сообщества: образ жизни, формы экономической деятельности, обычаи, ритуалы, адаптацию социальных отношений членов сообщества и отношения к природе, миру, верованиям, верованиям, знаниям, языку и фольклору, в традиционном символическом выражении. В народном творчестве мы чаще всего думаем, что украшение является носителем основных идей художественной формы и основой традиции. Когда украшения чаще всего используются как прекрасные украшения в профессиональном искусстве, они играют особую роль в традиционном искусстве, особенно как язык. Орнамент прямо называется «специфическим фольклором», что чрезвычайно важно для раскрытия его смысла. Мы не будем рассматривать художественную и духовную целостность самого украшения, потому что в данной статье это невозможно, поэтому остановимся только на некоторых его аспектах.

Исследование выполнено в рамках проекта Министерства образования и науки республики Казахстан AP09259280 «Языки казахской культуры как основа этнической идентичности: семиотика и семантика».

Ключевые слова: традиционное искусство; казахский орнамент; культура; декоративно-прикладное искусство.

Поступила в редакцию: 05.07.2021.

МРНТИ 14.35.09 *https://doi.org/10.51889/2021-3.2077-6861.30*

Zh.N. SHAIGOZOVA[1], A.A. MOMBEK[1]*

[1]Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
zanna_73@mail.ru, aliya_mombek@mail.ru

«LIVING HERITAGE» AS AN ELEMENT OF THE CONSTRUCTION OF EDUCATIONAL MATERIAL (using the example of traditional toponyms)

Abstract

This article considers one of the most important aspects of the intangible cultural heritage of Kazakhstan, which is expressed in traditional knowledge and customs related to nature and the universe. The study of toponyms as part of the intangible cultural heritage, a folded linguistic and cultural text or cultural code is part of the training course «Intangible Cultural Heritage of Kazakhstan», implemented as part of the training of undergraduates in the specialties of culture and art at the Abai Kazakh National Pedagogical University. At the moment, the scientific community offers several models/ways to preserve the intangible heritage, which is often called «living heritage». In the context of the proposed measures, the main one is considered to be its transfer to the younger generation in both formal and informal contexts. In this article, the authors reveal the content aspects of the considered training course in the field of traditional toponymy of Kazakhstan, which are presented as part of the educational materials tested in practice. In the opinion of the authors of the article, the view on toponymy as a science developing at the intersection of linguistics, history and geography prevails in modern science. But, in our opinion, toponymy has a much larger resource and can be studied from the standpoint of a cultural and semiotic approach, the foundations of which were laid by the famous Kazakh scientist M. Sembi. The purpose of this study is to reconstruct the semiotic and symbolic meaning of Kazakh toponyms on the example of toponyms containing numerals and color designations. The article was prepared within the framework of the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AR09259280 «Languages of Kazakh culture as the basis of ethnic identity: semiotics and semantics».

Keywords: «living heritage»; training course; master's degree; toponyms with numerals and color designations.

Introduction. The works of a number of foreign scientists [1-10 and others] are devoted to the study of toponyms as part of the intangible cultural heritage, a folded linguocultural text or code; and they believe that when decoding/ decrypting a toponym, a diverse informative field is revealed. Hence, ethnotoponyms in modern science are considered as a significant layer of culture, reflecting a number of their functions: social, ritual, semantic-informative, symbolic, etc.

There is a certain scientific base in this field in Russian science, which is represented by the works of famous scientists. Among them: O.A. Sultanyaev [11-12], E. Koychubaev [13], V.P. Popova [14], G.K. Konkashpayev [15] and many others [16-27; 30] who considered various aspects of toponymy of Kazakhstan. Their research served as the fundamental basis of this work.

At the same time, the prevailing opinion in science is about toponymy as a science developing at the intersection of linguistics, history and geography. But, in our opinion, toponymy has a much larger resource and can be studied from the standpoint of a cultural and semiotic approach, which was successfully applied by the Kazakh scientist M. Sembi in his book «The memory of the Turkic-Mongolian land: the origins and symbolism of toponyms (the Turkic meridian)» [27]. In it, the author reveals many semantic components of Turkic toponyms, actively involving data from folklore studies and other humanitarian disciplines in the field of intangible cultural heritage.

Hence, the aim of this article is an attempt to reconstruct the semiotic-symbolic meaning of Kazakh toponyms on the example of toponyms containing numerals and color designations. The authors use traditional methods for studying this group of toponyms – descriptive and statistical, as well as cultural and semiotic approaches.

The main body. *Numerals in toponyms of Kazakhstan*. A significant place in ethnotoponyms of Kazakhstan is occupied by the name of places with numbers. Such toponyms have a symbolic, ritual meaning, and many of them appear as cultural universals. G.K. Tleubay noted that the numeral presentations (as well as our speech) are inextricably linked with the representation of the person himself, as in all stages of his history, he was associated with the process of counting the surrounding subjects and conducting some changes [16, P.3]. In this way, Turkish toponyms are of great interest, which are elements of the semantic code, with the help of which it is described/distributed around the world.

According to L.S. Kara-ool [17] toponyms with numbers can be productive and non-productive. Analysis of toponyms with numbers (more than 35 positions for example, several regions), presented in Table 1 showed that the main mass of produced Kazakh toponyms with numbers are derivative and are formed in two ways. The first one, named conversion, suggests the transition of numerals to proper nouns. The second one – syntactic way: complex words with two or more stems, or when nouns and adjectives serve as second components.

In general, among the Kazakh toponyms, the conversion is very rare – for example, River Zhangyz (Zhalgyz – one) in central Kazakhstan. The most common is the syntactic method: number + noun/adjective (birtal – one/single willow), number + noun (zhetiqara – seven hills) and so on. The more complexly formed numeral toponyms occur more often: birtaban qarasor (a black salt marsh the size of one foot): number + noun and adjective + noun.

In the total Turkish material, L.S.Kara-ool [17] identifies several types of number toponyms: 1) toponyms, which clearly define a number of geographical objects; 2) toponyms, which indicated a number of objects as «few»; 3) toponyms, which indicate a number of objects as «many»; 4) toponyms with an unknown number of indicators [17, P.694].

In Kazakh culture, the first type is represented by the following examples: «*altyaygyr*» (six stallions), «*besagash*» (five trees), «*bestobe*» (five hills), «*birtal*» (one tree), «*kosqara*» (two black ones), «*kostam*» (a pair of graves) and many others; the second type is not found; the third type is presented quite well, for example, «*kopbulak*» (many springs), «*kopmola*» (many graves), «*koptas*» (many stones) and others; the fourth type can be attributed to toponyms

such as «*myn*» (thousand) or «*zhuz*» (hundred), for example, «*mynkudyk*» (thousand wells), «*zhuzagash*» (hundred trees) and others.

Analysis of toponyms presented in Table 1 showed that toponyms with numbers «*bir*» (one), «*eki*» (two), «*ush*» (three), «*tort*» (four), «*bes*» (five), «*alty*» (six), «*zheti*» (seven), «*on*» (ten) occur. Toponyms with number «bes» (five) and number «bir» (one) are the most common. It should be noted that with number one a numeral definition occur toponyms with an adjective «zhalgyz» (lone) – zhalgyzkol (lone lake), «zhalgyztobe» (lone mountain) and others.

Popular toponyms are geographical names reflecting the number of «kos – a pair», for example: «qostobe» – «a pair of hills», «qosshoqy» – «a pair of hills», «qosqudyq» – «a pair of wells» and many others.

Table 1

Toponyms of Kazakhstan with numerical designations (using the example of three regions)

№	Name	Translation
1	2	3
Aqmola region		
1	Altyaygyr, Tselinogradsliy district	Six stallions
2	Altyayaq, Enbekshilderskiy district	Six feet/soles
3	Besagash, Akkolskiy district	Five trees
4	Besbidayiq, Akkolskiy district	Five steppe hollows
5	Besqayin, Akkolskiy district	Five birch trees
6	Besqaragay, Zerendynskiy district	Five pine forests
7	Bestobe, Korgalzhynskiy district	Five Hills
8	Birqyz, Zerendynskiy district	One girl
9	Birsuat, Enbekshilskiy district	Lone watering hole
10	Birtaban, Korgalzhynskiy district	A lake the size of one foot
11	Birtal, Esilskiy district	Lone willow
12	Zhalgyzqaragay, Burabayckiy district	Lone Pine
13	Zhalgyzkol, Zharkayinskiy district	Lone lake
14	Zhalgyzqudyq, Tselinogradskiy district	Lone well
15	Zhalgyztau, Zerendynskiy district	Lone mountain
16	Zhetiqara, Ereymentauskiy district	Seven hills
17	Qosqaragay, Akkolskiy district	A pair of pine trees
18	Qoskol, Arshalynskiy district	A pair of lakes
19	Qostomar, Akkolskiy district	A pair of bumps
20	Qosshoqy, Tselinogradskiy district	A pair of hills
Aqtobe region		
21	Beskempir, Shalkarskiy and other ditricts	Five old women
22	Beskudyk, Oyilskiy and other districts	Five wells
23	Besmola, Yrgyzskiy and other districts	Five graves
24	Besoba, Alginskiy and other districts	Five large piles of stones stacked on the top
25	Bestamak, Alginskiy district	Five mountain valleys
26	Bestobemola, Shalkarskiy district	The grave at the five hills

1	2	3
27	Besshagyl, Shalkarskiy district	Five dunes
28	Besshoky, Shalkarskiy district	Five hills
29	Egizkara, Oyilskiy district	Hills-twins
30	Ekibay, Temirskiy district	Two rich men
31	Ekikyrashan, Kobdinskiy district	Two narrow hills
32	Ekinshi Konyrsay, Baiganinskiy district	The second dark beam
33	Ekikyrashan, Kobdinskiy district	Two narrow hills
34	Zhetykuduk, Baiganinskiy district	Seven wells
35	Zhetykol, Khromtauskiy district	Seven lakes
36	Zhetykak, Baiganinskiy district	Seven dried-up small lakes
37	Kopbulak, Shalkarskiy district	Many springs
38	Kopmola, Kobdinskiy district	Many graves
39	Koptasmola, Baiganinskiy district	Many stone graves
40	Onkudyk, Baiganinskiy district	Ten wells
41	Onmola, Baiganinskiy district	Ten graves
42	Otyzkudyk, Baiganinskiy district	Thirty wells
43	Tortkol, Baiganinskiy district	Four lakes
44	Tortkuduk, Baiganinskiy district	Four wells
Atyrau region		
45	Besbatyr, Kyzylkoginskiy district	Five batyrs (heroes)
46	Koskulak, Kyzykkoginskiy district	A pair of bays
47	Kosurpek, Inderskiy district	Lit. - a couple of disheveled
48	Kossor, Kurmangazynskiy district	A pair of salt marshes
49	Kostam, Kyzylkoginskiy district	A pair of tombstone structures
50	Kosshagyl, Zhylyoyskiy district	A pair of dunes
51	Ushkudyk, Isatayskiy and other districts	Three wells
52	Ushkyzyk, Inderskiy and other districts	Three red ones
53	Ushshoshak, Kurmangazynskiy district	Three ledges
54	Ushtau, Inderskiy district	Three mountains

S.K. Kenesbayev noted: «a significant part of stable phrases in the Kazakh language are the numbers «one», «three», «seven». These numbers are the basis of phraseological combinations, since they have been associated with the consciousness and mental activity of the people since ancient times. These words are not used in phraseological units in the meaning of a number, but they are used as symbols of cognitive phenomena» [18, P.351]. It seems that the idea of the famous Kazakh director E. Tursunov that there was experience, tradition and ritual behind each number is not groundless in this regard. Here toponymy is no exception.

In clarifying the specifics of the traditional numerical symbolism of the Kazakhs, the conclusions of A.Sh. Mirzabekova [19] are significant, who believes that certain even and odd numbers are often used in verbal texts: «two», «four», «six», «eight», «forty», «sixty-two» and «three», «five», «seven». Obviously, even numbers contain the symbolism of limitation, the indication of some limits of extension in time and space, and odd numbers – the characteristic of structurality, layers, processality, catching incompleteness [19, P.113]. It is possible that the structure/specificity of odd and even was one of the reasons for naming a particular geographical area.

With regard to the symbolism of the number «bir» (one), the researcher K.A. Kusmanova notes its double function, positive and negative connotation. In one case, «one is a sign of loneliness and the human «I»... But mostly, the number one in a symbolic reinterpretation carries a positive connotation and this number is considered as the number of creation», the scientist writes [20, P.162]. In general, in the Turkic / Kazakh culture, this number symbolizes the Unity of the Universe and the Unity of God, which is reflected in the expression «Bir Tanir» (one Tengri/ one God), i.e. the number one is the beginning of all beginnings, and it also expresses unity, unanimity and even absolute calm.

The view of the Bashkir scientist R.T. Muratova [21] regarding the numerical symbolism of «bir» (one), considered by us through the prism of toponymy, is much more productive and more thorough. So, the researcher writes: one of the most common values of the number ber «one» is the presence, existence of someone, something. This value is closely related to the use of the number ber «one» as an indefinite article. Such semantics of the number ber «one» is found in epics, fairy tales, where mythological representations of the people are manifested [21, P.9]. In this case, according to the scientists [21, P.40], the number one means «a certain place» (ber uryn – one place) – «a space that has certain limits, where life originates, an event occurs, there is an object, a character» [21, P.7-8].

However, there are other opinions. For example, the representative of the Tartuy semiotic school, E.K. Ernits, based on the analysis of extensive ancient Turkic lexical material, comes to the conclusion that the original meaning of the number «one» was an indication of objects that were close to the speaker. This also proves that the development of the numeral in the Turkic languages followed a path typologically similar to other Eurasian languages [22, P.79].

This means that a more detailed study of the numerical symbolism of toponyms with the number «one» in the Kazakh culture with the involvement of folklore data (myths, legends, legends, etc.) can reveal a deeper etymological level of the name of a particular area.

Much less, but still there are toponyms with the number «*eki*», «*ekinshi*» and «*egiz*» (two, second, twins). About the symbolism of this number, many experts [16-17] note its binary nature, which is expressed in contrast to the two principles (man-woman, day-night, etc.). It is also interesting that the etymology of «*kos*» is paired/pair, which means «addition, joining», this is a combination of two/pairs that cannot run away and are like a single whole. Toponyms with «kos» are often found in geographical names of Kazakhstan.

No less popular are toponyms with the number «*ush*» («three»). The meaning of this figure is reflected in many cultural «texts» of the Kazakhs: mythological ideas about the trinity of the world (upper, middle and lower), ideas about the human soul (et-zhan, shybyn-zhan, rukh-zhan) and many others. This number symbolizes «the completeness and fullness of a certain sequence having a beginning, middle and end, most often appears in ritual and ritual situations to perform this or that magical action three times» [20, P.11].

There are also toponyms with the number «*tort*» (four), which also has a sacred meaning among the Kazakhs, which is expressed in representations about the four sides of the world and the four elements, about four types of livestock and their patrons Oysyl Kara (patron of camels), Kambar ata (patron of horses), Zengi Baba (patron of cows), Shopan ata (patron of sheep and goats), etc. At the same time, A.Sh. Mirzabekova believes that the number «four» is used as the principle of limiting space or the circle of phenomena. Thus, the concept of the four corners of the world is contained in the inscription on the monument to Kul-tegin and in the myth of Korkyt-ata, who in search of immortality walked around the four corners of the world [19, P.115]. At the same time, the number four creates such an ornamental element as a square, which, as a symbol of the earth or the developed space, very often appears on clothes, on various carpets and other decorated surfaces.

According to A.Sh. Mirzabekova, the number «five» expresses something distinctive in a person. For example, «*bes aspap adam*» – lit.: a person who owns five instruments, which means «golden hands», is talented [19, P.116]. Therefore, with respect to toponyms, this figure can demonstrate not only the union of any natural objects (five trees, for example), but also a certain exclusivity of the area.

Toponyms with the number «*alty*» (six) are also of interest. In general, this figure «expresses new shades in extension: the structurality of the whole, fragmentation, separation. For example, «alty alashtyn balasy» (lit.: children of six nationalities) means «the whole Kazakh people». «Altybakan ala auyz» (lit.: separated like six swings) means constant discord, disagreement [18, P.116]. This means that this numerical definition has a double meaning and can be used in different semantic meanings, including toponymy.

The number «*zhety*» (seven) is distinguished by deep symbolism. Almost all researchers [17-18] associate with it a special number of diverse cultural phenomena: «zheti ata» (knowledge of their ancestors up to the seventh generation), «zhety shelpek» (seven pancakes), «zhety kazyna» (seven riches), etc. The sacredness of this number in the Kazakh culture does not cause any doubts, and in its semantics lies completeness, the value of reaching the limit of counting is actualized.

Toponyms with color symbols. The most common place names in Kazakhstan are geographical names with color designations. The analysis of color values in the toponymic system of the Kazakh language on the example of only one region shows that in the Kazakh culture there are a lot of geographical names associated with the lexemes *aq* – «white», *qara* – «black», *sary* – «yellow», *qyzyl* – «red», *kok* – «blue», «light-blue», «green», etc. By their composition, toponyms-color designations are complex, formed mainly according to the model «adjective color designation + noun».

In comparison with toponyms containing numerical designations, toponyms with color designations are much more common. The absolute favorite are toponyms that reflect white (59 positions), black (57 positions), yellow (24 positions), red (19 positions), blue/light blue (10 positions), and the remaining color designations are insignificant.

Thus, the most popular toponyms with color designations are aq (white) and qara (black). This pair plays a special role in the traditional culture of the Kazakhs, manifesting itself, according to M. Sembi [27, P.76], as a binary opposition – «good – bad».

White is traditionally associated in all cultures with purity, holiness, etc., which is emphasized in the works of Kazakh scientists Zh. Taniyeva [23], B. Utesheva [24]. The semantic range includes such cultural names as: «aq suyek» (white bone – Genghisids), a ritual white koshma, on which people were raised to khans, animals of white color, an aqsaqal – a white-bearded old man and many others. As a rule, hydronyms with «aq», as noted by O.T. Molchanova [25], can characterize turbid - white, clean, glacial, fresh water. In addition, the researchers note that the word «aq» among the Turkic peoples correlated with the west, with the western side of the world. At the same time, according to the well-known linguist A.N. Kononov [26, P.170], this word correlates with the meaning of «flowing, fast-flowing». At the same time, M. Sembi writes about the etymology of the toponym *Aqmola* that it is «a white house, a white building, a white mausoleum» over the grave of the buried, where the color characteristic was combined with the meaning of «holy» – *an* [27, P.85]. Thus, scientists distinguish several categories of etymology of toponyms with aq. A synonym of aq in the Kazakh language is the «color» concept of «*boz*». In the popular understanding, any light surface is considered white, so toponyms with this concept are often found in Kazakhstan.

The symbolism of the black color («qara») in the Kazakh culture, has a twofold meaning. On the one hand, it means the color of mourning (as in many cultures), on the other, it means such

concepts as elder, big, ancient, numerous, strong (for example, qara shanyrak – father's house). About this, B. Utesheva notes that in the Turkic languages, the black color «qara» has several meanings: 1) black; 2) dark, devoid of light, immersed in darkness; 3) guilty; 4) mourning; 5) great, mighty, strong; 6) cattle, crowd, people, army; 7) bad. Such a diverse range of meanings of the word «qara» is explained by the result of contamination of words with different meanings that have received the same form in the course of historical development, which could also be facilitated by a well-known commonality of semantics [24, P.33]. Regarding toponyms (or hydronyms) according to A.N. Kononov, the word «qara» [26] corresponds to the north, the northern side.

Next in frequency of occurrence are toponyms with the designation of yellow (sary). M. Sembi, analyzing the toponym «Sary-Arka», notes that in ancient times *sary* had another meaning – «direction, side»... Thus, the toponym *Saryarka* is made up of *sary* – «side» and *arka* – «north». *Saryarka* is the northern side [27, P.24].

In general, «sary dala» is interpreted by some researchers «as a dry or unbridled steppe». Golden (altyn) seems to be closely related to sary as a projection of the sun.

Regarding the toponyms of sary or altyn, they can be used in various concepts, the first in relation to the side, the second most likely was used when they sought to emphasize some significance of the object. But, it seems that a more detailed study of them will allow us to more accurately interpret many angles of specific designations.

E. Koychubaev believes that the element sar, sary in the composition of Kazakh toponyms gives the meaning of «wide», «extensive», «spacious» [28, P.190-192]. In general, in the Turkic culture there are various definitions about the designation of the color of the north – it can be black, or even yellow. Hence, each toponym must be considered in the full relationship of its determinants (historical, cultural, time range, etc.).

Interesting information can be obtained by examining toponyms with the lexeme «qyzyl» (red). Red is traditionally associated with life in the Kazakh culture and is associated with the south. Thus, analyzing the Turkish toponyms, Hamurkoparan Jahit [29, P.341] states that Qyzyltepe can be considered as a southern hill, Qyzylkilise as a southern church, Qyzyltag as a southern mountain, etc.

Among the Kazakh toponyms, there are also geographical names with «ala» (variegated, multicolored). It is one of the most interesting in the Turkic culture as a whole and has a variety of shades. After all, the variegated color of the Kazakhs symbolizes the middle world, life with all shades: good and evil, unity and differences, etc.

About the etymology of «kok», researchers [17, 27 and others] believe that in ancient Turkic written monuments the meaning of this word correlates with the east, or the eastern side. At the same time, this word in the Kazakh culture can mean both blue and green at the same time.

Conclusion. Summarizing, the above shows that in Kazakh toponyms not all numbers acquire sacred semantics, but only certain ones. In this aspect, we can say that the most productive in symbolization are the first ten numbers. With the complication of the morphological structure of numerals, the activity of their use decreases, as evidenced by the limited number of composite toponyms with other numerical designations. At the same time, the study of toponyms (including numerals) with the involvement of folklore data (toponymic legends, historical narratives, etc.), which allow us to reveal the meaning of a particular toponym in correlation with the events of sacred history/action, seems promising. With regard to toponyms with color designations, we can state their high variability, as well as wide potency of opportunities in creating complex toponyms and their connotative meanings.

Thus, toponyms as part of the intangible cultural heritage of Kazakhstan, expressed in traditional knowledge and customs related to nature and the universe, constitute an important informative material that contributes to the multifaceted training of young researchers.

References

[1] Fagúndez J., Izco J., Diversity patterns of plant place names reveal connections with environmental and social factors, Applied Geography, Volume 74, 2016, Pages 23-29, ISSN 0143-6228 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S014362281630170 (data of access: 25.07.2021).

[2] Stelian Rusu M., Mapping the political toponymy of educational namescapes: A quantitative analysis of Romanian school names, Political Geography, Volume 72, 2019, Pages 87-98, ISSN 0962-6298 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S096262981830177 (data of access: 25.07/2021).

[3] Choi S., Un In Wong C., Toponymy, place name conversion and wayfinding: South Korean independent tourists in Macau, Tourism Management Perspectives, Volume 25, 2018, P. 13-22.

[4] Perono CacciafocoF., Cavallaro F., The legend of Lamòling: Unwritten memories and diachronic toponymy through the lens of an Abui myth, Lingua, Volume 193, 2017, Pages 51-61 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0024384116301784 (data of access: 26.07.2021).

[5] Conedera M., Vassere S., Neff C., Meurer M., Krebs P., Using toponymy to reconstruct past land use: a case study of 'brüsáda' (burn) in southern Switzerland, Journal of Historical Geography, Volume 33, Issue 4, 2007, P.729-748 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305748806001423 (data of access: 25.07.2021).

[6] Stelian Rusu M., Political patterning of urban namescapes and post-socialist toponymic change: A quantitative analysis of three Romanian cities, Cities, Volume 103, 2020, 102773 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275119315689 (data of access: 29.07.2021).

[7] Burchardt J., Far away and close to home: Children's toponyms and imagined geographies, c. 1870 – c. 1950, Journal of Historical Geography, Volume 69, 2020, P.68-79 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305748820300499 (data of access: 29.07.2021).

[8] VanEssendelft W., What's in a name? A typological analysis of Aztec placenames, Journal of Archaeological Science: Reports, Volume 19, 2018, P.958-967 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352409X17301335 (data of access: 25.07.2021).

[9] Chloupek B.R., Public memory and political street names in Košice: Slovakia's multiethnic second city, Journal of Historical Geography, Volume 64, 2019, P.25-35 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305748817302311(data of access: 26.07.2021).

[10] Karlander D., Roads to regimentation: Place, authenticity and the metapragmatics of naming, Language & Communication, Volume 53, 2017, P.11-24 [Electronic resource]: URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027153091630043 (data of access: 25.07.2021).

[11] Sultanyaev O.A., Kazakhskie microtoponimy Kokchetavskoy oblasty, obrazovannye ot lichnyh imen [Kazakh microtoponyms of Kokshetau region, formed from personal names]. – Onomastika, Nauka, 1969. – P.208-213.

[12] Sultanyaev O.A., Printsypy nominatsii v kazakhskoy toponimike Kokchetauskoy oblasti [Principles of nomination in Kazakh toponomy of Kokshetau region] //Uchenye zapiski UrGU. – 1971. – №114. – P.62-72.

[13] Koychubayev E. Kratkiy tolkovyi slovar toponymov Kazakhstana [A short explanatory dictionary of toponyms of Kazakhstan]. – Alma-ata, 1974. – 273 p.

[14] Popova V.P. Strukturno-semanticheskaya priroda toponimov Kazakhstana [Structural and semantic nature of toponyms of Kazakhstan]. – Almaty: ADD. – 1997. – 262 p.

[15] Konkashpayev G.K. Kazakhskiye narodnye geographicheskiye terminy [Kazakh folk geographical terms] / Izvestiya AN KazSSR. Seriya geographicheskaya. – 1962. – № 3. – P.3-47.

[16] Tleubay G.K. Chislovye predstavleniya v kazakhskoy culture [Numerical representations in the Kazakh culture] [Electronic resource]: URL: https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/14849/111/3/9617/0 (data of access: 27.07.2021).

[17] Kara-ool L.S. Chislitelnye v toponimakh Tuvy [Numerals in toponyms of Tuva] //Oriental Studies. – 2019. – №4. – P.691-706.

[18] Kenesbayev S.K. Issledovaniya po kazakhskomu yazykoznaniyu [Research on Kazakh linguistics]. – Almaty. – 1977. – 351 p.

[19] Mirzabekova A.Sh. Traditsionnyi put kulturnoy identiphikatsii kazakhov: sotsialno-philosophskiy aspect [The traditional way of cultural identification of Kazakhs: socio-philosophical aspect] // Vestnik KarGU im. E.Buketova. Seriya Philosophiya. – 2014. – № 2. – P.105-116.

[20] Kusmanova K.A. Kontsept chisla [The concept of number] //Yazyk i kultura. – 2014. – P.160-165.

[21] Muratova R.M. Simvolika chisel v bashkirskom yazyke: avtoreferat diss. na soiskanie uch.st. k.ph.n. [The symbolism of numbers in Bashkir language: abstract of dissertation for doctoral degree]. – M.: Institute of Art Studies of the Russian Academy of Sciences, 2009. – 24 p.

[22] Ernits E.K. K proiskhozhdeniyu turkskogo chislitelnogo «odin» [On the origin of the Turkic numeral «one»] //Sovetskaya turkologiya. – 1987. – №2. – P.77-79.

[23] Taniyeva Zh. Simvolika tsveta kak nositel kulturnykh kodov [The symbolism of color as a carrier of cultural codes] //Protsor. – 2010. – P.163-174.

[24] Utesheva B. Tsvetovaya simvolika turkskikh narodov [Color symbolism of the Turkic nations] //Ayt. – 2001. – № 2. – P.32-41.

[25] Molchanova O.T. Toponimicheskiy slovar Gornogo Altaya [Toponymic dictionary of the Altai Mountains]. – Barnaul: GAOAKI, 1979. – 400 p.

[26] Kononov A.N. Semantika tsvetooboznacheniy v turkskikh yazykakh [Semantics of color meanings in the Turkic languages]: Turkologicheskiy sbornik. – M.: Nauka, 1978. – P.159-179.

[27] Sembi M. Pamyat zemli turko-mongolskoy: istoki i simvolika toponimov (turkskiy meridian) [The memory of the Turkic-Mongolian Land: the origins and symbolism of toponyms (the Turkic meridian). – Almaty: KazRIC, 2013. – 296 p.

[28] Koychubayev E. Kratkiy tolkovyi slovar toponymov Kazakhstana [A short explanatory dictionary of toponyms of Kazakhstan]. – Alma-ata, 1974. – 275 p.

[29] Khamurkoparan D. Semantika tsveta v turkskoy toponimike [Semantics of color in the Turkic toponymy] // Fundamentalnaya nauka vuzam: Prepodavatel XXI veka. –2013. – №3. – P.338-344.

[30] Khazbulatov A., Shaigozova Zh. Zoomorphic code of Kazakhstan culture: camel symbols (cultural and art history understanding) //Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №3(44). – P.231-243.

«Жанды мұра» оқу материалын жобалаудың элементі ретінде (дәстүрлі топонимдер мысалында)

Ж.Н. Шайгозова[1], Ә.Ә. Момбек[1]
[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының табиғат пен ғаламға қатысты дәстүрлі білімдері мен әдет-ғұрыптарынан көрініс табатын маңызды аспектілерінің бірі қарастырылады. Топонимдерді иін тірескен лингвомәдени мәтін немесе мәдени кодтың бір бөлігі материалдық емес мәдени мұра ретінде зерттеу Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде мәдениет және өнер мамандықтары бойынша магистранттарды даярлау шеңберінде жүзеге асырылатын «Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасы» оқу курсының бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта ғылыми қауымдастық көбінесе «жанды мұра» деп аталатын материалдық емес мұраны сақтаудың бірнеше модельдерін/тәсілдерін ұсынады. Ұсынылған шаралардың контекстінде оның жас ұрпаққа ресми және бейресми контексте берілуі негізгі болып саналады. Бұл мақалада авторлар қарастырылып отырған Қазақстанның дәстүрлі топонимика саласындағы оқу курсының мазмұндық аспектілерін ашып көрсетеді, олар тәжірибеде мақұлданған оқу материалдарының бөлігі ретінде ұсынылады. Мақала авторларының пікірінше, қазіргі ғылымда лингвистика, тарих және география тоғысында дамып келе жатқан ғылым ретінде топонимика туралы пікір басым. Бірақ, біздің ойымызша, топонимика әлдеқайда үлкен ресурсқа ие және оны белгілі отандық ғалым М.Семби негізін қалаған мәдени және семиотикалық көзқарас тұрғысынан зерттеуге болады. Осы зерттеудің мақсаты сандық

және түстік белгілері бар топонимдер мысалында қазақстандық топонимдердің семиотикалық-символикалық мағынасын қайта құру болып табылады.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің AP09259280 «Қазақ мәдениетінің тілдері этникалық сәйкестіліктің негізі ретінде: семиотика және семантика» жобасы аясында дайындалған.

Түйін сөздер: «жанды мұра»; оқу курсы; магистратура; сан және түс белгілері бар топонимдер.

«Живое наследие» как элемент конструирования учебного материала (на примере традиционных топонимов)

Ж.Н. Шайгозова[1], А.А. Момбек[1]
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В настоящей статье рассматривается одна из важнейших сторон нематериального культурного наследия Казахстана, которая выражается в традиционных знаниях и обычаях, относящихся к природе и вселенной. Изучение топонимов как части нематериального культурного наследия, свернутого лингвокультурного текста или культурного кода, является частью учебного курса «Нематериальное культурное наследие Казахстана», реализуемого в рамках подготовки магистрантов по специальностям культуры и искусства в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая. На данный момент научное сообщество предлагает несколько моделей/путей сохранения нематериального наследия, которое часто называют «живым наследием». В контексте, предлагаемых мер основным считается его передача молодому поколению как в формальном, так и неформальном контексте. В данной статье авторы раскрывают содержательные аспекты рассматриваемого учебного курса в области традиционной топонимики Казахстана, которые представляются как часть апробируемых на практике учебных материалов. На взгляд авторов статьи, в современной науке превалирует мнение о топонимике как науке, развивающейся на стыке лингвистики, истории и географии. Но, на наш взгляд топонимика обладает гораздо большим ресурсом и может изучаться с позиции культурологического и семиотического подхода, основы которого заложены известным отечественным ученым М.Семби. Целью настоящего исследования является реконструкция семиотико-символического значения казахстанских топонимов на примере топонимов, содержащих числительные и цветовые обозначения.

Статья подготовлена в рамках проекта Министерства образования и науки Республики Казахстан AP09259280 «Языки казахской культуры как основа этнической идентичности: семиотика и семантика».

Ключевые слова: «живое наследие»; учебный курс; магистратура; топонимы с числительными и цветовыми обозначениями.

Поступила в редакцию: 04.07.2021.

Мерей тоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляра!

ӨМІР – ӨЗЕН, БІЛІМ – БҰЛАҚ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент ***С.Қ. Қожаеваның***
60 жылдық *мерейтойына арналады*

Қазақстан – кең байтақ жеріндегі қазына байлығымен ғана емес, тамаша тарихымен, ардақты азаматтары, кісілік келбеті келіскен қадірлі адамдарымен де белгілі. Олардың өнегелі де, өрісті өмір жолы, қажыр қайраты бүгінгі өтпелі заманның жастары үшін үлкен сабақ болуға тиіс. Осындай ортада өскен Батыс өлкесінің тумасы қасиетті Бекет атаның жатқан жері Маңғыстау өңірінде 1961 жылы қазанның 15 жұлдызында Қожаева Сәнім Қожайқызы дүниеге келген. 1978 жылы Ақтөбе облысы Байғанин ауданы «Комсомолдың 30 жылдығы» атындағы орта мектепті өте жақсы деген бағамен бітіреді. Қазақ «ата көрген оқ жанады, ана көрген тон пішеді» демекші, Сәнім Қожаева ата-анасынан үлкен тәрбие алған, өнегелі ұрпақ шежіресі. Әкесі Аманғосов Қожай және анасы Аманғосова Сәбила өте балажан кісілер болған. Олар үнемі балаларының тағдырына алаңдап, мамандық таңдауда ақылдасып отырған. Сөйтіп, ата-анасымен ақылдасып 1981 жылы арман арқалап, мақсат – оқуға түсу. Содан жолы болып, Алматы қаласындағы Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Институтының физика-математика факультетінің «математика» мамандығына оқуға түседі.

Жоғары оқу орнын 1985 жылы бітіріп, дипломын алып, жолдамамен өзінің еңбек жолын Алматы облысы, Қарасай ауданы Қаскелен қаласы Абай атындағы орта мектептен бастайды. Бұл мектепте Елбасы оқығаны мәлім. Елбасы Н.Ә. Назарбаевқа сабақ берген тарих пәнінің мұғалімі Сейтхан Ахметович Исаев, биология пәнінің мұғалімі Әсет Асқарович Асқаров, Манас Оразтаевич Кикимов сияқты білікті ұстаздармен бірге қызмет жасайды. Әрине бұл мектептен көп тәжірибе жинақтап, оқушылармен етене араласып, ұстаздық қабілетін тұңғыш рет осы мектепте қалыптастырады.

Сәнім Қожайқызы осы мектепте алғаш рет, әрі қызықты оқушылармен қысқы каникулда Мәскеу қаласындағы В.И. Ленин мовзолейін көруге барады. Оған қоса, Қожаева өзінің жетекшілігімен 30-ға жуық оқушыларды мектептің атынан Ростовь-на-Дону, Таганрог, Новочеркасск қалаларына тұңғыш рет саяхатқа алып баруды ұйымдастырады. Әрине

басшылық жағы қуана қолдайды. Бұл оның алғашқы жауапты ұстаздық қызметінің бірі болды.

Қаскелен қаласы, Абай атындағы орта мектепте 8 жыл жұмыс жасап, жолдамамен келгендіктен жас маман ретінде мемлекет тарапынан екі бөлмелі пәтер кілтін алғанда, қуанышында шек болмайды. Сөйтіп Алматы қаласы өзі оқыған қара шаңыраққа Күләш Құнантайқызының жетекшілігімен 1996 - 1999 жылдары аспирантураға күндізгі бөлімге оқуға түседі. Аспирантураны бітірген соң, кәсіби ғылымжолын 2000-2003 жылдары Ы. Алтынсарин атындағы білім Академиясында аға ғылыми қызметкер ретінде жұмысқа қабылданады.

Сәнім Қожайқызы Қожаева 2003 жылдың 10 қазанында үлкен байқаудан өтіп, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің педагогика кафедрасына аға оқытушы болып қызметке орналасады. Міне, содан бері С.Қ. Қожаева өзінің еңбекқорлығымен біраз жетістіктерге жетті. 2008 жылы ғылыми ізденістер саласы: 13.00.08 – «Кәсіптік білім беру теориясы мен әдістемесі», п.ғ.д., профессор Б.Ә. Әбдікәрімұлының жетекшілігімен кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шығады. Зерттеу нәтижесі бойынша 140-қа жуық еңбектері алыс-жақын шетелдерде, республикалық, аймақтық баспаларда жарық көрді.

Ғылыми, әдістемелік еңбектерінің ішінде, 4-монография, 1-оқулық, 11-оқу құралы, 5-әдістемелік құрал шығарылды. Скопус журналдарында 6 мақала жарық көрген. Бүгінгі таңда осы еңбектер университет кітапханаларында студенттер қолдануда. Халықаралық баспаларда Чехословакия, Оңтүстік Кореяда, Болгария, Түркия, АҚШ, Maracaibo – Venezuela, Қытай Республикасында, Венециядан, Румыния, Жапониядан ғылыми еңбектері жарық көрді. Біліктілігін көтеру мақсатында алыс-жақын шетелдерден тағылымдамадан өтті. Германияның Дюссельдорф қаласында «Сапалы білім берудегі менеджмент» тақырыбында (2013), Малайзияның технология университетінде «Білім берудегі ақпараттық технология» тақырыбында (Kuala Lumpur 2015) және «Multicultural Summer School Program» Кипр . Girne Amerikan University (2015), Стамбул қаласында Global Career Institute «Innovations methods of teaching in institutions jf higher education» тақырыбында (2015) халықаралық деңгейде тағылымдамадан өтті. Сонымен қатар шет мемлекеттерде баяндама жасап келеді.

Сәнім Қожайқызы Қожаева 2014 жылы 18-21 наурыз күндері Туркия, Nigde университетінде VI Халықаралық Түркі Әлемі Зерттеулері симпозиумында «Küreselleşme sürecinde kültürel ilişkilerin oluşumunda ulusal geleneklerin rolü» тақырыбында баяндама жасап және модератор қызметін атқарды. 2019 жылы 13-15 маусым күндері Баку Еуразия Университетінде VI Халықаралық Түркі Әлемі Зерттеулері симпозиумында «Оқу процесінде студенттерді диолог арқылы оқытудың тиімділігі» тақырыбында баяндама жасап және модератор қызметін атқарды.

2019 жылы 2-6 қазан күндері «II Всемирный конгресс в реальном и вертуальном режиме Восток-Запад пересечения культур» атты конгресте Жапония елінде Киото қаласында Киото Санге университетінде «Some pedagogical aspects of teaching natural scientific disciplines at bilingual training» тақырыбында баяндама жасап қайтты. 2020 жылы 20-23 қазан күндері VII Түрік әлемін Халықаралық зерттеу симпозиумында «Жоғары оқу орындарында студенттердің экологиялық мәдениетін қалыптастырудың моделі» тақырыбында онлайн форматында баяндама жасады.

Ғалым Қожаева «2014 жылдың жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» грантының иегері болды. Ғылыми жетекшілігімен 20-дан астам педагогика, психология, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы бойынша магистранттар диссертацияларын сәтті қорғады. Көптеген магистранттар әртүрлі байқаулар мен конференцияларда жүлделі орындар алды. Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым Министрлігі қаржыландыруымен 2012-2014 жылдарда «Білімнің жаһандану жағдайында ақпараттық-дидактикалық жүйені

модельдеу және жасау» атты ғылыми жобаның ғылыми қызметкері ретінде де өзінің ғылыми ізденістік жолында қажырлы еңбек етіп келеді.

Сәнім Қожайқызы ҚР Білім және Ғылым министрлігі Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығында шетелдік білім беру және нострификациялау рәсімі бойынша көп жылдардан бері сарапшы болды. Сонымен қатар оқулықтарды сараптау орталығында да тұрақты сарапшы. ҚР Білім және Ғылым министрлігі «Мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама ұлттық орталығында» ғылыми жобалардың сарапшысы. Осындай қажырлы еңбегі бағаланып 2014 жылы Білім және ғылым министрлігінен «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төс белгісімен марапатталады.

Ғалым-педагог Сәнім Қожаева адами құндылықтары мен мейірімділікке толы жан. Көпшілікке қол ұшын беруге дайын, өзінің жарқын келбетімен әрқашан инабаттылығын білдіріп, маңайындағыларды жадыратып жүретін ашық мінезді тұлға. Мерейтой қарсаңында әріптесімізге игілікті істерімен үнемі үлкен жетістіктерге жете беруін, ғылыми шығармашылық, табысты жемістер тілейміз! Мерей тойыңыз құтты болсын!

Қуаныш Өмірзақұлы Теміров
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті,
педагогика ғылымдарының кандидаты

БІЗДІҢ АВТОРЛАР /
НАШИ АВТОРЫ /
OUR AUTHORS

Әбдіғапбарова Ұлжарқын Мүсілімқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Абдигапбарова Улжаркын Муслимовна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Abdigapbarova Ulzharkyn – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Абдикаримова Гаухар Әбдіхалыққызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Abdi_1965@mail.ru*

Абдикаримова Гаухар Абдикаликовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Abdi_1965@mail.ru*

Abdikarimova Gaukhar – candidate of pedagogical sciences, senior lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, *Abdi_1965@mail.ru*

Акман Онур – Дене шынықтыру және спорт саласының докторанты, Гази университеті, Анкара, Түркия, *onurakmn96@gmail.com*

Акман Онур – докторант в области физической культуры и спорта Университет Гази, Анкара, Турция, *onurakmn96@gmail.com*

Akman Onur – doctoral student in the field of physical culture and sports of Gazi University, Ankara, Turkey, *onurakmn96@gmail.com*

Алиева Арзу – директорының орынбасары, Әзірбайжан мемлекеттік теңіз академиясының теңіз колледжі, Баку, Әзірбайжан, *A.Aliyeva73@bk.ru*

Алиева Арзу – заместитель директора, Морской колледж Азербайджанской Государственной Морской Академии, Баку, Азербайджан, *A.Aliyeva73@bk.ru*

Alieva Arzu – Deputy Director, Maritime College of the Azerbaijan State Maritime Academy, Baku, Azerbaijan, *A.Aliyeva73@bk.ru*

Алимбаева Сауле Курмантаевна – ректордың кеңесші, әлеуметтану ғылымдаорының кандидаты, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *bapanova@inbox.ru*

Алимбаева Сауле Курмантаевна – советник ректора, кандидат социологических наук, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, *bapanova@inbox.ru*

Alimbayeva Saule – Rector's Advisor, candidate of sociological sciences, M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, *bapanova@inbox.ru*

Ахметова Динара Рашидовна – шет тілдері кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды техникалық университеті, *akhmetodinara11@gmail.com*

Ахметова Динара Рашидовна – старший преподаватель кафедры «Иностранных языков», Карагандинский технический университет, *akhmetodinara11@gmail.com*

Akhmetova Dinara – Senior teacher of the Department of Foreign Languages, Karaganda Technical University, *akhmetodinara11@gmail.com*

Бабаева Сабина – Ганджа мемлекеттік университет, *babayevasabina96@gmail.com*
Бабаева Сабина – Гянджинский государственный университет, *babayevasabina96@gmail.com*
Babaeva Sabina – Ganja State University, *babayevasabina96@gmail.com*

Бакирова Э.А. – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, физика-математика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы. *bakirova1974@mail.ru*
Бакирова Э.А. – Казахский национальный женский педагогический университет, кандидат физико-математических наук, старший преподаватель кафедры математики высшей школы физики, математики и цифровых технологий. *bakirova1974@mail.ru*
Bakirova Elmira – Candidate of Physical and Mathematical Sciences.Senior lecturer of the Department of Mathematic of the Higer School of Physics. Kazakh National Women's Pedagogical University. *bakirova1974@mail.ru*

Гладкова Екатерина Ивановна – филология магистрі, жалпы тіл білімі және әдебиет кафедрасының лекторы, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *turovskaya.kgu@mail.ru*
Гладкова Екатерина Ивановна – магистр филологии, лектор кафедры общего языкознания и литературы, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, *turovskaya.kgu@mail.ru*
Gladkova Ekaterina – Master of Philology, Lecturer of the Department of Genres zhalpa til bilimi, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *turovskaya.kgu@mail.ru*

Ердал Зорба – доктор, профессор, Гази университеті, *erdalzorba@hotmail.com*
Ердал Зорба – доктор, профессор, Университет Гази, *erdalzorba@hotmail.com*
Erdal Zorba – doctor, professor, Gazi University, *erdalzorba@hotmail.com*

Ержанова Гүлнұр Жарболғанқызы – арнайы педагогика білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *gulnur_ppf@mail.ru*
Ержанова Гульнур Жарболгановна – старший преподаватель кафедры специальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *gulnur_ppf@mail.ru*
Erzhanova Gulnur - Senior Lecturer at the Special Pedagogy Department, Abai Kazakh National Pedagogical University, *gulnur_ppf@mail.ru*

Ерженбек Булбул – магистр, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bulbul.83@mail.ru*
Ерженбек Булбул – магистр, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bulbul.83@mail.ru*
Yerzhenbek Bulbul – Master's degree, Senior lecturer of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *bulbul.83@mail.ru*

Ермаханов Бағлан Өмірзақұлы – Гази университеті, Дене шынықтыру және спорт саласының докторанты, *baglan0989@gmail.com*
Ермаханов Баглан Умирзакович – докторант в области физической культуры и спорта Университета Гази, *baglan0989@gmail.com*
Yermakhanov Baglan – doctoral student in the field of physical culture and sports of Gazi University, *baglan0989@gmail.com*

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна – PhD доктор, арнайы педагогика білім беру бағдарламасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sauleskorpion@mail.ru*

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры специальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sauleskorpion@mail.ru*

Zhakipbekova Saule – PhD doctor, Senior Lecturer at the Special Pedagogy Department, Abai Kazakh National Pedagogical University, *sauleskorpion@mail.ru*

Жиенбаева Надежда Бисеновна – психологиялық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zh_nadejda@mail.ru*

Жиенбаева Надежда Бисеновна – доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zh_nadejda@mail.ru*

Zhienbayeva Nadezhda – doctor of psychological sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zh_nadejda@mail.ru*

Жұмалиева Ләззат Дәуренбайқызы – PhD доктор, математика кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., М.Х.Дулати атындағы Тараз аймақтық университеті, *lzdmath@mail.ru*

Жумалиева Ляззат Дауренбаевна – доктор PhD, и.о. ассоциированного профессора кафедры математики, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, *lzdmath@mail.ru*

Zhumaliyeva Lyazzat – PhD doctor, Acting Associate Professor of the Department of Mathematics, M.Kh.Dulati Taraz Regional University, *lzdmath@mail.ru*

Ибрагимов Аман Ілесұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aman.07@inbox.ru*

Ибрагимов Аман Илесович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aman.07@inbox.ru*

Ibragimov Aman – Candidate of Pedagogical Sciences, senior teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University, e-mail: *aman.07@inbox.ru*

Иванова Жанна Борисовна – заң ғылымдарының кандидаты, Коми республикалық мемлекеттік қызмет және басқару академиясы, заң факультеті, азаматтық құқық және азаматтық процесс кафедрасының доценті, Ресей, *mgb-pravo@yandex.ru*

Иванова Жанна Борисовна – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского права и процесса юридического факультета Коми республиканской академии государственной службы и управления РФ, *mgb-pravo@yandex.ru*

Ivanova Zhanna – Candidate of law, associate professor of civil law and process, Komi republican academy of state service and management, Russia *mgb-pravo@yandex.ru*

Ильмалиев Жансерік Бақытұлы – PhD докторы, Металлургия және байыту институты, Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, *Jans2009@mail.ru*

Ильмалиев Жансерик Бахытовичи – доктор PhD, Институт металлургии и обогащения, Казахский национальный технический исследовательский университет имени К.И.Сатпаева, *Jans2009@mail.ru*

Ilmaliyev Zhanserik – PhD., Institute of Metallurgy and Ore Beneficiation, Satbayev University, *Jans2009@mail.ru*

Исмаилова Светлана Ивановна – «Дене тәрбиесі және спорт теориясы мен практикасы» кафедрасының аға оқытушысы, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *ismailova_si@mail.ru*

Исмаилова Светлана Ивановна – старший преподаватель кафедры «Теории и практики физической культуры и спорта», Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, *ismailova_si@mail.ru*

Ismailova Svetlana – Senior Lecturer of the Department of Theory and Practice of Physical Culture and Sports, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *ismailova_si@mail.ru*

Кабулова Жанат Қосмырзақызы – магистрант, Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті, *zh_k78@mail.ru*

Кабулова Жанат Космырзаевна – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, *zh_k78@mail.ru*

Kabulova Zhanat – Master's student, Kazakh National Women's Pedagogical University, *zh_k78@mail.ru*

Қанаева Ақмарал Жұманқызы – магистр, Дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы, әл-Фараби атындағы Қазазақ ұлттық университеті, *akma.kan81@mail.ru*

Канаева Акмарал Жумановна – магистр, старший преподаватель кафедры дипломатического перевода, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *akma.kan81@mail.ru*

Kanayeva Akmaral – Master, Senior Lecturer at the Department of Diplomatic Translation, al-Farabi Kazakh National University, *akma.kan81@mail.ru*

Қасымбек Алия Орынбасарқызы – заң ғылымдарының магистрі, құқық кафедрасының аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aliyakas@mail.ru*

Касымбек Алия Орынбасаркызы – магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры юриспруденции, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aliyakas@mail.ru*

Kassymbek Aliya – master of law sciences, senior lecturer of the Department of "Jurisprudence", Abai Kazakh National Pedagogical University, *aliyakas@mail.ru*

Касымова Гулжайна Куралбаевна – PhD докторы, Зияткерлік меншік және халықаралық ынтымақтастық бөлімінің бастығы, Металлургия және байыту институты, Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, *zhaina.kassym@gmail.com*

Касымова Гулжайна Куралбаевна – доктор PhD, начальник отдела интеллектуальной собственности и международного сотрудничества, Института металлургии и обогащения, Казахский национальный технический исследовательский университет имени К.И.Сатпаева, *zhaina.kassym@gmail.com*

Kassymova Gulzhaina – Ph.D., Head of the Department of Intellectual Properties and International Cooperation, Institute of Metallurgy and Ore Beneficiation, Satbayev University, *zhaina.kassym@gmail.com*

Келдешева Ольга Викторовна – орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі. Аққөл аудандық білім бөлімінің «Кеңес Одағының Батыры Халық Қаһарманы С. Нұрмағамбетов атындағы мектеп-бақшасы» КММ

Кельдешова Ольга Викторовна – учитель русского языка и литературы, магистр педагогических наук. КГУ «Школа-сад имени Героя Советского Союза Халық Қаһарманы С. Нурмагамбетова» отдела образования Аккольского района

Keldesheva Olga – teacher of Russian language and literature, Master of Pedagogical Sciences. MSI "School-garden named after Hero of the Soviet Union Halyk Kaharmany S. Nurmagambetov" of the Department of Education of the Akkol district

Кенжалиев Олжас – докторант, Металлургия және байыту институты, Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, *o.kenzhaliyev@kbtu.kz*

Кенжалиев Олжас – докторант, Институт проектного менеджмента, Казахский национальный технический исследовательский университет имени К.И.Сатпаева, *o.kenzhaliyev@kbtu.kz*

Kenzhaliyev Olzhas – doctoral student, Project Management Institute, Satbayev University, *o.kenzhaliyev@kbtu.kz*

Маликова Анна Ивановна – педагогика ғылымдарының магистрі, жалпы тіл білімі және әдебиет кафедрасының оқытушысы, Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, *anna_kostik@mail.ru*

Маликова Анна Ивановна – магистр педагогических наук, лектор кафедры общего языкознания и литературы, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, *anna_kostik@mail.ru*

Malikova Anna – master of pedagogical sciences, Lecturer at the Department of General Linguistics and Literature, *anna_kostik@mail.ru*

Мамбеталина Әлия Сақтағанқызы – психология ғылымдарының кандидаты, психология кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, *mambetalina@mail.ru*

Мамбеталина Алия Сактагановна – кандидат психологических наук, заведующий кафедрой психологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, *mambetalina@mail.ru*

Mambetalina Aliya – candidate of psychological sciences, Head of Department of Psychology, L. Gumilyov Eurasian National University, *mambetalina@mail.ru*

Момбек Алия Ануарбековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aliya_mombek@mail.ru*

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aliya_mombek@mail.ru*

Mombek Aliya Anuarbekovna – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aliya_mombek@mail.ru*

Мұқышева Алма Телманқызы – Дене тәрбиесі және спорт магистрі, «Дене тәрбиесі және спорт теориясы мен практикасы» кафедрасының аға оқытушысы, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *a.mukuschewa@mail.ru*

Мукушева Алма Тельмановна – магистр физической культуры и спорта, старший преподаватель кафедры «Теории и практики физической культуры и спорта», Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, *a.mukuschewa@mail.ru*

Mukusheva Alma – master of Physical Culture and Sports, Senior Lecturer of the Department of “Creativity and Sports”, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *a.mukuschewa@mail.ru*

Мухамадиева Гүлжан Нүсіпжанқызы – қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *mukhamadiyevagn@gmail.com*

Мухамадиева Гульжан Нусипжановна - и.о.профессора кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *mukhamadiyevagn@gmail.com*

Mukhamadyeva Gulzhan - associate Professor of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics Faculty, al-Farabi Kazakh National University, *mukhamadiyevagn@gmail.com*

Нұрбаева Дилара Мұратқызы – PhD доктор, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *nur_dilara@mail.ru*

Нурбаева Дилара Муратовна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *nur_dilara@mail.ru*

Nurbayeva Dilara – PhD doctor, Senior lecturer of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *nur_dilara@mail.ru*

Нурке Майра – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *maira_nurke@mail.ru*

Нурке Майра – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *maira_nurke@mail.ru*

Nurke Maira – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *maira_nurke@mail.ru*

Нұрмұхамедова Ж.М. – PhD доктор, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *nurm_zhanna@mail.ru*

Нурмухамедова Ж.М. – доктор PhD, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *nurm_zhanna@mail.ru*

Nurmukhamedova Zhanara – PhD doctor, Senior lecturer of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *nurm_zhanna@mail.ru*

Оразбаева Фаузия Шамсиқызы – ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, Педагогика ғылымдары Халықаралық академиясының академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Латын» ғылыми-практикалық орталығының директоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *f_orazbaeva@mail.ru*

Оразбаева Фаузия Шамсиевна – член-корреспондент НАН РК, академик Международной академии наук педагогического образования, доктор педагогических наук, профессор, директор научно-практического Центра «Латын», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *f_orazbaeva@mail.ru*

Orazbaeva Fauziya - Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Academician of the International Academy of Sciences of Pedagogical Education, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Scientific and Practical Center «Latyn», Abai Kazakh National Pedagogical University, *f_orazbaeva@mail.ru*

Орақова Амангүл Шахарбекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Казақ ұлттық педагогикалық университеті, *amangul_orakova@mail.ru*

Оракова Алмагуль Шахарбековна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *amangul_orakova@mail.ru*

Orakova Amangul – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, amangul_orakova@mail.ru

Рахметова Райгүл Сәдуақасқызы – педагогика ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *raigul.67@mail.ru*

Рахметова Райгуль Садуакасовна – доктор педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *raigul.67@mail.ru*

Rakhmetova Raigul – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *raigul.67@mail.ru*

Рауандина Айтжамал Қалкенқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aitzhamal@bk.ru*

Рауандина Айтжамал Калкенона – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aitzhamal@bk.ru*

Rauandina Aitshamal – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aitzhamal@bk.ru*

Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна – психология ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *lyaziza_s@mail.ru*

Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна – кандидат психологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *lyaziza_s@mail.ru*

Sarsenbayeva Lyaziza – candidate of psychological sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *lyaziza_s@mail.ru*

Сматова Клара Бегалиевна – «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *smatova_k@mail.ru*

Сматова Клара Бегалиевна – заведующая кафедрой “Педагогическая психология”, кандидат педагогических наук, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, *smatova_k@mail.ru*

Smatova Klara – Head of the Department of Pedagogical Psychology, candidate of sociological sciences, M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, *smatova_k@mail.ru*

Сыдықова Жайнагүл Қаниқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zhainagtl_sydykova@mail.ru*

Сыдыкова Жайнагуль Каныевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhainagtl_sydykova@mail.ru*

Sydykova Zhainagul – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhainagtl_sydykova@mail.ru*

Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна – PhD доктор, постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна – PhD доктор, постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Syzdykbayeva Aigul – Phd doctor, postdoctoral student, Abai Kazah National Pedagogical University, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Терентьев Евгений Андреевич – әлеуметтік ғылымдарының кандидаты, Жоғары білім беру мектебінің директоры, Жоғары экономика мектебі, *eterentev@hse.ru*

Терентьев Евгений Андреевич – кандидат социологических наук, директор Аспирантской школы по образованию, Высшая школа экономики, *eterentev@hse.ru*

Terentev Evgeniy – candidate of sociological sciences, Director of the Graduate School of Education National Research University Higher School of Economics, *eterentev@hse.ru*

Тлеубергенова Кенжекей Ахметвалиқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті, E-mail: *tleubergenova1209@gmail.com (Алматы қ, Қазақстан)*

Тлеубергенова Кенжекей Ахметвалиевна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный женский педагогический университет, E-mail: *tleubergenova1209@gmail.com (г. Алматы, Казахстан)*

Tleubergenova Kenzhekey – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kazakh National Women's Pedagogical University, E-mail: *tleubergenova1209@gmail.com* (Almaty, Kazakhstan)

Токкулинова Гульнар Қазтайқызы – педагогика ғылымының кандидаты, педагогика және журналистика кафедрасының доценті, «Қайнар» академиясы, *gulya_t@list.ru*

Токкулинова Гульнар Казтаевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и журналистики, Академия «Кайнар», *gulya_t@list.ru*

Tokkulinova Gulnar – candidate of pedagogical sciences, associate professor of Department of Pedagogy and Journalism, "Kainar" Academy, *gulya_t@list.ru*

Түнғатова Нургул Әмірханқызы – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қызылорда «Болашақ» университеті, *nurgul_t_88@mail.ru*

Тунгатова Нургул Амирханкызы – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Университет «Болашак» г.Кызылорда, *nurgul_t_88@mail.ru*

Tungatova Nurgul – Kyzylorda "Bolashak" University, *nurgul_t_88@mail.ru*

Умаров Асхат Амангельдиевич – әскери кафедра бастығының орынбасары, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, *askhat.umarov.74@mail.ru*

Умаров Асхат Амангельдиевич – заместитель начальника военной кафедры, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, *askhat.umarov.74@mail.ru*

Umarov Askhat - deputy head of the military department, L.N.Gumilyev Eurasian National University, *askhat.umarov.74@mail.ru*

Умекова Назира Құрманалықызы – білім беру ғылымдарының магистрі, дипломатиялық аударма кафедрасының оқытушысы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *umekova.n@yandex.ru*

Умекова Назира Курманалиевна – магистр образовательных наук, преподаватель кафедры дипломатического перевода, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *umekova.n@yandex.ru*

Umekova Nazira – Master of Education, Lecturer of Department of Diplomatic Translation, al-Farabi Kazakh National University, *umekova.n@yandex.ru*

Фаткиева Гульнара Тагировна – филология ғылымдарының кандидаты, педагогикалық институты деканның орынбасары, жалпы тіл білімі және әдебиет кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *fatkieva_2006@mail.ru*

Фаткиева Гульнара Тагировна – кандидат филологических наук, заместитель декана педагогического института, ассоциированный профессор кафедры общего языкознания и литературы, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, *fatkieva_2006@mail.ru*

Fatkieva Gulnara – Candidate of Philological Sciences, Deputy Dean of the Pedagogical Institute, Associate Professor of the Department of General Linguistics and Literature, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *fatkieva_2006@mail.ru*

Хазбулатов Андрей Равильевич – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты, *ar.khazbulatov@gmail.com*

Хазбулатов Андрей Равильевич – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахский научно-исследовательский институт культуры, *ar.khazbulatov@gmail.com*

Khazbulatov Andrey – PhD, Associate Professor, Kazakh Research Institute of Culture, *ar.khazbulatov@gmail.com*

Цао Жань – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *inna.ran@yandex.ru*

Цао Жань – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *inna.ran@yandex.ru*

Cao Ran – Doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *inna.ran@yandex.ru*

Цеховой Алексей Федорович – техника ғылымдарының докторы, профессор, Менеджмент жоба институты, Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, *tsaf@list.ru*

Цеховой Алексей Федорович – доктор технических наук, профессор, Институт проектного менеджмента, Казахский национальный технический исследовательский университет, *tsaf@list.ru*

Tsekhovoy Alexey – Doctor of Technical Sciences, Professor, Project Management Institute, Satbayev University, *tsaf@list.ru*

Шабанова Севиндж – Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университеті, *sevinc65@mail.ru*

Шабанова Севиндж – Азербайджанский государственный педагогический университет, *sevinc65@mail.ru*

Shabanova Sevinj – Azerbaijan State Pedagogical University, *sevinc65@mail.ru*

Шайгозова Жанерке Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zanna_73@mail.ru*

Шайгозова Жанерке Наруызбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zanna_73@mail.ru*

Shaigozova Zhanerke – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zanna_73@mail.ru*

Ширинова Кифаят – Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университетінің Шеки филиалы, *sirinova.kifayet@mail.ru*

Ширинова Кифаят – Шекинский филиал Азербайджанского государственного педагогического университета, *sirinova.kifayet@mail.ru*

Shirinova Kifayat – Sheki branch of Azerbaijan State University, *sirinova.kifayet@mail.ru*

Шмидт Мария Александровна – педагогика ғылымдарының магистрі, педагогика және психология факультетінің аға оқытушымы, І.Жансүгіров атындағы Жетысу университеті, *smidtm@mail.ru*

Шмидт Мария Александровна – магистр педагогических наук, старший преподаватель факультета педагогики и психологии, Жетысуский университет имени И.Жансугурова, *smidtm@mail.ru*

Shmidt Mariya – master of pedagogical sciences, Senior Lecturer at the Faculty of Pedagogical and Psychology, I.Zhansugurov Zhetysu University, *smidtm@mail.ru*

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

– ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
– авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
– электрондық пошта;
– жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
– мақаланың атауы (ортасында, қалын шрифті, бас әріптермен) – мақала тілінде;
– аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
– түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
– мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
– пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы бөлгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
– References;
– аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспейтін тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болу керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4- қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 1000 теңге сыртқы авторлар үшін (700 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: Методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеии «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образо- вательное и культурное пространство

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям жур- нала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинар- ный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

– МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
– фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
– ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
– адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
– название статьи (на 3 языках);
– аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
– ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
– текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основная часть (литературный обзор, методы, результаты) и заключение (выводы);
– список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
– References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 1000 тенге для сторонних авторов (700 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ178560000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KCJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal "Pedagogy and Psychology" of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author's surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm. Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the

total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review. Requirements for the structural elements of the article:

– II STI (Interstate index of scientific and technical information);

– the author's full name (in 3 languages);

– the author's academic degree, academic rank, position (in 3 languages);

– the authir's e-mail address and telephone number;

– title of the article (in 3 languages);

– abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;

– keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;

– the text of the article includes: introduction (relevance, scientific significance, research objective), the main part (literary review, methods, results) and conclusion (conclusions); references.

– the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors' consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors' opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 1000 tenge per page for third-party authors, 700 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ178560000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC "Kazpost". Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы
Методология и теория педагогики и психологии
Methodology and theory of pedagogy and psychology

Kenzhaliyev O., Kassymova G., Ilmaliyev Zh., Tsekhovoy A. Problems of research development and education in Kazakhstan 5

Кенжалиев О.Б. Касымова Г.К., Илмалиев Ж.Б., Цеховой А.Ф. Қазақстандағы зерттеу жұмыстарының даму мен білім беру мәселелері 5

Кенжалиев О.Б., Касымова Г.К., Илмалиев Ж.Б., Цеховой А.Ф. Проблемы развития исследований и образования в Казахстане 5

Tokatligil Yu., Saliyeva A., Karmelyuk A., Mambetalina A., Zhumabekova F. Research component in the educational programs of the direction of preschool education and training 13

Токатлыгиль Ю.С., Салиева А.Ж., Кармелюк А.В., Мамбеталина А.С., Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағытындағы білім беру бағдарламаларының ғылыми-зерттеу компоненті 13

Токатлыгиль Ю.С., Салиева А.Ж., Кармелюк А.В., Мамбеталина А.С., Жұмабекова Ф.Н. Научно-исследовательский компонент в образовательных программах направления дошкольное воспитание и обучение 13

Умаров А.А. Организация военно-педагогического процесса в военных вузах Республики Казахстана 21

Умаров А.А. Қазақстан Республикасы әскери ЖОО-да әскери-педагогикалық процесін ұйымдастыру 21

Umarov A. Organization of the military pedagogical process in the military universities of the Republic of Kazakhstan 21

Исаков Е.Д., Мазбаев О.Б., Лайсханов Ш.У. География білім беру бағдарламасы студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастырудың теориялық негіздері 31

Исаков Е.Д., Мазбаев О.Б., Лайсханов Ш.У. Теоретические основы формирования туристско-краеведческих компетенций студентов образовательной программы «География» ..31

Issakov Ye., Mazbayev O., Laiskhanov Sh. Theoretical foundations of the formation of tourist and local lore competencies of students of the Geography educational program 31

Бакирова С.А. Педагогика хореографии: особенности преподавания и принципы 38

Бәкірова С.Ә. Хореография педагогикасы: білім берудегі ерекшеліктер және қағидалар 38

Bakirova S. Pedagogy of choreography: teaching features and principles 38

Ерженбек Б., Сыдықова Ж.Қ., Нурмухамедова Ж.М., Нурбаева Д.М., Жумалиева Л.Д. Орта мектепте жаратылыстану пәндері бойынша білім беру үдерісіндегі сабақтастық 49

Ерженбек Б., Сыдықова Ж.Қ., Нурмухамедова Ж.М., Нурбаева Д.М., Жумалиева Л.Д. Преемственность образовательного процесса в средней школе по естественным предметам 49

Yerzhenbek B., Sydykova Zh., Nurmukhamedova Zh., Nurbayeva D., Zhumalieva L. Continuity of the educational process in secondary school in natural subjects 49

Қолданбалы психология және психотерапия
Прикладная психология и психотерапия
Applied psychology and psychotherapy

Ральникова И.А., Савельева Т.И. Эмоциональное выгорание и профессиональные деформации педагогических работников сферы инклюзивного образования ……58
Ральникова И.А., Савельева Т.И. Педагогиканың эмоционалды сарқылуы мен кәсіби деформациясы инклюзивті білім беру қызметкерлері.....58
Ral'nikova I., Savelyeva T. Emotional burnout and professional deformations of educators in inclusive education ……58

Ержанова Г.Ж., Жакипбекова С.С., Шмидт М.А. Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жоғары оқу орнына дейінгі даярлауды ұйымдастыру.....71
Ержанова Г.Ж., Жакипбекова С.С., Шмидт М.А. Организация довузовской подготовки лиц с ограниченными возможностями здоровья.....71
Yerzhanova G., Shmidt M., Zhakipbekova S. Organization of pre-university training of persons with disabilities ……71

Сматова К.Б., Алимбаева С.К., Мажибаев А.К. Болашақ мамандардың медиабілімінің дамуына мінез-құлық дағдыларының әсерін зерттеу 79
Сматова К.Б., Алимбаева С.К., Мажибаев А.К. Изучение влияния поведенческих навыков на развитие медиаобразования будущих специалистов 79
Smatova K., Alimbayeva S., Mazhibayeva A. Study of the influence of behavioral skills on the development of media education of future specialists 79

Калиниченко Е.Д. Развитие жизненных навыков у лиц с особыми потребностями как направление социальной адаптации ……91
Калиниченко Е.Д. Әлеуметтік бейімделу бағыты ретінде ерекше қажеттіліктері бар адамдардың өмірлік дағдыларын дамыту……91
Kalinichenko E. Development of life skills of people with special needs as a direction of social adaptation ……91

Cao Ran, Sarsenbayeva L. The importance of cultivation of cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism …….....99
Цао Жань, Сарсенбаева Л.О. Мультикультурализм жағдайында студенттердің мәдениетаралық қарым -қатынас дағдыларын дамытудың маңызы 99
Цао Жань, Сарсенбаева Л.О. Важность развития межкультурных коммуникативных навыков студентов в контексте мультикультуризма 99

Білім беру саласындағы инновациялар
Инновации в образовании
Innovationsineducation

Karauylbayev S., Zhumabaeva A., Kalymbet A. Implementation of an oral dialogue based on a neural network of artificial intelligence in the online platform in secondary school ……..105
Карауылбаев С.К., Жумабаева А.М., Қалымбет А. Орта мектептегі онлайн оқытуға арналған интернет платформасында ауызша диалогты жасанды интеллект нейрожелісі негізінде құру 105
Карауылбаев С.К., Жумабаева А.М., Калымбет А. Реализация устного диалога на основе нейронной сети искусственного интеллекта на онлайн-платформе в средней школе .105

Жиенбаева Н.Б., Абдигапбарова У.М. Студентке орталықтандырылған оқытуды цифрлық трансформациялаудың инновациялық бағдарламасын ұйымдастыруды әдістемелік қамтамасыздандыру 114

Жиенбаева Н.Б., Абдигапбарова У.М. Организационно-методическое обеспечение инновационной программы цифровой трансформации персонализированной формы СЦО..114

Zhienbayeva N., Abdigapbarova U. Organizational and methodological support of the innovative program of digital transformation of the personalized form of STL 114

Malikova A., Fatkieva G., Gladkova Ye., Keldeshova O. About the project «smart-study russian as a foreign language in the context of the development of the digital educational space in a non-linguistic environment» 123

Маликова А., Фаткиева Г., Гладкова Е., Кельдешова О. «Smart-Study орыс тілін шет тілі ретінде тілден тыс орта жағдайында цифрлық білім беру кеңістігін дамыту контексінде» жобасы туралы 123

Маликова А., Фаткиева Г., Гладкова Е., Кельдешова О. О проекте «Smart-Study русскому языку как иностранному в контексте развития цифрового образовательного пространства в условиях внеязыковой среды» 123

Нұрке М.С. Ноосфералық білім беруде визуалды өнер құралдарын қолданудың тиімділігі: қабылдау мативациясын анықтау мысалы 130

Нурке М.С. Эффективность использования инструментов визуального искусства в ноосферном образовании: пример определения мотивации на восприятие 130

Nurke M. The Effectiveness of Using Visual Art Tools in Noosphere Education: An Example of Determining Motivation to Perceive 130

Джантасова Д.Д., Ахметова Д.Р. Изучение зарубежной теории и практики применения STEAM подхода в высшем образовании 141

Джантасова Д.Д., Ахметова Д.Р. Жоғары білімде steam тәсілін қолдану шетелдік теориясы мен практикасын зерттеу 141

Jantassova D., Akhmetova D. Study of foreign theory and practice of the steam approach in higher education 141

Кабулова Ж.К., Тлеубергенова К.А., Абдикаримова Г.Ә. География пәнін оқытуда интерактивті әдістер технологиясын пайдаланудың мүмкіндіктері 150

Кабулова Ж.К., Тлеубергенова К.А., Абдикаримова Г.А. Возможности использования интерактивных методов в преподавании географии 150

Kabulova Zh., Tleubergenova K., Abdikarimova G. Possibilities of using interactive methodology in teaching geography 150

Білім берудің мәселелері мен келешегі
Проблемы и перспективы образования
Problems and prospects of education

Ермаханов Б., Зорба Е., Акман О. Түркия республикасындағы болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудың маңызы 161

Ермаханов Б., Зорба Е., Акман О. Важность подготовки будущих учителей физической культуры в Республике Турций.....161

Yermakhanov B., Zorba E., Akman O. The importance of training future physical education teachers in the Republic of Turkey.....161

Шабанова С.А. Как представить алгоритм с использованием ИКТ? 170
Шабанова С.А. Акт колданатын алгоритмди калай ұсынуға болады? 170
Shabanova S.A. How to present an algorithm using ICT? 170

Канаева А.Ж., Умекова Н.К., Төкен М.Б., Токкулинова Г.К. Қазақстандық жоғары оқу орындарында шетел тілін оқытуда құзыреттілік тәсілдің рөлі 179
Канаева А.Ж., Умекова Н.К., Токен М.Б., Токкулинова Г.К. Роль компетентностного подхода в обучении иностранному языку в вузах Казахстана 179
Kanayeva A., Umekova N., Token M., Tokkulinova G. The role of a competency-based approach in teaching a foreign language in Kazakh universities....179

Алиева А.Ф. Текущее положение и перспективы применения ИКТ в преподавании математики в колледжах 187
Алиева А.Ф. Активті колледждерде математиканы оқытуда қолданудың қазырғы жағдайы және перспективалары 187
Alieva A. Current situation and prospects for the application of ICT in teaching math in colleges 187

Абдигапбарова У.М., Терентьев Е.В., Сыздыкбаева А.Д. Особенности формирования исследовательских умений субъектов постдипломного образования 196
Әбдіғапбарова У.М., Терентьев Е.В., Сыздыкбаева А.Д. Постдипломдық білім беру субъектілерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері 196
Abdigapbarova U., Terentev E., Syzdykbayeva A. Features of formation of research skills of postgraduate education subjects 196

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары
Современные методики и технологии обучения
Modern methods and technologies of teaching

Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С., Рауандина А.Қ. Интербелсенді әдістер арқылы қушылардың айтылым дағдысын дамыту 211
Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С., Рауандина А.К. Развитие у учащихся навыков говорения посредством интерактивных методов 211
Orazbaeva F., Rakhmetova R., Rauandina A. The development of learners' speaking skills through interactive methods 211

Ширинова К.Ф. Элементы моделирования как инструмент повышения эффективности обучения математике (5-6 классы) 218
Ширинова К.Ф. Математиканы оқытудың тиімділігін арттыру үшін құрал ретінде модельдеу элементтері (5-6 сыныптар) 218
Shirinova K. Elements of modelıng as a tool for ıncreasıng the effıcıency of learnıng mathematıcs (5-6 grades) 218

Бабаева С.Э. Некоторые аспекты использования информационных технологий в преподавании физики 227
Бабаева С.Э. Физиканы оқытуда ақпараттық технологияларды пайдаланудың бір аспектілері 227
Babaeva S. Some aspects of using information technologies in teaching physics 227

Ivanova Zh., Kassymbek A., Mukhamadyeva G. Forms and methods of information and communication technologies used in legal education ……...…235
Иванова Ж.Б., Қасымбек А.О., Мухамадиева Г.Н. Құқықтық білім беруде қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың нысандары мен әдістері 235
Иванова Ж.Б., Қасымбек А.О., Мухамадиева Г.Н. Формы и методы информационно-коммуникационных технологий, применяемые в юридическом образовании ……235

Исмаилова С.И., Мукушева А.Т. Модусы эффективного физического воспитания студентов в условиях современного образования ……245
Исмаилова С.И., Мукушева А.Т. Қазіргі білім беру шартында студенттердің тиімді физикалық білім режимдері 245
Ismailova S., Mukusheva A. Modes of effective physical education of students in the conditions of modern education ……..245

Оракова А.Ш., Кушербаева М.Р. Жаңартылған білім беру жүйесінің басты ерекшеліктері.....253
Оракова А.Ш., Кушербаева М.Р. Об особенностях обновленной системы образования.....253
Orakova A., Kusherbaeva M. Key features of the updated education system……...……253

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі
Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство
Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Khazbulatov A., Ibragimov A. Ornament as a language of culture: tradition and modernity 265
Хазбулатов А.Р., Ибрагимов А.И. Мәдениет тілі ретіндегі ою-өрнек: дәстүр және қазіргілік ……... 265
Хазбулатов А.Р., Ибрагимов А.И. Орнамент как язык культуры: традиция и современность ……..……265

Shaigozova Zh., Mombek A. «Living heritage» as an element of the construction of educational material (using the example of traditional toponyms)……276
Шайгозова Ж.Н., Момбек Ә.Ә. «Жанды мұра» оқу материалын жобалаудың элементі ретінде (дәстүрлі топонимдер мысалында) 276
Шайгозова Ж.Н., Момбек А.А. «Живое наследие» как элемент конструирования учебного материала (на примере традиционных топонимов) ……276

We congratulate on anniversary!
Мерей тоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляра!

Теміров Қ.Ө. Өмір – өзен, білім – бұлақ …….....286
Темиров У.К. Жизнь – река, знания – источник 286
Temirov N. Life is a river khowledge is a source …….....286

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	*2*	*3*	*4*
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Балықбаев Такир Оспанович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 *aliya_mombek@mail.ru*
		Исалиева Сауле Темирбаевна	*87474165076 salia72@mail.ru*
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43
		Куанышбаева Жазира Жайлаубековна	*8 701 776 55 78 kuanyshbayeva.kz@gmail.com seria.sociological.political@gmail.com*
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	8 701 317 7105 *bahtiyar.smanov@mail.ru*
		Нурбаева Аида Мухтаровна	8 705 888 8848 *nurbaeva.aida@bk.ru*
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 *vestnikkaznpu@mail.ru*
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 *nii.psy@mail.ru*
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 *bakhytdastan@mail.ru*
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88 8701 743 41 07 *kgabit62@mail.ru*
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, *ablai_angel@mail.ru*
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бектемесов Мактагали Абдимажитович	*maktagali@mail.ru*
		Шекербекова Шырын Тилеубергеновна	*8 707 175 4132 sh_shirin@mail.ru*
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович	8 (727) 291 13 71 8 777 666 26 20 *hairulla418@mail.ru*
		Жақсыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 *zhanarkaznpu@mail.ru*
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Кожагулов Токкожа Мукажанович	87772875587 *tokkozhagul@mail.ru*
		Ақбаева Шолпан Абильгазиевна	8 777 258 53 68 *akbaeva_sholpan@mail.ru*
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Жиенбаева Надежда Бисеновна	8 777 8360055 *zh_nadejda@mail.ru*
		Хаби Айгерім Абдуллинқызы	*8 700 150 9188 habi_92.a@mail*
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Жамансарин Нурлан Шукатович	8 705 184 6538 *n.zhamansarin@sorbonne.kz*
		Исламова Арзигуль Турсуновна	*8 707 420 9232 vestnik_20@mail.ru*
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман Канатовна	8 701 287 01 93 *adelbaeva_83@mail.ru*
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Бурибаев Ермек Абильтаевич	8 701 7392809 *yermek-a@mail.ru*
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 *nesibeli77@mail.ru*
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66 8701 344 30 93 *ayapova07@mail.ru*
		Есенаман Сауле Ержановна	8 747 3740516 *saule.yessenaman@mail.ru*

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ**

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер 1 бейіндік пән 2 бейіндік пән	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
B001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
В013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5В011300	Биология
В014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5В011600	География
				5В012900	География-Тарих
В015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5В011400	Тарих
				5В013000	Тарих-Дінтану
В016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5В011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5В012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
В017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5В011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5В012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
В018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5В011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
В019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5В012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
В020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5В010500	Дефектология
В024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041600	Өнертану
В028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В040900	Хореография
В029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В072200	Полиграфия
В030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041300	Кескіндеме
				5В041400	Графика
В031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В041700	Сән өнері
				5В042100	Дизайн
В032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5В020100	Философия
В033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5В020600	Дінтану
В034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5В020300	Тарих
В035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5В021200	Түркітану
				5В020900	Шығыстану

1	2	3	4
7М03 Әлеуметтік ғылымдар		**Әлеуметтік ғылымдар**	
7М023	Тіл және әдебиет	6М020500	Филология
		6М020700	Аударма ісі
		6М021400	Әдебиеттану
7М031	Әлеуметтік ғылымдар	6М020400	Мәдениеттану
		6М020200	Халықаралық қатынастар
		6М050100	Әлеуметтану
		6М050200	Саясаттану
		6М050300	Психология
		6М050500	Аймақтану
7М04 Бизнес, басқару және құқық		**Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес**	
7М041	Бизнес және басқару	6М050600	Экономика
		6М050700	Менеджмент
		6М050800	Учет және аудит
		6М050900	Қаржы
		6М051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6М051100	Маркетинг
7М042	Құқық	6М030100	Құқықтану
		6М030200	Халықаралық құқық
7М05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		**Жаратылыстану ғылымдары**	
7М051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6М060700	Биология
7М052	Қоршаған орта	6М060800	Экология
		6М060900	География
7М053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6М060400	Физика
		6М060600	Химия
7М054	Математика және статистика	6М060100	Математика
		6М060300	Механика
7М06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		**Техникалық ғылымдар и технологиялар**	
7М061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6М060200	Информатика
		6М070300	Ақпараттық жүйелер
7М11 Қызмет		**Қызмет**	
7М111	Қызмет көрсету саласы	6М090200	Туризм
		6М090600	Мәдени демалыс

8D01 Педагогикалық ғылымдар		**Білім беру**	
8D011	Педагогика және психология	6D010300	Педагогика және психология
		6D012400	Педагогикалық өлшемдер
8D012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
8D013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
8D015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6D010900	Математика
		6D011000	Физика
		6D011100	Информатика
		6D011200	Химия
		6D011300	Биология
		6D011600	География
8D016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011400	Тарих
8D017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті
8D019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6D010500	Дефектология
8D02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		**Гуманитарлық ғылымдар**	
8D022	Гуманитарлық ғылымдар	6D020100	Философия
		6D020300	Тарих
8D023	Тіл және әдебиет	6D020500	Филология
		6D021300	Лингвистика
		6D021400	Әдебиеттану
8D03 Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат		**Әлеуметтік ғылымдар**	
8D031	Әлеуметтік ғылымдар	6D050100	Әлеуметтану
		6D050200	Саясаттану
8D04 Бизнес, басқару және құқық		**Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес**	
8D041	Бизнес және басқару	6D050600	Экономика
		6D050700	Менеджмент
		6D050800	Учет и аудит
		6D050900	Финансы
8D05 Жаратылыстану ғылымдары, Математика және статистика		**Жаратылыстану ғылымдары**	
8D051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6D060700	Биология
8D052	Қоршаған орта	6D060800 6D060900	Экология География
8D053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6D060400 6D060600	Физика Химия
8D054	Математика және статистика	6D060100	Математика
8D06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		**Техникалық ғылымдар и технологиялар**	
8D061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6D060200 6D070300	Информатика Ақпараттық жүйелер

«Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналына жазылу туралы хабарландыру

2020 жылдың 1 қарашасынан Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналына жазылу басталды.

Журналдың негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық сатылары мен деңгейлерінің қазіргі жай-күйінің өзекті мәселелері бойынша ғылыми зерттеулерді жариялау болып табылады.

Журнал ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін ҚР БҒМ КОКСОН ұсынған басылымдар тізбесіне енгізілген, КазБЦ импакт-факторы бар – 0,15.

Журнал жылына 4 рет шығарылады.

Журналға жазылу «Қазпошта» АҚ арқылы рәсімделеді. Заңды тұлғалар мен жеке жазылушылар үшін Индекс 74253. Журналға қол қойған авторлар редколлегияның шешімі бойынша мақалаларды жариялағаны үшін төлемнен босатылуы мүмкін.

Анықтама үшін тел.: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Объявление о подписке на научно-методический журнал «Педагогика және психология»

С 1 ноября 2020 года началась подписка на научно-методический журнал «Педагогика және психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Основной тематической направленностью журнала является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования.

Журнал включен в Перечень изданий, рекомендуемых КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности, имеет импакт-фактор КазБЦ - 0,15.

Журнал издается 4 раза в год.

Подписка на журнал оформляется через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, могут быть освобождены от оплаты за публикацию статей по решению редколлегии.

Справки по тел.: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Announcement of a subscription to the scientific and methodological journal “Pedagogy and Psychology”

From November 1, 2020, a subscription to the scientific and methodological journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai University is began.

Journal is focused on publishing research papers on current problems connected with all the stages and levels of education.

The journal is included in the List recommended by the Committee for Quality Control in Education and Science of Kazakhstan Ministry of Education and Science to publish the main results of scientific activity, and it has an impact factor KazBC – 0,15.

Journal is published 4 times a year.

Subscription to the magazine is made through Kazpost JSC. Index for legal entities and individual subscribers is 74253. Authors who subscribed to the journal are not obliged to pay for publishing articles according the editorial board decision.

Phone number for inquiries: 8(727)291-91-82, +7-776-201-5454, +7-701-756-1287, +7-747-416-5076.

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Акерке Ыскак*

перевод «Слово редактора»
на казахский язык: *Кулданов Наурыз*
на английский язык: *Носко Артем*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 30.06.2021.
Формат 60x84 1/8. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
31 п.л. Тираж 300. Заказ № 160

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-18-65.